

Takdim: A. Çolpan Kavuncu

Söyleşi: Prof. Dr. Ruşen Keleş İle "Ekolojik Bakışın Geleceği" Üzerine Bir Söyleşi

Makaleler/Articles

Ekolojinin İdeolojisi: Sürdürülebilir Gelişme-Toplumsal Ekoloji Karşılaştırması

Ahmet Mutlu

Türkiye'de "Sermaye Kapanı"ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?

Mihriban Şengül

İstanbul'un Çevre Sorunlarına Bölgesel Ölçekte Bakmak: Marmara Bölgesi'nde 1990 ve 2006 Yılları Arasında Tarım ve Orman Arazi Örtülerinin Dönüşümü

Özlem Altinkaya Genel

Turizmde Sürdürülebilirlik: Bir Ölçülebilirlik Aracı Olarak Göstergelerin Önemi

Aysu Uğurlar

The Spatial Production of Environmentalism: Ecotourism Sites, Protected Areas and Conservation Project Fields

Çağrı Eryılmaz

Urban Gardens in Vienna and Istanbul: A Review

Burçin Henden Şolt - Gamze Kaymak Heinz

'Kentsel Yeşil Alan'ın Ne'liği Üzerine: Ankara'da Yeşil Alanın Temsil Mekânları Olarak (Yeniden) Üretilme Durakları

Yasemin İlkay

'Kentsel Yıkımın' Politik Ekolojisi: Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği

Nejdet Özberk

Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği

H. Sevgi Zengin

Ekolojik Bir Toplum Yaratma: Ekolojiyi Anarşizmle Düşünmek

Arzu M. Erol

Türkiye'de Enerji Potansiyelinin Doğru Kullanımı: Nükleer Enerji Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi

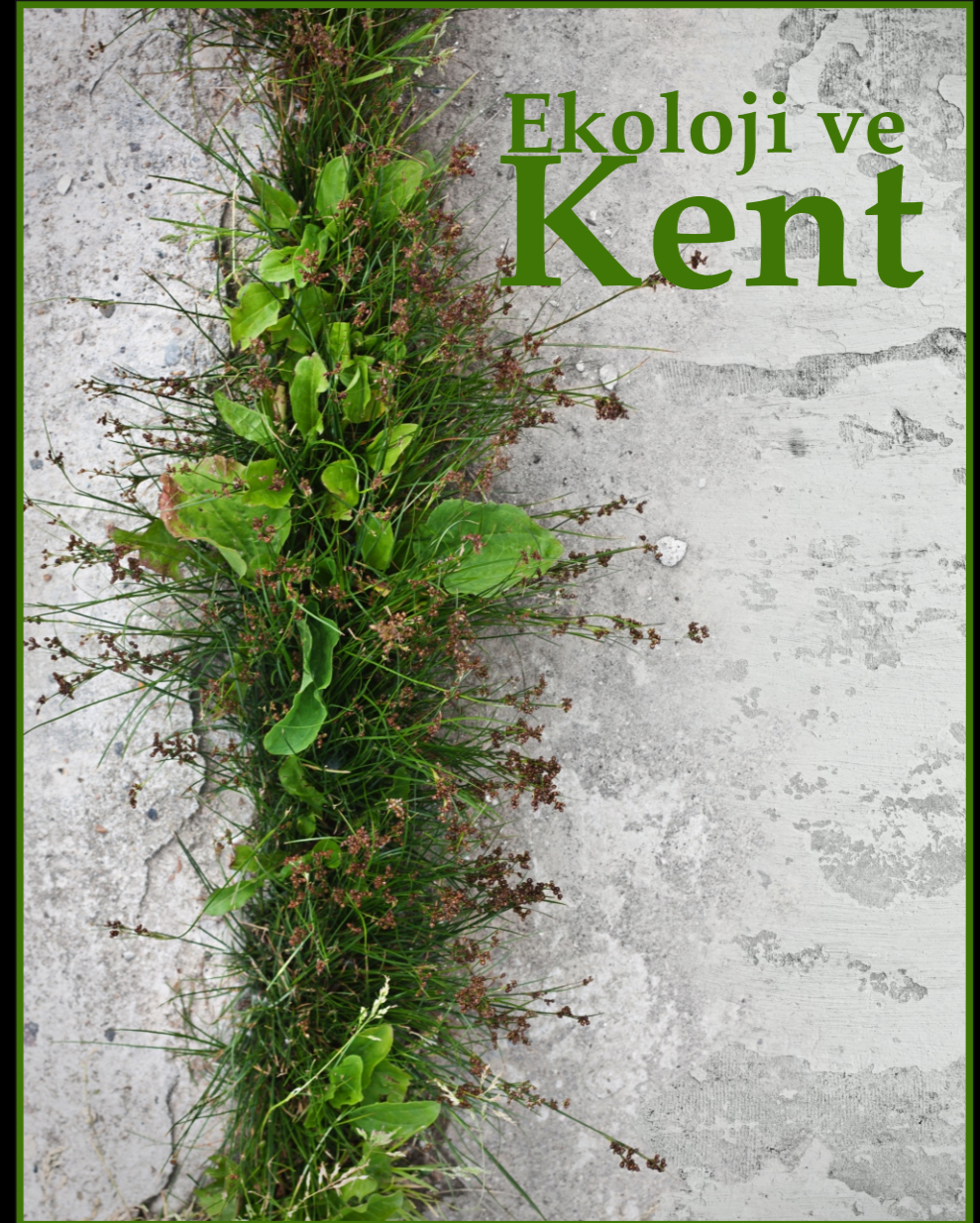
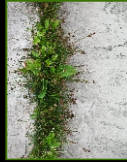
Merve Koçak Güngör - Mesture Aysan Buldurur

Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler

Şenay Eray

Neoliberal Reproduction of Public Space and ("New") Middle Class Spatiality: The Case of Tepe Prime

Erdem Güven

Uzmanlık Alanlarımız

Siyaset ve Toplum Araştırmaları
Sağlık Araştırmaları
Ekonomi ve Pazar Araştırmaları
Eğitim Araştırmaları
Kent Araştırmaları
Çalışma Hayatı Araştırmaları
Sendikal Araştırmalar
Medya Araştırmaları
Gündem Analizleri
Pazar Analizleri
Stratejik Öngörü Analizleri
Proje Danışmanlığı
Kampanya Yönetimi
Bilimsel Yayın İçerik Danışmanlığı

www.adamor.com.tr

Nasuh Akar Mahallesi
1403. Cad. 10/5 Balgat
Çankaya-Ankara
T 312 285 53 59 F 312 285 53 99

Kent Araştırmaları Enstitüsü, çok karmaşık nedenlerin ortaya çıkartmış olduğu kentsel sorunların tespit edilmesini ve çözüm önerileri geliştirilmesini en temel misyon olarak benimseyip bu bağlamda çalışmalar yürüten bir düşünce kuruluşudur.

KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ PROGRAMLARI

1. KENTLEŞME PROGRAMI
2. KENT VE DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
3. KENT VE KALKINMA PROGRAMI
4. KENT VE ÇEVRE PROGRAMI
5. KENT, KÜLTÜR VE TARİH PROGRAMI

www.kentarastirmalari.org

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Cad. 10/5 Balgat Çankaya-Ankara
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

Kent ve Ekoloji

Cilt 8 • Sayı 21 • Yıl 2017

ADAMOR

www.adamor.com.tr

Sahibi Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına

Yusuf Sunar

Yazı İşleri M¼d¼r¼

General Director

Emir Osmanoglu

Edit¼rler Editors*

Mustafa Altunoğlu • Zafer elik • şerife Geniş • Orçun İmga

Sayı Edit¼r¼ Issue Editor: Dr. A. Çolpan Kavuncu

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (İstanbul şehir niversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (Karadeniz Teknik Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek, Tayfun ınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi niversitesi), şebnem G¼ken D¼ndar (Dokuz Eyl¼l niversitesi), H. İbrahim D¼zenli (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal G¼rmez (Gazi Üniversitesi), Fuat G¼ll¼pınar (Anadolu Üniversitesi), Berin G¼r (TED Üniversitesi), Murat G¼ven (Kadir Has niversitesi), ř¼kr¼ Karatepe (TCCB), Filiz Kartal (TODAİE), Ayşe Çolpan Kavuncu (Polis Akademisi), İlhan Kaya (Yıldız Teknik Üniversitesi), Hakan Kaynar (Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay, Emine K¼seoęlu (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Miraftap (İllinois Üniversitesi), G¼ktaę Mor¼l (Pennsylvania State University), Mustafa Oran (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Tuncay ¼nder (Gazi Üniversitesi), Metin S¼zen (ek¼l Vakfı), Yusuf şahin (Aksaray Üniversitesi), Yıldırım řent¼rk (Mimar Sinan Üniversitesi), Uğur Tanyeli (Bilgi Üniversitesi), Coşkun Taştan (Polis Akademisi), İlhan Tekeli (ODT¼), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Gazi Üniversitesi), Aysu Uğurlar (Y¼z¼nc¼ Yıl Üniversitesi), Sutay Yavuz (TODAİE), H. Sevgi Zengin (Niğde Üniversitesi)

*Soyadına g¼re alfabetik sırada *In alphabetical order*

Abonelik

Yıllık: 60 TL

Kurumsal Yıllık: 120 TL

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti.

Yapı Kredi Bankası Kızılay şubesi:

IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Yayın T¼r¼

D¼rt Aylık, Yerel S¼reli Yayın

Yayın Dili: T¼rke-İngilizce

Baskı: şubat 2016

Salamat Matbaacılık.

Kapak Tasarım: Mustafa Sunar

Kapak Fotoğrafı: *A band of plantain growing on a stone surface,*

Kaynak: www.shutterstock.com

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mah. 1403. Cad. 10/5 Balgat-ankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59

Web: www.idealkentdergisi.com **E-posta:** idealkent@gmail.com / bilgi@idealkentdergisi.com

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) TUBİTAK ULAKBİM ve EBSCO tarafından indekslenmektedir.

idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların t¼m¼, bir kısmı ya da b¼l¼mleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler/Contents

Takdim/ Editorial

5 A. Çolpan Kavuncu

Söyleşi/Interview

14 **Prof. Dr. Ruşen Keleş İle “Ekolojik Bakışın Geleceği” Üzerine Bir Söyleşi**
An Interview with Prof. Dr. Ruşen Keleş on “Future of Ecological View”
A. Çolpan Kavuncu

Makaleler/Articles

26 **Ekolojinin İdeolojisi: Sürdürülebilir Gelişme-Toplumsal Ekoloji Karşılaştırması**
The Ideology of Ecology: Comparison of Social Ecology and Sustainable Development
Ahmet Mutlu

57 **Türkiye’de “Sermaye Kapanı”ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?**
The Anti-Hepp (hydroelectric power plant) Struggle of Peasants in "Capital Trap" in Turkey: Is the Nature they are Trying to Protect?
Mihriban şengül

91 **İstanbul’un Çevre Sorunlarına Bölgesel Ölçekte Bakmak: Marmara Bölgesi’nde 1990 ve 2006 Yılları Arasında Tarım ve Orman Arazi Örtülerinin Dönüşümü**
Revisiting Istanbul’s Ecological Problems at the Regional Scale: The Transformation of Agricultural and Forest Land Covers between 1990 and 2006
Özlem Altınkaya Genel

118 **Turizmde Sürdürülebilirlik: Bir Ölçülebilirlik Aracı Olarak Göstergelerin Önemi**
Sustainability in Tourism: The Importance of Indicators as a Measurability Tool
Aysu Uğurlar

141 **The Spatial Production of Environmentalism: Ecotourism Sites, Protected Areas and Conservation Project Fields**
Çevrecilik Mekânı’nın Üretimi: Ekoturizm, Doğa Koruma ve Proje Alanları Çağrı Eryılmaz

159 **Urban Gardens in Vienna and Istanbul: A Review**
Viyana ve İstanbul’daki Kent Bostanları: Bir Değerlendirme
Burçin Henden şolt - Gamze Kaymak Heinz

- 181 **‘Kentsel Yeşil Alan’ın Ne’liği Üzerine: Ankara’da Yeşil Alanın Temsil Mekânları Olarak (Yeniden) Üretilme Durakları**
On the Definition of ‘Urban Green Areas’: (Re)Production Modes of Urban Green in Ankara as Representational Spaces
Yasemin İllkay
- 200 **‘Kentsel Yıkımın’ Politik Ekolojisi: Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği**
Political Ecology of an “Urban Demolition”: The Case of Nevşehir
Nejdet Özberk
- 229 **Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği**
A Comparative Analysis for Eco-Anarchism: Kropotkin/Bookchin Example
H. Sevgi Zengin
- 259 **Ekolojik Bir Toplum Yaratma: Ekolojii Anarşizmle Düşünmek**
Creating an Ecological Society: Thinking of Ecology with Anarchism
Arzu M. Erol
- 292 **Türkiye’de Enerji Potansiyelinin Doğru Kullanımı: Nükleer Enerji Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi**
Suitable Usage of Energy Potential in Turkey: Evaluation of Nuclear Energy Investment Projects
Merve Koçak Güngör - Mesture Aysan Buldurur
- 315 **Habermacı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler**
New Social Movements in the Context of the Public Sphere in Habermas
Şenay Eray
- 338 **Neoliberal Reproduction of Public Space and (“New”) Middle Class Spatiality: The Case of Tepe Prime**
Kamusal Mekanın Neoliberal Yeniden Üretimi ve (“Yeni”) Orta Sınıf Mekânsallığı: Tepe Prime Örneği
Erdem Güven
- 376 **Yazarlara Notlar**
Notes for Contributors

Takdim

Dünyada sanayileşme ile birlikte artan kentleşme sonucu her ne kadar yaşam koşulları daha iyiye gitse de yaşanan gelişmeler büyük oranda doğal tahribatlar da yaratmıştır. Ortaya çıkan bu tahribatlara çözüm üretme noktasında, ekolojik sorunlara dair kapsamlı bir literatürün günümüze kadar şekillendiğini görmekteyiz. Bu anlamda ekolojik yaklaşım zaman içerisinde hem kentsel ve kırsal yerleşim alanlarında ortaya çıkan çevresel sorunlara sebep olan dinamikler hem de kentsel sorunların bizatihi kendisi üzerine de çözüm arayışları içine girmiş; kentsel sorunlara yönelik alternatif bir öneri çerçevesi çizmiştir.

Esasında doğa ile insanın ilişkisi insanlığın ilk ortaya çıkışından beri süregelen bir süreçtir. İnsanın toplumsal oluşunun serüveninde önemli bir basamak, doğaya müdahale yeteneğidir. Bunun bir sonucu doğal-yapay çevre şeklinde kavramsallaştırmaların, kategorilerin ortaya çıkması ise diğer bir sonucu da zaman içerisinde doğanın insan ve toplumsal olandan ayrılamaması dolayısıyla toplumsal bir değer haline gelmesidir. Bölüşüm sorununun birarada yaşama zorunluluğu ile birlikte varoluşu, insanın doğaya müdahale etmesini hem bir neden hem de bir sonuç olarak ortaya çıkarmıştır. Mekanın toplumsal yapı ile diyalektik ilişkisinin önemli bir nedeni tam da budur aslında. Doğa ve toplumsal yapılar karşılıklı olarak birbirlerini şekillendirmekte; bu süreçte toplumlar, egemen toplumsal

ilişki formu içinde doğaya müdahale etme form ve tarzlarını hem içinde buldukları ekolojinin özelliklerine göre belirlemede hem de bu farklı müdahale stratejileri ile farklı sosyo-mekansal birimler yaratmaktadırlar.

Her ne kadar insan-doğa ilişkisi insanlığın ilk ortaya çıkışından beri var olsa da insanın doğaya müdahalesinin bir sorunsal haline dönüşmesi için yakın geçmişi beklemek gerekmiştir. Ekolojik bunalıma sebep olan, insanın doğaya müdahalesinin kendisi değil bu müdahalenin ekolojik dengeyi tahrip edecek şekilde doğanın içinde yaşamaktan çıkıp üzerinde hakimiyet kurulacak bir metaya dönüşmüş olmasıdır. Bu sürecin arkasında, modernitenin maddi ve düşünsel temelleri olan endüstrileşme ve aydınlanma yatmaktadır.

Bu meta haline dönüşme durumu şüphesiz üzerinde yaşanan çevrenin dolayımı ile insan hakkını ihlal edecek sonuçlar doğurmuştur. Bu durum, çevre ve ekolojinin zaman içerisinde toplumsal çatışma zemininde önemli bir alan haline gelmesine sebep olmuş, dolayısıyla gerek yerel gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte bir taraftan ekolojik bunalıma sebep olan itici güçler kontrolsüz ve süratle ilerlerken, diğer taraftan çevre hakkı çerçevesinde önlemler alma amaçlı hukuki ve yönetsel düzenlemeler ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede, Kent ve Ekoloji dosyasına, Türkiye’de “Çevre Sorunları” konusunda ilk çalışmalarıyla literatürde öncü olan Sayın Prof. Dr. Ruşen Keleş ile “*Dünyada ve Türkiye’de Ekolojik Bakışın Tarihi ve Gelişimi*” üzerine ufuk açıcı söyleşiyle giriş yaptık. Ruşen Keleş, söyleşide, dünyada ve Türkiye’de çevre sorunlarına yönelik ortaya konan yönetsel ve hukuki gelişmelerin serüvenini detaylı bir şekilde ele almıştır.

Toplumsal çatışma zemininde önemli bir sacayağı olan ekolojik bunalım meselesi, modern dönemde yaşanan büyük savaşlar, hızlı ve dengesiz

endüstrileşme, kentleşme sonucu, yarım yüzyıla yakındır toplumsal hareketlerin de siyasal ve ekonomik alanda ortaya konulan ekoloji ile ilişkili düzenlemelere bir tepki olarak çevre hareketlerini kapsamına sebep olmuştur. İlginçtir ki; özellikle 1970'lerden sonra hem ekolojik mücadele ve ekolojik dengeyi sağlama yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiş hem de aynı dönem neo-liberal politikalar çevrenin ve kentsel mekanın "meta" haline dönüşmesinde acımasız bir şekilde ve hızla tahripkar olmuşlardır. Bu sürecin bizatihi kendisi, ekolojik tarım, organik endüstri, ekolojik turizm gibi çevre dostu uygulamaların tam da kendisinin çevrenin "meta" haline dönüşmesini yeniden üreten bir mekanizmanın parçası olup olmadıklarına dair şüpheleri arttırmaktadır. Diğer bir deyişle "çevre dostu kalkınma" paradigması veya "sürdürülebilir kalkınma" anlayışı acaba kapitalizmin yeni krizinden çıkmasında bir tür yeni pazar anlayışı olabilir mi? Kapitalizm, büyüme için, her zaman yeni değişimlere muhtaçtır. İşte bu değişimin yeni basamağı acaba ekoloji dostu kalkınma ya da sürdürülebilir kalkınma olabilir mi?

Ekolojik sorunların temellerini bu noktada arayan toplumsal bakış açısına dair yazının, bundan dolayı, önemli bir kısmı uzun süredir şu soruyu sormaktadır: "piyasa gücüne ve acımasız rekabete dayalı kapitalist sistemde, yasal, politik ve ahlaki çabalar tek başlarına ekolojik bunalımın üstesinden gelmeye yeter mi?" Diğer bir deyişle, yalnızca çevre odaklı tepkiler ve hareketler, temelde "insan ile insan" arasındaki ilişki biçimlerinin ürünü olan çevre sorunlarının ortadan kaldırılmasını sağlayabilir mi?

İşte bu çerçevede, Ekoloji ve Çevre sorunlarına dair literatürü ortadan ikiye ayıran iki temel perspektif, bütün yazının şekillenmesine sebep olmuştur: *radikal ekolojik düşünce ve reformist çevre korumacılığı*. Çevre sorunlarına dair neredeyse farklı tüm konuları ele alış, bu iki çerçeveden birinde yer almaktadır. İdealkent olarak, kent ve çevre sayımızda da kentsel çevresel sorunlara dair yazıları derleme noktasında, mümkün olduğunca bu iki perspektife eşit şekilde yer ayırmaya çalıştık. Bu anlamda,

sayımızda, ikinci yazıyı, çevre sorunları ile ilgili söz konusu iki temel yaklaşımı her yönüyle inceleyen “*İdeolojik Boyutuyla Ekoloji: Sürdürülebilir Gelişme - Toplumsal Ekoloji Karşılaştırması*” makalesi ile Sayın Prof. Dr. Ahmet Mutlu hocamız kaleme aldı. Makale, ekolojik düşünce için Toplumsal Ekoloji akımı ve çevre korumacılık için de Sürdürülebilir Gelişme düşüncesini, temel ideolojik kaynakları (ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel ve yönetsel olarak) ve özgürlük sorununu, egemen yönetim yapılarını, yerel yönetimleri ele alışları bakımından karşılaştırarak; sayımızın diğer yazıları için de genel çerçeveyi çizmiştir.

Kentleşme ile çevre sorunları birbirinden ayıramayacak kadar içiçe geçmiş konulardır. Belki de bu içiçeliğin son dönem en önemli nedeni, özellikle metropolitan kentlerin kontrolsüz ve hızlı bir şekilde büyümesi ile çeperindeki kırsal alanları tehdit etmeye başlamasıdır. Anakent, metropolitan alanların konsolidasyonu olarak bilinen kent merkezlerinin çeperindeki yerleşim alanlarını kendi bünyesinde katma (amalgation), birleştirme (annexation) ve(ya) bütünleştirmesi (consolidation) yoluyla oluşan kent-bölgelerindeki ekolojik sorunlar giderek büyümektedir. Özellikle, Türkiye’de 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyelerinin yetki alanlarının il sınırına kadar genişletilmesi ile muhtemelen daha da artacak olan bu sorunla dolaylı olarak ilişkili iki makaleye sayımızda yer verilmiştir. Birincisi, sermaye hareketleri ile köylü direnişleri arasında ilişki kuran eleştirel perspektiften Sayın Prof. Dr. Mihriban Şengül hocamızın “*Türkiye’de Sermaye Kapanındaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?*” adlı makalesidir. Türkiye’de uzun zamandır sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan köylü hareketlerini gündemde olan HES’ler üzerinden tartışan Sayın Şengül makalesinde, doğayı tahrip eden siyasa ve yatırım kararlarının, doğa ile dolaysız biçimde ilişki kuran köylüler üzerindeki olumsuz etkilerini tartışmakta ve köylülerin ortaya koydukları direnişin sınıfsal, radikal bir doğa koruma hareketi olmadığını ancak, HES’lerdeki gibi gündelik, yerel yaşam alanlarında doğrudan yüz-

yüze kaldıkları bir yıkım söz konusu olduğu için yaygın bir biçimde direnişin güçlendiğini vurgulamaktadır.

Kent-bölgeleri ve ekolojik sorunlar arasındaki ilişkiyi tartışan ikinci yazı ise Özlem Altınkaya'nın "*İstanbul'un Çevre Sorunlarına Bölgesel Ölçekte Bakmak: Marmara Bölgesi'nde 1990-2006 Yılları Arasında Tarım ve Orman Arazi Örtülerinin Dönüşümü*" isimli makalesidir. Sayın Altınkaya, Metropolitan alanlarda -diğer bir deyişle kentsel bölgelerde- kentsel alanların dışındaki arazi örtülerini ve arazi kullanımlarını da içeren gelişim süreçlerinin tahmin edildiğinden ve yazında yer aldığından çok daha karmaşık ve derin çevre sorunları yarattığını iddia etmektedir. Altınkaya'ya göre, bu yapıların ve sorunların sağlıklı ve derinlemesine çözümlenebilmesi için kent araştırmaları, ekoloji ile ilgilenen disiplinler ve sosyal bilimleri içeren çok disiplinli çalışmalar ve yeni duyarlılıklar, farkındalıklar ve konseptlerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

Turizm, ekonomik sektörler arasında, belki de çevresel kaynakları en fazla kullanan ve bu anlamda en fazla sömüren faaliyet alanlarının başında gelmektedir. Kentsel yerleşim alanlarında turizm faaliyetlerinin yarattığı çevresel sorunlara yönelik tartışmaları reformist çevre korumacılığı yaklaşımı içerisinde ele alan Aysu Uğurlar, "*Turizmde Sürdürülebilirlik: Bir Ölçülebilirlik Aracı olarak Göstergelerin Önemi*" isimli çalışmasında, sürdürülebilir bir turizm için turizm yönetimine doğal ve kültürel çevre unsurlarına yönelik farkındalığın kazandırılmasının zorunlu olduğuna vurgu yaparak, doğayla sözleşme anlayışına dayanan sürdürülebilir turizm için turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ve gerçekleştirilmesinin hedeflendiği mekânsal alanlarda, turizmin gelişiminde görev alan yöneticiler, plancılar gibi aktörlere rehber bir araç olarak çevresel, ekonomik, sosyal etkenlerin ölçülebilirliğinde önemli bir araç olarak göstergelerin tanımlanması ve kullanımı ile yere/yerele özgü, izlenebilir, ölçülebilir (nitel ya da nicel) doğru ve özenli seçilmiş göstergelerin önemini tartışmaktadır.

Meseleyi daha radikal yazından ele alan Çağrı Eryılmaz ise “The Spatial Production of Environmentalism: Ecotourism Sites, Projected Areas and Conservation Project Fields” adlı çalışmasında bu kez, reformist çevre korumacılığına (liberal çevreciliğe) getirilen eleştirileri, H. Lefebvre’nin kent mekanının yeniden üretimi yaklaşımı çerçevesinde yeniden değerlendirmekte ve reformist anlayışın sürdürülebilir çevre ve turizm alanında öne çıkan temel kavramları ekoturizm, doğa koruma ve proje alanları üzerinden liberal anlayışın, doğayı ve toplumu aynılaştıran tahakkümcü bir mekan ürettiğini iddia etmektedir.

Kent ve ekoloji arasındaki ilişkide tartışma konularının başında gelen bir diğer mesele kentsel yeşil alanlardır. Konu ile ilgili sürdürülebilirlik üzerinden dünyada ortaya çıkan eğilimlerin başında “city farms”, “community garden”, “kent bostanı” olarak da bilinen “hobi bahçeleri” gelmektedir. Kentteki yurttaşların hobi bahçelerinde doğal ve sağlıklı gıdaları kendilerinin üretmeleri anlayışına dayanan hobi bahçelerinin aslında yeni bir yaşam biçiminin habercisi olduğunu belirten Burçin Henden Şolt ve Gamze Kaymak Heinz, “Urban Gardens in Vienna and Istanbul: A Review” isimli makalelerinde giderek yeşil alanlarını kaybetme tehlikesi ile yüzyüze olan İstanbul ve yeşil alanlarıyla öne çıkan Viyana’da bu akımın ortaya çıkışını ve boyutlarını karşılaştırmalı olarak ele almaktadırlar. Makalede, hobi bahçeleri akımının, kentsel çevrenin sürdürülebilirliği açısından ekonomik amaçların yanısıra kentsel tasarımda söz sahibi olmak, ekolojik farkındalığı uyandırmak ve kent sakinlerinin doğayla bağlantı kurabilmeleri bakımından önemli olduğunun altı çizilmektedir.

Diğer taraftan kentsel yeşil alanlar bakımından Yasemin İlkay’ın kaleme aldığı “Yeşil Alanın Ne’liği üzerine: Ankara’da Yeşil Alanın Temsil Mekanları olarak (Yeniden) Üretilme Durakları” adlı çalışma ise radikal bir bakıştan, kentsel yeşil alanların *doğal bir olguyken, günümüzde politik, ekonomik, teknik olgulara bağlanan bir kamusal girdiye dönüşümüne işaret etmektedir*. Böylesi bir yeşil alan tanımı ve çerçevesi kentsel yeşilin ‘doğal

olma' kökeninden uzaklaşarak, parçalı 'kamusal' bir içeriğe kayışını göstermektedir. Dolayısıyla Yasemin İlkey'in çalışması, kentsel yeşil alanların kamusal bir girdi ile sürdürülebilirlik çerçevesinde yeniden üretimleri, kent sakinlerinin doğayla bağını kurmak yerine; tam tersi, doğal olanın yok olmasına sebep olmaktadır.

Aynı perspektiften bu kez kentsel kamusal mekanları tartışan Nejdet Özberk ise, Nevşehir'de uygulanan ve eski kentin on dört mahallesinin (yaklaşık yarısını) yıkımıyla sonuçlanan bir kentsel dönüşüm projesi örneği üzerinden devletin basitleştirilmiş kentsel tasarım projelerinin karmaşık kentsel gerçeklikle nasıl çeliştiğini, bir kent merkezinin tarihini, çevresini ve toplumsal deneyimlerini nasıl yok ettiğini açıklamaktadır. Bu anlamda "*Kentsel Yıkımın Politik Ekolojisi: Nevşehir Kalesi, ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği*" adlı makalesinde yazar, kentsel gerçeklikle uyuşmayan kentsel dönüşüm projelerinin, gecekondü gerçeğinin yarattığı sorunlardan çok daha büyük bir kentsel yıkım yarattığı ve bunun politik ekolojisinin tartışılması gerektiğini savunmaktadır.

Radikal söylemlere sahip olan ekolojik düşüncenin en önemli temsilcilerinin açıklandığı Sayın Sevgi Zengin'in "*Eko-Anarşizm için Karşılaştırmalı bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği*" adlı makalesi ise, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi evrensel bütünlüğün eşit bir bileşeni olarak ele alan yeni solun "eko-anarşizm" düşüncesinin yeni toplum önerisini irdelemektedir. "*Ekolojik bir Toplum Yaratma: Ekolojiyi Anarşizmle Düşünmek*" isimli makalesinde Arzu M. Erol ise, Aydınlanma ve modernitenin bireysellik ve araçsal akıl yoluyla, fayda temeline indirgenerek doğanın sömürülmesine zemin hazırlayan Kartezyen düşüncesinin eleştirisini yaparak, eko-anarşizmin düşünsel temellerini ortaya koymaktadır.

Merve Koçak Güngör ve Mesture Aysan Buldurur "*Türkiye'de Enerji Potansiyelinin Doğru Kullanımı: Nükleer Enerji Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi*" başlıklı makalede, ekolojik sorunlar açısından uzun süredir tartışılmalı gelen nükleer enerji politikaları bakımından Türkiye'deki durumu

analiz etmektedirler. Makalenin temel iddiası ise, enerjide verimli kullanımın, tasarrufun ve alternatif enerji kullanımına yönelmenin sağlanması durumunda Türkiye’de nükleer enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmayacağıdır. Bu iddiayı temellendirmek adına, makalede, Türkiye’de enerji tasarrufu ve enerjinin verimli kullanımı, yenilenebilir kaynaklarla enerji üretimi, kayıp ve kaçak enerji miktarının OECD seviyesine düşürülmesi için ne gibi politikalar uygulanması gerektiği saptanmıştır.

Kent ve Ekoloji ile doğrudan ilişkili olan bu makalelerin yanı sıra, sayımızda, dolaylı olarak ekoloji ile ilişkili olan iki yazıya daha yer ayrılmıştır. Her iki yazı da yeni orta sınıf ile ilgili olup, birincisi Çevre hareketlerinin de içinde yer aldığı yeni toplumsal hareketleri, Habermas’ın kamusal alanlar kavramsallaştırması üzerinden inceleyen Şenay Eray’ın “*Habermasçı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler*” adlı çalışmasıdır. Makaleye göre, Habermas için çevre hareketlerini, kadın hareketlerini bünyesinde barındıran yeni toplumsal hareketler, tahakkümden arınmış iletişim ve müzakereci bir demokrasi anlayışı içerisindeki bir kamusal alanda şekillenmekte ve onu tekrar dönüştürmektedir.

Erdem Güven ise “*Neoliberal Reproduction of Public Space and (New) Middle Class Spatiality: The Case of Tepe Prime*” isimli çalışmasında, sermaye birikim süreçlerinin, devlet, piyasa ve toplum arasındaki ilişkiyi dönüştürerek sadece ekolojik alandaki sorunlara değil kamusal mekanlarda da sorun yarattığını yeni orta sınıfın kamusal mekanının sembolik meşruiyetine iyi bir örnek olan Tepe Prime alışveriş merkezi üzerinden tartışmaktadır. Tepe Prime, sadece mekanın kamusal kullanımının farklılığını göstermesi açısından değil aynı zamanda sınıf-içi eşitsizliği göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda, İdeal Kent dergisinin bu sayısında çevre sorunları, radikal ve reformist bakış açıları çerçevesinde ve politik-ekonomik, sosyal, kültürel yapıyla diyalektik ilişkisi açısından hem kuramsal hem de güncel sorunlar çerçevesinde **kentsel olanla ilgisini göz önünde tutarak disiplin-**

ler arası bir boyutta ele alınmaya çalışılmıştır. Son dönem değişmeye başlayan ve yeniden güvenlikçi bir düzleme kayan dünya sisteminde ihmal edilmeye başlanan ekolojik kaygılara *doğru bir dönemde* yeniden eğildiğimizi düşünüyörüz. Bu çerçevede sayımızın oluşmasını sağlayan, tüm yazarlarımıza, emekleri ve hoşgörülerini için sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Umarız ki; yazarlarımızın makaleleri, okurlarımız tarafından keyifle okunur ve literatüre önemli katkılar sağlar.

Sayı Editörü
A. Çolpan Kavuncu

Söyleşi

Prof. Dr. Ruşen Keleş İle “Ekolojik Bakışın Geleceği” Üzerine Bir Söyleşi

*

Ayşe Çolpan Kavuncu

18. yy’dan itibaren sanayileşmenin kontrolsüz gelişimi, kapitalizmin sınırsız istekleri ve kar güdüsünün, 1960’lardan itibaren, dünyanın geleceğini ne denli tehdit ettiği farklı çalışmalar sayesinde ortaya çıkmış ve günümüze kadar hem siyasal, hem toplumsal, hem de akademik düzeyde dünyanın geleceğini kurtarmaya yönelik mücadeleler devam etmiştir. Ancak bugün geldiğimiz noktada, çevreyi korumaya yönelik çabaların azalmaya başladığı; özgün çalışmaların ortaya konmadığı, bir tür kısır döngüye girildiği aşikârdır. Türkiye’de çevre çalışmalarına yönelik ilk adımları atan ve alana önemli katkılar sunan Sayın Prof. Dr. Ruşen Keleş ile çevreyi korumaya yönelik olarak dünyada ortaya çıkan bu olumsuz havanın gelecekte ne yönde gelişeceğine dair kritik bir söyleşi gerçekleştirdik.

- 1960’lardan itibaren çevrenin korunması ve çevre dengesi konusunda bilinçlenme sürecinin ortaya çıkışında ne gibi etkenler söz konusuydu?

Çevrenin korunması ve ekolojik denge konusundaki bilinçlenmenin tarihini çok eskilere götüremiyoruz. 1960’lı yılların sonlarından bu yana tanığı olduğumuz olumlu sayılabilecek gelişmelerde, dünyanın farklı yörelerinde yaşanan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası kimi felaketlerin, doğal dengenin insan eliyle bozulmasından doğan sorunların ve bunlar karşısında, başta Birleşmiş Milletler Örgütü olmak üzere, uluslararası kuruluşların, üniversitelerin, meslek kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin uyarıcı ve yol gösterici çabalarının önemli payı vardır. Özellikle, hava kirliliğinin önemli boyutlara varması, ozon tabakasındaki incelmeler, asit yağmurları gibi küresel

sorunların çarpıcı boyutlara ulaştığı 1960'lı yıllar, uluslararası kamuoyunda haklı bir tepkinin doğmasına yol açtığı ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün öncülüğünde kimi adımların atıldığı yıllar olmuştur. 1972'de Stockholm'de Bir Dünya Çevre Zirvesi'nin toplanması da böyle bir gelişme sonucunda gerçekleşmiştir. Çevre bilincinin güçlenmesi üzerinde bu gelişmelerin önemli bir etkisi olmakla birlikte, bu konulardaki bilinç ve kültür düzeyinin, özlemi duyulan bir noktaya varmış olduğunu söylemeye olanak yoktur.

- *Dünyada çevreci yaklaşım konusunda bugüne kadar gerçekleştirilen çabaları değerlendirilebilir misiniz?*

Çevreci yaklaşımların güçlenmesi konusunda dünyada gerçekleştirilen çalışmaların başında Birleşmiş Milletlerce düzenlenen İnsan Yerleşimleri (HABİTAT) ve Dünya Çevre Zirveleri gelir. HABİTAT toplantıları 20 yıllık aralıklarla, Vancouver (1976), İstanbul (1996) ve Quito (2016)'da; çevre zirveleriyse, Stockholm (1972), Rio de Janeiro (1992) ve Johannesburg'da (2012) toplanmıştır. 2012 Zirvesinde, özellikle Sürdürülebilir Kalkınma bütün yönleriyle irdelenmiştir. 2016 Ekim'inde Quito'da (Ecuador) toplanan HABİTAT III'te kabul edilen "Yeni Kentsel Gündem'in önemli bölümlerinden birinin başlığı da "çevresel sürdürülebilirlik"tir.

Birleşmiş Milletlerin ve Avrupa çapındaki öteki uluslararası örgütlerin çabalarına koşut olarak, Batılı ülkelerden birçoğunda, hükümet programlarında çevreciliğe temel hedefler arasında yer verilmiş; hatta salt bu amaçla siyasal partiler bile kurulmuştur. Ama, bütün bu çabaların, yeryüzünde ekosistemin öğelerinin başarıyla korunabilmesine yeterli düzeyde bir çevre bilincinin oluşmasını sağladığı elbette söylenemez.

- *Peki, tüm bu gelişmelerin bugüne kadar Türkiye'deki karşılığı neydi? Akademik boyutta neler yapıldı? Toplumsal hareketler ve toplumsal yaşamda ekolojik bilinç noktasında Türkiye'de ne gibi çabalar ortaya çıktı? Ve tabii ki tüm bu çabalar siyasi alana ne kadar yansiyabildi?*

Türkiye'de de, çevre bilincinin uyanışında ve güçlenmesinde, dünyadaki gelişmelerle az çok bir koşutluk bulunduğu göze çarpar. Bu durum, zaman yönünden de, içerik yönünden de, böyledir. Ankara'da Hava Kirliliği ile Mücadele Derneği'nin kuruluşu 1970'lerin başlarına rastlar. Başbakanlığa bağlı bir Çevre Müsteşarlığının kuruluş yılı 1978'dir. Türkiye'de bir Yeşiller Partisi kurma girişimleriye 1970'li yılların sonlarına rastlıyor. Anayasa'ya "çevre hakkına" ilişkin bir kuralın girebilmesi için, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini beklemek gerekmiştir. Üniversitelerde Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri kurulması ve özellikle Sosyal Bilimler Öğretimi yapılan

yüksek öğretim kurumlarında ders programlarına çevre sorunları ve çevre politikası gibi derslerin konulması için de 1980'lerin başında YÖK'ün kurulması beklenmiştir.

Hemen belirtmek gerekir ki, bütün bu gelişmelerde dikkat çeken özellik, atılan adımların, genellikle, aşağıdan yukarıya doğru olmaktan çok, yukarıdan aşağıya doğru bir gelişim doğrultusuna sahip olmasıdır. Siyasal partilerin izlencelerine çevre duyarlılığının yansiyabilmesi için de uzun yılların geçmesi gerekmiştir.

- *Yeşiller hareketini dünya çapında ve Türkiye özelinde değerlendirebilir misiniz? Neden Türkiye’de Yeşiller hareketi güçlü bir taban bulamadı?*

Yeşiller hareketinin güçlü yanı, hareket noktasını oluşturan çevre koruma hedefine odaklanmış olması ve bu işi başka siyasal akımlara kıyasla, başarma şansının yüksek olmasıydı. Bununla birlikte toplum yaşamında, “yeşilliğin” yalnız başına yeterli bir amaç olamayacağı gerçeği, yeşillerin zayıf yönlerinden birini oluşturuyordu. Bu nedendir ki, ortaya çıktıkları günden beri, yeşil partiler “yeşil” temaları gündemlerinde tutmakla yetinmenin kendileri için yeterli olmadığını görmüş; amaç yelpazesini genişletmek zorunluluğunu duymuşlardır.

Kısa sürede, bu nedenle, ekonomik gelişme, silahsızlanma, NATO karşıtlığı, barışın korunması gibi daha büyük sorunların da yeşil partilerce, hedefleri arasına yerleştirildiği görülmüştür.

Öte yandan, yeşil hareketlerin güçlenmesi karşısında kaygıya kapılan yerleşik siyasal partilerin de, çevreciliğin dayandığı temel savlara gündemlerinde giderek daha çok yer vermeye başladıkları dikkat çeker. Türkiye’de de böyle olmuş, önce sosyalist ve sosyal demokrat partiler, sonra da, merkez sağda yer alan siyasal partiler, tarihsel, doğal ve kültürel değerlerin korunması, hava kirliliği, iklim değişikliği gibi sorunların çözümüne ilişkin sorunlara programlarında yer vermeye başlamışlardır.

Dolayısıyla, yeşil partilerin siyasal yaşamdaki başarıları da, geniş ölçüde, siyasal yelpaze içindeki güç dengesinin genel durumuna, çevre bilincinin ve siyasal kültür düzeyinin yüksekliğine bağlı olarak değişmektedir. Türkiye’de yeşiller hareketinin güçlü bir taban bulamamış olması, kanımca, çevreye ilişkin temalara yerleşik siyasal partilerin sahip çıkmada göstermiş oldukları başarı kadar, yeşil partilere önderlik eden kadroların kamuoyundaki fazla tanınmamışlıkları ve güvenilirlikleriyle de ilgilidir.

- *Türkiye’de çevre sorunlarının ilk olarak muhalif gruplar tarafından sahiplenildiği zamanla diğer toplumsal kesimlerin de konuya duyarlılığının arttığı görüşüne katılır mısınız? Bunun sebepleri size göre nedir?*

Bir tetikleme etkisinden elbette söz edilebilir. Bu sorunun yanıtı: Soru 4’e verilen yanıtın içinde bir ölçüde vardır. Çevre sorunlarına dayalı bir muhalefetin tek başına yeterli olamayacağı savı kadar, siyasal partilerin, üzerinde odaklanmış oldukları sorunların niteliği ve önermekte oldukları çözümlerin gerçekçiliği ile çözüm yöntemlerinin başarı şansı bu konuda önem taşıyan etmenlerdir.

- *Dünyada ve Türkiye’de çevre hareketleri daha çok hangi meseleler etrafında yoğunlaşmıştır?*

Yanıt: Aralarında derece ayrımları bulunduğu gerçeğini gözden uzak tutmadan, denilebilir ki, Dünyada da, Türkiye’de de, çevre hareketleri, ekosistemin temel bileşenleri olan hava, su, toprak, enerji konularında karşılaşılan sorunların nedenleri ve çözüm yolları ile ilgilenmektedirler. Ülkeler, kendi özelliklerine göre, bazı sorunlara öncelik vermiş ya da veriyor olabilirler. Örneğin, ülkemizde, hava kirliliği, verimli tarım topraklarının tarım dışı (imar ve yapılaşma) amaçlarla kullanımı, ormansızlaşma, erozyon, fosil yakıt kullanımından doğan enerji sorunları öncelik alırken; dünyanın başka yörelerinde, zaman zaman, deniz, akarsu ve göl kirlenmeleri, biyolojik çeşitlilik, çölleşme, asit yağmurları gibi sorunlara öncelik verildiği görülür. Durum böyle olmakla birlikte, dünyada da, ülkemizde de, öncelik alanları arasındaki göreceli ayrımların zaman içinde de değişiklikler gösterebileceğini gözden uzak tutmamak gerekir.

- *Tarihsel bir bakışla ele almak gerekirse, Türkiye’de çevre konusunda sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini değerlendirebilir misiniz?*

Türkiye’de, çevre koruma alanında ilk sivil örgütlenme etkinliklerine, Ankara Hava Kirliliğiyle Mücadele Derneği’nin kuruluşu örnek gösterilebilir. Onun kuruluşuna, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin Göğüs Hastalıkları Bölümü’ndeki kimi öğretim üyeleri öncülük etmişlerdi. 1960’lı yıllara rastlayan bu tür örgütlenme çalışmalarına, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği ve onu izleyen Türkiye Çevre (Sorunları) Vakfı’nın adları da eklenmelidir. İzleyen yıllarda kurulanlarla birlikte, gönüllü çevre kuruluşlarının sayısı 250’yi bulmuştur.

Çevreci sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, Orman Mühendisleri, İnşaat Mühendisleri, Mimarlar, Peyzaj Mimarları, Şehir Plancıları Odaları gibi kamu kurumu niteliğindeki meslek odalarının bu alandaki katkılarını da bu

alandaki çalışmalara eklemek gerekir. Uluslararası planda ses getiren etkinliklere imza atmış bulunan *Yeşil Barış* (Green Peace) adlı örgütün adı bu bağlamda ilk akla gelenlerdendir.

- *Bilindiği üzere, kalkınma ve ekoloji arasındaki denge hassas bir konu olup, bu iki sorunsalı uyumlu hale getirebilmek için birçok farklı perspektif geliştirilmeye çalışılmıştır. Sizin bu konu ile ilgili görüşleriniz nelerdir?*

Ekoloji ile kalkınma arasında çok nazik bir dengenin var olduğu yadsınmaz. Ama hemen belirtmeliyim ki, bu iki olgu ya da hedefi, birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan (mutually exclusive) amaçlar olarak görmek yanıltıcı olur. Bir başka deyişle, doğal dengeyi bozmadan, ekosistemi tahrip etmeden, çevre değerlerini sıfıra indirmeksizin de, yeterli kalkınma hızına ve düzeyine ulaşmak olanağı bulunabilir.

Türkiye’de, Çevre Yasası 1983’te çıktığında, yasanın metninde, çevre sorunlarının çözümüne, “kalkınma çabalarına hanel verilmeksizin” çalışılacağı anlatımına yer verilmiştir. Bunun anlamı, kalkınmanın ekolojiye yeğlenmesiydi. Oysa Yasanın 2004 yılında 5491 sayılı yasayla uğradığı değişiklikle birlikte, kalkınmayla çevre koruma amaçları arasında denge sağlamanın olanaklı olduğunu varsayan “sürdürülebilir kalkınma” ve “sürdürülebilir çevre” kavramları yasa metnine sokulmuştur. Bu değişiklik üzerinde, 1992 Rio Doruğu’nda belirlenen “sürdürülebilirlik” kuralının etkili olduğu söylenebilir.

Yasa gibi resmi bir metne yansıtılan bu biçimsel değişikliğe karşın, asıl önemli olan, “kalkınma hamlesi” adı altında atılan adımların ya da yerel, bölgesel, ulusal düzeylerde yapılan yatırımların ve girişimleri gerçekleştirenlerin doğal, tarihsel, kültürel ve benzeri değerlere gerçekte ne denli önem verdikleridir. Ne yazık ki, karşılaştığımız örneklerden çoğu, bu konuda iyimserlik verici nitelikte değildir.

- *Bu meseleyi biraz daha açmak gerekirse; bize göre gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelerin yüz yüze kaldığı sorunların kendisi ve sebepleri farklı; ancak ilişkilidir. Bu açıdan kalkınma ve çevrenin korunması arasındaki gerilimli ilişki, dünya toplumlarının çevre sorunlarına yönelik sorumluluklarının ne şekilde olacağı ve bu sorumluluğun bölüşümünün kalkınma konusunda dünyadaki adaletsizliği daha da arttıracığı kaygısı önemli tartışma alanlarından birisidir. Sizin bu konuda düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?*

Çevre Koruma tartışmalarının ilk kez gündeme geldiği 1970’li yılların başlarında (1972) toplanan Stockholm Dünya Çevre Doruğu’nda, bu konu hararetle tartışılmıştır. Çevreye verilen değerlerin ekonomik kalkınma karşısındaki

göreceli değeri konusunda, gelişmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasında derin görüş ayrılıkları olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin, o tarihlerde ülkesinin nüfusu 1 milyara yakın olan Hindistan'ın, toplantıya katılan Başbakanı Indira Gandhi, ülkesinde milyonlarca insan aç ve susuz olarak eğitim, sağlık ve barınma olanaklarından yoksun bir durumdayken, bu toplantıda çevreyi temiz tutma konusuna odaklanmayı halkına anlatamayacağını belirterek tepkisini dile getirmiştir. O yıllar, çevreyi korumakla kalkınma arasındaki uyumsuzluğun bir dengeye oturtulabileceğine ilişkin görüşlerin henüz geliştirilmiş olmadığı yıllardı. Bu yüzden, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş olanlar arasında belli farklılıkların olabileceği akla gelebiliyordu. Kimi düşünürler de haklı olarak, gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin kalkınmanın yükünü ve kirletici sanayi dallarını geliştirmekte olan ülkelere aktararak dengesizliğin büyümesine yol açtıklarına dikkat çekmişlerdir. Kirletici sanayi kuruluşlarının Japonya'dan Güneydoğu Asya ülkelerine taşındığına ilişkin çok sayıda örnek vardır.

Bu nedenle, çevre sorunlarından kaynaklananlar da dâhil tüm sorunların kesin çözümünün, "en büyük çevre sorunu olduğu söylenen geri kalmışlıktan kurtulmakta" olduğu savı kanımca, yabana atılamayacak bir görüştür.

- *Size göre, ekolojik sorunlarla mücadele noktasında yerel, ulusal ve uluslararası ölçeklerde ne tür çabalar ortaya konulmuştur ve bundan sonra farklı ne tür yaklaşımlar geliştirilebilir? Yine söz konusu ölçeklerde ortaya konması gereken politikaların birbirleriyle uyumlu hale gelmesi için ne tür stratejiler belirlenmelidir?*

Yerel ve ulusal düzeylerde belirlenen çevre politikalarının niteliği ülkeden ülkeye değişmektedir. Coğrafi, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal etmenler yerel ve ulusal çapta uygulanan politikaları biçimlendirmektedir. Ama, çevre sorunlarından birçoğunun niteliği, bu konularda yerel düzeyde etkili olabilecek politikalar uygulanmasına fırsat vermemektedir. Hele de yerel yönetimleri güçsüz olan az gelişmiş ülkelerde, salt yerel düzeyde atılacak adımlarla çevre sorunlarının üstesinden gelinemeyeceği çok açıktır.

Az gelişmişlik, her alanda olduğu gibi, kamu yönetiminde de, sağlıklı bir eşgüdümün sağlanmasına engel olmaktadır. Uluslararası alanda alınan önlemlerin çoğu, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarınca kabul edilen sözleşmeler halinde devletlerin onayına sunulmaktadır. Avrupa Birliği müktesebatına dahil edilmiş olan çevreye ilişkin kuralların sayısı da az değildir. Bunlara, Avrupa Konseyi kararları ve tavsiyeleri de eklenebilir.

Ne var ki, uluslararası planda alınan önlemlerin etkili olabilmesi, bu türlü hukuk belgelerine, üye devletlerin taraf olmalarına bağlıdır. Bu konu, AB bağlamında, kuşkusuz AB üyesi olmayı zorunlu kılar. Bir an için, üyelik ve

onay konusunda bir sorun bulunmadığı düşünülse bile devletlerin uluslararası sözleşmelerin kurallarını fiilen uygulamaya istekli ve duyarlı olmaları gerekir. Kanımca, asıl sorun da, tüzel biçimselliğe uymanın ötesinde; bu noktada yeni özdedir.

- *Birçok çevre yaklaşımının ütöpik bir şekilde (bunu olumsuz anlamda kullanmıyoruz) “yerel” e kritik bir önem atfetmesi size göre somut çözüm üretme noktasında katkı sağlar mı?*

Çevre yaklaşımlarının birçoğunda yerel düzeye sık sık yollama yapılması gerçekten, bir anlamda “ütöpik” sayılabilir. Bunun başlıca nedeni, pek çok çevre sorununun, “yerel nitelikte” olması, etkilerinin yerel düzeyde daha çok duyumsanması ve bunlara çözüm bulma sorumluluğunun halka en yakın yönetimlere, yani kent yönetimlerine düşmekte olmasıdır. Nitekim, birçok ülkede, çevre ile ilgili sorunların çözüme bağlanması görevinin, belediye yasalarıyla yerel yönetimlere bırakılmış olduğu görülür. Gerçek bu olmakla birlikte, ne yazık ki, fiili durum iyimser olmaya olanak vermemektedir. Ağırlığın ve sorumluluğun “yerel” düzeye bırakılmasının, “ütöpik” olarak nitelenmesinin başlıca nedeni de budur.

- *Size göre, çevre politikaları açısından bölge ölçeğinin önemini ne şekilde tartışmak gerekir?*

Çevre politikalarının başarıyla uygulanması açısından “bölge” ölçeğinin önemi yadsınamaz. Çünkü çevre sorunlarından birçoğunun etkileri bölge çapında daha belirgin bir biçimde etkilerini gösterdiği gibi, çözümleriyle ilgili yetki, görev ve sorumlulukların da, çeşitli ülkelerde farklı adlar taşıyan (federe devlet, bölgesel belediye, özerk topluluk, bölge) bölge yönetimlerine verildiği dikkat çeker. Durum böyle olmakla birlikte, yukarıda da belirtildiği gibi, çevre sorunlarının farklı düzeylerde farklı niteliklere sahip olmaları, bir bütünsellik içinde ele alınmadıkları takdirde, çözüme kavuşturulmaları zorlaşır.

- *Özellikle 1990’lardan sonra mekânın yeniden üretimi, neoliberalizmin krizden çıkmak için en fazla kullandığı çözümlerin başında gelmiştir. Bundan şüphesiz çevre değerleri de etkilenmiştir? Eko-turizm, organik tarım, çevre dostu yaşam alanları gibi Pazar mekanizmasında meta haline dönüştürülmüş ekolojik mekanlar ortaya çıkmıştır. Bu durumu ekolojik dengenin korunması adına olumlu gelişmeler olarak değerlendirmek mümkün müdür?*

1990'lardan da önce, 1980'lerde, neoliberalizmin ilkelerini bütün dünyada egemen kılmayı amaçlayan politikaların çevre değerleri üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur. Bu olumsuz etkiler, tek tek çevrenin bileşenlerine yöneldiği gibi, tüketim kalıplarını ve yaşam biçimlerini de derinden etkilemiştir. Belli bir tarihe gelinceye değin daha çok ülkelerin gelişmişlik ve geri kalmışlık özelliklerine bağlanan olumsuz gelişmeler üzerinde asıl belirleyici etkileri küreselleşmeye ve neoliberalizme özgü kapitalist dünya görüşünün yapmakta olduğu varsayımı ağırlık kazanmıştır.

Bir Fransız düşünür Hervé Kempf, 2000'lerde yayımlanan bir kitabının başlığına şu adı koymuştur: Çevreyi Kurtarmak İstiyorsanız Kapitalizmden Uzaklaşınız (Pour Sauver La Planète, Sortez du Capitalisme). Fransa'da, bir süre Çevre Bakanlığı yapmış olan Corinne Lepage da, neoliberalizmin ekosistem üzerindeki yıpratıcı etkilerinin giderilebilmesi için, Yaşam Biçimini Değiştirmek (Vivre Autrement) başlığını koyduğu kitabında, ekonomik ve toplumsal her sektörde benimsenmesi gereken davranış değişikliklerinin neler olduğunu ayrıntılarıyla sıralamıştır. Gerçekte, kapitalizmi içine düştüğü çıkmazdan kurtarabilmek için önerilen neoliberal önlemlerden çoğu, tersine, doğal ve kültürel değerlerin bir yana itilmesi yolunu açmıştır.

Aralarında turizmin, tarımın, enerjinin, sağlık, eğitim, kültür ve barınma gibi konuların da yer aldığı her sektörde, "eko" ve "yeşil" gibi sıfatlarla başlayan, "eko-turizm", "organik tarım" ve benzeri adlarla aranan çözümlerin tümünden yararsız olduğu söylenemez. Fakat yine de, alınacak her önlemin, uygulanacak her politikanın başına "yeşil" sıfatının konulmasıyla sorunlara kesin çözüm bulunabileceğini sanmak yanıltıcıdır. Çünkü sonuç. Olarak, ulusal ve uluslararası sermayenin boyunduruğu altındaki bir çabanın, adı "yeşil" de olsa, mekanın metalaştırılması açısından ne ölçüde caydırıcı olabileceği tartışma konusudur. Ama yine de, bu durumun, kapitalist sistem içinde başvurulan kimi yöntemlerin tümüyle terkedilmesi için bir gerekçe olarak kullanılmaması gerekir.

- *Bir önceki sorumuzla ilişkili olarak bugün ekolojik yaşam tarzının üst sınıfların imkanlarına uygun olduğu görülmektedir. Yine bu durum, size göre, çevreci yaklaşımların gelişimi için bir tehlike olabilir mi?*

Az önce de belirttiğim gibi, bunun, çevreci yaklaşımların gelişimi için bir tehlike oluşturduğu söylenemez.

- *Özellikle mekânın yeniden üretimi noktasında kentsel yeşil alanları ve kamusal mekânları koruyabilmek zorlaşmaktadır. Kentte nefes alınabilecek yeşil alanların varlığı kimilerince fetişleştirilen bir meseledir. Yine kamusal mekânların yok olması ve*

parçacıl hale gelmesi, kent in demokrasi kültürünü yok etme tehlikesini yaratmaktadır. Size göre, bu durumlara karşı nasıl önlemler almak gerekir?

Kentsel yeşil alanların da içinde yer aldığı kamusal alanların korunması giderek güçleşmektedir. Kapitalizm, bir "aç kurt" gibi bu alanları yutmaktadır. Gezi Parkı'nın geleceği, İstanbul'un kuzeyindeki ormanlık ve sulak alanlar, kent merkezleri dışına çıkarılan asker kışlalarından boşalan alanlarla ilgili beklentiler bu açlık sendromunun sayıları kolaylıkla çoğaltılabilecek örneklerinden yalnız birkaçıdır. Ankara'nın nefes almasına fırsat veren ender kamusal alanlardan biri olan Atatürk Orman Çiftliği'nin karşı karşıya bırakıldığı durum, hem hukuk, hem de ahlak kuralları açısından savunulması kolay olmayan örneklerden bir başkasıdır.

Demokrasi kültürüyle bu olgular arasındaki ilişki tek yönlü değil, fakat iki yönlüdür. Bir başka deyişle, bu mekanların tümüyle yok olması ya da parçacıl duruma gelmesi elbette demokrasi kültürünü yok etme tehlikesini taşır. Ama hiç unutmamak gerekir ki, bu kamusal alanların yitip gitmesine, bırakınız göz yummayı, öncülük etmenin kaynağında, demokrasi kültürümüzdeki, yurttaş olarak sorumluluk bilincimizdeki, hukukun üstünlüğü ve temel insan hakları gibi üstün değerlere bağlılığımızdaki büyük boşlukların önemli payı vardır.

Dolayısıyla, çözüm de, demokrasi kültürümüzün gelişmesi ve zenginleşmesi için çaba harcamaktadır. Önlemlerin başında, örgün ve yaygın eğitim araçlarından alabildiğine yararlanmak kadar, kentlerimizi ve ülkemizi yönetme görevi verdiğimiz kişilerin bu sorumluluklarının gereğini yerine getirip getirmemekte olduklarını özenle izlemek ve değerlendirmek gelir.

- *Ekolojik yaklaşımlar incelendiğinde sürdürülebilir kalkınma gibi ana akımdan devam eden daha pratik çözümlerle çevre sorunlarını ele almaya çalışan yaklaşımlar ile meseleye daha köktenci çözümler getirmeyi hedefleyen, radikal yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Bu iki temel paradigmayı karşılaştırmalı olarak değerlendirebilir misiniz?*

Sürdürülebilir kalkınma bağlamında *pratik* çözümlerle *köktenci* çözümler arasında bir tercih yapılması, tercihlerden birinin yapılması durumunda ikincinin tümüyle dışlanması anlamına gelmemelidir. Temel neden sistemden kaynaklandığına göre, o amacın hedef olarak terk edilmesine yol açmaksızın birbirleriyle tutarlı pratik önlemlerin alınmasından kaçınılmamalıdır.

- *Radikal ve radikal olmayan çevre yaklaşımları incelendiğinde, çevre sorunlarının kökeninde ya insan doğası ve ya da politik ekonomik yapının arandığı görülmektedir.*

Size göre, insan doğasının kendisini çevre sorunlarının sebepleri arasında ele almak bize çözüm üretme noktasında herhangi bir fayda sağlayabilir mi?

Çevre sorunlarının oluşumunda, insan doğasından, bencillikten ve politik-ekonomik yapının özelliklerinden kaynaklanan nedenlerin hep birlikte etkili olduğu genellikle kabul gören bir görüştür. İnsan doğasının kendisini çevre sorunlarının nedenleri arasında ele almak elbette önemlidir. Çevre sorunlarının yaratılmasında, yani hem kökeninde, hem de çözüm sürecinde kilit rolü oynayan etmenin insan olduğunu düşünmekteyim. Politik-ekonomik kurumları oluşturan ve çalıştıran da insan olduğuna göre, bu sorunuza verebileceğim yanıt çok açıktır: insan, insan, insan...

• *Esasında 1970'lerden sonra, feminist yaklaşım gibi ekolojik yaklaşımlar da önemli toplumsal çözümler gerçekleştirmiştir. Ancak ekolojik yaklaşımlar, feminist yaklaşım kadar toplumsal alanın birçok farklı sorunsalına dair analizler geliştirememiştir. Size göre bunun sebepleri ne olabilir?*

Yanıt: Feminist yaklaşımın, eko-feminizm adı altında, çevreciliğe, hem bir düşünsel akım, hem de eylem olarak katkısı yadsınamaz. Ne var ki, çevre ve eko-sistem kavramlarının bir bütünsellik anlayışı çerçevesinde, ilgili tüm aktörlerin duruş, anlayış ve hareket birliği halinde, bir bütün olarak hareket etmeleri halinde çok daha başarılı olunabileceği kanısındayım. Gücün birlikten, güçsüzlüğün ise parçalanmışlıktan kaynaklandığı bilinmektedir.

• *Dünya 1970'lerle başlayan yeni dünya düzeninin sonuna gelmiş gibi duruyor ya da bu yeni dünya düzeninin yarattığı olumsuz koşullarla günümüzde yüz yüze kalmış durumdayız. Kutuplaşma, çatışma, savaşlar, insan hakları ihlalleri, otoriterleşme giderek yükseliyor. Böyle bir ortamda demokratikleşmenin giderek azalması, özgürlük ortamının son bulması çevre hareketlerini size göre nasıl etkileyecek?*

Yenidünya düzeni, ne yazık ki, ortaya atıldığı tarih üzerinden çok zaman geçmeden, bir anlamda "düzensizliğe" dönüşmüştür. Egemen güçlerin ve uluslararası sermayenin egemenliklerini kökleştirecek doğrultuda, doğa, kültür, tarih, mimarlık ve benzeri her türlü doğal ve insan elinden çıkmış olan bütün değerlerin geri plana atıldığı bir süreç dönüşmüştür yenedünya düzeni. Yeniliği ekosistemi tahrip etmeye yönelmiş amaçların güçlenmiş olmasındadır.

Bu gidişe koşut olarak, halklar, uluslar ve devletlerarasındaki ilişkilere barışçıl işbirliği duyguları değil, silahlı ya da silahsız çatışmalar egemen olmaya başladı. Böylesine ortamlarda, artık demokrasiden, temel insan haklarından ve hukukun üstünlüğünden söz etmeye olanak kalmaz. Dünya mirası değeri

taşıyan birçok varlığın, Bosna-Hersek'te, Irak'ta, Suriye'de ve daha başka yerlerde, acımadan yıkılıp gitmesine, ne yazık ki, dünya seyirci kalmıştır. Suriye iç savaşında, tarihi Palmira antik kentindeki kültür varlıklarının başına gelenler, gelecek için umutlu olmaya olanak bırakmıyor. Kaba şiddetin, silahlı çatışmaların her şeye yön verdiği, egemen olduğu bir dönemde, 1970'lerin başlarındaki gibi, *çevre ile kalkınma* araçları arasındaki uyum ve denge sorunundan daha önemli olanın, *çevre ile yaşam mücadelesi* arasındaki çekişme olduğu görülmektedir. Bu çok tehlikeli bir gidişatı simgelemektedir.

- *Size göre, bundan sonra çevreci yaklaşımı, ekolojik çalışmaları yeniden canlandırabilmek için neler yapmak gerekir? Bundan sonra, ekolojik dengeyi tehdit etmesi olası tehlikeler neler olabilir?*

Ekolojik dengenin ve her türlü çevre değerlerinin karşı karşıya bulunduğu riskler giderek artıyor. Birbirleriyle yakından bağlantılı olan enerji tüketimi ve iklim değişikliği sorunuyla içme ve kullanma suyu gereksinmesinin karşılanmasındaki darboğazların insan ve çevre sağlığı için tehdit oluşturmaya devam edeceği anlaşılıyor. Küresel çevre sorunlarının çözümlerinin küresel ölçeklerde aranmasında zorunluluk vardır. Birleşmiş Milletler Anayasasının (Charter of the United Nations) 74. maddesi, her türlü sorunun çözümünde uluslararası işbirliğinden yararlanmayı ön planda tutmaktadır. Oysa yaşadıklarımız, silahlı çatışmaların barışçıl yöntemlere tercih edildiğini gösteriyor. Yaşamın, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmenin, yaşanabilir çevre koşullarının korunmasının en başta gelen güvencesinin *barış ve güvenlik* olduğunu gösteriyor.

Bunun yanı sıra, milyarlarca insanın geri kalmışlıktan kurtarabilecek ekonomik gelişme koşullarının ve adaletli bir gelir bölüşümünün yeryüzünde egemen kılınması başarılmadıkça, sözü edilen sorunlardan hepsi varlığını sürdürecektir. Rio Bildirisinin ilkeleri arasında, çevre, güvenlik, barış ve kalkınma bütünselliğine yer verilmiş olması boşuna değildir.

Çevreci yaklaşımlar ve ekolojik çalışmalar, 1980'li yıllara oranla zayıflamış gibi görünse de, uluslararası kuruluşların, ulus-devletlerin, sivil toplum örgütlerinin, meslek kuruluşlarının ve halkların etkinlikleri yine de sürmektedir. Güçlerin birleştirilmesi ve sorunların bir bütünsellik çerçevesinde ele alınıp çözüme bağlanması, bu süreçlerde görev alacak bireylerin, yeterli bilinç ve kültür düzeyine kavuşturulmalarına bağlıdır. Ulusal, bölgesel, yerel düzeylerdeki kurumlarda görev yapanlar kadar, sıradan yurttaşın, halk yığınlarının bu amaçla yeterli eğitim fırsatlarına kavuşturulması zorunludur.

Bu eğitim, dünyanın çeşitli coğrafyalarında rastlanan ve toplumları ilkelikten kurtarmakta yeterli olmayan çağ dışı ve dogmatik kuralların biçimlendirdiği bir eğitim olamaz. İhtiyaç duyulan eğitim, toplumların çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılmasını sağlayabilecek olan, çağdaş bilimi kılavuz edinmiş Kemalist bir dünya görüşüne dayanan bir eğitimidir.

Ekolojinin İdeolojisi: Sürdürülebilir Gelişme-Toplumsal Ekoloji Karşılaştırması*

*

Ahmet Mutlu
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada ekolojik sorunlarla ilgili yaklaşımların iki farklı biçimi olarak ele alınan ekolojik düşünce ile çevre korumacılığın ideolojilerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ekolojik düşünce için Toplumsal Ekoloji akımı ve çevre korumacılık için de Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi örnek olarak seçilmiştir. Çalışmanın genel çerçevesine uygun olarak, Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'nin ideolojileri karşılaştırılmıştır. Önce, Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir gelişme'nin ideolojik kaynakları irdelenmiş ve bu bağlamda ekolojik düşünce ve çevre korumacılığın farklılığı ortaya konulmuştur. Daha sonra her iki yaklaşım, ideolojik yapıları (ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel ve yönetsel olarak) bakımından karşılaştırılmıştır. Buna göre Toplumsal Ekoloji'nin ideolojisinin temel unsurları olan özgürlük sorunu, egemen yönetim yapılarına bakış, yerel yönetimler üzerinde durulmuştur. Benzer şekilde, Sürdürülebilir Gelişme'de de yönetim yaklaşımı olarak yönetim irdelenmiştir. Bu anlamda sürdürülebilir gelişme anlayışı ekonomik faaliyet özgürlüğünü kendine temel alarak daha liberal bir çizgide dururken toplumsal ekoloji anarşizm ve Marxizmden etkilenerek kapitalist üretim ilişkilerine karşı bir duruşa sahiptir. Sürdürülebilir gelişme, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin bireysel ekonomik özgürlüğün gelişmesi için gerekli ön koşul olarak vurgulanır. Toplumsal ekoloji ise, ekolojik çelişkilerin kapitalist sistemin doğasından kaynaklandığı ve "düzeltici rötuşlarla" giderilemeyeceği öngörüsünden hareketle "egemen sistemi değiştirme" düşüncesini savunur ve bu haliyle Marksist ideoloji ile ortak bir noktada buluşur.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik düşünce, Çevre korumacılık, Toplumsal ekoloji, Sürdürülebilir gelişme, İdeoloji.

* Bu makale, yazar tarafından 2006 yılında A.Ü. SBE Sosyal Çevre Bilimleri A.B.D.'de savunulan "Ekoloji ve Yönetim Düşüncesi" adlı doktora tezinde değinilen temel bazı fikirlerin yeniden kurgulanması ve geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

The Ideology of Ecology: Comparison of Social Ecology and Sustainable Development

*

Ahmet Mutlu
Ondokuz Mayıs University

Abstract

In this study, our aim is to compare the ideologies of ecological thought and environmental protectionism, which are taken into consideration as the two different types of the approaches relate with ecological problems. In this context, Social Ecology trend is chosen as a sample for ecological thought and Sustainable Development thought is chosen as a sample for environmental protectionism. The administration ideas of Social Ecology and Sustainable Development are compared according to the general frame of the study. First, ideological resources of Social Ecology and Sustainable Development are examined, in this context, the problem of the difference of ecological thought and environmental protectionism is introduced. Then, Social Ecology and Sustainable Development are compared with regard to their ideological structures, -economically, politically, socially and culturally and administrative-. With reference to this basic, an analysis is realized on the liberty problem, view to the sovereign system, local governments, which are the basic elements of the ideology of the Social Ecology. Similarly, governance is examined as a administration approach also in Sustainable Development. In this sense, social ecology has a stance against capitalist production relations, influenced by anarchism and marxism, while the concept of sustainable development stays on a more liberal basis, based on its own freedom of economic activity. Sustainable development emphasized the market economy based on the competition as a prerequisite for the development of individual economic freedom. Social ecology argues that ecological contradictions arise from the nature of the capitalist system and thus advocates the idea of changing the "dominant system". This point is the common point between Marxist ideology and social ecology.

Keywords: Ecological thought, Environmental protectionism, Social ecology, Sustainable development, İdeology.

Giriş

Ekolojik sorunlara çözüm arayan yaklaşımlar, temelde radikal olup olmalarına göre ayrılmaktadırlar. Söz konusu yaklaşımların radikal olup olmaları, onların aynı zamanda farklı ideolojik referanslara sahip olduklarını gösterir. Halihazırda ekolojik sorunlara yönelik iki temel yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan birisi olan “ekolojik düşünce”, radikal bir perspektife sahipken; bir diğeri olan “çevre korumacılık” reformist bir karakter taşımaktadır. Her iki yaklaşımın farklı ideolojik kaynaklardan beslendiği söylenebilir.

Egemen sistem karşısında ekolojik düşünce ile çevre korumacılığın ideolojik kaynakları farklı niteliklere sahiptir. Buna göre, genel olarak ekolojik düşünce ve çevre korumacılık, hangi ideolojilerden etkilenmişlerse o çerçevede bakış açıları içermektedirler.

Ekolojik düşünce içinde çeşitli ekoller/görüşler bulunmaktadır. Bunlar içinde öne çıkan görüşlerden birisi de Toplumsal Ekoloji’dir. Öte yandan çevre korumacılık yaklaşımının en bilinen örneği Sürdürülebilir Gelişme anlayışıdır.

Bu çalışmada, genel olarak ekolojik düşünce ile çevre korumacılığın, ideolojik kaynakları itibariyle çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu karşılaştırmalı çözümleme, ekolojik düşünce akımı olarak Toplumsal Ekoloji ve çevre korumacı yaklaşım olarak da Sürdürülebilir Gelişme üzerinden yapılacaktır. Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme, önce genel ideolojik referansları itibariyle irdelenecek; daha sonra da ekonomik, siyasal, toplumsal-kültürel ve yönetsel temel alanlar bakımından tartışılacaktır. Çalışma, literatür incelemesine dayalıdır.

I. Genel İdeolojik Referansları İtibariyle Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji

Sürdürülebilir Gelişme yaklaşımı, ekolojik sorunlara kapitalizmin ideolojik doğasının değil, onun uygulanma yöntemlerinin yol açtığı varsayarak, çoğulculuğa dayalı toplumsal ve demokratik yapılarla söz konusu sorunların giderilebileceğini öngörür. Nitekim sürdürülebilir gelişmenin en önemli araçlarından birisi olan “yönetişim”, ortaya çıkış süreci, amacı, olguyu savunan aktörler ve uygulamalar itibariyle değerlendirildiğinde, Sürdürülebilir Gelişme’nin genelde kapitalizme, özelde de “neo-liberalizm”e göre biçimlendiği söylenebilir.

Neo-liberalizmde ekonomik faaliyet özgürlüğünün temel özgürlük olarak gündeme gelir ve rekabete dayalı piyasa ekonomisinin bireysel ekonomik özgürlüğün gelişmesi için gerekli ön koşul olarak vurgulanır; topluma ekonomik ilişkiler yumağı olarak bakılır; devletin/kamu girişiminin, kaynakların verimsiz kullanılmasına ve israfa neden olduğu gerekçesiyle küçültülmesi önerilir; devletin görece disiplinli ve hatta otoriter bir hukuksal, yasal-anayasal çerçeve içinde faaliyet göstermesinin öngörülür (Aksoy, 1998, s. 8). Sürdürülebilir Gelişme çerçevesinde yönetimle ön plan çıkarılan ve “kaynak israfını önlemek” gerekçeli kamu girişiminin küçültülmesi, bu alanlarda işletmecilik anlayışının, dolayısıyla özel sektörün devreye sokulması ve böylece kaynakların “rasyonel kullanılacağı” öngörüsüyle (Aksoy, 1998 s. 11) kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması da neo-liberal ideolojinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sol-liberter akımdan gelen Toplumsal Ekoloji ise “anarşist-cemaatçi” bir felsefeye dayalıdır (Kovel, 2003, s. 99). Bu akımın kurucusu olan Bookchin, özellikle Kropotkin’den ve anarko-komünizmden etkilenmiştir (Pepper, 1999, s. 30). Öte yandan Toplumsal Ekoloji, eko-anarşizmin içinde yer alan bir ekolojik düşüncedir.¹

Bookchin, Toplumsal Ekoloji’yi başlangıçta anarşist esaslara göre kurmuş olmakla birlikte, ilerleyen yıllarda anarşizmden farklı, yeni ve kendine özgü bir yaklaşım -eko-anarşizm- benimsediğini belirtir. Öte yandan Bookchin, bazı yöntem farklılıkları olmakla birlikte, felsefi görüşlerinin Hegel’e dayandığını söyler. Ayrıca, felsefe ve tarih anlayışı ile doğal dünya, evrimci ve dinamikçi görüşler bakımından da Marx’tan-Marxizm’den değil-etkilendiğini ifade eder (Danek, 2002). Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji’nin aynı zamanda marksist ideolojiden de etkiler taşıdığı söylenebilir. Anarşist ideolojideki “örgütlenmenin aşağıdan yukarıya doğru olması” düşüncesine paralel biçimde, Marksist ideolojide dikkat çekilen “kaynaklara sahip olanlarla sahip olmayanlar arasında, zenginlerle yoksullar arasındaki

¹ Bookchin, “Özgürlüğün Ekolojisi” adlı eserinde, “tüm yazılarımın amacı, ekolojik krizin toplumsal kaynaklarına ilişkin tutarlı bir görüş getirmek ve... eko-anarşist bir proje sunmaktır” demektedir (Bookchin, 1994, s. 26). Eko-anarşizm, özellikle ekonomik, politik ya da bireysel nitelikli olmak üzere, her türlü hiyerarşiye karşıdır. Eko-anarşistler, küçük ölçekli ve yerinden yönetimli topluluk biçimini toplumsal örgütlenmenin temel birimi olarak kabul ederler. Bu yaklaşıma göre alternatif bir toplum, özgürlüğü sağlayan ve insani değerlere dayalı olarak, karşılıklı yardım ile işbirliğine göre örgütlenmiştir. Böyle bir yapıda aynı zamanda çevre dengesi ve bütünlüğü korumak temel bir amaçtır (Turan, 2002, s. 214).

zıtlıklar” düşüncesi, Toplumsal Ekoloji tarafından da kabul edilir. Marksist ideolojide bu tür çelişkilerin kapitalist sistemin doğasından kaynaklandığı ve “düzeltici rötuşlarla” giderilemeyeceği öngörüsü (Keleş; Hamamcı, 2002, s. 248), Toplumsal Ekoloji’nin görece “indirgemeci” bulduğu, ancak gerçekliğini reddetmediği bir düşüncedir. Nitekim ekolojik sorunların çözümü için “egemen sistemi değiştirme” düşüncesi, Marksist ideoloji ile Toplumsal Ekoloji’nin bulunduğu temel noktalardan birisidir.

II. Sürdürülebilir Gelişme İle Toplumsal Ekoloji’de Temel Alanlar

Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji’nin ideolojik referansları, her iki yaklaşımın temel alanlara yönelik görüşleri üzerinden ayrıntılı biçimde analiz edilebilir. Bu nedenle her iki yaklaşımın ekonomik, siyasal, toplumsal-kültürel ve yönetsel düşünceleri karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

1. Ekonomik Düşünce

Sürdürülebilir Gelişme, ekonomi disiplini bakımından “oluşmuş bulunan zenginliğin nasıl genişletilebileceği” sorusuna “piyasa ekonomisi koşullarında” diye cevap veren (Aruoba, 1997, s. 172) bir yaklaşımın ürünüdür. Sürdürülebilir Gelişme’nin piyasa ekonomisi koşullarına dayalı çözüm arayışı üzerinde her hangi bir anlaşmazlık yoktur. Ne var ki, sürecin işleminde “ekonomi”nin mi, yoksa “çevre”nin mi ön planda olacağı konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında anlaşmazlık söz konusudur. İlk bakışta, sadece gelişmekte olan ülkelerin ekonomi öncelikli talepleri (gelişme ekonomisi), Sürdürülebilir Gelişme’nin kapitalizmle ilişkisini destekler görünmekle birlikte, gelişmiş ülkelerin çevre öncelikli taleplerinin de sonuçta ekonomik bir yaklaşımla değerlendirilmesi (çevre ekonomisi) (Aruoba, 1997, ss. 172-173), söz konusu ilişkiyi dolaylı olarak destekler. Bu bağlamda Sürdürülebilir Gelişme yaklaşımı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin öncelikleri bakımından bir biçimde kapitalizmle ilişkilidir.

Sürdürülebilir Gelişme ile neo-liberalizm arasında ilişki olduğunu öne süren görüşler² de yukarıdaki tespiti destekler. Bu görüşlerin temel hareket noktası, Sürdürülebilir Gelişme’nin resmen ortaya çıkışının, neo-liberal politikalar için zemin hazırlayan “borç krizi” ile hemen hemen aynı döneme

² Sürdürülebilir Gelişme ile neo-liberalizm arasındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. (Cleaver, 2002, ss. 54-72).

rastlamasıdır (Cleaver, 2002, s. 57). Mesela Brundtland Raporu'nun hazırlanması, 1960'larla birlikte etkili olmaya başlayan çevreci hareketin, ABD'nin maliyet kalemlerine yük getiren önemli sebeplerden birisi olması (buna uyum gösteremeyen firmalar batmaya başlamıştır) ve krizin derinleşmesiyle ilişkilendirilmektedir (Dursun, 2000 ss. 58-59).

Gerek kapitalizm ve gerekse neo-liberalizmle ilişki konusunda Sürdürülebilir Gelişme sürecindeki anlaşma, görüşme ve olaylara da dikkat çekilmektedir. Bunlardan birisi, 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Çevre Konferansı'na kadar uzanmaktadır. Söz konusu Konferans öncesinde "çevre mi, kalkınma mı?" tartışmaları sonucunda ortaya konulan "birleşme eğilimli doktrin"³in ortaya çıkışı, yukarıdaki ilişkiyi destekler görünmektedir. Eleştirilerin bir bölümü de Brundtland Raporu'nun "bütünüyle endüstriyalist bir yaklaşımla yazılmış" olmasıyla (Şahin, 2004, s. 21) ilgilidir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin ortaya çıkışından sonraki eleştiriler ise genellikle bu süreçteki toplantılar ve bunlar sonucu ortaya çıkan metinlerin içeriği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin; Rio Bildirgesi'nin 3. maddesinde, gelecek kuşaklar için -Stockholm'den farklı olarak- "çevre hakkı"ndan değil, "kalkınma hakkı"ndan söz edilmektedir. Ayrıca, 4. maddede de Sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleştirilmesi için çevrenin korunmasının "kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu" vurgulanmaktadır. Yanı sıra Gündem 21'de egemen kalkınma anlayışı ve buna bağlı olarak piyasa ekonomisindeki başarısızlıklar sorgulanmadan çözüm önerileri sıralanmaktadır. Bu bağlamda, Gündem 21'in ikinci bölümünde gelişmekte olan ülkelerde Sürdürülebilir Gelişme'nin hızlandırılması için uluslararası işbirliğinden söz edilerek, ticaretin liberalleştirilmesi, uluslararası ticaretteki engellerin kaldırılması, korumacılığın durdurulması, tarife içi engellerin kaldırılması, özel sektörün teşvik edilmesi ve girişimciliğin önünün açılması önerilmektedir (Şahin, 2004, ss. 21-22). Bu öneriler ile neo-liberal politikalar arasındaki paralellikler dikkat çekicidir.

Yukarıdaki ilişkiler bağlamındaki eleştirilerden bir kısmı da 2002 yılında gerçekleştirilen Johannesburg Zirvesi sürecinde, gerek zirve öncesindeki lobi faaliyetleri ve gerekse zirve sonrasında kararların alınmasında çok uluslu

³ Birleşme Eğilimli Doktrin: Ekonomik kalkınmanın hareket noktası insan refahıdır ve çevresel varlığın gerçek korunma nedeni de insan refahıdır. Bundan dolayı bu iki nokta çelişik değil, birleşme eğilimli olmalıdır (Wilson, 1978, s. 43).

şirketlerin (ÇUŞ) rolleriyle ilgilidir. ÇUŞ'lar, Johannesburg Zirvesi sonunda alınan kararları doğrudan etkileyerek, Sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleştirilmesinde kendilerini vazgeçilemez unsurlar olarak gündeme getirmişler ve çevre sorunları konusunda meşrulaştırmışlardır.

Kapitalist ideoloji-Sürdürülebilir Gelişme ilişkisi bağlamında yukarıdaki çıkarıma dayalı tespitlerin yanısıra, hâlihazırdaki Sürdürülebilir Gelişme politikaları ve uygulamaları üzerinden, "somut" tespitler de yapılmaktadır. Özellikle "yönetişim", hedefleri ve uygulamaları itibariyle neo-liberal politikaların bir aracı olarak değerlendirilmektedir.⁴ Yani kamu yönetiminin örgütlenmesinde etkili olan Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin etkisiyle gerçekleşen yönetim anlayışı, neo-liberal katılımcılık modeline uygun olarak sermayenin yerel nüfuz etme yolu ve dolayısıyla kamu kudretini, kapitalizmin egemen sınıfına teslim eden bir açılım olarak yorumlanmaktadır (Güler, 2003, ss. 93-116).

Sürdürülebilir Gelişme-neo-liberal ideoloji arasındaki ilişkileri bağlamında uluslararası kuruluşların aldığı kararlara ve uyguladığı politikalara sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Bunlardan birisi, "yoksullukla mücadele" söylemine dayanmaktadır. "Yoksullukla mücadele", 1990'lı yılların sonlarından itibaren, başta DB, BM, IMF ve G-8'ler olmak üzere, uluslararası kurumların anlaşmaya vardıkları bir konudur. Bu süreç, "yoksulluk" sorununun kapitalist ideolojiyle eklenmesi olarak değerlendirilmektedir (Özdek, 2002, s. 4). Bu çerçevede "yapısal uyum politikaları" önemli görülmektedir. Yapısal uyum ile gelişmekte olan ülkelerin kamu kesiminin ağırlığını özel kesimin yararına azaltmak, ülke ekonomisini dünya piyasalarına açmak, böylece dünya kapitalizmini tek pazarlı, tek üretim alanlı bir yapıya dönüştürmek amaçlanmaktadır (Geray, 2001: 9). Örtük amaçlar göz ardı edilse bile yapısal uyum politikalarının makro-ekonomik istikrar ve piyasa liberalizasyonuna dayandığı gerçeği (Küresel Komşuluk, 1996, s. 125), yukarıdaki değerlendirmelere haklılık kazandırmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme ile kapitalist ideoloji arasında kurulan ilişki konusunda yönetişimin en çok dikkat çekilen konularının "yerellik" ve "sivil toplum örgütleri (STÖ)" olduğu söylenebilir. Özellikle yapısal uyum

⁴ DB'nin kapitalist ideolojinin sürdürülmesinde önemli bir kurum olduğu kabul edilirse, geçmişten bugüne belirlediği dört farklı söylem, bu konudaki eleştirileri destekler görünmektedir. Bunlar sırasıyla, "büyüme", "büyümeyle birlikte yeniden bölüşüm", "yapısal uyumla birlikte büyüme" ve "iyi yönetme/yönetişim" dir (Yıkılmaz, Tarihsiz, s. 149).

politikalarında yerelleşmeye, genellikle yabancı ve çok uluslu sermaye ortaklıklarına karşı korumacı politikalar güden ulus-devleti döngü dışında bırakarak, yerel toplumlarla ya da yerel işgücüyle doğrudan ilişkiye girmeyi amaçlayan bir içerik yüklenmektedir (Geray, 2001, s. 8). DB'nin 2000'li yıllar için geliştirdiği yeni gelişme vizyonunun odak noktasında olan yerellik, ulusal ve ulus-altı düzeylerde gelişme stratejilerinin hazırlanmasını gerektirmektedir (Özdek, 2002, ss. 5-6). Şayet STÖ'lerin, küreselleşmenin "güdümlü örgütleri" ya da başlı başına bir "sektör" olduğuna yönelik görüşler⁵ doğru ise yukarıdaki ideolojik bağların varlığına yönelik tereddütler de haklılık kazanır.

Sürdürülebilir Gelişme'nin kapitalizme eklemlediği yukarıdaki tespitlere karşılık, Toplumsal Ekoloji'de çok yönlü bir kapitalizm eleştirisi söz konusudur. Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji'nin ideolojik dinamikleri, kapitalist ideolojiden oldukça farklıdır.

Toplumsal Ekoloji'nin ekonomik öngörülerini, ekonomik alanla politik alanın iç içe geçmiş olmasından beslenir. Diğer deyişle, ekonomik alanla politik alan farklı kategorilerin konusu değildir. Toplumsal Ekoloji'de temel ekonomik öngörü, "yaşamın maddi temellerini 'herkesten yeteneğine göre herkese ihtiyacına göre' ilkesine göre tedarik etmeyi amaç edinen, insani temeller ve dayanışma gibi değerleri esas kabul eden alternatif bir moral ekonomi"dir (Ata, 2002, s. 24). Söz konusu moral ekonominin, bu boyutuyla Marksist ideolojiden etkilendiği açıktır. Öte yandan, bu ekonominin "özgürlükçü bir toplum projesi" bağlamında, hiyerarşiyi ve onun sakıncalarını gidermek üzere "konfedere" bir modele bağlanması da onun anarşist ideolojiyle ilgili yönüdür.

Toplumsal Ekoloji'nin ekonomik görüşü, özgürlükçü bir toplum için kar arayışının sınırlandırılmasına ve giderek ortadan kaldırılmasına dayanır. Bu nedenle, her hangi bir ekonomik girişim, kar arayışını sınırlandıracak bir toplumsal yapı içerisinde var olmak zorundadır. Bu ekonomik girişim, sadece kendi işyerinin kar arayışını değil, ekonomik yaşamın tamamını genel

⁵ STÖ'lerin "özel sektör"e benzediği hususunda bir gazetecinin bu konudaki yorumu ilginçtir: "...Artık sivil toplum örgütlerinde öyle büyük paralar dönmeye başladı ki, sonunda koskoca ve en hızlı gelişen sektör olup çıktı. ... Amerikan 3. sektörünün kontrol ettiği para, 1993 rakamlarıyla tam 125 milyar dolar. Bu ülkedeki kâr amacı gütmeyen kuruluşların sayısı 1.5 milyona ulaşmış durumda. Bu 1.5 milyon kuruluşta 10 milyondan fazla kişi çalışıyor ve bu rakam, ABD'deki toplam istihdamın yüzde10'unundan fazlasını oluşturuyor. ... İşte bütün bu koşullar milyonlarca STK'nın 125 milyarlık bağış pastasından en büyük payı kapmak için kıyasıya rekabet ettikleri bir sektörü oluşturuyor. ..." (Göktürk, 2005).

olarak kontrol edecek bir toplumsal yaşamın içinde olmak durumundadır (Ata, 2002, s. 25). Dikkat edilirse, Toplumsal Ekoloji'nin ekonomi politikaları, kapitalist ideolojideki "serbest ve özgür girişim" ve "bireycilik" ilkelerinin tersine, bir üst "sınırlarıcı (Halk Meclisleri)" ile "toplumculuk" ilkelerine dayanır ki bunlar, Marksist ideolojinin etkileridir.

Ekonominin "yerelleştirilmesi", Toplumsal Ekoloji'nin ideolojisini ortaya koymak bakımından önemli ipuçları taşır. Sürdürülebilir Gelişme'nin temel özelliklerinden birisi, "politikanın ekonomikleştirilmesi"dir. Toplumsal Ekoloji'de özgürlükçü yerel yöneticilik ise "ekonomiyi politize" etme ve onu "kamusal alan içinde eritme" amacı taşır. Diğer deyişle, ekonomiyi özel alandan çıkararak, ekonomi politikalarının tüm topluluk tarafından formüle edildiği, yurttaşların yüz yüze ilişkiler yoluyla, bir biriyle çatışan ve mesleki olarak tanımlanan özel çıkarların üzerinde olan, genel bir çıkar oluşturmak amacıyla toplumsal alana getirir (Ata, 2002, s. 25). Bu durum, Sürdürülebilir Gelişme'deki yönetişimin karar alma süreçlerinde katılım adına bürokrasi, STÖ ve özel sektörden oluşan yapısından farklıdır. Çünkü yönetim yaklaşımında görece kategorik bir toplumsal yapıya dayalı yöntem öngörülürken, özgürlükçü yerel yöneticilikte bu kategorilerin kaldırılmasına dayalı bir yöntem öngörülür. Bu bağlamda "ekonominin yerelleştirilmesi", sadece ekonominin toplumsal olarak kontrol edilmesine engel oluşturacak mesleki farklılıkların giderilmesi değil, aynı zamanda yaşamın maddi gereçlerinin komünal bir dağıtımına olanak sağlaması anlamına gelir. Dolayısıyla ekonominin yerelleştirilmesi, "mülkiyet" in yerel yönetimlerin elinde olmasını ve ekonominin halk meclisindeki tüm yurttaşlar tarafından yönetilmesini önermektedir (Ata, 2002, s. 25). Görüldüğü gibi genel mantık bakımından Marksist ve anarşist ideolojinin etkileri olmakla birlikte, Toplumsal Ekoloji'nin kendine özgü (mülkiyetin beledi olması, ekonominin halk tarafından yönetimi vd.) ideolojik nitelikleri de bulunmaktadır.

2. Siyasal Düşünce

Siyasal ideolojilerde "devlet", "demokrasi" ve "özgürlük" olgularına bakış önemli yer tutar. Sürdürülebilir Gelişme'nin siyasal öngörülleri, devlet kurumunun ve egemen demokrasi uygulamalarının geçerliliği üzerine kuruludur. Sürdürülebilir Gelişme'nin gerek ortaya çıkışı, gerekse uygulanma süreci üzerinden böyle bir tespit yapılabilir. Sürdürülebilir Gelişme'nin, devletin gücünü ve onun yurttaş üzerindeki taleplerini haklı çıkarmak için bir "meşrulaştırma aracı" olarak kullanıldığına yönelik

görüşler bulunmaktadır. Nitekim kanun, düzen ve refahın yeniden dağılımı gibi klasik amaçların yanı sıra son yıllarda halkın yaşamı üzerinde devlet müdahalesini haklı çıkarmak amacıyla “gezegenimizin yaşamını sürdürmesi” gerekçesi sıklıkla kullanılmaktadır (Sachs, 2004, ss. 63-64).

Sürdürülebilir Gelişme’nin devlet kurumuna bakışı, kapitalizmde “devlet”e biçilen rol ile paralellik gösterir. Bu bağlamda, devlet her durumda ve koşulda desteklenmeyebilir ancak, kurumsal gerekliliği kesinlikle kabul edilir. Nitekim neo-liberalizmde olduğu üzere, devletin eleştirildiği her durum, sonuç olarak kapitalist süreçteki aksaklıklarda devletin rolüyle ilişkilidir ki, bu konuda temel reçete “devletin küçültülmesi”dir. Dikkat edilirse mevcut eleştiriler, devletin varoluşuyla değil, işleyişiyle ilgilidir.

Sürdürülebilir Gelişme’nin “demokrasi” algısının da benzer nitelikler taşıdığı söylenebilir. Sürdürülebilir Gelişme’nin demokrasi algısını yansıtan en belirgin argümanı “yönetişim”dir. Genel olarak dünyada refah devleti anlayışından vazgeçme sürecinde, bir yandan ulus-devletlerin ekonomiyi yönlendirme araçlarının azalması, öte yandan ulus-devlete ait kararların o topraklarda yaşayanlardan çok, ülke dışındaki aktörler tarafından belirlenmesiyle, temsili demokrasinin mantıksal dayanakları ortadan kalkmaya başlamıştır (Gökçe, 2003, s. 217). Yönetişimin, toplumu yönetsel karar alımı sürecinde etkin kılma söylemiyle, bir taraftan da kapitalizmin önünü tıkayan sorunları gidermek amacıyla ortaya çıktığı (Akdoğan, 2002, s. 84) ileri sürülmektedir.

Yukarıdaki görüşleri destekleyen çeşitli delillerden söz edilebilir. Bunlar içinde özellikle Sürdürülebilir Gelişme’nin siyasal politikalarının, rejimi ne olursa olsun her tür yapıdaki ülkeler için uygulanabilir bir yöntem önermiş olması, en önemli delil olarak gösterilebilir. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme’nin demokrasi, katılım ve yönetimle ilgili politikalarının “diktatörlük” rejimleri için bile öngörülüyor olması, bu politikaların gerçek amacının demokrasiden daha çok, belli bir düşüncenin hayata geçirilmesi olduğunu düşündürmektedir. Benzer şekilde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah durumundan kaynaklanan farklılıkların, Sürdürülebilir Gelişme politikalarında niteliksel olarak ele alınmaması da yukarıdaki amacı destekler görünmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme’nin kapitalist ideolojideki “araçsal rolü”, demokrasi anlayışında da görülmektedir. Kapitalizmin kriz dönemlerinde geçirdiği dönüşümlere özgü biçimde, Sürdürülebilir Gelişme’yle hem demokratikleşme hem de yönetim-örgütlenme anlayışlarında katılımçı-çoğulcu demokrasiye ve yerinden yönetime (âdemi merkeziyetçiliğe) doğru

bir eğilim başlamıştır. Söz konusu olguların ortaya çıktığı dönemlerden günümüze kadar olan uygulamalara bakıldığında sürecin demokrasiyi geliştirmekten daha çok, sermaye uygulamalarını geliştirdiği tespit edilebilir.

Demokratikleşme alanında “gelişme” olarak sunulan şeylerin altında, devletin daha az baskıcı olurken, daha çok ilerleme kaygısına düşmesi, siyasal amaçlardan ziyade ekonomik amaçları ön plana çıkarması, toplumsal baskıları dış yatırımlarla azaltmayı düşünmesi gibi görece yeni eğilimler yatmaktadır (Giddens, 2000, s. 162). Özellikle son eğilim, günümüzde demokrasi söylemine bağlanan toplumsal ve siyasal koşulların isabetle değerlendirilebilmesi bakımından önemlidir. Çünkü son yıllarda dünyada dikkati çeken gelişmelerden birisi toplumsal muhalefet hareketlerinin azalması ve buna bağlı olarak, siyasal düzlemde oluşan tekdüzeliktir. Öte yandan, böyle bir konjonktürde çeşitli ülkelerde devlet ya da hükümet değişiklikleri yapılmış ve bu girişimler, “Turuncu Devrim”, “Kadife Devrim” gibi adlar altında, demokrasi referansı ile sunulmuştur. Toplumsal hareketlerin cılızlaştığı bir dönemde ve üstelik yakın zamana değin demokrasi kültürü ve alışkanlığı olmayan belirli coğrafyalarda bu tür değişikliklerin, kapitalizmin bu bölgelerde yayılma amacı dile getirilmeksizin, salt “demokratik bir halk hareketi”nin sonucuymuş gibi değerlendirilmesi pek inandırıcı değildir.⁶

Diğer yandan, tüm dünyada siyasal alışkanlıklarda ve kültürlerdeki değişimler dikkat çekici özellikler göstermektedir. Devrimci olsun ya da olmasın, siyasal eylemler umut kaynağı olmaktan çıkmakta, umutlar ekonomik başarılarla bağlanmaktadır. Bu bağlamda, yalnızlığa, yoksulluğa, şiddete ya da suça doğru eğilimler yoğunlaşmaktadır. Politika, halk isteklerini dile getiremeyecek bir hale gelmekte ve gelişmiş ülkelerde bile gençlik hareketlerine, medya bildirimlerine, tüketim karşıtlığına dayalı gösteriler yok olmakta ya da etkisizleştirilmektedir. Buna karşılık, devletin ve onun aracılığıyla uluslararası şirketlerin, herkesin yaşamı üzerindeki etkisi gittikçe artmaktadır (Giddens, 2000, s. 162). Kısaca, kapitalizmin yeni biçimiyle, depolitizasyona ve ekonomik bakışa dayalı postmodern bir

⁶ Özellikle 2004’te ortaya çıkan Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’daki yönetim değişikliği hareketlerinden sonra bu tür hareketler daha çok sorgulanmaya başlamıştır. Bu tür hareketleri ABD ve Batı Avrupa’nın desteklediği, hiçbir yasaya dayalı olmayan ve “Turuncu Devrim”, “Kadife Devrim” adlarıyla meşrulaştırılmaya çalışılan bir “darbe ve komplo” olduğu üzerinde yaygın bir görüş oluşmuştur. Öte yandan bu tür yönetim değişiklikleri, kapitalizmin eski SSCB bünyesindeki ülkeler ile orta ve doğu Avrupa ülkelerinde yayılmasıyla ilgili görülmüştür (y.n).

toplum yapısı kurulmaktadır. Bu kurma sürecinde, yönetişimin ve dolayısıyla da Sürdürülebilir Gelişme'nin önemli rol oynadığı söylenebilir.

Temsili demokrasinin krizde olması, halkın seçim süreçlerine katılımdan uzaklaşması gibi gerekçelere dayalı olarak, yönetim kapsamında önerilen "katılım" düşüncesinde ve bunun uygulanmasında da kapitalizmin etkilerini görmek mümkündür. Bu konuda öncelikle Dünya Bankası tarafından "katılım"ın önemine yapılan vurgu önemli bir gösterge sayılmaktadır. Katılım sürecinde sıradan yurttaştan daha çok, sivil toplum örgütlerinin etkin olması, temsili demokrasidekinden de derin bir krizin nedeni sayılmaktadır. Bu tür bir katılımçılık, temsili demokraside görece varolan müdahale olanaklarını da yok ettiğinden, "anti-demokratik" bir uygulama olarak ve sermaye çevreleriyle ilgili görülmektedir⁷ (Güler, 2004). Bunun yanı sıra bazı uygulama örneklerinden hareketle, katılımın "dayatma"cı bir niteliği olduğu da (Hildyard ve Diğ., 2002, s. 94) vurgulanmaktadır.

İnsan merkezci bir felsefeye sahip olan Sürdürülebilir Gelişme'deki özgürlük anlayışı, "liberal özgürlük" düşüncesine dayalıdır. Yönetişim, "ekonomik liberalizm" in özgürlük yaklaşımıyla tam olarak örtüşür. Öte yandan "insanları özgür bıraktığınız zaman, farklı yeteneklere, fırsatlara ve ahlaki standartlara sahip olmalarından dolayı eşitsiz bir toplum ortaya çıkacaktır" (Türköne, 2003, s. 199) kaygısı nedeniyle "her bireyin özgürlüğü, başkasının başladığı yerde biter" (Keser, 2003, s. 42) biçiminde formüle edilen siyasal liberalizm özgürlüğü, yönetişimde kısmen farklı değerlendirilmektedir. Yönetişimde, siyasal liberalizmde eşitsizliğe yol açacağı öngörülen niteliksel farklılıklar, toplumsal anlamda bir değer olarak algılanmakta ve bu tür çeşitliliklerin demokrasi kültürünü zenginleştireceği varsayılmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme'nin siyasal görüşünü yansıtan bir diğer husus da "yerinden yönetim" dir. Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin ekonomik aktörler olarak etkinliklerinin göreceli olarak azalmasına karşılık, yerel potansiyellerin kazandığı önem, ulusal hükümetleri ekonomik yarışabilirliği ulus-altı iyileştirmeler yoluyla artırmaya dönük politika araçlarını geliştir-

⁷ Kentliye, özellikle büyük ölçekli projeler hakkında bilgi vermeyi, onların önce ilgisini çekmeyi ve sonra projelerin her safhasında aktif katılımlarını sağlamayı amaçlayan yöntem olan "proje demokrasisi" (Göymen, 2000, s. 10), katılımçılığın önemli bir aracı olarak görülür. Mosse, proje demokrasisi uygulamalarında katılımın belli bir zaman diliminden sonra güçlü denetim ve patronaj ilişkilerini doğurduğu gözlemiştir. Bkz. (Mosse, 2002, s. 55).

meye yönelmektedir. Bu amaçla “belediye” kurumu, yerinden yönetim olgusunun en önemli aracı olarak görülmektedir. Yerel yönetimin rolü, hizmet sağlama görevinin ötesinde, pazar faaliyetlerini de içerecek ve yerel birimin geliştirilmesini sağlayacak biçimde belirlenmektedir. Böylece yerel yönetimlerin, merkezi devletin bir uzantısı ve devlet girişimlerinin bir uygulayıcısı olmaktan çok, bağımsız siyasal aktörler gibi davranabilmesi hedeflenmektedir (Mutlu, 2005). Böylece, siyaset-piyasa ilişkisini vurgulayan ve kamu-özel sektör ilişkisine dayanan “girişimci yerel yönetim” konusunda yeni bir ekonomi-politik gündeme gelmektedir (Sökmen, 2002, s. 598).

Öte yandan Toplumsal Ekoloji’de, Sürdürülebilir Gelişme’dekinin tersine bakış açıları söz konusudur. Mesela devlet, Toplumsal Ekoloji yaklaşımında hiyerarşik ve baskıcı bir kurum olarak görülür ve reddedilir. Toplumsal Ekoloji, bu niteliğiyle, diğer radikal akımlar arasında gösterilen kimi yaklaşımların öne sürdüğü “sınıfsız ve eşitlikçi bir toplumda eşgüdümü ve idareyi sağlayacak asgari bir devlet” görüşünün yanı sıra Sürdürülebilir Gelişme’de öne sürülen “çok ortaklı ve devletin asgariliğine dayalı” görüşlerden farklılaşır.

Toplumsal Ekoloji’de “devlet” çözümlemesi, yönetim sürecinde iktidarın kullanım biçimiyle yakından ilgilidir. Toplumsal Ekoloji perspektifinde yönetimle öngörülen “çok ortaklı yönetim” yaklaşımı, özünde siyasal gerçekliği olmayan bir öngördürdür. Çünkü;

“Halkın elinde tutmadığı güç, devlete verilmiş demektir. Bunun terside doğrudur; ... Güç ya halkın eline ya da devletin eline verilir. İki tarafın gücü ‘paylaştığı’ durumlar, geçici ve son derece istikrarsız dönemlerdir. Toplumun ... denetimi, eninde sonunda ya halkın ... eline ya da zirvede yer alan profesyonel devlet idarecilerinin eline geçecektir” (Bookchin, 1999b, s. 356).

Yönetişimin öngördüğü yönetim modelinin uzun dönemde hiyerarşik bir yapıya eğilimli olduğu söylenebilir. Toplumsal Ekoloji’de hiyerarşik yapıları engellemek üzere önerilen “dikey hiyerarşiden yatay bir eko-topluluğa geçiş”, “güç ve tahakküm sorunlarının ortadan kaldırılıp, yerlerine katılımın getirilmesi” gibi alternatifler, her ne kadar yönetişimin öngörülerıyla paralel gibi görünse de aslında niteliksel farklılıklara sahiptir.

“Katılım” hususu hem Toplumsal Ekoloji’de hem de Sürdürülebilir Gelişme’de önemsendir. Ancak bu paralellik sadece görünüştedir. Eğer gündelik katılım, yurttaşların istek ve görüşlerini, “aracısız ve kısıtsız biçimde yönetim sürecine yansıtarak onu etkilemek” olarak algılanırsa, Toplumsal Ekoloji’nin tam da böyle bir katılımı öngördüğü söylenebilir. Toplumsal Ekoloji’deki katılım olgusu, “özyönetim” düşüncesine dayalı olduğundan, Sürdürülebilir Gelişme’deki katılım anlayışından farklılaşır. Çünkü “bütün insanların

'kendi' bütün işlerini, doğrudan ve bütün düzeylerde 'kendi' ellerine almalarına olanak verecek bir toplumsal yapılaşma sistemi" olarak özyönetim (Can-gızbay, 2003, s. 155), kapitalizmin öngördüğü ekonomik ve özgürlük görüşlerinden farklı bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla, özyönetimdeki katılım anlayışı, yönetimdekinden farklıdır.

"Özgürlük" de Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji'nin siyasal görüşleri arasındaki farkı ortaya koyar niteliktedir. Genel olarak Sürdürülebilir Gelişme'nin liberal özgürlük anlayışı, Toplumsal Ekoloji'nin özgürlük anlayışı karşısında "sınırlı" bir niteliğe sahip görünür. Toplumsal Ekoloji'de özgürlük kavrayışı, Antik Yunan'daki özgürlük anlayışına dayanır. Böyle bir özgürlük anlayışının, anarşizmde "bireyin gelişiminin dıştan gelen bir baskı ile engellenmemesi" (Keser, 2003, s. 42) olarak tanımlanan özgürlük kavrayışına paraleldir. Sürdürülebilir Gelişme'de özgürlüğün, "diğer insanlar"a ve "devlet"e karşı korunması söz konusu iken Toplumsal Ekoloji'de özgürlük, "diğer insanlar" ve "devlet" in yanı sıra aklın ve bilimin araçsal kullanımında, teknik, din ve mit gibi öğelerden de korunmalıdır. Buna göre Toplumsal Ekoloji'nin özgürlük kavrayışı, Sürdürülebilir Gelişme'ye göre daha kapsamlı görünmektedir.

Özgürlük kavrayışına paralel olarak, Toplumsal Ekoloji'nin "eşitlik" kavrayışı da geniş bir kapsama sahiptir. Liberal özgürlükte olduğunun tersine, Toplumsal Ekoloji'de toplumdaki farklılıklar görmezden gelinmez. Bireyler arasındaki eşitsizlikler, eşitlik anlayışında dikkate alınır. Böylece, soyut bir "eşitlik" söylemiyle bireyler arası farkları görmezden gelen bir anlayışın yerine, bireyler arası farklılığı bir "gerçek (realite)" olarak algılayan ve bu gerçeği kabul eden bir eşitlik anlayışı yerleştirilir. Yani, Toplumsal Ekoloji'nin eşitlik anlayışı, "eşitsizlerin eşitliği" ne dayanır.

Toplumsal Ekoloji'de ideolojik olarak "yerinden yönetim" olgusu da Sürdürülebilir Gelişme'dekinden farklı algılanır. Buna göre bütün bireylerin, hayatın her alanında karar süreçlerine özgürce katıldığı ve maddi hayatın tüm araçlarının komünal mülkiyetle işletildiği, üretildiği ve ihtiyaca göre paylaşıldığı bir yerinden yönetimcilik (Bookchin, 1994, s. 57) tipi esastır. Bu yaklaşım, kapitalist sürecin işleyişini kolaylaştıran yerelcilik anlayışından farklıdır. Bu bağlamda Toplumsal Ekoloji'deki öngörülen temel örgüt birimi belediyedir. Belediyeler, Sürdürülebilir Gelişme'deki ekonomik süreçlerde önemli rol oynayan ve bu rolü meşrulaştıran katılım mekanizmalarının öznesi olmanın dışında ve ötesinde anlamlar taşımaktadır. Toplumsal Ekoloji'de belediye-cilik, bireylerin politik arenası, kişisel arkadaşlık samimiyetinin ve aile mahremiyetinin ötesine geçerek, aktif bir yurttaş olmanın, şahsi bir varlıktan, halka

ait bir varlığa dönüşmenin alanı (Bookchin, 2004) olarak görülür. Diğer deyişle genel olarak hem “demokrasinin okulu” hem de “ yerel düzeyde hizmetlerin en etkin ve verimli gerçekleştirildiği kurum”dur.

3. Toplumsal ve Kültürel Düşünce

Sürdürülebilir Gelişme'nin toplumsal görüşünü belirleyen temel düşüncenin “modernite” olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın arka planında modernist bir toplum/insan kavrayışı ile pozitivist-determinist bir tarih anlayışı vardır (Göksu, 1995, 11). Dolayısıyla, yönetişimin öngördüğü toplumsal yapının temel dinamikleri de modernitenin ideolojik yaklaşımından soyutlanamaz. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yönetişimi hayata geçirme ve geliştirme çabaları ile modernite ideolojisi arasında çok önemli paralellikler söz konusudur.

Modernleşmenin farklı aşamalarında bulunmalarından dolayı ulusların, Sosyal Darwinizm'e dayalı bir siyasal gelişme sınıflandırmasına tabii tutuldukları bilinmektedir. Sosyal Darwinizm'e göre belirli bir gelişme çizgisi takip edildiğinde daha ayrıntılı ve etkili bir teşkilatlanma gerçekleştirilebilir (Mazrui, 1991, s. 67) ki, bu varsayım modernite ile örtüşür. Öte yandan Sosyal Darwinizm'in, Darwin'in evrim teorisine dayandığından hareketle, modernitenin, dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme'deki toplumsal tasarımın, Darwinist evrim düşüncesinin etkisini taşıdığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, Comte'un “pozitivizm”i ile Bentham ve Mill'in “yararcılık”ının da modernitenin nüvesinde yer alan düşünceler olduğu unutulmamalıdır.

Sürdürülebilir Gelişme'deki toplum tasarımı, aynı zamanda “mekanik anlayış”a dayalıdır. Buna göre, toplumsal yaşamın yapısı, davranış şekilleri ve değişimi pekala mekanik kanunlarla ve verilerle açıklanabilir. Küreselleşme sürecinde ortaya atılan ve Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde de önemli bir yere sahip olan “risk toplumu” olgusu, mekanik toplum anlayışının tipik bir yansımasıdır.

Öte yandan Sürdürülebilir Gelişme'nin bir boyutunun da “araççı” olduğu söylenebilir. Bir yandan daha önce devletin görev ve sorumluluğundaki (sosyal yardımlar ve destekler gibi) çeşitli konularda, yönetimle sivil toplum örgütlerinin işlevsel kılınması, diğer yandan da halkın katılımını esas alan demokrasi kuramı yerine sivil toplum örgütleri öncülüğünde demokrasi ve katılımın “öğretilmesi” düşüncesi, bu araççılığın yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Mekanik anlayışın bir diğer yansıması ise toplumu oluşturan bireylerin “tek tipe dayalı ve indirgemeci” biçimde değerlendirilmesidir.

Demokrasinin, çeşitli nitelikleri bakımından farklı kabul ettiği ve bu farklılığı “erdem” olarak benimsediği “yurttaş/birey” kavramı yerine yönetimle birlikte “müşteri/iktisadi özne” kavramının yerleştirilmek istenmesi,⁸ bu tek tipleştiriciliği ve indirgemeciliği destekler.

Sürdürülebilir Gelişme’nin toplumsal boyutu içinde belki de en kritik nokta, “toplum”un değil, toplumu oluşturan “topluluklar”ın önemli görülmesidir. Böyle postmodern etkiler taşıyan bir yaklaşımın, toplumda ayrımcılığa, dinde mezhepçiliğe, dilde farklılığa sıcak baktığı söylenebilir (Ergun, 1997: 13). Nitekim yönetim sürecinde görülen gelişmeler (etnik hareketlerin canlanması, kendi dilinde konuşma ve eğitim talep etme, federal örgütlenmelerin dayatılması, ...), Sürdürülebilir Gelişme’nin toplulukçu anlayışının sonuçları olarak değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir Gelişme’deki postmodern etkilerden birisi de “bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi” düşüncesidir. Yönetişimin çok ortaklı ve katılımcı yönetim yapısı, özgürlüklerin artışıyla ilişkilendirilir. Ancak, genel olarak yönetim sürecinde toplumsal risklerin indirgenmesine yönelik politikalar –toplumsal sermaye politikası ve toplumsal uzlaşma sağlama hedefi gibi- ile gerektiğinde toplumsal ve siyasal mücadeleyi gerektirecek özgürlük yollarının kapatılmış olması, gerçekte, özgürleşme hareketlerinin kısıtlanması olarak düşünülebilir. Öte yandan, genel olarak Sürdürülebilir Gelişme’nin “düzenleyici” politikalarının, çevre kalitesini islah etme amacı taşımakla birlikte, aynı zamanda maddi servet, sağlık ve bireysel özgürlük üzerinde olumsuz etkileri olduğu da ileri sürülmektedir (Anderson; Leal, 1996, s. 238). Keza, 2002 yılındaki Johannesburg Bildirgesi’nde Sürdürülebilir Gelişme’nin üç önemli ögesi⁹ içinde doğrudan özgürlükle ilgili sorunların yer almaması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Sürdürülebilir Gelişme’nin özgürlük anlayışı her durumda liberal özgürlük anlayışıyla paraleldir.

Sürdürülebilir Gelişme’nin kültürel önermeleri, doğal olarak toplum tasarımının ayrılmaz parçasıdır. Söz konusu kültürel nitelikler, hem moderniteden hem de postmoderniteden etkiler taşır. Postmodern niteliği yansıtan örneklerden birisi “gönüllülük” olgusudur. Özellikle STÖ’ler bağlamında önem verilen gönüllülük, toplumsal alanda bireyler arası

⁸ Sürdürülebilir Gelişme’deki (yönetişimdeki) bu konu neo-liberal politikalarla örtüşmektedir. Neo-liberalizm, yurttaş hakları ya da sosyal haklara karşı çıkmaktadır. Yurttaş kavramı, “kamu hizmetlerinin tüketicisi” olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bkz. (Yıkılmaz, Tarihsiz, s. 58).

⁹ Bu öğeler; Yoksullukla mücadele, üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi ve doğal kaynakların korunması (Carson, 2004) olarak sıralanabilir.

ilişkileri geliştirmekten çok, ekonomiyle ilgili görünmektedir. Dolayısıyla, “gönüllülük” olgusu, kültürel olarak “araçsal” bir niteliğe sahiptir.

Öte yandan Toplumsal Ekoloji’de “özgürlük” olgusu, toplum tasarımının odağında yer alır. Diğer deyişle, özgürlükçü bir toplum yapısının oluşturulması, Toplumsal Ekoloji’nin temel amacıdır. Bu bağlamda, kapitalist ideolojinin içkin olduğu bir toplum yapısı yerine, hiyerarşi karşıtı ilişkilere, yerinden yönetilen topluluklara, güneş enerjisi, organik tarım, insani ölçekli endüstri gibi eko-teknolojilere dayalı bir toplumun kurulması amaçlanır. Kapitalist toplum karşıtlığı, Sürdürülebilir Gelişme’deki toplumsal tasarımına da karşıtlığı doğurur. Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme’deki gibi mevcut toplum yapısında iyileştirme ya da kısmi değişiklikler yapmak değil, fakat “toplumu yeniden kurmak” amaçlanır.

Sürdürülebilir Gelişme’de toplumsal kurgunun temelini oluşturan modernite, Toplumsal Ekoloji’nin toplum tasarımını da etkilemiştir. Ancak Toplumsal Ekoloji’de modernitenin değerlendirilişi, kapitalizmden ve dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme’dekinden farklıdır. Modernite, kapitalizmdeki gibi metalaştırma ve mekanikleştirme araçlarıyla değil, fakat düşünsel altyapısı/Aydınlanma felsefesi itibariyle Toplumsal Ekoloji’nin esin kaynaklarından. Aydınlanma ile feodal bölgeciliğin aşılması, genel bir insan çıkarı tanımına ulaşılması ve insanlığın bir bütün olarak folklorik, kabileci ve ulusçu parçalanmalardan kurtarılması, ortak bir insan doğası düşüncesinin oluşturulması, Toplumsal Ekoloji tarafından yüceltilir. Öte yandan modernitenin bugün geldiği nokta, Aydınlanma felsefesini hiçbir biçimde yansıtmadığı (Bookchin, 1999a, s. 165) gerekçesiyle reddedilir.

Toplumsal Ekoloji’de moderniteye yüklenen anlam/değer, evrimci düşünce konusunda da geçerlidir. Sürdürülebilir Gelişme’deki hiyerarşiye ve rekabete dayalı Darwinist evrim kuramına karşılık, Toplumsal Ekoloji’de, özünü Kropotkin’in doğa felsefesinden¹⁰ alan evrim düşüncesi esas alınır. Kropotkin’e göre Darwin kuramındaki “var olma mücadelesi”ni evrimin temel etmeni olarak vurgulanması durumunda doğa, insanlığa ancak birbirine karşı kavgayı öğretebilir. Dolayısıyla, yeni bir etiğin gerekli olduğunu savunan Kropotkin, “karşılıklı yardımlaşma”ya dayalı bir evrim

¹⁰ Kropotkin, Comte’un pozitivizmi, Bentham ve Mill’in yararlılığı ile Darwin, Spencer ve Guyau’nun evrim yaklaşımını “üç büyük moral sistemi” olarak tanımlamış, ancak bunların hiçbirinin, döneminin toplumsal ve politik gereksinimlerine tam olarak cevap veremediğini ileri sürmüştür (Padovan, 2002, s. 124).

düşüncesi geliştirmiştir¹¹ ki, Toplumsal Ekoloji'deki toplum tasarımı da bu düşünceye dayalıdır.¹² Öte yandan, Toplumsal Ekoloji'nin toplumsal tasarımında pozitivist ve yararçı düşünceler değil, yine Kropotkin'in moral ilkeleri¹³ geçerlidir. Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji'de insanların davranışlarının kaynağı, "nesnel" maddi çıkarlar değil, "insanların kendi özsel değerleri" dir (Bookchin, 1999b, s. 337).

Toplumsal Ekoloji'de ekolojik bir toplum kurma konusunda sıklıkla organik toplum yapılarına atıf yapılır. Ancak bu atıflar, pek çok ekolojik akımda olduğunun tersine, tamamıyla ilkel çağlara dönmek amacı taşımaz.¹⁴ Organik toplumlara atıf, dayanışma ve yardımlaşmayla ilgili moral ilkelerin, yeni toplumsal tasarım bakımından taşıdığı önemi ortaya koymak içindir. Bu bağlamda, toplum tasarımında "mekanik ilkeler"den çok, organik ilkelerin geçerliliği söz konusudur.

Organik toplum ilkelerine koşut olarak, Toplumsal Ekoloji'de "araççılık" değil, "doğrudanlık" esastır. Gerek demokrasinin gerçekleştirilmesinde gerekse bireylerin kendini gerçekleştirmelerinde "doğrudanlık" temel ilke olarak görünür. Bu ilkeye bağlı olarak toplumsal yaşamda birey, indirgemeci değil, bütünlükçü bir yaklaşıma göre değerlendirilir. Bireylerin, kendilerini algıladıkları biçimde ifade etmeleri ve toplumda varolmaları, Toplumsal Ekoloji'de bir tür çeşitlilik olarak düşünülür ve bu durum, eldeki seçeneklerin artması, toplumsal alanın daha verimli hale gelmesi olarak nitelendirilir (Bookchin, 1999b, s. 242).

¹¹ Kropotkin, Darwinist anlayıştan farklı olarak, doğadaki mücadelenin çoğunlukla farklı türlerin mücadelesi ile sınırlı olduğuna, tek bir türde ya da daha fazla türün çiftleşmesiyle oluşan grup içinde, genel kuralın karşılıklı yardımlaşma olduğuna inanmaktadır. O'na göre karşılıklı yardımlaşma doğadaki baskın etkidir. Toplumsallık ve karşılıklı yardımlaşma, yeni bir toplumsal moral kurabilecek öğelerdir. Ancak, O da kökten toplumsal dönüşümler olmadan yeni moralin kurulamayacağını bilincindeydi (Padovan, 2002, ss. 125,127).

¹² Bookchin'in evrim anlayışı, her ne kadar Kropotkin'den izler taşısa da onu aşan niteliklere de sahiptir. O'nun evrim yaklaşımı iki boyutludur: İnsani evrim ve doğal evrim. Ancak bu iki evrim, birbirine içkin görünür. Bkz. (Bookchin, 1999a, s. 202).

¹³ Pozitivizmde, bireyin toplumsal davranışlarının kaynağının kendini koruma güdüsüne indirgenmesine karşılık, Kropotkin, bireyin "öteki" ile ilişkisini belirleyen unsurların hiçbir biçimiyle beklenti, kazanç, karşılık ya da ödüle dayanmadığına, dolayısıyla bu öznenin, herhangi bir "ussal" gerekçeye kayıtsız kaldığına inanmaktadır. Bu durum, toplumsallık öncesi boyutun moral ilkeleriyle ilişkilidir. Kropotkin'e göre insanlığın moral olarak nitelenebilecek davranışının nedeni "yarar"ın ötesinde, doğada ya da tarihte bulunur. Bkz. (Padovan, 2002, s. 126).

¹⁴ Organik toplumların ekolojik düşüncedeki anlamı için bkz. (Aygün; Mutlu, 2006, ss. 3-36).

Birey gibi “yurttaş” da bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilir. Toplumsal Ekoloji’de yurttaş, “seçmen”, “müşteri” ya da “vergi mükellefi” olarak değerlendirilmez. Yurttaşın yüklenen anlam, kaynağını Antik Yunan’dan¹⁵ alır. Dolayısıyla Toplumsal Ekoloji’de toplumun geleceğinin belirlenmesine doğrudan katılabilen işlevsel bir varlık olarak yurttaş, temsili yönetim sistemindeki çok daha temel düzeyde olan, insanlar arası bir etkileşimin anahtar unsuru olarak görülür. Toplumdaki karşılıklı bağımlılık, gerçek bireyin ortaya çıkmasının temel koşuludur. Akılcılığa, dayanışmaya, adalet duygusuna, kendisini yaratıcı ve ilgili yurttaş haline getiren özgürlüğe sahip bir birey olmak, böyle bir toplumsal ortamda olanaklı görülür (Bookchin, 1999b, ss. 315, 375). Bu çerçevede her normal insan, toplumun işlerini, özel olarak da üyesi olduğu topluluğun işlerini idare etme yeteneğine sahip kabul edilir (Bookchin, 1999a, s. 173).

Hem Toplumsal Ekoloji hem de Sürdürülebilir Gelişme’de görece bir modernite paralelliği bulunmakla birlikte, postmodernite konusunda aynı şey söylenemez. Toplumsal Ekoloji’de postmodernite ve onun toplumsal yansımaları reddedilir. (Bookchin, 1999a, s. 165). Toplumsal Ekoloji’nin temelinde yer alan “akılcılık ve tutarlılık” ilkeleri bağlamında postmodernizm, tahakkümün kurumsal biçimleri, teknolojinin sömürü amacıyla kullanımı ve insan acılarının gündelik gerçeklikleri gibi yaşamın nesnel koşullarıyla ilgili ciddi kaygıları gizlediği gerekçesiyle eleştirilir (Bookchin, 1999b, s. 27).

Toplumsal Ekoloji’de toplum anlayışı, nitelik olarak Sürdürülebilir Gelişme’dekinden (yönetişimden) farklıdır. Yönetişimde “toplum yerine topluluklar”ın esas olması, parçacı bir yaklaşım esastır. Toplumsal Ekoloji’deki görece küçük topluluklardan oluşan “komün” tipi toplum öngörüsü ise daha üst (karşılıklı) bağımlılıkları (konfederalizm) oluşturma hedefi taşır ve bu yönüyle bütünlüktür.¹⁶ Öte yandan yerel toplulukların yapısı, Sürdürülebilir Gelişme’deki gibi etnik ve kan bağına dayalı değildir ve hatta etnik ve kan bağı referanslı toplumsal yapılar şiddetle reddedilir (Bookchin, 1999a, ss. 170-171; 1999b, ss.98-99).

¹⁵ Atina yurttaşı, kendisini aktif bir birey konumuna getiren, geniş kapsamlı kurumlar ağına mümkün olduğunca eksiksiz bir şekilde katılmaya çalışmakla kalmamış, demokrasi, onun bu katılımını bir gösteriye dönüştürmüştür (Bookchin, 1999b, s. 111).

¹⁶ Sürdürülebilir Gelişme’de “yerelleşme” genel olarak tavsiye edilen ve savunulan bir olgu iken Toplumsal Ekoloji’de yerelleşme, her durumda savunulan bir olgu değildir. Kimi durumlarda yerelleşmenin şiddetle eleştirildiği görülür. Bu eleştiriler için bkz. (Bookchin, 1999b, s. 366-369).

Toplumsal dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma, Sürdürülebilir Gelişme’de olduğu gibi Toplumsal Ekoloji’de de toplum tasarımının temel görüşlerinden biridir. Ancak, yönetişimin dayanışma anlayışı indirgemeci bir mantığa sahiptir; söz konusu dayanışma, etnik yapı ve yerel kültür kompartımanları arasında geçerlidir. Buna karşılık, Toplumsal Ekoloji’de dayanışma düşüncesi, bütüncül ve politik bir boyuta sahiptir. Öncelikle, etnik ya da kanbağı gibi unsurlar olmadığı için dayanışma olgusu, daha nesnel içeriğe sahiptir ve kaynağını, bireyin herhangi bir niteliğinden değil, onun “birey” olmasından alır. Kaldı ki dayanışma/karşılıklı yardımlaşma, sadece bireyler arası olmayıp, aynı zamanda topluluklar (komünler) arasındadır. Bunun yanı sıra karşılıklı ilişkiye dayalı halk meclisleri, dayanışma ve yardımlaşmanın politik yüzünü oluşturur.

“Yerellik”, Toplumsal Ekoloji’de öngörülen kültürel yapı bakımından da önem taşır. İnsanların kendilerine özgü kültürel kimlikleri olabileceği hiçbir şekilde reddedilmez. Ancak, tıpkı toplulukların “etnisite ya da kanbağı” esasında algılanmadığı gibi kültürün niteliği de toplulukların “biyolojik” değil “kültürel” topluluklar olmaları ölçüsünde kabul edilir. Bu niteliğiyle kültürün özgür bir topluma katkısı, insanlığın sadece bir parçasına değil, bir bütün olarak hepsine yönelik olarak gerçekleşecektir. Çünkü ancak bu durumda kültür, ırka, cins kimliklerine ve ulusa dayalı bir parçalılıktan kurtularak, ekolojinin tamamlayıcılık, karşılıklılık ve hiyerarşi dışı ilişkiler gibi motiflerini taşıyabilecektir (Bookchin, 1999a, ss. 166-167).

Toplumsal Ekoloji’nin kültürel yaklaşımı, aynı zamanda “politik” bir söyleme de sahiptir. Ademi merkezîyetçilik, karşılıklı ilişkiye dayalı katılımcı demokrasi ve birlikte yaşamaya ilişkin kültürel görüşler, yeni algı ve düşünme biçimlerine, insanlar arasındaki yeni yaşam biçimlerine kucak açan yaşam tarzı niteliğindedir (Bookchin, 1999b, s. 365).

Toplumsal Ekoloji’de modernite algılamasının ve postmodern düşünce karşıtlığının etkileri kültürel alanda da görülür. Modern ve postmodern yaklaşımın bir ürünü olan egemen kültür anlayışı, Bookchin’e göre bireyi edilgenliğe yönlendirmekte, kendi bedeninden yalıtılmakta ve onun giderek kendi içine kapanmasına neden olmaktadır (1999b, s. 275). Nitekim bireylerin her geçen gün demokrasi kurumlarına güveninin azalması ya da seçimlere katılımın düşmesi, bireyin bozulmuş ruh halinin sonucu olarak değerlendirilir. Öte yandan, yönetim sürecinde “bireysel kendini gerçekleştirme” için kamusal alandan daha çok etnik ve yerel kültürel alanların öngörülmesi de yukarıdaki tespiti destekler. Buna karşılık Toplumsal Ekoloji’de, bireyin özgürleşmesine ve dolayısıyla toplumsal

alandan varolabilmesine yönelik farklı kültürel önermeler söz konusudur.¹⁷ Toplumsal Ekoloji'nin kültürel önermeleri, aydınlatma merkezli "insanlığın özgür toplumda bir bütün olacağı, aklın ve empatinin gerçek rehber olduğu" düşüncesine dayanır (Bookchin, 1999a, s. 167). Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji'nin kültür yaklaşımı ile egemen sistemin kültür yaklaşımı aydınlanmayı referans almakla birlikte, egemen sistemin bu referanstan uzaklaştığı ileri sürülebilir.

4. Yönetmel Düşünce

Çevre korumacılık, egemen sistem içinde ekolojik sorunlara çözüm ararken, doğası gereği bu sistemin araçlarından büyük ölçüde yararlanır. Bundan dolayı çevre korumacılığın kapitalist ekonomik düşüncenin yönetmel bağlamda uğradığı değişmelere paralel yaklaşımlar benimsediği söylenebilir. Çevre korumacı yönetim düşüncesi, başlangıçta büyük ölçekte ve standart mal üretimini sağlayan kitlesel seri üretim (fordist) anlayışından etkilenmiş,¹⁸ daha sonra hem iş hem de işgücü sürecinde merkezsizleştirme, tüketici davranışları, yaşam tarzı ve zevk öğelerini esas alan (parçalı) üretim (postfordizm) anlayışına koşut biçimde gelişmiştir.

Çevre korumacı bir yaklaşım olan Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim düşüncesi, genel olarak modernite ve postmodernitenin etkisindedir. Her ne kadar özellikle 1990'lı yıllardan sonra postmodernitenin belirleyiciliği daha fazla ise de "yöntemler"den daha çok "amaçlar" bakımından Sürdürülebilir Gelişme'nin hala modernist etkiler taşıdığı ileri sürülebilir.

Moderniteyle olan paralellik nedeniyle, yönetim düşüncesi bakımından Sürdürülebilir Gelişme ve "klasik yönetim anlayışı" arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Söz konusu ilişkilerin daha çok amaçsal boyutlu olduğu vurgulanmalıdır. Özellikle Bilimsel Yönetim'in "disiplinci" niteliği ile Sürdürülebilir Gelişme'nin "tüketim" olgusunda ifadesini bulan disiplinci

¹⁷ Bunların birkaçı şöyledir: Benliğin özerkliği ve kendini gerçekleştirme hakkı; aşkın, duygunun canlanması ve bedeninin kısıtsız dışa vurumu; duygunun olduğu gibi ifadesi; insanlar arası ilişkilerin yabancılaşmadan uzaklaşması; herkesin yaşam araçlarına özgürce ulaşması; karşılıklı yardım pratiği; becerilerin ve karşı teknolojilerin kazanılması; çalışma etiğinin yerini anlamlı çalışma ve hazın alması vd. (Bookchin, 1996a, ss. 247-248).

¹⁸ Çünkü bu dönemde kitlesel üretimi dayalı sorunlar, ölçek ve merkezci anlayış sorunu olarak değerlendirilmemekte, arıtma ve kanalizasyon sistemlerinin yokluğu, yetersiz denetim ve yaptırımlar ve şirketlerin çevre kirlenmesine katkı yapmaktan kaçınmaları ile açıklanmaktadır. Bu tür yaklaşımları yansıtan örnekleri görmek için bkz. (Nader, 1978, ss. 50-54).

yaklaşım arasında mantıksal bir paralellik vardır.¹⁹ Sürdürülebilir Gelişme politikalarıyla, tüketiciyi ve üreticiyi disipline etmek ve ekonomik büyümeyi sınırlamak için politik düzenlemelerin öngörülmesi, bu bağlamda değerlendirilebilir.

Postmodernizmde bürokrasi yerine görev örgütlenmeleri ya da geçici örgütlenmelerin tercih edilmesi, sivil toplum örgütlerinin temel dinamiklerinden birisi olarak değerlendirilebilir (Ergun, 1997, s. 14). Nitekim postmodernizmde “toplumsal hizmetlerin ve bu türden diğer kamu hizmetlerinin bu örgütler eliyle daha ekonomik ve daha eşitlikçi biçimde dağıtılabileceği” söylemi, hâlihazırda yönetişimin en önemli yönetsel söylemidir. Son yıllarda, yönetişim uygulamalarıyla bu yaklaşımın daha çok benimsendiği ve hayata geçirildiği görülmektedir. Yönetişimle ortaya konulan yönetim yaklaşımı, özellikle klasik yönetim anlayışından pek çok bakımdan kopuş gibi görünmektedir. Yönetişimin yönetsel mantığında özellikle disiplin yerine serbestliğin, merkezin yerine merkezden uzaklaşmanın, hiyerarşik karar verme mekanizması yerine ortaklaşa karar vermenin savunulması, klasik yönetim yaklaşımlarından kopuşa işaret etmektedir.

Toplumsal Ekoloji'nin yönetim yaklaşımı, diğer öngörülleri gibi radikal nitelikler taşır. Genel yaklaşım, egemen yönetim düşüncelerine karşıtlık esasına göre biçimlenmiştir. Mekanik tasarımlar yerine organik tasarımlar, büyük ölçek yerine küçük ölçek, kitlesel üretim yerine ihtiyaca göre üretim, ekolojik düşüncedeki yönetim düşüncesini biçimlendiren başlıca görüşlerdir. Toplumsal Ekoloji'de yönetim mantığı, halkın lider bir “kişi” ya da “kurum” a olan ihtiyacın reddedilmesine ve özyönetimin kabulüne dayanır. Özyönetime dayalı yönetim sürecinin merkezinde halk vardır. Bookchin'in bu konudaki görüşleri açıktır (1996a, ss. 244-245):

“Kitleler'in 'öncüler'in 'liderliği'ne ihtiyaç duyduğuna ilişkin her iddianın altında, ... 'kitleler'in kendi özgürlükçü kurumlarını yaratamayacakları ve bu yüzden toplumu örgütlemek ve karşı devrimin kökünü kazımak için bir devlet gücüne ... güvenmeleri gerektiği inancı yatar. ...”

¹⁹ Bu, Brundtland tarafından şöyle dile getirilmektedir (Anderson;Leal, 1996, ss. 235): “Esas itibariyle 'sürdürülebilir kalkınma' bir disiplin kavramıdır... Bugünkü tüketimimizin disipline alınması. ...”. Görülmektedir ki, Sürdürülebilir Gelişme'de, tıpkı Bilimsel Yönetim'in “doğa yasaları” gibi ekolojik sorunların sebebi belirlenmiştir: Tüketim. Bunun dışında her hangi bir etmen yok kabul edilerek, tüketim merkezli disiplinci politikalar önerilmektedir.

Liderlik kurumuna bakış, Toplumsal Ekoloji'nin hem kendi yönetim yaklaşımıyla hem de yönetim politikalarıyla ilgili çıkarımlar yapmaya elverişlidir. Yönetişim politikalarında, her ne kadar katılımcı-çoğulcu söyleme dayanan bir yönetim politikası öngörülüyor ve bu bağlamda sivil toplum örgütlerine önemli roller yükleniyorsa da uygulamada, bunların öngörülerdeki gibi gerçekleşmediği görülmektedir. Katılım süreçlerinde geleneksel seçkinci anlayışın egemenliğini sürdürdüğüne ve sivil toplum örgütlerinin toplumda demokrasi alışkanlığı yokmuşçasına bir öncü rol üstlendiğine yönelik değerlendirmeler,²⁰ Bookchin'in "kitlelere duyulan güvensizlik" eleştirisini haklı kılar niteliktedir.

Öte yandan, Toplumsal Ekoloji'de yönetim kavramı olumlu bir anlama sahip değildir. Çünkü " 'yönetim', 'öz'ün içini boşaltır; idare bireysel özerklik üzerinde hâkimiyet kurmaya başlar" (Bookchin, 1996a, s. 112). Bu bakımdan, klasik yönetim yaklaşımıyla tam bir karşıtlıktan söz edilebilir. Bookchin'in görüşlerinde bu çıkarımın gerekçelerine rastlamak mümkündür: "Teknokratik değerlerin düşünce üzerindeki etkisine bağlı olarak, yaşamın bütün yönlerinde özgürlükçü yönetimin anlamı açısından vazgeçilmez önem taşıyan benlik, etkin yönetsel stratejiler tarafından ustaca yerinden edilir" (Bookchin, 1996a, s. 112).

Öte yandan, yönetişimin "iyi işlemeyen demokrasiyi işler kılmak" hedefine karşılık, Toplumsal Ekoloji'de "doğrudan demokrasinin gerçekleştirilmesi" hedeflenir. Yönetişimde, "demokrasiye duyulan güveni artırma" ve "seçimlere katılım oranını yükseltme" amacı vardır. Bu amaçtan hareketle, egemen sistemin sürekliliği adına demokrasinin "araçsal"laştırıldığını ve katılımın da "meşrulaştırıcı" olarak kullanıldığı söylenebilir. Toplumsal Ekoloji'de ise demokrasi ve halk katılımı temel amaçtır. Bu amaca, halihazırdaki uygulamalarla değil, özyönetimle ulaşılabileceği öngörlür.

Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji'nin yönetim yaklaşımlarının farklılaştığı önemli noktalardan birisi de halkın yönetim süreçlerindeki etkililiğiyle ilgilidir. Yönetişimin en önemli gerekçeleri, temsili demokrasinin krizi ve halkın yönetim/karar süreçlerinde yeterince yer almamasıdır. Bu sorunların aşılabilmesi için çoğulcu ve katılımcı mekanizmaların öngörülmektedir. Ancak, pratikte yönetişimin diğer bazı öngörülerini, bunu olanaksız kılmaktadır. Bunlardan birisi olan "özelleştirme"yle, kamusal sorumluluklar piyasaya devredilmekte ve yurttaşın seçim, katılım, temsil veya herhangi bir başka yöntemle denetleyeceği alanlar sınırlandırılmaktadır

²⁰ Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz. (Mutlu, 2005).

(Çitçi, 2002, s. 683). Diğer ifadeyle, yurttaşın denetleyebilme gücü, piyasaya girebilme ya da tüketici/müşteri olabilmeye indirgenmektedir. Oysa Toplumsal Ekoloji'nin öngörüsüne göre yurttaş, karar alım sürecinde doğrudan yer aldığı gibi aynı zamanda denetleme sürecinde aktif olabileceği mekanizmalara sahiptir. Mülkiyetin yerel olması, halkın karar alma süreçlerinde etkili olmasını sağladığı gibi halk meclisleri tarafından denetimini de olanaklı kılmaktadır.

Yönetişim modelinde siyasal-yönetimsel iktidar, "bürokrasi, şirketler ve sivil toplum örgütleri"nden oluşmaktadır. Toplumsal Ekoloji'de ise halkın doğrudan demokrasi ve yüz yüze ilişkiye dayalı katılımıyla oluşan halk meclisleri ve bunlar tarafından seçilen temsilcilerden oluşan konfedere meclisler vardır. Bir diğer ifadeyle, yönetim sürecinde Toplumsal Ekoloji'nin karşı çıktığı "devlet (bürokrasi)" ve "kapitalizm (şirketler)" temel iki aktör olarak yer alırken, Toplumsal Ekoloji'de sadece yurttaşların olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ekolojik sorunlara yaklaşım hususunda ekolojik düşünce ile çevre korumacılığın farklı olduğu üzerine son yıllarda gittikçe artan bir literatür oluşmaktadır. Bu iki yaklaşımın farklılığı Toplumsal Ekoloji ile Sürdürülebilir Gelişme arasında da açık biçimde görülmektedir.

Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'de "demokrasi ve özgürlük", ortak iki temel kavram gibi görünmektedir. Buna karşılık, her iki görüşün, demokrasi ve özgürlük sorunları ile ekolojik sorunlar arasında ilişki kurma biçimleri bakımından farklılaştığı dikkati çekmektedir.

Son 40 yıldan bu yana bir taraftan demokratik yöntemlere vatandaşların güveninin azaldığı ve seçimlere katılma oranının düştüğü; diğer taraftan da özgürlüğün birey için değil, pazar için çoğaltıldığı ve bunun da toplumsal yaşam üzerinde baskı oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla bugün demokrasi ve özgürlük durumuna yönelik eleştirel görüşler yoğunlaşmaktadır. Bu eleştiriler, sadece demokrasi ve özgürlüğün gerçek anlamda kurulmamasıyla ilgili olmayıp, aynı zamanda bu kavramların ekonomik kutuplaşmaya dayalı bir dünyada yeni bir tahakküm aracı olarak kullanılıyor olmasıyla ilgilidir. Bu tür bir eleştirilerin, Sürdürülebilir Gelişme'den çok, Toplumsal Ekoloji'nin görüşleriyle paralellikler taşıdığı söylenebilir. Toplumsal Ekoloji'nin potansiyeli, özgürlük ve demokrasi konusunda Sürdürülebilir Gelişme'ye göre daha

hassas olmaktan kaynaklanmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme’de “demokrasi” konusu “özgürlük” konusuna göre daha fazla vurgulanırken, Toplumsal Ekoloji’de özgürlük, en az demokrasi kadar önem taşır.

Özgürlük ve demokrasi konusunda Toplumsal Ekoloji’nin radikal bir söylem ve politikaya sahiptir. Sürdürülebilir Gelişme’de ise radikal bir söylem yoktur. Tıpkı mevcut ekolojik sorunların, insanoğlunun bazı yanlış uygulamalarından kaynaklandığı görüşü gibi halihazırdaki demokrasi ve özgürlük sorunları da bazı yanlış politikaların sonucu olduğu tespit edilmekte; sorunun yapısal değil, pratik nitelikli olduğu savunulmaktadır. Bu konuda Sürdürülebilir Gelişme’nin öngörülleri, günümüzdeki baskın eğilimlere dayalıdır. Bunun yanı sıra, söz konusu demokrasi ve özgürlük projesi, adeta tarihsel bir kırılma anlayışını yansıtmaktadır. 1980’li yılları kırılma noktası olarak gören bu anlayış, yönetim sürecinin halk, özel sektör ve sivil toplum örgütleri tarafından paylaşılmasını savunmaktadır. Bu anlayış, bir halk talebi sonucu değil, daha çok bürokrasi ve özel sektör inisiyatifi sonucu ortaya çıkmıştır. Öte yandan özgürlük yaklaşımı, pazar ve pazar ilişkileri ile doğrudan ve kuvvetli biçimde ilişkilendirilmiştir. Yönetişim, bir taraftan demokrasi ve özgürlük üzerine vurgu yaparken, diğer taraftan da küreselleşmenin bir aracı olarak görünmekte ve bu bağlamda Sürdürülebilir Gelişme, neo-liberal politikalarla birlikte anılmaktadır. Üstelik yönetişimin, hem Sürdürülebilir Gelişme’nin hem de neo-liberalizmin ortak kavramı olması, aradaki ilişki bakımından anlamlıdır. Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme’de önerilen yönetim düşüncesinin, küreselleşmenin aracı olarak manipüle edildiği söylenebilir.

Öte yandan ekolojik sorunlara yaklaşımını radikal söylem ve politikalara dayandıran Toplumsal Ekoloji’de her bakımdan egemen sistemin eleştirildiği görülür. Bu nedenle egemen sistemdeki demokrasi ve özgürlük anlayışı ile uygulamalar eleştirilir ve radikal alternatifler önerilir. Bu alternatifler, sadece bireysel ve toplumsal bir perspektife sahip olmayıp, ekonomik, kültürel ve siyasal bağlarıyla bir bütün olarak tasarlanır.

Toplumsal Ekoloji, radikal eleştirileri ve evrimsel bir değişim/gelişim anlayışıyla Sürdürülebilir Gelişme’nin egemen sistemle ilişki ve bağlantılarını görebilmek bakımından önemlidir. Toplumsal Ekoloji penceresinden bakıldığında, egemen sistemin değerlerini içkin olan Sürdürülebilir Gelişme ile “bugün ve gelecek nesiller için dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama” hiçbir zaman sağlanamayacaktır. Çünkü söz konusu Sürdürülebilir Gelişme ideolojik referansları nedeniyle, sorunların yapısal nedenlerinden çok, yüzeysel nedenlerine odaklanmaktadır. Ekolojik sorunların ortadan kaldırılabilmesi, radikal nitelikli alternatif politikalarla mümkün görülmektedir.

Extended Abstract

The Ideology of Ecology: Comparison of Social Ecology and Sustainable Development

*

Ahmet Mutlu
Ondokuz Mayıs University

This paper is designed to compare the ideological references, economic, political, social, cultural and administrative structures of sustainable development based on environmental protectionism and the social ecology from the radical ecological thinking. Recently, the studies concerning with the differences between radical ecological thought and reformist environmental protection has been increased. This differences could be clearly seen in the approaches of social ecology and sustainable development.

The answer to the question of what are the fundamental dynamics that lead to ecological problems directly determines the policies and strategies to tackle such problems. In this sense, according to sustainable development, which is the main approach of environmental protection, the basis of today's environmental problems is not capitalism, which is an economic-political structure, itself but its implementation methods. Hereafter; sustainable development approach suggests that revisions should be made in practice within the system instead of radically changing the economic, political and social structure in order to overcome environmental problems. The radical views including the social ecology predict the existing system as the main reason for the emergence of ecological problems and the radical change of the existing system as the solution point.

In this sense, social ecology has a stance against capitalist production relations, influenced by anarchism and marxism, while the concept of sustainable development stays on a more liberal basis, based on its own freedom of economic activity. Sustainable development emphasized the market economy based on the competition as a prerequisite for the development of individual

economic freedom. Social ecology argues that ecological contradictions arise from the nature of the capitalist system and thus advocates the idea of changing the "dominant system". This point is the common point between Marxist ideology and social ecology.

On the one hand, sustainable development sees the society as economic relations clue; suggests downsizing of the state/public enterprise due to the ineffective use of the resources. In the framework of sustainable development, restructuring of the public administration within the concept of governance, the "rational use" of the resources by the private sector (new public management) can be regarded as a reflection of the liberal ideology. On the other hand, the social ecology from the left-libertarian movement is based on an "anarchist-communitarian" philosophy. Bookchin, the founder of this movement, was particularly influenced by Kropotkin and anarcho-communism. Social Ecology is an ecological thought that takes place in eco-anarchism. This view, which is influenced by Marx in terms of philosophy and history and natural world, evolutionist and dynamic views, advocates the idea of "organizing from the bottom up". It is in opposition to all top-down bureaucratic administrative models.

It can be argued that the basic thinking of "sustainable development" is the "modernity". In the background of this approach is a modernist society / human conception and a positivist-determinist understanding of history. Modernity, which forms the social construction in sustainable development, has also influenced the social design of social ecology. However, the assessment of modernity in social ecology is different from that of capitalism and therefore in sustainable development. Modernity is not inspired by the means of commodification and mechanization as in capitalism, but by the philosophy of intellectual infrastructure / Enlightenment in the social ecology.

While environmental protectionism is seeking solutions to ecological problems within the dominant system, it benefits from the tools of the system. Therefore, it can be said that environmental protection adopts parallel approaches to changes in the administrative context of capitalist economic thought. During the welfare state era, the environmentalist management was influenced by mass mass production (fordist) understanding which initially provided large scale and standard goods production; but in the neoliberal era, it argues that the environment is only protected through the decentralization in the public administration and post-fordist production mode based on the consumer behaviours and preferences, lifestyle in both business and labor processes. On the other hand, the concept of management (administration) does not have a positive meaning in social ecology. Because "management"

makes meaningless "essence"; the administration begins to dominate individual autonomy. In this respect, it can be said that there is a complete opposition with the classical management approach. It is possible to find the clear reasons for this inference in Bookchin's opinion.

"Democracy and freedom" seem to be two common concepts in social ecology and sustainable development. However, it is pointed out that both views differ in terms of the way to set up the relation between democracy&freedom and ecological problems. Moreover, while the governance aims to improve the consolidation of democracy in sustainable development, the social ecology aim to realize direct democracy. Since the last 40 years, the confidence of citizens has decreased to both representative and participatory democracy and; the freedom is multiplied for the market, not for the individual, which also puts pressure on social life. Therefore, recently, critical opinions about the situation of democracy and freedom are intensified and increased. These criticisms are not only related to the fact that democracy and freedom are not realized but at the same time they are used as a new means of domination in a system based on economic polarization. It can be said that such criticisms are parallels with the views of social ecology rather than sustainable development. The potential of social ecology is due to being more sensitive to freedom and democracy than to sustainable development. Freedom is as important as democracy in social ecology, while sustainable development emphasizes democracy more than freedom. Shortly, social ecology has a radical rhetoric and politics on freedom and democracy. Contrary, there is no radical discourse in sustainable development. The current democratic and liberal problems, Such as the view that existing ecological problems are caused by some misapplications of human beings, sustainable development argues that democratic problems must be also found to be the result of some wrong policies. It is argued that the problems in a democratization process are not structural but practical. On the other hand, the freedom approach has been directly and strongly associated with market and market relations in sustainable development. Governance, on the one hand, emphasizes democracy and freedom; on the other, it seems as a means of globalization. As a result, in this context, sustainable development is associated with neo-liberal policies. Moreover, the fact that governance is a common concept of both sustainable development and neo-liberalism clearly shown the relationship between sustainable development and globalization.

Kaynakça/References

- Akdoğan, A. A. (2002). Toplumsal sermaye: Yeni sağın küresel yüzü. *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları*. (TODAİE Yayını). (Ed. Y. Özdek), 71-85.
- Aksoy, A. Ş. (1998). Yeni sağ, kamu yönetimi ve yerel yönetimler: Eleştirel bir bakış. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. (C:7, S:1, Ocak): 3-13.
- Alpay, R., Değirmenci, E. (2004). Bookchin ile buluşma. *Toplumsal Ekoloji*. (S:1, Bahar): 28-30.
- Anderson, T. L., Leal D. R. *Serbest piyasa ve çevrecilik*. (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları).
- Arar, A. A., Sarıoğlu, E. (2004). 21.yüzyıl uluslararası ilişkilerinde zirveler. http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues_5/21nciUluslararasıİlişkiler.htm, (05.04.2004).
- Aruoba, Ç. (1997). Çevre ekonomisi, gelişme ekonomisi. *İnsan çevre toplum*. (Ankara, İmge Kitabevi). (Yay. Haz. R. Keleş, 2. Baskı): 172-192.
- Ata, S. (2002). Toplumsal ekoloji'nin politikası. *Toplumsal ekoloji*. (S: 1, Bahar): 21-27.
- Aygün, B., Mutlu, A. (2006). Ekolojik toplumun organik toplumla ilişkisi üzerine. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (C: 62, Ocak-Mart): 4-35.
- Bolay, S. H. (1997). Felsefi doktrinler ve terimler sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları, (7. Baskı).
- Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün ekolojisi*. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları). (Çev. A. Türker).
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru*. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları). (Çev. A. Yılmaz).
- Bookchin, M. (1999a). *Toplumunu yeniden kurmak*. (İstanbul: Metis Yayınları). (Çev. K. Şahin).
- Bookchin, M. (1999b). *Kentsiz kentleşme*. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları). (Çev. B. Özyalçın).
- Bookchin, M. (2004). Municipalization: Community ownership of the economy. <http://www.social-ecology.org/article.php?story=20031118091103777>, (24.12.2004).
- Cangızbay, K. (2003). *Sosyalizm ve özyönetim*. (Ankara: Ütopya Yayınları).
- Carson, R. (2004). Vahşi kalkınmanın sonu ya da sürdürülebilir yoksulluğun başlangıcı. <http://www.ekolojikpolitika.org/modules.php?name=News&file=article&sid=19>, (08.03.2004).
- Cleaver, H. (2002). Doğa, neoliberalizm ve sürdürülebilir kalkınma: Charybdıs ve scylla arasında. *Özgür Üniversite Forumu*. (S.19, Temmuz-Eylül): 54-72.
- Çitci, O. (2000). *Yerel yönetimler sempozyumu bildirileri*. (Ankara: TODAİE Yayını), (Yay. Haz. B.A. Güler; A. Sabuktaş): 681-684.
- Danek, D. (2002), Söyleşi. <http://uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/bookchin-roportaj.html/170402>, (17.04.2002)
- Dickson, D. (1992). *Alternatif teknoloji*. (İstanbul, Ayrıntı Yayınları), (Çev. N. Erdoğan).
- Dursun, C. (2000). Çevre ve insan: Teorik bir yaklaşım. *Ekoloji Politik*. (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı). (Ed. Göksel N. Demirer/Tezcan E. Abay): 39-75.

- Ergun, T. (1997). Postmodernizm ve kamu yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*. (30/4 Aralık): 3-16.
- Fişek, K. (1975). *Yönetim*. (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).
- Geray, C. (2001). Kentleşme sorunlarının çözümü açısından küreselleşme, özelleştirme, yerelleşme ve yerel yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. (C:10, S:4, Ekim): 7-22.
- Giddens, A. (2000). *Üçüncü yol: Sosyal demokrasinin yeniden dirilişi*. (İstanbul: Birey Yayıncılık), (Çev. M. Özay).
- Gökçe, G. (2003). Küreselleşme ve yerelleşme ilişkileri üzerine bir tartışma. *Yerel ve Kentsel Politikalar*. (Konya: Çizgi Kitabevi). (Der. M. A. Çukurçayır/A. Tekel): 205-224.
- Göktürk, G. (2005). Sivil toplum sektörü ve yozlaşma. <http://www.tercumangazete.com/yaz1380-60002-155.html> (18.07.2005).
- Göksu, S. (1996). Sürdürülebilir kalkınma nasıl tartışılmalı? *Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu*. (Ankara: TMMOB Yayını): 7-12.
- Görmez, K. (2003). *Çevre sorunları ve Türkiye*. (Ankara: Gazi Kitabevi), (Üçüncü Baskı).
- Göymen, K. (2000). Türkiye’de yerel yönetimler ve yönetim: Gereksinimler, önermeler, yönelimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. (C:9, S:2, Nisan): 3-13.
- Güler, B. (1998). *Yeni sağ ve devletin değişimi-yapısal uyarılama politikaları*, (Ankara: TODAİE Yayını).
- Güler, B. (2003). Yönetişim: Tüm iktidar sermayeye. *Praksis*. (S:9, Kış-Bahar): 93-116.
- Güler, B. (2004). Tekellerin yeni iktidar formülü: Yönetişim. <http://www.abyerelnet.org/ab/iyiyonetisim>. (22.05.2004).
- Keleş, R., Hamamcı, C. (2002). *Çevrebilim*. (Ankara: İmge Kitabevi). (4. Baskı).
- Keser, İ. (2003). *Libertar Teori*. (Ankara: Ütopya Yayınevi).
- Kovel, J. (2004). Radikal ekolojilerin diyalektiği. *Üç Ekoloji*. (S:2, Kış-İlkyaz): 99-107.
- Küresel Komşuluk (1996). (Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını). (Çev. B. Ç. Dişbudak).
- Mazrui, A. A. (1991). Sosyal darvinizmden günümüz modernleşme teorilerine: Bir tahlil geleneği. *Sosyoloji Yazıları*. (İstanbul: Ağaç Yayıncılık), (Der. İ. Sezal), 67-81.
- Merchant, C. (1992). *Radical Ecology*. (New York, London: Routledge).
- Mosse, D. (2002). Halkın bilgisi., Katılım ve patronaj: Kırsal kalkınmada eylemler ve temsiller. *Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?*, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı), (Der. B. Cooke/U. Kothari, Çev. A. Çiğdem): 34-60.
- Mutlu, A. (2004). Ekolojik sorunlar ve karmaşık bir çözüm olarak kaos. *Doğa ve Çevre*, (İzmir: Biyologlar Derneği Yayını), (Ed.C. Gündüz ve Diğ.): 539-560.
- Mutlu, A. (2005). ‘Yeşil’ mide bulandırır bazen. <http://www.sosyalekoloji.org>, (02.01.2005).
- Nader, R. (1978). İşletmeler ve çevre kirlenmesi. *Yönetim*. (S:8, 1978): 50-56.
- Özdek, Y. (2001). Küresel yoksulluk ve küresel şiddet kışkacında insan hakları. *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Konferansı*. (Ankara: TODAİE Yayını): 1-44.

- Padovan, D. (2002). Toplumsal moral ilkeleri ve doğa'nın etiği. *Özgür Üniversite Forumu*. (S.19, Temmuz-Eylül): 122-141.
- Pepper, D. (1999). *Modern environmentalism: An introduction*, (London: Routledge).
- Sachs, W. (2004). Çevre. *Üç Ekoloji*. (Kış-İlkyaz 2004): 55-68.
- Sökmen, P. (2002). Dünya sistemine eklemleme çağında yeni gelişme anlayışları, yeni yönetim biçimleri. *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri*. (Ankara: TODAİE Yayını): 597-610.
- Şahin, Ü. (2004). Bir truva atı olarak sürdürülebilir kalkınma. *Üç Ekoloji*. (S.1, Kış-İlkyaz): 9-30.
- Turan, F. (2002). Eko-anarşizm: Yeşil alternatif. *Düşünen Siyaset*. (S:11): 213-224.
- Türköne, M. (2003). *Siyaset*. (Ankara: Lotus Yayınları). (Ed. M. Türköne),
- Wilson-Jr., T. W. (1978). Çevre ile kalkınma arasında bir ilişki var mı? *Yönetim*. (S:8, 1978): 39-43.
- Yıkılmaz, N. (Tarihsiz). *Yeni dünya düzeni ve çevre*, (İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı).

Ahmet Mutlu,

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yapıyor. Kentleşme ve çevre sorunları, yerel yönetimler, siyasal ekoloji alanlarında uzman olan Mutlu'nun ilgi alanları doğal ve kültürel çevre incelemeleri; doğa etkinlikleri; kırsal ve kentsel toplumsal yaşam incelemeleridir.

- *Assoc. Dr., Ondokuz Mayıs University, the Faculty of Economics and Administrative Sciences. As an expert on the fields of urbanization and environmental problems, local governments, political ecology, Mutlu is interested in natural and cultural environment, rural and urban social life.*
E-mail: meyreliahmet@gmail.com

Türkiye'de “Sermaye Kapanı”ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?

*

Mihriban Şengül
İnönü Üniversitesi

Öz

Bu makalede, HES karşıtı köylü hareketleri hakkında şu iki soruya yanıt aradım: (1) “Köylülerin doğayla ilişkisel çıkarları ve doğayı sahiplenme ilişkileri ile doğanın korunması talepleri arasında nasıl bir ilişki vardır?” Bu soruya yanıt ararken köylülüğün yapısal özelliklerini ve tarihsel kapitalizmin belirlenimi altında yaşamakta olduğu dönüşümü göz ardı etmeden, köylülerin çıkarlarının ve değer sistemlerinin en önemli belirleyenlerinden biri olan “doğa ile ilişkileri”nin yapısını ve bu yapının dönüşümünün dayandığı dinamikleri tanımlamak amacıyla Lefebvre’in somut mekân, soyut mekân ve sahiplenme kavramlarından yararlandım. (2) “HES karşıtı köylü hareketleri ile sermayenin kırsal alana nüfuzunun artması ve köylülerin “sermaye kapanı” içine sıkışması arasında nasıl bir ilişki vardır?” Köylüler, sermayenin yarattığı metalaşma baskısı karşısında kendi emeği ve toprak (doğa) üzerindeki sömürü oranını artırarak, yeni gelir kaynakları arayarak ya da yaşam standartlarını düşürerek direnmeye çalışır. Bu süreçte meta dışı alana çekilme olanağının bulunması önemlidir. Bu anlamda doğanın, özellikle de müşterek doğa varlıklarının sunduğu olanaklar kritik önemdedir. İşte bu noktada, köylülerin piyasanın metalaşma baskısına karşıtı direnme mücadelesi ile bu meta dışı alanı (mülkiyete konu olmaması doğayı) koruma mücadelesi arasındaki ilişkiyi ise Lefebvre’in sahiplenme kavramının yanı sıra Bernstein’in yeniden üretim sıkışması tezi ve yine bu tezi destekleyen Özüğurlu’nun “köylülüğün sermaye kapanı” tezinden yararlanarak açıklamaya çalıştım. Türkiye’de köylülüğün tarihsel olarak belirlenen yapısal özelliklerini ve kırdan kente göç sürecinin köye yönelik dönüşümsel etkilerinden kaynaklanan özgün koşulları teorik bağlama dahil ettim.

Bu makale, bir saha araştırmasına dayanmamaktadır. Fakat yukarıdaki sorulara teorik kaynakların yanı sıra Türkiye’de köylü ile doğa ilişkisi ve HES karşıtı köylü hareketleri konusunda daha önce yapılmış saha araştırmasına dayalı çalışmaların bulgularından yararlanarak yanıt bulmaya çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Doğa, Köylüler, Soyut mekân, Somut mekân, Sahiplenme, Basit yeniden üretim sıkışması, Sermaye kapanı, HES

The Anti-Hepp (Hydroelectric Power Plant) Struggle of Peasants in "Capital Trap" in Turkey: Is the Nature they are Trying to Protect?

*

Mihriban Şengül
İnönü University

Abstract

In this article, I have tried to seek answer to these two questions about the anti-HEPP struggles of peasants: (1) "What is the type of relationship between peasants' relational interests with nature and the relationship of appropriating nature and the demands of protection of nature?" The structural properties of peasantry and conversion of peasantry under historical capitalism should not be ignored. Thus, I referred to concrete space, abstract space, and appropriation from Lefebvre for describing the structure of relationship between nature of peasants and the dynamics of conversion of this structure. (2) "What is the type of relationship between anti-HEPP peasantry movements and increasing penetration of capital on rural area, and peasants' squeezing in capital trap?" Peasants strive to resist commoditization pressure of capital by increasing the rate of exploitation on their own labour and land (nature), looking for new sources of income and decreasing their life standards. In this process, it is important to find an opportunity for withdrawing from commoditized area. In this sense, the opportunities provided by nature and especially natural commons have critical importance. At this point here, I tried to explain relationships between the struggle of the peasants' resistance against the commodification pressure of the market and the struggle of protecting non-commoditized area (not been subjected for property) by referring Lefebvre's expression appropriation, Bernstein's reproduction squeeze and Özuğurlu's "capital trap to small peasantry" theories. I also included in theoretical context the historically determined structural characteristics of the peasantry and the distinctive conditions caused by the transformational influences of the rural-urban migration process in Turkey.

This article is not based on a field research. I tried to seek answers to the questions above by taking advantage of the previous precedents based on field researches about peasants and nature relationship in Turkey and anti-HEPP peasant movements in addition to theoretical resources.

Keywords: Nature, Peasants, Concrete space, Abstract space, Appropriation, The simple reproduction squeeze, Capital trap, HEPP

Giriş

Berger'in (2016, 151) hatırlattığı gibi Cilalı Taş Devri'nden bu yana devasa bir çoğunluğu oluşturmalarına karşın köylülere hep "toprağın kendisi gibi, biçim verilen-kullanılan, denetlenen ve sonunda azınlığın tanımlanabilir toplumsal güçleri tarafından tarihsel kılınan bir anonim tarihsel madde" ve bir veri olarak bakılmıştır. Peki gerçekten de köylüler, onlara dışsal güçler tarafından verilen biçimleri alan pasif özneler midir? Çevre ve Şehircilik Bakanı Mehmet Özhasseki'nin dediği gibi (Alp, 2016) *köylü teyzeleri*, "putlaştırılmış" çevreyi korumak için birileri mi "dizip bağırtıyor"? Son yıllarda doğa yıkımına neden olan yatırımlara karşı gelişen köylü hareketlerini nasıl değerlendirmek gerekir?

Doğa, insan ve insanın tarihsel olarak ürettiği toplumsal sistemler, birbirine dışsal yapılar değildir. Doğa, insan ereklerinden bağımsız bir özne olduğu kadar toplumsal ilişkiler alanının da bileşenidir. Bu niteliğiyle eşitsiz toplumsal ilişkilerin ürettiği sınıf ve iktidar mücadelelerinin içinde yer alır. Çevreci hareketler de bu çatışma ve mücadele alanı içinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, çoğu zaman bu hareketlerin amaç ve söylemlerindeki çevresel, toplumsal ve ekonomik öğeleri birbirinden ayırmak da güçleşmektedir. Bu güçlüğün en çok yaşandığı örnekleri, son dönemlerde daha sıklıkla karşılaştığımız, çevreci söylemlerle yükselen köylü hareketleri oluşturmaktadır.

Kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamikleri içinde yerel üstü (ulusal ve uluslararası) ölçeklerde belirlenen siyasa ve yatırım kararları, yerel ölçeklerdeki doğa ile toplum ilişkileri üzerinde somut olarak etkili olmakta ve yeni çatışmalar doğurmaktadır. Köylüler, yerel üstü ölçeklerde belirlenen siyasaları, genellikle bu siyasaların ürünü olan faaliyet ve yatırımlar kendi yaşam alanlarını ve ilişkilerini doğrudan etkileyerek gerçekleşmeye başladığında fark etmektedir. Doğanın büyük ölçüde bozulmasına neden olan siyasa ve yatırımların, geçimi ve yaşam tarzı doğa ile dolaysız (veya görel olarak dolaylı) biçimde ilişkili olan köylüler (ve öteki yerel topluluklar) üzerindeki olumsuz etkileri oldukça kritiktir. Köylüler, yüzlerce yıldır yaşadıkları çevre (immediate nature) ile ilgili olarak, kendi iradelerini dışlayan, çıkarlarıyla, yaşam tarzlarıyla ve değerleriyle çatışan radikal değişimlerle karşı karşıya kalmaktadır. Aynı süreç içinde, tarım ve gıda sermayesinin kapitalist genişleme hareketlerinin köylüyü içine düşürdüğü "sermaye kapanı" (Özuguşurlu, 2013), "kaynak" odaklı olduğu için genellikle kent dışı alanlarda konumlanan maden ve enerji sermayesinin kırsal alana giderek artan nüfuzu ve müşterek doğa varlıklarının gaspı ile daha da derinleşmektedir.

İşte bu koşullar altında, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi Türkiye’de de köylüler, doğa yıkımına karşı protesto hareketleriyle gündeme gelmektedir. “Ulusal zenginlik” kaynağı olarak tanımlanan madenler ve “yenilenebilir enerji kaynağı”na dayalı olduğu için çevre sorunu yaratmayacak bir enerji kaynağı olarak idealize edilen HES’ler ve RES’ler, Anadolu’nun dört bir yanında “**karşı sesler**”in yükselmesine neden olmaktadır. Çevre duyarlılığının ve çevre korumacı hareketlerin genellikle orta sınıf tabanlı ve kent odaklı olarak yükseldiği koşullar içinde, kırsal alandan da köylüler, özellikle 2000’li yılların ortasından itibaren artan biçimde, çevre korumacı taleplerle seslerini yükseltmektedir. Ancak doğayla dolaysız ilişkileri (günümüzde görelili hale gelse de) nedeniyle, köylüleri harekete geçiren nedenlerin yaşam ve geçim tarzlarına saldırı mı yoksa doğanın yıkımı mı olduğunu birbirinden ayırmak daha da güçtür.

Bu makalede, yukarıda özetlediğim bağlamdan hareket ederek şu iki soruya, Türkiye’de çevre koruma talebiyle ortaya çıkan köylü hareketlerinin en yaygın örneklerini oluşturan HES karşıtı köylü hareketleri üzerinden yanıt aramaya çalıştım. Birincisi, “*Köylülerin doğayla ilişkisel çıkarları ve doğayı sahiplenme ilişkileri ile doğanın korunması talepleri arasında nasıl bir ilişki vardır?*” Köylülerin birbirinden izole, kendi yerine sıkışmış yapılarına karşı dünyanın ve Türkiye’nin dört bir yanında ortaya çıkan HES karşıtı köylü hareketlerini doğuran ortak zemini, köylülüğün doğa ile dolaysız ilişkisi ve kapitalizmin doğa ve emek üzerindeki sömürüsü hazırlamaktadır. Bu nedenle, bu soruya yanıt ararken köylülüğün yapısal özelliklerini ve tarihsel kapitalizmin belirlenimi altında yaşamakta olduğu dönüşümü göz ardı etmeden, köylülerin çıkarlarının ve değer sistemlerinin en önemli belirleyenlerinden biri olan “doğa ile ilişkileri”nin yapısını ve bu yapının dönüşümünün dayandığı dinamikleri tanımlamak amacıyla Lefebvre’in (2014) *somut mekân*, *soyut mekân* ve *sahiplenme* kavramlarından yararlandım.

Yanıt aradığım ikinci soru ise şu: *HES karşıtı köylü hareketleri ile sermayenin kırsal alana nüfuzunun artması ve köylülerin “sermaye kapanı” içine sıkışması arasında nasıl bir ilişki vardır?* Köylüler, sermayenin yarattığı metalaşma baskısı karşısında kendi emeği ve toprak (doğa) üzerindeki sömürü oranını artırarak, yeni gelir kaynakları arayarak ya da yaşam standartlarını düşürerek direnmeye çalışır (Bernstein, 1981, 1977). Bu süreçte meta dışı alana çekilme olanağının bulunması önemlidir. Bu anlamda doğanın, özellikle de müşterek doğa varlıklarının sunduğu olanaklar kritik önemdedir. İşte bu noktada, köylülerin piyasanın metalaşma baskısına karşı direnme mücadelesi ile bu meta dışı alanı (mülkiyete konu olmamış doğayı) koruma mücadelesi arasındaki

ilişkiyi ise Lefebvre'in *sahiplenme* kavramının yanı sıra Bernstein'in *basit yenden üretim sıkışması* tezi ve yine bu tezi destekleyen Özüğurlu'nun "köylülüğe sermaye kapanı" tezinden yararlanarak açıklamaya çalıştım. Türkiye'de köylülüğün tarihsel olarak belirlenen yapısal özelliklerini ve kırdan kente göç sürecinin köye yönelik dönüşümsel etkilerinden kaynaklanan özgün koşulları teorik bağlama dahil ettim.

Bu makale bir saha araştırmasına dayanmamaktadır. Fakat yukarıdaki sorulara teorik kaynakların yanı sıra Türkiye'de köylü ile doğa ilişkisi ve HES karşıtı köylü hareketleri konusunda daha önce yapılmış saha araştırmasına dayalı çalışmaların bulgularından yararlanarak yanıt bulmaya çalıştım. Makalenin en önemli sınırlılıkları da bu konuda az sayıda araştırmanın yapılmış olmasından ve bu araştırmaların farklı sorulara yanıt arıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, makalenin sınırları nedeniyle köylü hareketlerinin yapısal analizini ve gerçekleşme biçimlerini kapsam dışında bırakarak, köylü doğa ilişkisine ve köylü hareketlerinin korumayı amaçladığı değerlere (koruma nesnesine) odaklandım.

"Sermaye Kapanı"na Sıkışan Köylülerin Doğayı koruma mücadelesi

*Köylüleri niçin öldürmeliyiz?
Çünkü onlar ağırkanlı adamlardır
Değişen bir dünyaya karşı
Kerpiç duvarlar gibi katı
Çakır dikenleri gibi susuz
Kayıtsızca direnerek yaşarlar.*

.....

*Yağmuru, rüzgârı ve güneşi
Bir gün olsun ekinleri akıllarına gelmeden
Düşünemezler...*

...

*Gazete okumaz ve haksızlığa
Ancak kendileri uğrarlarsa karşı çıkarlar.*

Şükrü Erbaş

Sermaye, kapitalizmin genişleme eğilimleri içinde, meta dışı kalmış alan ve varlıkları piyasalaştırarak büyürken köylülerin ve yerlilerin yaşam alanları üzerindeki baskıyı da artırmaktadır. Son on yıllarda köylülerin ve yerlilerin yaşam alanlarındaki bu baskının ve yıkımının en yaygın örnekleri ise küresel sermayenin "yeşil" etiketi altında gerçekleştirdiği yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Sermayenin madenler, termik santraller gibi mekân/kaynak

odaklı yatırımlara ek olarak, yenilenebilir enerji üretiminin katma değeri yüksek bir sektör niteliği kazanması ve karbon denkleştirme piyasasının büyümesiyle birlikte karbon denkleştirme ormanları, rüzgâr ve su enerjisi gibi yatırımlara yönelmesinin yarattığı doğa yıkımı, dünyanın dört bir yanından yükselen köylü ve yerli toplulukların direnişleriyle daha görünür hale gelmiştir (Martinez-Alier, 2002; Bury, 2008; Urkidi, 2010; Routledge, 2003; Fleury, Almedia, 2013; Obi, 1999; Weeber, 2016; Walter, Martin, 2016; Klein, 2015, ss. 222-223). Bu köylü direnişleri, en yaygın biçimde doğanın tahribine karşı itirazlar etrafında şekilleniyor. Ancak çevreci söylem ve itirazlarla ortaya çıkan köylü direnişlerini çevreci hareketler sınıflaması¹ içine yerleştirme konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu konuda en yaygın biçimde Inglehart ve Martinez-Alier'in tezlerine başvurulmaktadır. Inglehart'ın (1981) postmateryalizm tezine göre, ancak bolluk ve güven koşullarında yetişmiş, iyi okullarda eğitim görmüş kuşaklara mensup, toplumsal ve ekonomik statüleri yüksek, yaşamın maddi (materyalist) gereksinimlerine ilişkin kaygıları kalmamış insanlar yaşam kalitesini (postmateryalist değerleri) artırmaya odaklanırlar. Postmateryal değerler alanı içinde kalan antinükleer hareket, kadın hareketleri ve çevre hareketlerinin toplumsal tabanını işte bu kitleler oluşturur. Inglehart'ın kurduğu çerçeve içinden baktığımızda, yaşamları yoksullukla özdeşleşmiş köylü kitlelerden çevre korumacı bir hareket beklenmemelidir. Inglehart'ın bu tezine, refah düzeyi yüksek toplumların aynı oranda artan tüketim standartları nedeniyle materyal bağımlılığının daha da fazla olduğu eleştirisini getiren Martinez-Alier (2002, s. 4) ise *yoksulların çevreciliği* adını verdiği başka bir tez ileri sürmektedir. Yoksulların çevreciliği, doğa ile dolaysız ilişki içinde yaşayan toplulukların (köylülerin ve yerli halkların), yaşam alanlarına ve doğa ile olan ekonomik bağlarına yönelik tehdide karşı verdikleri mücadeleyi içerir. Yoksullar çevreci gibi düşünmezler fakat kendi çıkarları ve değerleri nedeniyle, tarihte ve günümüzde "kaynak"ların paylaşımı, atıkların etkileri, yerel hakların ve kutsal nitelik taşıyan doğa varlıklarının korunmasına ilişkin taleplerle firmalara ve devlete karşı hareket ederler (Martinez-Alier, 2002, 2014). Bu tez ile ilgili sorun ise köylülerin, yaşamı genellikle yoksulluk koşullarında deneyimliyor olmalarına karşın homojen bir toplumsal kitle oluşturmamaları, doğa ile ilişkilerinin

¹ Bu makalenin sınırları nedeniyle çevrecilik konusunda ayrıntılı bir sınıflandırma yapmadım. Bunun için şu kaynaklara bakılabilir: (Pepper, 1984; Castells, 2013, ss. 221-233; Martinez-Alier, 2002, ss. 1-15; Dobson, 2007).

ve doğa koruma mücadelelerinin tek belirleyenin yok-sulluk olmamasıdır. Bu nedenle, doğanın korunması talebiyle yükselen köylü hareketlerinin yok-sulluğu da doğuran eşitsiz toplumsal ilişki sistemi içinde kavranması gerekir.

Kapitalist ilişkilerin toplum ile doğa ilişkilerinin her noktasına sızdığı ve düzenlediği koşullarda köylülerin doğa koruma taleplerini de içeren direniş-lerini anlayabilmek için öncelikle doğa ile ilişkilerini ve bu ilişkinin dayandığı dinamikleri kavramak gerekir. Smith'in (2010, ss. 65,77) Lefebvre'ı izleyerek açıkladığı gibi doğa, emek sermaye süreçleri içinde yeniden üretilir. *Birinci doğanın* (insan faaliyetleriyle dönüştürülmemiş insan dışı doğa) tarihsel olarak belirlenmiş insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere egemen toplumsal ilişki-ler sistemi içinde dönüştürülmesi yoluyla *ikinci doğa* üretilir. Yani *ikinci (üretilmiş) doğa*, *birinci doğayı* içerir ve insan da dönüştürdüğü doğanın parçasıdır. Dolayısıyla insan (toplum) ile doğa arasında düalist bir ilişki kurulamaz. Kapitalist birikim ilişkilerinin tüm doğayı içerir hale geldiği koşullarda köylüler de yerel (köy) üstü ölçeklerle ilişkisel olarak, kendi gündelik toplumsal yaşamları dolayımında ve köyleri ölçeğinde *ikinci doğanın* üretimine katılırlar. Kendi emekleriyle üretimine katıldıkları doğa ise dönüşümsel olarak köylü emeğinin ve toplumsal yaşamının yeniden üretim süreçlerine dahil olur.

Bu noktada, teorik açıklamaya Lefebvre'in "doğanın üretimi"ni içeren "mekânın üretimi" tezini temel alarak devam etmek doğru olur. Lefebvre'e (2014, ss. 77, 276, 294, 371) göre tarihsel toplumsal ilişkiler içinde üretilen mekân çokludur; aynı zamanda hem soyut ve hem de somuttur, hem dolaysız ve hem de dolaylıdır. *Soyut mekân*, tarihsel mekânın devamı olsa da tesa-düfi hiçbir şey içermez ve iç farklılıkları yok ederek homojenliği dayatır. Bu, şeyler ve işaretler kümesi olarak işlev gören, niceliklendirilmiş mekân, doğa-dan ve zamandan kaynaklı (tarihsel) farklılıkları inkâr ettiği gibi, beden, yaş, cinsiyet ve etnik kökenden kaynaklı olanları ve değişim değeri içermeyen her şeyi inkâr eder. Siyasalar, seçilmiş unsurların temsiliyeti ile oluşan bu *soyut mekânı* zemin alarak oluşturulup uygulamaya konur. Bununla birlikte, *soyut mekânın* homojenliği dayatıyor olmasına karşın, kullanım değerine işaret eden *somut mekân*da gerçek ilişkiler sürmektedir.

Köylülerin *somut mekân* (birinci ve/veya ikinci doğa) ile ilişkileri, yalnızca yaşamın zorunlu gereksinimleri ve geçimleri için ona dolaysız biçimde ba-ğimlilikleri ile sınırlı değildir. Somut mekânla kullanım değeri üzerinden kurdukları ilişki beraberinde *sahiplenme* ilişkisini de doğurur. *Sahiplenme*, mülk edinmekten farklı olarak "bir grubun ihtiyaç ve olasılıkları için" bir do-ğal mekânı dönüştürmesidir (Lefebvre, 2014, s. 183). *Sahiplenme*, mülkiyeti ge-rektirmez. Tam tersine mekânın mübadele değerine karşı kullanım değerini

öne çıkararak, kolektif bir mekâna, kolektif deneyimlere, aidiyet hissine dayalı olarak gelişen bir ilişkidir. *Sahiplenme*, "bir zamanı ve zamanları, bir ritmi ya da ritimleri, sembolleri ve bir pratiği gerektirir." Bir mekânın onu tek-işlevli olarak manipüle eden failerin hakimiyetine girmesi *sahiplenme* ilişkisinden uzaklaştırır. Çünkü böyle bir mekân, yaşanan zamanın, kullanıcılarının çok çeşitli ve karmaşık zamanının dışındadır (Lefebvre, 2014, s. 359). Kullanım ve mübadele değeri, dolayısıyla *sahiplenilen* ve *hakim olunan* arasında çelişkili bir ilişki vardır. Bu çelişkili ilişki, tahakkümün ezici zaferine kadar gelişse ve bu ilişkinin sonunda *sahiplenme* son derece kısıtlanırsa da ortadan kalkmaz; aynı çelişkili ilişki, *sahiplenmenin* yeniden tesisinin koşullarını hazırlar (Lefebvre, 2014, s. 184).

Köylülük, doğa ile dolaysız ilişkiye, yüzlerce yıllık geçmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılan deneyime dayalı, hane temelli bir toplumsal yaşam ve geçim biçimidir. Köyde *sahiplenme*, doğayla dolaylı ve dolaysız ilişki içinde süren gündelik yaşamın çok katmanlı pratikleri ve onlarla ilişki olarak gelişen yerel bilgi ve değerlerle gelişir. Doğa, yalnızca geçim biçiminin dayandığı bir araç değildir. İnsan dışındaki doğa varlıkları ve temel üretim aracı olarak, çok katmanlı ve bütünsel toplumsal yaşamın kurucu unsurlarındandır. İnsanın yeryüzünden gelip geçiciliği karşısında doğanın kadim görünen varlığı içinde, doğal varlıklar, yapılar (dereceler, çayır, dağlar, göller, ormanlar vb.) ve olaylar (kuraklık, don, çekirge istilası, fırtına, sel gibi) kolektif belleğin, dilin ve söylemin parçası olur; kişisel ve toplumsal tarih, doğa yapıları ve olayları ile işaretlenerek hatırlanır. Mevsimsel döngülerin etkili olduğu koşullarda iç içe geçmiş toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve sembolik ilişkiler sonsuzcasına ve döngüsel olarak tekrar eder. Orman, mera, su varlıkları (akarsular, göller gibi) gibi mülkiyet dışı ve müşterek olarak kullanılan varlıklar da aynı toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve sembolik ilişkilere dahil olur. Köylünün doğa ile *sahiplenme* ilişkisi, bu döngüsel süreçte doğal mekânın günlük yaşam ve çalışma pratikleri içinde toplumsallaşmasıyla gerçekleşir. Köyde *sahiplenme*, esas olarak müşterekler üzerinden gelişse de, özel mülkiyet sınırlarını aşan bir şekilde, köyün içinde bulunduğu doğal mekân ve onu saran uzun bir tarihe yayılmış toplumsal ilişkileri bütünsel olarak içerir. Örneğin müşterekler olarak su ve orman, doğanın geri kalan unsurları ve onların dolayımında gelişen toplumsal ilişkiler ile bütünsel olarak kavranır. Müşterekler ve doğanın bütünsel maddi varlığı ile kullanım değeri ve günlük yaşam pratikleri üzerinden gelişen *sahiplenme*, aynı süreç içinde üretilen semboller ve anlamlandırma araçlarıyla kültürel değerler alanına taşınır.

Toprakla/doğayla geçim ve *sahiplenme* ilişkisi iç içe geçmiştir. Kapitalist emek sermaye süreçlerinin etkili olduğu koşullarda şekillenen köylülerin zengin, orta ve yoksul biçimindeki iç farklılaşması² bağlamında, geçim için kullanım değeri ve değişim değeri üretilirken *sahiplenme* ilişkisi de ortaya çıkar, süreç içerisinde dönüşür ve çok boyutlu/katmanlı bir hal alır. Örneğin toprakla kullanım değeri üretimi dolayısıyla ilişkisi olan köylülerde *sahiplenme* daha güçlüyken, kapitalistleşen zengin köylülerde doğayı kapitalizmin soyutlayıcı işaretleriyle görme ve araçsallaştırma düzeyi artar ve *sahiplenme* zayıflar. Ancak toprakla geçim ilişkisinin kesilmesiyle *sahiplenme* kendiliğinden sona ermez. Kültür kodları ve doğal mekânla aidiyet ilişkisi üzerinden varlığını sürdürür. Hatta mekânın farklı bir kullanım biçimiyle *yeniden sahiplenme* (Lefebvre, 2014, s. 185) ortaya çıkabildiği gibi topraktan koparak kentleşenler açısından geçim ve günlük yaşam pratikleriyle dolayimli *sahiplenme* ilişkisi sona erse de geçmişe özlem, aidiyet kaynaklarını arama, emeklilik dönemi için doğaya dönüş arzusu gibi nedenlerle *yeniden sahiplenme* süreci de yaşanabilir.

Yaşadıkları coğrafyada (*somut mekânda*) yaşam ve geçim ilişkilerinde öne çıkan doğa varlıkları ve koşulları farklılaşsa da köylülük, meta üretiminin tamamen yaygınlaştığı kapitalist ilişkiler sistemi içinde hane emeğine dayalı, doğayla dolaysız ilişkisini görel olarak koruyarak yaşayan ve üreten, kendi içinde farklılaşmış küçük meta üreticiliği biçiminde varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, doğanın korunmasını talep eden köylü hareketlerini kavrayabilmek için köylünün doğa ile sahip olduğu ve geçimle sınırlı olmayan dolaysız ilişkisinin kapitalist ilişkiler içinde yaşadığı dönüşümü esas almak gerekir. Bu bağlamda, tarımsal dönüşümü, kapitalist sermayenin kırsal alana doğru genişlemesi süreci içinde hane üretimi ile ilişkisi bağlamında açıklayan Bernstein'ın *basit yeniden üretim sıkışması* tezi iyi bir referans olacaktır. Köylüler, kapitalizm koşullarında da görel olarak meta dışı alana çekilme olarak-

² Köylü emeğini *ücretli emek benzeri* bir kategori olarak kabul eden Bernstein (1981, ss. 14-16) köylülerin iç farklılaşmasını yoksul, orta ve zengin biçiminde tanımlamaktadır: Yoksul haneler, hane üretimleri yeterli olmadığı için, emek güçlerini satarak yeniden üretimlerini sağlayanlar; orta haneler, hane emeği ve toprağı ile kendini yeniden üretebilen fakat öteki köylü tabakaları ve üretim biçimleriyle de özgül ilişkileri olanlar; zengin haneler ise gelişmiş üretim araçları ve emek gücü satın alarak üretime yatırım yapabilen, genişletilmiş yeniden üretimi amaçladıkları ve sürdürebildikleri oranda kapitalistleşmiş çiftçilerdir.

larına sahiptirler. Bununla birlikte, Bernstein (1977; 1981; 2003)'a göre, kapitalist emek sermaye süreçleri içinde, hane temelli olarak üretim ve emeğin yeniden üretimi için meta üretiminin gerekli olması oranında, köylü üretimi ile sermaye arasında bağımlılık ilişkisi gelişir. Bu ilişki içinde ticaret hadlerinin köylünün aleyhine olduğu durumlarda, köylüler hanenin yaşam standartlarını ve tüketimini düşürmek ve/veya emeği ve toprağı daha çok kullanmak (değersizleştirmek) yoluyla meta üretimini yoğunlaştırarak hane emeğinin yeniden üretimini sağlayabilirler. Ancak köylü hanenin, piyasanın yol açtığı baskı ve riskler karşısında kendi emeği ve toprak/doğa üzerindeki sömürüyü artırarak çözüm arayışı, piyasaya tabiyetinin daha da derinleşmesine neden olur. Bernstein'ın *basit yeniden üretim sıkışması* dediği bu durum, köylünün doğa ile çelişkili ilişkisinin de en önemli belirleyenlerinden biridir. Bu süreçte, hane emeğinin kullanılma yoğunluğunun artması ve piyasanın gereklilikleri doğrultusunda hareket edilmesi, toprak/doğa üzerindeki baskıyı artırdığından emeğin değersizleşmesi "ekolojik değersizleşme"yi (Foster, 2001, s. 113) de birlikte getirir. Yani meta üretiminin maliyetini düşürmek, piyasadan ve doğa koşullarından kaynaklanan risklerden kaçınmak amacıyla bir yandan emek yoğunluğunu artırırken diğer yandan da gübre, tohum, pestisid gibi girdileri piyasadan sağlar hale geldikçe köylülerin sermayeye tabiyetleri ve dolayısıyla doğa üzerindeki tahrip edici etkileri daha da artar.

Basit yeniden üretim sıkışması, köylünün çekileceği meta dışı alanın ve emeğini değersizleştirerek sermayeye rağmen koruduğu özerk varlık alanının kalmaması oranında, Özüğurlu'nun (2013, ss. 85, 116) tabiriyle, "sermaye kapanı"na dönüşür. Günümüzde uluslararası ölçekte, tarım ve gıda sermayesinin köylünün toprakla ilişkisinin piyasa dolayımı ile gerçekleşmesi yönünde yarattığı baskıya, maden ve enerji gibi "kaynak"/mekân odaklı sermayenin kırsal alana yoğunlaşmasının ve meta dışı alana çekilmenin en önemli araçları olan müşterek doğa varlıklarının kullanım hakkının özelleştirilmesinin (Swyngedouw, 2005) yarattığı etkilerin eklenmesi, bu *sermaye kapanı*na daha da derinleştirmiştir. Meralar, ormanlar, dereler gibi müşterek doğa varlıklarının kullanım haklarının firmalara aktarılması, köylünün doğa ile dolaysız ve kullanım değeri üzerinden kurduğu ilişkiyi engelleyici ve sınırlayıcı bir etki doğurmaktadır. Bu anlamda, "müştereklerin gaspı," özellikle geçimi toprağı ve müştereklerin sağladığı desteğe (su örneğinde bu destek yaşamsaldır) bağlı köylüler için "sınır durumu" oluştururken, diğer köylü kategorileri için de toprak/doğa ile ekonomik çıkarları ve *sahiplenmeden* kaynaklanan ilişkilerinin yeniden yorumlanmasına yol açmaktadır.

Yukarıda vurguladığım gibi toprakla geçimlik ilişki ve *sahiplenme* birbiriyle ilişki olarak gelişir ve köylülerin toprağı/doğayı koruma tutumları bakımından birlikte analiz edilmeleri önemlidir. Köylülerin sınıfsal olarak farklılaşmaları oranında toprakla kurdukları ilişki, geçimlik ilişkiden kâr arayışına uzanan çizgide değişim gösterirken *sahiplenme* ilişkisi de dönüşür; kullanım değerini ön plana çıkaran geçimlik ilişki düzeyinde *sahiplenme* güçlüyken kâr arayışına yönelikçe azalır. Bu bağlamda, köylülerin iç farklılaşması, toprağı/doğaya yönelik sermaye baskısına verilecek tepkinin de farklılaşmasına yol açar. Her bir köylü kategorisi, doğa yıkımına neden olan yatırım karşısında özgül çıkarları ve *sahiplenme* ilişkisi çerçevesinde değişik düzeylerde destekleyici veya karşıt tutum alır.

Örneğin yoksul ve orta köylü, halen meta dışı alana çekilerek, hane emeğinin ve toprağın kullanımını yoğunlaştırarak ya da gelir kaynaklarını çeşitlendirerek varlığını sürdürme olanağının bulunduğu durumlarda, doğada yıkıma neden olan yatırıma karşı sessiz kalabilir, yatırımcı firma ile müzakereye girebilir ve bu arada doğa ile geçim ve *sahiplenme* ilişkisini dönüştürerek sürdürebilir. Küçük toprak sahibi yoksul köylü, piyasanın yarattığı baskı karşısında meta dışı alana çekilme, ve kırdan ya da kentte (tarımda ya da tarım dışı sektörlerde) emeğini satarak gelir elde etme olanağının kalmadığı, *sermaye kapanından* çıkış yollarının tükendiği koşullarda, müşterek doğa varlıklarına erişimine yönelik bir tehdit söz konusu olduğunda, sahip olduklarını (mülkiyet ve *sahiplenme* anlamında) korumak için mücadele etme ya da tam tersine yatırımcı firmanın rıza üretme araçlarını kabul etme yoluna gidebilir. Doğayı değişim değeri üzerinden görmeye başlayan kapitalistleşmiş köylülerin doğa yıkımı karşısındaki tutumlarını, kâr arayışları belirler. Kente göç ederek toprakla geçimlik ilişkisi kalmamış eski köylüler açısından ise şu iki nedenle gelişebilecek *yeniden sahiplenme*, köyün doğasının korunması için yatırım karşıtı bir tutumun gelişmesini sağlayabilir: (1) Aidiyet kaynaklarına dönme isteğı ve emeklilik sonrası yaşam alanı olarak köyün seçilmesi. (2) Köyün doğasının tehdit altında olmasının köyle (dolayısıyla doğayla) geçmişe dayalı ilişkinin yeniden yorumlanmasına yol açması. Fakat örnek verdiğim köylü kategorilerinin doğanın yıkımı karşısındaki olası tutumu, tarihsel olarak belirlenen ekonomik ve siyasal konjonktür ile güç ilişkileri içinde somutlaşır.

Bu noktada, HES karşıtı köylü hareketlerinin nedenlerinin (motivasyon kaynaklarının) kavranması açısından, bu hareketlerin doğa ile ilişkileri farklılaşmış birden çok toplumsal aktör tarafından gerçekleştirildiğini de hatırla-

mak gerekir. Çünkü her biri kendi değerlerini, çıkarlarını ve taleplerini harekete taşımakta ve hareketin geçirdiği süreç içerisinde birbirleriyle etkileşmektedirler. Köylü hareketlerinin içerdiği toplumsal katmanlara baktığımızda ise şunları görürüz: a) Çatışmaya konu somut mekânda yaşayan köylüler (iç farklılaşmaları ve dolayısıyla doğa ile ilişkilerinin farklılaşması bağlamında), b) Kente göçmüş, kent koşullarında yeniden toplumsallaşmış ve köyle ilişkilerini yeniden şekillendirerek sürdüren (köyü yeniden sahiplenen) eski köylüler ile onların çocukları (kendi içlerindeki farklılıklar, köyle ilişkilerinin düzeyindeki ve niteliğindeki farklılıklar bağlamında). Aşağıda açıkladığım gibi Türkiye'de kırdan kente göçün özgül nitelikleri nedeniyle, HES karşıtı hareketlerde "eski köylüler" önemli aktörlerdir. c) Köyle doğrudan ilişkisi olmayan, yerli ve yabancı çevreci örgütler ve aktivistler. Makalenin konusu açısından, çevreci örgütler ve aktivistler konusunda şu saptamayı yapmak gerekir: Köylüler, köyde yaşamın yoğun olarak kendi etrafında dönmesi ve öteki köy ve yerleşmelerle etkileşim olanağının sınırlılığı nedeniyle, kapitalizmin gezegen ölçeğinde ve soyut mekân üzerinden dayattığı, doğaya erişimin sınırlandırılması ve engellenmesini de içeren piyasa ilişkilerinin sonuçları ile günlük yaşam pratikleri içinde, somut yatırım projeleri/faaliyetleri aracılığıyla karşılaşır. Benzer piyasa ilişkilerinin ve yatırımlarının sonuçlarına ilişkin deneyim ve bilgi birikiminin sınırlılığı nedeniyle de bu yatırımların uzun vadeli etkileriyle ilgili öngörü sorunları söz konusudur. İşte bu noktada kente göçmüş eski köylüler ve çevreci örgütler, yerel üstü ölçeklerde belirlenen siyasa ve piyasa kararlarıyla köylü arasındaki mesafeyi kısaltırken, köylü hareketlerinin yapısı, itirazlarının ve taleplerinin içeriği üzerinde de etkili olurlar.

Türkiye'de Sermaye Birikiminin Yerel Yaşam Alanlarına Etkisi ve Köylü Hareketleri

Geç kapitalist bir ülke olarak Türkiye'nin kuruluşunda nüfusun %75'i köylerde yaşıyorken 1980'lerin ortasında kır ile kent nüfusu eşitlenmiştir. Ama Hobsbawm'a göre (2007, s. 392), 1980'lerin ortasının Türkiye'si hâlâ Avrupa ve Ortadoğu'daki son "köylü kalesi"dir. Bunda geç kapitalistleşmenin etkileri kadar 1980'lere kadar kamu politikalarının belirleyici olduğu köylülüğü (küçük meta üretimini) destekleyen koşulların da etkisi vardır.

Osmanlı'nın son döneminden itibaren kapitalist genişlemenin seyri içinde küçük meta üretimi ortaya çıkmış, zamanda ve coğrafi mekânda tek düze bir gelişme göstermemekle birlikte yaygınlaşmıştır (Keyder, 1988, s. 165). Küçük

mülkiyet yapısının hakim olduğu koşullarda Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ve 1950 sonrasında izlenen kamu siyasaları, tarımda mülksüzleşmeye neden olmaktan öte küçük meta üretiminin sürmesini desteklemiştir (Koç, 2014, ss. 141-142; Keyder, 1988, s. 171; Akşit, 1988, ss. 192-193; Özgür, 2001, ss. 43-47). Tarımı destekleyen kamu siyasaları kadar, ulusal ve uluslararası şirketlerin 1980'lere kadar gıda üretimi alanına yönelmemesi, küçük köylülüğün varlığını destekleyen diğer bir nedendir (Yenal, 2001). Ancak 1980'lerden itibaren ekonominin dışa açılması ve liberalizasyonu sürecinde, özellikle 1990'ların ikinci yarısından başlayarak tarıma yönelik kamu desteklerinin hızla geri çekilmesi ve tarımın uluslararası piyasa ilişkileri alanına dahil olması ile küçük meta üreticileri mülksüzleşme baskısı altına girmiş, küresel kapitalist ilişkilerin nüfuzu altında iç farklılaşmaları artmıştır (Aydın, 2001; Yenal, 2001; Ecevit, Karkıner, Büke, 2009; Aydın, 2010). Fakat metalaşmamış kırsal aile-emeğinin halen varlığını koruyor olması nedeniyle, 1980 sonrasında izlenen siyasalar bir yandan çözücü etki yaratsa da diğer yandan metalaşmamış kırsal emeği işlevsel kılan geri ilişkiler temelinde küçük meta üretiminin devamına zemin hazırlamıştır (Ecevit vd., 2009, s. 52). Alan bulguları da reel gelirlerini azaltan piyasa dinamiklerine karşın köylülerin ürün desenini piyasa değeri yüksek ürünler yönünde değiştirmek gibi yollara başvurarak, hayvancılık dışında, piyasaya yönelik meta üretiminden çekilmediğini göstermektedir (Özgür, 2001, s. 53). 1990'ların ikinci yarısından başlayıp 2000'lere uzanan süreçte ise köyü terk etmeden tarımdan kopma eğilimi artmıştır (Özüğurlu, 2013, s. 104). Özüğurlu (2013, ss. 94-102), 10 ilden 24 köyü kapsayan örneklem ile gerçekleştirdiği saha araştırmasının bulgularından yola çıkarak, günümüzde köylü hane kategorilerindeki farklılaşmayı kavramsal olarak altı gruba ayırmaktadır: (1) Köyde ikamet etmek dışında köylülükle bağı kalmamış fazlalık nüfustan oluşan hane tipi, (2) köy ayaklı proleter hane tipi, (3) geleneksel küçük köylülük (4) geleneksel küçük meta üreticisi hane (5) yeni küçük meta üreticisi hane, (6) geleneksel ve yeni kapitalist çiftçi işletmesi. Özetle, Türkiye'de küçük meta üreticisi köylü, emek sermaye çelişmesine daha açık hale gelmiş ve bu çerçevede iç farklılaşması artmış, sermaye karşısında geri çekilecek ya da savunulabilecek meta dışı bir alanın artık kalmaması anlamında da "sermayenin küçük meta üretimi kapanı"na sıkışmıştır. Kısacası, Türkiye'de küçük köylülük, varlığını ancak sermaye tabiiyetini derinleştirerek sürdürmektedir (Özüğurlu, 2013, ss. 85, 116).

Bu noktada, kentte yaşayan "eski köylüler" in köyle ilişkileri açısından kırdan kente göç olgusuna da ayrıca bakmak gerekir. "Kırda çözülme" olarak görülen ve aslında köylülüğün toplumsal farklılaşması süreci içinde gelişen

“gurbetçilik” ve kırdan kente göç olgularının da küçük meta üreticiliğinin sürmesi konusunda desteği ve bugüne uzanan etkileri söz konusudur. Özellikle 1950 sonrasında, ithal ikameci kalkınma politikalarının zemin hazırladığı kırdan kente göç ve “gecekondulaşma” süreci, kırdan mülksüzleşmeden kentleşmenin ve işçileşmenin koşullarını desteklemiştir. Türkiye’nin özgül koşulları içinde, kente ve yurt dışına göç edenler, göçün izlediği kademeli süreç içinde kırdan destek aldıkları gibi birikimlerini kıra aktararak küçük meta üreticiliğini de desteklemiştir (Şenyapılı, 1978; Kartal, 1992; Koç, 2014, ss. 176-177). Kısacası tarihsel süreç içerisinde nüfusun kırdan kente göçü ve köylülüğün iç farklılaşması artarken kente yerleşen köylülerin kırla ilişkileri kendi içinde dönüşerek sürmüştür. Keyder ve Yenal (2004, ss. 371-372)’ın saptadığı gibi Türkiye kırsalında göç verme potansiyeli artık neredeyse sadece Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde söz konusudur. Orta Anadolu nüfusu görece bir duraganlık gösterirken Batı ve Güney, Ege ve Akdeniz sahil ve iç şeridindeki köyler iktisadi yapı zenginleşmesi ve yerinde modernleşme nedeniyle olası bir nüfus artışı potansiyeline de sahiptir. Bununla birlikte, göç farklı dinamiklerle sürmektedir. Genel olarak köyler tarımsal üretim merkezi olmaktan uzaklaşmakta ve kente doğru nüfus kaybederek yaşlanmakta,³ genelleme yapılamasa da “kadınlaşmaktadır.” Işıl ve Aslan (2014, ss. 128-129)’ın Doğu Karadeniz’de, Özberk (2016: 180)’in Akdeniz’de gözlemlediği gibi bazı bölgelerde bu durum, geleneksel üretim biçimleri ile hane içi tüketime (kendi tüketimleri ve kentteki aile bireyleri için gıda üretimi gibi) kaynak sağlayan kadınları aynı zamanda kente göç edenlerin kırla bağına sağlayan önemli figürler hâline getirmektedir. Nitekim bu kadınlar köylü direnişlerinin de ön safalarında yer almaktadır.

Türkiye’de köylerin yaşadığı dönüşümün başka bir yönü de kentte emekli olan eski köylülerin köyleriyle ilişkilerinin yeniden şekillenmesi ve birçok bölgede köylerin tatil alanlarına dönüşmesidir (Keyder, Yenal, 2004, ss. 371; Eren, Büke, 2016, s. 332; Çoban, Özlüer, Erensü, 2015, s. 431). Köyler, bu eski köylüler, yer yer onların çocukları ve büyük kentin yoğunluğundan kaçan profesyoneller için yazlık ya da emeklilik mekânı olarak yeniden anlam ve işlev kazanmaya başlamıştır. HES ya da maden karşıtı hareketlerin yaşandığı köylerin birçoğunda da nüfusun yaşlanması, yazın artıp kışın azalması, köy evlerinin ikincil eve dönüşmesi ve bir yazlık emekli mekânı olma durumu

³ Nüfusun kentleşme oranı artarken kırsal nüfusun yaşlanma oranı da artmaktadır: TÜİK verilerine göre 2013 itibariyle yaşlı nüfusun kentteki oranı %7.1 iken kırsalda yaşlı nüfus oranı %13.5’tir (Kalkınma Atölyesi, 2015, s. 21).

söz konusudur (Avcı, Adaman, Özkaynak, 2010, s. 147; Hamsici, 2011, ss. 25, 65, 117, 248, 165-167; Eren, Büke, 2016, s. 332; Özberk, 2016, s. 177; Erensü, 2016, s. 436). Bu anlamda, köyler bölgesel farklılıklar çerçevesinde “kent dokusu”nun (Lefebvre, 2013, s. 9) parçası haline gelmeye başlamıştır.

Türkiye'nin özgül koşulları içinde gerçekleşen kırdan kente göçün sonuçlarından biri de hemen her köyün büyük kentlerde, köyle ilişkilerini değişik düzeylerde sürdüren “eski köylüler”den oluşan bir kitleye sahip olmasıdır. Daha önce kırdan kente göç eden bu kitleler, özellikle son on yıllarda köyle geriye doğru yeni ilişki biçimleri geliştirmeye başlamıştır. Bu kitlelerin köyle doğrudan ya da geçimlik ilişkisi kalmasa bile yerel kolektif geçmişten ve doğa özelliklerine özlemden beslenen bir aidiyet ilişkisi vardır. Bu ilişki özellikle köylerin emeklilik sonrası yaşama alanlarına dönüşmesi ve HES'ler gibi yatırımlarla tehdit altında olması durumunda daha da güçlenmekte, bir *yeni-den sahiplenme* süreci yaşanmaktadır. Özetle, 2000'li yıllarda emek sermaye çelişmesine daha açık hale gelen köylerin iç farklılaşmasının artması ve yine bu farklılaşma süreci içinde kente göç etmiş kitlelerin köyle yeniden ilişkilenebilmesi, köyle ve köyün sahip olduğu doğal özelliklerle ve yapılarla ilişki biçimlerini de çeşitlendirmiştir.

Keynezyen birikim modelinin krizinin ardından ekonominin küresel ölçekte yeniden yapılanması, sermayenin yeni birikim alanlarında yoğunlaşması ve meta dışı kalmış alanları da içerecek biçimde genişlemesi, Türkiye'de köylünün içinde bulunduğu *sermaye kapanımı* daha da derinleştirmiştir. Bu süreçte, yerli ve ulusötesi sermayenin tarım, gıda ve yer seçimi “kaynağa” bağımlı olan maden ve enerji gibi yatırımlara yoğunlaşarak kırsal alana doğrudan girmesinin yanı sıra yaşamın zorlaşması ve istihdam alanlarının daralması nedeniyle kentin umut olmaktan uzaklaşması bu *sermaye kapanımı* güçlendiren en önemli unsurlardandır. Sermayenin yoğunlaştığı madencilik ve enerji yatırımlarının önünü açmaya yönelik kamu siyasetleri aracılığıyla tarım topraklarının, meraların, ormanların, sulak alanların, milli parkların, doğa koruma alanlarının üzerindeki koruma önlemlerinin kaldırılması (Çoban, vd., 2015) ise bu etkiyi büyütüştür. Bu tür yatırımlar, Türkiye köylülerinin yaşam alanlarına ve yakın çevrelerine sermaye giriş oranını artırmıştır. Çok sayıda yerelde, yüzlerce yıllık doğa-toplum ilişkisine dayalı yaşam ve geçim biçimleri, yerel topluluğun gücüyle orantısız oranda büyük şirketlerin “saldırısı” ile karşı karşıya kalmıştır. Birçok örnekte özel mülkiyetteki topraklar “acele kamulaştırma” yoluyla şirketlerin mülkiyetine aktarılırken (Kaya, 2016) pek çoğunda da özel mülkiyete konu olmayan, köylülerin müşterek

olarak yararlandıkları dereler, meralar, ormanlar gibi doğa varlıklarının mülkiyeti ya da kullanım hakkı özel kişilere/firmalara aktarılmış, köylülerin bu müştereklere erişimi sınırlanmış ya da engellenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de doğa yıkımına neden olan yatırımlara karşı gelişen köylü hareketleri, tarımın ve müşterek alanların piyasalaşması ve köylülüğün tasfiyesi meselesinden bağımsız değildir. Örnek olarak seçtiğim nehir tipi HES projeleri 2000'lerin başından itibaren hızla yaygınlaşmıştır. Nehir tipi HES'ler yenilenebilir enerji kaynağına dayandığı için görel olarak kamuoyu desteğine sahip olsa da uygulamada çok önemli çevresel sorunlara neden olmakta (İşlar, 2012; Karadeniz, Akpınar, Başbüyük, 2011; Turhan, Çağatay, Keçeci, 2015) ayrıca köylünün toprakla kurduğu doğrudan ilişkinin, dolayısıyla kırsal alanın ve ilişkilerin (köylülüğün) yeniden organizasyonuna yol açmaktadır. Bu HES projeleri için geniş çaplı kamulaştırmalar yapılmamakta, Swyngedouw'un (2005) tanımladığı anlamda kimsenin özel mülkiyetinde olmayan ve Lefebvreci anlamda müşterek olarak *sahiplenilen* varlıklar, özel sahipliğe ya da firmaların kullanım tekeline aktarılmaktadır. Köylüler, büyük baraj modellerindeki gibi kamulaştırma geliri elde edemedikleri gibi özel mülkiyetlerinde bulunan topraklardaki üretimi destekleyen ve mümkün kılan (su, bu anlamda kritiktir) müştereklerin kaybı ile karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla suyun gaspı, köylünün içinde bulunduğu *sermaye kapanının* son halkasını oluşturmaktadır.

Türkiye'de HES Karştı Köylü Hareketlerinin Çevreciliği Üzerine

Bu bitki örtüsünün içerisinde nelerin yaşadığını, neler var olduğunu acaba burada bir ayının yaşadığını kimse biliyor mu? Hem ayının hem de benim burada yaşamamı sağlayabilecek bir ortam bulabilmeliyiz. ... Bu dereyi yok etmeye kalkarsanız elbette ki ben de ... bu dereye yıllarca balık tutmuşum, bu dereye yaşamışım, bu dereye yüzmüşüm, bu dereye çimmişim... her şeyim benim bu dere ya, bu Vadi benim her şeyim...Kardeşim, şu dereyle benim lisanımız aynıdır, şu vadiyle benim lisanımız aynıdır. Şu ağaçlarla ben aynı şeyi konuşuyoruz; şu çiçeklerle ben aynı şeyi konuşuyoruz; şu toprakla ben aynı şeyi konuşuyorum; yarın üzerime dolacak bu toprakla aynı şeyi konuşuyorum...

(Fırtına Vadisi sakinlerinden Mustafa Orhan).⁴

Türkiye'de çevre hareketi, kapitalist gelişme süreci içinde toplumsal yapının dönüşümü, sanayileşme ve kentleşme oranının büyümesiyle birlikte dönüşüm geçirmiştir. Çevreci hareketlerin kökleri daha geriye götürülebilir.

⁴ "Vatandaş Mustafa" Belgeseli, 2007, Yönetmen: Remzi Kazmaz.

mekle birlikte ilk modern çevreci hareketler, profesyonellerin örgütlenmeleriyle ortaya çıkmış ve 1970'lerin sonlarında sanayileşmeye ve kentleşmeye bağlı sorunların artmasıyla taban hareketleri gerçekleşmeye başlamıştır. 1975'de Murgul'da Etibank Bakır İşletmelerinin bitki örtüsüne ve tarıma verdiği zarara ve aynı yıl Samsun Bakır İzabe Tesislerinden çıkan zehirli gazların tütün üretimine verdiği zarara karşı gelişen ilk taban hareketlerin bileşenlerinden biri de köylülerdir.⁵ 1980 sonrasında ekonominin liberalleşmesi ve ihracata dayalı sanayi siyasaları çerçevesinde gerçekleşen enerji ve turizm yatırımları ise yerel çevre hareketlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Baykan, 2013, ss. 8-9; Duru, 1995, ss. 53-71). Çevreci hareketlerin canlı olduğu 1980 sonrasında da köylülerin çevre koruma hareketleri içindeki varlığı, sorunun mekân ve niteliği ile ilişki olarak zaman zaman gözlenmiştir. Örneğin Türkiye'nin ilk önemli çevre koruma mücadelelerinden biri olan Gökova Termik Santraline karşı başlayan hareketin ilk adımında köylüler vardır (Özgür, 1997, s. 18). Yine en etkili ve uzun süreli çevre hareketlerinden olan Bergama Hareketi'nin de en önemli aktörü köylülerdir (Çoban, 2004). Ancak 2000'li yıllarda, daha önce tanık olunmadık ölçüde, birbirinden bağımsız olarak gerçekleşse de ülkenin dört bir yanından çevre koruma taleplerini de içeren itirazlarla yükselen köylü protestoları yaşanmaya başlanmıştır. Anadolu'nun birçok bölgesinde köylüler, yaşadıkları çevrenin HES'lerle, termik santrallerle, madenlerle yıkıma uğratılmasına karşı, hukuksal yollara başvurarak, iş makinelerinin önüne yatarak, yolları trafiğe kapatarak, üzerlerinde şalvarlarıyla rap şarkıları söyleyerek, sosyal medyayı kullanarak eylemler gerçekleştirmiştir.

En yaygın köylü direnişleri ise köylülerin suya erişimini sınırlayan veya engelleyen HES projeleri ile ortaya çıkmıştır. Oysa 2000'lerde çok yaygın biçimde köylü direnişi doğuran su konusu, daha önceki dönemlerde birçok bü-

⁵ Anadolu'da uzun bir geçmişe sahip köylülük olgusu önemli bir toplumsal mücadele deneyimine de sahiptir. Osmanlı döneminde siyasal kargaşanın ya da köylü üzerindeki vergi/sömürü baskısının arttığı ekonomik gerileme dönemlerinde toprağın korunması ve vergi oranlarının düşürülmesi talepleriyle çok sayıda köylü ayaklanması yaşanmıştır. 1960'ların ve 1970'lerin siyasal ve toplumsal koşulları içinde köylüler aydınların ve öğrencilerin katılımıyla, yine toprağa dayalı çıkarları üzerinden şekillenen toplumsal hareketler üretmişlerdir. 1980 sonrasında ise tarımda yeniden yapılanma nedeniyle tarımsal ilişkilerin serbest piyasa koşullarına bırakılması, tarım desteklerinin kaldırılması gibi nedenlerle toplumsal hareketler söz konusu olmuş; özellikle 2000'lerin başından itibaren köylü örgütlülüğü artmıştır (Aysu, 2014).

yük santral projesi önemli sayıda köyün topraklarıyla birlikte su altında kalmasına neden olmasına karşın benzer köylü protestolarına neden olmamıştır. Örneğin 22 baraj içeren ve çok sayıda yerleşimi su altında bırakarak büyük bir nüfusu yerinden eden GAP'a karşı yerel hareketlerin ortaya çıkmamış olmasını, bölgedeki güvenlik sorunları nedeniyle devletin sosyal hareketlere hoşgörüsüzlüğü ile (Aydın, 2005, s. 66) ya da devlet eliyle gerçekleştirilen bu yatırımlar konusundaki hegemonik bir proje olarak modernleşme ve kalkınmacı ideolojinin güçlü etkisi ile (Adaman, Akbulut, Arsel, 2016) açıklamak yeterli midir? Yine köylülerin, Sulama Birlikleri üzerinden tarımsal sulama suyunun adım adım piyasalaştırılmasına da tepkisiz kalması nasıl açıklanabilir? Küresel kapitalizmin tarımsal yapı ve ilişkileri dönüştüren adımlarına ve büyük ölçekli baraj projelerine tepki vermeyen köylülerin, üstelik köy nüfusunun azaldığı, tarımdan kopmaya başladığı ve yaşlandığı koşullarda, nehir tipi HES projelerine karşı canlarını ortaya koyma pahasına⁶ direnmesinin nedeni nedir? Köylülerin canları pahasına koruduğu şey doğa mıdır?

Toprak ile dengeli bir metabolik ilişkiye sahip köy(lü)erin, "kendinde doğa korumacılar" olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte, yukarıda vurguladığım gibi köylünün doğa ile ilişkisi çelişkilidir. Geçim için tek seçeneğinin doğaya başvurmak olduğu, doğaya erişiminin çatışmalı toplumsal ilişkiler nedeniyle sınırlandırıldığı veya *basit yeniden üretim sıkışması*'nin yaşandığı durumlarda köylü için doğanın korunması gereken birincil değer olmadığına ilişkin çok sayıda örnek vardır. Balzac (1998, ss. 311-312, 327), bir orman üzerinden farklı toplumsal sınıfların mücadelesini anlattığı *Köylüler* romanında, köylülerin doğa ile çelişkili ilişkisine çarpıcı bir örnekle dikkat çeker. Ormana bağımlılıkları nedeniyle kuru dalları tüketen köylüler, ağaçların gövdesinin kabuğunu bıçakla çepeçevre soyup, koruculardan gizlemek ama-

⁶ HES karşıtı hareketlerde köylülerin en yaygın biçimde kullandıkları söylemlerden biri, vazgeçilmesi en zor değer olan kendi canları üzerine kuruludur: "Canımı veririm suyum vermem", "Gelir makineyle beni ezer, suyu alır", "Gerekirse kanım dökülür. Buldozerin altına yatmaya hazırım", "Biz kadınlar orada dozerin önüne yatacağuk. Çiğneyip gideceğmişler, helal olsun. Vermeyeceğuk yavrum, su bu başka şey değil ki", "Ya su ya ölüm" (sırasıyla Hamsici, 2011, ss. 63, 65, 86, 172, 263), "Boynumuzu kesecekler dereleri alacaklar, öyle alırlar başka alamazlar" (Oğuz, 2016: 210), "Burayı kaybedersek bize bu dünyada hayat yok", "Hepimiz burda kalacağız, aç susuz öleceğiz ama bu suyu vermeyeceğiz", "Asfalta yatar kendimizi ezdirir yine izin vermeyiz", "Suyumuzu vermeyiz. Savaşırız, orada hepimiz ölürüz vermeyiz isterse köyün hepsi kırılacak deseler de vermeyiz" (sırasıyla Özberk, 2016, ss. 227, 232, 234).

cıyla da üzerini yosun ve yapraklarla örtüp sabırla bekleyerek ağaçları kurutur ve “yasalara karşı gelmeden” kuru dal toplama koşullarını yaratırlar. Yaşar Kemal (1954, ss. 6-20, 27-28) de “yalabuk yapmak” denen aynı köylü deneyimini gazeteci olarak doğrudan gözlemlediği Akdeniz köylerinden aktarır. Yalabuk yapmanın bir nedeni dış kabukla ağaç arasındaki bir tür şeker içeren incecik beyaz zarı yemektir. Yaşar Kemal (1954, s. 17) bir köylü olarak kendi deneyimlerinden yola çıkarak bunu doğa ile bütünlüğü hissetmenin bir yolu olarak tanımlar:

...parça parça kesersin bu iç zarı, sonra yersin. Kokuludur. Çiğnerken kocaman, kekikli, naneli, çiçekli, pınarlı kocaman bir ormanı kendindeymiş sanırsın. Bütün tadıyla, kokusu, rüzgarıyla orman sende uğuldar. Buruk bir tad. Şekerlerin en güzel... Sonra o çam biter, başka bir çam soyarsın. O biter, başkasını...

Doğa ile insanı böylesine birbirinin içine işleten ve *sahiplenme* ilişkisini güçlendiren bu uygulama (öteki adıyla “boğma”), aynı zamanda ormanı kurularak tarla açmak için izlenen (yasayla tanımlanmış bir cezası da olmayan) bir stratejidir. Köylü, bir müşterek olarak ormanı ve ağacı “Hazreti peygamberimizin beşiği, evimizin eşiği ağaç” (Kemal, 1954, s. 13) diyecek kadar kutusallaştırarak *sahiplense* de geçimi için toprağa erişmenin zorunlu koşulu olduğunda “boğmak” ve “yakmak” eylemlerini de yapısal bir uygulamaya dönüştürebilmektedir.

Yukarıda vurguladığım gibi köylünün doğa ile çelişkili ilişkisinin en önemli belirleyeni *basit yeniden üretim sıkışması*dır. Örneğin Aydın’ın (2001, ss. 22-25) iki Ege ve Orta Anadolu köyünde gerçekleştirdiği araştırma, kapitalist tarım politikalarının yarattığı kriz karşısında *basit yeniden üretim sıkışması* yaşanan köylerde toplam ürünü artırma çabası içinde yeni toprakların ve marjinal verimlilikteki toprakların, meraların tarıma açıldığını, orman ve su varlıkları üzerindeki baskının artırıldığını ortaya koymaktadır. Acara (2014, s. 211), Türkiye’nin en kirli üç nehrinden biri olan Ergene Nehri kıyısındaki köy ve mahallelerde yaptığı alan araştırmasında, nehirdeki kirlilik konusunda “bizi etkilemiyor” diyerek takınılan sessizliğin ardında, köyün veya mahallenin ürünlerinin, özellikle büyük toptancılara değil de ürünün nereden geldiğinin bilindiği yerel pazarlara satış yapıldığı durumlarda “ürün sağlıksızdır” damgasını yeme, dolayısıyla gelir kaybı kaygısının olduğunu ortaya koymaktadır. Tarımın piyasalaşma oranının yüksek olduğu bölgede, köylü üretimi ve emeğinin yeniden üretimini sürdürebilmek için kendisinin ve toprağın sağlığı üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Ki bu durum köylülerin piyasaya tabiyetlerini daha da artıracaktır. Çölleşme riskinin yüksek olduğu

Konya/Karapınar ve Eskişehir/Keskin örneklerinde yapılan başka bir araştırma (Güneş, 2010) ise köylülerin geçimleri toprağa bağlı olmasına ve eğitim yönünde sürmenin toprak erozyonunu artırdığı bilgisine sahip olmalarına karşın, ekonomik zorluklar nedeniyle yakıttan tasarruf etmek için toprağı eğitim yönünde sürmeye devam ettiklerini ortaya koymaktadır. Eren ve Büke (2016: 333) 'nin de vurguladığı gibi bu yalnızca köylünün bilgisizliğinden kaynaklanmaz; endüstriyel tarım sisteminin köylüyü içine soktuğu *basit yeneden üretim sıkışması*, farkındalık oluşsa bile daha ekolojik yöntemleri uygulama olanağından yoksun bırakılmaktadır.

Farklı kategorilerdeki köylülerin egemen üretim ilişkileri içinde doğa ile birlikte kendi emeklerini de değersizleştirerek varlıklarını sürdürme mücadelesi ya da kapitalistleşmiş köylünün kâr arayışı, kimi zaman çevre korumacılar karşı bir harekete de dönüşebilmektedir. Örneğin İzmir Bergama'da, köylülerin tarım amaçlı sulama suyu sağlayacağı için destekledikleri ancak çevrecilerin ise Allioni Antik Kenti'nin su altında kalmasına neden olduğu için karşı çıktıkları Yortanlı Barajı örneğinde, köylüler çevrecilere karşı harekete geçmiştir (Şen, 2010). HES'i engellemek için bir kısım köylünün ormandan sağladıkları faydadan vaz geçerek bölgeyi sit alanı ilan ettirdikleri Çamlıhemşin'de, sit kararından olumsuz etkilenen (evini onaramamak, mezar yeri kazanamamak, tarlalarını işeyememek gibi) bazı köylüler de bu kararın kaldırılması için eyleme geçmiştir (akt. Aksu, 2016, s. 405).

Doğa ile bu çelişkili ilişki içinde, nehir tipi HES projelerine karşı ortaya çıkan köylü hareketlerinin başlıca nedeninin doğanın korunması olup olmadığının saptanabilmesi için bu hareketlere dahil olan aktörlerin belirlenmesi önemlidir. Çünkü her bir aktör kendi çıkarlarını, beklentilerini ve söylemlerini harekete taşımaktadır. Köylülerin iç farklılaşması nedeniyle doğa ile ilişki biçimlerinin de farklılaşması ve köy dışı aktörlerin sürece dahil olması nedeniyle köylü direnişleri çok katmanlı bir yapı kazanmaktadır. Köylü hareketlerinin çoklu zemine dayanması ve bir koalisyon biçiminde yapılanması, Türkiye'de kır kent ilişkisinin özgül koşullarından da etkilenmektedir. Türkiye'nin kırdan kente göç deneyimi içinde kentlileşen "eski köylüler" köyleleriyle aralarındaki *yeneden sahiplenme* ilişkisi nedeniyle bu hareketlerin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Birçok örnekte olduğu gibi onların katılımı ile hareketin zemininin hazırlanması, çevreci grupların köylü hareketiyle ilişkilmesi ve hareketin yerel üstü ölçeklere taşınması mümkün olmaktadır. Köylü direnişlerinde açık bir çevreci söylemin gelişmesinde, bu hareketlere dahil olan ya da öncülük eden kentli aktörlerin ve çevreci örgütlerin katılımı ile oluşan yerel platformların afişler, paneller, film gösterimleri,

daha önce yapılmış HES'lere geziler gibi yollarla gerçekleştirdikleri bilgilendirme çalışmalarının ve direniş sürecinde yaşanan farklı köy dışı toplumsal katmanlar ile köylüler arasındaki temasların (Hamsici, 2011; Aksu, 2016; Erensü, 2016) etkili olduğu bilinmektedir. Hatta birçok örnekte, başlangıçta "köye yatırım" geldiği ya da istihdam yaratılacağı gerekçeleriyle HES projesine destek veren, köye bilgilendirme amacıyla gelen aktivistleri kovan köylülerin (Hamsici, 2011, ss. 88-89; Erensü, 2016, ss. 439-440) direniş üretmesine zemin hazırlayan da köy dışından aktörlerdir. Bu nedenle, onların söylemlerinin köylü söylemleri içinde önemli bir etkiye sahip olduğu açıktır. Köylü hareketi, eylem süresi uzadıkça, muhatap şirket ve proje daha iyi tanındıkça, hareketin köy dışı bileşenleriyle etkileşimi arttıkça kendi içinde dönüşmektedir. Bu bağlamda, başlangıçta mekân ve proje odaklıyken siyasallaşabilmekte, öteki toplumsal tepkilerin de paylaşıldığı bir kamusal alan oluşabilmektedir. Köylülerin doğa korumaya ilişkin tutum ve söylemleri de bu süreçte yeniden şekillenmektedir. Bu çok katmanlı yapı ve söylem, köylülerin söylemlerine ulaşmayı ve HES'e karşı direnen köylülerin aslında neyi koruduğunu söylemler üzerinden belirlemeyi güçleştirmektedir.⁷ Şunu da eklemek gerekir ki, köylünün doğa ile ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkisi açısından maddi temelleri olmaksızın, sadece köye dışsal aktörlerin yönlendirmesiyle direniş ve söylem ürettiği düşünülemez. Bu aktörlerin yaptığı, köylülerin yerel üstü ölçeklerde belirlenen siyasa ve yatırım kararlarının kendileri üzerinde yaratacağı etkileri algılama mesafesini kısaltmaktır. Bu nedenle, köylü direnişlerinin ardındaki maddi gerçekliğin de incelenmesi gerekir.

Bu maddi gerçekliğin somut göstergelerinden biri, yatırımcı şirketlerin köylülerin rızasını elde etmek için kullandığı araçlardır. Bu amaçla genellikle köylünün iç farklılaşması gözetilerek, istihdam olanağı yaratılması, köyün yolunun, camisinin, çeşmesinin yapılması, okulunun onarılması gibi teklifler sunulmaktadır. Bu rıza üretme araçları, her zaman köyün tamamında olmasa da belirli köylü kategorilerinin rızasının alınmasında etkili olmaktadır. Örneğin firmanın vaat ettiği istihdam olanağının (örnekler için bkz. Avcı vd, 2010, s. 151; Oğuz, 2016, s. 211; Özberk, 2016, s. 216), tarımla uğraşmayan ya da küçük toprak sahibi olup hane gelirini çeşitlendirme arayışı içindeki köylüler

⁷ Kazdağlarında maden arama faaliyetlerine karşı gelişen köylü direnişlerinde kullanılan söylemleri inceleyen bir araştırmaya (Avcı vd., 2010: 149) göre "çevrenin korunması" ve "çevre kalitesi" gibi kavramlara dayanan söylemi önce STK'lar kullanmış, izleyen süreçte yerel halk tarafından benimsenmiştir.

üzerinde etkili olması beklenir. Ancak çok az örnek dışında,⁸ bu rıza üretme araçlarının doğanın yıkımına ilişkin kaygıları gidermeye yönelik olmadığı açıktır.

HES’lere karşı direnen köylülerin doğanın korunmasında çıkarı olduğu yadsınamaz. Ancak bu çıkarı geçim veya ekonomik amaçlara indirgemek de nesnel gerçekliği açıklamak için yeterli olmaz. *Somut mekânda* kullanım değeri üzerinden kurulan ilişki içinde gelişen *sahiplenme*, kültürel değerler alanı ile de geçişgen ilişkilere sahip olduğundan, birçok örnekte toprakla geçim ilişkisi bittiğinde bile *sahiplenme* devam etmektedir. Hatta bazı örneklerde mücadelenin daha çok *sahiplenme* üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Örneğin HES karşıtı mücadelenin en yaygın biçimde yaşandığı Doğu Karadeniz bölgesi köylerinde geçimlik ilişkinin ötesinde *sahiplenme* ilişkisinin güçlü olduğu görülmektedir. Yaşlı kadınların ve erkeklerin doğa anlatılarının analiz edildiği bir çalışmada (Akbaş, Bozok, Bozok, 2016) ortaya konduğu gibi bu bölgede doğa kolektif hafızanın güçlü bir parçasıdır. Yeşil doğası ve su varlığı ile doğa turizminin önemli mekânlarından olan bölge, değişik kentlere göç etmiş nüfusunun da tatil ya da emeklilik mekânı olarak *yeniden sahiplenme* ilişkisine konu olmaktadır.

Sahiplenme ilişkisinin güçlü olduğu köylü direnişlerine örnek oluşturan Solaklı’ya Oğuz (2016)’un saha araştırması bulgularından yararlanarak bakalım. Coğrafyanın oldukça sarp olduğu bu bölgeye, doğa ile ilişkinin uzun bir geçmişin kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve deneyiminin yanı sıra çok yoğun emekle kuruluyor olmasının *sahiplenme* ilişkisini güçlendireceği tezinden hareketle bakılabilir. Oldukça sarp bir coğrafyaya sahip olan Trabzon Solaklı Vadisi, tarım ve hayvancılığın neredeyse tükenmesine, çok az sayıda hane kendine yetecek kadar üretim yapıyor ve yaşam gurbetteki mevsimlik işçilik yoluyla kazanılıyor olmasına karşın, Türkiye’deki en güçlü HES karşıtı mücadelelerden birini vermesi bakımından iyi bir örnektir. 36 HES projesinin söz konusu olduğu Vadide, bu projelere turizmi olumsuz etkileyeceği kaygısıyla karşı çıkan, aralarında turizm işletmecilerinin de bulunduğu Uzungöl sakinlerinden farklı olarak, Karaçam, Uzuntarla ve Köknar köyleriyle ilgili olarak *sahiplenme* ilişkisinin gücüne işaret eden şu üç noktanın altını özellikle çizmek gerekir. Birincisi, yüksekliği nedeniyle çay ve fındığın yetişmediği

⁸ Örneğin Antalya-Manavgat’ta Çenger Deresi üzerinde projelendirilen üç HES projesi için firma, direniş nedeniyle, işletme döneminde suyun kirletilmeyeceği, kesilecek ağaç miktarının asgaride tutulacağı sözünü vermiş ve köylüyü, suyun tesiste kullanıldıktan sonra dereye bırakılacağı konusunda ikna etmiştir (Özberk, 2016, s. 216).

Vadi’de bugün bitme noktasına gelen tarım, daha canlı olduğu zamanlarda ise olağanüstü bir emeğe dayalı olarak yapılmış, harcanan emek üzerinden doğayla ilişki güçlenmiştir. Köylüler, bölge çok dik olduğundan belleme sırasında ve erozyon nedeniyle aşağıya doğru kayan toprağı ekime başlamadan önce küfelerle doldurup sırtlarında yeniden yukarı, eski yerine taşımak zorundadır (Oğuz: 2016, s. 210).⁹ İkincisi, özellikle HES mücadelesinin verildiği köylerde halen konuşulan ve Romeyka adı verilen yerel dilin varlığıdır (Oğuz: 2016, s. 210, 2016; Çoban vd., 2015, s. 432). Ki diller doğa ile ilişkisinin en somut işaretlerini taşır. Üçüncüsü ise derenin, sağladığı öteki yaşamsal ve ekonomik faydaların ötesinde, varlığı ve sesi ile günlük yaşamın, varolma biçiminin parçası haline gelmiş olmasıdır:

Su boşa akar mı kızım, ha bu derenin gürültüsü olmadan burası olur mu?.. Dere kayboldu mu biz de kaybolacağız (Trabzon Solaklı’ dan 82 yaşında bir kadından aktaran Oğuz, 2016, s. 213).

Toprakla geçimlik ilişkisinin güçlü olduğu, 23 dağ ve vadi köyünden oluşan Rize Fındıklı’da ise Çağlayan (Abu) ve Arılı (Pisxala) dereleri üzerinde gerçekleştirilmesi planlanan 24 HES projesine karşı 2000’lerin ortalarında başlayan direnişler, inşaatlar başlamadan kazanımla sonuçlanmıştır. Bölgede çay üretimi egemendir. Çay üretiminde neoliberal dönüşümün görece yumuşak yaşanması ve ÇAYKUR Çay İşletme Fabrikası’nın “her evde bir emekli” yaratması nedeniyle bu bölgedeki köylüler, görece yüksek maddi refaha ve çok düşük borçluluk oranına sahip oldukları gibi kendi emeğini değersizleştirerek varkalma deneyimini derinlemesine yaşamamışlardır. Köylüler, bu görece refahın verdiği güçle HES şirketinin onları ikna etmek için sunduğu teklifleri reddetmişler, hatta direniş sürecinde suyu korumak için ormandan sağladıkları faydadan vazgeçmek pahasına Arılı ve Çağlayan Vadilerinin 1. Derece sit alanı ilan edilmesini sağlamışlardır (Eren, Büke, 2016, ss. 322, 325, 331). Halen devam eden çay üretiminde neoliberal dönüşüm konusunda Çay Üreticileri Sendikası girişiminin kitlesel bir hareket yaratmamasına karşın,

⁹ Yaşar Kemal (1960, ss. 58-61) de İstanbul’a göç eden köylülerin kente geliş nedenlerini anlamak için İstanbul’un gecekondu mahallelerinde yaptığı röportajında Karadenizlilerin umutlarını kesene kadar senelerce selin taşıyıp götürdüğü topraklarını sırtlarında küfelerle nasıl gerisin geri tarlalarına taşıdıklarını aktarıyor. Bu ilk kuşak Karadeniz göçmenleri “Havası suyu iyi bizim memleketin, neylersin ki, geçim yok. Yaşamak cehennem. Dönüp bakmak istemiyorum. Görmek istemiyorum.” deseler de sonunda şunu ekliyorlar “Ama bizim memleketin havası, suyu, adamı gibi yok.” Sonraki kuşakların mücadelelerinden ise bu toprakların “havası, suyu, adamı” için geri döndüklerini ve mücadele ettiklerini görüyoruz.

hareketin sözcülerinin sıklıkla dile getirdiği gibi HES'lere olan tepkinin temel nedenlerinden biri "HES'lerin çay tarımını bitireceği" endişesidir (Aksu, 2016, s. 399). Çünkü müşterek varlıklar olarak derelerin sağladığı buharın yarattığı mikro iklim koşullarının çay üretimindeki kritik önemi nedeniyle, suyu kanallara alarak gerçekleştirilecek HES'ler, bölgede sahip olunan gelir ve refah düzeyini açık biçimde tehdit etmektedir. Ancak buradaki direniş yalnızca refahın korunmasına indirgemek, gerçeği tam olarak açıklamaz. Nitekim HES karşıtı hareket, yalnızca Fındıklı'nın refah düzeyi yüksek köylülerinden oluşmamıştır. Tütün ve fındık üretiminin küresel sermayenin nüfuzuna açık hale getirilmesinin sonucu olarak Karadeniz'deki üreticilerin önemli bir kısmı da üretimden tasfiye olmuş ve çoğunluğu proleterleşmiştir. Bu nüfusun bir kısmı büyük kentlere yönelirken bir kısmı da Fındıklı'yı da içeren çay üretim alanlarında yarıcı/işçi olmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla HES'lere karşı mücadele veren kitlenin bir katmanını da proleterleşme ve mülksüzleşme tehdidi altındaki küçük köylüler ve köylerini terk ederek işçileşmiş Ordulu yarıcılar oluşturmuştur (Eren, Büke, 2016, s. 330). Ayrıca hareketin önemli bir boyutunu da doğal mekânla *sahiplenme* ilişkisi oluşturmaktadır. Fındıklı da yıllarca büyükşehirlerde yaşayıp emekliliklerini burada geçirmek isteyenlerin *yeniden sahiplenme* ilişkisi yaşadığı bir bölgedir (Hamsici, 2011, s. 117). *Sahiplenme* ilişkisini hiçbir şey yaşlı bir köylü kadının "Ben buranın suyuna ekmeğe doğradım da yedum" (Hamsici, 2011, s. 119) ifadesi kadar güçlü biçimde anlatamaz. Kadınların HES direnişlerindeki etkin varlığının başlıca nedeni, yalnızca ev içi işlerde suya bağımlılıkları değil üretimdeki emek yoğun varlıklarıyla dolaylı olarak gelişen doğa ile *sahiplenme* ilişkilerinin gücüdür. Fındıklı kadınları da HES direnişlerinde aynı nedenle güçlü bir varlık göstermişlerdir (Yavuz, Şendeniz, 2013). Burada *sahiplenme* ilişkisine işaret eden en yaygın ifadeler, Karadeniz'in diğer bölgelerinde olduğu gibi derenin sesi ile ilgilidir. Bir Fındıklı sakininin şu ifadesi ise en çarpıcı olanlardan biridir (Hamsici, 2011, s. 117):

Bizim Karadeniz insanının yüksek sesle, kavga eder gibi konuşmasının bir nedeni bile bu derelerdir mesela.

Son olarak da Akdeniz'den bir köylü direniş örneği inceleyelim. Özberk (2016)'in sahada incelediği, Batı Toros Dağlarının güney yamacında Antalya-Manavgat'taki Ahmetler, Gençler ve Güçlüköy'ün kenarında konumlandıkları Karpuz Çayı ve Çenger Deresi üzerine kurulmak istenen dört HES projesinden üçünün engellenmesini sağlayan direniş de geçim ve *sahiplenme* iliş-

kisi açısından başka bir örnek oluşturmaktadır. Bu köylerde HES karşıtı hareketin ortaya çıkmasında ve süreç içinde şekillenmesinde kentte yaşayan “eski köylüler”in etkisi açık biçimde görünmesine karşın köylülerin doğa ile geçim ve *sahiplenme* ilişkilerinin güçlü olması da önemli bir etkidir. Tarımın ve hayvancılığın küçük meta üreticiliği biçiminde sürdürüldüğü bu köylerde, tarım toprağı dağlık yapı nedeniyle çok sınırlıdır ve hane emeğine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Bir yandan geçimlik üretim devam ederken diğer yandan da ürün çeşitliliğinin azaldığı, emek yoğun ürünlerden sermaye yoğun ticari ürünlere geçilmeye başlandığı görülmektedir. Köylerin iç farklılaşma düzeyi yüksektir. Tarım, ağırlıklı olarak kadın emeğiyle sürerken “hane reisi” erkekler ve genç kuşak sahil kesiminde inşaat ve turizm kesiminde çalışmaktadır. Özellikle il ve ilçe merkezine daha yakın olan Gençler’de “köy ayaklı proleter” oranı daha yüksektir. İlçeye göç edenlerin de köylerdeki toprakla geçimlik ilişkisi sürmektedir. HES projeleri öncesinde de su-suzluğun sorun olduğu köylerin gündelik yaşamı derelerin suyuna bağlıdır. İçme suyu derelerin kenarından alındığı gibi tarımsal sulama ve hayvanlar için de tek sulama kaynağı derelerdir. Dolayısıyla HES projeleri, suya bağımlılıkları nedeniyle farklı sınıfsal kategorilerden köylülerin hem üretim araçlarıyla (toprakla) ilişkilerini hem de gündelik hayatlarını tehdit etmektedir. Köylerin müşterek su varlıklarına firmalar tarafından el konması amaçlanırken santralin ve iletim hatlarının yer seçimi özel mülkiyet sınırları dışında kalacak biçimde yapıldığından kamulaştırma nedeniyle nakit aktarımı ya da başka kazanımlar da söz konusu değildir. Bu durumun köylünün HES projelerini bir “su savaşı” olarak görmesinde etkili olduğu açıktır. Üçü de yörük ve orman köyü olan bu köylerin doğa ile *sahiplenme* ilişkisi de güçlüdür. Bunda doğanın mevsimlik ritmi içinde hayvanları için su ve ot arayarak yüzlerce yıldır süren yaşam ve geçim biçimi önemli bir etkidir. Halen devam eden yaylacılık nedeniyle, diğer bölgelerdeki durumun tersine bu köylerde yaz nüfusu azalırken kış nüfusu artmaktadır. Ahmetler Köyü sözcüsünün “Bizi biz yapan, bizi yoğuran değerleri” savunuyoruz diye özetlediği değerler, yüzlerce yıl boyunca doğayla sürdürülen bu dolaysız ilişkinin ürünüdür.

HES karşıtı köylü direnişlerinin çevre koruma hattına yerleşmesinde, köylülerin doğa ile toplumsal farklılaşmaları esasında kurdukları ilişki biçimlerinin, kentte yaşayan “eski köylüler”in ve çevreci örgütlerin etkisi, yukarıdaki sınırlı örneklerle de görülebilir niteliktedir. Ancak bu köylü hareketlerini çevre koruma hattına çeken ve çevreci söylemi öne çıkaran başka etkenler de söz konusudur: Birincisi söz konusu yatırımların engellenmesi bakımından çevre mevzuatının, özellikle de ÇED sürecinin yarattığı olanaktır. Söz konusu

yatırıma karşı gerçekleştirilen mücadelenin ÇED üzerinden yürütülmesi, direniş söyleminin bunun üzerinden geliştirilmesini gerektirmektedir. İkincisi ise, çevre konularının yaygın biçimde siyaset dışı olarak algılanıyor olması nedeniyle çevreci söylemin devlet ve/veya siyasal iktidar ile karşı karşıya gelmeden mücadele olanağı vermesidir. Nitekim köylü hareketlerinin tamamına yakını, yer yer siyasallaşmalarına, sistem karşıtı kimi değerlendirmeler yapmalarına karşın, devlete ya da sisteme karşı değil, yatırıma ve yatırım sahibi şirkete karşı bir direniş stratejisi sergilemektedir.

Sonuç

Köylüler, edilgen bir veri olmadıkları gibi homojen bir toplumsal kitle de değildirler. Kapitalist emek sermaye süreçlerine açık bir toplumsal kategori olarak kendi içinde farklılaşan, oldukça heterojen ve sınıfsal olarak belirlenen çıkarları ve beklentileri yönünde hareket eden dinamik bir yapı oluştururlar. Değişim değerine dayalı ilişki biçimini küresel ölçekte dayatan kapitalizm koşullarında köylüler, toplumun doğa ile en dolaysız, giderek zorlaşsa da halen kullanım değeri üzerinden ilişki kurabilen kesimini oluşturmaktadır. Ancak köylülerin doğa ile ilişkileri de çelişkilidir; *basit yeniden üretim sıkışması* çerçevesinde kapitalizmin homojenleştirici etkilerine açık olduğu gibi buna karşı direnme stratejilerini de içerir. Toplumsal olarak iç farklılaşması artan köylülerin doğa ile olan ilişki biçimleri ve bu ilişkiye yönelik tehditler karşısındaki tutumları ve eylemleri de çeşitlenmektedir. Dolayısıyla köylülerin doğa yıkımına neden olan yatırımlar karşısında gösterdikleri tutum ve eylemleri, sınıfsal konumları tarafından belirlenen çıkarlarından ve doğa (*somut mekân*) ile kullanım değeri üzerinden kurdukları ilişki dolayımında gelişen *sahiplenme* ilişkisinden bağımsız değildir.

Günümüzde sermayenin "kaynak"/mekân odaklı sektörlerle yoğunlaşması nedeniyle müşterek doğa varlıklarının kullanım haklarının özel kişilere/firmalara aktarılması, tarım ve gıda siyasalarının köylüyü zaten içine ittiği *sermaye kapanı*nu daha da derinleştirmektedir. Çoğunluğu enerji sektöründe olmak üzere sermayenin kamu desteğini de ardına alarak, doğanın korunmasına yönelik düzenlemeleri etkisizleştirerek ya da ortadan kaldırarak kırsal alana yönelmesi, köylülerin meta dışı alana çekilme olanaklarını daraltması ya da ortadan kaldırması, müşterek doğa varlıklarına erişimi sınırlaması ya da engellemesi, toprakla geçim ve/veya *sahiplenme* ilişkisi güçlü olan köylü kategorileri için sınır durumu oluşturmakta ve birçok noktada direnişlere yol açmaktadır.

En başta da vurguladığım gibi doğa toplumsal ilişkilere dışsal bir olgu değildir. Kentli toplum kesimlerine göre doğa (*somut mekân*) ile daha yoğun biçimde kullanım değeri üzerinden ilişki kuran köylüler için bu yaşamın temel gerçeğidir. Doğa, tüm unsurlarıyla köylülerin toplumsal ilişkilerinin ve anlamlandırma sistemlerinin içine gömülüdür. Kapitalistleşmemiş köylü kategorileri için doğayı toplumsal ilişkilerin ve gündelik hayatın gerçeklerinin dışında düşünmek ve dolayısıyla bu ilişkilerden bağımsız bir değer olarak korumak söz konusu değildir. Dolayısıyla HES karşıtı hareketler örneğinde gördüğümüz gibi köylülerin korumaya çalıştığı, araçsallaştırılmış ya da toplumsal ilişkilerin dışına çıkarılarak nesneleştirilmiş bir doğa değil, içinde buldukları doğa (*somut mekân*) ve onunla ilişkisel olarak kurdukları yaşam biçimidir.

Köylülerin ürettiği HES karşıtı hareketler, mekânsal ve bağlamsaldır. Bu köylü hareketlerinin hemen hemen tümünün belirli yatırım projelerinin engellenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmesinin ardındaki en önemli nedenlerden biri de *somut mekânın* (köyün) koşullarına odaklı geçim ve *sahiplenme* ilişkisidir. Ancak köylüler kendi yaşam alanlarının daha geniş bir gerçekliğin parçası olduğu bilinciyle hareket etmeseler bile, hareket sırasında ilişkilendikleri ve ittifak kurdukları öteki aktörlerin (değişik toplumsal katmanlara dahil olan “eski köylüler” ve çevreci gruplar) de katkısıyla, pratikte bu gerçekliğe katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, HES karşıtı köylü hareketlerinin, yenilenebilir enerji üretimine dayandığı için “çevreci” olduğu ileri sürülerek desteklenen ve en kârlı sektörlerden birine dönüşen HES’ler nedeniyle yerel yaşam alanlarında ortaya çıkan yıkımın en açık göstergelerinden biri ve doğanın eşitsiz kullanımına verilen bir yanıt olduğu gerçeği görmezden gelinemez.

Extended Abstract

The Anti-HEPP (Hydroelectric Power Plant) Struggle of Peasants in "Capital Trap" in Turkey: Is the Nature They are Trying to Protect?

*

Mihriban Şengül
İnönü University

Nature and human and the social systems historically produced by human are not external structures to each other. Nature is an independent subject of human purposes as well as a component of the sphere of social relations. This is also included in the class and power struggles produced by unequal social relations. Environmentalist movements also come to light in this conflict and struggle area. In this context, it is generally difficult to distinguish environmental, social and economic components in the aims and discourses of these movements from one another. The most common examples of this difficulty are peasant movements rising with environmentalist discourses, which we have frequently experienced in recent days.

Policy and investment decisions determined in supra-local scales (national and international) in the dynamics of unequal development of capitalism perceptibly influence on nature and community relations in local scales and create new conflicts. These policies are determined at supra-local scales; and peasants encounter with their activities and investments that are produced by these policies when they influence their own living space and social relations. The negative impacts of the policies and investments causing the destruction of nature are highly critical for peasants (and other local communities) who directly are correlated with nature due to the mode of their life and livelihood. Peasants are confronted with issues about environment (immediate nature) they have been living for hundreds of years and radical changes that are excluding their wills, conflicting with their profits, way of life and values. In the same process, "the capital trap" in which peasants are pushed

by the capitalist expansion process of agriculture and food capital; generally intensify by the penetration of mine and energy capital established in rural area because of based on "resource" and the extortion of natural commons.

Under these circumstances, the peasants in Turkey as in other parts of the world become current issue about protesting against the destruction of nature. Idealized mines as a source of "national wealth" and HEPPs and WPPs based on "renewable energy source" that alleged not to cause any environmental issues provoke rising "**counter-voices**" on all over Anatolia. In the rising conditions of environmental sensitivity and environmental protectionist movements generally focused on middle-class and urban, peasants in rural area have been increasingly uttering their environmental protectionist demands especially since the mid-2000s. However, it is quite difficult to distinguish what are the reasons of the actions of peasants because of direct relations of peasants with nature (even though it becomes relative nowadays): Is it about aggression to manner of life and subsistence or destruction of nature?

In this article, I have tried to seek answer to these two questions by focused on the anti-HEPP peasant movements, which occur the most common precedents of peasant movements in Turkey with the demand on environmental protection. First, "*What is the type of relationship between peasants' relational interests with nature and the relationship of appropriating nature and the demands of protection of nature?*" Although villages are isolated from each other and peasants are trapped in their own territory, the common background of the anti-HEPP peasant movements in Turkey is set by direct relationship of peasantry and nature, and exploitation of capitalism on nature and labour. Therefore, the structural properties of peasantry and conversion of peasantry under historical capitalism should not be ignored. Thus, I referred to *concrete space*, *abstract space*, and *appropriation* from Lefebvre for describing the structure of relationship between nature of peasants and the dynamics of conversion of this structure.

The second question I'm seeking answer is that: "*What is the type of relationship between anti-HEPP peasantry movements and increasing penetration of capital on rural area, and peasants' squeezing in capital trap?*" Peasants strive to resist commoditization pressure of capital by increasing the rate of exploitation on their own labour and land (nature), looking for new sources of income and decreasing their life standards. In this process, it is important to find an opportunity for withdrawing from commoditized area. In this sense, the opportunities provided by nature and especially natural commons have critical importance. At this point here, I tried to explain relationships between the struggle of the peasants' resistance against the commodification pressure of

the market and the struggle of protecting non-commoditized area (not been subjected for property) by referring Lefebvre's expression *appropriation*, Bernstein's *reproduction squeeze* and Özüğurlu's "capital trap to small peasantry" theories. I also included in theoretical context the historically determined structural characteristics of the peasantry and the distinctive conditions caused by the transformational influences of the rural-urban migration process in Turkey.

This article is not based on a field research. I tried to seek answers to the questions above by taking advantage of the previous precedents based on field researches about peasants and nature relationship in Turkey and anti-HEPP peasant movements in addition to theoretical resources. The most important limitations of this article are due to the fact that very few researches have been done about this issue and aforementioned researches were seeking answers to different questions. I also focused on the peasant-nature relationship and the values that the peasant movements aspired to protect (conservation object) by the exception of the structural analysis and realization form of peasant movements due to the limits of this article.

Kaynakça/References

- Acara, E. (2014). Ergene nehri kirliliği ve kenar mahalle ekolojileri, Funda Şenol Cantek (der.). *Kenarın Kitabı "Ara" da Kalmak Çeperde Yaşamak*, içinde (ss. 187-218), İstanbul: İletişim Yayınları,
- Adaman, F., Akbulut B., Arsel, M. (2016). Türkiye'de kalkınmacılığı yeniden okumak: HES'ler ve dönüşen devlet-toplum-doğa ilişkileri, Aksu, C, Erensü, S, Evren, E. (der.), *Sudan sebepler Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, içinde (ss. 291-312), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akbaş, M, Bozok, M. Bozok, N. (2016). Bizim dereyi kim çaldı?: Doğu Karadeniz'de yaşlı kadınlar ve yaşlı erkeklerin doğa anlatıları, Aksu, C, Erensü, S, Evren, E. (der.), *Sudan sebepler Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, içinde (ss. 247-268), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksu, C. (2016). Derelerin özgürlüğünden yaşamın özgürleştirilmesine: HES karşıtı kitle hareketlerinin politik ufku üzerine bir deneme, Aksu, C, Erensü, S, Evren, E. (der.), *Sudan sebepler Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, içinde (ss. 395-419), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşit, B. (1988), Kırsal dönüşüm ve köy araştırmaları (1960-1980), Şevket Pamuk, Zaffer Toprak (der.), *Türkiye'de tarımsal yapılar (1923-2000)*, içinde (ss. 179-195), İstanbul: Yurt Yayınları.

- Alp, A. (2016, 17 Ağustos), Belediyeler artık daha "çevre"ci, <http://www.hurriyet.com.tr/belediyeler-artik-daha-cevreci-40198464>, Erişim Tarihi: 3.2.2017.
- Avcı, D., Adaman, F., Özkaynak, B. (2010), Ekolojik paylaşımaya dayalı ihtilaflarda destek ve direniş söylemleri: Kaz dağı örneği, *Toplum ve Bilim*, 119, 141-159.
- Aydın, Z. (2001), Yapısal uyum politikaları ve kırsal alanda beka stratejilerinin özelleştirilmesi: Söke'nin Tuzburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık köyleri örneği, *Toplum ve Bilim*, 88, 11-31.
- Aydın, Z. (2005), The state, civil society, and environmentalism, Adaman, F., Arsel, M. (ed.), *Environmentalism in Turkey, between democracy and development*, in (pp. 53-69), Burlington: Ashgate Publishing.
- Aydın, Z. (2010), Neo-liberal transformation of Turkish agriculture, *Journal of Agrarian Change*, 10 (2), 149-187.
- Aysu, A. (2014), Osmanlı'dan günümüze köylü mücadeleleri, Abdullah Aysu, M. Serdar Kayaoğlu (der.), *Köylülükten sonra tarım- osmanlı'dan günümüze köylünün ilgası ve şirketleşme*, içinde (ss. 613-670), Ankara: Epos Yayınları.
- Balzac, H. de (1998), *Köylüler*, çev. Zaven Biberyan, İstanbul: Oda Yayınları, 4. Basım.
- Baykan, B.G. (2013), Türkiye'nin çevrecileri kimler?, *Perspectives*, 4, 8-11.
- Berger, J. (2016), Köylü deneyimi ve modern dünya, Salman, Y. Sökmen, M.G. (haz. ve çev.), *O ana adanmış*, içinde (ss. 151-158), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bernstein, H. (1977), Notes on capital and peasantry, *Review of African Political Economy*, 10, 60-73.
- Bernstein, H. (1981), Concepts for the analysis of contemporary peasantries, Rosemary E. Galli (ed.), *The political economy of rural development: Peasant, international capital and the state*, in (pp. 3-24), New York: State University of New York.
- Bernstein, H. (2003), Farewells to the peasantry, *Transformation*, 52, 1-19.
- Bury, J. (2008), Transnational corporations and livelihood transformations in the peruvian andes: An actor-oriented political ecology, *Human Organization*, 67(3), 307-321.
- Castells, M. (2013), *Kimliğin gücü (enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür, İkinci Cilt)*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım.
- Çoban, A. (2004), Community-based ecological resistance: The Bergama movement in Turkey, *Environmental Politics*, 13(2), 438-460.
- Çoban, A., Özlüer, F., Erensü, S. (2015), Türkiye'de doğanın neoliberalleştirilmesi ve bu sürece karşı mücadeleler, Çoban, A. (ed.), *Yerel yönetim kent ve ekoloji Can Hamamcı'ya armağan*, içinde (ss. 399-456), Ankara: İmge Kitabevi.
- Dobson, A. (2007), *Green political thought*, New York: Routledge, 4. Edition.
- Duru, B. (1995), *Çevre bilincinin gelişim sürecinde Türkiye'de gönüllü çevre kuruluşları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Ecevit, C. M., Karkıner, N., Büke, A. (2009), Köy sosyolojisinin daraltılmış kapsamından, tarım-gıda-köylülük ilişkilerine yönelik bazı değerlendirmeler, *Mülkiye*, 33(262), 41-61.

- Eren, Z. C., Büke, A. (2016), "Sen aklını mu yedun çocuk?" Neoliberalizm, değersizleşme ve HES karşıtı hareketler: Fındıklı direnişi örneği, Aksu, C., Erensü, S., Evren, E. (der.), *Sudan sebepler Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, içinde (ss. 313-337), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erensü, S. (2016), Ölçüyü doğru koymanın hukuku: Avukat yakup okumuşoğlu ile söyleşi, Aksu, C., Erensü, S., Evren, E. (der.), *Sudan sebepler Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, içinde (ss. 433-450), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fleury, L.C., Almedia, J. (2013), The construction of the bela monte hydroelectric power plant: Environmental conflict and development dilemma, *Ambiente&Sociedade*, 16(4).
- Foster, J.B. (2001), *Marx'ın ekolojisi*, çev. Ercüment Özkaya, Ankara: Epos Yayınları.
- Güneş, F. (2010), Köylülerin çölleşmeye ilişkin, bilgi, tutum ve davranışları: Konya/Karapınar ile Eskişehir/Keskin örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 131-154.
- Hamsici, M. (2011), *Dereler isyanda*, Ankara: NotaBene Yayınları, 2. Basım.
- Hobsbawm, E. (2007), *Kısa 20. yüzyıl 1914-1991 aşırılıklar çağı*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Everest Yayınları, 3. Basım.
- İşıl, Ö., Aslan, A. (2014), Kadınlığın su hâli: HES direnişindeki karadenizli kadın temsilleri üzerine bir deneme, Erensü, S. vd. (der) (2016), *İsyanın ve umudun dip dalgası*, içinde (ss.120-131), İstanbul: Tekin Yayınevi.
- İşlar, M. (2012), Struggles for recognition: privatisation of water use rights of Turkish river, *Local Environment*, 17(3), 317-329.
- Inglehart, Ronald (1981), Post-materialism in an environment of insecurity, *The American Political Science Review*, 75(4), 880-900.
- Kalkınma Atölyesi (2015), *Yaşlanma ve kırsal yaşlılık mevcut durum raporu*, haz. Hayriye Öztürk, Ankara, <http://www.kalkinmaatolyesi.org/v2/wp-content/uploads/2015/03/YASLILIK-VE-KIRSAL-YASLANMA.pdf>, Erişim Tarihi: 5.2.2017.
- Karadeniz, V., Akpınar, E., Başbüyük, A. (2011), Nehir tipi hidroelektrik santraller ve çevresel etkileri (Reşadiye Hidroelektrik Santralleri Örneği), *Doğu Coğrafyası Dergisi*, 16(26), 95-114.
- Kartal, K. (1992), *Ekonomik ve sosyal yönleriyle Türkiye'de kentlileşme*, Ankara: Adım Yayıncılık, 2. Basım.
- Kaya, Alp Yücel (2016), Sermaye-emek kutuplaşmasının yeniden üretimi: Acele kamulaştırma kararlarında HES'ler, Aksu, C., Erensü, S., Evren, E. (der.), *Sudan sebepler Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, içinde (ss. 65-92), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kemal, Y. (1954), Yanan ormanlarda elli gün, *Denizler kurudu (Bu diyar baştanbaşa-2)*, (1991), içinde (ss. 5-79), İstanbul: Toros Yayınları.
- Kemal, Y. (1960), Neden geliyorlar, *Bir bulut kayıyor (Bu diyar baştanbaşa-4)*, (1990), içinde (ss. 37-72), İstanbul: Toros Yayınları.

- Keyder, Ç. (1988), Türk tarımında küçük meta üretiminin yerleşmesi (1946-1960), Pamuk, Ş., Toprak, Z. (der.), *Türkiye'de tarımsal yapılar (1923-2000)*, içinde (ss. 163-173), İstanbul: Yurt Yayınları.
- Keyder, Ç., Yenil, Z. (2004), Kalkınmacılık sonrası dönemde Türkiye'de kırsal dönüşüm eğilimleri ve sosyal politikalar, Köse, A.H. vd. (der.), *Küresel düzen: Birikim, devlet ve sınıflar*, içinde (ss. 357-382), Ankara: İletişim Yayınları, 3. Basım.
- Klein, N. (2015), *This changes everything*, Penguin Books.
- Koç, Y. (2014), Türkiye'de kırsal kesimde mülksüzleşme (Osmanlı'dan günümüze), Aysu, A., Kayaoğlu, M. S. (der.), *Köylülüğten sonra tarım- Osmanlı'dan günümüze köylünün ilgası ve şirketleşme*, içinde (ss. 125-194), Ankara: Epos Yayınları.
- Lefebvre, H. (2013), *Kentsel devrim*, çev. Selim Sezer, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014), *Mekânın üretimi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Martinez-Alier, J. (2002), *The environmentalism of the poor a study of ecological conflicts and valuation*, Edward Elgar Publishing.
- Martinez-Alier, j. (2014), The environmentalism of the poor, *Geoforum*, 54, 239-241.
- Obi, C. (1999), Globalization and environmental conflict in Africa, *African Journal of Political Science*, 4(1), 40-62.
- Oğuz, S.P. (2016), Trabzon solaklı vadisi: Ogene halklarının HES'lere karşı mücadelesi, Aksu, C., Erensü, S., Evren, E. (der.), *Sudan sebepler Türkiye'de neoliberal su-enerji politikaları ve direnişler*, içinde (ss. 199-222), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özberk, N. (2016), *Doğa iktidar direniş: Ahmetler, Güçlüköy ve Gençler köyleri örneğinde su hakkı mücadelelerinin ekoloji politiğı üzerine bir inceleme*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Özgür, Ö. (1997), *Bitmeyen kavga gökova*, Bodrum: Bodrumlu Gönüllüler Derneğı.
- Özgür, T. (2001), Türkiye tarımında kapitalist dönüşüm tartışmalarına katkı, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (3), 41-60.
- Özüğurlu, M. (2013), *Küçük köylülüğe sermaye kapandı*, Ankara: NotaBene Yayınları, 3. Basım.
- Pepper, D. (1984), *The roots of modern environmentalism*, London: Routledge Kegan & Paul.
- Routledge, P. (2003), Voices of the dammed: Discursive resistance amidst erasure in the narmada valley, India, *Political Geography*, 22 (3), 243-270.
- Smith, N. (2010), *Uneven development nature, capital and the production of space*, London: Verso, Third Edition.
- Swyngedouw, E. (2005), Dispossessing H₂O: The contested terrain of water privatization, *Capitalism Nature Socialism*, 16(1), 81-98.
- Şen, C. (2010, 4 Eylül), Köylüler, çevrecilere tepki gösterdi, <http://www.haberler.com/izmir-koyluler-cevrecilere-tepki-gosterdi-2222866-haberi/>, Erişim Tarihi: 27.12.2016.
- Şenyapılı, T. (1978), *Bütünleşmemiş kentli nüfus sorunu*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

- Turhan, E., Çağatay, H., Keçeci, A. (2015), Hidroelektrik santrallerin (HES) çevresel ve sosyal etkileri: Alakır vadisi örneği, *4. su yapıları sempozyumu*, içinde (ss. 67-76), Antalya: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.
- Urkidi, I. (2010), A glocal environmental movement against gold mining: Pascua-lama in chile, *Ecological Economics*, 70, 219-227.
- Walter, R., Martin, P. (2016), Trade in "dirty air": Carbon crime and the politics of pollution, White, R., Kluin, M. (ed.), *Environmental crime and its victims: perspectives within green criminology*, Toine Spapens, New York: Routledge.
- Weeber, S. (2016), Nodes of resistance to green grabbing: A political ecology, *Environmental and Social Psychology*, 1(2), 116-129.
- Yavuz, Ş., Şendeniz, Ö. (2013), HES direnişlerinde kadınların deneyimleri: Fındıklı örneği, *Fe Dergi*, 5(1), 43-48.
- Yenal, N. Z. (2001), Türkiye'de tarım ve gıda üretiminin yeniden yapılanması ve uluslararasılaşması, *Toplum ve Bilim*, 88, 32-54.

Prof. Dr. Mihriban Şengül,

Lisans (1992) ve yüksek lisans (1994) öğrenimini İnönü Üniversitesi'nde kamu yönetimi alanında tamamladı. Doktora derecesini ise kentleşme ve çevre bilimleri alanında Ankara Üniversitesi'nden aldı (1998). 1995-2000 yılları arasında Mustafa Kemal Üniversitesi'nde araştırma görevlisi ve öğretim üyesi olarak çalıştı. 2000 yılından bu yana İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Kentleşme ve çevre bilimleri alanında, ÇED, çevrenin ekonomi politikası, kentleşme politikaları ve kent sosyolojisi konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

- *She earned her bachelor's (1992) and master's (1994) degrees in public administration at İnönü University. She received her doctorate degree (1998) in urban and environmental sciences from Ankara University. She spent five years (1995-2000) as a faculty member (as research asisstant and asisstant professor) at Mustafa Kemal University. She has been working as a faculty member in Department of Political Sicence and Public Administration at İnönü Univoersity since 2000. She contiues to work her researches in the area of urban and environmental sciences on EIA (Environmental Impact Assessment), political economy of environment, urbanization policies and urban sociology.*

E-mail: mihriban.sengul@gmail.com

İstanbul'un Çevre Sorunlarına Bölgesel Ölçekte Bakmak: Marmara Bölgesi'nde 1990 ve 2006 Yılları Arasında Tarım Ve Orman Arazi Örtülerinin Dönüşümü

*

Özlem Altınkaya Genel
Özyeğin Üniversitesi

Öz

İstanbul'un metropoliten alanı içerisinde ve çevresinde gerçekleştirilen mega-ölçekli müdahaleler şehrin karşılaştığı çevre problemleri ile ilgili yeni sorular ve endişelere neden oldu. Bu çalışma İstanbul ve çevresinde mega-projelerin tetiklediği ekolojik problemleri açıklamakta karar vericiler tarafından sıkça başvurulan metropoliten ölçeğin yetersiz kaldığını savunmaktadır. Yazıda İstanbul'un kentsel gelişiminin yarattığı ekolojik değişimleri değerlendirmek için sadece İstanbul ve yakın çevresine odaklanan metropoliten ölçek yerine bölgesel ölçekte faydalanılarak Marmara Bölgesi'nde gerçekleşen ekolojik dönüşüm değerlendirilecektir. Marmara Bölgesi'nin ekolojik dönüşümü bölgede yer alan arazi örtüsü tiplerinin 1990, 2000 ve 2006 yıllarındaki dağılımlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri ile hazırlanan haritalar üzerinden değerlendirilmesi ile incelenecektir. Yazı "metropoliten alan" ve "bölge" kavramlarını karşılaştıran bir kavramsal çerçeve ile başlayacaktır ve İstanbul ve çevresinde gerçekleştirilen mega-projeler bu kavramsal çerçeve ile ilişkilendirilecektir. Takiben yazıda birincil kaynak olarak kullanılan ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı'ndan elde edilen arazi örtüsü veri setinin özellikleri, ve bu arazi örtüsü verisinin haritalanmasında kullanılan Çoklu Mütakabiliyet Analizi (Multiple Correspondence Analysis) metodu tanıtılacaktır. Daha sonra Orman ve Su İşleri Bakanlığı'ndan elde edilen arazi örtüsü verilerinin Çoklu Mütakabiliyet Analizi (Multiple Correspondence Analysis) ile işlenip Coğrafi Bilgi Sistemleri'nde yeniden haritalanması ile elde edilen haritalar üzerinden Marmara Bölgesi'nde tarımsal alanlar ve orman alanlarının 1990 ile 2006 arasındaki değişimleri deşifre edilecektir. Farklı arazi örtüsü katmanlarının gösterdiği değişimler İstanbul ve çevresinde mega-projelerin tetiklediği hızlı kentleşme dinamiklerinin neden olduğu ekolojik dönüşümün detaylı bir değerlendirmesini yapma ve güncel kentleşme dinamiklerinin yapıyı çevreyi aşan daha derin katmanlarını açığa çıkarma imkanı tanıyacaktır.

Keywords: Ekoloji, Bölge, Kentsel gelişme, İstanbul, Marmara Bölgesi, Arazi örtüsü, Geometrik veri analizi

Revisiting Istanbul's Ecological Problems at the Regional Scale: The Transformation of Agricultural and Forest Land Covers between 1990 and 2006

*

Özlem Altinkaya Genel
Özyeğin University

Abstract

The recent mega-scale urban interventions in and around Istanbul revealed new questions and concerns about the environmental sustainability of the city. This study argues that the metropolitan scale, frequently used by decision makers in describing ecological problems triggered by mega-projects in and around Istanbul, is insufficient. In this article, instead of the metropolitan scale that solely focuses on Istanbul and its close surrounding, the ecological changes triggered by the urban development of Istanbul, will be evaluated at the regional scale. The ecological transformation of the Marmara Region will be examined by evaluating the distribution of the land cover types in the region for the years of 1990, 2000 and 2006 via Geographical Information Systems. The article will begin with a theoretical framework that compares the terms "metropolitan area" and "region", which will then be engaged by the mega-scale urban interventions in and around Istanbul. The land cover data obtained from the Ministry of Forestry and Water Management will firstly be evaluated in Multiple Correspondence Analysis and then will be remapped in Geographic Information Systems. The obtained maps will be used to decipher the changes in agricultural land and forest areas in the Marmara region between 1990 and 2006. The changes monitored in different land cover layers will enable a detailed assessment of the ecological transformation caused by the rapid urbanization dynamics triggered by mega-projects in and around Istanbul, and thus deeper manifestations of contemporary urbanization dynamics beyond the built environment in the Marmara Region will be deciphered.

Anahtar Kelimeler: Ecology, Region, Urban development, İstanbul, the Marmara Region, land Cover, Geometric data analysis

Giriş

İstanbul'da 21. yüzyıl başından itibaren ivmesi artarak gerçekleşen kentleşmenin neden olduğu ekolojik problemleri açıklamakta metropoliten ölçek yetersiz kalmaktadır. İstanbul'un metropoliten alanı içerisinde ve çevresinde gerçekleştirilen mega-ölçekli müdahaleler ve Büyükşehir Kanunu gibi politika değişiklikleri İstanbul'un idari sınırlarını aşan ekolojik değişimlere neden oluyor. Bu yazıda İstanbul'un kentsel gelişiminin yarattığı ekolojik değişimleri değerlendirmek için metropoliten ölçek yerine bölgesel ölçeğe odaklanılacaktır.

Yirminci ve 21. yüzyıllar boyunca dünya çapında gerçekleşen hızlı kentleşmenin kapsamı kent araştırmalarında genel geçer kabul edilen teorilerin ve kavramların yetersiz kaldığını gösterdi. Kabaca "büyük şehir" (Brunn, Hays-Mitchell, ve Zeigler, 2008, s. 19) anlamına gelen ve idari birimlerin dışına taşan kentsel gelişimi tanımlamak için kullanılan "metropoliten alan" da bu kavramlardan biridir. Metropoliten alan tamamen demografik örüntüler üzerine inşa edilmiş, tek kutuplu ve tek yönlü hiyerarşik bir mekânsal organizasyona dayalıdır (Dickinson, 1952, s. 17; Bollens ve Schmandt, 1975, ss. 8-16). Metropoliten alan tariflerinde idari sınırların ötesindeki kentleşmeyi tanımlamak için ise "Fonksiyonel Kentsel Alan" (*Functional Urban Area*) terimi kullanılır (*European Observation Network on Territorial Development and Cohesion* [ESPON], 2007, s. 14; *Organization for Economic Cooperation and Development* [OECD], 2012, s. 14). Fonksiyonel Kentsel Alan gazetelerin dolaşımı, telefon konuşmaları, kent merkezlerinden ve kent merkezlerine doğru yapılan günlük yolculuklar gibi parametrelerden yararlanır (Brunn vd., 2008, s. 19; Burgess, 1925, s. 60). Ancak metropoliten alan kavramı mekânsal değişimi göz ardı eder, ve dahası hiyerarşik olmayan, çok-kutuplu, ve kompleks yerleşme sistemlerini temsil etmekte yetersizdir.

1. Kavramsal Çerçeve

Kentleşmenin neden olduğu bu yeni paradigma değişimini anlama çabaları çevre tarihi, kentsel ekoloji (Forman, 2014), ekolojik şehircilik (Mostafavi ve Doherty, 2010), peyzaj şehirciliği (Mostafavi, 2003; Waldheim, 2006) gibi ekolojik değişimle ilgilenen disiplinlerin yeni farkındalıklar ve metotlar geliştirmesine neden oldu. Bu çabalar günümüzde kentleşmeyi kent-kır ve yapılı çevre-peyzaj gibi yapay ikiliklerin ötesinde tartışabilen disiplinler-arası bir ortam yarattı. Günümüzde "bölge" kavramına yönelen ilgi de bu çabaların bir sonucudur. Los Angeles Şehircilik Okulu güncel, küresel, ve neo-liberal

kentleşmenin ağ-tipi, çok merkezli, ve parçalanmış yapısını deşifre etmek için—coğrafya, kentsel planlama ve ekoloji alanlarında kullanılan temel kavramlardan biri olan—bölge kavramını 20. yüzyılın sonunda tekrar gündeme getirdi (Scott ve Porter, 2001; Soja, 1985).

Bölge kavramının ortaya çıkışı Vidal de la Blache'a dayandırılabilir. 19. yüzyılda Vidal de la Blache bölge kavramını coğrafyanın temel birimi olarak ortaya koydu. Vidal de la Blache'a (1926) göre bölgeler kendine has özellikleri ile birbirinden ayrışan peyzajları tarif ediyordu. Vidal de la Blache bölge kavramını yeryüzünün fiziksel özellikleri anlamına gelen *pays* ve beşeri özellikleri anlamına gelen *genre de vie* gibi kendi ürettiği bir takım konseptler ile açıklıyordu (Tomaney, 2009, s. 137). Bu konseptlerden de anlaşılacağı üzere bölge kavramı en başından beri mekânsal ve ekolojik değişimlerle ilintili bir kavram oldu. 20. yüzyılda Ian McHarg (1992), Richard T. T. Forman (2014), Patrick Geddes (1915), ve Jean Gottmann (1961) gibi peyzaj mimarları, peyzaj ekolojistleri, ve coğrafyacıların çalışmalarında "bölge" ekolojilerin ve ekonomilerin oluşturduğu hinterlandların kentsel yığışmlarla birleştiği alanlar olarak kullanıldı.

Bu çerçevede, İstanbul'a bölgesel ölçekten bakılırsa kentin hinterlandı ile ilişkileri de içeren yeni kentsel ve ekolojik farkındalıklar yakalanabilir. Marmara Bölgesi İstanbul'un da içinde bulunduğu toplam 11 ili (İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Kocaeli, Sakarya, Yalova, Bilecik, Bursa, Çanakkale, ve Balıkesir) kapsar ve yüzölçümü 67.000 kilometre karedir. Marmara Bölgesi'nin toplam nüfusu 23 milyondur ve Türkiye nüfusunun üçte birini oluşturur. Bölge nüfusunun önemli bir bölümü ise nüfusu yaklaşık 14 milyon olan İstanbul'un il sınırları içerisinde toplanmıştır. 20. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'un il sınırları içerisinde gerçekleşen sanayisizleşme Marmara Bölgesi çapında bir endüstriyel yayılmaya neden oldu. Bölge çapında gerçekleşen kentleşme ile beraber bu endüstriyel yayılma sanayi ve kentsel arazi kullanımlarının bölgenin tarımsal alanları, ormanları, koruları, bağları, zeytinlikleri, tatlı su, ve sulak alanları arasına dağıldığı parçalanmış bir peyzaj yarattı.

Marmara Bölgesi'nde gerçekleşen sanayi desantralizasyonuna paralel olarak 1990'lardan itibaren Marmara Denizi'nde özel limanların sayısı önemli ölçüde artmıştır.¹ Çorlu ve Çerkezköy gibi İstanbul'un Avrupa Yakası'ndaki idari sınırlarının hemen dışında gelişen ticari ve endüstriyel alanlar Ergene

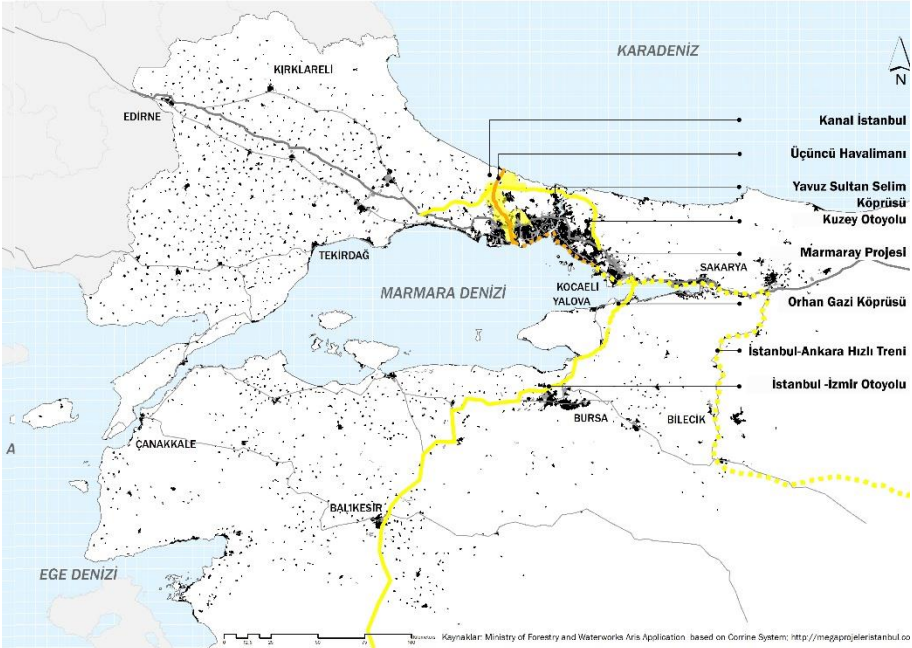
¹ Ambarlı Madraş, Gempport, Limaş, Ambarlı Kumport, Ambarlı Shipowners Marport, Zeyport, Yılport (Gemlik Gübre, Malta Freeport, ve Rotaport), Çanakkale Liman İşletmeciliği, Un Roro Saffet Ulusoy Terminali, Gemlik Rodaport, Akport, Çelebi Bandırma Limanı, ve Asyaport Marmara Denizi'nde 1990'dan sonra açılan limanlar arasındadır. (Bu bilgi limanların internet sitelerinden toplanmıştır.)

Nehri'ni kirletip, nehrin havzasında gerçekleşen tarımsal aktiviteyi tehdit ederken; endüstriyel komplekslerin ve mantar gibi çoğalan özel limanların Marmara Denizi etrafında kümelenmesi de bu iç denizin kendine has ekolojisini tehdit etmektedir.

Bütün bunlara ek olarak 21. yüzyılın başında İstanbul ve çevresinde Üçüncü Köprü, Kuzey Marmara Otoyolu, Üçüncü Havalimanı, Kanal İstanbul Projesi, Marmaray Projesi, Osman Gazi Köprüsü ve İstanbul-Ankara Hızlı Tren projesi gibi mega-projeler inşa edildi (*Figür 1*). Bu projeler arasında Üçüncü Köprü, Kuzey Marmara Otoyolu, Üçüncü Havalimanı, ve Kanal İstanbul Projesi gibi İstanbul'un metropoliten alanının içinde yer alan projeler İstanbul'un su havzaları ve orman alanlarının kentleşmeye açılmasını sağladı. Ne var ki, daha yakından incelenirse bu projelerin etkilerinin İstanbul'un idari sınırlarını aştığı görülür. Örneğin, Boğaz'a alternatif oluşturacak yeni bir kanal yapımını öngören Kanal İstanbul Projesi Karadeniz ve Akdeniz havzalarının ekolojilerini etkileyecek bir kapasitededir. Özetle, metropoliten ve İstanbul merkezli yaklaşımlarıyla mega-projeler kısa vadeli kazançlara odaklanmış ve ekolojik duyarlılıktan uzak bir bakış açısının ürünüdür.

Hedeflediği inşaat bazlı ekonomik kalkınma modelini gerçekleştirebilmek adına mega ölçekli alt-yapı müdahaleleri ile birlikte Ak Parti 2000'li yılların ortalarından itibaren bir dizi yeni kanunu da yürürlüğe koydu. Bu kanunlardan biri olan ve 2012 yılında yayınlanan 6360 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun mülki idare bölümlerinde neden olduğu değişiklikler kadar, tetikleyeceği ekolojik değişimlerinde üzerinde durulmalıdır. Bu kanuna göre, eğer bir ilde 10.000 metre çapında bir daire içinde 750.000 den fazla insan yaşıyorsa, bu il büyükşehir olarak kabul ediliyor ve bu büyükşehirlerin içerisindeki köyler kanuni statülerini kaybederek mahallere dönüştürüyorlar. Başka bir deyişle bu köyler otonomilerini ve dahası müşterekleri üzerindeki kontrollerini kaybediyorlar.

Bütün bu fiziksel ve kanuni müdahaleler göz önüne alındığında, Marmara Bölgesinde yer alan Marmara Denizi, Ergene Havzası ve Kaz Dağları gibi birden fazla ilin sınırlarını kapsayan coğrafi varlıkların farklı ekolojik tehditlerin etkisi altında olduğu görülür. İstanbul'un su sorunu ise İstanbul'un kentleşmesinin bölgesel etkilerinin başka bir yönünü sergiler. İstanbul'a—Marmara Bölgesi'nin doğu sınırını oluşturan ve şehirden 180 kilometre uzakta olan—Melen Çayı'ndan su getirme projesi göstermektedir ki, İstanbul'a su getirmek için yararlanılan operasyonel ölçek bölgesel sınırları dahi aşmak üzeredir.

Figür 1: Marmara Bölgesi'nde yer alan mega-projeler.

2. Metod

Bu yazıda yukarıda bahsedilen gelişmeler ışığında Marmara Bölgesi'nde gelişen ekolojik değişimleri analiz edebilmek için Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından oluşturulmuş Aris Ulusal Arazi Örtüsü Projesi verilerinden yararlanılacaktır. Arazi örtüsü verisi uzaktan algılama görüntüleri (*remotely sensed imagery*) ve bunların saha araştırmaları ile kontrol edilerek doğrulanması ile elde edilir. Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın bu bütüncül arazi örtüsü veri setini oluşturmada ki amacı *European Environment Agency* kriterlerine uyarak ülke ölçeğinde arazi örtüsü haritaları elde etmektir (Corine Nedir?). Aris projesinin temel aldığı Corine arazi örtüsü sınıflandırma sisteminde yer alan 44 adet arazi örtüsü çeşidi Yapay Bölgeler, Tarımsal Alanlar, Ormanlar ve Yarı Doğal Alanlar, Sulak Alanlar ve Su Yapıları olmak üzere 5 ana kategoriye ve 15 alt kategoriye ayrılır.² Bu çalışmada Marmara Bölgesi'ndeki ekolojik dönüşümü gözlemleyebilmek için Tarımsal Alanlar ile Ormanlar ve Yarı Doğal

² Corine sınıflandırılması corine.ormansu.gov.tr linkinden incelenebilir (belirtilen adrese 25 Ekim 2016 tarihinde erişilmiştir).

Alanlar ana kategorilerine odaklanılacaktır ve bu ana kategorilerin kapsadığı alt kategoriler haritalanacaktır.

Arazi örtüsü verisinin Orman ve Su İşleri Bakanlığı dışında kaynaklardan elde edilmesi mümkündür ancak bu çalışmada Aris uygulaması sunduğu bir takım avantajlar nedeni ile tercih edilmiştir. 1990, 2000, 2006, ve yakın zamanda yayınlanan 2012 yılına ait arazi örtüsü setlerini içeren Aris uygulamasının sahip olduğu zamansal tutarlılık zamansal değişimin izlenmesini kolaylaştırmakta ve Aris uygulamasının yüksek çözünürlüğü bu değişimin farklı ölçeklerde çok net bir şekilde takip edilmesine imkân tanımaktadır. Ancak Aris uygulamasının bu yüksek çözünürlüğü aynı zamanda da bir dezavantajdır çünkü, bu detay düzeyi çıplak gözle bakıldığında veri setinin içindeki örüntülerin, tekrar eden yapıların takip edilmesini zorlaştırmaktadır.

Bu noktada Geometrik Veri Analizi (*Geometric Data Analysis*) ve Gözetimsiz Örüntü Tanıma (*Unsupervised Pattern Recognition*) gibi veri madenciliği (*data mining*) yöntemlerinden yararlanmak Marmara Bölgesi'nin karmaşık peyzaj örüntüleri içerisinde tekrar eden yapıların tanımlanmasını kolaylaştırabilir. Bu çalışmada ise mekânsal veri setlerini analiz edebilmek için bu tekniklerden biri olan Çoklu Mütakabiliyet Analizinden (*Multiple Correspondence Analysis*) yararlanılmıştır. Mütakabiliyet Analizi kategorik veri tablolarına uygulanan bir faktör analizidir ve dahası sıra ve sütun normalizasyonunun aynı anda yapılabilirdiği bir örüntü üretici (*pattern generator*) dir. Mütakabiliyet Analizi'nde "tablonun sütun veya sıralarına göre yüzdeleri hesaplamak" ilk adımdır (Greenacre, 1994, s. 9). Sütunlara ve satırlara göre hesaplanan bu yüzdeler "profil" denir (s. 9). Ki-kare metriği ve Öklid uzayı üzerine kurulu olan Mütakabiliyet Analizi'nde hem sütun hem de satırlar "Öklid uzayında ağırlıkları olan noktalar" ile temsil edilir (Lebart ve Sporta, 2014, s. 35). Mütakabiliyet Analizinde satır ve sütunları temsil eden noktaların pozisyonlarını bulabilmek için ki-kare uzaklıkları hesaplanır. Pearson'un ki-kare testinden türetilmiş ki-kare uzaklığı "her satırın genel satır ortalamasından uzaklığını" ölçer (Shennan, 1997, s. 315).

Çoklu Mütakabiliyet Analizi ise Mütakabiliyet Analizinden türemiştir ve yine ki-kare metriği üzerine kuruludur ancak Mütakabiliyet Analizinden farklı olarak ikiden fazla kategorik değişkenin olduğu durumlara uygulanabilir (Greenacre, 1994, s. 141). Briggite LeRoux ve Henry Rouanet (2010) bu kategorilerin "kalitatif (kategorik veya nominal), yada sayısal değişkenlerin kategorilere ayrılmasından elde edilebileceğini" belirtirler (s.34). Çoklu Mütakabiliyet Analizi bir matriste sütun ve satırların toplanabilir olmadığı du-

rumlara uygulanabilir ve Çoklu Mütakabiliyet Analizinde yoğunluk gösterilebilir. Çoklu Mütakabiliyet Analizi frekanslar veya yüzdeler yerine kodları kullanır ve kodlama veriyi insidans matrislerine çevirerek yapılır.

Bu çalışmada Çoklu Mütakabiliyet Analizi'nin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile birleştirilerek kullanılması iki veya daha fazla arazi örtüsü kategorisinin haritalanması ve değerlendirilmesini kolaylaştırdı. CBS'de çeşitli hücre boyutlarına sahip ızgara sistemleri denendikten sonra sayısal hesaplama uygun olması ve yüksek düzeyde detay vermesi bakımından analizde bir kilometrekarelik hücrelerden oluşan bir ızgara sistemi seçildi ve WGS 1984 UTM Zone 35 koordinat sisteminde Aris arazi örtüsü verisi ile birleştirildi. Bu ızgara sistemindeki her hücreye—1990, 2000 ve 2006 olmak üzere her sene için aynı hücreye tekabül eden—bir kimlik numarası atandı ve her hücre içerisindeki farklı arazi örtülerinin miktarları hesaplandı. Bu matris Çoklu Mütakabiliyet Analizi ile işlendi ve elde edilen arazi örtüsü kümeleri kodlandı. Elde edilen kodlar, CBS'de kimlik numaralarına göre hücrelere işlenerek haritalandı ve haritaların lejantlarını oluşturdu. Böylece hem farklı arazi örtülerinin biraradalıklarını hem de yoğunluklarını gösteren haritalar elde edildi.

Aris uygulamasında Tarımsal Alanlar ile Orman ve Yarı Doğal Alanlar kategorilerinde yer alan arazi örtüleri, Corine sınıflandırmasına uygun bir şekilde alt kategorilerine ayrıldı ve Çoklu Mütakabiliyet Analizi ile işlendikten sonra CBS'de yeniden haritalandı. Bu yöntem sayesinde, bu çalışmada öncel genellemelerle oluşturulmuş, geleneksel aşırı-genelleştirilmiş ve indirgemeci lejant kategorileri yerine farklı arazi örtüsü tiplerinin biraradalığını ortaya çıkaran arazi örtüsü toplulukları (*land cover assemblages*) elde edildi.

Bu noktada coğrafi veri sistemleri ile Çoklu Mütakabiliyet Analizi'nin birlikte kullanımı 1990 ve 2006 yılları arasında Marmara Bölgesi'nde tarım ve orman arazilerinin “ne şekilde” değiştiğini ortaya koydu. Elde edilen sonuçlar ise yazar tarafından İstanbul'un Marmara Bölgesi ölçeğinde tetiklediği kentleşme göz önünde bulundurularak yeniden yorumlandı. Yazının devamında Aris verisinin Çoklu Mütakabiliyet Analizi ile işlenmesinden elde edilen bir kilometrekarelik hücre analizi haritalarının ortaya çıkardığı Marmara Bölgesi'nin karmaşık ekolojik örüntüleri ve bölgedeki mekânsal değişimin dinamiklerini tartışılacaktır.

3. 1990 ve 2006 Yılları Arasında Marmara Bölgesi'nde Tarım Alanlarının Dönüşümü

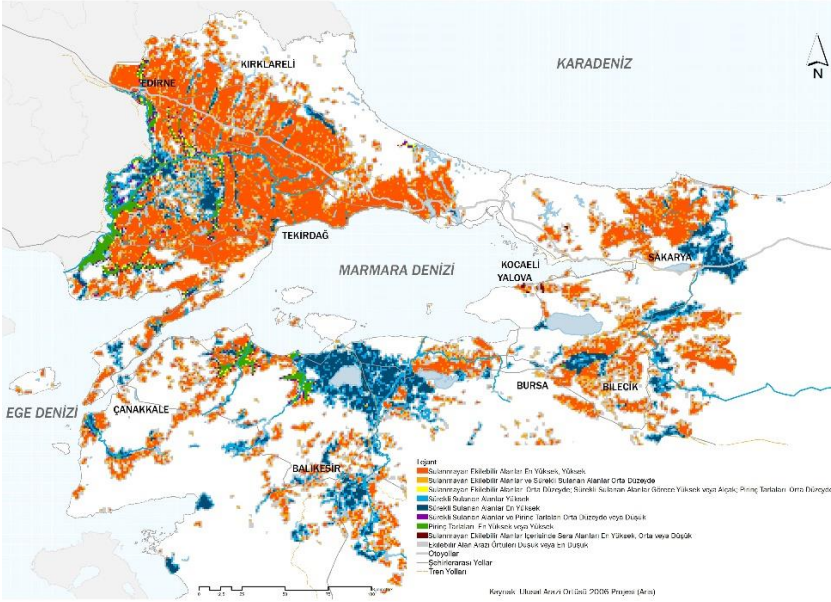
3.1 1990 ve 2006 Yılları Arasında Marmara Bölgesi'nde Ekilebilir Alan Arazi Örtülerinin Katmanlaşması

Ekilebilir Alan, Sulanmayan Ekilebilir Alan, Sürekli Sulanan Alanlar, Pirinç Tarlaları ve Sulanmayan Ekilebilir Alanlar İçerisinde Sera Alanları kategorilerini kapsar. Marmara Bölgesi'nin sulama problemleri bölge hakkındaki literatüre de yansımıştır. Örneğin, 1948'de yayınlanan *Trakya* isimli kitabında Abidin Özmen Trakya'daki sulama problemine dikkat çekmiştir. Özmen'e göre 20. yüzyılın başında Trakya'daki tarımsal üretim Ergene ve Meriç Nehir'lerinden çok az yararlandı, hatta aksine bu nehirler faydadan çok zarara neden oldu (ss. 11, 12). Özmen'e göre 1940'larda Ergene Nehri'nin çevresinde hiç sulama sistemi yoktu ve Ergene Nehri'ne akan derelerin rejimleri farklı olduğu için nehre yazın akan su önemli ölçüde azalıyordu (s. 11). Derelerdeki rejimlerin düzensizliklerine ek olarak Özmen ayrıca 1940'larda Trakya'da büyük miktarda bataklıkların olduğunu ve bu bataklıkların bu bölgede kalkınmayı engellediğinden bahseder (s. 12).

1990 yılında Sulanmayan Ekilebilir Alan kümeleri Adapazarı Ovası'nda, Bilecik ve Bursa'da gözleniyor. Sürekli Sulanan Alanlar Sürekli Sulanmayan Alanlar'a göre daha dağınık bir örüntüye sahip, ama bu dağınıklığa rağmen Sürekli Sulanan Alanlar'ın ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nin güneyinde yer alan Balıkesir Ovası ve Manyas Gölü etrafında yer aldığı görülüyor (*Figür 2*). Öte yandan Pirinç Tarlaları Yunanistan sınırının güney kısmını ve güney Marmara Bölgesi'nde Biga ve Gönen Nehri deltalarını kaplıyor.

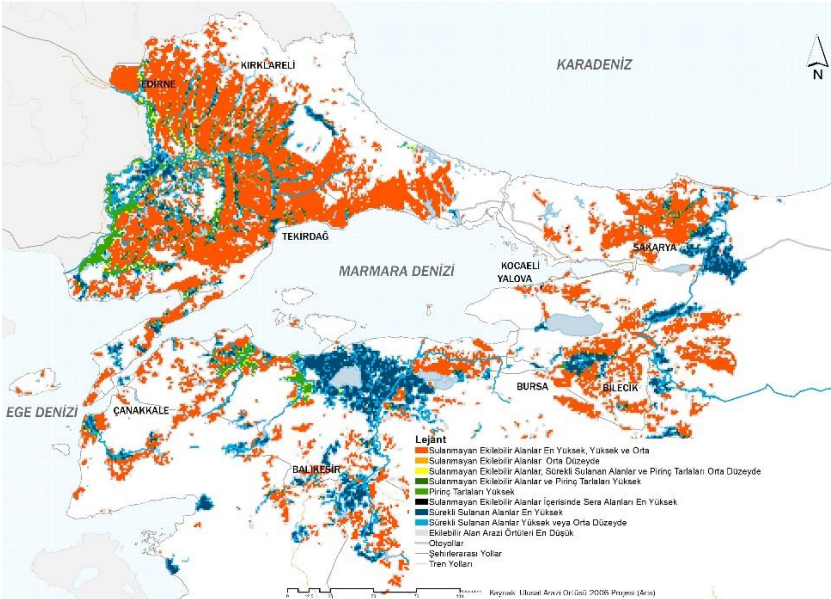
Lokal değişimlere rağmen bu tarımsal dağılım 2006 yılına kadar Marmara Bölgesi'nde devam ediyor (*Figür 4*). 1990 ve 2000 arasında Sürekli Sulanan Alanlar kategorisinde orta düzeyde bir artış gözleniyor (*Figür 2, Figür 3*). Bu dönemde Pirinç Tarlaları genel payını arttırırken, bu arazi örtüsü 1990'da yüksek düzeyde temsil edildiği yerlerde payını kaybediyor. 1990 ve 2000 arası Ekilebilir Alan kategorisindeki değişimler Marmara Bölgesi'nde tarımda teknolojik gelişmelere işaret ediyor. Trakya'da sulu tarımı arttırmak için Çakmakköy ve Hamzadere Baraj'larının inşası bu gelişmelere eşlik eden çabalar arasında sayılabilir.

ARABLE LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 1990

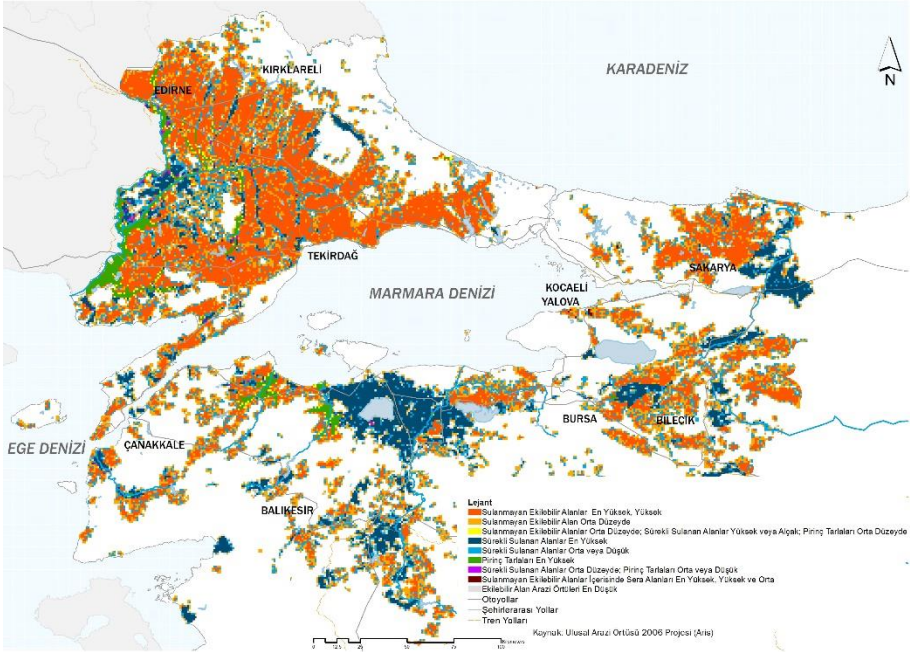
Figür 2: 1990 Yılında Marmara Bölgesi'nde Ekilebilir Alan Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

ARABLE LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2000

Figür 3: 2000 Yılında Marmara Bölgesi'nde Ekilebilir Alan Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

ARABLE LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2006

Figür 4: 2006 Yılında Marmara Bölgesi'nde Ekilebilir Alan Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

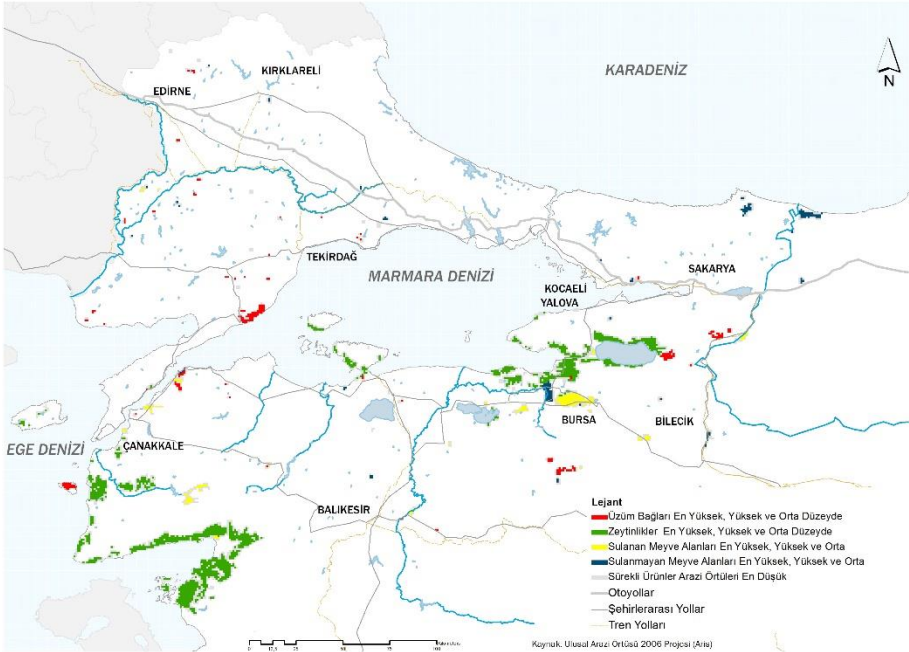
3.2 1990 ve 2006 Yılları Arasında Marmara Bölgesi'nde Sürekli Ürünler Arazi Örtülerinin Katmanlaşması

Sürekli Ürünler Kategorisi Üzüm Bağları, Sulanan Meyve Alanları, Sulanmayan Meyve Alanları ve Zeytinlikler kategorilerini içerir. Bölgenin iklim özelliklerine uygun şekilde Sürekli Ürünler ile yüksek düzeyde temsil edilen alanlar bölgenin güney bölümünde yer alır. Bölgedeki bu mekânsal organizasyon Vidal de la Blache'ın (1926) *Principles of Human Geography (Beşeri Coğrafyanın Prensipleri)* kitabında yer alan Akdeniz Havzası'nda tarım ve fidancılık hakkındaki tartışmasını hatırlatıyor. Vidal de la Blache Akdeniz Havzası'nda tarımsal arazi kullanımını iki ana kategoride açıklar: tarım için ekili arazi ve fidancılık için dikili arazi (s. 134). Blache asma, incir, zeytin ve badem gibi ürünleri fidancılık kategorisine sokar ve bu bitkilerin yüzeyi kuru, yüzeyin altı ise nemli olan ve sulama istemeyen alanlarda yetiştiğini iddia eder (s. 138). Blache'a göre bu bitkiler "antik çağlardan beri yetiştirilmektedir" ve dahası bu "kuru yüzey ve nemli toprakaltına sahip bölgeler en kadim Akdeniz tipi intensif tarımın yapıldığı ve yüksek nüfuslu yerlerdir" (s. 138). Blache'ın

anlattıklarına benzer şekilde Sürekli Ürünler'in yüksek düzeyde temsil edildiği alanlar Marmara Bölgesi içindeki Akdeniz karakterini temsil eder. Üzüm Bağları Trakya Bölgesi ve Marmara Bölgesi'nin güneydoğu kısmında yüksek düzeyde temsil edilirken Zeytinlikler Gemlik ve Erdek Körfezleri çevresinde yüksek düzeyde temsil edilirler. Sulanmayan Meyve Alanları Sakarya ve Bursa'nın kuzeyinde görülürler ve Sulanan Meyve Alanları Bursa çevresinde yoğunlaşır.

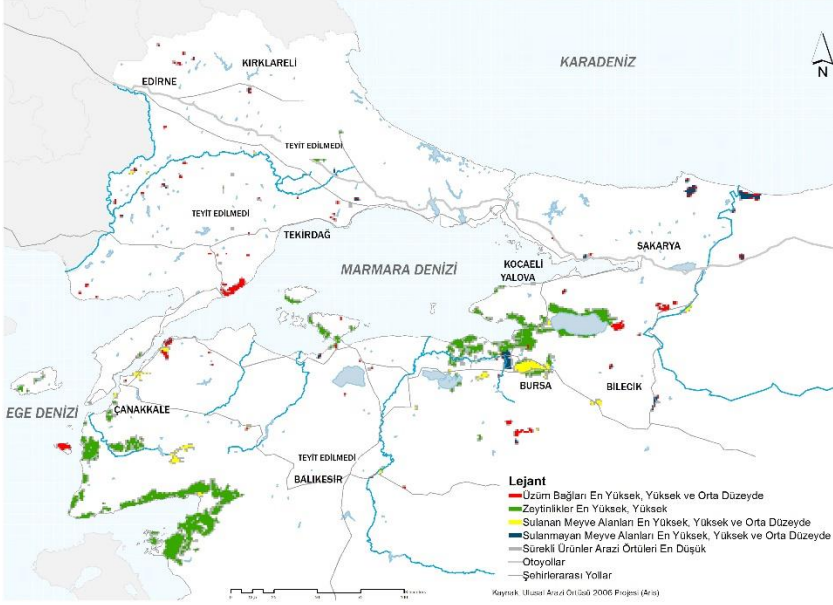
1990 ve 2006 yılları arasında Sürekli Ürünler'in Marmara Bölgesi içindeki dağılımlarında değişiklik görülmez, en önemli değişim körfezlerin çevresinde yer alan Zeytinlikler'in artmasıdır (Figür 5, Figür 6 ve Figür 7). Bölgedeki hızlı kentleşme ve zeytin alanlarının tarihi ve kültürel değerleri göz önüne alındığında bu artış olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

PERMANENT CROPS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 1990

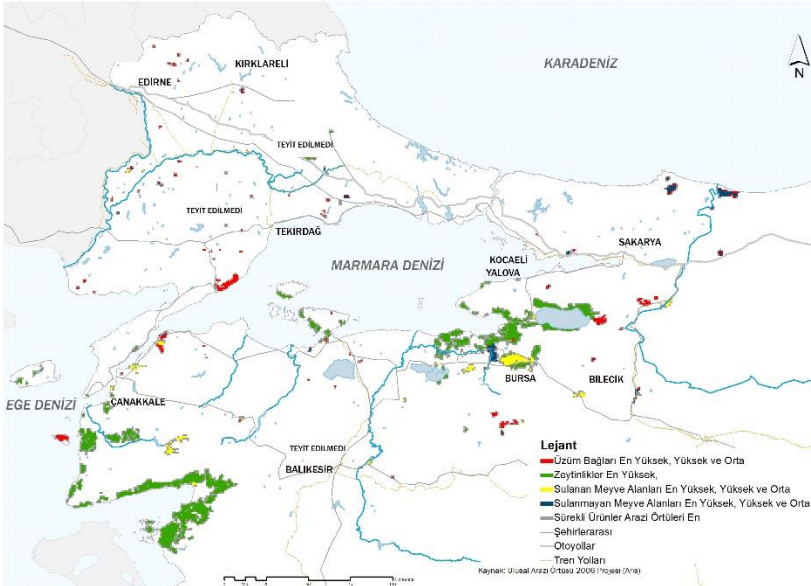
Figür 5: 1990 Yılında Marmara Bölgesi'nde Sürekli Ürünler Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

PERMANENT CROPS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2000

Figür 6: 2000 Yılında Marmara Bölgesi'nde Sürekli Ürünler Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

PERMANENT CROPS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2006

Figür 7: 2006 Yılında Marmara Bölgesi'nde Sürekli Ürünler Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

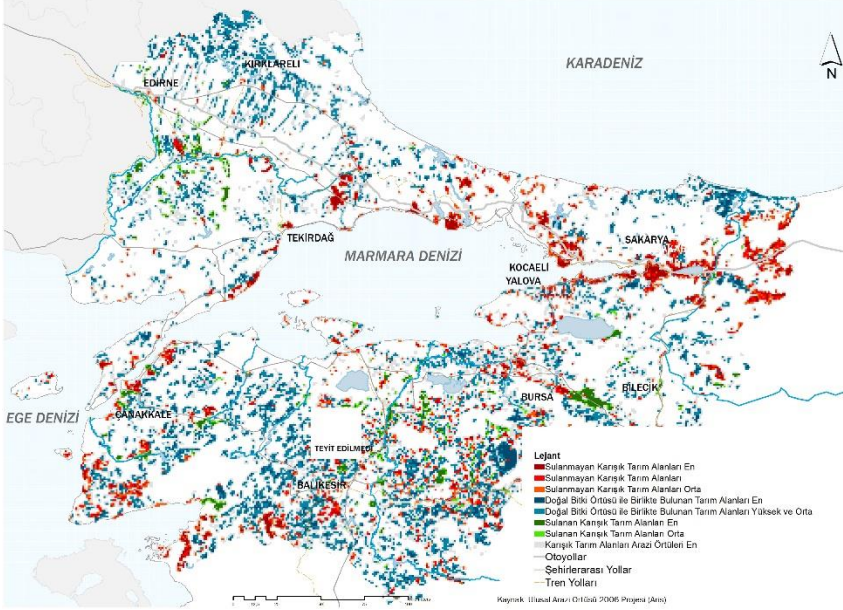
3.3 1990 ve 2006 Yılları Arasında Marmara Bölgesi'nde Karışık Tarım Alanları Arazi Örtülerinin Katmanlaşması

Karışık Tarım Alanları arazi örtüsü kategorisi Sulanmayan Karışık Tarım Alanları, Sulanan Karışık Tarım Alanları, ve Doğal Bitki Örtüsü ile Birlikte Bulunan Tarım Alanları arazi örtülerinden oluşuyor. *European Topic Centre on Urban, Land and Soil Systems'a* (EIONET) göre, Sulanmayan Karışık Tarım Alanları ve Sulanan Karışık Tarım Alanları yıllık bitkiler, şehir bahçeleri içindeki çayırar, nadasa bırakılmış alanlar ve/veya evlerin arasına dağılmış sürekli ürünler" gibi "Karmaşık Tarım Örüntüleri" kategorisinin alt-kümelendirler (EIONET, EEA, ETC/TE, 2004). Doğal Bitki Örtüsü ile Birlikte Bulunan Tarım Alanları, tarım alanları içinde ayırt edilebilir doğal alanlara referans verir. Örneğin, Ergene Nehri'nin kuzeyinde kılcal çizgiler halinde yer alan Doğal Bitki Örtüsü ile Birlikte Bulunan Tarım Alanları Ergene Nehri'nin tarım alanlarından geçen kollarını gösterir. Benzer bir şekilde, Istranca Dağları çevresinde bulunan Doğal Bitki Örtüsü ile Birlikte Bulunan Tarım Alanları orman alanları ile karışmış tarım alanlarını tarif eder.

Marmara Bölgesi'nde Karışık Tarım Alanları kategorisinin dağılımı Ekilebilir Alan Kategorisi'nin dağılımından oldukça farklıdır. Ekilebilir Alan Kategorisinin dağılımı bölgede—ve özellikle Trakya'da—belirgin kümeler oluştururken Karışık Tarım Alanları kategorisi oldukça dağınıktır. Karışık Tarım Alanları kategorisinin içindeki tarım alanlarının çoğunlukla küçük parsellerden oluştuğu göz önüne alınırsa, bu kategoride yer alan arazi örtülerinin küçük-ölçekli ve teknolojik bakımdan gelişmemiş bir tarım modeline işaret ettiği söylenebilir. Ekilebilir Alan kategorisinin tersine Karışık Tarım Alanları kategorisi 1990 ve 2006 arasında önemli değişimler gösterdi (*Figür 8, Figür 9 ve Figür 10*).³ Özellikle, 1990 ve 2000 yılları arasında Sulanmayan Karışık Tarım Alanları arazi örtüsü İstanbul, Bursa Ovası ve İzmit Körfezi gibi hızla kentleşen bölgelerde oldukça azaldı ve yerini kentleşmiş alanlara bıraktı.

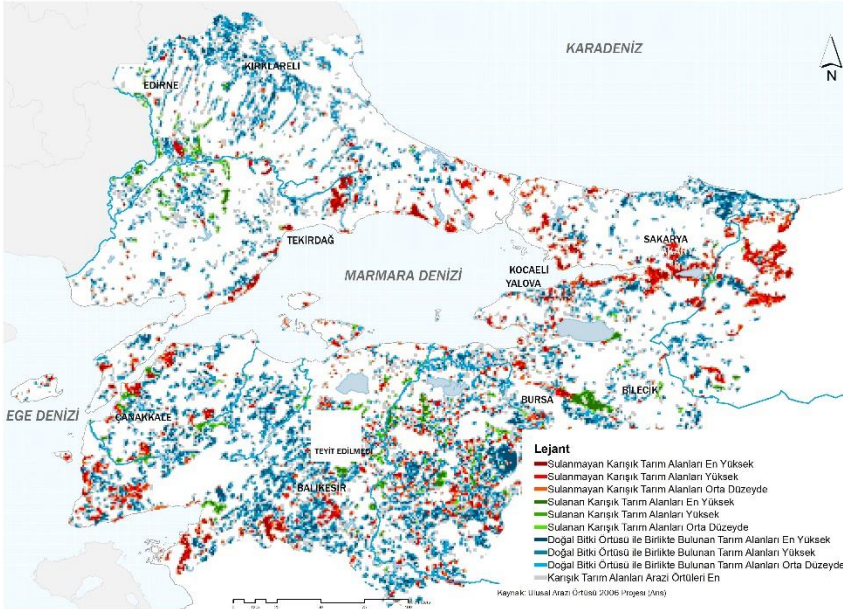
³ 1990'da %15, 2000'de %14,5, ve 2006'da %14,1.

HETEROGENEOUS AGRICULTURAL AREAS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 1990

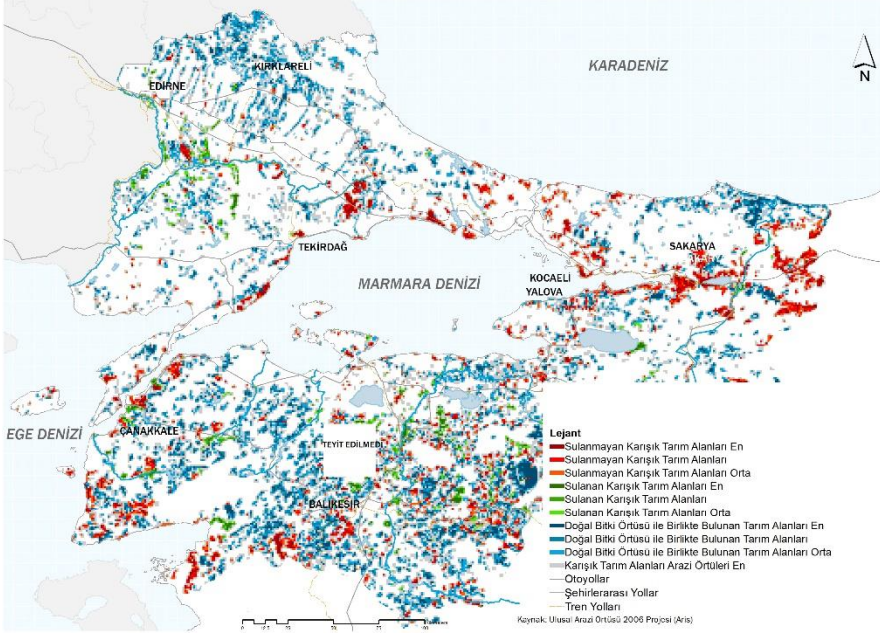
Figür 8: 1990 Yılında Marmara Bölgesi'nde Karşık Tarım Alanları Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

HETEROGENEOUS AGRICULTURAL AREAS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2000

Figür 9: 2000 Yılında Marmara Bölgesi'nde Karşık Tarım Alanları Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

HETEROGENEOUS AGRICULTURAL AREAS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2006

Figür 10: 2006 Yılında Marmara Bölgesi'nde Karışık Tarım Alanları Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

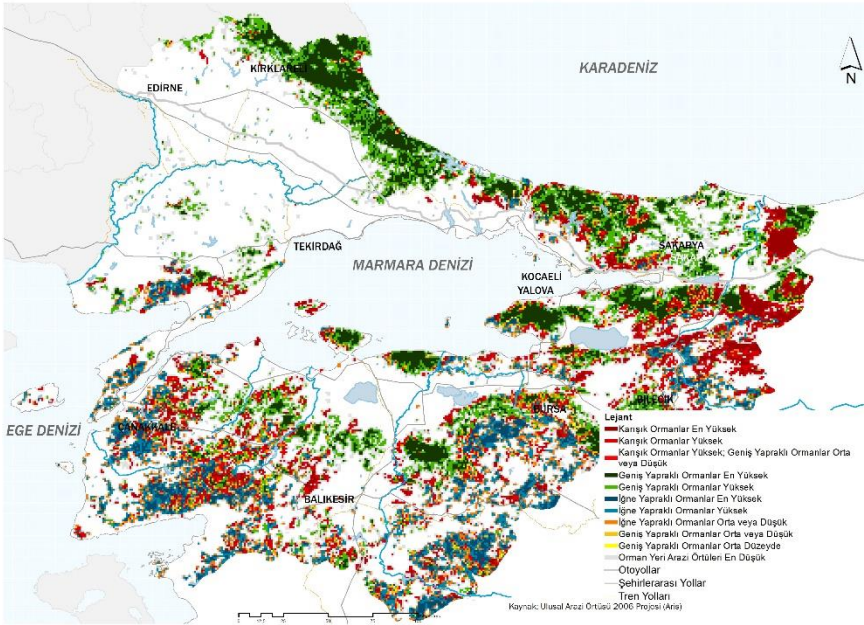
4. 1990 ve 2006 Yılları Arasında Marmara Bölgesi'nde Orman Yeri ve Yarı-Doğal Alanlar Kategorisinin Dönüşümü

4.1 1990 ve 2006 Yılları Arasında Marmara Bölgesi'nde Orman Yeri Arazi Örtülerinin Katmanlaşması

Marmara Bölgesi'nin geçiş iklimi ormanların dağılımı üzerinde son derece etkilidir. Geniş Yapraklı Ormanlar, İğne Yapraklı Ormanlar, ve Karışık Ormanlar gibi arazi örtüsü çeşitlerini içeren orman arazi örtüleri haritaları iklimin orman arazilerinin dağılımı üzerindeki etkisini açıkça gösterir. Geniş Yapraklı Ormanlar arazi örtüsü Trakya'nın kuzeyinde yer alan Istranca Dağlarında ve Kocaeli Yarımadası'nın kuzeyinde baskındır. Karışık Ormanlar arazi örtüsü Sakarya ilinde yer alan Hendek ve Akyazı civarından başlayan ve Geve ve Taraklı'ya uzanan bir alanda rastlanır. İğne Yapraklı Ormanlar kategorisi ise özellikle Çanakkale, Balıkesir ve Bursa'nın güney çeperinde görülür. Orman arazi örtüleri metropoliten alanlarda ve ovalarda az oranda temsil edilir.

1990 ve 2006 arasında Orman arazi örtülerinin payları bölgesel ölçekte arttı (Figür 11, Figür 12, ve Figür 13).⁴ 1990 ve 2000 yılları arasında Geniş Yapraklı Ormanlar arazi örtüsü Istranca Dağları'ndan Trakya'ya doğru genişledi. Gelibolu Yarımadası ve güney Balıkesir civarında da bütün orman arazi örtülerinde bir artış görüldü. 2000 ve 2006 arasında Kocaeli ve Çatalca Yarımada- ları arasında Geniş Yapraklı Orman arazi örtülerinde, özellikle de Kocaeli ve Çatalca Yarımadası'nın kuzeyinde bir azalma görüldü. Benzer bir şekilde Karışık Ormanlar Bilecik civarında oldukça azaldı. Biga Yarımadası'nda yer alan Kaz Dağları etrafındaki ve Bursa ve Balıkesir civarındaki İğne Yapraklı Ormanlar ise arttı.

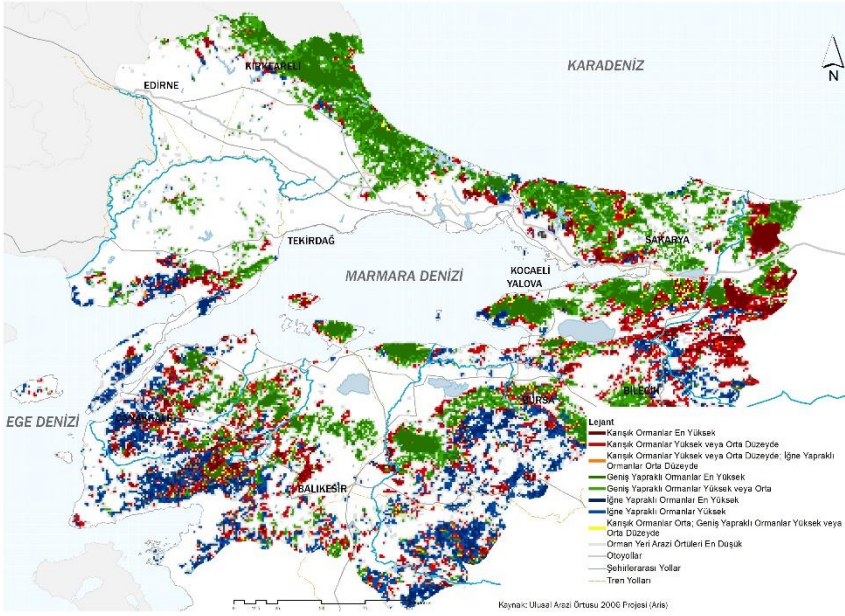
FOREST LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 1990

Figür 11: 1990 Yılında Marmara Bölgesi'nde Orman Yeri Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

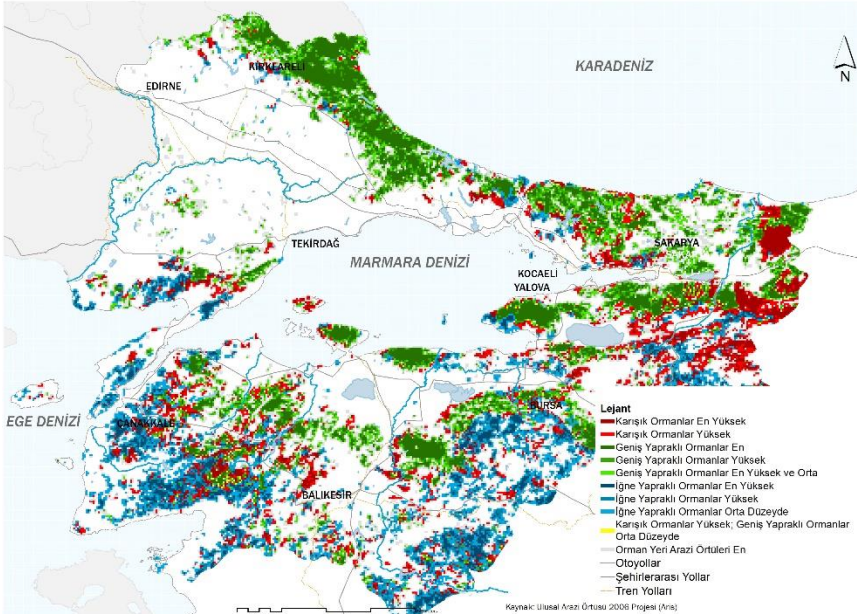
⁴ 1990'da %28.6, 2000'da %30, 2006'da %30.6.

FOREST LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2000

Figür 12: 2000 Yılında Marmara Bölgesi'nde Orman Yeri Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

FOREST LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2006

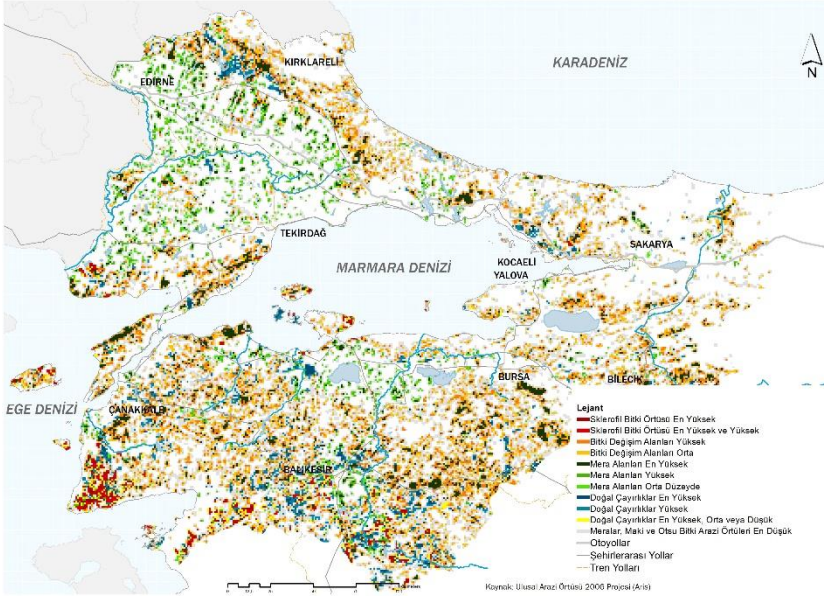
Figür 13: 2006 Yılında Marmara Bölgesi'nde Orman Yeri Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

4.2 1990 ve 2006 yılları arasında Marmara Bölgesi'nde Meralar, Maki ve Otsu Bitki Arazi Örtülerinin Katmanlaşması

Corine Sistemi'nde Tarımsal Alanlar kategorisinde yer alan Mera Alanları arazi örtüsü Doğal Çayırliklar'a benzerliği nedeni ile Maki ve Otsu Bitki Örtüsü kategorisinde değerlendirilmiştir. "Çit, sundurma, çit veya duvarla çevrelenmiş alanlar, sulama alanları, içme yalakları gibi çiftlik yapılarının veya biçme, drenaj, saman yapma, tarımsal uygulamalar, gübreleme gibi düzenli tarım işlerinin varlığı" Mera Alanları'nı Doğal Çayırliklar, Sklerofil Bitki Örtüsü, ve Bitki Değişim Alanları gibi arazi örtüsü türlerinden ayıran en önemli özelliktir (Corine Land Cover Nomenclature in SKOS, 2015).

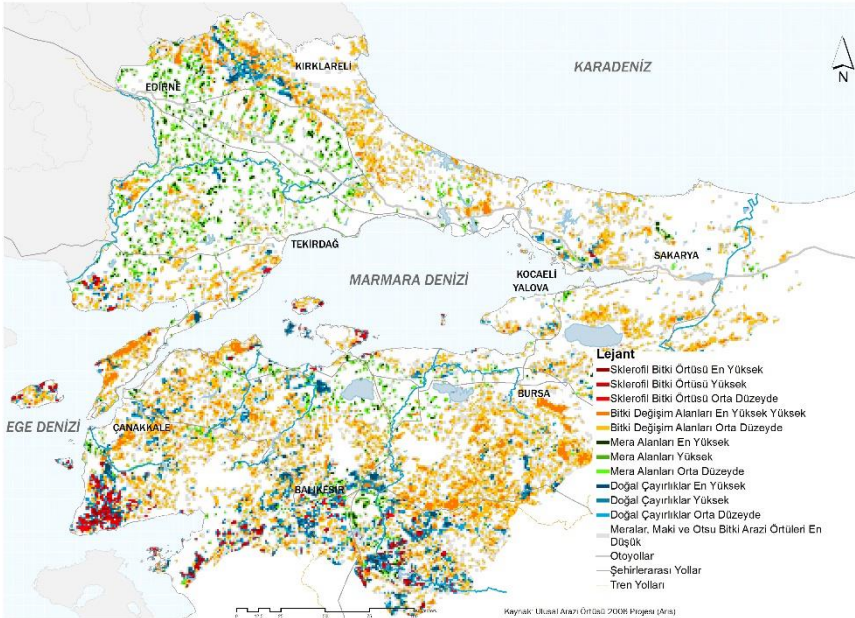
Istranca Dağları etrafındaki ormanları saran Bitki Değişim Alanları azalan orman alanlarına işaret ederken (*Figür 14*), Marmara Bölgesi'nin güneyin çeperinde yer alan Bitki Değişim Alanları Sklerofil Bitki Örtüsü ile kümeler oluşturduğu için iklimsel geçişin göstergesi olarak yorumlanabilir. Mera Alanları Ergene Nehri Havzası, Sazlıdere Barajı'nın ve İstanbul'da Büyükçekmece Gölü'nün kuzey kesimlerinde görülür. Mera Alanları'na ayrıca Kandıra'nın güneyi ve Akçaova, Çayırova, Manyas ve Ulubat Ovaları ve Balıkesir'in merkezinde rastlanır. Doğal Çayırliklar ise Gelibolu Yarımadası'nda Kırklareli ve Kızılcaterzi'de, Biga Yarımadası'nda İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Ataşehir ve Sultanbeyli civarında ve Gönen ile Manyas Nehirleri civarında yoğunlaşır. Sklerofil Bitki Örtüsü ise Biga Yarımadası'nın doğusu, Gökçeada ve Bozcaada ile Balıkesir'in güneyinde yüksek düzeyde temsil edilir. Sklerofil Bitki Örtüsü'nün en yüksek düzeyde temsil edildiği yer Biga Yarımadası'nın güney ucunda yer alan Ayvacık'tır.

SCRUB AND HERBACEOUS PLANTS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 1990

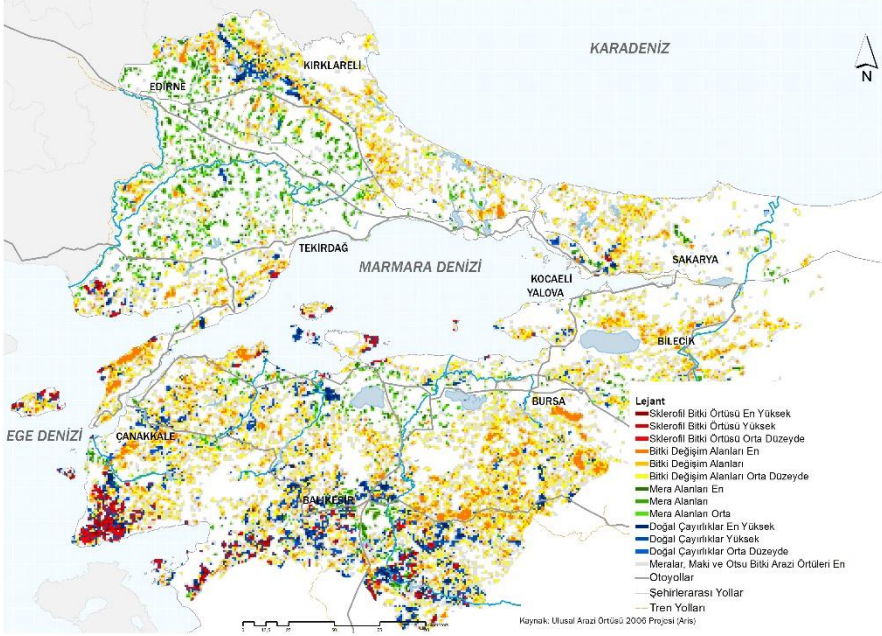
Figür 14: 1990 Yılında Marmara Bölgesi'nde Meralar Maki ve Otsu Bitki Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

SCRUB AND HERBACEOUS PLANTS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2000

Figür 15: 2000 Yılında Marmara Bölgesi'nde Meralar Maki ve Otsu Bitki Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

SCRUB AND HERBACEOUS PLANTS LAND COVER STRATIFICATION IN THE MARMARA REGION IN 2006

Figür 16: 2006 Yılında Marmara Bölgesi'nde Meralar Maki ve Otsu Bitki Arazi Örtülerinin Katmanlaşması.

1990 ve 2006 arasında Mera Alanları'nda bölgesel ölçekte gerçekleşen düşüş bu kategorideki en kayda değer değişimdir (Figür 14, Figür 15 ve Figür 16).⁵ *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük* adlı kitabında Çağlar Keyder (2013) meraların korunmasızlığına işaret eder (s. 89). Keyder'e göre Türkiye genelinde kadastral haritaların tamamlanmamış olması mera alanlarının yok olma sürecini hızlandırmaktadır (s. 89). Mera alanlarının bu kırılgan durumu, müştereklerin 2012'de çıkan Büyükşehir kanunundan önce de tehdit altında olduğunu göstermektedir. Benzer bir şekilde, 1990 ve 2006 arasında Bitki Değişim Alanları'nda özellikle Çatalca ve Kocaeli arasında önemli ölçüde değişim göstermiştir.⁶

Sonuç

Bu analizin sonuçları bölgesel ölçekte işleyen merkezci ve merkezkaç kentleşme ve endüstrileşme kuvvetlerinin etkilerini ve dahası, farklı arazi örtüsü

⁵ 1990'da %2.3, 2000'de %2.1 ve 2006'da %1.9.

⁶ 1990'da %13.3, 2000'de %11.6, 2006'da %11.3.

kategorilerinin bu kuvvetlere farklı tepkiler verdiğini gösterdi. Örneğin, Eki-
lebilir Alanlar ve Sürekli Ürünler kategorileri bölge çapında 15 senelik bir za-
man dilimi içerisinde süreklilik gösterirken Sulanmayan Karışık Tarım Alan-
ları ve Mera Alanları gibi Karışık Tarım Alanları ile Maki ve Otsu Bitkiler
Topluluğu kategorilerindeki arazi örtüleri kentleşme ve endüstrileşmeden
daha fazla etkileniyorlar. Buna ek olarak, bu çalışmada elde edilen sonuçlar
yoğun endüstriyel gelişmeye rağmen Trakya ve hatta İstanbul'un çevresin-
deki tarım alanlarının ve Istrancalar'daki orman alanlarının direnişte oldu-
ğunu sergilemiştir. Marmara Bölgesi'nde — başta tarımsal, kentsel ve endüst-
riyel olmak üzere — farklı arazi kullanımları arasında gerçekleşen bu rekabe-
tin sosyal, ekonomik ve mekânsal yansımaları disiplinler-arası çalışmalarla
daha derinlemesine irdelenmesi gereken bir konudur. Ancak Marmara Böl-
gesi'nde yer alan farklı ekolojilerin özgün biraradalıkları bölge kavramının
kendisinin de tekrar sorgulanması gerektiğini gösterir: günümüzde kentsel
bölgeler Los Angeles ekolünün bile tahmininden daha karmaşık ve kentsel
alanların dışındaki arazi örtülerini ve arazi kullanımlarını da içeren gelişim
süreçleri sergilemektedir. Bu yapıların çözümlenebilmesi kent araştırmaları,
ekoloji ile ilgilenen disiplinler ve sosyal bilimleri içeren çok disiplinli çalışma-
lar ve yeni duyarlılıklar, farkındalıklar, ve konseptlerin geliştirilmesini gerek-
tirmektedir. Bu araştırmanın sonuçları ise yukarıda sayılan farklı disiplinler
tarafından gerçekleştirilecek eleştirel okumalara açıktır ve İstanbul'un kentsel
gelişimine ilişkisel bir çıkış noktası oluşturması ümit edilmektedir.

Extended Abstract

Revisiting Istanbul's Ecological Problems at the Regional Scale: The Transformation of Agricultural and Forest Land Covers between 1990 and 2006

*

Özlem Altinkaya Genel

Özyeğin University Faculty of Architecture and Design,
part-time lecturer

Within the course of the 21st century the Marmara Region, and particularly Istanbul, witnessed a series of mega-scale infrastructural interventions executed by the Justice and Development Party (JDP). These interventions triggered a series of ecological transformations across a range of scales. Provincial borders and metropolitan theories are insufficient to explain the scale and dynamics of these ecological transformations. In order to comprehend the ecological transformation precipitated by Istanbul's urban development, this paper focuses on the regional scale.

The speed and the scope of "planetary urbanization" (Lefebvre, 2003; Brenner, 2014) throughout the 20th and the 21st centuries demonstrated that putative scales and terms in the field of urban studies are no longer sufficient. "Metropolitan area" —that, "refer[s] to any large city" (Brunn, Hays-Mitchell, and Zeigler, 2008, p. 19)—is one of these terms, heavily used to identify urbanization beyond administrative borders. Metropolitan area depends on a settlement system hierarchy, solely based on demographic patterns and thus fails to represent spatial transformation and non-hierarchical, poly-nuclear complex settlement systems. Today, metropolitan area is still commonly used to evaluate Istanbul's urban development both by policymakers and academia.

As a result of efforts to understand this new paradigm change in the field of urban studies, today, there has been renewed interest in the concept of "region". Specifically, the Los Angeles School of Urbanism forged

this interest to explain the networked, polycentric, and fragmented nature of neoliberal-global urbanization (Scott & Porter, 2001; Soja, 1985). In the work of landscape architects, landscape ecologists, and geographers such as Ian McHarg (1992), Richard T. T Forman (2014), Patrick Geddes (1915), and Jean Gottmann (1961) the region emerged as the medium in which ecologies and natural sources compose hinterlands that set up economic linkages with urban agglomerations.

In this framework, if observed at the regional scale, a new urban and ecological awareness, that takes the hinterland relations of Istanbul into account, can be captured. The Marmara Region comprises eleven provinces—including Istanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdag, Kocaeli, Sakarya, Yalova, Bilecik, Bursa, Canakkale, and Balıkesir—with a total area of 67,000 square kilometers. The total population of the Marmara Region is more than 23 millions which is almost equal to one-third of Turkey's population. The deindustrialization of Istanbul's metropolitan area triggered an industrial sprawl in the Marmara Region and generated a fragmented landscape in which industrial and agricultural land uses and urbanized areas coexist with the forests, meadows, vineyards, olive trees, the water catchment areas, and wetlands of the region.

Furthermore, at the turn of the 21st century the Marmara Region, and particularly Istanbul, witnessed the construction of a series of mega-scale infrastructural projects as top-down urban planning interventions such as the Third Bridge, the Northern Highway, the Third Airport, the Canal Istanbul Project, the Marmaray Project, the İzmit Bay Bridge, and the Istanbul-Ankara Highspeed Train. Among these projects the ones that are situated within the metropolitan area of Istanbul — Third Bridge, the Northern Highway, the Third Airport, and the Canal Istanbul Project—occupy the water catchment and forest areas of the city, encouraging urbanization on these landscapes. In addition to these, ecological changes triggered by the Metropolitan Municipality Law No. 6360 published in 2012 should be emphasized. According to the law No. 6360, if a municipality has a population of more than 750,000 people within a radius of 10,000 meters from the city center, it is considered a metropolitan municipality. These laws rendered null and void the legal status of towns, hamlets, and villages within the metropolitan municipalities and transformed them into urban neighborhood units (*mahalle*). In other words, the villages within the borders of metropolitan municipalities were deprived of their statutory rights over their commons.

When these physical and legal interventions are taken into account, it is seen that geographical assets within the boundaries of more than one province such as the Sea of Marmara, the Ergene Basin and the Kaz Mountains in the Marmara Region are under the influence of different ecological threats. This paper proposes to focus on the “regional scale” to comprehend İstanbul’s urban development in relation to these ecological problems. In doing so, the land cover data obtained from the Ministry of Forestry and Water Management is processed by Multiple Correspondence Analysis and remapped via geographic information systems. These maps are then used to decipher the changes in agricultural land and forest areas in the Marmara Region, and the obtained results are discussed with respect to the urbanization dynamics of the region.

The findings of the analyses derived from these maps shed light on the centripetal and centrifugal forces operating at the regional scale and also demonstrate that land cover categories react differently to the rapid urbanization in the region. For instance, while the land covers in the Arable Land and Permanent Crops categories are more persistent, the land covers in Heterogeneous Agricultural Areas and Scrub and Herbaceous Plants categories are more vulnerable to urbanization and industrialization as exemplified in the decrease in Non-Irrigated Mixed Agricultural Land and in Pastures.

The social, economic and spatial repercussions of this resistance and competition between the different land uses— particularly agricultural, urban and industrial, in the Marmara Region—should be explored more profoundly through interdisciplinary studies. Moreover, the unique assemblages composed by the different ecologies in the Marmara Region indicate that the concept of the region itself should also be revisited: today, urban regions reveal processes— perhaps even more complex than the anticipation of the Los Angeles School of Urbanism— including land covers and land uses outside urban areas. The decipherment of these structures requires multidisciplinary studies involving urban and ecology-related disciplines and social sciences, and hence the development of new sensitivities, awareness, and concepts. The results of this research are open to critical readings by the different disciplines listed above and it is hoped it will create a relational point of departure to understand İstanbul’s urban development.

Kaynakça/References

- 25 Ekim 2016 tarihinde http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ESPON2006Projects/StudiesScientificSupportProjects/UrbanFunctions/fr-1.4.3_April2007-final.pdf adresinden erişildi.
- Bollens, J. C. ve Schmandt, H. J. (1965). *Metropolis; Its people, politics, and economic life*. New York: Harper & Row.
- Brunn, S. D., Hays-Mitchell M., ve Zeigler, D. J. (2008). *Cities of the world: World regional urban development*. New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- Burgess, E. W., Mckenzie, R. D., ve Park, R. E. (1967). *The city*. Chicago: University of Chicago Press.
- Complex cultivation patterns, 24 Ekim 2016 tarihinde <http://uls.eionet.europa.eu/CLC2000/classes/Pictures?CLCcategory=2/2.4/2.4.2&CLCtitle=Complex%20cultivation%20patterns> adresinden erişildi.
- Corine Land Cover Nomenclature in SKOS, 2015, 25 Ekim 2016 tarihinde <https://www.w3/2015/corine> adresinden erişildi.
- Corine Nedir?, 24 Ekim 2016 tarihinde <http://corine.ormansu.gov.tr/corineportal/index.html> adresinden erişildi.
- Dickinson, R. E. (1952). *City region and regionalism, a geographical contribution to human ecology*. London: Routledge & K. Paul.
- EIONET, EEA, ETC/TE. (2004). *Complex cultivation patterns*. 25 Ekim 2016 tarihinde ESPON. (2007). *ESPON project 1.4.3 study on urban functions final report*.
- Forman, R. T. T. (2014). *Urban ecology: Science of cities*. New York: Cambridge University Press.
- Geddes, P., Sir. (1915). *Cities in evolution: An introduction to the town planning movement and to the study of civics*. London: Williams & Norgate.
- Gottmann, J. (1961). *Megalopolis; the urbanized northeastern seaboard of the United States*. New York: Twentieth Century Fund.
- Greenacre, M. J., ve Blasius, J. (1994). *Correspondence analysis in the social sciences: Recent developments and applications*. London: San Diego; CA: Academic Press. <http://uls.eionet.europa.eu/CLC2000/classes/Pictures?CLCcategory=2/2.4/2.4.2&CLCtitle=Complex%20cultivation%20patterns> adresinden erişildi.
- Keyder, Ç. (2013). *Bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. Z. Yenal (Der.). İstanbul: İletişim.
- Le Roux, B. ve Rouanet, H. (2010). *Multiple correspondence analysis*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Lebart, L., & Saporta, G. (2014). *Historical elements of correspondence analysis and multiple correspondence analysis*. M. J., Greenacre, & J. Blasius (Der.), *Visualization and verbalization of data içinde* (ss. 31-45). Boca Raton: CRC Press.
- McHarg, I. L. (1992). *Design with nature*. New York: J. Wiley.
- Mostafavi, M. (2003). *Landscape urbanism: A manual for the machinic landscape*. C. Najle (Der.). London: Architectural Association.

- Mostafavi, M. ve Doherty, G. G. (2009). Ecological urbanism. Cambridge, Mass.; Baden, Switzerland: Harvard University Graduate School of Design, Lars Müller Publishers.
- OECD. (2012). Redefining "urban": A new way to measure metropolitan areas. OECD Publishing. 25 Ekim 2016 tarihinde <http://dx.doi.org/10.1787/9789264174108-en> adresinden erişildi.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı Ulusal Arazi Örtüsü Sınıflandırma Sistemi – Ulusal Arazi Örtüsü 2006 Projesi (Aris).
- Scott, A. J. ve Porter, M. E. (2001). Global city-regions: Trends, theory, policy. Cambridge, UK; New York: Oxford University Press.
- Shennan, S. (1997). Quantifying archaeology (2nd ed.). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Soja, E. W. (1985). Regions in context: spatiality, periodicity, and the historical geography of the regional question. *Society and Space*, 3, 175-190.
- Tomanney, J. (2009). Region. *International Encyclopedia of Human Geography içinde* (Cilt. 9, ss. 136-150). Amsterdam: Elsevier.
- Vidal de, L. B. (1926). Principles of human geography. E. D. Martonne ve M. T. Bingham (Der.). New York: H. Holt and company.
- Waldheim, C. (2006). The landscape urbanism reader. New York: Princeton Architectural Press.

Özlem Altinkaya Genel,

2006'da MSGSÜ Mimarlık bölümünden mezun oldu. Aynı yıl başladığı Bilgi Üniversitesi Mimari Tasarım Programı'nı 2008'de bölüm birincisi olarak tamamladı. 2009-2010 yıllarında İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen İstanbul 1910-2010: Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi'nde asistan küratör olarak yer aldı. 2012-2016 yılları arasında Harvard Üniversitesi Graduate School of Design'da doktorasını tamamladı. 2014-2015 yıllarında Harvard Mellon Initiative for Urbanism in the Humanities İstanbul Portalı'nda araştırmacı olarak çalıştı. Halen, yarı zamanlı öğretim üyesi olarak İstanbul, kentleşme ve peyzaj teorileri, eleştirel kartografya ve mimari tasarım dersleri vermektedir. Adres: Feneryolu Mh. Fahrettin Kerim Gökay Cd., Ebru Sk. No:3/9, Kadıköy/ İSTANBUL 34724

- *Özlem Altinkaya Genel holds a Bachelor of Architecture degree from Mimar Sinan University of Fine arts. She graduated summa cum laude from Istanbul Bilgi University with a MArch degree in 2008. Between 2012 and 2016 she completed her doctoral degree at Harvard University Graduate School of Design. In 2014-2015, Ozlem worked as a Research Assistant at Istanbul Research Portal of Harvard Mellon Urban Studies Initiative. Her background in research also includes "Istanbul 1910-2010: The City, Built Environment and Architectural Culture Exhibition" in 2010 in which she worked as an assistant curator. Currently she is a part-time lecturer teaching courses on Istanbul, urbanization and landscape theories, critical cartography and architectural design. Address: Feneryolu Mh. Fahrettin Kerim Gökay Cd., Ebru Sk. No:3/9, Kadıköy/ ISTANBUL 34724*

E-mail: ozlemaltinkaya@gmail.com

Turizmde Sürdürülebilirlik: Bir Ölçülebilirlik Aracı Olarak Göstergelerin Önemi

*

Aysu Uğurlar
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Öz

Sosyal, kültürel ve ekonomik etkinlikler bütünü olarak turizm, ekonominin önemli bir katalizörü olarak giderek önem kazanmaktadır. Turizm, diğer ekonomik sektörlere göre çevresel kaynakları en çok kullanan sektördür. Bu nedenle turizm yönetimine doğal ve kültürel çevrelere yönelik farkındalığın kazandırılması sürdürülebilir bir turizmin gereğidir. Diğer bir deyişle turizmde sürdürülebilirlik, çevreye daha fazla önem veren yeni bir turizm yaklaşımı yaratmaktadır. Bu bağlamda doğaya karşı bir taahhüt olarak görülen sürdürülebilir turizm, gelecekteki fırsatları koruyup geliştirmeyi gözeterek, bugünkü turistlerin ve ev sahipliği yapan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılama ilkesini benimsemektedir. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde bu makalenin odağı sürdürülebilir turizmin ölçüm araçlarının temelini oluşturan göstergeler olup, sürdürülebilir turizm göstergeleri ve önemi tartışılmaktadır. Sürdürülebilir turizm göstergeleri belirli turizm destinasyonları yöneticilerinin ya da bu noktalar ile ilgili hedef kitlelerin verilebilir doğrudan kullanımına yöneliktir. Göstergeler, yöneticilerin turizm sektörünün bağımlı olduğu doğal ve kültürel çevrelere zarar verebilecek karar almaları riskini azaltmak için bilmeleri gerekli noktalar üzerinde odaklanmaktadır. Bu makalede turizm faaliyetlerinin etkin olduğu ya da etkinleştirilmek istendiği destinasyon ya da bölgelerde turizmin gelişiminde görev alan yöneticiler, planıcılar gibi aktörlere rehber bir araç olarak çevresel, ekonomik, sosyal etkenlerin ölçülebilirliğinde önemli bir araç olarak göstergelerin tanımlanması ve kullanımı ile yerlere özgü, izlenebilir, ölçülebilir (nitel ya da nicel) doğru ve özenli seçilmiş göstergelerin etkin bir sürdürülebilir bir turizm yönetimi ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında en temel araçlardan biri olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, Sürdürülebilir turizm, Sürdürülebilir turizm ölçülebilirliği, Göstergeler.

Sustainability in Tourism: The Importance of Indicators as a Measurability Tool

*

Aysu Uğurlar
Yüzüncü Yıl Universty

Abstract

Tourism as a whole of social, cultural, and economic activities is becoming increasingly important as a key catalyst of the economy. Tourism is the sector that uses environmental resources the most compared to the other economic sectors. Therefore, creating awareness of the natural and cultural environment in tourism management is a prerequisite for sustainable tourism. In other words, sustainability in tourism requires creating a new approach to tourism, which attaches more importance to the environment. In this context, sustainable tourism, considered as a commitment to the nature, adopts the principle of meeting the needs of today's tourists and host regions while caring for and enhancing the opportunities of the future. The focus of this article is the indicators that constitute the basis for the tools for measuring sustainable tourism and indicators of sustainable tourism and their importance are discussed in the study. Indicators of sustainable tourism are aimed at direct utilization by administrators of specific tourism destinations or target audiences related to these locations. The indicators can also work as a tool of wider observation at the regional or national levels. The indicators focus on essential points that administrators need to know to reduce the risk of taking decisions that can cause damage to the natural and cultural environments that the tourism industry is dependent upon. This article emphasizes that the definition and utilization of indicators as a guiding tool for actors such as managers and planners, who assume responsibilities in tourism development in destinations or regions where tourism activities are intense or desired to be activated, in the measurability of environmental, economic, and social factors as well as the right and carefully chosen, locally and destination-relevant, monitored (qualitatively or quantitatively), and measurable indicators are one of the main tools in ensuring an efficient sustainable tourism management.

Keywords: Sustainable development, Sustainable tourism, Measurability of sustainable tourism, Indicators

Giriş

Turizm, sosyal, kültürel ve ekonomik geniş etkinlikler bütününden oluşmaktadır. Öztas'a (2002) göre, turizm, sürekli olarak ikamet edilen yer dışında, eğlence, dinlenme, spor, kültür vb. gereksinimlerin giderilmesi amacıyla yapılan seyahat ve geçici konaklama faaliyetleridir. Turizm sektörü ise "seyahat edenlerin; seyahat, konaklama, yeme-içme, eğlenme ve benzeri gereksinimlerini karşılamak amacıyla üretilen ürün ve hizmetlerin gelişimi, üretimi ve pazarlanmasında rol alan, özel ya da kamuya ait işletmelerin bileşimi" olarak tanımlanmaktadır (Goeldner and Ritchie, alıntılan Günel, 2009, s.5). Günümüzde dünyadaki ekonomik, teknolojik ve siyasal değişimlere koşut ekonomik, çevresel ve sosyal gelişmenin önemli bir katalizörü olarak hızla gelişmekte olan turizm sektörü, ülke ekonomilerinde önemli bir yer almaktadır.

Çevresel kaynaklar turistik talebi yönlendiren etkenlerin başında olduğu için turizm, diğer ekonomik sektörlere göre çevresel kaynakları en çok kullanan sektördür (Can, 2013, s.24). Akış (1999 alıntılan Can, 2013, s.29), turizm sektörünün bir talep ögesine dönüştürdüğü çevresel kaynakları üçe ayırmaktadır: a) deniz kıyıları, ormanlık alanlar, ulusal parklar vb. doğal kaynaklar b) tarihi kent dokuları, arkeolojik alanlar gibi insan yapısı kaynaklar c) yeme-içme, merasim, örf ve adetler gibi sosyo-kültürel kaynaklar. Bu nedenle turizm potansiyeline sahip alanlarda/yerleşmelerde tarihi, kültürel ve fiziki kaynakların korunması, çekicilik unsurları olan çevresel kaynaklarının sürdürülebilirliği oldukça önemlidir. Aksi durumda ciddi olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Örneğin turistler ya da ziyaretçilerin yoğunluğu katı atık kaynaklı sera gazı üretimi, yaşam kalitesinin azalması, gürültü, kirlilik, dış etkenlerden kaynaklanan kimlik kaybı vb. çevresel ya da sosyal olumsuzluklara neden olabilir.

Çevre, kalkınma ve güvenli bir geleceğe ilişkin sorunların öne çıktığı 1960'lı yıllarda, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik gelişme, sosyal ve çevresel değerlerin korunması ilkelerine dayandırılan "sürdürülebilir kalkınma" bir amaç olarak kendini göstermiştir (Uğurlar, 2007, s.456). Ancak 1987'de yayınlanan ve kısaca Brundtland Komisyonu denilen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun raporu ile önem kazanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. 1992 yılı Rio Dünya Zirvesi'nde ise 1972 yılı Stockholm Konferansından sonraki yirmi yıllık süre içerisinde dünyada oluşan olumsuz çevresel sorunlar tartışılmış ve 182 devlet tarafından "Gündem 21(Agenda 21)", küresel eylem planı kabul edilmiştir. Gündem 21, dünyanın 21. yüzyıla sürdürülebilir gelişme ile girmesini amaçlayan ve

dünyanın doğal kaynaklarının korunması konusunda en geniş ve en üst seviyede bir anlaşmayı beraberinde getiren, konusunda ilk ve çok önemli bir uluslararası anlaşmadır. Zirvede çevresel konularda alınan kararların, nüfus artışı, global ısınma ve sera etkisi, asit yağmurları, ormanların azalması, kirlilik ve su kaynaklarının tüketilmesi gibi turizm etkinliklerinin gelecekte sürdürülebilirliği açısından birinci derecede önemli konuları içermektedir. 1996 yılında Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi, Dünya Turizm Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı bünyesindeki Yeryüzü Konseyi tarafından Gündem 21 sonuçları üzerine kurulu "Seyahat ve Turizm için Gündem 21 (Agenda 21 for the Tourism and Travel Industry)" başlıklı rapor hazırlanmıştır (Fidenza, Barbone, Dabdoub, 2011, s.25). Bu programda, "turizmde kalkınma; gelecekteki fırsatları koruyup geliştirmeyi gözeterek, bugünkü turistlerin ve ev sahipliği yapan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılama ilkesini benimser. Sürdürülebilir turizm ürünleri, "turistik kalkınma ile zarar görmek yerine, yerel çevre, toplum ve kültürlerle uyum içinde işlenen yararlı ürünlerdir" biçiminde tanımlanmıştır. Bu bağlamda turizmde sürdürülebilirlik, çevreye daha fazla önem veren yeni bir turizm yaklaşımı yaratmaktadır. Bu yaklaşım yenilenemeyen kaynakların daha verimli kullanımı ve gelecek nesillere aktarılmasını, yenilenebilir kaynakların (su, toprak, doğal ekosistemler vb.) ise taşıma kapasitesi limitleri içerisinde sınırlı kullanılmasını savunmaktadır.

Turizm faaliyetlerinin temel olarak çevreye bağımlı olması ve diğer yandan çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla uzun vadede devamlılığının sağlanması bazı arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) turizm sektörü için uygulanabilir uluslararası kabul görmüş bir dizi sürdürülebilirlik göstergesi geliştirmeye başlamıştır. Bu makalede turizm faaliyetlerinin etkin olduğu ya da etkinleştirilmek istendiği alanlarda (bölge/kent vb.) turizmin gelişiminde görev alan yöneticiler, planacılar, turizm işletmecileri gibi aktörlerin yararlanabileceği bir araç olarak çevresel, ekonomik, sosyal göstergelerin tanımlanması, kullanımı ve sürdürülebilir turizm planlaması için önemi vurgulanmaktadır.

Turizmde Sürdürülebilirlik: Sürdürülebilir Kalkınmadan Sürdürülebilir Turizme

Tarihsel olarak sürdürülebilir kalkınma kavramı pek çok yorum ve tanıma konu olmuştur. Özellikle 1980'lerden itibaren daha geniş alanda kullanılmaya başlanan "sürdürülebilirlik" (Sustainability) kelimesi esas itibariyle; sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak anlamla-

rında kullanılmaktadır (Onions, 1964 alıntılıyan Tıraş, 2012, s.59). Bir başka ifade ile gelecek nesillerin ihtiyaçlarına zarar vermeksizin bugünkü nesillerin ihtiyacını karşılamaktır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, dünyada genelinde 1987 Brundtland raporu yayınlandıktan yaygın bir biçimde tanınır hale gelen günümüzde hem ulusal hem evrensel ölçekteki çevre koruma politikalarının genel kabul görmüş ana kavramıdır (Tıraş, 2012, s.59). Keleş'in (1998) ifade ettiği üzere "sürdürülebilir kalkınma" çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bu günkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanmasıdır (Tıraş, 2012, s.59).

Holmberg'e (1992) göre sürdürülebilir kalkınmanın, kavram olarak tartışılmaya ve kullanılmaya başlandığı günden bu yana genellikle kabul edilen ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar (Harris, 2000, s.6; Çaylan ve Çelik, 2016, s.30) :

1. "Ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretebilmeli; hükümet ve dış borçların yönetilebilirliğini sürdürebilmeli, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınmalıdır.
2. Çevresel olarak sürdürülebilir bir sistem, kaynak temelini sabit tutmalı, yenilenebilir kaynak sistemlerinin ya da çevresel yatırım fonksiyonlarının istismarından kaçınmalı ve yenilemeyen kaynaklardan yalnızca yatırımlarla yerine yeterince konulmuş olanları tüketmelidir. Bu süreç, ekonomik kaynak olarak sınıflandırılmayan, biyolojik çeşitlilik, atmosferik denge ve diğer ekosistem işlevlerinin korunmasını da içermelidir.
3. Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, eşitlik dağılımını; sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır".

20. yüzyıldan itibaren hızla kalkınan ülkeler ekonomik kalkınmalarını tamamlamış ve sosyal refaha ulaşmışlardır. Küreselleşme sürecinde dünyada özellikle gelişmiş ülkelerin teknolojik bilgi ve ekonomik yönden yarışma içinde olması dünya ticaretinin gelişmesine ve sınırları aşmasına sebep olmuştur (Tıraş, 2012, s.66). Hızla gelişen sanayileşme, kentleşme, teknoloji ve ekonomideki gelişmeler, kaynak-ihtiyaç dengesini bozmuş, sosyal refahı elde etme gayretleri insanlığın geleceğini tehdit etmeye başlamıştır (Baykal ve Baykal, 2008, s. 11 alıntılıyan Tıraş, 2012, s.66). Böylece, "ekonomik olarak kalkınmak mı? yoksa çevresel değerleri korumak mı?" ikilemini aşma çabasıyla sürdürülebilir kavramı geliştirilmiştir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma yukarıdaki boyutları ile düşünüldüğünde; Tanguay, Ra-

jaonson, Therrien'in (2013) ifade ettiği gibi sadece nesillerarası eşitliği amaçlayan bir yaklaşım olarak değil, aynı zamanda ekonomik büyümeyi savunanlar ve çevre korumanın destekçileri tarafından ortaya atılan, görünüşte uyumsuz argümanlara alternatif bir paradigma olarak tasvir edilmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma her iki tarafın, meşruiyetini tanımlayarak bu iki çelişkiyi uzlaştırmaya çalışan orta(medyan) bir gelişme yoludur (Tanguay vd, 2013, s.863).

Tıraş'a (2012) göre sürdürülebilir kalkınma kavramı ekonomi disiplini içerisinde borçların sürdürülebilirliği, turizmin sürdürülebilirliği, sürdürülebilir büyüme gibi makroekonomik tanımlar içerisinde de yerini almaktadır. Aşağıda sürdürülebilir turizm ve sürdürülebilir turizm göstergeleri bu kavram çerçevesinde tartışılmaktadır.

Sürdürülebilir Turizm

Sürdürülebilirlik kavramı, yerelden küresele politika ve turizmle ilgili bütün faaliyetleri içine almaktadır. Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) 2020 Vizyon Raporu'na göre 2020 yılında uluslararası senelik turist varışları 1,6 milyar kişiye ulaşacak ve büyük bölümü gelişmekte olan ülkelere yönelecektir (TÜSİAD, 2012, s.26). DTÖ turizmindeki bu büyüme eğilimlerinin devam edeceğini ve ziyaretçi sayısının 2030 yılında 1,8 milyara ulaşacağını tahmin etmektedir. Bu durum beraberinde turizm ile doğrudan ilişkili olan çevre kalitesi, kültürel çeşitlilik, sosyal doku, güvenlik ve refah seviyelerinde dönüşümlere neden olacaktır. Turizmin bir fırsat sağlayacağı gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörünün istenilen şekilde gelişmesi için sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin benimsenmesi gereklidir (TÜSİAD, 2012, s.26). Bu ilkelerin turizm alanında uygulanması, kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik etkenleri arasında denge kurarak turizmin uzun vadeli sürdürülebilirliğini garanti altına almaktadır (Tanguay vd., 2012, s.865)

UNEP (2005) sürdürülebilir turizmin, ayrı veya özel bir turizm biçimi olmadığını aksine her türlü turizmin daha sürdürülebilir olmasını sağlamaya çalışmak olduğunu söylemektedir. Turizmi daha sürdürülebilir kılmak sadece turizme yönelik negatif etkilerin kontrol edilmesi ya da yönetilmesi değildir. Aynı zamanda ekonomik ve sosyal yönden topluluklara ya da yerele fayda sağlamak, çevrenin korunması farkındalık yaratabilmektir (UNEP, 2005, s.2). Diğer bir deyişle sürdürülebilir turizm, turizmin geliştirilmesinde önemli bir unsur oluşturan çevresel kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını, gerekli ekolojik süreçlerin sürdürülmesini ve doğal mirasın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olmanı yanı sıra, ev sahibi

toplulukların sosyo-kültürel mirasa ve geleneksel değerlere saygı gösterilmesi, inşa edilmiş ve yaşayan kültürel mirasın korunması ve geleneksel değerlerin korunması ve kültürler arası anlayışa ve hoşgörülere katkıda bulunması anlamına gelmektedir (Tanguay vd., 2012, s.864). Sürdürülebilir turizmde ekonomik kalkınma ve çevre korunma karşıt güçler olarak görülmemeli birbirilerini güçlendiren unsurlar olarak görülmelidir. Politikalar ve uygulamalar turizm masraflarını azaltmayı, faydaları güçlendirmeyi hedeflemelidir (UNEP, 2005, s.2).

Tablo 1. Sürdürülebilir Turizmin 12 Hedefi

1.Ekonomik Süreklilik	Turizm destinasyonlarının ve işletmelerinin uzun vadede fayda sağlamaya ve büyümeye devam etmesi için sürekliliklerini ve rekabetçiliklerini sağlamak
2. Yerel Refah	Ziyaretçilerin yerel harcama oranını artırmak da dâhil olmak üzere turizmin ev sahibi destinasyona katkısını azamiye çıkarmak
3.İstihdam Kalitesi	İrk, cinsiyet, engellilik gibi konularda ayrımcılığa izin vermeden, ücret ve hizmet kalitesinin artırılması dahil olmak üzere turizm tarafından yaratılan yerel istihdamın sayısını ve kalitesini artırmak
4.Sosyal Eşitlik	Yoksullara sunulan fırsatların, gelirin ve hizmetlerin iyileştirilmesi dahil olmak üzere turizmden elde edilen ekonomik ve sosyal faydanın genele adil bir şekilde dağılımını gözetmek
5.Ziyaretçi Memnuniyeti	İrk, cinsiyet, engellilik gibi konularda da ayrımcılık yapmadan bütün ziyaretçilere güvenli ve tatmin edici bir deneyim sunmak
6. Yerel Kontrol	Turizmin diğer paydaşları ile istişare içerisinde planlama, yönetim ve bölgede turizmin gelişimi konusunda yerel yönetimleri süreçlere dahil etmek ve yetkilerini artırmak
7. Toplumsal Refah	Sosyal bozulma ve istismara yol açmadan sosyal yapı ve kaynaklara, imkânlarla ve yaşam destek sistemlerine erişim dahil olmak üzere yerel halkın yaşam kalitesini muhafaza etmek ve iyileştirmek
8.Kültürel Zenginlik	Ev sahibi topluluklara özgü kültür, gelenek ve tarihi mirasa saygı duymak ve güçlendirmek
9.Fiziki Bütünlük	Kentsel ve kırsal alanların kalitesini muhafaza etmek ve güçlendirmek ve çevrenin fiziki ve görsel bakımdan bozulmasını engellemek
10. Biyolojik Çeşitlilik	Doğal alanların, habitatın ve yaban hayatının korunmasını desteklemek ve olası zararı asgariye indirmek
11. Kaynak Verimliliği	Turizm firma ve hizmetlerinin gelişim ve işletmesinde sınırlı ve yenilene-meyen kaynakların kullanımını asgariye indirmek
12. Çevresel Temizlik	Turizm işletmelerinden ve ziyaretçilerden kaynaklanan hava, su ve kara kirliliğini ve atık üretimini asgariye indirmek

Kaynak: UNEP.(2005). s.18.

Özellikle son yirmi yılda küresel turizm sektöründe sürdürülebilirlik oldukça önem kazanmış ve sürdürülebilirlik alanında kalıcı dönüşümler gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda otel ve eğlence tesislerinin temel çevre yönetmeliklerine bağlı hareket ederek sosyal sorumluluk anlayışı giderek

artmakta ve kurumsallaşmaktadır (TÜSİAD, 2012, s.26). TÜSİAD'a (2012) göre sürdürülebilir turizm yalnızca çevreci bir anlayışın ürünü değildir ve ana hedefleri arasında ekonomik sürdürülebilirlik de bulunmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilirlik ile rekabetçilik arasında güçlü bir ilişki vardır ve son yıllarda turistlerin tercihlerinde çevre ve doğa temizliği oldukça önem kazanmaktadır (TÜSİAD, 2012, s.26).

UNEP (2005), sürdürülebilir turizm gelişimi için turizm potansiyeli olan destinasyon ya da bölgelere bir rehber niteliğinde ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların tümünü içine 12 temel hedef tanımlamıştır (Tablo 1). Mekânsal, yönetsel ve planlama açısından bakıldığında ise bu hedeflerin ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde birbirleri ile uyumlu, ilişkili, ilgili ve yereli öne çıkararak ve tüm paydaşların katılımını öngören bir yaklaşıma da sahip olduğu görülmektedir.

Turizmin sürdürülebilirliği ve dolaylı olarak yukarıdaki hedeflere erişimin sağlanmasında UNEP (2005, s.71) tarafından amaçlarına göre aşağıdaki gibi beş temel araç kategorize edilmiştir. Bunlar:

- *Ölçme araçları*: Turizm ve etkisinin düzeyini belirlemek, mevcut veya potansiyel değişiklikleri takip etmek için kullanılan araçlar.
- *Yönetim ve kontrol araçları*: Kalkınma ve uygulama faaliyetlerinde mevzuat tarafından da desteklenen sıkı kontrollerin sağlanmasında kullanılan araçlar.
- *Ekonomik araçlar*: Finansal araçlar vasıtasıyla davranış ve etkileri etkilemek ve piyasa yoluyla sinyal göndermek.
- *Gönüllü araçlar*: Paydaşların sürdürülebilir yaklaşımlara ve uygulamalara gönüllü olarak katılmalarını teşvik eden çerçeveler veya süreçler sağlamak.
- *Destek araçları*: Bu araçlar sayesinde hükümetler doğrudan ve dolaylı olarak işletmeleri ve turistlere yönelik operasyonlarını ve faaliyetlerini daha sürdürülebilir hale getirmekte ve destekleyebilmektedir.

Yukarıdaki araçların her biri sürdürülebilir bir turizm gelişimi için oldukça önemli ve ayrı bir tartışma konusu olacak araçlardır. Ancak bu makalenin odağı sürdürülebilir turizmin ölçüm araçlarının temelini oluşturan göstergeler olduğu için aşağıda sürdürülebilir turizm göstergeleri ve önemi tartışılmaktadır.

Turizmin Ölçülebilirliği ve Göstergeler

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ekonomik sosyal ve çevresel boyutlarıyla son derece geniş kapsamlı olduğundan bu alanlarda değişimlerin de etkileri çok yönlü olmakta ve bu nedenle algılanmasını ve değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır (Yıkılmaz, 2011, s.43). Sürdürülebilirliği ölçmeye yönelik girişimler bazı kavramsal zorluklarla yüzleşmek zorundadır. Birincisi sürdürü-

lebilirlik kavramı çok boyutlu, tek tip olarak tanımlanmamış olduğundan ölçülmesi zordur. İkincisi kavram evrensel değildir ve yerel, çevresel, sosyal ve ekonomik bağlamlardan etkilenebilir. Üçüncüsü ise sadece yasalara uyumluluk göstermek sürdürülebilir kalkınma modelini açıklamada yetersiz kalmakta ve başarıya ulaşmasını zorlaştırmaktadır (Castallini ve Sala, 2009, s.871). Dahası yerel kalkınmada (sürdürülebilir) orta-uzun vadeli bir süreç değerlendirmesinin getirdiği zorluk iki şekilde görülmektedir (Castallini ve Sala, 2009, s.871) : a) Yerel kalkınma düzeylerini ve yaşam kalitesini ölçmek için yeni yöntemler bulma ihtiyacı, sadece GSYİH gibi ekonomik göstergelerin değerlendirilmesinin üstesinden gelinmesi. b) Bu politikaların zamansal gelişimini değerlendirmek, karar vericilere yerel gelişim için alınan stratejinin etkilerini, uygulama öncesi ve sonrası süreçleri karşılaştıran araçların benimsetilmesi. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınmanın yeterli sayıda ekonomik, toplumsal ve çevresel değişken ile uygun yöntemler kullanılarak ölçülmesi gerekmektedir (Yıkılmaz, 2011, s.43).

Sürdürülebilir kalkınmanın alt bileşenlerinden kentsel yaşam kalitesi, sürdürülebilir turizm göstergeleri ya da başka bir alana yönelik göstergeler olsun göstergelerin nasıl ölçüleceği, ayrı bir sorun alanıdır (Görer ve Uğurlar, 2007, s.230). Kavramının gündeme geldiği ilk günlerden bu yana, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ilerlemenin nasıl en iyi şekilde ölçüleceği, izleneceği ve değerlendirileceği ile ilgili tartışmalar süregelmektedir (Yıkılmaz, 2011, s.43). Tartışmaların odağında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) kavramı yer almaktadır. Çünkü GSYH' nin ekonomik zenginlik için bir gösterge olarak kullanılması çeşitli sosyal ve çevresel sorunların ölçülememesine yol açtığı ifade edilmektedir. Bu nedenle, GSYH' ye alternatif veya tamamlayıcı nitelikte "Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi veya Ekolojik Ayak İzi" gibi çeşitli endeksler (endekslerin temelini göstergeler oluşturmaktadır) geliştirilmiştir. Bazı ülkeler ise endekslerin yerine, sürdürülebilir kalkınmanın seçilmiş ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerini tasvir eden sürdürülebilir kalkınma gösterge setleri geliştirmeye ve benimsemeye başlamıştır. Dünyada giderek, sürdürülebilir kalkınma gösterge setlerinin, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik kaydedilen ilerlemenin izlenmesinin standart yolu olarak benimsendiği görülmektedir (Yıkılmaz, 2011, s.43-44).

OECD'ye (2002) göre gösterge bir olayın/çevrenin/alanın durumuna ilişkin bilgi sunan, açıklayan parametre (ölçülen ya da gözlemlenen bir özellik) ya da parametrelerden elde edilen değer iken endeks toplulaştırılmış veya ağırlıklandırılmış parametre ya da göstergelerden oluşan bir set olarak tanımlanmaktadır (Yıkılmaz, 2011, s.59). Yıkılmaz (2011)'in ifade ettiği üzere basit göstergeler yalnızca bir değişkeni ölçmekte ve endekslere nazaran

daha bilimsel ve daha nesnel olarak algılanmaktadır. Çünkü göstergelerin değerleri endekslerde olduğu gibi öznel seçimlere ya da farklı birimdeki değişkenlerin toplanmasına dayanmamaktadır. Bir endeksin geniş bir kabul görmesi için varsayımların, sınırlamaların ve kullanılan metodolojinin anlaşılır olması gerekmektedir. Endekslerin oluşturulmasında kabul edilen varsayımlar ve gösterge seçim kriterleri, genellikle öznel değerlendirmelere dayandığı için göstergelerden bileşik endeks oluşturulurken genelde nesnel bakış açısından öznelliğe doğru bir kayma söz konusudur (Yıkılmaz, 201, s.59). Bu bağlamda bir genelleme yapılacak olursa göstergenin en temel özelliği, karmaşıklığı makul düzeyde, kolaylıkla anlaşılabilir ve yorumlanabilecek bilgi halinde özetlemesidir (Yıkılmaz, 2011, s.43). Göstergelerin seçimi, göstergelerin tek bir bileşene indirgenmesi, göstergelere herhangi bir ağırlık verilip verilmemesi, kullanılan istatistikî değerlendirme yöntemi sonuçları etkileyen başlıca faktörlerdir (Görer ve Uğurlar, 2007, s.230).

Sürdürülebilirlik göstergelerinin tanımlanması ve kullanılması planlama ve yönetim sürecinin merkezi bir bileşenidir. DTÖ, 1990'lı yıllardan beri bu konu üzerinde çalışmaktadır (UNEP, 2005, s.74). Choi ve Sirakaya (2006) ve Miller'e (2001), göre sürdürülebilir turizm göstergeleri sürdürülebilir turizm politikası uygulamasını desteklemek için kullanılan temel değerlendirme aracının bir parçasıdır. Bunlar turizm gelişimi ve turizm yönetimi sürecindeki önemli değişimleri değerlendirebilecek bir dizi bilgi oluşturmaktadır. Tablo 2. ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları ile sürdürülebilir kalkınma konularının turizmi de içine aldığını göstermektedir. Diğer bir deyişle sürdürülebilir turizm göstergelerinin kaynağı ya da çıkış noktası sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ya da göstergeleridir.

Tablo 2. Turizmde Sürdürülebilir Kalkınma Konuları

Sıra	Konu	Sıra	Konu
1	Ekosistem	11	Halkın Katılımı
2	Su	12	Kültür
3	Atmosfer	13	Erişebilirlik
4	Enerji	14	Yatırımlar
5	Atıklar	15	Eko-turizmin teşvik edilmesi
6	Manzara ve sıkıntılar	16	Ekonomik Canlılık
7	Esneklik ve risk	17	İstihdam
8	Güven ve güvenlik	18	Pazarlama
9	Sağlık	19	Ayrıcalık
10	Memnuniyet	20	Trafik

Kaynak: Tanguay vd. (2013). s.8.

Sürdürülebilir turizm göstergeleri alanındaki örneklerin çeşitliliği, hala deneme yanılma aşamasında olduğunu göstermektedir. Sunulan çözümler artan ya da büyüyen bir ihtiyacı gidermeyi henüz tam olarak sağlamamıştır. Bununla birlikte, gösterge gelişiminde arz ve talep arasındaki boşluğu kapatmak için ortaya çıkan alternatif stratejileri şunlardır: Mevcut göstergelerin çevresel göstergelerle bağlaştırılması, DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen çerçevelerin kullanılması ve sektöre (turizm sektörü) özgü gösterge sisteminin inşasına katılmak (Tanguay vd.,2012, s.863). Göstergelerin tanımlanması ve ölçümü, turizm ve çevre arasındaki belirli sebep/sonuç ilişkisinin tanımlanabilmesine imkân vermektedir. Böylece turizm faaliyetlerinden kaynaklanan sonuçlar ve etkiler de ortaya konulabilmektedir (DTÖ, 2004, s.10). Sürdürülebilir turizm göstergeleri; zaman içindeki değişimleri sürekli ve tutarlı bir şekilde izlemede ve hedefleri netleştirmeye yardımcı olabilirler ve en önemlisi hedefleri daha hassas olmaya zorlar. Dahası, daha fazla hesap verebilirliği (izlenebilirlik, şeffaflık) geliştirmede ve eylemlere ya da uygulamalara ilişkin farkındalık ve destek sağlanmasında çok değerli olabilirler (UNEP, 2005, s.72).

Göstergeler aracılığı ile turizm yöneticileri daha iyi ve gelişmiş bir şekilde; ortaya çıkan sorunları tanımlayabilmekte ve bunları önleyebilmekte ya da hafifletebilmekte, etkileri tanımlayıp, sorunlara neden olmadan önce bunlara karşı önlemler alabilmekte, sınırlarını ve yaratacağı fırsatları tanımlayarak, sürdürülebilir turizmin gelişmesine destek sağlayabilmekte ve bilgiye dayandırılan sorumluluğu olan karar alma kavramını geliştirerek, yönetimlerin öngörü yeteneklerine katkıda bulunabilmektedir (DTÖ, 2004, s.10; WTO, 2004, s.8). Diğer bir deyişle politikacılar için göstergeler, turizm sektörünün yapısını etkileyen iç ve dış faktörlerin teşhisine karşılık gelir. Ayrıca turizmin faydalarını ve etkilerini yansıtmakta ve öncelikli eylemlerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır (WTO, 2004, s.9). Bir başka ifade ile bir politika değişikliği veya yeni bir eylemin ne zaman olabileceği konusunda erken uyarı sağlar ve aynı zamanda turizmin uzun vadeli planlanması ve gözden geçirilmesi için temel oluşturur (UNEP, 2005, s.72). Bu bağlamda sürdürülebilir turizm göstergeleri belirli turizm destinasyonları yöneticilerinin ya da bu noktalar ile ilgili hedef kitlelerin (tesis sahipleri, milli park yöneticileri vb.) doğrudan kullanımına yöneliktir.

Göstergeler; sektörün mevcut durumunu (doluluk oranı, turist memnuniyeti vb.), turizm sektörü üzerinde baskı yaratan gerilimler (su sıkıntısı, suç oranı vb.), turizmin etkisi (ormansızlaştırma, toplumun gelir

düzeyi vb.), yönetim sisteminin durumu (kıyı kirliliğinin temizlenmesinin finansmanı, kirlilik seviyeleri vb.) gibi pek çok durumu ortaya koymada kullanılabilir (UNEP, 2005, s.72). Ancak sürdürülebilirlik göstergeleri, ilgili destinasyon için bir turizm stratejisi hazırlama sürecinin erken safhalarında tanımlanmalıdır (UNEP, 2005, s.73).

Sürdürülebilirlik göstergeleri için nicel ve nitel bilgiler kullanılabilir. Bir gösterge, olası bir dizi veri kaynağından veya bilgi kaynaklarından seçilir (WTO, 2004, s.8; UNEP, 2005, s.73). İlgili paydaşlara yardımcı olması açısından göstergelerin seçiminin katılımcı bir yaklaşım izlemesi gerekmektedir (UNEP (2005, s.73). Bu bağlamda UNEP (2005) 'e göre sürdürülebilir turizm göstergelerinin seçiminde beş kriter dikkate alınmalıdır. Bunlar (UNEP, 2005, s.73) :

- Göstergenin seçilen konu ile alaka düzeyi.
- Gerekli bilgiyi elde etme ve analiz etme fizibilitesi.
- Verilerin kullanıcıları için bilgi ve güvenilirliğin güvenilirliği.
- Kullanıcılar arasında anlaşılabilirlik ve kolaylık.
- Periyodik (Zaman içinde) ve bölgeler arası karşılaştırılabilirlik.

Genel olarak göstergelerin seçim kriterleri değerlendirilecek olursa, göstergeler destinasyonun belirli özelliklerine göre değişeceklerdir. Burada önemli olan verilerin elde edilip(yeniden elde edilebilir, güncellenebilir) olmasıdır. Bununla birlikte verilerin elde edilebilirliği ile ilgili sorunlar taşınmasından ötürü, potansiyel bir göstergenin elenmesi doğru değildir. Bu durumda anket, doküman vb. farklı kaynaklara başvurulmalıdır. Söz konusu göstergelerin güvenilirliği ve anlaşılır olması da oldukça önemlidir. Çünkü göstergenin temel amacı değişen perspektifleri turizm yöneticilerine güvenilir bir biçimde aktarmaktır. Göstergenin güncellenebilen ve periyodik olarak izlenen bir nitelik taşıması zaman içindeki eğilimlerin saptanabilmesini ve alanlar içinde karşılaştırmanın yapılabilmesini, genel bir eğilim raporu hazırlanabilmesini sağlaması açısından önemlidir. Ayrıca göstergelerin ulusal, uluslararası ya da kurumsal standardize edilmiş başlangıç unsuru ya da referans değerleri taşıması eğilim analizlerini basitleştirmektedir. Göstergenin öngörme niteliği taşıması hem göstergelerin sürdürülebilirliği hem de karar organlarının etkili bir biçimde karar verebilmesinde yararlı olacaktır. Diğer bir deyişle oluşturulan eğilim raporlarının katkısı ile gösterge hem öngörme hem de erken uyarıcı (ziyaretçi sayısında azalma, su kirliliği artış vb.) niteliği taşımaktadır. Tablo 3. yukarıdaki kriterler bağlamında örnek

bir gösterge değerlendirmesini derecelendirme yaklaşımı ile sunmaktadır.

Tablo 3. Örnek Bir Gösterge Değerlendirmesi

Gösterge: Bir dinlenme tesisinin bulunduğu sahilin uzağındaki sularda yapılan pislikle ilgili koliform sayısı

Kriter	Kriterin Anlamı	Derecelendirme Y:Yüksek O:Orta D: Düşük
Elde edilebilirlik	Göstergeye yönelik veri mevcuttur.	O
Anlaşılabilirlik ve inandırıcılık	Göstergenin anlaşılması kolaydır ve geçerli/güvenilir veriler ile desteklenmektedir.	D
Geçicilik ve karşılaştırılabilirlik	Gösterge zaman içinde ve araştırma alanı dahilindeki bölgelerde ve araştırma alanının dışındaki diğer resmi yetki sınırların arasında eğilimlerin tetkiki mümkündür.	Y
Sürdürülebilirliğin sağlanması	Gösterge "erken uyarı" sağlamaktadır.	O
Başlangıç Unsuru Değeri	Başlangıç unsuru ya da referans değerleri mevcuttur	

Kaynak: DTÖ.(2004). s.31.

Göstergelerden sağlanan faydanın üst düzeye çıkabilmesi hatta sürdürülebilir turizm hedefine erişim, göstergelerin doğru ve özenli seçimi ile yakından ilişkilidir. Göstergelerin alana ya da ekosisteme özgü kurgulanması oldukça önemlidir. Ancak alana ya da ekosisteme özgü göstergelerin, Tablo 4'de yer alan sürdürülebilir turizme ilişkin temel göstergelere ilave edilmesi idealdir.

Tablo 4. Sürdürülebilir Turizme İlişkin Temel Göstergeler

Sıra	Gösterge	Belirli Önlemler
1	Alanın Korunması	IUCN(Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Amaçlı Uluslararası Birlik) endeksine göre alan koruma kategorisi
2	Stres	Alanı ziyaret eden turist sayısı(yıllık/zirve ayı)
3	Kullanım Yoğunluğu	Zirve dönemindeki kullanım yoğunluğu(kişi/hektar)
4	Sosyal Etki	Turistlerin yerli nüfusa oranı (zirve dönemi ve fazladan süre)
5	Gelişim Kontrolü	Çevresel olarak gözden geçirilen prosedürlerin ya da mahallin gelişimi ve kullanım yoğunlukları üzerinde yapılan eski kontrollerin varlığı
6	Atık Yönetimi	Söz konusu alandan gelen kanalizasyon suyu yüzde-

		si(ilave göstergelere, su ikmali gibi, alan üzerindeki diğer altyapı kapasitesine ilişkin yapısal sınırlar dahil olabilir)
7	Planlama İşlemi	Destinasyon ya da bölgeye göre düzenlenmiş bir plan ya da planların varlığı (turizm bileşeni dahil)
8	Önemli Ekolojik Sistemler	Ender/tehlike altındaki türlerin sayısı
9	Tüketici (Turist) Memnuniyeti	Ziyaretçiler tarafından ifade edilen memnuniyet seviyesi (soru-cevap biçimli yanıtı dayalı)
10	Yerel Memnuniyet	Yerli nüfus tarafından ifade edilen memnuniyet seviyesi (soru-cevap biçimli yanıtı dayalı)
11	Turizmin Yerel Ekonomi Katkısı	Sadece turizmin hasıl ettiği toplam ekonomik faaliyet oranı
Karma Göstergeler		
A.	<i>Taşınma Kapasitesi</i>	Alanın farklı turizm düzeylerine destek sağlama yeterliliğini etkileyen asıl faktörlere ilişkin karma erken uyarı önlemi.
B.	<i>Alanda Hissedilen Stres</i>	Alan üzerindeki etki düzeylerine ilişkin karma ölçüm (bu etkilere ilişkin turizme ve sektördeki diğer kümülâtif baskılara bağlı doğal ve kültürel özellikler)
C.	<i>Çekicilik</i>	Turizm için çekici hale getiren ve zaman içinde değişebilen alan özelliklerine ilişkin niteliksel ölçüm)

Kaynak: DTÖ.(2004). s.14 .

Tablo 4'de görülen sürdürülebilir turizme ilişkin temel göstergelerin her biri kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir (DTÖ (2004, s.15-17) :

-Alan Koruma: Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından tarif edilen kategorilere dayalı koruma odaklı göstergedir. Kategoriler alana özel kontrol yönetimi hedeflerine tam olarak ulaşmak üzere seçilmiştir. Bunlar; katı koruma(doğal alanların sıkı korunması), eko sistemin korunması (milli park vb.), doğal özelliklerin korunması(doğal anıtlar vb.), etkin yönetim vasıtası ile yaşam ve türlere ilişkin koruma sağlanması, kırsal ya da kıyı alanlarının korunması, doğal ekolojik sistemlerin sürdürülebilir şekilde kullanımı(kaynak yönetimi, korunan alan).

-Stres: Turist sayılarının izlenmesi ile turistlerden kaynaklanan stres seviyesini ölçen göstergedir. Milli parklar, doğal yaşam rezervleri, ören yerleri gibi yönetim altındaki alanlara yapılan giriş istatistiklerinden elde edilir. Trafik gibi doğrudan yönetim alanında olmayan alanlarda ise yol trafik sayımı gibi diğer kaynaklar kullanılmak zorundadır.

-Kullanım Yoğunluğu: Kullanım yoğunluğu ölçümü kaynakların kullanım düzeyini (aşırı-az gibi) gösterir. İlgili alanlardaki insan sayısının ilgili alan büyüklüğüne bölünmesi ile elde edilen bir göstergedir (Turist sayıları üzerine istatistikler ulaşım istatistiklerinden elde edilmektedir).

-Sosyal Etki: Doluluk döneminde turistlerin sayısı ile elde edilen göstergedir. Bir destinasyonda zaman içindeki etkiyi ölçmek üzere destinasyondaki ziyaretçi başına gün sayısı en uygun göstergedir.

-Gelişim Kontrolü: Projelerin ulusal, bölgesel ya da yerel düzeyde çevresel açıdan yasalara uygunluğu kontrol etmek için kullanılan göstergedir. Gösterge 1'den 5'e kadar derecelendirilmektedir. Örneğin hiçbir gelişim kontrolü yoksa 1 verilir, giderek artan derecelendirme ise kontrol etkinliğine işaret etmektedir.

-Atık Kontrol Yönetimi: Atık kontrol yönetimine özel bu temel gösterge arıtmadan geçirilen kanalisazyona ilişkin yüzdendir. Arıtmaya tabi kanalisazyon miktarının alanda üretilen toplam miktara bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

-Planlama İşlemi: Gelişim kontrolüne benzer şekilde bu gösterge de 1 ile 5 arasında bir derecelendirmeye dayalıdır. 1 notunun verilmiş olması turizm gelişim ve faaliyetine ilişkin olarak idareler tarafından hiçbir resmi planlama işlemi olmadığına; yüksek derecelendirmeler ise bu gibi bir işlemin artan bir şekilde kullanımına ve etkinliğine işaret etmektedir.

-Önemli Ekolojik Sistemler: Gösterge, risk altındaki bilinen türlere dayalı basit bir rakamdır (buna ilişkin üç düzey bulunmaktadır: tehlike altında, iyi korunmuş ve tehdit altında). Bu rakamdaki değişiklik türlerin köklerinin kazındığı, kurtarıldıkları ya da baskı altında oldukları anlamına gelmektedir.

-Tüketici Memnuniyeti: Gösterge turistlere yönelik bir mini bir anket ile elde edilmektedir. Turizm deneyiminin kalitesini ölçmekte, dolayısı ile destinasyondaki değişen koşulların pek çoğunu ve turistlerin değişen beklentilerini yansıtmaktadır.

-Yerel Memnuniyet: Gösterge yerel halka yönelik bir mini bir anket ile elde edilmekte ve yerel halkın turizmin etkilerine bağlı olarak mutluluk seviyesini ölçmektedir.

-Turizm Yerel Ekonomiye Katkısı: Bu göstergenin amacı yerel ekonominin turizme olan bağımlılığını ölçmektedir. Bağımlılık ne kadar fazla olursa ekonominin ve muhtemelen de çevrenin aldığı riskler de o kadar fazla olmaktadır.

-Karma Göstergeler: Bu göstergeler zaman içinde takip edilebilecek tek bir ölçüm elde etmek üzere birleştirilmiş temel ve ekolojik sisteme özel göstergelerin bir karmasıdır.

A)Taşıma kapasitesi: Bu göstergenin amacı, alan üzerinde en sık görülür faaliyetler kapsamını gerçekleştiren turist rakamlarına ilişkin emniyet sınırlarını tahmin etmektedir.

B) Alan üzerindeki stres: Kullanım yoğunluğu seviyelerine ilişkin pek çok ölçümden elde edilir: turist sayısı, faaliyet türü, faaliyet sıklığı, kullanım yoğunluğu/yığılması. Yaratılan ölçüm sayısı, sistem üzerindeki faaliyetler kapsamından kaynaklanan stresi yansıtmaktadır. Sayının yükselmesi, stresin yükseldiği ve alandaki turizm faaliyetlerinin potansiyel olarak olumsuz biçimde etkilendiği varsayılmaktadır.

C) Alanın Çekiciliği: Destinasyona özel göstergeleri temel göstergeleri tamamlamak ve farklı destinasyon türleri için özel önemli değişiklikleri yakalamak üzere tasarlanmaktadır. İki sınıf destinasyona özel gösterge tanımlanmıştır: Birincisi eko sisteme özel göstergeler, ikincisi ise özel kontrol yönetimi göstergeleridir".

Kıyı bölgeleri (Tablo 5), dağlık bölgeler, yönetim altındaki doğal yaşam parkları, eşsiz ekolojik alanlar, kentsel çevreler (Tablo 6), kültürel ağırlıklı yerler (miras, geleneksel toplumlar), küçük adalar tamamlayıcı göstergelerin geliştirilmiş olduğu sekiz ekolojik sistemdir. DTÖ tarafından temel göstergelere ek olarak getirilen göstergelerin her bir ekolojik sistem türünün koşullarını, uygun hale getirmek üzere yararlı olacağı düşünülmekte (DTÖ, 2004, s.19), ve temel ve tamamlayıcı ekolojik sisteme özel gösterge gruplarına ilaveten belirli bir alanın eşi olmayan koşullarına uygun ek göstergeler geliştirilmesini de önermektedir.

Tablo 5. Sürdürülebilir Turizme İlişkin Tamamlayıcı Göstergeler (Kıyı Bölgeleri İçin)

Gösterge Konusu	Gösterge	Önerilen Ölçüm
Ekolojik yıkım	Azalan miktar	*Durumdaki değer yitirme %'si
Sahilde değer kaybı	Erozyon seviyesi	*Erozyona uğrayan sahil %'si
Balık nesillerinin tükenmesi	Balık tutmada azalma	*Gösterilen balık tutma çabası *Temel türlere yönelik balık sayımları
Aşırı kalabalık	Kullanım yoğunluğu	*Sahilin girilebilen bölümünün metre başına düşen insan sayısı
Hayvan türlerinde bozulma(balinalar vb.)	Tür sayımları	*Tür sayısı *Tür karışımındaki değişiklik *Görülen temel türlerin sayısı
Azalan su kalitesi	Kirlilik seviyeleri	*Koliiform ve ağır metal sayımları
Emniyet eksikliği	-Suç seviyeleri -Kaza seviyeleri	*Bildirilen suçların sayısı(hırsızlık, saldırı) *Turist nüfusunun bir %'si olarak suyla ilgili kazalar

Kaynak: DTÖ.(2004). s.35.

Tablo 6. Sürdürülebilir Turizmle İlişkin Tamamlayıcı Göstergeler (Kentsel Çevreler)

Gösterge Konusu	Gösterge	Önerilen Ölçüm
Emniyet eksikliği	-Suç seviyeleri	*Bildirilen suç sayısı
	-Hırsızlık	
	-İşlenen suç türleri	*Nüfusun bir %'si olarak trafik kazası ve yaralanmaları
	-Trafik emniyeti	
Temizlik eksikliği	Alanın Çekiciliği	*Alanda atık seviyesi sayımları
Temel kentsel özelliklerde kalabalıklaşma	Kullanım yoğunluğu	*Trafikte tıkanmalar
		*Bekleme süreleri
Sağlığa yönelik tehdit	-Hava kirliliği Ölçümleri	*Hava kirliliği göstergeleri(örn. sülfü dioksit,nitrojen oksit, makro parçacıklar)
		*Kirlilik standartlarını aşan gün sayısı
		*Temiz suyun varlığı (örn. alada musluk suyu tüketilebiliyor mu?)
	-İçme suyu kalitesi	*Hastalıkların yaygınlaşması, türlerine ilişkin istatistikler
	-Bulaşıcı hastalıklar	*Temel yerleşim birimlerinde yapılmış desibel sayımı kayıtları
	-Gürültü seviyeleri	

Kaynak: DTÖ.(2004). s.35.

Tablo 5. ve Tablo 6. da yer alan emniyet eksikliği her ikisinde de yer almaktadır. Bu gösterge temel bir gösterge olarak ele alınabilir. Çünkü suç unsuru, özellikle kalabalık ya da yoğun kullanılan turizm destinasyonlarında halk sağlığı ve güvenliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olabilir. Tablo 4., Tablo 5. ve Tablo 6. sürdürülebilir turizmle yönelik örnek temel ve tamamlayıcı göstergeler olup alana özel gerekli göstergelerin eklenebileceği, diğer bir deyişle bu göstergelerin bir rehber niteliği taşıdığı, bunlarla sınırlı kalınmaması gerektiği bilinmelidir.

Sonuç Yerine

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimlere bağlı olarak günümüzde kalkınmanın ve çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi, çevresel kaynakların sürdürülebilir bir biçimde yönetilebilmesi için uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel her düzeyde düzenlemelere sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Ekonominin önemli bir bileşeni olan turizm faaliyetleri çoğunlukla doğal ve çevresel kaynaklara bağımlıdır. Bu nedenle turizm, çevre ve çevresel kaynaklarla doğrudan ilişkilidir. Ekonomisi turizmle bağlı, sürdürülebilir turizm yaklaşımı benimsenmemiş ya da iyi yönetilmemiş turizm destinasyonları ya da bölgelerde turizm istenmeyen sosyal ve çevresel etkilere ne-

den olabilmektedir. Bu etkiler söz konusu alanlarda turizmin ekonomik olarak da sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle turizmde, sürdürülebilir bir gelişme, doğal ve kültürel kaynakları etkin bir şekilde kullanmak, korumak ve geliştirmek; ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları içeren sürdürülebilir bir turizm yönetimi anlayışının benimsenmesi önemlidir. Bu doğrultuda turizmle ilgili karar organlarının, turizm faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkileri hakkında yeterli ölçüde bilgiye sahip olması gereklidir.

Özellikle son 20 yıldır öne çıkan sürdürülebilir turizm göstergeleri, yerel yönetimler, turizm yöneticileri ve turizm işletmeleri için bir planlama sürecini desteklemek için bir katalizör görevi görmektedir. Sürdürülebilir turizmde çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları içeren temel göstergelerin yanı sıra her alana özgü gerekli görülen yeni göstergelerin ilgili boyutların içine taşınması önemlidir. Göstergeler hedeflerin elde edilmesinin ölçülmesi ve izlenmesinde daha somut bir rol oynayabilir. Bir planın veya stratejinin başlangıçta belirtilen hedefleri karşıladığını ya da karşılamadığını (belirlenen hedeflerdeki tutarsızlıkları) belirleyebilirler. Bu özellikleri ile göstergeler sürdürülebilir bir turizm yaklaşımını ölçülebilir (izlenebilir, karşılaştırılabilir, kontrol edilebilir) kılan çok önemli araçlardır.

Sürdürülebilir turizm göstergelerinin seçiminde ilgili paydaşların (yerel yönetimler, turizm yöneticileri, turizmle ilgili işletmeler ve kuruluşlar vb.) katılımı göstergelerin sağlayacağı yararı artırması açısından önemlidir. Sonuç olarak gelişmiş ya da gelişmekte olan turizm potansiyeline sahip bölge ya da alanlarda sürdürülebilir turizm göstergelerin saptanması, turizmin sürdürülebilirliği için önemli araçlardandır. Bu bağlamda doğru ve iyi seçilmiş göstergeler ortaya çıkan sorunları tanımlayabilmekte, hafifletebilmekte hatta önleyebilmekte, riskleri veya maliyetleri düşürmekte, ekonomik, çevresel, sosyal etkileri tanımlayıp, sorunlara neden olmadan önce bunlara karşı önlemler alabilmekte, planlama riskini azaltabilen sınırları ve yaratacağı fırsatları tanımlayarak, sürdürülebilir turizmin gelişmesine destek sağlayabilmekte, kaydedilen ilerlemeyi değerlendirebilmekte, yöneticilerin ya da turizmle ilgili aktörlerin karar alma kavramını geliştirerek, yönetimlerin öngörü yeteneklerine katkıda bulunabilmektedir. Sürdürülebilir turizme yönelik Dünya Turizm Örgütü ve Birleşmiş Milletler (Çevre Programı kapsamında) gibi uluslararası kuruluşlarca geliştirilen temel ve tamamlayıcı sürdürülebilir turizm göstergeleri bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda ulusal, bölgesel, yerel kurum ve kuruluşlarca özgün ya da mevcut göstergelere ilave yeni gösterge setlerinin denenebileceği, hatta oluşturulabileceği unutulmamalıdır.

Extended Abstract

Sustainability in Tourism: The Importance of Indicators as a Measurability Tool

*

Aysu Uğurlar
Yüzüncü Yıl University

Parallel to the economic, technological and political changes around the world today, tourism as a whole of social, cultural and economic activities is developing rapidly as a major catalyst of economic, environmental and social development. With these features, the tourism sector has an important place in national economies.

Since the 1980s, the concept of sustainability in the sense of “continuing, enabling, maintaining, supporting, and to exist” has begun to be used in a variety of areas. The overall meaning of the concept is meeting the needs of the present generations without damaging the resources that will meet the needs of future generations. The concept of “sustainable development” which became well known around the world with the 1987 Brundtland Report, has turned out to be a generally accepted major concept of universal and national scale environmental protection policies. Since it was first started to be discussed and used, the concept is generally referred to with its three dimensions including economic, environmental, and social aspects. The reason is that although the countries that rapidly developed since the beginning of 20th Century have completed their economic development and achieved social welfare, rapidly developing industrialization, urbanization as well as the developments in technology and economies have disrupted the balanced utilization of resources and efforts to achieve social prosperity have begun to threaten the future of humanity. Thereupon, the “economic development versus protection of environmental assets” dilemma has led the way to the coining of the sustainable development concept. Therefore, with its economic, environmental, and social dimensions, sustainable devel-

opment is depicted not only as an approach aimed at ensuring intergenerational equality, but also as a paradigm that is an alternative to seemingly incompatible arguments raised by supporters of economic growth and advocates of environmental protection. In other words, sustainable development is also explained as a median path to development that attempts to reconcile these two conflicting views (the dilemma) by recognizing the legitimacy of both sides.

The concept of sustainability covers all the local to global activities related to politics and tourism. Tourism is the sector that uses environmental resources the most compared to the other economic sectors. This situation will bring about transformations in quality of the environment, cultural diversity, social fabric, security, and welfare levels that are directly related to tourism. Therefore, for the development of the tourism sector as desired in developing countries, where tourism will provide an important opportunity, these countries are required to adopt sustainable development principles.

Sustainability in tourism requires creating a new approach to tourism, which gives more importance to the environment. Sustainable development in tourism adopts the principle of meeting the needs of today's tourists and host regions while caring for and enhancing the opportunities of the future. The management of all the Resources in this way will ensure the continuity of cultural integrity, essential ecological processes, biological diversity, and life support systems with an emphasis on meeting the economic, social, and aesthetic requirements. Sustainable tourism products are those that are processed in harmony with and useful for the local environment, society, and culture rather than harming them. The development of sustainable tourism is a definite commitment to the nature and requires integration of any tourism- or development-related activity with the local population. The main goals of sustainable tourism include not only an environmentalist understanding, but also economic sustainability. Thus, the effectiveness of environmental and natural cleanness on preferences of tourists in recent years creates a strong correlation between competitiveness and sustainability. The main objectives regarding development of sustainable tourism envisaged by international organizations such as the UNEP and WTO for destinations or regions with tourism potential also have an approach that contains the economic, environmental, and social dimensions that are in harmony with each other, that are relevant, and that highlight the local in the national, regional, and local levels and that foresees the participation of all stakeholders.

The focus of this article is the indicators that constitute the basis for the tools for measuring sustainable tourism and indicators of sustainable tourism and their importance are discussed in the study. The indicators are considered a guiding tool for actors such as managers and planners, who assume responsibilities in tourism development in destinations or regions where tourism activities are intense or desired to be developed, in the measurability of environmental, economic, and social factors.

Indicators of sustainable tourism are aimed at direct utilization by administrators of specific tourism destinations or target audiences related to these locations (facility owners, national park managers, non-governmental organizations concerned with protection of the main factors that attract tourists to their regions, etc.). The indicators can also work as a tool of wider observation at the regional or national levels. The indicators focus on essential points that administrators need to know to reduce the risk of taking decisions that can cause damage to the natural and cultural environments that the tourism industry is dependent upon. These include the widespread relationship between the nature and tourism, the consequences of environmental factors on tourism, and measures related to the impact of the tourism sector on the environment.

Qualitative and quantitative information can be used for the indicators of sustainable tourism. An indicator is selected from a set of possible data sources or sources of information. In order to be useful to the relevant stakeholders, a participatory approach should be used in terms of the selection of indicators. It is expected in the selection of indicators of sustainable tourism that the indicator is highly relevant to the chosen topic, the required information is achievable and is highly feasible to analyze, and the data is trustworthy, understandable, updateable, periodical, and comparable. The reason is that maximizing the benefits obtained from the indicators and even reaching the goal of sustainable tourism are closely associated with accurate and careful selection of the indicators. In addition, supporting the basic indicators with additional indicators specific to the area or ecosystem is also important.

This article discusses the indicators of sustainable development that constitute the basis for the tools for measuring sustainable tourism and indicators of sustainable tourism and their importance and also highlights that the right and carefully chosen, locally and destination-relevant, monitored (qualitatively or quantitatively), and measurable indicators are one of the core tools in ensuring an efficient sustainable tourism management. In this context, the most important achievement expected from this article is to

contribute to the utilization of the indicators discussed under the article as guidelines in the efficient continuation of tourism activities and tourism management in developing countries that have adopted sustainable tourism approaches just as is the case in developed countries today.

Kaynakça/References

- Can, E. (2016). Turizm destinasyonlarında dördürülebilir turizmin sürdürülebilir rekabet açısından değerlendirilmesi. *İstanbul Journal of Social Sciences*,4, 23-40.
- Castellani, V., Sala, S. (2010). Sustainable performance index for tourism policy development. *Tourism management*, 31(6), 871-880.
- Choi,H.S., Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tourism Management*, 27(6), 1274–1289.
- Çaylan, D.Ö., Çelik, M.S. (2016). Dünya denizcilik sektörünün odak noktası: sürdürülebilirlik stratejisi. *İTÜ Vakfı Dergisi*, 72, 28-32.
- DTÖ (DÜNYA TURİZM ÖRGÜTÜ), 2004. Turizm yöneticilerinin el kitabı, sürdürülebilir turizm göstergelerinin geliştirilmesi ve kullanımı üzerine pratik rehber (L. Karaman, Çev.), Nesa Basın, İstanbul.(Orjinal eserin yayın tarihi 1996).
- Fidenza, C., Barbone, S., Dabdoub, C. (2011). Avrupa`da sürdürülebilir turizm proje yönetimi. 15 Aralık 2017 tarihinde www.adameurope.eu: <http://www.adameurope.eu/prj/6055/prj/PM4ESD%20Manual%20TR.pdf> adresinden erişildi.
- Günel, Ö. D. (2009). Turizm sektöründe mevsimsellik sorunu ve mevsimlik istihdamın sektör çalışanlarının örgütsel bağlılıklarına etkisi: konaklama işletmeleri çalışanlarına yönelik bir araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Harris,J.M. (2000). Basic principles of sustainable development. Global Development and Environment Institute Working Paper:00-04, Tufts University, USA. 12 Aralık tarihinde http://www.ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/Sustainable%20Development.PDF adresinden erişildi.
- Hunter, C. (1997).Sustainable tourism as an adaptive paradigm. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 850-867.
- Miller, G. (2001). The development of indicators for sustainable tourism: results of a delphi survey of tourism researchers. *Tourism Management*, 22, 351–362.
- Öztaş, K. (2002). Turizm ekonomisi; Genel Turizm Bilgileri. Nobel Yayınları, Ankara.
- Tanguay, G. A., Rajaonson, J., Herrien, M. C. (2013). Sustainable tourism indicators: selection criteria for policy implementation and scientific recognition. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(6), 862-879.

- Tıraş, H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: teorik bir inceleme. *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 57-73.
- TÜSİAD. (2012). Sürdürülebilir turizm. Yayın No: TÜSİAD-T/2012-9/531, Sis Matbaacılık, İstanbul.
- UNEP. (2005). Making tourism more sustainable: a guide for policy makers. United Nations Environment Programme and World Tourism Organization.
- Uğurlar, A.(2007). Sürdürülebilir turizm ve yoksulluk, Kent ve bölge üzerine çalışmalar-Prof.Dr. Orhan Kuntay'a armağan içinde (ss.455-468). Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basım Evi, Ankara.
- WTO (World Tourism Organization), 2004. Indicators of sustainable development for tourism destinations: a guide book, Madrid, Spain.
- Yıkılmaz, R. F. (2011). Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi ve türkiye için yöntem geliştirilmesi. Basılmamış Uzmanlık Tezi, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Aysu Uğurlar,

1999 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden lisans derecesini almıştır. Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2006 yılında yüksek lisans ve 2013 yılında doktora derecesini derecesi almıştır. 2003 -2013 yılları arasında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmıştır. 2013'den itibaren Yüzüncü Yıl Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır. İlgi alanları konut politikaları, kentsel planlama, turizm, sürdürülebilirlik göstergeleri, yerel ekonomik kalkınmadır.

- *She graduated from Dokuz Eylul University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning in 1999. She received her M.R.P (2006) and her Ph.D (2013) degree from City and Regional Planning, Gazi University. She worked as Research Assistant City and Regional Planning, Gazi University, 2003–2013. Since 2013, She works as Assist. Prof. Dr. in the Department of City and Regional Planning at Yuzuncu Yil University. Her research interests are; housing policies, urban planning, tourism, sustainability indicators, local economic development.*

E-mail: augurlar@yyu.edu.tr

The Spatial Production of Environmentalism: Ecotourism Sites, Protected Areas and Conservation Project Fields

*

Çağrı Eryılmaz
Sinop University

Abstract

This paper aims to reveal the spatial production of liberal environmentalism and calls it with a new term, Space of Environmentalism. First, the critique of liberal environmentalism is integrated with production of urban space in late capitalism by Henri Lefebvre as a theoretical framework. Space of Environmentalism is analysed with three different examples as ecotourism site, protected area and conservation project field. Local people of ecotourism sites become a shop owner or a tour guide, while a natural ecosystem becomes a touristic commodity in order to satisfy needs and concerns of consumer society. In protected areas, liberal environmentalist elites impose their abstract plan that 'real' wild nature can sustain in a protected area remote from urbanization and industrialization in order to hide the consumption, destruction and the collapse of remaining ecosystems of the earth. Local people and other agents in conservation project field are homogenized and defined as stakeholders while nature is defined and bordered by scientific experts provide legitimization to win-win solutions to environmental threats.

These examples show that the abstraction of liberal environmentalism produces spaces that homogenize and dominate nature and society like cities. State, capital, media and environmental NGOs act together to impose these spaces where nature is presented as wild, beautiful, and threatened to satisfy liberal environmentalist concerns and needs of a consumer society. Nature becomes homogenized as touristic, protected or conserved spaces where local people are changed into sellers, consumers, visitors and stakeholders.

Keywords: Environmentalism, Space, Ecotourism, Social ecology, Urbanization of nature

Çevrecilik Mekânı'nın Üretimi: Ekoturizm, Doğa Koruma ve Proje Alanları

*

Çağrı Eryılmaz
Sinop Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, liberal çevreciliğin mekânsal üretimini ortaya koymak ve Çevrecilik Mekânı olarak tanımlamaktır. Öncelikle, liberal çevreciliğe yöneltilen eleştirilere Henri Lefebvre'in geç kapitalizmdeki kent mekanının üretimi yaklaşımı entegre edilerek kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Buna göre Çevrecilik Mekânı üç farklı örnek üzerinden incelenmiştir; ekoturizm, doğa koruma ve proje alanları. Ekoturizm Alanlarında yaşayan yerel halk hediyelik eşya dükkânı satıcısı veya günlük tur rehberine dönüşürken doğal ekosistemler tüketim toplumunun ihtiyaç ve kaygılarını tatmin eden turistik metalara dönüşmektedir. Liberal çevreci seçkinlerin soyut planlarına göre tasarlanan Doğa Koruma Alanlarında, 'gerçek doğal yaşam' şehirleşmeden ve endüstrileşmeden uzakta var olabilmektedir. Böylece dünyanın geri kalanındaki tüm ekosistemlerin yıkımı ve çöküşü gizlenebilmektedir. Doğa Koruma Projesi yürütülen alanlarda ise yerel halk ve diğer aktörler ilgi gruplarına indirgenmekte ve aynılaştırılmaktadır. Çevresel sorunlara karşılık kazan-kazan çözümleri sunan ve proje alanı soyutlamasına meşruiyet sağlayan bilimsel uzmanlar, doğayı yeneden tanımlamakta ve çeşitli kullanım bölgelerine ayırmaktadır.

Örnekler göstermektedir ki, liberal çevreciliğin soyutlaması kenttekine benzer biçimde doğayı ve toplumu aynılaştırarak tahakkümcü bir mekân üretmektedir. Devlet, sermaye, medya ve çevreci sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket ettiği bu tahakküm sürecinde doğa vahşi, tehdit altında, güzel ve bölgelere ayrılmış biçimde tasarlanmaktadır. Turistik, koruma veya proje amaçlı olarak çevrecilik mekânlarına dönüştürülen doğal alanlarda yaşayan yerel halk ise satıcılara, tüketicilere, ziyaretçilere ve paydaşlara indirgenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevrecilik, Mekân, Ekoturizm, Toplumsal ekoloji, Doğanın şehirleşmesi

Introduction

In the second half of last century, due to the serious threats like water, air pollution and pesticides in food chain, environmentalism is widely legitimized in mostly urbanized West and international community. Celebration of Earth Day 1970 is a keystone in modern environmental movement (Hannigan, 2006, p.1). Following Stockholm Summit in 1972, environmental laws, legislations, ministries, and relevant bureaucracies have been established in many countries to sustain and to develop natural resources. Environmental NGOs took leading position representing civil society, not only to give voice to people but also to control state and capital in order to avoid environmental destruction. After decades of environmental actions of governments, corporate sector and civil society; average citizen possesses environmental values to concern about biodiversity and natural resources.

Although environmentalism is expected to be "*a critique and alternative to capitalism, liberalism*" (Levy and Wissenburg, 2004, p.194), today it becomes a part of capitalist system where state, capital, media, environmental NGOs and other agents promote environmental actions and values like sustainable development without questioning the role of economy and politics in environmental problems. Moreover, all sorts of environmental friendly goods are produced and consumed like toys, fridges, cars and so many others. Green consumers are willing to pay more for goods like biodegradable plastic bags, reformulated gasoline having high environmental qualities (Lyon and Maxwell, 2004, p.18). In fact, green business is assumed as "*both socially useful and profitable*" (Hannigan, 2006, p.72). Beside environmental friendly goods, liberal environmentalism produces green spaces to promote environmental values and to support sustainable development. Green offices, buildings and even cities, city parks, ecotourism sites and protected areas are examples of environmental spaces looking for urban people to provide experience of environmentalism. These spatial commodities show the successful integration of environmentalism into capitalism that inevitably produces space to sustain in its growth in 20th century. This paper aims to reveal spatial production of environmentalism. Hence, following Critical Social Science approach (Neuman, 2006, p.95), I attempt to explore this spatial production that dominates both nature and society under the ideology of liberal environmentalism and its abstract space.

In the remaining part of paper, first the critique of liberal environmentalism by social ecology is detailed. Then the production of space notion of Lefebvre is integrated to develop a new term as "*Space of Environmentalism*".

Thereafter, the production of *Space of Environmentalism* is analysed through three different examples as ecotourism site, protected area and conservation project. Finally, the potential and challenges of new term is discussed.

The Critique of Liberal Environmentalism

During second half of the 20th century, the environment was degraded seriously that threaten urban centers of developed countries in West. Hence a new environmentalism, different from old school of moralistic preservationists and utilitarian conservationists, emerged (Roussopoulos, 2015, p.237) and was recognized as an international policy. Environmental problems are legitimized by science, and identified by liberal political and academic elites, most of whom live in urban industrial areas in the west and north. The actors of new environmentalism, namely, state, NGOs, academia, media, private sector, citizens of nations and local communities, have become part of different forms of environmentalist activities, ranging from global media campaigns, anti-nuclear protests, international grant programs, conservation projects with huge budgets, declaration of protected areas, planting tree events, and many others. Bernstein (2000) states that 1992 Earth Summit institutionalizes the adaptation of liberal economic and political order with environmentalism by harmonising environmental protection and economic growth in international level. Hence, "*economic instruments and market-based solutions*" are preferred to achieve this adaptation (Bernstein, 2002, p.73). However, among many attempts to reconcile capitalist market with environmental concerns, market economics is left intact but environmental paradigm "*is required to do the adjusting*" (Hay, 2002, p.201). In fact, liberals assume nature as a resource for human needs and rarely question domination of nature (Heywood, 2011, p.276) while Bookchin defines this as liberal environmentalism that does not challenge current status quo but covers real ecological crisis. In fact, it is "*narrow, pragmatic and often socially neutral*" and wants "*to adapt the natural world to the needs of existing society*" by "*reforms that minimizes harm to human health and well-being*" (Bookchin, 1991, p.xiii-xiv). Moreover, it is an environmental engineering that does not question the domination of nature but develops techniques decreasing damage of system to facilitate domination (Bookchin, 1996, p.62, 78). According to liberal environmentalism, economic development should be maintained and current economic-politic structure is hardly questioned under the notion of sustainable development. Nature is defined as an environmental resource sustaining economic growth. Human degrades envi-

ronment, however new scientific and technological developments are expected to be able to provide the necessary solutions supported by ecological modernization as a “*synonym for sustainable development*” (Buttel, 2000, p.63) that has become the key term in the environmental discourse focusing on development and finds approval in the international and national arena. It implies the sustainable use of nature as environmental resource for the sake of capitalist “*grow-or-die*” economies. It mostly deals with lobby activities about barter and compromises, reforms to adopt nature for capitalist dominative society. Liberal environmentalism aims minimum damage to clear peoples’ conscience with bartering small wood for a big forest, an improved wildlife area for a large wetland. However, the rules of these barter and compromises are defined by current system but not by reason and ethics (Bookchin, 1999, p.27-28).

Environmentalism has different types than dominant liberal one. In fact, each politic economy has its own environmentalism. For example, the environmental procedures and institutions of Chile are exclusionary and elitist due to its democracy and developing following dictatorship era (Carruthers, 2001, p.343). Hence, there are conservative and socialist types of environmentalisms beside liberal one as Pepper (1993) detailed. The definition of environmental problems and solutions in terms of activities, policies and economy differs for each type. Pepper proposes five different sets of political ideas and approach to environment; as traditional conservatives, market liberals, welfare liberals, democratic socialists, and revolutionary socialists. Today, majority of environmentalists fit either the category of welfare liberals or market liberals. While the former implies the control of state and the solution of environmental problems through pluralism, and parliamentary democracy, the latter depends on the free will of market and consumers. Both accept and do not question the domination of nature that is actually the root cause of ecological crisis for social ecology. Hence, both accept reformist solutions like sustainable development, environmental legislations and ecological modernization. Despite his detailed and unique classification, Pepper does not comprise social ecology of Murray Bookchin and his critique of liberal environmentalism.

The Spatial Production of *Environmentalism*

Bookchin often implies the main characteristic of capitalism as *grow or die* in order to survive Capitalism has to deepen and enlarge into new fields. Otherwise, it inevitably damps and collapses. For Lefebvre, modern capitalism

sustains growth by the production of space in 20th century. As a loyal Marxist, he does not deny the importance of the production of goods, but he develops the notion of the production of space taking different forms, according to the mode of production. Space can be a force of production like factory, a commodity like touristic place, a political tool like building controlled cities, a support for stratification like different city bands for rich, poor, white, black, a superstructure supporting capitalist development like highway systems but also a dialectical possibility to challenge dominations (Ritzer, 2011, p.313). Moreover, space has a dominative aspect as a “*hierarchical and a framework of power*” (Gottdiener, 1993, p.133).

Lefebvre defined many types of space to develop his critique of spatial phase of capitalist growth. Ancient pastoral and agricultural societies did not dominate space and live closely with nature. However, absolute space is appeared by religious and political aims. Greek temples and Christian churches are examples of constructed spaces that dominate nature and insist order. Then, historical space is developed as secular in early Modern Europe. *Abstract space* is produced in “*modern, industrial and capitalist society.*” State and capitalists dominate society and nature through *abstract space* for maximum profit to sustain capitalist growth (Ritzer and Stepnisky, 2014, p.318). Moreover, *abstract space* wants not only to dominate but also to destroy nature (Lefebvre, 1991, p.307). This produced, homogenized and segregated *abstract space* is a capitalist form of domination by power groups and elites to construct and maintain dominance among oppressed groups. The *abstract space* is “*dominated, occupied, controlled, authoritarian (even involving brutality and violence), repressive*”. This controlling and homogenizing *abstract space* can only be challenged by the differential space of freedom and differences. Differential space includes the lived experience of people and gets close to natural space. As a revolutionary space, it provides new uses of space to resist abstract space (Ritzer and Stepnisky, 2014, p.319).

Horst Siebert introduces the concept of “Environmental Space” in 1982 that expresses the space for the use of people in terms of sustainable development principles of like ecological limits, equity, quality of life, precautionary, proximity, subsidiarity, and use of non-renewable resources in closed cycle (Bührs, 2009, p.112). The concept is currently used by European Environment Agency as a key criterion to provide sustainable development (“The Environmental Space Concept,” 2016). In this paper, based on the critique of liberal environmentalism of social ecology and production of urban space of Lefebvre, a new term, *Space of Environmentalism* will be developed. Environmental Space is very different than *Space of Environmentalism* that criticizes

and attempts to reveal sustainable development discourse of liberal environmentalism that is a part of capitalist system imposes spatial abstraction of urban space to nature as urbanization of nature. Under the domination of state and capitalist elites, liberal environmentalism extends the capitalist urbanization to nature and produces *Space of Environmentalism* as ecotourism sites, conservation areas, green cities, wetlands and forests as wild nature and even whole earth. Both people and nature are homogenized and dominated by liberal environmentalist abstraction in spatial practice of *Space of Environmentalism* that may also be a space for a resistance to develop differential alternative. In this paper, the production and consumption of *Space of Environmentalism* is detailed through the examples of ecotourism site, protected area and conservation project.

Ecotourism Site as Space of Environmentalism

In the second half of the last century, capitalism transformed the perimeter of the Mediterranean into leisure space for industrialized northern Europe. Mediterranean becomes a touristic non-work space of “sun, sea, festival, waste, expense” for tour-operators, bankers and entrepreneurs (Lefebvre, 1991, p.58-59). With 1990s, capitalist development expands production of leisure space by liberal environmentalism from cities to nature that both local people and economy benefit from nature. A good example can be an ecotourism area and a recreation site where green consumers from cities pay for to feel the experience of environment in this planned *Space of Environmentalism*. The nature is shaped as a consumer space with theme of wilderness and natural life style. The urban tourists experience abstract space through activities like trekking, climbing, safari, gathering and cooking organic foods, housing in cottages, besides wearing organic clothes that are produced locally.

Within ecotourism program, each part of environment friendly life is to be bought; the more you buy you live and feel nature more. The day/week is planned through set of activities of to enjoy nature similar to local people. However, the relation between tourists and nature is very different from local people with nature. Tourists consume nature as a leisure activity while local people have to live within nature as a livelihood. Moreover, the liberal environmentalist abstraction distorts the historical relations between local people and nature in ecosystem that is planned and converted into an ecotourism space. Homogenization of environmentalist abstraction is imposed on local people to change from old living practices like fishing, farming, and forestry to professional tourism industry. Likewise, the ecocommunity of ecosystem

according to social ecology is changed into sellers of ecotourism space as once their living space. Their relation with nature is distorted by abstraction of ecotourism; the long-time interrelations with nature become seller-commodity relations as a real alienation from ecosystem.

The International Ecotourism Society (TISE) defines ecotourism as “*responsible travel to natural areas that conserves the environment, sustains the well-being of the local people and involves interpretation and education*” (“TIES Announces Ecotourism Principles Revision”, 2015). However, the cases cited below display a different picture. Cheng and Wang (2010) criticized Chinese strategy that rapid growth of ecotourism investments cause loss of environment and social welfare. Schellhorn (2010) states that ecotourism activities do not improve social justice as it is expected under development agenda. His four years of research project of a village at Lombok Island in Indonesia shows that 30 years of ecotourism activity causes a new village of migrants dealing with business of tourism, while native people do not gain profits due to cultural, educational, ethnic, socio-economic barriers. The abstraction of development program imposes ecotourism space that does not fit the socio-economic structure of native village. The development discourse failed and yielded a migrant village developed with ecotourism business distorting structure of local people.

In their research at four ecotourism sites in Costa Rica Koens, Dieperink and Miranda (2009) state environmental, economic and social impacts of ecotourism activities. Environmental benefits are environmental education and protection of areas; moreover new economic value of ecotourism protects the area against deforestation. In fact, environmentalist abstraction of capitalist elites makes ecotourism space more valuable than deforestation activity. However, this does not protect nature from land clearance, erosion, disturbance and biodiversity losses due to ecotourism activities. Economic advantages are foreign exchange and diversification of jobs, whereas disadvantages are economic leakage and loss of resource bases causing dependency. Ecotourism space distorts local economy to integrate into global capitalism through consuming local resources. Social benefits are promotion of local culture, improved education and facilities, empowerment of deprived groups and community organization. However, drawbacks are severe; loss of community coherence and access to facilities for local people, degradation of local culture and growing crime rates, prostitution, drug and alcohol abuse. Social impacts clearly show that social structure is damaged; local culture and community ties are degraded under environmentalist abstraction. Hence, four ecotourism areas as *Space of Environmentalism* in Costa Rica cause social,

environmental and economic damage to both people and nature and their balance as a result of homogenization. However, Koens and his friends (2009) believe ecotourism as a “*promising development strategy for Costa Rica*” with comparing other land uses having more drawbacks. This comparison shows that ecotourism area, as a produced *Space of Environmentalism* is a part of capitalist economy much more than conservation of nature and local communities.

Protected Area as Space of Environmentalism

International Union for Conservation of Nature (IUCN) defines seven types of protected areas of different environmentalist abstraction as “*area management*.” These are Strict Nature Reserve, Wilderness Area, National Park, Natural Monument or Feature, Habitat/Species Management Area, Protected Landscape/Seascape, Protected Area with Sustainable Use of Natural Resources (“*Protected Areas Categories*”, 2016). *Space of Environmentalism* can be a protected area or a national park that abstract space imposes idealized image of untouched nature. The endemic, threatened and vulnerable species, the unique biodiversity of area, and the absence of human presence provide striking contrast with noisy, polluted and unnatural urban life. Hence, nature is produced as a protected area of wilderness that only human presence is allowed as field guards and conservation experts. This abstracted space satisfies the environmental concerns of urban residents while liberal environmentalism reduces nature into conservation area and ecological crisis into protection of species. The abstraction of protected area is a compromise with capitalism according to social ecology that the environmental concerns and attempts are satisfied but the remaining “*non-protected*” nature is legitimized as a natural resource for capitalist development.

Planned protected area is composed of common, threatened or flag species, defined walking paths, birdwatching towers, forbidden and buffer zones, experts, visitors, visitor centre and other abstractions of liberal environmentalism that dominates, defines and homogenizes both nature and local people. The visitors pay for souvenirs and entrance fee to consume wild nature that cannot be a natural area as claimed but an abstraction of environmental protection. The species are classified according to their rareness; the fewer their presence is, the more they become significant. Hence, environmentalist abstraction defines them as unique and most important species of a protected area whereas they are just organic part of ecosystem according to social ecology. Biology experts in various specializations of birds, mammals,

forests, and wetlands mostly construct their liberal environmentalist discourse that only their expertise with scientific legitimacy can grasp nature and species. The scientific abstraction makes environment as convoluted, far, detached for people those who can only be visitors. The prohibition of people from protected area as an ideal nature covers and legitimizes overuse and consumption of remaining unprotected nature. This environmentalist abstraction is possible by environmental laws, legislations and management of protected areas. The lack of management in a protected area yields paper park (Blom, Yamindou and Prins, 2004, p.485), where environmentalist abstraction cannot be imposed on free nature space and local people.

Sundberg (2003) makes a research about Maya Biosphere Reserve in Guatemala that has different zones for different human activities that the boundaries of zones were “*drawn at a desk*”. Local people of the protected area are forced to displace “*from their homes at the behest of higher social good*” like “*environment, biodiversity, wilderness and indigeneity*” (Schmidt-Soltau and Brockington, 2007, p.2183-2185). Moreover, local people adjacent to protected areas are imposed environmentalism abstraction like Newmark, Leonard, Sariko and Gamassa (1993) demonstrate how their life is shaped and assessed by nearby protected areas in relation with conservation, poaching, relations with area employees. The liberal environmentalist elites conceive local people as an obstacle and provide very little participation in decision-making. In fact, conservation reflects social hierarchies of current society through the abstraction of *Space of Environmentalism* that not only separates people from nature but also becomes the abstract nature hiding dynamic and interrelated relations of ecosystem. Fortunately, the social space of protected area emerges with contradictions despite the domination of abstraction. The species spread among different zones; the visitors may walk beyond the walking paths, *gather plants and feed animals*.

Conservation Project Field as Space of Environmentalism

Liberal environmentalism is led by international environmental non-governmental organizations (NGO) like World Wide Fund for Nature, Birdlife International that are funded mostly by state, international organizations and capital. The activities of environmental NGOs are not limited to voluntary work that they adapt to professional business of environmentalism sector within Market-Liberal Environmentalism as they work like companies and their business activities can be evaluated according to their profitability. Cost

and benefit calculations and financial bookkeeping characterize these environmental NGOs that resemble companies in terms of organization, funding, success parameters and recruiting staff. Alonso and Maciel (2010) state that Brazilian environmentalism professionalizes after Rio-92, "*relies on a firm-like organization profile and expert staffing*" and leading environmental NGOs restructure themselves for bureaucratic augmentation of formalization, new divisions with specific experts of specific tasks with transnational funds. Eikenberry and Kluver (2004) show the affect of marketization trend in non-profit sector that organizations "*shift away from goals and mission*", do "*not enter into mission related activities if unprofitable*" in values. For services and advocacy they "*focus on client demands rather than community needs*", "*eliminate unprofitable services*", "*only enter into profitable markets*", and do "*not support change in status quo.*" In terms of social capital, they "*discourage civic participation*", recruit board members for revenues, devalue work of volunteers, and have "*less need for traditional stakeholders and networks.*" Environmental NGOs depend on funding more than public support. Lane and Morrison (2006) state that environmental NGOs are not independent but bound to government due to funding needs. In fact, they rely on and cannot question funders like transnational organizations, private sector as well as state. Doyle and McEachern (2008) give examples of environmental NGOs working closely with governments, funded by them, working as lobby groups in mainstream politics and mostly dominated by career administrative professionals who sometimes have conflict with members to control organization. Each year, more voluntary environmental NGOs transforms into professional bodies as environmental companies to survive in environmentalism sector. This change can be tracked on a survey of 248 environmental NGOs in 59 countries that most of them adopt market-liberal environmentalism as they lose their opposition abilities (Dalton, Reccia and Rohrschneider, 2003). Most of the environmental NGOs prefer compromises and lobbying with state for their well-paid staff while minority of them chooses protests depending on their mostly voluntary human resources.

Project as Environmental Business

Funded projects including series of activities with objectives, budget and time period become the main business form for professionalized environmental organizations that lacks institutional support from state or capital. For most professional environmental NGOs, other resources like membership fees, charity incomes, and renting of estates are not sufficient to guarantee their

core budget to execute activities and to hire professional staff. Hence, they focus on projects as their main task to get funding. “Means become ends” as environmental actions are transformed into financial projects. Rationally framed structure of projects is different from Welfare-Liberal environmental NGOs that voluntarily act unlike a company structure and implement projects not for funding. As an example of rational and professional approach, WWF (World Wide Fund for Nature) develops five steps approach (define, design, implement, analyse/adapt and share) of a conservation project, called as “WWF Programme Standards” with special software called *Miradi* (“WWF Programme Standards”, 2015). Pasqualoni and Scott (2006) state that protests of NGOs are mostly organized in form of projects as modern capitalist enterprise. Project structure provides calculating and combining resources, reaching target audiences etc. In order to be capable of developing environmental projects, Project Cycle Management (PCM) becomes an inevitable training guide for environmental NGOs through the professionalization process. These trainings provide environmentalist abstraction to professionals for the transformation of environmental NGOs from welfare into market-liberal environmentalism.

Conservation projects are good examples liberal environmentalism caring for threatened species and ecosystems. Let’s consider a project that aims to stop a serious decrease in population of specific specie of a particular ecosystem with several activities set in logical framework document with related budget. It is funded by donors like international body, government or private sector through a grant programme. Project partners can be partnership of International Bodies, Government Agencies, professional and voluntary NGOs, Local Authorities, Municipalities, universities and Large Corporations realizing corporate social responsibility.

Kick off meeting is realized to disseminate the liberal environmentalist abstraction of conservation project to general public and local stakeholders. The project aim, activities and staff are introduced. Homogenized participants are called as stakeholders who are related to project; including government, private, NGO, media, academy, agriculture, fishery sectors, key members of local people and others. Within abstraction of project space, the nature of ecosystem is separated and presented as ‘field’; the activities are defined as key steps for solution of an environmental problem. The project staff is declared as professional environmentalists executing the activities. The consultants like biologists, botanists, ecologists and ornithologists provide scientific legitimation of abstraction. The contribution of donors is put forward as the crucial and respectful part of project, and so the environmentalist effort is to save

threatened species. Through media coverage, the general public know that there is going to be an environmental; non-profit; civil action that is realized under the leadership of project partners, with the contribution of donors and the participation of stakeholders. Under the abstraction of project space, the nature and its complex interrelations simply become environmental. The ecosystem is presented as the scene of environmental threats. The local people become local stakeholders; as the passive agents of project space.

Following the time plan of the project, consultants from various universities conduct field trips, carry out their researches, and write reports on causes of the decrease and the situation of the population that provide the “*scientific*” base and legitimation for the abstraction as mentioned before. Project team realize regular field trips and meetings to the field to inform stakeholders about the project and to provide information of severity of threatened species. Depending on these studies, damage reducing and win-win solutions within capitalism are developed by experts and implemented with the participation of stakeholders. The solutions have to be simple, efficient, cheap and presentable with solid results. For example, to eliminate the hazards of human activities, some environmental friendly land use techniques are implemented with local stakeholders. Using organic fertilizers saves land and increases production. The liberal environmentalist abstraction presents these solutions as success stories of project space to impress stakeholders, donors, media, and general public. However, the domination of nature is not questioned, in fact not covered by interest-oriented solutions. Organized press trips show the field, local people, problems, solutions and success to the donors and general public by media coverage. Final meeting is realized and the brochures and documentaries visualize the environmentalist abstraction of project space.

Within project space, the serious problems of natural ecosystems are hidden under conservation abstraction. The collapse of ecosystem and complex relations with human society are reduced into the “*threatened species*” as conceived abstract space where some human activities are dangerous. The stakeholders are given positions according to threatened species; the social context of the problem is ignored according to welfare and market liberal models of Pepper and environmentalism critiques of Bookchin. The capitalist domination of nature is not questioned but the threat is reduced into dangerous activities of local people and their activities. The social and dominative characteristic of ecological crisis of nature becomes a solely and resolvable environmental problem of specific species in a bordered area lacking depth, interrelations and holism of an ecosystem. The holistic integrity and profundity of

nature are transformed into fragmented and shallow liberal Space of Environmentalism that is abstractly “project’ed” by conservationist professionals.

Conclusion

This paper aims to integrate the critique of liberal environmentalism with the notion of production of space. Capitalism enriched its inevitable growth with space as Lefebvre shown and ecological crisis and liberal environmentalism emerged as Bookchin implied. However, liberal environmentalism not only hides socio-economic roots of ecological crisis but also becomes a business sector in growing capitalism. Hence, the spatial production of *Environmentalism* is an inevitable outcome of liberal environmentalism that urbanizes nature. In this study, the integration liberal environmentalism of Bookchin with the production of space of Lefebvre yields a new concept as *Space of Environmentalism*. The liberal environmentalist elites homogenize, dominate and urbanize nature and people with their capitalist abstraction.

The production and consumption of *Space of Environmentalism* is explained through three different examples as ecotourism site, protected area and conservation project. Remote natural lands with their local people are urbanized and transformed into *Space of Environmentalism* of ecotourism sites where the experience of being natural and local is more expensive than mass tourism and is purchased by affluent urban consumers. Local people become a shop owner or a tour guide, while a natural ecosystem becomes a touristic commodity in order to satisfy liberal environmentalist needs and concerns of consumer society. Another example of *Space of Environmentalism* is a protected area declared by state where scientific experts’ zone nature, and activities of local people are restricted. Liberal environmentalist elites impose their abstract plan that ‘real’ wild nature can sustain in a protected area remote from urbanization and industrialization in order to hide the consumption, destruction and the collapse of remaining ecosystems of the earth. People cannot live in but only visit protected area that is homogenized, threatened, fragile and rare natural value.

Third example of *Space of Environmentalism* is a project field of professional environmental NGOs. As capitalism grows and develops, welfare-liberal environmentalism transforms into market-liberal type of Pepper. Environmental civil actions are transformed into business of environmentalist sector while the actions become projects and movement becomes sector. NGOs become companies while volunteers become professionals and environmentalists become careerists. Hence, ecosystems become *the Spaces of Environmentalism*; as

the nature becomes environment of cities and ecology becomes environmentalism. As leading actors in this new environmentalism business rational, hierarchical and professional environmental NGOs benefit grant programs of international and national bodies like state and capital that both aim to impose their liberal environmentalist abstraction to nature and people. Projects funded within grant programs are survival for most professional environmental NGOs. The project defines a bordered field where the local people and other agents are homogenized and defined as stakeholders; the nature is defined and bordered where scientific experts provide legitimization to win-win solutions to environmental threats. The project field becomes a scene of the success story of the resolved environmental problem. By press trips, reports, brochures and documentaries, media disseminates the success story that environmental problems can be solved by the cooperation of civil society, capital and state to feed environmental concerns of public and to hide domination of nature causing ecological crisis.

The production and consumption of *Space of Environmentalism* is not limited to above examples, in fact the spatial abstraction of liberal environmentalism can be revealed in green offices/buildings/cities, city parks and many others in global capitalism.

Liberal environmentalist abstraction homogenizes all differences to dominate *Space of Environmentalism*. This paper aims to reveal *Space of Environmentalism* by showing the contradictions of abstraction that may give way to differential space as Lefebvre offered. Collective urban movements like Gezi Protests may provide an alternative space to overcome liberal environmentalism surviving within capitalist domination.

Acknowledgment

I am very grateful to Çiğdem Adem for her editing and comments.

References

- Alonso, A. & Maciel, D. (2010). From protest to professionalization Brazilian environmental activism after Rio-92. *The Journal of Environment & Development*, 19(3), 300-317. doi:10.1177/1070496510378101.
- Bernstein, S. (2000). Ideas, social structure and the compromise of liberal environmentalism. *European Journal of International Relations*, 6(4), 464-512. doi:10.1177/1354066100006004002.
- Bernstein, S. (2002). *The Compromise of liberal environmentalism*. New York: Columbia University.

- Blom, A., Yamindou, J. & Prins, H. H. T. (2004). Status of the protected areas of the Central African Republic. *Biological Conservation*, 118, 479-487. doi: 10.1016/j.biocon.2003.09.023.
- Bookchin, M. (1991). *The ecology of freedom: The emergence and dissolution of hierarchy*. Montreal: Black Rose.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru*. (Toward an Ecological Society). (Abdullah Yılmaz, Trns.). İstanbul: Ayrıntı. (Original work is published in 1980).
- Bookchin, M. (1999). *Toplumunu yeniden kurmak* (Remaking Society). (Kaya Şahin, Trns.) İstanbul: Metis. (Original work is published in 1995).
- Buttel, F. H. (2000). Ecological modernization as social theory. *Geoforum* 31, 57-65. <http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/EE80S/Buttel.pdf>, accessed 04.09.2015.
- Bühns, T. (2009). Environmental space as a basis for legitimating global governance of environmental limits. *Global Environmental Politics*, 9(4), 111-135. doi:10.1162/glep.2009.9.4.111.
- Carruthers, D. (2001). Environmental politics in chile: Legacies of dictatorship and democracy. *Third World Quarterly*, 22(3), 343-358. doi:10.1080/01436590120061642.
- Cheng, L. & Wang, T. (2010). Analysis on the Future policy tendency of ecotourism management based on the appropriation of benefits in western China. *Society and Natural Resources*, 23, 128-145. doi:10.1080/08941920802178164.
- Dalton, R. J., Reccia, S. and Rohrschneider, R. (2003). The environmental movement and the modes of political action. *Comparative Political Studies*, 36(7), 741-773. doi:10.1177/0010414003255108.
- Doyle, T. & McEachern, D. (2008). *Environment and politics*. New York: Routledge.
- Eikenberry, A. M. & Kluver, J. D. (2004). The marketization of the nonprofit sector: Civil society at risk? *Public Administration Review*, 64(2), 132-140. doi: 10.1111/j.1540 6210.2004.00355.x.
- Gottdiener, M. (1993). A Marx for our time: Henri Lefebvre (and the production of space). *Sociological Theory*, 11(1), 129-134. doi:10.2307/201984.
- Hannigan, J. (2006). *Environmental sociology*. New York: Routledge.
- Hay, P. (2002). *Main Currents in Western Environmental Thought*. Sydney: UNSF Press.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi ideolojiler: Bir giriş* (Political ideologies, an introduction). (Özgür Tüfekçi, Trns). Ankara: Liberte. (Original work is published in 2007).
- Koens, J. F., Dieperink, C. and Miranda, M. (2009). Ecotourism as a development strategy: Experiences from Costa Rica. *Environment, Development and Sustainability*, 11(6), 1225-1237. doi: 10.1007/s10668-009-9214-3.
- Lane, M. B. & Morrison, T. H. (2006). Public interest or private agenda? A mediation on the role of NGOs in environmental policy and management in Australia. *Journal of Rural Studies*, 22, 232-242. doi:10.1016/j.jrurstud.2005.11.009.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Levy, Y. & Wissenburg, M. (2004). Conclusion. M. Wissenburg and Y. Levy (Eds.), in *Liberal Democracy and Environmentalism* (pp. 193-196). London: Routledge.
- Lyon, T. P. & Maxwell, J. W. (2004). *Corporate environmentalism and public policy*. New York: Cambridge University.

- Newmark, W. D., Leonard, N. I., Sariko, H. I. & Gamassa, D-G. M. (1993). Conservation attitude of local people living adjacent to five protected areas in tanzania. *Biological Conservation*, 63:177-183. doi:10.1016/0006-3207(93)90507-W.
- Neuman, W. L. (2006). *Social research methods, qualitative and quantitative approaches*. Boston: Pearson International Education.
- Pasqualoni, P. P. & Scott, A. (2006). Capitalism and the spirit of critique: Activism and professional fate in contemporary social movement/NGO. *Max Weber Studies*, 6(1), 147-169.
<http://e-publications.une.edu.au/1959.11/8122>, accessed 14.09.2015.
- Pepper, D. (1993). *Eco-Socialism: From deep ecology to social justice*. New York: Routledge.
- Protected Areas Categories. 2016. Retrieved from <https://www.iucn.org/theme/protected-areas/about/protected-areas-categorie> on 08.08.2016.
- Ritzer, G. (2011). *Sociological theory*. Boston: Mc Graw Hill.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları*. (Sociological Theory) (Himmat Hülür, Trns.) Ankara: Deki. (Original work is published in 2013).
- Roussopoulos, D. I. (2015). The politics of ecology and the ecology of politics. Eirik Eiglád (Ed.), in *Social Ecology and Social Change* (pp. 235-254). Porsgrunn: New Compass Press.
- Schellhorn, M. (2010). Development for whom? Social justice and the business of ecotourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(1), 115-135. doi: 10.1080/09669580903367229.
- Schmidt-Soltau, K. & Brockington, D. (2007). Protected areas and resettlement: What scope for voluntary relocation? *World Development*, 35(12), 2182-2202.
doi: 10.1016/j.worlddev.2007.02.008.
- Sundberg, J. (2003). Conservation and democratization: constituting citizenship in maya biosphere reserve, Guatemala. *Political Geography*, 22, 715-740.
doi:10.1016/S0962-6298(03)00076-3.
- The Environmental Space Concept. (2016, April 20). Retrieved from <http://www.eea.europa.eu/publications/92-9167-078-2/page003.html> on 10.08.2016.
- TIES announces ecotourism principles revision. (2015, January 7). Retrieved from <https://www.ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision> on 07.01.2016.
- WWF programme standards. (2015). Retrieved from http://wwf.panda.org/what_we_do/how_we_work/programme_standards/ on 22.12.2015.

Çağrı Eryılmaz,

2002 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü'nden lisans, Sosyoloji Bölümü'nden yan dal, 2005 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nden yüksek lisans, 2012 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümünden doktora derecesi almıştır. 2001-2009 yılları arasında Doğal Hayatı Koruma Vakfında çeşitli alan projelerinde gönüllü

ve profesyonel olarak çalıştıktan sonra 2011 yılında Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyoloji Bölümüne geçerek önce araştırma görevlisi sonra öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2016'dan bu yana Sinop Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Dr. Eryılmaz'ın çevre sosyolojisi ve toplumsal hareketler konularında çeşitli çalışmaları uluslararası ve ulusal yayınlarda yayınlanmıştır.

- *He graduated from Middle East Technical University (METU) Department of Metallurgical and Materials Engineering and minor program of Sociology in 2002. He got her Bachelor of Science degree in Social Anthropology at Hacettepe University in 2005 and his PhD degree in Sociology at METU in 2012. He worked for WWF-Turkey as volunteer and professional in various field projects between 2001-2009. He worked as a research assistant and a faculty member of Sociology at Artvin Çoruh University between 2011-2016. Since 2016, he was a faculty member of Sociology in Sinop University. Dr. Eryılmaz has various international and national publications about environmental sociology and social movements.*

E-mail: cagrideniz@gmail.com, ceryilmaz@sinop.edu.tr

Urban Gardens in Vienna and Istanbul: A Review

*

Burçin Henden Şolt
Bülent Ecevit University

Gamze Kaymak Heinz
Technology University of Vienna

Öz

The vegetable garden of Michelle Obama in The White House, as well as the 'community gardens', 'city farms' or 'hobby gardens' owned by city-dwellers all around the world, herald a new urban lifestyle in the pursuit of healthy food cultivated in personal gardens. Repercussions of this current, seen primarily in New York, London and Berlin among others, also began in Vienna and Istanbul and grabbed public attention. This tendency should be considered not as a temporary trend, but a desire of inhabitants to establish a connection with their environment, even if it is only for economic purposes, to have a say in urban design or to raise ecologic awareness. The objective of this study was to analyze common, similar or different aspects of community gardens in Vienna, the Austrian capital and Istanbul, the most important city in Turkey, with respect to formation and implementation; these gardens are called 'common gardens' or 'hobby gardens' as an aspect of urban agriculture needed by people with common grounds despite certain differences in realization with regard to social dynamics of relevant place. Istanbul is known for dense housing, while Vienna is famous for its wide green spaces; nevertheless, productive landscaping, gardens and balcony gardening are gradually becoming more popular among inhabitants in both cities, especially in central areas. Fertile, historical landscaping keeps diminishing in Istanbul where green-less housing dominates; therefore, these applications bring the historical identity and cultural richness into our day; besides, they inspire new productive spaces and remind the importance of present ones.

Keywords: Hobby gardens, Istanbul urban gardens, Viennese urban gardens, Local government, Urban Farming

Viyana ve İstanbul'daki Kent Bostanları: Bir Değerlendirme

*

Burçin Henden Şolt
Bülent Ecevit Üniversitesi

Gamze Kaymak Heinz
Viyana Teknoloji Üniversitesi

Abstract

Gerek Michelle Obama'nın Beyaz Saray'daki sebze bahçesi, gerek dünyanın bir çok kentinde sade vatandaşların "Community Gardens", "City Farms" veya "hobi bahçeleri" adı altında birer kent bostanına sahip olup, kendi bahçelerinin bahçıvanı olarak "sağlıklı" üretilmiş gıdalarını garanti altına almak istemeleri, kentte farklı bir yaşam biçiminin habercisidirler. New York, Londra ve Berlin gibi bir çok kentte görülen bu akımın uzantıları "ortak bahçeler" veya "kent bostanları" tanımlamalarıyla Viyana ve İstanbul'da da başlatılmış ve kamu oyunun ilgisini kazanmıştır. Bu eğilim geçici bir moda olarak algılanmaması, ister ekonomik amaçla ister kentsel tasarımda söz sahibi olmak, isterse de ekolojik farkındalığın artışı için olsun, kent sakinlerinin çevreleriyle bağlantı kurma isteği olarak görülmesi gerekir. Bu çalışmada hayata geçirilişi buldukları yerin toplumsal dinamiklerine bağlı olarak, farklılıklar gösterse de, ortak paydaları insanların ortak ihtiyacı olan ve aynı zamanda kent tarımcılığının bir boyutu olan, "ortak bahçe" veya "hobi bahçesi" olarak adlandırılan "kent bostanları"nın Avusturya'nın başkenti Viyana'da ve Türkiye'nin en büyük kenti İstanbul'daki oluşumları ile uygulamalarındaki ortak, benzer veya farklı boyutları araştırılmıştır. Hem yapılaşmanın çok yoğun olduğu İstanbul'da, hem de yeşil alanları azınsanmayacak ölçeklere sahip Viyana'da, özellikle şehir içinde, üretken peyzajlar, bostanlar, balkon bahçeleri yapmak giderek daha çok insanın ilgisini çekmektedir. Yeşilsiz yapılaşmanın hakim olduğu İstanbul coğrafyasında giderek azalan üretken, tarihi peyzajları bir yandan tarihsel kimliği ve kültürel birikimi günümüze taşıırken, diğer yandan yeni üretken alanlara ilham kaynağı olmakta ve halihazırda sahip olunanların önemini yeniden hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hobi bahçeleri, İstanbul kent bostanları, Viyana kent bostanları, Yerel yönetimler, Kentsel tarım

Introduction

Nowadays, cities cannot respond to the versatile requirements of their inhabitants anymore. Citizens seek alternative solutions in order to survive and to regain the lost nature and human relationships; consequently, city-dwellers have created a new type of urban agriculture, by means of creating gardens such as 'Nachbarschaftsgarten', 'Gemeinschaftsgarten' and 'hobby gardens'. The objective is that everyone has a piece of green space around him/her and meets with people around; nevertheless, people, who come together for this purpose, have a higher awareness on regional issues and this fact serves as a ground of active participation (von der Haide, 2014, p.81, von der Haide et al., 2011, p.266).

Urban gardens emerged in Europe upon agricultural and economic crises during the 20th century under various names and functions, since the food requirement of ever-growing population could no more be met. Their difference from other collective gardens is that they are worked by individuals and families by dividing a single piece of land into smaller parts. They are called "allotment gardens" in English (BK-This and that [BK], 2015) (Acton, 2015, p.16). "Kleingarten" in German (Tschuppik, 2001,p.23) and "ouvriers" in French (Society of allotments of Montbrison [SAM], 2016). They were first established following the industrial revolution by the new, poor citizens, who migrated from rural to urban areas as workers, in order to meet their vegetable and fruit requirement (Cabedoce and Pierson, 1996, p.46). Collective gardens appeared initially in Russia during the 1930's upon rural and urban collectivism becoming even more developed during the 1950s and 70s (Northern Forests Defense [NFD], 2015).

According to current official data, 2/3 of the global populations live in cities (Statista, 2015) on food produced by the rural. According to Des Jardins, the richest 1 billion people consume 80% of resources, while 5 billion humans live on the remaining 20% (Des Jardins, 2006,p.32). These facts point out the imbalance and grounds for attempts towards "urban gardening": For Müller (2002) and Meyer-Renschhausen (2004), the new garden movement is a global act started against neoliberal globalisation trends which lead to gradually greater difference between the poor and the rich. Ziegler (2010) and Schoas (2013) consider tendencies towards agriculture, such as urban gardening or hobby gardening, as a kind of 'urban

agriculture'. In this context, the new urbanism approach is seen as regional diversity, rediscovery of common life and renaissance for the ability to individually produce oneself (Müller, 2011, p.54).

1. Material and methods

The content of this study especially focuses on 'urban gardens' and 'hobby gardens' that have recently been formed in Vienna and Istanbul with repercussions among the media and public seeking a 'common', 'intercultural', 'neighborhood' approach 'that is far from individuality' (Fig. 1). The existing literature has been covered for the purpose of this study. The objective of this study was to investigate the circumstances of urban gardening on the basis of theoretical research and the analysis of gardening projects in Vienna and Istanbul while clarifying relevant concepts and pointing out regional differences. The relationships between the city governments and the users or initiatives of the gardens in both cities and the current role of the city governments in this process have been analyzed.

1.1. Viennese urban gardens and their characteristics

Vienna reportedly follows New York in establishing its 'new urban gardens' (Gartenpolylog, 2015). Nevertheless, the city already has a historical experience similar to 'guerrilla gardening' (Jahnke, 2010,p.38; Reynolds, 2010,p.63) of today: During the hard times in interwar period, the poorest communities in the city realized the first 'social housing project with gardens' and created a peerless model in Europe: Families without shelter illegally destroyed the forests around the city and established the first settlements (Weihsman, 2002, p.78; Stüber, 2010, p.39; Six, 2011, p.83). In 1919, these 'new residents' held an indignation meeting against the Vienna Municipality in order to ensure that the occupied areas are granted legal status; thereupon, the settlements became legitimate through tenancy agreements between the municipality and Ministry of Forestry which owned the majority of these lands. The government supported building of modest shelters by means of cheap construction materials (Weihsman, 2002, p.78). This historical 'Kleingarten' was an early example of urban farming and continued to serve as seasonal dwelling until 1992; nowadays, these habitations have been transformed into "small houses with gardens" used throughout the year (Tschuppik, 2001, p.23). Nowadays, these settlements constitute a notable part of urbanization in terms of green space and organic diversity.

Despite this long tradition of 'small gardens' (Kleingärten), the local government was somewhat late in supporting the recent international urban gardening. Nevertheless, the authorities finally produced an encouraging and inclusive approach. Since 2010, Vienna Municipality grants every neighborhood with financial support for a relevant project (€ 3.600,-) under the motto "gardening together connects (gemeinsam garteln verbindet)", and effectively encourages the "common gardens" project (Vienna Municipality, 2015). The Gartenpolylog Association, founded in 2007, provides support for establishment and self-operation of "common gardens", as well as active contribution to enhance relationship between various garden organizations (Nebrensky, 2008, p.53). The application centre, founded within parks and green spaces unit under municipality (MA 42), informs hobby gardeners in practical terms. In addition, municipal unit on refuse and road cleaning (MA 48) provides organic soil (Vienna Municipality, 2015). Vienna is on an area of 414.87 km², with a population of 1.741 millions. The gardening areas constitute 117.76 km², namely, 28.4% of the city. Special attention is given in order to ensure that green space per capita attains 16.5 m² and that it is maximum 250 m away from living space (Austria National Channel [ORF], 2015).

Viennese examples consist of 27 gardens supported by the Municipality (Table 1), 35 established by private entrepreneurs (Table 2), and 7 with self-harvest function (Table 3). We also analyzed 2 historical and 9 new gardens in Istanbul (Table 5). Gardens, which are introduced in websites of respective municipalities or independent gardening associations, are classified with respect to their size of area, date of establishment and rental fee.

Fig. 1. Vienna urban gardens

Table 1

Urban gardens supported by the Vienna Municipality

Table 2

Urban gardens not supported by the Vienna Municipality

Table 3

Offered by private entrepreneurs 'selbsternte' self-harvest parcels in Vienna

Table 4

Urban gardens for different issues in Vienna

These 17 Viennese gardens bear their functions in their names (Table 4). Accordingly, they are called common gardens (Gemeinschaftsgarten) or neighborhood gardens (Nachbarschaftsgarten). These concepts are

used equally often and mostly in the same sense both in literature and daily use. According to Rosol (2006) and Schoas (2013), the concept “Gemeinschaftsgärten” is based on North American “community gardens” and signifies both “togetherness” and “common” (Gemeinschaft) as well as neighborhood (Nachbarschaft) in terms of location. For Schützenberger, however, the concept “common garden” is problematic, since; actually, there is no common cultivation on the same parcel. By means of these gardens, city-dwellers reveal their longings through various organizations or concepts that define their special functions: If the inhabitants of the city use a land together with others after coming to an agreement with its (public or private) possessor, it is called “Gemeinschaftsgarten” or “Nachbarschaftsgarten” (Schützenberger, 2014, P.63). Those among common gardens that point out the differences of users, or that seek specific purposes or groups such as migrants and refugees are known as intercultural gardens (Müller, 2011, P.54). Such gardens comprise areas for the migrants to cultivate their traditional vegetables as well as common spaces. Participation to such gardens can be obtained via very low fees. Moreover, the gardens host language courses, conferences and manual training so as to ensure intercultural exchange, sharing and mutual learning. According to some scholars, intercultural gardens are not the exclusive example for diversity; therefore, such researchers also point out “neighborhood gardens” as a similar model (Appel et al., 2011, p.47). The areas, on which neighborhood gardens and common gardens are established, have essential common features. For example, their possession belongs to municipality, church, foundation or community. The usage of such an area by a group is regulated through legal agreement. These gardens usually include areas for rent, private parcels and common spaces (Fig. 2).

Fig. 2. NB Zaunkönig 18th district Vienna (foto by the authors)

In Vienna, the users of gardens consist of bottom-up, namely, the entire public or they are employed in accordance with “from top to bottom” manner, where the infrastructure is prepared by social and cultural associations seeking a suitable space and hand the land over to a garden group. One of the rules in gardens (Gemeinschaftsgärten) is social, cultural and ecologic diversity. Some gardens are always open, some are locked and open only for certain hours or access is possible only if the participant is at place. Usually, the municipality or organizing groups undertake the costs of water, insurance, garbage and other expenses; sometimes, participants share these costs. In case the garden is located within a public park,

the neighborhood garden is transformed into a kind of garden laboratory. The visitors of the park can watch the gardening works, communicate with the participants, come to know new vegetable and fruit species, attend various activities by gardening groups or can obtain information about cultivated vegetables, fruits and spices thanks to information signs even if they do not directly participate in the project (Karls garden, 2015).

The method in which a private company hires the parcels seasonally for plantation is called self-harvest (Selbsternte). The self-harvest was applied for the first time in Austria; while another example of the project was founded in Germany in 1999 under the name “pick your vegetable” (GemüseSelbsternte) and became widespread in several German cities (Vogl et al., 2003, p.12; Schallmayer, 2006, p.38; Appel et al., 2011, p.47). In this method, the same crop is cultivated on each parcel; annual plants are cultivated since the usage is for just one season (May to October). Self-harvest parcels do not possess common spaces (such as resting places, playground etc.) that are typical for “common gardens” (Gemeinschaftsgärten). Generally, such plantations are not organized by a community and the interaction between users is limited. According to researchers, there is an irregular and rare social relation between self-harvest parcel users in gardening environment (Schallmayer, 2006, p.38). An important criterion for Selbsterntenin is the obligation to abide by biological (organic) agriculture rules (Hess & Vogl, 1999, p.137). Apart from seasonal usage, self-harvest parcels can include operations such as preparation of soil, cultivation of vegetables and fruits, and annual renting on the condition not to leave them abandoned. In addition, there are SOLA [solidarische Landwirtschaft = community supported agriculture] cooperatives that determine the supply-demand amounts, encourage biological cultivation and ensure participation of consumers by regulating relations between cultivators and consumers through agreements. The SOLA are also known as International Community Supported Agriculture (CSA) and offer a strong alternative for “urban nutrition” (2015).

Creativity of Viennese people in efforts to bring together their city with nature is not restricted with these gardens. Other greening activities include the following: Vertical gardening of façades, singular tree planting (Baumscheiben), window gardening for greening balconies or windows (Müller, 2011, p.54), variety (Vielfalt) for combination of multifunctional gardening, and “guerrilla gardening” which carries out greening without permission.

1.2. *Urban gardens in Istanbul and their characteristics*

The history of urban gardens in Istanbul dates back to 1500 years ago: Yedikule Gardens are situated around Theodosius Land Walls on historical peninsula since Byzantine days; besides, Kuzguncuk Gardens along the Bosphorus on Anatolian side fight for existence against neoliberal policies. Architectural remains within Yedikule Gardens, such as wooden annexes from 19th century, cisterns of 5 meters in diameter, stables and terracing systems, are now structures of historical and archaeological importance (Historical Yedikule Gardens [HYG], 2015), and proofs that they were conceived together with the city walls within urban planning of Istanbul throughout the history. In 1939, the Theodosian walls were first designated as a conservation area, and in 1985 the entire 6650 meter wall complex was added to the UNESCO World Heritage Site (WHS) List as a Historic Area of Istanbul (Ahunbay and Ahunbay, 2000, p.227; Çorakbas et al. 2014). The Association of Istanbul Archaeologists continues to advocate for UNESCO protection of the Theodosian walls and gardens (White et.al, 2015, p.86).

Yedikule Gardens survived the Ottoman era as well and reached our day; now, thanks to the Yedikule Protection Initiative, it is protected as a productive public space. During the summer of 2013, Yedikule Gardens was once again faced with the danger of destruction, but was protected by the locals. The gardens host the garden school, as well as soil-related seminars, trainings and workshops on generative insemination, flower planting and irrigation for children and adults; in addition to theatre performances organized by the civil initiative so as to preserve Yedikule Gardens and keep them alive as they are (HYG, 2015).

Kuzguncuk Garden, formerly known as İlya Garden, dates back 700 years to the Byzantine era. Today, it is protected by the 'Association of People of Kuzguncuk' and 'the locals'. The area, which serves agricultural cultivation purposes, is also used as a social gathering place. The garden still hosts certain festivals and traditional days of Noah's pudding (ashure). Back in the Ottoman period, the gardens constituted an important part of the neighborhood organization, which was the core urban structure in Istanbul as well as in other cities. These functional and fertile gardens did not only provide edible crops or market places, but they were also a notable part of social and cultural lifestyle. Nevertheless, as Istanbul continued to grow immensely by way of migration during the second half of the Republic era, such agricultural areas were considered as unnecessary and ugly and were used as potential public work and construction

zones; consequently, cultivated areas were pushed out of the city (Başer and Tunçay, 2010, p.106).

That certainly was the case in Istanbul, where food grown within the city helped residents survive an eight year siege at the end of the 14th century. Today, 800 million people around the globe are engaged in urban agriculture, which can produce up to 15 times more food than a rural plot of the same size, according to the Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations. In addition, the FAO notes, urban farming generates employment, recycles urban wastes, creates greenbelts, and strengthens cities' resilience to climate change (Hattam, 2016). According to official data, the area and current population of Istanbul are 5.313 km² and 14.160.467 persons, respectively; the city is comprised of 39 districts within the Metropolitan Municipality, in addition to 936 neighborhoods. According to the report by World Cities Culture Forum in 2013, the rate of public green space in Istanbul is at a desperate level in comparison with other metropolises all around the globe: 18.23% of Turkey population lives in Istanbul. Public green spaces, parks and gardens constitute merely 2.20% of the total urban area. The green space per capita in Istanbul is much less not only than Paris, New York and London, but also than other cities such as Bogota and Seoul (World Cities Culture Forum [WCCF], 2015). The figures provided by the Istanbul Metropolitan Municipality (IBB) on public green areas in urban settlements in Istanbul also reveal similar results: only 77.5 million m² of total 5.313 km² consists of public green spaces. This means a 6% green space per capita (Istanbul Metropolitan Municipality [IBB], 2015). However, the minimum rate recommended by World Health Organization and accepted by United Nations Food and Agriculture Organization is 9% (Kuchelmeister, 1998, p.96). Moreover, there is no exemplary urban garden application in the areas under governance of IBB. Nevertheless, several districts in Istanbul comprise urban gardens, mostly in form of hobby gardens.

The first hobby garden established in Turkey was 'Küçük Bahçe Tesisleri' (Little Garden Facilities) in Bursa in 1985 (Ozkan et al., 1996, p.18; Bursa Municipality, 2015; Nilüfer Municipality, 2015). These facilities are colloquially known as gardens of the retired. As the first example attracted great public attention, other cities followed. In Turkey, the practice is rather known as hobby gardening; as Ozkan et al indicate (2003), these spaces are mostly planned, designed and governed by local administration. Nowadays, there are district municipal hobby gardens in the districts

of Arnavutköy, Esenler, Küçükçekmece, Sultangazi and Beykoz in Istanbul. Pendik and Tuzla Municipalities are currently planning hobby gardens (Table 5). Beylikdüzü Municipality serves the students with hobby gardens in 5 schools in the district (IBB, 2016)(Beylikdüzü Municipality, 2015)

Table 5

Municipal urban gardens in Istanbul

Areas, in Istanbul prepared in parcels are annually hired to inhabitants (Fig. 3). Lease terms, government support etc. can vary depending on municipality. The hired parcel often includes log cabins of 6-10 m². Hobby gardens enable city-dwellers to carry out many activities they miss; in addition to creating a hobby for leisure time as well as minor economic gain. Thus, city-dwellers leave their high-rise blocks, work with the soil, grow plants, look after their garden and get crops; therefore, attaining both psychological and economic advantages. Thus, recreation for inhabitants becomes possible through sitting among the green, watching them, resting, or picnic (Yılmaz et al, 2006, p.98). According to the hobby gardening offices of the municipalities of Istanbul, there is such a high demand from the people, so that the participants have to draw lots in order to use the gardens. The usage although is limited to a certain period of time, subsequently the tenants change every season so as to provide service for more people and the municipalities often receive requests for increasing the number of parcels due to.

Fig. 3. Municipal urban gardens in Istanbul

Applications in hobby gardens vary per municipality. For example, Arnavutköy Municipality demands additional fees for services in gardens such as irrigation, hoeing and gardening. The area includes car park, coffeehouse, playgrounds, cafeterias and toilets for public use (Arnavutköy Municipality, 2015). Sultangazi Municipality offers a total of 56 gardens, 12 with greenhouse (Figs. 4 and 5). The citizens can cultivate and harvest various vegetables in the garden; and each garden has a log cabin (Sultangazi Municipality, 2015). On the other hand, in its hobby gardens, Küçükçekmece Municipality provides citizens with wooden material chests with shade, in addition to the opportunity to cultivate and consume their own food. In Küçükçekmece, the inhabitants can have a garden through a three-year contract with the municipality (Kucukcekmece Municipality, 2015) Esenler Municipality gave hobby gardening service in collaboration with Yıldız University between 2011 and 2014. Nevertheless,

the municipality has now suspended the project (Sabah, 2015) Beykoz Municipality established hobby gardens in order to encourage natural agriculture and offer them to those who want to cultivate their own fruits and vegetables; accordingly, the municipality made use of inactive lands in the district and the gardens cover an area of 20.000 m². Each parcel has a log cabin and irrigation system; besides, the complex includes a parking area for 50 vehicles, playground, and common areas such as headquarters and security centre (Fig. 6). The beginners can make use of free consultancy services, while the district dwellers have priority above others. The citizens can benefit from their crops by selling them at the sales point within the area. Directorate of Parks and Gardens provide free information on soil and agriculture for the beginners (Beykoz Municipality, 2015)

Figs. 4 and 5. Arnavutköy Municipality urban gardens

Fig. 6. Beykoz Municipality urban gardens

2. Results and discussion

Although urban gardens have different stories in the beginning; their common feature is to assist city-dwellers in adaptation to urban life without abandoning their relationship with nature and to enhance the quality of their lives. The areas of such gardens encourage common life and better life quality among the locals; the projects thus ensure social, economic and ecologic advantages.

Differences between 'urban garden' projects are hardly due to geographical position; rather, the variations arise from the running and mentality of the organization behind the project or the relation between participants. 'New gardens' adopt traditional elements and adapt them to present conditions.

Variety of themes in common gardens makes them even more attractive. The diversity is also reflected in relevant scientific works. Many relevant academic studies are being conducted in recent years at universities with regard to environment and urban planning, ecology and environmental production, agriculture, ethnography, philosophy, pedagogy, biology, management, economy and marketing. Many of these studies directly examine certain gardens. According to scholars, common gardens with social, cultural and ecologic functions (habitat for birds, butterflies and insects in the cities thanks to wider green spaces), provide city-dwellers with social skills (common life, neighbor relations), self-confidence, respect, tolerance and empathy; they contribute to better relation between

inhabitants, as well as to self-sufficiency, and self-perception and environmental perception. Common gardens enhance and enrich the life quality of not only their users, but all local inhabitants. Social communication brings together different people and ensures adaptation to urban life; indeed, urban gardens provide much more than its apparent crops.

There is an essential difference between urban gardens in Vienna and Istanbul: In one, the policy goes from the bottom to the top; while it is the contrary in the other. In Vienna, gardens are mostly requested and organized by the public; in Istanbul, however, they are rather a service provided by municipalities and appreciated by the public. In both cases, “urban gardens” are much appreciated by the public. Vienna comprises more urban gardens in number than Istanbul.

Urban gardens seem to have the potential to cultivate democracy, since, beyond the fertile and constructive power of Mother Nature; they also provide good human relations and experiences on distribution, sharing and mutual life, including parcel draws and attitude of local administrations.

In Istanbul, a city of dense housing and in constant change, these rare opportunities should be seized and the gardens, just like historical city walls, should be preserved. These gardens comprise a part of the fight against globalization and are much more egalitarian and local, as they seek an economy based on voluntary and collective time and labor instead of money-based shopping. This quest became even more apparent in Istanbul during the Gezi Park protests and collaborative gardens have been established in many cities. The gardens are given different names. They are sometimes called ‘neighborhood gardens’, whereas some are known as ‘urban gardens’, ‘solidarity gardens’ or ‘collective gardens’. However, they all have a common feature: Manual plantation, cultivation, harvest and individual or communal consumption of crops that are planted within parks, vacant lands and areas within or outside the city centers.

The gardens provide neighborhood residents with fresh vegetables and fruits; moreover, they enhance the local flora and fauna. In addition, they are, in a sense, a part of the economic and social support mechanism and offer one of the most effective fighting methods against unhealthy convenience food. As people make their own crops a part of their dish, they herald a kind of questioning against the industrial food system since they move away from the consumer market approach of shopping centers. Common grounds also enable individuals to involve in physical activities

and integrate with nature, which brings along individual freedom, autonomy and creativity outside the indoor areas. Moreover, people learn from one another, whereupon the learning culture develops and participative processes are supported. Common requirements of the garden necessitate participation; but in addition, the common labor creates a new type of social life, political attitude and collectivist culture; thus, it can provide horizontal contribution to all processes of decision-making in daily life.

References

- Acton, L. (2015). *Growing Space: A History of the Allotment Movement*. Nottingham: Five Leaves Publications,16.
- Ahunbay, M., Ahunbay,Z. (2000). *Recent Works on the Land Walls of Istanbul: Tower 2 to Tower 5*. Washington,D.C.: Dumbarton Oaks Papers 54:227.
- Appel, I., Grebe Chr., Spithöver,M. (2011). *Current initiatives garden. Garden and new gardens in German cities*. Kassel: University press, 47.
- Arnavutkoy Municipality. (2015). Hobby gardens. Retrieved: June 25, 2016, from: <http://www.arnavutkoy.bel.tr/icerik/575/1608/hobibahcesi.aspx>
- Austria national channel (ORF). (2015). Retrieved: June 30, 2015, from: <http://wien.orf.at/news/stories/2677819/>
- Başer,B., Tunçay, H. (2010). Understanding the spatial and historical characteristics of agricultural landscapes in Istanbul, *ITU A|Z*, 7, 2: 106-120.
- Beykoz Municipality. (2015). Retrieved: February 3, 2016, from: <http://www.beykoz.bel.tr/proje/bag-bahce-tutkunlarina-hobi-bahceleri>
- Beylikdüzü Municipality. (2015). Retrieved: October 26, 2015, from: <http://www.beylikduzu.bel.tr/tr/content/ogrenciler-sebze-ve-meyve-tohumlarini-toprakla-bulusturdu>
- BK-This and that (BK). (2015). Brief history of allotments in England, Retrieved: November 3, 2015, from: <http://bkthisandthat.org.uk/brief-history-of-allotments-in-england/>
- Bursa Municipality. (2015). Retirement Gardens, Retrieved: July 3, 2015, from: <http://www.bursa.bel.tr/emekli-bahceleri/sayfa/229>
- Cabedoce, B., Pierson, P. (1996). *One hundred years of history 1896-1996 allotment gardens*. The French League patch of land and home, Editions Créaphis, Paris,46.
- Çorakbas, F.K., Aksoy,A., Ricci, A. (2014). *Report of Concern on the Conservation Issues of the Istanbul Land Walls World Heritage Site. With A Special Focus on the Historic Yedikule Vegetable Gardens*. Report Presented to the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) World Heritage

- Center. Retrieved: December 9, 2014, from: https://oxfordbyzantinesociety.files.wordpress.com/2014/02/report_land_walls_whs.pdf
- Community Supported Agriculture (CSA). (2015). Community supported agriculture, Retrieved: June 30, 2015, from: http://www.xn--ernhrungssouvernitiwbmd.at/es-wiki/images/3/32/CSA-Broschuere_AT_Kons.pdf
- Des Jardins J-R. (2006). *Environmental Ethics*. Ankara: Imge Press,32.
- Gartenpolylog. (2015). Was sind gemeinschaftsgärten?, Retrieved: June 30, 2015, from: <https://gartenpolylog.org/de/gartenpolylog-gemeinschaftsgarten/was-sind-gemeinschaftsgarten>
- Hattam. J. (2016). In Istanbul's ancient gardens, a battle for future harvest, yale environment 360, Retrieved: February 23, 2016, from: http://e360.yale.edu/feature/in_istanbuls_ancient_gardens_a_battle_for_future_harvests_yedikule/2966/
- Hess J, Vogl R-C. (1999) Organic farming in Austria. *American Journal of Alternative Agriculture* 14, 3: 137-143.
- Historical Yedikule Gardens (HYG). (2015). Initiative for preserving the historical Yedikule gardens. Retrieved: November 3, 2015, from: <http://yedikulebostanlari.tumblr.com/>
- Istanbul Metropolitan Municipality (IBB). (2015). Istanbul district list. Retrieved: October 26, 2015, from: <http://www.ibb.gov.tr/trtr/kurumsal/pages/ilceveilkademe.aspx>
- Istanbul Metropolitan Municipality (IBB). (2015). Parks and gardens office 2004 - 2010 report. Retrieved: January 3, 2016, from: http://www.ibb.gov.tr/trTR/BilgiHizmetleri/Istatistikler/Documents/bldhizmetleri/2010/parkvebahceler_mud_2004-%202010.pdf.
- Jahnke, J. (2010). *Guerrilla Gardening anhand von Beispielen in New York, London und Berlin*. Tönning: Der andere Verlag, 38.
- Karls garden. (2015). Retrieved: November 18, 2015, from: <http://karlsgarten.at/>
- Kuchelmeister, G. (1998). *Urban Forestry in the Asia-Pacific Region: Status and Prospects*. Asia-Pacific Forestry Sector Outlook Study Working Paper Series 44, 96.
- Kucukcekmece Municipality. (2015). Retrieved: June 25, 2015, from: <http://kucukcekmece.bel.tr/projelerimiz/detay.aspx?SectionID=x2RFk5M4qYm9XWT01fB0bw%3D%3D&ContentID=4oEu6KjEmU33gGZTiL4GkQ%3D%3D>
- Meyer-Renschhausen, E. (2004). *Unter dem Müll der Acker-Community Gardens in New York City*. Königstein im Taunus:Ulrike Helmer Press.
- Müller, Chr. (2002). *Take root in a foreign country. The International Gardens and its importance for integration processes*. Munich: Oekom Press.
- Müller, Chr. (2011). *Urban Gardening. About the return of gardens in the city*. Munich: Oekom Press,54.
- Nebrensky, W. (2008). *Educational and therapeutic aspects in a community garden on the basis of neighborhood garden Heigerleinstraße in Vienna Ottakring*, Danube University, Krems.

- Nilufer Municipality. (2015). Hobby gardens, Retrieved: July 3, 2015, from: http://www.nilufer.bel.tr/niluferbelediyesi-287-hobi_bahceleri
- Northern Forests Defense (NFD). (2015). Northern forests defense, Retrieved: November 3, 2015, from: <http://www.kuzeyormanlari.org/2015/03/11/bahcesadece-bir-bahce-midir-kent-bahceleri-kent-bostanlari-musterek-alanlar/>
- Ozkan, B., Kaplan, A., Aslan, N., Kılıç, H. (1996). A Study on Small Garden Development of Urban Parks in Turkey, *Ekoloji Environmental Journal*, January February March 1996, 18:18-21.
- Ozkan, M., Küçükberbaş, V-E., Kaplan, A., Hepcan, Ş., Malkoç Yiğit, E., Sönmez, H. (2003). *Mugla Public Outdoor Master Plan Study*, İzmir: Ege University Press.
- Reynolds, R. (2010). *On Guerrilla Gardening: A Handbook for Gardening Without Boundaries*. Freiburg: Orange Press, 63.
- Rosol, M. (2006). *Community Garden in Berlin. A qualitative study on potential risks of civic engagement in the green area in the context of change of state and planning*. PhD Thesis, Humboldt-University, Berlin.
- Sabah daily newspaper. (2011, February 14). Retrieved: June 25, 2015, from: http://www.sabah.com.tr/yasam/2011/02/14/vatandas_universite_kampusunda_domates_yetistirecek
- Schallmayer, M. (2006). *Urban agriculture in Vienna. The practice of seasonal "self-harvest" and perennial management of arable land in the Ketzergrasse*. Institute for Social- and Kulturanthropology, MSc Thesis, University of Vienna, 38.
- Schoas, B. (2013). *Gardens in motion. From mobile to transitory garden*. Uelvesbuell: The Other Publishers.
- Schützenberger, I. (2014). *From Communities in community gardens. Processes and structures of Commoning in urban gardens in Vienna*. MSc Thesis, University of Vienna, 63.
- Six, K-M. (2011). *Social Housing Vienna. Participation as impact modified housing needs*. MSc Thesis, University of Technology Faculty for Architecture and City Planning, Vienna, 83.
- Society of allotments of Montbrison. (SAM), 2016. Society of allotments of Montbrison. Retrieved: January 16, 2016, from: <http://jardinsouvriersmontbrison.asso-web.com/24+les-jardins-ouvriers-en-france.html>
- Statista. (2015). Das statistik-portal, Retrieved: June 30, 2015, from: <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/155946/umfrage/globale-bevoelkerung-stadt-und-land/>
- Stuiber, P. (2010). *Customized modern Adolf Loos*. Vienna: Metro Press, 39.
- Sultangazi Municipality. (2015). Retrieved: June 25, 2015, from: <http://www.sultangazi.bel.tr/7-1062-dogaya-ve-topraga-ozlem-gidermek-hayal-degil-Content.aspx>
- Tschuppik, W-M. (2001). *Ways of Architecture in Garden: Strategies designing architectural studies at Vienna tribute area 'Eklw'*. PhD. Thesis, University of Technology, Faculty for Environment and Design, Vienna, 23.

- Vienna Municipality. (2015). Information and services of the city of Vienna available on the web, Retrieved: June 30, 2015, from: <https://www.wien.gv.at/umwelt-klimaschutz/gemeinsam-garteln.html>
- Vogl, R.C., Axmann, P. (2002). Selbsternte: A new concept of Urban Organic Farming in Austria. *Urban Agriculture Magazine*, 6:12-14.
- Von der Haide, E. (2014). The new garden cities. Urban gardens, community gardens and urban gardening in urban and open space planning. International best practice examples of municipal strategies for dealing with urban gardens. City of Munich, Department of Health and Environment. *Urban gardens*, Munich, 81.
- Von der Haide, E., Halder, S., Jahnke, E., Mees, C. (2011). *Guerilla Gardening and other political movements Garden. A Global Perspective*, in: *Urban Gardening. About the return of gardens in the city*. Munich: Oekom Press, 266-278.
- Weihsmann, H. (2002). *Red Vienna. Socialist architecture and municipal politics from 1919 to 1934*. Vienna: Promedia printing and Verlagsges.mbH, 78.
- White, C., Shopov, A., Casson, A. (2015). Heritage Under Threat Saving the Ancient Gardens of Istanbul, Turkey, *The SAA Archaeological Record*, January 2015, 86.
- World Cities Culture Forum (WCCF). (2015). Retrieved: November 3, 2015, from: <http://www.worldcitiescultureforum.com/data/of-public-green-space-parks-and-gardens>
- Yılmaz, H., Turgut, H., Demircan, N. (2006). Erzurum city dweller's opinion about the hobby garden. *Süleyman Demirel University Faculty of Forestry Journal*, Series A, 1: 96-110.
- Ziegler, R. (2010). *City Fruit. Urban agriculture and gardening as a land use strategy*. MSc Thesis, University of Technology Vienna, Vienna.

List of tables

Table 1

Urban gardens supported by the Vienna Municipality

(Prepared by the authors, source: <https://www.wien.gv.at/umwelt-klimaschutz/gemeinsam-garteln.html>; <https://gartenpolylog.org/gardens>).

name or function of plots	location of plots	starting year of activity	total area (m ²)	number of subplots	bed size (m ²)	renting prize (€)	membership fee (€)	use of schools	waiting list
Mintzgarten	2 nd district	2013	220	15					
Max Winter Platz	2 nd district	2010	300	16	1				
NG Arenbergpark	3 rd district	2012	1.200	30	4			6	67
RMP-Karlsgarten	4 th district	2014	2.000						
Kontaktgarten / Einsiedlerpark	5 th district								
GG Kirchengasse	7 th district	2013	300	10			30		
Tiebergarten	8 th district	2014	120	4	14				
Grätzelgarten Alsergrund	9 th district	2012	15	4					
NG Sensengasse	9 th district	2011	55	11	4				
GG Monte Laa	10 th district	2011	200	16	6				
GG Matzleinsdorf	10 th district	2014	1	1					
NG Macondo	11 th district	2010	800	20	5			50	
11er Garten	11 th district	2013	1.700	30	5				
Steinhagegarten	12 th district								
Grimmgasse	15 th district	2012	377	18	4	120	20		
Else Federn (Heigerlein)*	16 th district	2008	1.000	35	6				
Neulerchenfelder StraÙe	16 th district	2012	1	1					
GG Hernals	17 th district								
NB Zaunkönig	18 th district	2014	150	20	4				
Garten Löwenzahn	20 th district	2013	300	30	3	100	30		
intk-NG Roda Gasse	21 st district	2009	800	25	4				
NG Brossmannplatz	21 st district	2013	1300	24	10				
NG Kaiserm./Donaucity	22 nd district	2011	5000	70	20				
Norwegerviertel	22 nd district	2011	1.400	20	20				
Seestadt von Aspern	22 nd district	2011	1.200	17	50	0	35		
Ökoparzellen -Wien	22 nd district								
GG Zaubergarten	23 rd district	2011	1	1					

Table 2. Urban gardens not supported by the Vienna Municipality (Prepared by the authors, source: <https://www.wien.gv.at/umwelt-klimaschutz/gemeinsam-garteln.html>; <https://gartenpolylog.org/gardens>).

name or function of plots	location of plots	starting year of activity	total area (m ²) of subplot	number of subplots (80 m ² per subplot)	bed size (m ²)	particular topic of gardens
GG Augarten	2 nd district					150-200
Novagarten	2 nd district	2013	1	15		scholar&teacher
Garten SAMBA	2 nd district	2013	200	24		
Gärtnerwienochnie	2 nd district	2010	2.000			
Blumenspitz am tabor	2 nd district	2011	1	1		anderegarteninsiative
GG Donaukanal	2 nd district	2013	1	20		garten ohne zaun
Hängender Kräutergarten im Arsenal	3 rd district	2013				anderegarteninsiative
NG auf Zeit - Eurogate	3 rd district	2014	812	26	4	
NG Juchgasse	3 rd district			in planning		
Neu Max Garten	3 rd district	2015	1.000	in planning		
Krongarten	5 th district	2015				anderegarteninsiative
GG Pfeilgasse	8 th district	2013	400	10		
Mädchengarten	11 th district	1998				mädchengarten
NG Hetzendorf	12 th district	2012	7.500	70	25	
Gärtnern und "büffeln"	12 th district	2011	200	8		
Längenfeld-Garten	12 th district	2010	1.000	15	5	guerillagärten
Garten Wolfganggasse	12 th district	2009	28	4		
Cityfarm Schönbrunn	13 rd district	2011	4.000			childrengardens
Garten der Vielfalt	15 th district	2011	80	5		vielfalt
Garteln ums Eck	15 th district					Garteln ums Eck
Grundstück PEPH	16 th district					
Garteln ums Eck	16 th district					Garteln ums Eck
NG am Heuberg	17 th district	2009	30	5	6	
GG Rosenberg	17 th district	2011/2012	1.500	35	4	
Garten Unser-Döbling	19 th district					
Zucchini-Brüderinnen	19 th district	2012	200	7	5	
GG Krottenbach	19 th district	2015	120	0	0	ein mobilergarten
NG Adolf Loos Gasse	21 th district					
Das Feld in Floridsdorf	21 th district	2006	2.500	50	40	
Solidar und GG- BOKU	21 th district	2009	4.000	1		Solidar
PermaBluehGemueseGarten	22 nd district	2001	1500	1	50	
Grünstern Lobauerinnen	22 nd district	2012	4.900+500m ²			
Paradiesgarten "grüner Daumen"	22 nd district		1 hectare	50	75	
SoliLa	22 nd district	2012				Solila
GG an der Liesing	23 rd district		170m ²	3 beds (15 possibel)		

Table 3. Urban gardens for different issues in Vienna (Prepared by the authors, source: <https://www.wien.gv.at/umwelt-klimaschutz/gemeinsam-garteln.html>; <https://gartenpolylog.org/gardens>).

name or function of plots	location of plots	starting year of activity	total area (m ²) of subplot	number of subplots (80 m ² per subplot)	particular topic of gardens
gärtnerwienochne	2 nd district	2010	2.000		gärtnerwienochne
blumenspitz am tabor	2 nd district	2011	1	1	anderegarteninsiative
GG Donaukanal	2 nd district	2013	1	20	garten ohne zaun
Hängender Kräutergarten im Arsenal	3 rd district	2013			anderegarteninsiative
Krongarten	5 th district	2015			anderegarteninsiative
Mädchengarten	11 th district	1998			mädchengarten
Längenfeld-Garten	12 nd district	2010	1.000	15	guerillagärten
Cityfarm Schönbrunn	13 rd district	2011	4.000		childrengardens
Garten der Vielfalt	15 th district	2011	80	5	Vielfalt
Garteln ums Eck	15 th district				Garteln ums Eck
Garteln ums Eck	16 nd district				Garteln ums Eck
GG Krottenbach	19 th district	2015	120	0	ein Mobilargarten
Solidar und GG BOKU	21 th district	2009	4.000	1	Solidar
SoliLa	22 nd district	2012			SoliLa
NG Macondo / Asyl	11 th district	2010	800	20	intercultural garden
Bruno Kreisky Haus	21 th district	2009			intercultural garden
GG Flüchtlingsnotunterkunft Winkeläckerweg	21 th district	2010	500	25	intercultural garden

Table 4. Offered by private entrepreneurs 'selbsternte' self-harvest parcels in Vienna (Prepared by the authors, source: <http://www.selbsternte.at/>).

name or function of plots "Selbsternteflächen"/ location of plots	starting year of activity	total area (m ²)	number of subplots (80 m ² per subplot)	bed size (m ²)	range of fees to be paid for subplots of different size	renting prize (€)	membership fee (€)	using period
Rothneusiedl	1987	3.2000	400	23	109/55			
Erlaa	1995	4.800	60	19	73/124	115	40	
Siebenhirten/Ketzergrasse	1996	6.400	80	19	73/124	135/195	40/80	
Hietzing Roter Berg	1999	1.880	24	22	100/182	192/242	40/60m ²	
Hirschstetten	2000	8.000	100	20	87/145	145	40	
Hietzing Angemeyer	2015	in planning				180/238	31/45	
Untertal-Kirchemacker	2015	in planning				109/149/198	6,5/10,4/14,3	may-oct

Table 5. Municipal urban gardens in Istanbul (prepared by the authors)

location of plots	starting year of activity	total area (m ²)	parcel size	the number of parcel	the annual rental price (€)	rental period (years)
Arnavutköy Municipality	2012	68.000	50	200	220	2
Sultangazi Municipality	2012	3.600	70	56	333	1
Esenler Municipality*	2011	3.500	50			2
Beykoz Municipality	2010	20.000	50	100	300	1
Küçükçekmece Municipality	2012	42.000	40	266	160	3

*Esenler Municipality has decided to end this service

List of Figures

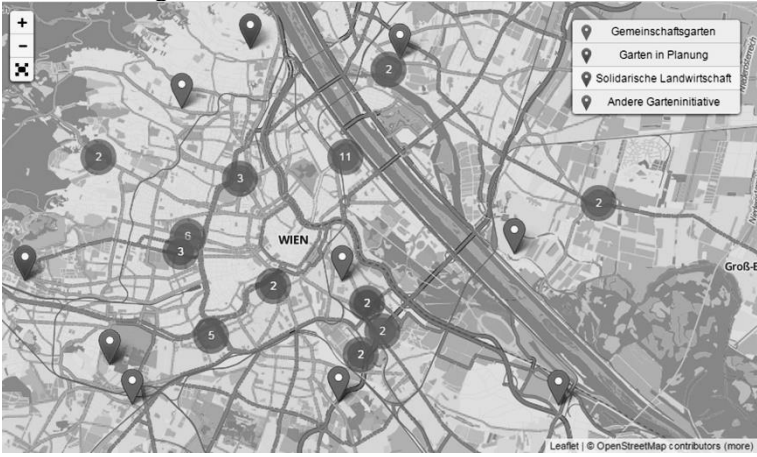

Fig. 1. Vienna urban gardens (<https://gartenpolylog.org/gardens>)

Fig. 2. NB Zaunkönig 18th district Vienna (foto by the authors)

H.Burçin Henden Şolt,

1994 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden lisans, 1996 yılında aynı üniversitenin Kentsel Koruma ve Yenileme Yüksek Lisans Programından yüksek lisans, 2007 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 'şehir planlama' alanında doktora derecesi almıştır. 2002 yılında Zonguldak Karaelmas Üniversitesi(Bülent Ecevit Üniversitesi) Alaplı Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak akademik kariyerine başlayan Dr. Henden Şolt, halen aynı bölümde öğretim üyesi olarak görev almaktadır. İlgi alanları arasında yerel yönetim, yönetim, kentsel dönüşüm, koruma ve sürdürülebilirlik bulunmaktadır.

- *She graduated from Mimar Sinan University (MSFA) Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning in 1994. She got her Master of Science degree in Urban Conservation and Renewal at MSFA in 1996 and her PhD degree in Urban Planning at Mimar Sinan Fine Arts University in 2007. She has been a faculty member of Bülent Ecevit University Alaplı Vocational School Department of Architecture and Urban Planning since 2002. Her academic interests are local government, governance, urban regeneration, conservation and sustainability.*

E-mail: burcinhenden@hotmail.com

Gamze Kaymak Heinz,

1981 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nden lisans, 1984 yılında aynı üniversitenin Tasarım Ana Bilim Dalı'ndan yüksek lisans, 1997 yılında Viyana Teknik Üniversitesi, Anıt Koruma ve Bakımı Enstitüsü'nden, 'anıt koruma' alanında doktora derecesi almıştır. 1985 yılından beri Viyana'da yaşayan Dr. Gamze Kaymak Heinz, çok sayıda mimari tasarım ve uygulama projelerinde görev almış, Avusturya Bilimler Akademisi ve Avusturya Arkeoloji Enstitüleri'nin Türkiye'deki Efes, Limyra ve Belevi gibi arkeolojik kazılarındaki Antik mimari araştırmalarda çalışmıştır. İlgi alanları arasında tarihi yapı araştırmaları, tarihi ve kültürel çevre koruma, sürdürülebilirlik bulunmaktadır.

- *She graduated from Karadeniz Technical University (KTU) in 1981 and having finished her Masters degree in Science in the Department of Design at KTU in 1984, Dr. Gamze Kaymak Heinz got her PhD degree heritage conservation at the Technical University of Vienna in 1997. Since 1985 she had been living in Vienna, where she worked on several architectural designs and building projects. She also worked at several excavations of the Austrian Scientific Academy and the Austrian Archaeology Institute as an architect and historical building researcher for antique monuments in Ephesos, Limyra and Belevi in Turkey. Her academic interests are historical building research, conservation, national trust and sustainability.*

E-Mail: gamzekaymak.dr@gmail.com

'Kentsel Yeşil Alan'ın Ne'liği Üzerine: Ankara'da Yeşil Alanın Temsil Mekânları Olarak (Yeniden) Üretilme Durakları

*

Yasemin İlkey
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Öz

Park, bahçe, mesire yeri, kentsel orman ve korular doğanın kente girdiği yeşil alanlar olarak yapıyı çevreyi sınırlar ve kentteki dolu-boş mekân dengesini de kurgulamaya yardım ederler. Kentsel yeşil alanlar bir yanıyla doğa(l), diğer yanıyla açık kentsel mekânlardır. Ancak kentler evrildikçe, yeşil alanların kökenindeki 'doğal' ve 'açık' olma niteliğinin yanına bir de 'kamusal' mekân olma boyutu eklenmiş; insanların bir araya gelerek sosyalleştikleri, doğayla ve birbirleriyle temas ettikleri odaklar olarak 'kentsel yeşil', sosyal ve sembolik yeni içeriklerle donanmıştır. Kamusal mekân olarak yeşil alanlar iki türlü sahiplenmeye işaret eder: kamu malı oldukları için herkese açıktırlar; halk tarafından algılanıp deneyimlenirler. Bunun yanında, yetkili devlet kurumlarının yasal kararları ve uygulamalarıyla devlet eliyle yönetilirler. Bu çelişki temelinde kentsel yeşil alanlar, algılanan, kurgulanan ve yaşanan mekânlar olarak inşa edilir, (yeniden) üretilir ve analiz edilebilirler.

Bu makale, 'kurgulanan mekân' kavramı odağında, son dönemde Ankara'da yeşil alan üretimini şekillendiren teknik ve siyasi güdüleri problematize etmekte; yeşil alanın son kertede nasıl bir temsil mekânı haline geldiğini tartışmayı hedeflemektedir. Çalışmanın yanıtlamaya giriştiği ana soru: Ankara'daki yeşil alanların, kentsel yeşil üretme sürecinde, ortaya çıkışındaki doğal kökenden ne kadar uzaklaştığı ve günümüz Ankara'sında kentle ilişki içinde ne olduğu, neyi temsil ettiği, hangi amaçlara hizmet ettiği. Saptanan üç temsili durak: (1) 'siyasa aracı' olarak yeşil alanlar; (2) 'siyasa bağlamı' olarak yeşil alanlar; (3) 'siyasa alanı' olarak yeşil alanlar. Bu çerçevede, kentsel yeşil alanların doğal bir olguyken, politik, ekonomik, teknik olgulara bağlanan bir kamusal girdiye dönüşümüne işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel yeşil mekân, Yeşil alan siyaseti, Temsil mekânı, Kamusal mekân, Ankara

On the Definition of 'Urban Green Areas': (Re)Production Modes of Urban Green in Ankara as Representational Spaces

*

Yasemin İlkey
Yüzüncü Yıl University

Abstract

Urban green areas, such as parks, gardens, recreation spots, urban forests and groves, penetrate urban pattern limiting the built environment and supporting the delicate balance among occupied and void spaces. Urban greenery is on one the hand natural, on the other hand urban open space. As cities evolved, the 'public' space dimension has been added to being 'natural' and 'open'; urban green turned out to be meeting spaces where people come together and socialize while contacting with both the nature and the other citizens; gaining new social and symbolic content. As public spaces, urban green areas have a two-folded appropriation: they are open to anyone (perception and experience) as public property; besides, they are regulated by state institutions. On the basis of this conflict, urban green areas are (re)produced and can be analysed as perceived, conceived and lived spaces.

This article problematizes the technical and political motives shaping the reproduction of urban greenery in Ankara, focusing on the concept of 'conceived space'; and discusses how urban green has turned out to be representational spaces. The main question of the study is: within reproduction process how far urban greenery has transformed from its natural origins and what urban green has recently been in Ankara in relation with the city and what it represents so far. Determined three representational modes demonstrated the shift in definition of urban green from a natural to a political entity: (1) 'a policy instrument'; (2) 'a context of policy'; and (3) 'a site of policy'.

Keywords: Urban green space, Urban green policy, Representational space, Public space, Ankara

Giriş

Doğa ile yapıli çevre ilişkisi, ilk yerleşmeler ortaya çıktığından bu yana, kentleşme tarihinin ve zamanla planlama disiplinin en can alıcı boyutlarından birini oluşturur. ‘Kentsel yeşil alanlar’ ise, özellikle sanayi devrimiyle birlikte, bu ilişkinin odağında yer almaya başlar. Park, bahçe, mesire yeri, kentsel orman ve korular hem doğanın kente girdiği alanları imler, hem de yapıli çevreyi sınırlandırarak (ve onun tarafından sınırlanarak) kentteki dolu-boş mekân dengesini kurgulamaya yardım eder. Kentsel yeşil alanlar tam da bu nedenle bir yanıla doğa(l), diğeri yanıla açık kentsel mekânlar olarak tariflenir. Ancak kentler evrildikçe, yeşil alanların kökenindeki ‘doğal’ ve ‘açık’ olma niteliğinin yanına bir de ‘kamusal’ mekân olma boyutu eklenmiş, ilk ortaya çıkışındaki ‘cennet bahçesi’ne ilişkin dini göndermelere ek olarak, sosyal ve sembolik yeni içeriklerle donanmıştır. Bu dönüşüm, Lefebvre (1991)’in her kentsel mekânın bir sosyal ürün olarak anlam kazanıp dönüştüğü tezini de destekler niteliktedir.

Lefebvre (1991) aynı araştırma nesnesine üç farklı açıdan bakma fırsatı sunan üçlü bir mekânsal çerçeve geliştirmiştir. Kentsel yeşil alanlar da *algılanan*, *kurgulanan* ve *yaşanan mekânlar* olarak inşa edilir, (yeniden) üretilir ve bu çerçevede analiz edilebilirler. Baktığımız kamera açısını değiştirdiğimizde mekânsal gerçeğin farklı boyutlarını oluşturan bu üç açının birbirine nüfuz ettiğini; birinin diğeri tercüme edilebildiğini görürüz. Bu çalışma, ‘kurgulanan mekân’ kavramı odağında, son dönemde Ankara’da yeşil alan üretimini şekillendiren teknik ve siyasi güdülerini problematize etmekte; yeşil alanın son kertede nasıl bir *temsil mekânı* haline geldiğini –özellikle devlet eliyle kurgulanma, sahiplenme ve sunum anlarının izini sürerek– tartışmayı hedeflemektedir.

Metnin yanıtlamaya giriştiği ana soru: Ankara’daki yeşil alanların, kentsel yeşil üretme sürecinde, ortaya çıkışındaki doğal kökenden ne kadar uzaklaştığı ve günümüz Ankara’sında kentle ilişki içinde ne olduğu, neyi temsil ettiği, hangi amaçlara hizmet ettiği. Yazarın doktora çalışmasındaki araştırmaya dayanarak (İlkay, 2016) şeykillendirilen bu metnin girişten sonraki ilk kısmında yeşil alanın kavramsal gelişimi, planlamaya ve kente girişinin mekânsal dönüşüm hikayesi ve doğal kökenleri tarifleniyor. İkinci parçada bugün Ankara’da yeşil alanın hangi güdülerle üretildiği, neyi temsil ettiği ve ne olduğu yönündeki üretim durakları irdeleniyor. Sonuç bölümünde ise bu üretim ve temsil durakları temelinde bugün Ankara’da yeşil alanın ne olduğu problematize edilerek tartışmaya açılıyor.

1. Kentsel Yeşil Alanların Kökeni ve Tarihsel-Kavramsal Dönüşümü

Kentsel yeşil alanın kökeni nedir? Mekânsal bir gereksinim midir, psikolojik bir ihtiyaç mıdır ya da sosyal bir dürtü sonucu mu oluşmuştur? Kentsel yeşil alanlara atfedilen anlamlar, işlevler ve formlar, antik dönemlerden modern çağlara süreklilik ve kopuşlarla dönüşmüştür. Bu atıflar, 'cennet bahçesi' imgesinden günümüzün kentsel akciğerlerine, saray bahçelerinden yeşil kuşaklara ve parklara kadar kılcallarıyla çeşitlenen bir yol kat etmiştir (Sarkowickz, 2003). Kent parkının atası olan 'bahçe' kavramının etimolojik kökeni, çitlerle sınırlanıp tanımlanmış ve belli kesimlerin girmesine izin verilen, diğerlerinin ise dışlandığı, tanımlı alanları imler. Kutsal metinler ve tarih öncesi mitlerin izi sürüldüğünde, içine girmenin ödül ve atılmaninsa ceza olduğu 'cennet bahçesi' kurgusu ile başlamak olasıdır. Kuran'daki cennet imgesinin de kökenine inildiğinde karşımıza M.Ö. 15. yüzyılda Akkaların Adapa Miti çıkar. Bu mit M.Ö. 12. yüzyıldaki Gilgamiş Destanı'ndaki Sümer-Babil bahçelerini etkilemiş; M.Ö. 1600'e tarihlenen Tevrat'taki cennet bahçesi de bu bahçelerden köklenmiştir (Mayer-Tasch, 2003). Kentsel yeşil alanın en ilkel formu ve anlamını karşılayan 'bahçe'nin sembolik ve dini boyutlarının doğal yapısı kadar anlamlı olması dikkat çekicidir. Sonraki dönemlerde yeniden tanımlanırken, park ve yeşil alanların 'kullanılan mekân' olmanın ötesinde, politik içerik kazanmasını olanaklı kılan kökenindeki dini-sembolik göndermelerdir.

Dini-sembolik göndermeler ve cennet mitinin yanında, doğal çevre-yapılı çevre ilişkisi yeşil alanların kökeninin ikinci boyutunu oluşturur. Tarım devrimi insanların yaşadıkları çevreyi dönüştürme motiflerini de değiştirmiş ve yerleşik hayata geçişle birlikte, insanlığın doğayla kurduğu ilişki dönüşmeye, doğanın yanında insan yapımı çevreler gelişmeye başlamıştır. Doğal ve yapılı çevre çelişkisi, ilk insan yerleşimlerinden bu yana planlamanın ve kentleşmenin önemli bir alt teması olsa da, özellikle sanayi devriminden sonra yeniden tariflenmeye başlamıştır. Yeşil alanlar 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra kentsel ihtiyaç olarak (yeniden) doğmuş; iki temel güdü etrafında üretilmiştir: sanayi devrimiyle harap olan kentsel alanlarda sağlıklı mekânlar yaratmak ve işçi sınıfının kendini yeniden üretmesi için rekreasyon alanları oluşturmak (Bingöl, 2006; İlkay, 2016).

18. yüzyıla gelindiğinde, kentte kamu yararına açık, rekreatif amaçlı, planlı kentsel yeşillere rastlamak pek olası değildi. Park hareketleriyle üretilmiş planlı kent parklarından önce insanlar evlerine ya da iş yerlerine yakın olan 'küçük cep' alanlarda, geniş araziler ya da merkezi yerlerde kendilerini yeniden üretiyordu. Bu alanların içinde mezarlıklar, meydanlar, pazar alan-

ları, konut bahçeleri, okul bahçeleri, sokaklar, bira bahçesi, sahil kenarları, eğlence parkları gibi ticari kentsel parçalar da vardı (Cranz, 1982). Halkın kendini yeniden ürettiği bu küçük kentsel parçalar ve geniş kır alanlarının yanında kentsel örüntüde saray erkanı ile ayrıcalıklı sınıflara ait olup, halkın geri kalan sınıflarının dışlandığı saray bahçeleri ve monarşik rejimi yansıtmaları için tasarlanmış barok bahçeler de yer alıyordu (İlkay, 2016). Bu saray bahçelerinin Nimrud, Khorsabad ve Nineveh gibi antik kentlerden taşınan uzun bir bahçe tasarım geleneğinin ürünleri ve uzantısı olduğu söylenebilir. Marakeş, meyve ve tapınak bahçeleriyle kamunun kullanımına açık parkların –diğer bir deyişle bahçe benzeri mekânların– etrafında kurgulanmış bir kentti örneğinin. Sonraki örneklerde, bahçe ve küçük ölçekli mahalle parkları dini ve (*civic*–kent yönetimine ilişkin) idari yapıların etrafında yer seçmiştir (Stanley, vd., 2012).

Daha öncesine giderek kökenleri incelemeye koyulursak, yeşil alanın bir sınıfsal imtiyaz olarak geliştiğini gözleyebiliriz. Örneğinin Roma kentleşmesinde (MÖ 30 – 95), Efes’te –‘zenginlerin evleri’ olarak bilinen– teras evler, yoğun meyveleri, mermer ve bronz heykelleri, çeşme, oturma yeri, pergola ve sütunlarıyla görkemli bahçelere sahiptiler (Malkoç Yiğit ve Sönmez Türel, 2006). Antik Roma dünyasında villa tipi yaşam tarzının idealize edildiği ve bahçelerin özellikle bu kurguda vurgulandığı dikkat çeker. Ancak, Roma kentleri o kadar kalabalıktı ki, sadece zengin sınıfların oturduğu yeni konut bölgelerine birer bahçe eklemenebiliyordu (Stanley, vd., 2012). Burada farklı bir örneğe bakacak olursak, Bizans döneminde Selçuklu Hükümdarı Alparslan’ın Anadolu’ya 1071’de girişiyle, Türklerin –yerleşik hayata geçişi ve yeni bir dinin sınırlarına girişinin de etkisiyle– doğayla kurdukları ilişkiyi yeniden tanımlamalarını inceleyebiliriz. Burada sınıfsal öğelerden çok, bahçenin ilk tanımına bizi götüren sınır belirleme ve sembolik anlamlar atfetme güdüleri daha çok öne çıkar. Türkler ‘bir yere bağlanma’ motifi ve yerleşme hevesiyle kendi bahçelerini yaratmışlardır. 13. yüzyılda Selçuklu hükümdarları saraylarını bahçeleriyle birlikte inşa ettirmeye özen göstermiştir (Evyapan, 1972, Malkoç Yiğit ve Sönmez Türel, 2006 içinde).

Avrupa kent tarihine bakıldığında, 18. yüzyıldan önce yeşil alan olgusunu daha çok doğanın kendisi karşılamakta; halk geniş çayırılık alanlarda kendini yeniden üretmekteydi. Bunlara ek olarak sadece aristokratların girebildiği daha çok estetik kaygılarla ve güç ifadesi olarak üretilmiş barok bahçeler de pasif kullanımı imleyen birer yeşil alan ögesi idi (Bingöl, 2006). Bu dönemde toplum ve doğal çevre ilişkisi üç kanalda tanımlanmıştı: Seyirlik geniş doğal çevreler içinde pasif kullanım biçimleri; aristokratların mülkiyetinde olan, tasarlanmış, belli sınıfların dışlandığı saray bahçeleri ve daha aktif kullanımlara

olanak tanıyan, meydandan bozma ya da mezarlık gibi kente yakın yeşil açık alanlarda halkın topluca eğlendikleri, piknik yaptıkları, buluştukları enformel (plansız) kentsel yeşiller (İlkay, 2016, s.21). Sanayi devrimi bu görünümü değiştirmiş; doğal çayırıkların, saray bahçelerinin ve meydanlardan gelişen küçük organik boşlukların ötesinde, insan müdahalesiyle gelişen yeni kentsel yeşil alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Low, vd., 2009).

Yeşil alanlar doğal niteliklerinin ötesinde modern anlam ve formunu açık kamusal mekânlar içinden çıkarak kazanmıştır. Sanayi devrimine kadar doğal çevre kent mekânına belli düzeylerde nüfuz etse de, yerleşimlerden ve yapılı çevreden ayrı olarak gelişmiştir. Ancak sanayi devrimi, yapılı ve doğal çevreler arasındaki ilişkiyi ve dengeyi daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar dönüştürmüştür. Cennet mitindeki bahçe temasından sanayi devrimine kadar olan dönemde planla geliştirilmiş bahçe ve yeşil alan modellerinde, kentsel yeşil daha çok 'bahçe' şeklinde, üst sınıfların girebileceği ve doğanın bir uzantısı olarak değerlendirilmişti. Yeşil alanların doğal boyutunun hemen sanayi devrimi sonrasında da devralındığını ve üretilen alanların 'sağlıklaştırıcı' işlevinin öne çıktığını görmekteyiz. Ancak sanayi devriminin ardından modernist dönemle birlikte, bu doğal boyuta bir yenisi eklenmiş; ütopyalar ve kapsamlı planlama yaklaşımları, kentsel yeşil alanı fiziksel ve sosyal çevreyi dönüştürme amacıyla 'açık kentsel mekân' olarak araçsallaştırmış ve standardize etmiştir (İlkay, 2016). 19. yüzyılın ortasından itibaren, İngiltere başta olmak üzere Avrupa kentlerinde ve sonrasında Amerika'da da gözlenen park hareketleri ile doğayı taklit eden geniş çaplı yeşil alanlar devlet eliyle sunulmaya başlanmıştır (Carr, vd., 1992; Low, vd., 2009). Romantizm akımı etkisinde (Low, vd., 2009) Fransız Barok bahçelerinin temsil ettiği Monarşi değerlerine de tepki olarak gelişen İngiliz menşeli kent parkları (Sarcowicz, 2003) kullanıcılara pasif kullanım önermektedir. Kent parkları farklı güdülerle üretilip yeni form ve içeriklerle gelişmiştir (İlkay, 2006, s.15-29).

Bingöl (2006) yüksek lisans tezinde sanayi devrimi sonrası yeşil alan gelişimini üç alt dönemde incelemiştir: (1) endüstrileşme, (2) modernizm, (3) post-modernizm [ya da bu metnin yazarının tercihiyle modernizm-sonrası]. Kentsel yeşil alanların ortaya çıkmaya başladığı endüstrileşme ya da sanayileşme döneminde, özellikle işçi sınıfının konut koşulları çok kötü olduğundan, yeşil alanlar daha çok düzenleyici işlevleri ve iyileştirici rolleriyle kent sahnesine çıkmıştır. Yoğun kentsel dokulara, bunların yarattığı hastalıklara şifa olarak tasarlanmış kent içi geniş yeşillikler aynı zamanda sanayi iş gücü olmak için kentlere göç etmiş kitleleri de kent kültürü ile tanıştırmayı hedef-

lemişti (Cranz, 1982). Bunlardan en bilineni ABD’de 1851’de inşa edilen Central Park’tır; devasa bir doğal parça görünümünde olan bu büyük parkın kökeni, meydanlardan ve mahalle arası ortak açık alanlardan –commons– farklıydı (Low, vd., 2005).

Şekil 1. Central Park, ABD

1920’lerle birlikte yeşil alanların iyileştirici işlevinin yanına modernizm etkisiyle birlikte yeni anlamlar ve güdüler eklenmiştir. Nasıl ki fiziksel planlama toplumsal düzensizlikleri gidermek ve sorunları çözmek için bir kanal olarak öne çıkmaya başladıysa, yeşil alanlar da bunun bir parçası olarak, toplumun yaşam koşullarını dönüştürmek için birer araç olarak kurgulanmaya başlanmıştır (Bingöl, 2006). Bu araçsallığın bir yanı tekniktir ve yapılarla doğal çevrelerin dolu-boş ilişkisini ve dengesini de gözeterek mekânı yani fiziksel örüntüyü örgütlemeyi ve değiştirmeyi hedeflemiştir. İkinci bir boyutu ise, fiziksel çevreyi belli etkinlikler için özel biçim ve işlevlerde sınırlandırarak, gündelik hayatı, zamanı ve toplumsallığı biçimlendirme güdüsüdür (İlkay, 2016). Kapsamlı planlama, ütopyacı yaklaşımlar, mekânsal standartlar, zonlama ve yeşil alanı bütünsel bir tavırla çözme gayretiyle tanımlanmış yeşil kuşak, yeşil kama, yeşil örgün, yeşil yol gibi mekânsal kavramlar da bu dönemde ortaya çıkmıştır (Burat, 2000; Burat, 2008; Müftüoğlu, 2008; Yeşil, 2006).

Amerika’da bu yaklaşımların ötesinde, parkların toplumu dönüştürücü mekânsal araçlar olarak somutlaşmasını Cranz (1982) reform parkları ile açıklamaktadır. Bu parklar, içinde tenis kortları, aktif olarak spor yapılan unsurları, havuzları, dans pistleri ve kütüphaneleri ile 1930’ların ABD’sinde halkın serbest zamanlarının örgütlendiği ve bu şekilde eğitildiği kamusal mekânlar

olarak işlev görmüştür. Bu mekânlardaki aktiviteler ve oyunlar aracılığıyla halka iyi vatandaşlık öğretilmesi hedeflenmiştir. Aynı dönemde bu parklara ek olarak daha küçük ölçekli mahalle parkları da kurgulanmaya başlamıştır (Cranz, 1982). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise refah devletinin bir uzantısı olarak yeşil alanların sunumunda 'adalet' kavramı vurgulanmaya başladı. Sosyal ve çevresel adalet, bölüşüm-dağıtım mekanizmalarında ve yükselen çevre duyarlılığı içinde kendini gösterdi. Bu noktada, yeşil alanlar da bölüşüm siyasalarının bir parçası haline geldi ve yerel yönetimlerin sağladıkları kentsel bir hizmet olarak öne çıktı. Bu dönüşüm, yeşil alanı kentsel politika-nın konusu haline getirmiş; eşitlik, katılım ve kentsel adalet kavramlarının da yükselişe geçmesi ile önceki dönemlerdeki 'doğal' ve 'açık' olma boyutlarına ek olarak 'kamusal mekân' boyutu vurgulanmaya başlanmıştır (İlkay, 2016).

2. Ankara'da Mevcut Park Üretimini Temsil Durakları

'Kamusal' sıfatı, bir yandan halkın sahipliliği, öte yandan devletin mülkiyeti-imler. Birer açık kamusal mekân olarak üretilen kentsel yeşil alanlar da kamu malı olduğundan herkese açıktır; ancak resmi kararlarla devlet eliyle inşa edilip düzenlenir. Herhangi bir tasarım fikrinin ya da mekânsal uygulamanın arkasında da belli bir kavram ve/ya siyasa vardır. Mekânsal örüntüler de bu kavram ve siyasalar temelinde planlı ve bütünsel ya da rastgele ve parçacıl olarak şekillenirler. Açık kamusal mekân örüntüsünün katmanlarından biri olan kentsel yeşil alanlar da bu temelde, nötr bir fiziksel planlama ve homojen bir kurgu sürecinin sonunda üretilmedikleri için salt fiziksel doku olarak okunamaz. Arkasında belli bir siyasa ve üretim mekanizmaları olduğu varsayılabilir. Bunun ötesinde, yeşil alanlar çatışmalar, işaretlemeler ve sahiplenmelerle toplumsal ürün olarak şekillenir. *Kurgu*, mekânı soyut bir fikirden, fiziksel bir girdiye dönüştürürken, *algı* ve *deneyim* ise o mekânın sosyal ve simgesel içeriğini oluşturur ve onu soyut bir mekândan yaşanan ve yaşayan bir 'yer'e dönüştürür.

Diğer kentsel mekânlarda olduğu gibi yeşil alanlarda da devindikçe ilk bakışta fiziksel boyutları algılama ve anlamlandırma eğilimi gösteririz ki bu algılanan mekâna işaret etmektedir. Mekânı deneyimleyip, yaşadıkça, mekânsal pratikler aracılığıyla o mekânla tanışıklığımız gelişir ve bağımız, sahipliliğimiz derinleşir. Ancak her gün içinden geçip, bireysel hafızamızın ve zihinsel haritalarımızın birer parçası olan kentsel mekânlar, aynı zamanda 'kurgulanan mekân' olarak yetkili kurum ve aktörlerce tasarlanıp, üretilir, dönüştürülürler. Gündelik hayatın sahnesi olan parklar, (kodlar, plan ve uygulama notları gibi) mekânın temsilleri aracılığıyla belli bir mekânsal siyasa,

tasarım süreci ve uygulama araçları seti içinde (yeniden) üretilirler. Bunlar mekânsal bağlama göre çeşitlilik gösterdiği gibi, aynı coğrafyada yeşil alanın ve kentsel mekânın anlamı değiştikçe dönüşür. Ankara’da da yeşil alan siyaseti ve üretimi cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kentleşme pratiği ve planlama yaklaşımları farklılaştıkça dönüşmüştür.

Dünyada 1970’lerde gözlenen refah devletinin çöküşüyle birlikte, Türkiye’de de 1980’lerden sonra, bölüşüm siyasetinden kimlik siyasetine geçiş gözlenmiş; neoliberal kentleşme süreci öne çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni başkenti olarak yeniden kurgulanırken – yeni kamular ve kamusal mekânlar yaratmanın yeri ve planlama sisteminin modeli olarak tasarlanmış olan– Ankara, hemen her dönemde önemli temsil potansiyellerine ve politik içeriğe sahip olmayı sürdürmüştür. Ancak Türkiye kentleşmesi ve planlama deneyiminde öncü bir yere sahip olsa da özellikle 1990’ların ortalarından sonra, tarihsel anlamı ve temsil içerikleri deformasyona uğramış, yeşil alanlarının da toplumsal-politik karakterinin dönüştüğü gözlenmiştir. Bu dönüşüm nasıl bir çerçevede olmuştur? Bugün Ankara’da yeşil alanlar neye hizmet etmekte, ne amaçla üretilmekte ve neyi temsil etmektedir?

Balaban (2008) doktora çalışmasında, 1980 sonrasında planlamayı ve kentleşmeyi etkileyen iki kritik evreden söz eder. Bunlardan ilki planlama otoritelerinin ‘yerelleştirilmesi’ (*decentralization*) idi. 2002 sonrasında ise bunu, yetkilerin tekrar ‘merkezileştirilmesi’ (*recentralization*) izlemiştir. Bu ikinci dönemde Türkiye kentleşme pratiğine ‘kuralsızlaşma’ (*deregulation*) ve ‘liberalleşme’ (*liberalization*) süreçleri hakim olmuş (Balaban, 2008); Türk Planlama Sisteminde de aşırı bir parçalanma gözlenmiştir (Duyguluer, 2012). Bunlara ek olarak, daha önce de ifade edildiği gibi, bölüşüm temelli mekânsal siyasalar geride bırakılmış, kimlik temelli siyasalar öne çıkmıştır. Kent mekânı bu çerçevede üç yeni anlam kazanmıştır (Bayırbağ, 2010): (1) ‘siyaset aracı olarak kent’ [makro politikanın bir parçası olmak, ör: dünya kenti]; (2) ‘siyaset bağlamı olarak kent’ [kente özel sorunlar, ör: yoksulluk dışlanma, soylulaştırma, ulaşım]; (3) ‘siyaset alanı olarak kent’ [yönetimsel boyut, ör: yönetim].

Ankara’daki yeşil alanların üretilmesini ve sahiplenilmesini temsil mekânları ve politik-simgesel içeriklerle ilişki içinde irdeleyen doktora çalışmasının (İlkay, 2016) mezo ölçekli analizi 2009-2015 yılları arasında (kentsel) park alanlarında yapılan gözlemler, belediye meclis tutanakları, yerel yönetimlerin web siteleri, yasal metinler, 2013 Aralık’ta yapılan yedi derin görüşme ve kişisel haritalamalar temelinde temsil politikaları ile ilişki içinde ilçe ölçeğinde yeşil alanların sahiplenilmesinin ve üretilmesinin nasıl farklılaştığını sorgulamıştır. Bu metinde söz konusu mezo analiz sürecinde keşfedilen ve

Bayırbağ'ın çerçevesine (2010) oturtulan üç farklı temsil ve mekân üretim durağı tartışılacaktır: (1) Konut ve kentsel dönüşüm projelerine eklenen, [mekânın değişim değerini artıracak] siyasa aracı olarak yeşil alanlar; (2) mekân kalitesinde parçalanma ve düşüşü getiren 'siyasa bağlamı' olarak yeşil alanlar; (3) kentsel yeşilin politik ve temsili boyutlarını öne çıkaran 'siyasa alanı' olarak yeşil alanlar.

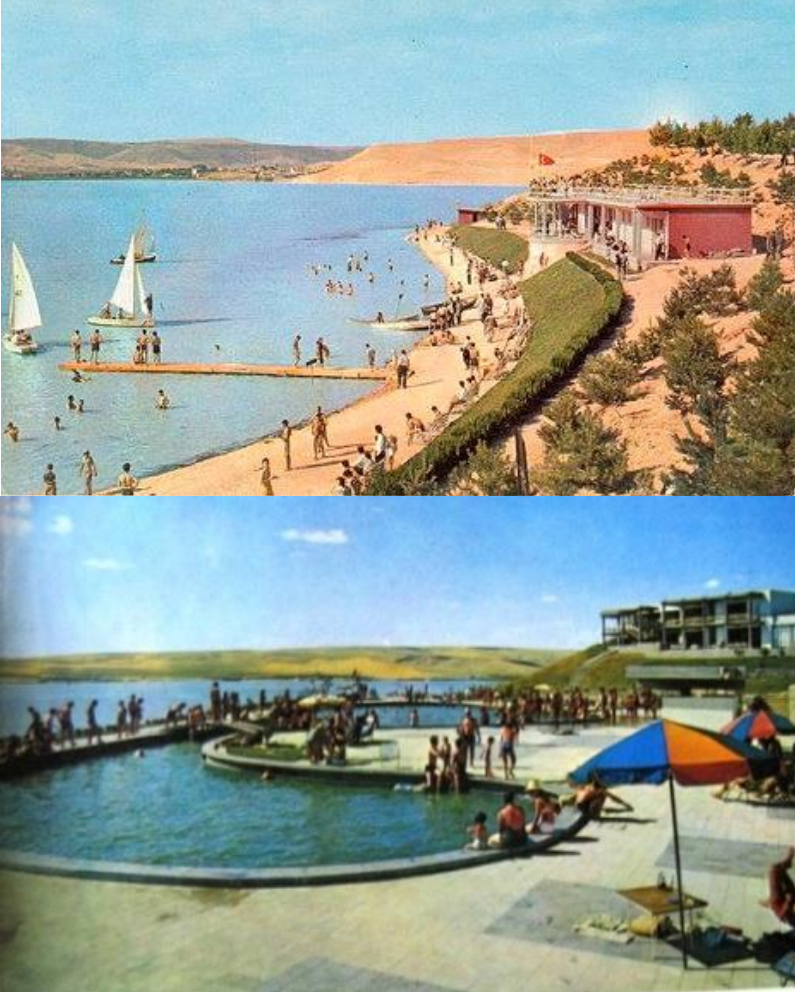
Ankara'da yeni inşa edilen ya da kurgulanan [Ankapark, Göksu Park, Harikalar Diyarı gibi] kentsel parkların üretim ve sunum süreci ve kentin tarihsel-doğal dokusunun önemli parçası haline gelmiş [Eymir Gölü, Mogan Gölü, Dikmen Vadisi, Hatip Çayı, AOÇ, Gençlik Parkı ve Güvenpark gibi] büyük ya da merkezi kentsel yeşillere yapılan müdahaleler yeşil alanın temsil mekânı olarak ilk durağına işaret etmektedir (İlkay, 2016). Bu durağı üç alt boyutla irdelemek mümkündür. İlk, kullanım değerinin yerini değişim değerine bırakmasıyla birlikte (Lefebvre, 1976; Harvey, 1985), saf kamu yararı için üretildiği bilinen yeşil alanların –doğrudan bir ekonomik ya da politik getirisi olmaksızın– kentsel mekânın yeniden üretilip sunulması sürecinde özellikle konut alanlarının pazarlanmasında bir 'siyasa aracı' olarak kullanıldığı gözlenmiştir. Bu şekilde üretilen 'sahte yeşil alanlar' konut projelerine eklenerek halka sunulmakta (ör: Hatipçayı Kentsel Dönüşüm Parkının sunumu, Bknz. Şekil.2.) ya da parayla girilen, odağında eğlence-dinlenme olan yeni park ve yeşil alan imajı ve tanımıyla halkın algısına –daha açılmadan– sunulmaktadır (ör: Ankapark) (İlkay, 2016).

Şekil 2. Ankara Büyükşehir Belediyesi Mamak Hatipçayı Parkı'nın Açılış Töreni İlanı

Bu örneklerin ötesinde sahte yeşil alan kavramını ortaya atmamıza temel oluşturan bir diğer örnek ise kentsel ölçekte, planlama disiplini ve yasal çer-

çevesinde farklı tanımlandığı halde, özellikle 2012 yılından itibaren Büyükşehir Belediyesi ile muhalif ilçe belediyeleri arasında çekişmelere neden olmuş 'bölge parkı' tartışmasıdır; ki bu konu başka bir yazıda ele alınacak kadar geniş bir çatışma alanını imlemektedir. Yeşil alanların temsil duraklarının ilkinde dahil edilebilecek bir ikinci boyut ise, (Harikalar Diyarı ve Göksu Park gibi) yeni inşa edilen ve (Mogan Gölü [Bknz. Şekil 3.] ile Gençlik Parkı gibi) yeniden inşa edilen parklarda yapılı çevrenin doğal ve tarihsel dokuya baskın olması durumudur. Bu örnekler, birinci durağın önceki iki boyutu da kapsayan son boyutuna işaret etmektedir: Kullanım değerinin yerini artık mekânsal üretimde değişim değerinin alması.

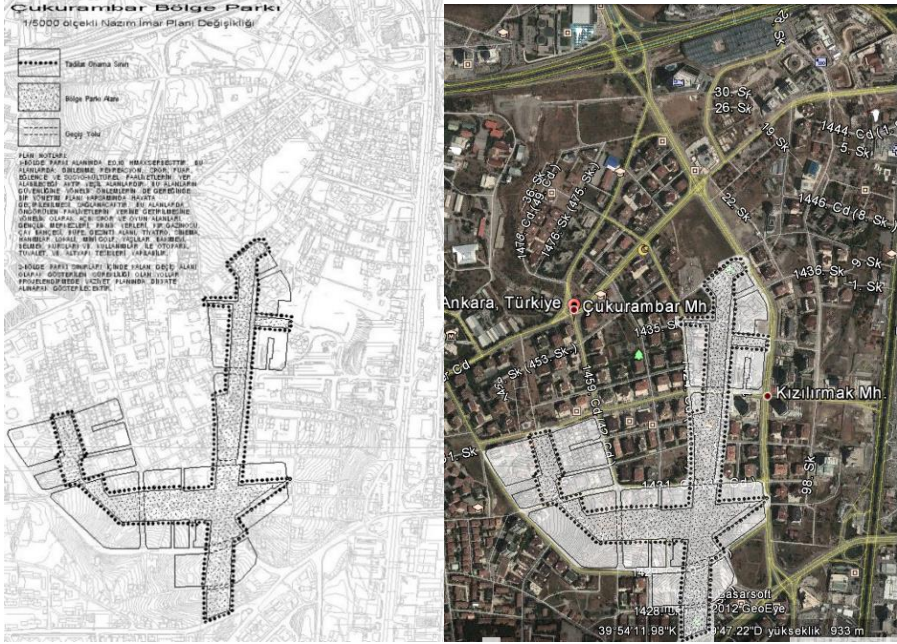
Şekil 3. Günümüzde beton yığını haline gelmiş Mogan Gölü'nün 1966'da kumsalı ve havuzuyla görüntüsü

Doktora çalışmasında (İlkay, 2016) yapılan kullanıcı görüşmeleri ve makro-mezo analizler göstermiştir ki, yerel yönetimler yeşil siyasaları ve üretim biçimleri –hatta özellikle sunum biçimleri– birbirinden farklı temsili nitelikler gösterse de benzer ekonomik güdüler etrafında yeşil alan üretmektedir. Yetki kargaşası ve Büyükşehir Belediyesi ile ilçe belediyeleri arasındaki mücadele ve uyumlaşmalar çeşitlense de, kentsel ve politik rant yaratma güdüsü ve yeşil alanların konut bölgelerine ek olarak üretilen ya da belediyenin prestijini artırmak için sunulan –değişim değerini artırıcı– mekânlar olarak işlev görmesi benzeşmektedir (İlkay, 2016).

İkinci durak yeşil alanları 'siyasa bağlamı' olarak ele alıp, kurgulama, anlamlandırma eğilimine işaret eder. Kökenine baktığımızda, her ne kadar kentleşme ile ilişki içinde olsa da, kendi içinde otantik ve doğal bir niteliğiyle kentsel mekândan ayrılan 'kentsel yeşil', aşama aşama doğal bir girdi olmaksızın çıkarılarak teknik bir konuya indirgenmeye başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte, iyileştirici, güzelleştirici ve etkinleştirici rolü fark edildikten sonra, özellikle Modernist planlama yaklaşımlarıyla birlikte, kentsel yeşil alanlar açık kentsel alan olarak tanımlanmış; bu tanım ve işlev de yeşil alanların doğal niteliği ile çatışmaya neden olmuştur. Bu noktada plancı ya da mimar parkı yapılı çevrenin bir parçası ve 'kentsel' açık alan olarak mı, yoksa 'doğal' alanı koruma güdüsüyle mi tasarlayacaktır? Bu ikilem üzerindeki gerginliğin gittikçe yapılı çevre lehine çözüldüğü gözlenebilir. Türkiye'deki son dönem yeşil alan planlaması ve uygulaması incelendiğinde, bu mekânların nitelik ve niceliğini azaltan üç dönüşümden söz edilebilir (İlkay, 2016): (1) imar yasasında belirtilen standartları tutturma kaygısıyla yeşil alan üretiminin salt teknik bir konu olarak mekanik bir şekilde çözülmeye çalışılması, farklı mahalle ve kullanıcı profillerinin dikkate alınmaması; (b) Bütünsel yaklaşım terk edilerek, örneğin 3194 sayılı İmar Yasasınının 18.madde uygulaması ile, yeşil alan üretiminin parçacıl yaklaşımlara mahkum edilmesi; (c) yasal ve yönetsel çerçevedeki yetki kargaşasının, yeşil alan tasarım ve sunum sürecini parçalaması. Bu dönüşümler, hem yeşil alanın kentteki mekânsal bütünlüğünü zedelemekte; hem de mekânsal örüntüdeki bu zedelenmenin kamusal alanda çöküşe ve parçalanmaya gidişini hızlandırmaktadır.

Şehir Plancıları Odası (ŞPO) Ankara Şubesi ile yeşil alanlar üzerine yapılan görüşmelerde, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bölge parkı önerilerinin gerek ŞPO gerekse Mimarlar Odası tarafından dava edildiği ve kimi meclis tutanakları incelendiğinde, belediye meclisinin parkların içinde yapılaşmayı öngörebilecek emsal kararları ve yeni bir ticari rekreasyon alanı tanımı getir-

diği saptanmıştır (İlkay, 2016). Bu siyasi temelli bir teknik gerilim olarak değerlendirilebilir. Oda dava dosyalarından alınan Şekil 4’te de Çukurambar Bölge Parkı önerisi görülmektedir; ŞPO’nun eleştirdiği nokta Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin yönetsel sınırları aşmayı ve plan tadilatları ile üst ölçek planları delerek yeşil alanları yapılaşmaya açmayı hedefliyor olmasıdır.

Şekil 4. 15.06.2012 tarih ve 971 sayılı Büyükşehir Belediye Meclisi kararı ile kabul edilen 1/5000 Nazım İmar Plan Tadilatı, Çankaya Belediyesi yönetimindeki küçük ölçekli parkların birleştirilerek, Büyükşehir Belediyesi’nin hüküm ve tasarrufu altındaki Çukurambar Bölge Parkı’na dönüştürülme önerisi

Yeşil alanların yaşadıkları bu deformasyon sürecine ek olarak, daha önce Hatipçayı Projesi açılışında olduğu gibi yeşil alanların politik bir sahne olarak kullanıldığını da görmekteyiz. Ayrıca bunun daha mikro ölçeklerde de mahalle parklarında farklı temsillerin mekânları ve mekâncıkları olarak gözlemlenebildiğini söyleyebiliriz ki bu da üçüncü bir temsil ve üretim durağına dikkat çekmektedir: ‘Siyasa alanı’ olarak yeşil alanlar. Bu, özellikle 2015 genel seçimleri öncesinde, Hatipçayı ve kimi diğer parklarda, farklı siyasi liderlerin sahne olarak seçim kampanyalarını, konut projeleri ve öteki açılışlarda halka sunmaları şeklinde olabileceği gibi, daha mikro düzeyde derneklerin, küçük toplulukların da kendi etkinlikleri ve simgeleri ile mekânı işaretlemeleri şeklinde de gözlenebilir; ki bu

tür örnekler mikro düzeyde yapılan mahalle ve kent parkı alan araştırmalarında gözlenmiştir (Gençlik Parkı ve Güvenpark'ta kurulan iftar çadırları, Ahmed Arif Parkı'nda ramazan akşamlarında Sovyet sinemasından ve Nazım Hikmet Ran'ın senaryolaştırdığı film gösterimleri gibi) (İlkay, 2016).

Yeşil alan artık salt fiziksel bir girdi, doğal ya açık alan değildir; tartışılan örnekler doğal ve açık alan olmanın ötesinde kazandığı politik içeriğe ve anlama göre, yeşil alanların ve parkların artık 'temsil mekânı' haline geldiğini kanıtlamaktadır. Parklar artık 'temsil araçları' ve 'politik sahne' olarak kullanılabilir. Bu temelde yapılan diğer gözlem ve araştırmalar göstermiştir ki, yerel yönetimler –planlama ilke ve şehircilik esaslarını gerçekleştirmenin ve kentsel adalet değerini sağlamanın ötesinde– üç güdüyle yeşil alan üretmektedir: (1) rant şeklinde ekonomik kazanç ve/ya oy şeklinde politik kazanç elde etmek; (2) destekleyicilere hediye şeklinde sunulacak olan temsili nişler ve kaleler üretmek; (3) politik mücadelelerde kullanılacak politik sahne ve konular üretebilmek.

Sonuç: Ankara'da Park ve Kentsel Yeşil Alan Nedir?

Alan gözlemleri, belediye meclis tutanakları, haber ve internet taraması, haritalar, derinlemesine görüşmeler ve yasal metinlere dayanan ve daha kapsamlı doktora çalışmasının üç alt parçasından birini oluşturan mezo analiz, Ankara'daki yeşil alanların sahiplenme ve sunum anlarını deşifre etmeyi hedeflemiş, kentsel yeşil üretme süreci içinde parkların algı-kurgu ve deneyim üçgeninde nasıl farklı temsil mekânları oluşturduğunu irdelemiştir. Gözlenen üretim, sunum ve sahiplenme duraklarının yeşil alanı temelde üç araç olarak tanımladığı saptanmıştır: ekonomik araç, teknik araç, temsili araç. Bu üç araç olma durumu da karşılığını üç temsili durakta bulmaktadır: (1) konut ve kentsel dönüşüm projelerine eklenen 'siyasa aracı' olarak yeşil alanlar; (2) kentsel yeşil kalitesinde parçalanma ve düşüşü getiren 'siyasa bağlamı' olarak yeşil alanlar; (3) kentsel yeşilin politik ve temsili boyutlarını öne çıkaran 'siyasa alanı' olarak yeşil alanlar.

Bu araştırmayla ortaya konan duraklar, kentsel yeşil alanların politik, ekonomik, teknik olgulara bağlanan bir kamusal girdiye dönüştüğünü işaret etmektedir. Böylesi bir yeşil alan tanımı ve çerçevesi kentsel yeşilin 'doğal olma' kökeninden uzaklaşarak, parçalı 'kamusal' bir içeriğe kayışını göstermektedir ki bu geçiş daha detaylı araştırmalar gerektiren derin bir planlama ve kentsel siyasa sorunu olarak ortaya çıkmaktadır.

Extended Abstract

On the Definition of 'Urban Green Areas': (Re)Production Modes of Urban Green in Ankara as Representational Spaces

*

Yasemin İlkey
Yüzüncü Yıl University

With the Agricultural Revolution in Neolithic Age, since the first settlements appeared, the relationship between natural and built environment has been one of the most crucial elements of urbanization history, gradually it became a critical piece of planning discipline. 'Urban green space' was on the focus of this relationship through especially the industrial revolution. Urban green areas, such as parks, gardens, recreation spots, urban forests and groves, penetrate urban pattern limiting the built environment and supporting the delicate balance among occupied and void spaces. As a result of this dual character, urban greenery is defined as both natural and urban open space. Therefore urban green space –even nested in its name– has a two-folded character. On the one hand, it has rooted from nature and has penetrated urban spatial pattern as an extension of nature –being 'green', which is on the basis of its historical and conceptual origin. However by the time it entered into the urban theory and planning practice (towards the end of 19th century and especially by the first quarter of 20th century), urban green space has gradually turned out to be perceived and conceived as a 'tool' for the sake of 'urban development' (following the path from regulatory and sanitary functions to organizational functions and lastly to political-economic functions). As a result, urban green spaces have withdrawn the natural origin to some extent, which indicates the conflict between the two dimensions of urban green: being (an exten-

sion of) nature vs. being an urban open space. Beyond this conflict, as cities have evolved, the 'public' space dimension was added to being 'natural' and 'open'; urban green areas turned out to be meeting spaces where people come together and socialize while contacting with both the nature and the other citizens. Moreover, urban greenery has gained new social and symbolic content within decades. As public spaces, urban green areas have a two-folded appropriation: they are open to anyone since they are public property; they are perceived, and experienced by citizens. Besides, they are regulated and reproduced through official decisions by state institutions. On the basis of this duality, urban green areas are (re)produced and can be analysed as *perceived*, *conceived* and *lived* spaces with reference to Lefebvre's spatial conceptualization. When the perspective is changed, these three aspects –which constitute the different dimensions of spatial reality– are recognized to penetrate each other and can be translated to one another. This paper problematizes the technical and political motives shaping the reproduction of urban greenery in Ankara, focusing on the concept of 'conceived space'; and discusses how urban green areas have turned to be *representational spaces* especially by the hand of the state, tracing the mechanisms of conception, appropriation and provision.

The main question of the text is within the reproductions processes how far urban greenery has transformed from its natural origins and what urban green has recently been in Ankara in relation with the city and what it represents so far. Examinations are based on site observations between 2009 and 2015, reports of municipal councils, web sites of municipalities, legal texts, in-depth interviews within the PhD research of the writer. The analysis indicated that urban greenery is reproduced via three steps: definition, design and creation. Moreover, three contextual phenomena influence this three-stepped process, having an impact on the spatial reproduction mechanisms deforming natural-built balance, even while creating urban green. Firstly, urban green spaces have a specific and significant role within urban spatial reproduction processes, especially at the point where neoliberal capitalist mode of production highlighted exchange value rather than use value by 1970s. Secondly, by 1980s, rising identity politics increased the representational potentials and political content of urban green spaces, which has recently functioned as 'public space'. Moreover, the recent western research also indicates this rising phenomenon, via the rising studies on the concepts such as justice, identity, spatial culture and sustainability of such cultures, accessibility. Thirdly, and the most criti-

cally, the built environment shone out within the design and physical patterning of urban green spaces, which should be questioned in depth; the shift from natural to the built environment should be rejected and reversed. This attempt has both theoretical and practical aspects. The question how we should balance natural and built spatial entities occurs as a critical problem area within recent neo-liberal urban spatial reproduction process.

Three modes were explored as: (1) 'a policy instrument' attached to housing development and urban transformation projects; (2) 'a context of policy' shifted to a fragmentation and decrease in urban green quality; and (3) 'a site of policy' highlighted the representational dimension of urban green, all of which demonstrated the shift in definition of urban green areas from a natural to a political entity. This problem necessitates re-definition of urban green as an initial step to re-formulate the epistemology (and therefore methodology) of urban green spaces and new mechanisms, tools, spatial strategies for urban green planning. This study triggers a philosophical (ontological and epistemological) discussion on urban green areas through identifying the hegemonic definition and role of urban greenery. As planners and designers, what constraints do we have? What potentials can we identify? What should we consider, and prioritize: The 'urban' as open public space or the 'nature' as green space? Or the 'public' phenomenon in the urban green areas, as western colleagues study the concepts of justice, equity, cultural and social sustainability, accessibility? Is there anything to be reversed or extracted: The 'urban' in green areas or the 'nature' in urban areas or the 'public' in urban greenery? What do the initial discussions of urban utopias (conducted in early 20th century (such as urban green as a separating element in Garden City, Broadacre City or a connecting element in Le Corbusier's Linear city) mean in planning approaches? Such initial definitions, conceptualizations and approaches should be revisited and current planning approaches should be re-evaluated in the light of the tracks what urban green is. This attempt may constitute the basis of revolutionary spatial solutions and methodologies to study urban green areas.

Kaynakça/References

- Balaban, O. (2008). *Capital accumulation, the state and the production of built environment: The case of Turkey*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Bayırbağ, M. K. (2010). *UPL 602 planning, politics and public policy*. (Yayınlanmamış Ders notları). 2010 Bahar Dönemi. ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Bingöl, E. (2006). *A Quality of life perspective to urban green spaces of Ankara*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Burat, S. (2000). *Green belt as a planning tool and green belt of Ankara*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Burat, S. (2008). *The changing morphology of urban greenways, Ankara, 1923-1960*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G., Stone, A. M. (1992). *Public space*. London: SAGE Publications.
- Cranz, G. (1982). *The politics of park design: A history of park design in USA*. Cambridge: MIT Press.
- Doğan, A. E. (2007). Mekan üretimi ve gündelik hayatın birikim ve emek süreçleriyle ilişkisine Kayseri'den bakmak. *Praksis*, 16(Güz), 91-122.
- Duygulu, F. (2012). *Turkish spatial planning practice in the neoliberal era: Over-fragmentation*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Harvey, D. (1985). *Consciousness and urban experience: Studies in the history and theory of capitalist society*. Oxford: Basil Blackwell.
- İlkay, Y. (2016). *(Re)Production and appropriation of open public spaces: Representational moments for urban green in Ankara*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Lefebvre, H. (1976). *Survival of capitalism – reproduction of relations of production* (F. Bryant, Çev.). New York: St. Martin's Press.
- Lefebvre, H. (1991). *Production of space*. Oxford: Blackwell.
- Low, S., Taplin, D., Scheld, S. (2005). *Rethinking urban parks: Public space and cultural diversity*. USA: The University of Texas Press.
- Malkoç Yiğit, E. ve Sönmez Türel, E. (2006). İlkçağlardan günümüze Anadolu'da açık mekanın evrimi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 187-195.
- Mayer-Tasch, P.C. (2003). Cennet Bahçesi. Sarkowicz, H. (Der.), *Bahçelerin ve Parkların Tarihi* içinde (E. Kayaoğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Müftüoğlu, V. (2008). *Kentsel açık yeşil alan karar ve uygulamalarının imar mevzuatı kapsamında ankara kenti örneğinde irdelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Sarkowicz, H. (Der.). (2003). *Bahçelerin ve parkların tarihi*. (E. Kayaoğlu, Çev). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Stanley, B. W., Stark, B. L., Johnston, K. L., Smith, M. E. (2012). Urban Open Spaces in Historical Perspective: A Transdisciplinary Typology and Analysis. *Urban Geography*. 33(8), s.1089-1117
- Yeşil, A. (2006). *Ankara metropoliten alanının yeşil alan sisteminin analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İstanbul.

Dr. Yasemin İlkay,

1980 yılında Erzincan'da doğdu. Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama bölümünde 2004'te tamamlayarak, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim dalında eğitimine devam etti. Kızılay Meydanı'nın politik dönüşümünü konu alan tezini tamamlayarak 2007 yılında yüksek lisanstan mezun oldu. Doktora tezini ise Ankara'da açık alanların yeniden üretilmesi ve mekansal sahiplenmesi konusunda yazarak, 2016 yılında aynı ana bilim dalından doktora derecesini aldı. 2006 – 2016 yılları arasında ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim dalında araştırma görevliliği yaptı. Haziran 2016'tan bu yana da Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. İlgi alanları arasında kamusal mekan, toplumsal – kentsel hareketler, mekanın simgesel-politik anlamları, mekan siyaseti, yere bağlanma, zihinsel harita, mekanın (yeniden) üretilmesi ve kent tarihi yer almaktadır.

- *She was born in Erzincan in 1980. She graduated from the City and Regional Planning Department of the Architecture Faculty in METU in 2004; and later continued her academic studies in in the Institute of Social Sciences in the same university. She accomplished the masters' program in 2007 with a thesis on the political transformation of Kızılay Square; and wrote her PhD dissertation on the reproduction and appropriation of open spaces in Ankara, qualified for her PhD degree in the same department in 2016. She worked as research assistant in the Department of Urban Policy Planning and Local Governments in METU. She has been working as research assistant in City and Regional Planning Department in Van Yüzyüncü Yıl University, in the Faculty of Architecture and Design since June 2016. Her academic interests are public space, societal conflicts and urban social movements, symbolic-political meanings of space, space politics, place attachment, mental maps, (re)production of space and urban history.*

E-mail: yasemin.ilkay@gmail.com

'Kentsel Yıkımın' Politik Ekolojisi: Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği

*

Nejdet Özberk
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Öz

Dışlayıcı ve otoriter kamu politikaları, istenen sonuçları her zaman vermez. Bu toplumsal gerçeklik kentsel dönüşüm örneğinde kentleşme ve çevre politikaları için de geçerlidir. Otoriter toplum mühendisliği projeleri olarak kentsel dönüşüm uygulamalarının çoğu zaman öngörülmedik sosyal ve çevresel yıkımlara yol açtığı görülmüştür. Bu yüzden kentsel dönüşüm uygulamalarının toplumun farklı kesimleri ve kurumları arasındaki iktidar ilişkileri açısından değerlendirilmesi gerekir. Bu değerlendirme iktidar ilişkileri analizine odaklı bir yaklaşım olan kentsel politik ekoloji çerçevesinden yapılabilir. Bu makale Nevşehir'de uygulanan ve eski kentin on dört mahallesinin (yaklaşık yarısını) yıkımıyla sonuçlanan bir kentsel dönüşüm projesi örneği üzerinden Türkiye'de mekânsal politikaların yeni dinamiklerini farklı bir perspektiften, kentsel politik ekoloji perspektifinden açıklamayı amaçlamaktadır. Bir örnek olarak Nevşehir üzerinden devletin basitleştirilmiş kentsel tasarım projelerinin karmaşık kentsel gerçeklikle nasıl çeliştiği, onu nasıl yadsıdığı, bir kent merkezinin tarihini, çevresini ve toplumsal deneyimlerini nasıl yok ettiği açıklanmaya çalışılacaktır. Bu araştırmadaki ampirik bulgular, Nevşehir'deki kentsel yıkım projesinin James Scott'un genel okunaklılık ve basitleştirme yaklaşımına uyduğunu önermektedir. Scott, devletlerin toplumsal mühendislik projelerinin nasıl toplumsal ve ekolojik felaketlerle sonuçlandığını inceler. Örneğimizde merkezi hükümet yerel katılımı dışlayarak bir kent merkezini toprak değerini maksimize etmek ve genel kent imajını iyileştirmek adına yüksek modernist ideolojiye dayanarak yıkıma karar verdi. Fakat bu otoriter yüksek modernist kentsel dönüşüm girişimi örneği sadece yerel toplulukları, ekolojiji ve bilgiyi yadsımadı, ayrıca uygulanması kentin ve onun bir parçası olan ilişkilerin, yerel kültürün, kültürel mirasın ve tarihsel kimliğin de silinmesiyle sonuçlandı.

Anahtar Kelimeler: Kentsel politik ekoloji, James C. Scott, Okunaklılık ve basitleştirme projeleri, Kentsel dönüşüm, Nevşehir.

Political Ecology of an “Urban Demolition”: The Case of Nevşehir

*

Nejdet Özberk
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Abstract

Exclusionary and authoritarian public policies do not always produce intended results. In the case of urban transformation, this social reality is also relevant for urbanization and environmental policies. Urban transformation practices as authoritarian social engineering projects, usually lead to unanticipated social and ecological consequences. Therefore, these urban transformation practices need to be evaluated in terms of power relations among different segments and institutions of the society. This assessment can be done within the framework of urban political ecology, which is an approach focused on the analysis of power relations. Looking at the underlying dynamics of Turkish spatial policies from a different perspective, urban political ecology, this paper examines the project of urban transformation undertaken by the City of Nevşehir that resulted the destruction of the fourteen neighbourhoods (half) of the old city center. Using Nevşehir as a case, we try to explore how the state's simplified version of urban design contradicts, ignores and destroys history, the ecosystem variety of social experience in the urban center. The empirical findings in this study shows that urban demolition project in Nevşehir fits into Scott's general description of legibility and simplification. Scott examines how the social engineering projects of the states resulted in social and ecological disasters. By excluding local participation, the central government determined to tear down a historic urban center based on high modernist ideology to maximize the land value and improve the general image of the city. But this example of authoritarian high modernist urban transformation initiative failed not only did it ignore the local societies, ecologies and local knowledge, but its implementation also resulted in the destruction of the very city and the clearance of the relationships, local culture, cultural heritage and the historical identity that were a part of it.

Keywords: Urban political ecology, James C. Scott, Legibility and simplification projects, Urban transformation, Nevşehir.

Giriş

Hükümetler halklarının nasıl yaşaması gerektiğini bilirler. Öyle yaşamalarının hem bir hak hem de bir görev olarak görüldüğü "iyileştirme arzuna" sahiptirler (Li, 2007). Bu araştırma, Nevşehir'de uygulanan ve 'şehrin nüvesi' sayılan eski kentin on dört mahallesini (yaklaşık yarısını) kapsayan bir kentsel dönüşüm projesi örneği üzerinden Türkiye'de mekânsal politikaların yeni dinamiklerini eleştirel bir perspektiften açıklamayı amaçlamaktadır. Günümüzde kentsel mekânı şekillendiren dinamiklerin kapitalizm ve biyofiziksel çevre arasındaki ilişkiler ile neoliberal sermaye birikim süreçleriyle ilişkili olduğu yadsınmaz bir gerçek. Ancak bu süreçler devlet kurumunun toplumu (ve ekolojiyi) belli bir rasyonel plana uydurmak üzere dönüştürme arzusu, topluma ve doğaya ilişkin bilgi toplayan merkezi bir bürokrasiye ve radikal akılcı planlarını topluma dayatma gücüne sahip olması gibi içkin özelliklerinden bağımsız değildir. Araştırma, teorik çerçeve olarak James C. Scott'ın yüksek modernizme ilişkin *Devlet Gibi Görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu?* (2008) isimli kitabında geliştirdiği okunaklılık ve devlet basitleştirmeleri perspektifini kullanacaktır. Bu perspektif devlet inşasına, doğanın ve toplumun idarî düzen altına alınmasına odaklı bir politik ekoloji yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. *Devlet Gibi Görmek* modern devletin, toplumu, doğayı ve mekânı yukarıdan ve merkezden daha okunabilir, dolayısıyla daha yönetilebilir kılmak için başlattığı projelerin geçen üç yüzyıldan günümüze yol açtığı yıkımın izini sürer. James C. Scott ağırlıklı olarak kalıcı soyadlarının, nüfus ve kadastro kayıtlarının yaratılmasıyla, ağırlık ve ölçü birimlerinin, dilin standardizasyonu ile hızlanan bu sürecin toplum mühendisliği ile birleştiği otoriter yüksek modernizme odaklanır. Sovyet kamulaştırmalarından Çin'deki Büyük Atılım'a, Tanzanya'daki zorunlu köyleştirme-den Brasilia'nın inşasına kadar 20. yüzyılın büyük toplum mühendisliği projelerini mercek altına alan Scott'un cevabını aradığı soru şudur: Bilimsel bilginin iktidarını arkasına alan bu projelerin korkunç insani ve ekolojik yıkımlara yol açması kaçınılmazdı, ama bütün bu bedellere rağmen yürürlüğe konan bu projeler vaatlerini -insanlık durumunu geliştirmeyi- gerçekleştirmekte neden bu kadar başarısız oldular? Scott, yüksek modernizmin başarısızlığını, hiyerarşik bir toplumsal düzenin yaratılmasına karşıt olarak 'karşılıklılık'ın rolünü vurgulayan anarşist düşünürlerden de yararlanarak, metis'i, yerel pratikten ve deneyimden gelen bilgiyi görmezden gelmesine dayandırır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve başta gözlem olmak üzere saha çalışması teknikleri ile gri literatür ve medya taramasından elde edilen veriler ve görsel malzemeler kullanılmıştır. Çalışmanın planı şöyledir: birinci bölümde teorik çerçevenin kapsamlı bir özeti verilmekte, ikinci bölümde kentsel dönüşüm kavramı, üçüncü bölümde kavramın Türkiye bağlamı açıklanmakta dördüncü bölümde de saha pratiği incelenmekte, beşinci bölümde ise eleştirel bir tartışma yapılmaktadır. Araştırmada elde edilen ampirik veriler, Nevşehir’deki kentsel dönüşüm projesinin James Scott’un genel okunaklılık ve basitleştirme yaklaşımına uyduğunu önermektedir. Örneğimizde hükümet bir kenti ve nüfusu yönetilebilir kılmak, kent merkezini toprak değerini (rant) maksimize etmek ve genel kent imajını iyileştirmek adına yüksek modernist ideolojiye dayanarak yıkmaya karar vermektedir. Amaç, çöküntü alanı olarak görülen eski kent merkezini temizlemek ve insanlık durumunu, yerel sakinlerin yaşamını ve kent imajını iyileştirmek adına kenti basitleştirmek, okunabilir kılmaktır. Devletin dar görüşlü politikaları ve yerel toplumun ve toplumsal bilginin yadsınması nedeniyle proje başarısızlığa uğradı, “kentsel yıkımla” sonuçlandı. Fakat bu otoriter yüksek modernist kentsel dönüşüm girişimi örneği sadece yerel toplulukları yadsımadı, ayrıca uygulanması kentin ve onun bir parçası olan ilişkilerin, yerel kültürün, kültürel mirasın ve kimliğin de silinmesiyle sonuçlandı.

1. Teorik Çerçeve: Devletin Okunaklılık ve Basitleştirme Projeleri

Tezlerini büyük ölçüde Peter Kropotkin, Michael Bakunin, Errico Malatesta, Pierre-Joseph Proudhon gibi anarşist ve Michel Foucault gibi diğer teorisyenlerin perspektifleri üzerine inşa eden James C. Scott, anarşist bir yazarın liberal devletin insan ihtiyaçlarını karşılamadaki sınırlarını, olanaklarını ve yöntemlerini göstermesi açısından önemli kitabında diğer şeyler arasında devlet idaresinin bir okunaklılık projesi olduğunu iddia eder ve karmaşık sorunlara modernist, bilimsel ve basitleştirici yaklaşımların yetersizliğini, başarılı ve başarısız olması muhtemel politikaların trajik örneklerini açıklar.

Çalışmasını Foucault’nun panoptik iktidar ve yönetimsellik yaklaşımı üzerine kuran Scott’a (2008, s. 14) göre tüm devlet formasyonu bir tür ‘uygarlaştırma misyonuna’ karşılık gelir. Devletleri siyasal iktidar tarafından kontrol edilebilir kılmak üzere toplumun yaşamını okunaklı kılmaya çalışır. Okunaklılık kalıcı soyadlarının yaratılması, ağırlık ve ölçülerin standartlaştırılması, kadastro ve nüfus kayıtlarının tesis edilmesi,

mülkiyet haklarının yaratılması, dilin ve hukuki söylemin, kent planlamasının ve ulaşım düzenlemesinin standartlaştırılması gibi bir dizi gözetim ve kontrol pratikleri üzerinden gerçekleştirilir. Bu pratikler okunaklılık ve basitleştirme girişimleri olarak işlev görür. Devletin vatandaşına hizmet götürmek, onun durumunu düzeltmek için giriştiği kentsel dönüşüm gibi sistematik devlet müdahaleleri, müdahalenin öznelerinin öncelikle görünür ve okunur kılınmasını gerektirir. Modern devlet doğayı ve toplumu yönetilebilir, yönetim birimleri olarak tasarlar. Scott'a göre modern devlet daha okunabilir, denetlenebilir, yönetilebilir kılmak adına topluma ve doğaya merkezi, faydacı, dar sinoptik bir 'kuşbakışı' bakış açısına (mantığa) sahiptir. *"Hiçbir idari sistem, abartılı ve büyük ölçüde şematikleştirilmiş bir soyutlama ve basitleştirme sürecinin aracılığı olmaksızın, var olan herhangi bir sosyal topluluğu temsil etmeye (yönetmeye) muktedir değildir"* (Scott, 2008, s. 45). Okunaklılık ihtiyacı tek tek yöneticilerin kararlarından değil, sosyal ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için bilimsel uzmanlığı kullanan modern ve bürokratik yönetimin işlevlerinden gelir. Modern devlet, memurları vasıtasıyla tam olarak en kolay şekilde izlenecek, hesaplanacak, değerlendirilecek ve yönetilecek standart özellikler sahip bir coğrafya ve bir nüfus yaratmaya çabalar ve bu çabaları değişen başarılarla sonuçlanır. Modern devletin yapısına içkin olan ve sürekli engellenen bu ütopyik hedefi tepeden baktığı kaotik, düzensiz, sürekli değişen toplumsal gerçekliği kendi gözlemlerinin idari sistemine daha çok benzeyen basit, soyut ve standart bir şeye dönüştürmektir (Scott, 2008, s.138). Modern ulus devletin kurucuları bir halkı ve coğrafyayı yalnızca tanımlamak, gözlemek ve onların haritasını çıkarmakla kalmaz; kendi gözlem ve tekniklerine uyacak şekilde onları şekillendirmeye de çalışır (Scott, 2008, s.139).

Sivil toplumun, planlarına direnemez olmasından dolayı yakın tarihteki en güçlü tek kurumun devlet olduğunu ileri süren yazara göre (2008, s. 139) birçok devlet faaliyetinin temel amacı, yetkisi altındaki nüfusu, mekânı ve doğayı hiçbir sürprizle karşılaşmayan, en iyi şekilde gözlemlenebilen ve denetlenebilen kapalı sistemlere dönüştürmektir. Bu yüzden okunaklılık devlet idaresinin ayrılmaz bir parçasıdır. Modern devlet, yurttaşları hakkında devlet projelerini kolaylaştıracak ve devlet politikalarının uygulanmasını sağlayacak tarzda bilgi toplar, düzenler ve basitleştirir. Okunaksız bir toplum devlet müdahalesi için bir ayak bağıdır. Bir insan topluluğu ne kadar durağan, standartlaştırılmış ve tek biçimli olursa, devlet görevlileri için o kadar okunaklı, o kadar makuldür ve makbuldür. Bu basitleştirmeler devlet idaresi için vazgeçilmezdir.

Devlet eliyle yürütülen basitleştirmeler büyük ve karmaşık bir gerçekliği kavramaya yönelik teknikleri gösterir; yetkililerin bütünüün resmini kavrayabilmesi için bu karmaşık gerçekliğin şematik kategorilere indirgenmesi gerekir. Devlet eliyle yürütülen bu basitleştirmelerin en az beş özelliği vardır: birincisi bu basitleştirmeler toplumsal yaşamın yalnızca resmi ilgiye konu olan yönleriyle ilgilidir. Taraflı ve faydacı olgulardır. İkincisi bunlar her zaman yazılı belgeye dayalı olgulardır. Üçüncüsü bunlar genellikle durağan olgulardır. Dördüncüsü bunlar kümelenmiş olgulardır. Beşincisi bunlar standartlaştırılmış olgulardır (Scott, 2008, s. 135-136) *“Büyük bürokratik kurumların basit olması zorunlu soyutlamaları doğal ya da toplumsal süreçlerin gerçek karmaşıklığın hiçbir zaman temsil etmez. Bunların kullandığı kategoriler açıkladıklarını iddia ettikleri dünyanın hakkını veremeyecek kadar kaba, statik ve yapaydır”* (Scott, 2008, s. 395).

Yazar bir devlet projesinin tasarlanmasında hükümetin “yüksek modernist ideoloji” dediği sadece verimliliği maksimize etmeye yönelik bir bilimsel inanca dayanan aşırı derecede basit bir görüşü benimseyip dayatma eğiliminde olduğunu ileri sürer. Ancak bu görüş metis olarak isimlendirdiği yerel bilgiyle çelişir ve gerçek yaşamın karmaşıklığını ve çeşitliliğini göz ardı eder. Eğer otoriter bir devlet bu projeleri gerçekleştirmek için zorlayıcı gücünü kullanmaya muktedir ve istekliyse ve direnecek güçlü bir sivil toplum da yoksa projeler başarısız olacaktır. Yazar yüksek modernizmi şöyle özetler: *“...sürekli doğrusal ilerlemeye, bilimsel ve teknik bilginin gelişimine, üretimin gelişmesine, rasyonel bir toplumsal düzen tasarımına, insan ihtiyaçlarının artan tatminine ve aynı derecede önemli olarak doğa yasalarının bilimsel olarak anlaşılmasına bağlı biçimde (insan doğası dahil) doğa üzerinde artan bir denetime duyulan son derece büyük bir özgüven...”* (Scott, 2008, s. 395). Teknik ve bilimsel ilerlemenin nimetlerinin, çoğunlukla devlet yoluyla, her türlü insani faaliyet alanına nasıl uygulanabileceğine ilişkin son derece kuşatıcı bir bakış açısıdır. Yüksek modernizm, yirminci yüzyılın en hayalperest ve son kertede en yıkıcı ideolojisidir. Birçok güçlü kapitalist, komünist, diktatör ve demokrat bu ideolojiyi benimsemiş ve dünyayı bu kaidelere göre yeniden kurmaya çabalamıştır.

Yüksek modernizm, gerçekliği okunaklı ve son kertede kontrol edilebilir hale getirerek basitleştirme eğilimi ve geçmişi, idealleştirilmiş bir geleceğin gerçekleştirilmesinin önündeki bir engel olarak görür. Scott, kitabının hemen başında (2008, s. 20-21) devletin giriştiği en trajik toplumsal mühendislik örneklerinin şu dört unsurun birleşiminden doğduklarını tartışır: 1. *Doğanın ve toplumun idarî düzen altına alınması*: devle-

tin ve plancının bunun için 'kuşbakışının' bir sosyal (kentsel) politika için yeterli bilgiyi sağlayacağı varsayımı. 2. *Yüksek-modernist ideoloji*: bilimsel ve teknik ilerleme, doğayı ehlileştirme ve halkın ihtiyaçlarını karşılama hakkında kuvvetli bir özgüven: Yazar göre bu ideoloji bu dünya görüşünden statü, iktidar ve zenginlik bakımından kazacak çok şeyi olan sınıflara ve tabakalara hitap eder ve gerçekten bürokratik aydınların, teknisyenlerin, planlamacıların ve mühendislerin eşiz ideolojisidir. Başlıca savunucu ve uygulamacıları mühendisler, planlılar, teknokratlar, üst düzey idareciler, mimarlar ve hayalperestlerdir. Hepsi insanlık durumunu iyileştirmek üzere sosyal yaşamın tüm yönlerinin köklü ve kapsamlı bir şekilde rasyonel mühendisliğin elinden geçirilmesini hayal etmişlerdir. 3. *Yüksek-modernist tasarımlarını somuta geçirmek için elindeki tüm baskı gücünü uygulamaya hazır bir otoriter devlet* ve 5. *Devletin ve halkları için devrimci planları olan elitlerin bu planlarına direnme kapasitesi olmayan, güçten düşmüş bir sivil toplum*. Bu ve bundan önceki otoriter devlet koşulunun savaşı, devrim ya da ekonomik çöküntü sonrası ortaya çıkması oldukça muhtemeldir. Özetle, bir toplumun okunaklılığı büyük ölçekli sosyal mühendislik için imkân sağlar, yüksek modernist ideoloji buna duyulan arzuyu temin eder, otoriter devlet bu arzu doğrultusunda hareket etme kararlılığını temin eder ve aciz bırakılmış bir toplum da üzerine inşa edilecek düzenlenmiş toplumsal zemini sağlar. Bu dört koşul bir araya geldiğinde sonuç en kötü toplumsal mühendislik felaketidir.

Peki yüksek modernist ideolojinin karşısındaki olası engeller ya da da direnme olanakları nelerdir? Scott esaslı yüksek modernist projelerin engellenmesinde liberal düşünsel ve kurumsal çerçevede üç faktörün belirleyici olduğuna dikkat çekiyor: birincisi devletin ve devlet kurumlarının müdahale edemeyeceği bir özel faaliyet alanının varlığı ve buna duyulan inanç. İkinci yakından ilintili faktör hiyerarşik bir idare tarafından ayrıntılı olarak yönetilemeyecek kadar karmaşık liberal politik ekonomideki özel sektör. Üçüncü ve en önemli engel direnen bir toplumun onun sayesinde etkisini hissettirebileceği işleyen temsil kurumlarının varlığıdır (Scott, 2008, s. 165-66).

Yazar devamla otoriter yüksek modernist devletçi uygulamaların felaket kabilinden sonuçlarını tartışır ve devletin yurttaş yaşamını okunabilir, basit, ussal ve anlaşılabilir kılmak adına insanların alışkın olduğu gündelik bilme biçimlerini (metis) ve yerlilikleri nasıl yadsıdığını, yerel, yerli bilgiyi umursamayan uzman düşünüşünün dayatılmasının nasıl feci sonuçlara yol açtığını açıklamaya çalışır. Scott bir planın politikanın başarılı olması için epistemik ya da evrensel bilgi yanında kişiye, zamana

ve mekana özgü pratik bilginin, metisin kullanılmasını salık verir. Metis, sadece amprik bir bilgi değil belli bir maddi mekânla yoğun ve derin ilişkiden gelen kapsamlı bilgidir. Ayrıca bu ilişkiden kaynaklanan sosyal ilişkileri ve kültürü de kuşatan ve bu kimliği biçimlendiren bilgidir. Bu bağlamda kamu politikası tasarlayan politik analist için kalkınma planı ve politika tasarımının temel kurallarını şöyle sıralar (2008, s. 518): 1. *Küçük adımlarla ilerle.* Toplumsal değişime deneysel bir yaklaşımda müdahalelerimizin sonuçlarını önceden bilemeyeceğimizi farz et. Bu bilgisizlik koyutlamasını göz önünde bulundurarak, mümkün olan her yerde küçük bir adım atmayı, geride durmayı, gözlemlemeyi ve ardından bir sonraki küçük adımı planlamayı tercih edin. 2. *Tersine çevrilebilirliği tercih et.* Hata oldukları anlaşıldığında kolayca geri alınabilecek müdahaleleri tercih edin. Tersine çevrilemez müdahalelerin sonuçları da tersine çevrilemez. 3. *Sürprizler üzerinden plan yap.* Öngörülmeyene en fazla yer bırakan planları seç. 4. *İnsan yaratıcılığı üzerinden plan yap.* Her zaman için, projeye dahil olanların daha sonradan tasarımı geliştirecek deneyim ve iç görüye sahip olacağı yada bu deneyim ve içgörüyü geliştireceği varsayımı ile plan yapın.

Kentsel mekana müdahaleler açısından basitleştirerek kentsel gerçekliği yeniden kurma süreci kentsel sorunların kalkınma aparatının etkin bir şekilde müdahale edebileceği analitik bir seviyeye yükseltilmesini içerir. Kentsel köhnemeyi sakinlerin sebep olduğu geniş ölçekli bir sorun olarak tanımamak, devletin bizzat sahip olduğu çözümü dayatır: yıkım. Modern kent planlaması, ızgara sistemi ve imar yasalarını kent planlamacılarına kentleri daha okunabilir ve kolay anlaşılır ve uyumlu kılmak üzere blokların genişliğini ve konutlar arasındaki uygun mesafeyi belirlemek için kullanır. Fakat bu sıklıkla yürünebilir mahalleler pahasına gelir ve kentsel yayılma (sprawl) yaratır. Geleneksel mahalle bakkallarının yerini büyük kapalı alışveriş merkezleri alır, dükkânlar ve hizmet ettikleri topluluklar büyük beton şeritlerle ayrıştırılır ve eşsiz tuğla mimarinin yerini Sovyet tarzı beton küpler, sık yürünebilir alanların yerini de standart konutlarla dolu yayılan banliyöler alır. Üstelik bunlar yükselen gözetim devletinin çıkarlarıyla da uyumludur. Yazar okunaklılık terimini yüksek modernist süreçlerin ortaklıklarını göstermek için kullanır. Bu ortak yönler yerel pratik bilgi, metis pahasına bilimsel (yani, objektif, kesin ve evrensel olarak geçerli) olduğuna varsayılan standartlaştırma ve homojenleştirme, basitleştirme, kodlama, soyutlama ve kıymetlendirmeyi içerir. Bu büyük projeleri yüksek modernist planlara göre yeniden kurmanın sık karşılaşılan sonuçlarının gayri insanileştirme, yı-

kım ve ekolojik bozulma olduğunu göstermeye çalışır. Modernleştirme planları ve teknikleri istisnasız her yerde insan refahına hizmet etmek yerine daha çok bürokratik zorbalık, devlet şiddeti ve canlı toplulukların ve yaşam-geçim modellerinin yok edilmesine sebep olmuş ve çevresel felaketlerle sonuçlanmıştır.

2. Kentsel Dönüşüm

Bu bağlamda kentsel dönüşüm, kentsel politik ekoloji perspektifinden devletin okunaklılık ve basitleştirme, otoriter yüksek modernist sosyal mühendislik projelerinin, kentsel yıkım politikalarının bir örneği olarak görülebilir. Kavrama ilişkin baskın literatür kentsel süreçlerin sermaye birikimi üzerinden açıklanmasına odaklanmakla birlikte kentsel dönüşüm bir devlet kurma, (otoriter) bir devletin kentsel toplumsal anarşiye düzen getirme, doğayı ve toplumu yönetilebilir kılma projesidir. Devlet yönetilemez gördüğü kentsel alanları kapsamlı bir operasyondan geçirerek kentsel gerçekliğe yeni bir düzen dayatmakta, toplumu kontrol altına almak ve biçimlendirmek üzere devlet gücünü kullanmaktadır.

Kentsel dönüşüm kentsel mekânları yeniden biçimlendirmeyi ve yıpranmış kent merkezlerindeki mahallelerle ilgili sosyal ve ekonomik sorunları düzeltmeyi amaçlayan pek çok stratejiyi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Uygulama devlet ve ilgili aktörler eliyle kentlerin fiziksel anlamda çeşitli müdahale biçimleriyle ve stratejileriyle dönüşümü öngörür (Gregory, Johnston, Pratt, Watts ve Whatmore 2009, s. 790). Son yarım yüzyılın kentsel dönüşüm stratejileri kendi içinde mekânsal ve sosyal kriterlere göre ayrıştırılarak farklı isimler almıştır. Bu çerçevede uygulama sürecinde, mekânsal yapı, aktörler vb. farklılıklar nedeni ile ortaya koyulacak olan uygulama stratejileri "kentsel yenileme", "kentsel yeniden canlandırma", "soylulaştırma", "kentsel koruma" ve "kentsel iyileştirme" şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu stratejiler genel olarak devlet aktörleri ve iş dünyası çıkarlarınınca teşvik edilen ve şehir merkezlerindeki mahalle sakinleri tarafından sık sık sorgulanan ve/veya karşı konulan stratejileridir. Bu yüzden kentsel dönüşümüne ilişkin tartışmalar bunu harekete geçiren çıkarlara, gerçekleştirilmek için uygulanan stratejilere ve dönüşüm stratejilerinin hedeflenen yerleşim alanları ve buraların sakinleri üzerine odaklanmaktadır. Uygulamayla kent içinde kendiliğinden oluşmuş sınıfsal ve sosyal karma yapı, "düzene sokulmak" amacıyla homojenleştirilmeye çalışılır (Gregory vd., s. 2009: 790). Genellikle kapsamlı bir mekan değişimi ve çok sayıda mevcut sakinin

yerinden edilmesiyle sonuçlanır. Kentsel dönüşüm stratejilerinde yıkıp yeniden yapmaya başvurulması diğer uygulamalardan farklı olarak daha derin ve sarsıcı etkiler yaratır. Yıkıp yeniden yapma girişimleri her zaman tarihsel mimari değerlerin korunması ve sürdürülmesini tehdit etmiştir. Ayrıca yerinden etmelere neden olması ile kentin eski alanlarına mağduriyetler yaşatmıştır.

3. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm

Türkiye’de kentsel dönüşüm son on onbeş yıllık yeni bir olgudur ve kentsel dönüşüm seferberliğinin dinamiklerinin temel üç belirleyeni olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi modernist kalkınma anlayışı. İkincisi deprem tehlikesini ve özellikle 1999-2000 İstanbul depreminin kentsel dönüşüm mevzuatı için bahane olarak kullanılması. Üçüncüsü de inşaata dayalı birikim rejimi. Bunlarla bağlantılı olarak küresel kredi yayılmasının yarattığı baskı. Özellikle kısa vadeli cari açık ihtiyaçlarını karşılayacak yabancı sermaye ihtiyacı (Adaman, Akbulut, Madra ve Pamuk, 2014, s. 7-8). Yükselen inşaat sektörünün iktidarı ile siyasetin finansmanı gibi diğer önemli iki faktör de ayrıca devrede. Ülkenin otoriter neoliberal kentleşme politikaları özellikle son on yılda mekansal operasyonlarıyla kendini kentsel mekanın yıkılarak dönüştürülmesine odaklamış gibi görünmektedir. Bu politikalar modern kentçilik yaklaşımıyla, kentsel mekanın kullanım değeri yerine değişim değerini, halkın çıkarları yerine sermayenin çıkarlarını önceleyen otoriter ve liberal bir karaktere sahiptir (Kuyucu ve Ünsa 2010; Kuymulu, 2013, s. 276). Son on yılda TOKİ ve özel sektör eliyle sayısız kentsel dönüşüm projesi ile ülke bir şantiye alanına dönmüştür. Sadece bir kentin belli bir kesimini değil kentleri hatta tüm ülkeyi (ülke çapındaki 19 milyon konutun % 40’ını (yaklaşık 7 milyon) bir temizlik, yenileme, soylulaştırma operasyonu alanına dönüştüren uygulamalar başlatılmıştır (Kentsel Dönüşüm Sürecine İlişkin Sıkça Sorulan Sorular, [2012]).

Türkiye’de öncesi bulunmakla beraber kentsel dönüşüme ilişkin temel kanun 31 /5/2012 tarih ve 6306 sayılı ‘Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’dur. Kanun riskli alanlar ve riskli yapıların tespitinde tüm yetkiyi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ ya da belediyeler gibi bürokratik kurumlara devretmiştir. Kentsel dönüşümün gerekliliğine ilişkin argümanlar genel olarak bu kurumların geliştirdiği ortak teknokratik dil ve yüksek modernist söylem üzerine kurulmuştur. Yerel ve merkezî yönetimler ile TOKİ, dönüşümün gerekçeleri olarak

mahallelerdeki suçun, deprenselliğin ve diğer sosyal çöküntülerin varlığını göstermişlerdir. Bu yüzden kentsel dönüşüm projeleri mekânsal olarak özellikle iki tipte yerleşime odaklanmaktadır; birincisi gecekondu alanları, ikincisiyse çöküntü alanı olarak takdim edilen tarihî konut alanları. Bu çerçevede kentsel dönüşüm üç amaç üzerine kurulmaktadır: yoksulluk yuvalarının temizlenmesi, işlevsel ve bölgesel kent bütünleşmesi ve yerel yönetimlere kaynak yaratılması. Kentsel dönüşüm planlı kentleşme ve kaliteli konut üretimi söylemi üzerinden meşrulaştırılmakta, yaşanabilirlik kriteri üzerinde durularak bu alanlar için tek çözüm yolu olarak tanımlanmakta ve kentsel dönüşümün bir devlet politikası olduğu vurgulanmaktadır (Güzey, 2012, s. 74).

Kentsel dönüşüm, Türkiye pratiğinde, dönüştürülmesi amaçlanan kentsel mekanların sosyal kültürel, ekonomik ve ekolojik köklerinden soyutlanarak değerlendirilmekte, otoriter birkaç merkezi kurum tarafından dönüşüm alanı olarak belirlenecek bölgelerde yaşayan halkın ne sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları, halkın katılım, talep ve beklentileri ne de ekolojik boyut dikkate alınmaktadır (Eraydın ve Taşan-Kok, 2014). Yasa yapımından projenin sonlandırılmasına kadarki süreç tamamen yerel yerel halkın, sivil inisiyatiflerin ve meslek odalarının dışlanmasıyla gerçekleştirilmekte, hak sahiplerinin itirazları da sadece kamulaştırma bedeli ile sınırlandırılmakta böylece tüm katılım olanakları yok edilmektedir. Bu çerçevede mevcut nüfus hemen hemen tüm projelerde katılım odaklı yeniden yerleştirme politikaları ile destekleniyor görünse de, zaman içinde dışlanmakta ve alanı terk etmektedir (Güzey, 2012, s. 54). Kısaca bu projeler yerel halkın kentsel mekanı kullanım ve koruma modellerinden ve yönetiminden dışlanmasıyla sonuçlanmakta, geleneksel kent hakları için de ciddi bir tehdit oluşturmakta, mahalle ve sokak kültürünün, yerel geleneklerin ve toplumsal ilişkilerin yıkımıyla sonuçlanmaktadır (Dinçer, 2011). Sonuçta afet riski gerekçesiyle yıkılan alanlarda daha fazla mekânsal yoğunlaşma ile kente yeni sorunlar getirilmektedir

4. Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği

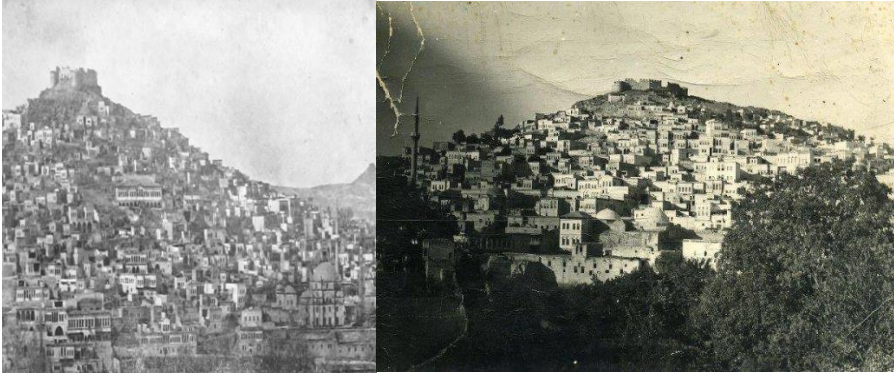
4.1. *Sevimli Yenişehir: Nevşehir-i Dilara*

Tarihte Muşkara olarak bilinen Nevşehir kent merkezinin kadim bir fiziksel ve kültürel geçmişi vardır. Kahveci Dağı'nın yamacında konuşlanmış olan kent köklü bir tarihsel ve kültürel mirası, yerel kimliği ve hafızayı-bilgiyi barındırmaktaydı. Yapılan kazılardan elde edilen bilgile-

re göre Nevşehir'in M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzanan bir tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin ilk sakinleri Hititler olup bu bölgeye Nissa adını vermişlerdir. Hititlerden sonra bölgeye Frigler ve Lidyalılar hakim olmuşlardır. Asurluların 'Katputuka' ismini verdikleri Kapadokya bölgesi M.Ö. 6. Yüzyılda Persler tarafından ele geçirilmiştir. Orta Çağ ve Yeni Çağ'da, Bizans döneminde Seandos; adıyla anılıyordu. Anadolu, Büyük Selçuklu Devleti zamanında şehrin bugünkü yerindeki köye Muşkara adında bir köy vardı. Muşkara sağlam yapılı anlamındadır. Selçuklulardan sonra bölgeye önce İlhanlılar hakim oldular. 14 yüzyılın ortalarında Eratnaoğulları ve Karamanoğulları Beylikleri bu bölgeye hâkim oldular. 14 yüzyılın sonlarında ise Muşkara ve civarı Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdi. Bu esnada Muşkara köyü 10-12 hanelik küçük bir yerleşim merkeziydi ve Ürgüp kazasına bağlıydı (Nevşehir Belediyesi, 2014b, s. 6-8).

Padişah IV. Mehmet'in oğlu Şehzade III. Ahmet'in sır kâtibi, Lale Devri'nin ünlü sadrazamı Muşkaralı İbrahim, namı diğer Damat İbrahim Paşa, doğum yeri ve memleketi olan Muşkara köyünü genişleterek imar etti ve bir şehir haline getirdi. Muşkara adını değiştirerek yeni kurulan bu şehre, Yenişehir anlamına gelen Nevşehir adını verdi ve kaza merkezini buraya nakletti ve bir kaza olarak Niğde sancağına bağlandı. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa sadrazamlığa getirildiğinde kentte büyük bayındırlık hareketine girişti. İmaretler, camiler, medreseler, hamam ve çeşmeler yaptırdı. Kentin nüfusunu artırmak için vergi muafiyetleri tanınmış göç teşvik edilmiştir ve 1729 yılında nüfus binin üzerine çıkmıştır. 20 Temmuz 1954 yılına kadar Niğde ilinin bir ilçesi olan Nevşehir bu tarihte il olmuştur (Nevşehir Belediyesi, 2014b, s. 14). Kentin yaslandığı tepenin üzerinde 12. yy. Selçuklu yapısı olan bir kale vardır. Kentin merkezinde Damat İbrahim Paşa Külliyesi bulunur. Külliye ait cami Kurşunlu Cami olarak bilinir. Cami ile birlikte imarethane, kütüphane ve kervansaray da inşa edilmiştir.

Cumhuriyet döneminin başında mübadele öncesi bugünkü kent merkezinde üç tane Rum Mahallesi, tarihi evler ve dinsel mekânlar bulunuyordu. 1970'ler kadar kentin geleneksel yapısı fazla değişmemişti. Özellikle 1980'den sonra imar değişiklikleri ve kooperatif odaklı apartmanlaşmayla birlikte merkezin eski sakinlerinin büyük bir kısmı mekânı terk etmiş, evler dışarıdan (kısmen Güneydoğu'dan) gelen yoksul nüfusa kiraya verilmiş, belediyenin ve toplumun ilgisizliği ve bakımsızlık nedeniyle tekinsiz "çöküntü" alanına dönüşmüştür.

Resim 1. Okunaksız eski kent (~1900) **Resim 2.** Okunaksız eski kent (~1940)

4.2. Proje

Nevşehir Kalesi ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi, merkezi hükümetin 2003 yılında yerel yönetimlerle işbirliği sağlanarak kentlerdeki gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekondulu alanlarının iyileştirilmesi-dönüştürülmesi ve dar gelirlilerin kira öder gibi kısa sürede ev sahibi olmalarının sağlanması hedefleri doğrultusunda 2005 yılında planlanmıştır (TOKİ, 201, s. 7). Nevşehir'de iki dönüşüm projesi uygulanmaktadır: *Merkez Kentsel Dönüşüm Projesi* ile *Kale ve Etrafı Kentsel Dönüşüm Projesi*. Bürokrat ve teknokratlar tarafından modern kent kimliğinin kazanılmasında önemli yapısal mekanizmalardan biri olarak değerlendirilen projenin, 30 mahallesi bulunan kentin 3 mahallesi kısmen olmak üzere toplam 14 mahallesinde Nevşehir Belediyesi-TOKİ iş birliği ile yapılması planlanmış ve 785 bin metrekarelik bir alanda gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Projede 1800 adet mülkiyet ve 6100 adet hak sahibine ait 2700 konut bulunmaktadır. Kentsel dönüşümün kapsadığı mahalleler Raşitbey, Memişbey, Dere, Eskili, Cami Cedid, Cami Atik, Tahta Cami, Bektik, Cumhuriyet, Kapucubaşı ve Musa Paşa Mahalleleridir. Proje TOKİ'nin ülke genelinde uygulamaya koyduğu 3 büyük Kentsel Dönüşüm Projesi'nden biri olarak lanse edilmiştir.

Pek çok örnekte olduğu gibi proje, tarihi kent merkezinin göbeğinde, en prestijli, kentsel rant aralığı en yüksek alanlarından birine yöneliktir. Projeye kaybedilen konut özelliklerini yeniden kazandırmak ve eski ticari özelliklerini tekrar canlandırmak amacıyla sosyo-ekonomik canlanma hedeflenmiştir. Proje maliyeti, yaklaşık 200.000.000 TL olup finansman desteği TOKİ ve Nevşehir Belediyesi tarafından sağlanmıştır. Söz konusu projenin ve proje yerinin herhangi bir alternatifi düşünül-

memiştir (TOKİ, 2013, s. 7). 11 mahallede oturan sakinlere yönelik olarak, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) işbirliği ile Mehmet Akif Ersoy Mahallesi'nin Eski Ağzılık ve Sarıyaprak mevkilerinde 2.600 konut, 2 Cami, Sağlık Ocağı, Kreş, Ticaret Merkezi, Karakol ve 32 derslikli ilkokul ve ortaokul binalarından oluşan *yeni bir yaşam merkezi yaratılacaktır*. Proje kapsamında yapılacak konutlar 75, 85, 96, 112, 119 ve 137 metrekare olarak planlanmıştır.

Resim 3. Kale ve Etrafı Kentsel Dönüşüm Alanı

Belediye yetkililerince projenin temel ilkesi, kamulaştırma işlemi yapmadan, bölgede yaratılacak değerlerin arsa sahipleri ile uzlaşma sonucunda paylaşım esasına dayanmaktadır. Projelerin uygulama sürecini uzatan ve zora sokan hukuk sürecine girmeden, projede yaratılan değerlerin, rantın paylaşımı yöntemi ve geçmiş dönemlerde arsa sahiplerinin kamuya olan güvensizliğini ortadan kaldırmayı amaçladığından arsa sahipleriyle anlaşma yoluna gidilmiş ve kamulaştırma yapılmamıştır. Proje kendisine yüksek modernist hedefler koymuştur: "Temelde toplumsal bozulmanın nedenlerinin araştırılarak, bunun ortadan kaldırılmasıyla kentsel alanların çöküntü haline gelmesini önlemek, kent dokusunu oluşturan birçok ögenin fiziksel olarak sürekli değişim ihtiyacına cevap vermek, kentsel refah ve yaşam kalitesini artırıcı başarılı bir ekonomik kalkınma modeli ortaya koymak, kentsel alanların en etkin biçimde kullanımına ve gereksiz kentsel yayılmadan kaçınmaya yönelik stratejiler belirlemek, toplumun farklı kesimlerini planlama sürecine katılmasını sağlamak." Kişilerin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumlarını, yaşam alanlarını ve daha güvenli alanların oluşması hedeflenmiştir. Projenin paydaşları için sağlaması beklenen faydalar şöyle

ifade edilmiştir: belediye için kamulaştırma yapmadan/kaynak ayırmadan projenin gerçekleştirilmesi; arsa sahipleri için güvence/yönetime katılım/imar hakkı karşılığı rayiç değer; yapı sahipleri için güven içinde yaşayacakları tapusu olan altyapılı arsa ve şehir halkı için çağdaş kentsel bir çevre, Nevşehir'de sağlıklı kentleşme ve modern kent görünümünün tesis edilmesi. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca (TOKİ) Nevşehir Kalesi ve çevresinde yapılan toplu konutlar ile sosyal yaşam alanları Nevşehir'i 21. yüzyıl yakışan bir görünüme kavuşturacaktır (Nevşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Ofisi, 2014a).

4.3. Projenin İşleyişi

Tüm otoriter yüksek modernist okunaklılık ve basitleştirme projeleri gibi bu proje de öngörülmezlikten mustarıptı. 2012 yılında bölgede kentsel dönüşüm kapsamında bazı evler yıkılmaya başlandı. Proje sürecinde yıkım ve temizleme aşamasında Kale civarında bir yeraltı şehrine ve Damat İbrahim Paşa zamanından kalma su tünellerine rastlandı ve orijinal kentsel dönüşüm projesi iptal edildi. Proje çerçevesinde boşaltılan konutların altından çıkan ve kentin güneyindeki Göre kasabasından kentsel dönüşüm alanına uzanan 7 kilometrelik tünel ve delhizler nedeniyle saha üçüncü derece arkeolojik sit alanı ilan edildi. Kentsel dönüşüm projesinde yürütülen çalışmalar, TOKİ Başkanının talimatıyla durduruldu. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, bulunan yeraltı şehrinin Nevşehir'in hem tarihine hem de turizm açısından gelişmesine büyük katkılar yapacağı göz önünde bulundurularak yeraltı şehrinin Nevşehir'e kazandırılması için TOKİ kentsel dönüşümü şehrin yaklaşık 5 km batısında başka bir alanda kaydırma kararı aldı. Bu arada resmi söyleme göre yıkım yapılan alanda tarihi doku ve tescilli yapılar (Rum evleri) koruma altına alınmıştı. Ama bu yapıların önemli bir kısmının en az yüz yıllık duvarlardaki, Kapadokya bölgesindeki restorasyonlar için elzem olan kıymetli Nevşehir taşı için yağmalandığı da haberlere konu oldu (Pinkowski, 2015; Mumay, 2014; Akagündüz, 2012). Tarafların projenin işleyişine ilişkin söylemleri kamuoyuna şöyle yansımıştı (Dünyanın 'en büyük yeraltı şehri'; 2014):

TOKİ Başkanı: "Gecekonduları yıkınca altından yeraltı şehri çıktı. Burası, 3. derece arkeolojik SİT alanı ilan edildi. Bilinen bir yeraltı şehri değilmiş. Tamamen yeni bir keşif. Bu şehirde 7 kilometrelik tüneller uzanıyor. Bunun Nevşehir'e nasıl değer katacağının çalışması yapılıyor... Projeyi şehrin dışına taşıyacağız. Bu harcadığımız 90 milyon TL'yi de zarar olarak görmüyoruz. Bu durumun Savaşay'a takılacağını da düşünmüyorum."

Zarar olarak görülme­yen ve kamusal bir kaynak olan 90 milyon TL belediye­nin yaklaşık bir yıllık bütçesine denk geliyor. 2012 yılı Nevşehir Belediyesi­nin bütçesi 92 milyon lira (Nevşehir Belediye Başkanlığı, 2014c, s. 77). Belediye­nin bütçe gelirlerinin de yaklaşık iki katı: $47 \times 2 = 94$ milyon liraydı.

Belediye Başkanı: “Bölgeye villa tipi evler yapmayı planladık. Burada 2 bini tapulu 7 bin civarında hak sahibi vardı. Yeraltı şehri tespit edilince tüm çalışmayı durdurduk. TOKİ de bu konuda çok anlayışlı hareket etti. Şimdi, onlarla şehir dışında arazi takası yapılacak. 400 bin metrekareye yakın, dünyanın en büyük yeraltı şehri. 7 kilometrelik yürüyüş yolu var. Kiliseler, su yolları, su küpleri, galeriler ve çeşmeler bulduk. Bölgenin Hititlere dayandığını yani 5 bin yıllık olduğunu öngörüyoruz... Burası tamamen temizlenecek. Yeraltında sanat galerileri, yürüyüş yolları, el sanatları merkezleri ve butik oteller olacak. Şehrin üstüne de Türkiye’nin en büyük antik parkı yapılacak. Köksüz bitkiler dikilecek. Yeraltı şehrinde yürüyüşler yapılacak. Nevşehir Kalesinin etrafında 11 mahallemizde 2005 yılından beri sürdürülen çalışmalarda belediyemizin TOKİ ile imzaladığı protokol kapsamında buradaki vatandaşları taşıyacağız, korunması gerekli yerler korunacak sonra bu vatandaşlara evleri verilecek. Kalan kısmının yıkımı ve temizliği belediyemiz tarafından yapı­lıp TOKİ’ye devir edilecekti. TOKİ de buraya ahşap teraslı Nevşehir taşından villalar yapıp satacaktı. Ama yıkım esnasında yeraltından mağaralar ve dehlizler ortaya çıktı. Biz hemen durumu Valiliğimize ve Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü’ne bildirdik. Burada ortak bir çalışma yapıldı. Bu yerlerin tescillerini yaptık. Bu çalışma yapılan alan 750 bin metrekarelik bir alanı kapsıyor. Bu alandaki tarihi dokunun ortaya çıktığı alanlar toplamı ise 400 bin metrekarelik bir alandan oluşuyor. Bu arada TOKİ’ye de durumu aktardık. Bu alanı kendilerine vereceğimizi belirtmemize karşın bu alanlarda dünyanın en büyük yeraltı kent yerleşiminin izlerine rastlandığını dile getirdik. TOKİ her zaman olduğu gibi bizim çalışmalarımızı da anlayışla karşıladı.”

Yerel halk: Halk kentsel dönüşüm öncesi ve esnasında tepki göstermedi. Tarihi kent merkezinin yıkımına sonradan çok cılız bir itiraz geldi. Memleketine ziyaret için dönen ve mekânla bağlılığı olan gurbetçilerden gelen kısmi bir kolektif tepki yerel basına yansdı (Nevşehir’de Hayalet Şehir Görüntüsüne Büyük Tepki, 2012):

“Bayram izni için yurt içi ve yurt dışından gelen Nevşehirli gurbetçilerimiz eski ata yadigarı baba ocaklarına geldiklerinde gördükleri manzara karşısında hayal kırıklığına uğrayan hemşerilerimiz Nevşehir Belediyesine büyük tepki gösterdiler. Dünyanın her yerinde eski tarihi evlerle bezenmiş ilk yerleşim yerleri korunur, restore edilir. Nevşehir’de kentsel dönüşüm adı altında babamızın dedelerimizin evlerinin yıkıldığını görmek bizleri hayali süküta uğrattı. Yazıklar olsun... Nevşehir Kalesine baktığımızda artık o güzelim Osmanlı ve Selçuklu mimarisinin estetik özelliklerini taşıyan o mimarı görüntüsü ile artık Nevşehir’le özleşen ve yer-

li yabancı turistlerin ilgisini çeken bizlerin bakmaya doyamadığımız Nevşehir Kalesi ve çevresinin görüntülerini bizlerin fikirlerini hiçe sayarak yapılan yıkımlara söyleyebilecek bir söz bulamıyoruz. Yazık ki yazık... Bu yıkıma imza atanlar yarın nasıl evlatlarına bunu açıklayacaklar. Bunlar Mardin evlerini hiç mi görmediler duymadılar... Taş üstünde taş bırakmayarak tarihi çeşmelerin, eski evlerin yıkımına seyirci kalanlara yazıklar olsun diyerek veryansın [ettiler]... Buna imza atanların hiç mi vicdanı sızlamıyor. Nevşehir tarihine böylemi sahip çıkıyorsunuz bunun adı kocaman bir ayıp diyerek kızgınlıklarımı dile getirdiler. Anlaşılan o ki Nevşehir Kale ve çevresi özlemimi duyduğumuz görüntüsünü daha çok arayacağız ve bu yıkımı yapanları da asla unutmayacağız..."

Öte yandan TOKİ ve belediye yeraltı şehrinin tamamen yeni bir keşif olarak sunarken bölgenin eski sakinleri zaten bunu bilmekteydi. Scott'un deyişiyle yerel pratikten gelen bir bilgiye, metise sahiptiler. Sahada mekân ve toplumsal yaşam deneyimini paylaşmış sakinlerin hepsi bireysel bazda benzer söylemi dile getirmektedir. Aynı sayfalardaki okur yorumlarından sadece dördünü verecek olursak:

- "Kale mahallesinde yer altı şehri olduğunu Nevşehir'de yediden yetmiş herkes bilir. Yerin altında değil üstünde bir tarih vardı orada ama haraç mezat belediye el koydu, yıktı. Sorsalardı söyledik, bu kadar kendilerini zorlamalarına gerek yoktu bulmak için. Tüm konakları yıkmadan da sadece halktan birine sorup öğrenebilirlerdi."

- "Evet bir şehrin altını üstüne getirdiler. Ucube TOKİ konutlarıyla şehrin tarihini sildiler, beton yığınları. Estetikten mimariden yoksun beton yığınları..."

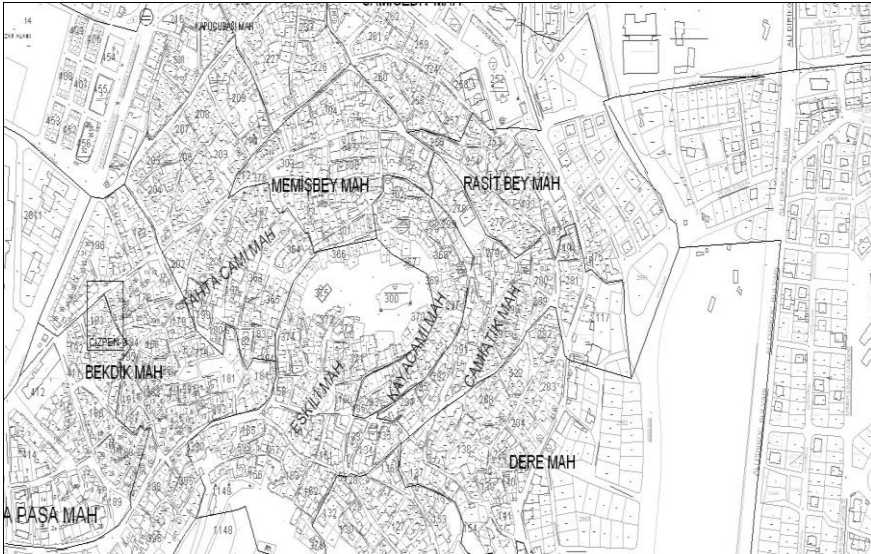
- "Yazık oldu Kale (Rum) mahallesine. Yoksul halkı TOKİ'yle ikna etmek adil miydi? Tarih, medeniyet, mimari ne oldu? Hiç değilse Mardin'den örnek alınsaydı, yurtdışına zahmet etmeden, iyi ki babam görmedi..."

- "Yazık oldu, çok yazık. Muhteşem mimariyle birlikte zihinlerdeki anılara da saldırıldı. Niye şimdi tepki veriliyor geç değil mi? Korunacak dört beş konak yoktu orada sadece. Neredeydi Nevşehir'in önde gidenleri. Her şey para olamaz ki. Tarihimize bizler de yok oluyoruz."

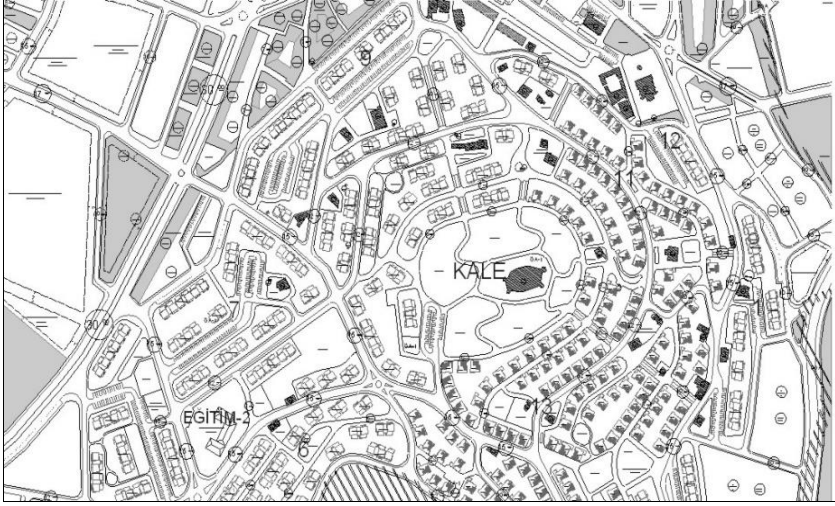
V. Tartışma: Modernist Bir Kentsel Yıkımın Eleştirisi

Bu kentsel dönüşüm projesi Scott'un belirttiği gibi yüksek modernist bir ideolojiye ve devletin okunaklılık ve basitleştirme pratiklerine dayanıyordu. Amaç kenti ve toplumu yönetilebilir kılmak adına şehri çağın gerektirdiği şehircilik normları ile daha ileriye götürmek gibi yüksek modernist bir amaçtı. Proje, karmaşık ve öngörülemez toplulukları ve ekolojileri içeren kentsel gerçekliğe, her biri bir Baron Hausmann gibi yaklaşan idareciler, teknokratlar ve müteahhitler tarafından kentsel mekânın kamusal ve özel yaşam alanlarının disipline sokulmasını, yönetilebilir kılınması ve ekonomik açıdan küresel rekabetin, yarışan kentler retoriğinin gereklerini karşılamak üzere yeniden örgütlenmesini içeriyordu. Temelde kenti bir turizm

kenti olarak parlatıp küresel kent rekabetine katmayı öngörüyordu. Proje kentsel dönüşümün sadece kentin genel görüntüsünü ve işlevini iyileştirmeyeceği aynı zamanda insanların yaşam standartlarını da iyileştirmeyi de vadediyordu. Vatandaşlar da çağdaş şehir ortamında yaşamayı hak ediyordu. Proje tamamlandığında, Nevşehir'in şehircilik alanında hak ettiği seviyeye ulaşacağı iddia ediliyordu. Kentsel dönüşüm projesine hakim söylemin altında aslında orta sınıfların mülkiyetine ve güvenliğine bir tehdit olarak görülen kent merkezindeki gecekondü sakinlerinin mülkiyet transferi, mülksüzleştirme yoluyla merkezden uzaklaştırılması ve denetim altına alınması yatmaktaydı (Kuyucu ve Ünsa, 2010). Kale civarının dönüşümünü amaçlayan bu proje, tüm eski kent merkezlerinin dönüştürülmesi örneğinde görüldüğü gibi tamamen bir soylulaştırma projesi olarak öngörülmüştü ve soylulaştırma projelerinin mekânsal (konut) yerinden edilme, dışlanma, kamusal, sosyal ve ticari mekânın dönüştürülmesi, kutuplaşma (sınıf birleşmesi) ve homojenleştirme (sınıf ayrışması) gibi tüm potansiyel zararlarını içeriyordu (Kohn, 2013, s. 297). Bu proje çerçevesinde başlangıçta sahada bilinmeyen zenginler için ahşap teraslı Nevşehir taşından villa tipi evler yapılması planlanmıştı. Ancak gerçekleştirilen yıkımla birlikte kentsel mekânın eski mahallelerinin ilk sahipleri yerinden edilirken yeni bir nüfus süreci ve mekânsal dönüşümle mahallelerin kültürel ve tarihsel karakterleri radikal bir biçimde silinmiştir.

Kroki 1. 'Kuşbakışı' Okunaksız Kent: Kale ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Öncesi

Kroki. 2. 'Kuşbakışı' Okunaklı Kent: Kale ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi Sonrası

Projeye ait yukarıdaki iki kroki devletin okunaklılık ve basitleştirme projelerinin tüm özelliklerini ifşa eder. Öncelikle her ikisi de devletin topluma ve mekâna bakış açısının kuş bakışı ya da dar sinoptik bir bakışının hâkimiyetini göstermektedir. Ayrıca birinci krokide görüldüğü gibi eski kent düzensiz, heterojen, karmaşık, değişken, disiplinsiz, somut, doğal, canlı ama okunaksız ve yönetilemez kaotik bir mekânı ve toplumu temsil etmektedir. Oysa projenin hedefindeki ikinci krokideki yeni kent düzenli, homojen, standart, denetlenebilir, disiplinli, soyut, basit, statik ve yapay bir mekânı ve nüfusu temsil eden okunabilir ve yönetilebilir bir kenttir.

Projede fiziksel iyileştirmenin arzusunun arkasında hem belediye hem de ülke genelinde büyüyen inşaat sektörü tarafından geniş bir finansal baskı ve yüksek rant beklentisi söz konusuydu. Proje, yüksek modernist projelerin tüm özelliklerini taşıyor, demokratik bir katılım, tartışma ve danışma sürecinden ziyade bir dizi uzmanın teknik karar alma kültürüne işaret ediyordu. Projeden etkilenen sakinler ve küçük işletmeler planlamadan dışlanmışlar, katılımları da daha önceden hazırlanmış planlara tepki göstermek ve küçük tavizler koparmakla sınırlı kalmıştır. Karşılaştırma amaçlı alternatif bir plan ne hazırlanmış ne de düşünülmüştür ve plan mümkün tek seçenek olarak sunulmuştur. Müteahhitler önceden TOKİ üzerinden ayarlanmış, rekabete ve başka bir geliştirme önerisine fırsat tanınmamıştır. Zayıf sivil toplum projeden tamamen dışlanmıştı. Scott'un belirttiği yerel mekânsal ve coğrafi bilgidен, metisten hiçbir şekilde yararlanılmamıştı. Proje hakkında karasız kalan ve ciddi çekinceleri olan halkı ikna etmek üze-

re bilgilendirme ve istişare toplantıları yapılmış ve bu toplantılarda temel iki konu öne çıkmıştır: 1. Hak sahiplerinin evlerinin emlak değeri, 2. Yeni yapılacak konutların teslim tarihi ve kira yardımı. Özellikle tek emekli maaşıyla geçinen kişilerin hem kira hem de yeni evler için üstlenecekleri borçları ödemeyecekleri konusunda eleştiriler gelmiştir. İkinci bir toplantı sahadaki işyeri sahipleriyle yapılmıştır. Toplantılar yapılması kesin bir projeye katılımcıları ikna amaçlı yapıldığı gibi itirazlar dikkate alınmamıştır. Proje öncesinde zaten sahanın dönüştürülmesi kararı verilmiştir.

Böyleydi Böyle Oldu

Resim 4. Okunaksız kent (2000'lerin başı) **Resim 5.** Okunaksız kentin silinişi

Türkiye’de bir devlet projesi olarak dayatılan kentsel dönüşüm uygulamalarının zamanla insanların yaşam standartlarını da iyileştireceği umulmaktadır. Ancak bu her zaman, her yerde ve herkes için gerçekleşmemekte, toplumsal mağduriyetler ve ekolojik tahribatlar yaratmaktadır. Toplum bu projelere karşı rıza, müzakere, destek ya da direniş biçiminde politik tepkiler vermektedir (Karaman, 2014). Yukarıda Tania Li’nin belirttiği gibi kentsel dönüşüm projeleri devlet, yüksek modernist bürokrasi, uluslararası yönetim ve finans kuruluşlarının ardında başka saikler bulunan iyileştirme arzusunun bir yansımasıdır. James Ferguson’un belirttiği gibi kaynak tahsisine ilişkin toplumsal ve politik kararları teknik sorunlara ve teknik çözümlere indirgeyerek depolitize eden ve bürokratik iktidarı güçlendiren bir süreç üzerinden uygulanmakta ve bir kalkınma projesi olarak da genellikle başarısız olmaktadır (Ferguson, 1990). Nevşehir’de de kentsel dönüşüm, yerel sakinleri yerinden etme popüler bir kültürün kaybına, tarihsel bir mirasın ve geçmişin yok edilmesine yol açtı. Nevşehir’in ilk yerleşim bölgesi olarak Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin izlerini taşıyan Kale etrafı ile buradaki mahalleleri ortadan kaldırarak Nevşehir’in mekâna, tarihi yapı-

lara, sokak ve mahalle isimleri ile özellikle yaşlı kuşakların anılarına sinmiş tarihsel kimliğini de silip süpürdü.

Kent merkezinin eski, gerçek, kapalı, çeşitlilik barındıran, karmaşık toplumsal ve kentsel düzenin yerini yeni yerinde yeni, tek biçimli, sıradan, gözetim altında, açık, disipline bir düzen aldı. Scott'un vurguladığı gibi devletin istediği tam da bu basit ve okunaklı düzendi. Ancak proje bir mekânla yoğun etkileşimle ortaya çıkan, aidiyeti, yerel kimliği, kültürü, sosyal ilişkileri oluşturan yerel bilgiyi ve onun parçası olan ilişkileri ve mahalle kültürünü de yok ederken dışlayıcı ve uyumsuz bir kentsel ayrışmayı da yarattı. Toplumu "karton kutudaki civcivler" misali kentin dışında kademeli büyüklüklerdeki "beton kutulara" sürgün etti (Akagündüz, 2012). Birbirine karşı sorumlu, samimi, yakın toplumsalı (özellikle kadınları) uyumsuz, kopuk, soyut, cansız mekânlara hapsetti (Eren, 2014). Projenin amaçlarından biri gereksiz kentsel yayılmayı önlemek olarak belirlenmişti. Buna rağmen hem eski sakinlerin hem de dönüştürülecek alana yerleştirilmesi düşünülen zenginlerin mekânları eski kent merkezinin oldukça uzağına taşındı. 6 ve 7 nolu resimde görüldüğü gibi projenin yarattığı bu kentsel yayılma özellikle yoksulların merkezden uzaklaşması ile eski sakinler için bir zaman mekân genişlemesi yaratırken kente yeni yeni sorunlar getirilmiştir. Aynı yerde daha fazla konut, daha yüksek binalar dikilmiş, yeni alanların nüfus-kat yoğunluğu katlanarak artmış; nüfusun kentin dışında yeni bir

alana yerleştirilmesiyle otomobil, ulaşım, hava kirliliği ve tarımsal alanların amaç dışı kullanımı gibi cari ve potansiyel çevresel sorunlar getirmeye başlamıştır.

Resim 6-7. Okunaklı ve standartlaştırılmış yeni kent

Son olarak Scott (2008, s. 393) çalışmasında projelerin “karanlık bir ikiz” yarattığını ileri sürer. Nevşehir’de bunu kanıtlayacak bir veri henüz bulunmuyor. Ancak konut bedellerini, aylık aidatlarını ödeyemeyerek haklarını elden çıkaranların nereye gittiği tam olarak bilinmemektedir. Yerel sakinlerden bir kaç yeni konutlarda tutunamayanların civardaki ilçelere taşındığını belirtmektedir. Henüz plan tarafından öngörülmeven düzensiz ve karmaşık enformel bir yerleşim de oluşmamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak tüm modernist projelerde olduğu gibi bu toplum mühendisliği projesinde de amaç eski kent merkezini, çöküntü alanı olarak görülen yeri temizlemek ve insanlık durumunu, yerel sakinlerin yaşamını iyileştirmek adına kenti basitleştirmek, okunabilir kılmaktı, ancak 5 nolu resimde görüldüğü gibi kentsel yıkım sonrasında proje sahasında okunabilecek hiçbir şey kalmadı. Projenin yoksulların yaşamını iyileştirmek vaadinin ardında toplumu yönetilebilir kılmak amacı gizliydi. Ancak her devlet projesi gibi bu projede alanın, insanların ve sorunların karmaşıklığını anlamakta ve umulan iyileştirmeleri gerçekleştirmekte başarısız oldu. Devletin ve sermayenin seçkinlerinin yürüttüğü proje ekolojik körlük nedeniyle gerçekleşemedi, merkezdeki ve yereldeki idareciler, finansal kurumlar, müteahhitler, emlakçılar ve fırsatçılar dışında sadece “harabeden kurtulduk” diyerek gidenlerin bir kısmını memnun edebildi.

Proje, yüksek modernist aktörler özellikle TOKİ, belediye ve müteahhitler arasındaki sıkı bir ittifak üzerinden tasarlanmıştı. Tamamen bir soylulaştırma projesiydi. Soylulaştırma projesi güçlü ekonomik aktörlerin ekonomik ve politik iktidarı kullanması ile eski kent merkezinin yıkımını gerçekleştirenken kamusal mekânların kaderi ve karakteri geri dönülmez bir şekilde değiştirildi.

Proje, ülkenin birçok yerinde olduğu gibi gecekondu direnişleri ya da toplumsal hareketler nedeniyle başarısız olmadı. Başarısızlığın altında otoriter merkezîyetçi bir hükümetin sinoptik bakış açısının dayattığı toplumsal ve ekolojik körlük yatıyordu. Aslında devlet, özellikle belediye kentsel dönüşüm alanında büyük bir yeraltı şehri olduğunu biliyordu. Ama büyüklüğünü araştırma gereksinimi duymadı. Vaat edilen büyük rant emlak sahiplerine cazip kılındı ve korunması ve yenilenmesi daha iyi bir seçenek olan şehrin nüvesi, tarihi kent merkezi yok edildi. Hâkim muhafazakâr toplumsal yapı ve politik tavır nedeniyle yerelde projeye karşı yerel sakinler tepki gösteremediler ve susturuldular. Tepkilerin bir kısmı rant paylaşımına itiraz

eden emlak sahiplerinden gelirken bir kısmı da özellikle mekânla daha önceden bağlılığı olan gurbetçilerden geldi: Sivil toplumun diğer sektörlerinden, sendikalardan, derneklerden özellikle akademiden hiçbir itiraz yükselmedi.

Kısaca devlet tarafından benimsenen yüksek modernist ve kolektif ideoloji her yerde olduğu gibi Nevşehir'de de insanların yaşam standartlarını iyileştirme vaadinde bulundu. Devlet yönetme yetkisi ve sorumluluğu adına kentsel geçekundu alanlarının yıkımını ve tahliyesini geçekundu sorunlarının en büyük çarelerinden biri olarak gördü. Tüm bu plan ve projeler de kent yoksullarının yaşam koşullarını iyileştirme adına yapıldı ve devletin yoksulların refah sorunlarıyla ilgili kaygısı olarak sunuldu ama vadini gerçekleştirmedi, toplumsal ve mekânsal bir felakete sonuçlandı. Eski kentin fiziksel mekânı yok edildi. Yoksul kesimleri kentin dışına atan süreç, ürettiği kentsel yayılmayla yeni ekolojik tahribatlar yarattı. Kentsel eşitsizlikleri artırırken kentin toplumsal karmasını, çeşitliliğini ve kent içindeki demokratik çoğulculuğu, farklılıklarla bir arada yaşama ortamını, kültürünü, belleğini ve tarihini de yok etti. En zararlı etkisini de mahallelere kültürel bir kimlikle bağlı olan eski sakinler üzerinde gösterdi.

Aşağıdaki ekte modernist bir kentsel müdahalenin yarattığı kentsel yıkıma, felakete bir ağıt niteliğinde, yerel bir şair tarafından yazılmış bir şiir verilmiştir. Görüleceği gibi tek bir şiir bile kentsel dönüşüm politikalarının toplumsal ve ekolojik yıkıcı boyutlarını etkili bir şekilde yansıtmaktadır. Peki, böyle bir kamu politikası felaketinin önlenmesi için ne yapılabilir? Ya da daha adil, eşitlikçi ve çeşitliliği amaçlayan, demokratik bir kentsel kamu politikası neyi gerektirir? Scott'a dönersek total projelerin sonuçları da totaldir. Onun için mekanın sosyo ekolojik ve tarihsel koşulları dikkate alınmalı, yerel sakinlerin ve genel olarak halkın çıkarlarını koruyacak gerçek ve işlevsel katılımcı mekanizmalar kurulmalı, uzun vadeli etkileri dikkate alınmadan kısa vadeli hedeflere odaklanılmalı ve ne kadar uygun olurlarsa olsunlar basitleştirme adına gerçek yaşamın karmaşıklığı inkar edilmemelidir. Kentsel dönüşüm uygulamaları açısından da temkinli davranmalı, küçük adımlarla ilerlenmeli, geri alınabilecek müdahalelerde bulunmalı, tersine çevrilebilirlik tercih edilmeli, esnek planlar yapılmalı, yerel bilgi ve deneyimler dikkate alınmalı ve nihayet öncelikle ve kesinlikle halk tüm sürece demokratik bir şekilde dâhil edilmelidir.

Extended Abstract

Political Ecology of an “Urban Demolition”: The Case of Nevşehir

*

Nejdet Özberk

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

In Turkey, the central government has started a mobilization of massive urban transformation in 2005. In order to improve the general outlook and the functions of the Turkish cities, the central (and local) government aimed to wipe off, and upgrade old urban centers and replace them with modern architectures. However, this simplified view of the urban design overlooked the dynamics of urban centers and contradicted with the complex reality of communities and ecologies in these cities. But the government insistently pursued it as an important way to promote construction based economic growth and still keeps pushing it forward.

In his seminal book *Seeing Like A State; How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (1998) James C. Scott analyzes failed cases of large-scale authoritarian plans in a variety of fields. He identifies and discusses four conditions common to all planning disasters: administrative ordering of nature and society by the state; a high-modernist ideology that places confidence in the ability of science to improve every aspect of human life; a willingness to use authoritarian state power to effect large-scale interventions; and a prostrate civil society that cannot effectively resist such plans. Scott's thesis is that states, driven by both the need to make the societies they govern legible for tax and control purposes, and by an ideology and aesthetic that equates functional order and progress with real order, systematically transform social realities. Moreover, they often do this to the detriment of their peoples and bring about long-term damage to the environment. In

Scott's view, "legibility" and "simplifications" are central means of statecraft, particularly in relation to state aims of taxation, conscription, and prevention of rebellion. But these projects are relevant within a much broader set of state-mediated endeavours and rationalities: production, scientific forestry, agricultural development, urban planning, as well as social and environmental organization more broadly. Scott, argues that in designing a state project, the government tends to assume an oversimplified synoptic view, based solely on a scientific belief to maximize productivity, which he calls "high-modernist ideology". However, he thinks this view usually contradicts with the local knowledge, which he calls "metis", and ignores the complexity and diversity of real life. If an authoritarian state is willing and able to use its coercive power to carry out the projects and there is no strong civil society to resist, the projects would fail.

Using this approach as an urban political ecology framework and Nevşehir as a case, this article aims to explore how the synoptic authoritarian vision of the state contradicts the reality of urban life and ecology. Answering this question would help us better understand the aptitudes and limitations of the government urbanization policy and how the society, urban ecology and state interact with each other.

Like many historical city centers in Turkey, Nevşehir has experienced an infamous and destructive urban transformation. Urban demolition in Nevşehir as an oversimplified state project fits into Scott's general description. The central government determined to tear down the nucleus, the very center of an old city, based on the high modernist ideology to maximize the land value and improve the general image of Nevşehir city. In advancing the demolition Project, TOKI (the central housing authority), bureaucratic planners, municipality and powerful market actors used the same high modernist ideology. They argued Nevşehir, becoming a world class touristic destination and its appearance represents the entire country, therefore it is very important to keep it attractive, nice and clean. It perceived that wiping off the old city center would not only improve the general look of the city, but also rise the living standards of the people. Moreover, the urban center was full of safety hazards and should be demolished and gentrified.

In 2012, Nevşehir urban transformation project listed by the central government as one of the third biggest urban transformation project in the country. It was to be one of the largest urban 'redevelopment' project of its kind. In the same year, a gentrification oriented housing construc-

tion works started. But located in the center of Cappadocia, a region famous for overwordly chimney houses, cave churches and underground cities, the city has a very long and interesting history dating back to the 5400 BC. In 2013, beneath a Byzantine-era hilltop castle, construction workers demolishing low income homes ringing the castle, discovered the entrances to a network of rooms and tunnels. The government halted the gentrification project and called in archaeologists and geophysicists and began investigating. In 2014, those tunnels led scientist to discover a multilevel settlement of living spaces, kitchens, wineries, chapels and staircases. Artifacts including grindstones, stonecrosses and ceramics were indicating the city was in use from the Byzantine-era through the Ottoman period.

Ultimately, from an urban political ecology perspective, based on the the aspiration to the administrative ordering of nature and society in the name of legibility and simplification, this synoptic urban gentrification project not only destroyed the buildings, streets, open spaces, the very nucleus of historic city center, but everything else that gives long term historical identity to a place, and erased the rich cultural heritage, urban memory, and eradicated a unique urban fabric, and social mix of the city. And ironically, in the following years, high modernist authorities were still trying to sell their synoptic views to the public that they had protected and preserved cultural and historical values of the completely destroyed city.

Kaynakça/References

Birincil Kaynaklar ve Resmi Belgeler (Yayınlanmamış Kentsel Dönüşüm Notları)

Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ, 2013) Nevşehir kale toplu konut projesi nihai proje tanıtım dosyası, Nevşehir İli, Merkez İlçesi, 3122 Ada, 1 Parsel, Nevşehir, 2013.

Nevşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Ofisi, (2014a) Kale ve etrafı kentsel dönüşüm projesi, Nevşehir.

Nevşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Ofisi (2014b) Rapor, Nevşehir.

Nevşehir Belediye Başkanlığı, (2014c) 2015-2019 stratejik planı, Nevşehir.

Nevşehir Belediyesi, (2014d) Bir şehrin doğuş hikâyesi Nevşehir-i Dilara: Belgelerle Nevşehir'in kuruluşu, Nevşehir.

Nevşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Ofisi (2014e) Merkez kentsel dönüşüm faaliyet raporu, Nevşehir.

- Nevşehir Belediyesi, (2014e) Kent rehberi, Nevşehir.
Nevşehir Belediyesi, (2013) Nevşehir'in değişim serüveni: 204-2013, Nevşehir.
Nevşehir Belediyesi, (2010) İstatistiklerle Nevşehir: 2009, Ankara: Anıt Matbaası.
Nevşehir Belediyesi, (2012) Seçilmiş göstergelerle Nevşehir: 2011, Nevşehir.

İkincil Kaynaklar

- Adaman, F., Akbulut, B., Madra, Y. ve Pamuk, Ş. (2014) "Hitting the wall: Erdoğan's construction-based, finance-led growth regime" *The Middle East in London*, 10 (3), s. 7-8.
- Akagündüz, Ü. Ö., (2012, 15-21 Ekim) "Evinden çıkma dışarı, duvarını indirirler aşağı!" *Aksiyon Haftalık Haber Dergisi*, 932, s. 36-37.
- Diñçer, İ., (2011) "The impact of neoliberal policies on historic urban space: Areas of urban renewal in Istanbul", *International Planning Studies*, 16 (1), s. 43-60.
- Dünyanın 'en büyük yeraltı şehri' Nevşehir'den çıkabilir! (2014, 28, 12) 15 Şubat 2017 tarihinde <http://t24.com.tr/haber/dunyanin-en-buyuk-yeralti-sehri-nevsehir-den-cikabilir,281857> adresinden erişildi.
- Eraydın, A., ve Taşan-Kok, T., (2014), "State response to contemporary urban movements in Turkey: a critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions", *Antipode*, 46, s.110-129.
- Eren, A., (2014, 27, 02) "Kentsel dönüşüm mü? Yoksulların mülksüzleştirilip şehir dışına itilmesi mi?", *Cumhuriyet Gazetesi Sürdürülebilir Yaşam Eki*, 15 Şubat 2017 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/109709/Kentsel_donusum_mu_yok_sullarin_mulksuzlestirilip_sehir_disina_itilmesi_mi_.html adresinden erişildi.
- Ferguson, J., (1990) *The anti-politics machine: "Development," depoliticization and bureaucratic power in lesotho*, Cambridge: Cambridge University Press
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., ve Whatmore, S., (2009) "Urban Renewal", içinde *The dictionary of human geography*, 5th edition, London: Wiley-Blackwell.
- Güzey, Ö., (2012) "Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları: Neoliberal kent politikaları, yeni kentsel aktörler ve gecekondular alanları", *İdealkent*, Sayı: 7, s. 64-83.
- Karaman, O., (2014) "Resisting urban renewal in Istanbul," *Urban Geography*, 35 (2), s. 290-310.
- Kentsel dönüşüm sürecine ilişkin sıkça sorulan sorular (S.S.S) ([2012]) 15 Şubat 2017 tarihinde <http://www.csb.gov.tr/gm/altyapi/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=2091> adresinden erişildi.
- Kohn, M., (2013) "What is wrong with gentrification?," *Urban Research and Practice*, 6 (3), s. 297-310.
- Kuymulu, M. B., (2013) "Reclaiming the right to the city: Reflections on the urban uprisings in Turkey", *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, 17(3), s. 274-278.

- Kuyucu, T., ve Ünsa, Ö., (2010) "Urban transformation' as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul", *Urban Studies*, 47(7), s. 1479–1499.
- Li, T. M., (2007) *The will to improve: governmentality, development and the practice of politics*, Durham, NC: Duke University Press.
- Mumay, C., (2014, 17, 02) "Konaktan TOK'ye geçtiler", *Hürriyet*, 15 Şubat 2017 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/konaktan-toki-ye-gectiler-25828219> adresinden erişildi.
- Nevşehir'de hayalet şehir görüntüsüne büyük tepki (2012,23,07) 15 Şubat 2017 tarihinde <http://www.fibhaber.com/gundem/nevsehirde-hayalet-sehir-goruntusune-buyuk-tepki-h523.html> adresinden erişildi.
- Pinkowski, J., (2015, 26, 04) "Massive underground city found in cappadocia region of Turkey" 15 Şubat 2017 tarihinde <http://news.nationalgeographic.com/2015/03/150325-underground-city-cappadocia-turkey-archaeology/> adresinden erişildi.
- Scott, J.C., (2008) *Devlet gibi görmek: İnsanlık durumunu geliştirmeye yönelik projeler nasıl başarısız oldu*, (Nil Erdoğan, Çev.), İstanbul: Versus Kitap.

Ek: (Yıkıma Uğramış Bir Kente Ağıt)

NEVŞEHİR'İM TÂRÛMÂR

Kentsel dönüşüm dendi, yıkıldı evim barkım
Öz yurdumdan ayrıldım, bir garipten yok farkım
Akmaz oldu kurudu, çeşmem, kanalım, arkım
Tarihim yok edildi, anılarım silindi
Bir neslin kayboluşu, yıkılınca bilindi

Çocukluk günlerimiz, ne tatlı, şen günlerdi
İskembe çevresinde, çocuk masal dinlerdi
Yarınlara belli değil, hatıramız dünlerdi
Kalenin eski hâli, hâfızamdan silindi
Bir neslin kayboluşu, yıkılınca bilindi

Bir menfaat uğruna, evleri yıkın dedik
Villa yapılacaktı, bilmedik, darbe yedik
Kalmadı Camiatik, Tahtacami ve Beddik
Memişbey, Cumhuriyet Mahallesi silindi
Bir neslin kayboluşu, yıkılınca bilindi

Sonunu düşünmeden bir huşumla daldılar
Yıkma ile kalmadılar, kimliğimi çaldılar
Tarihi, coğrafyayı elimizden aldılar
Kapucubaşı, Dere, Musapaşa silindi
Bir neslin kayboluşu, yıkılınca bilindi

Sanki atom bombası düşmüş gibi, bakınız!
Tâ yüreğim yanıyor, siz de ağıt yakınız
Kültürel mirasım yok, kalanları yıkınız
Eskili, Kayacami, Raşitbey'im silindi
Camicedit kayboldu, yıkılınca bilindi

Gökdelenler, şatolar, saray yapsan ne yazar!
Yok edildi efsanem, yüreğim oldu bîzâr
Derin bir sessizliğe bürünmüş ulu mezar...
Selçuklu, Osmanlı'nın yâdigârı silindi
Bir neslin kayboluşu, yıkılınca bilindi

Sadi Teltik, 2013 Nevşehir

Nejdet Özberk

Lisans öğrenimini 1994 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamladı. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans, 2015 yılında ise İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı-Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim dalında doktora derecesini almıştır. Halen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Çevre sosyolojisi, kırsal ve kentsel toplumsal hareketler, ekolojik iktisat, politik ekoloji ve kentsel politik ekoloji temel ilgi alanlarıdır.

- *He graduated from Istanbul University Department of International Relations in 1994. He got his Master of Science degree in Political Science and International Relations, Istanbul University in 2010 and his PhD degree in Political Science and Public Administration-Urbanization and Environmental Problems, from İnönü University in 2015. He has been a lecturer of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University since 2011. His academic interests are environmental sociology, rural and urban social movements, ecological economics, political ecology, and urban political ecology.*

E-mail: nozberk@hotmail.com

Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği

*

H. Sevgi Zengin
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Öz

Ekolojik düşünce, biyoloji alanındaki gelişmelere dayalı analizlerin sosyal bilimlere yansımaları bağlamında, yeni sol hareketlerle eklenerek ortaya çıkan modern bir düşünce tarzıdır. Söz konusu düşünce, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi evrensel bütünlüğün eşit bir bileşeni olarak insan kavrayışına kaydırırken aynı insanın politik özne konumunu da tartışmaya açmıştır. Yeni solun, doğaya tahakküm eden özneye odaklı analizleri, eko-anarşizmin önünü açarak Bookchin ve Kropotkin açısından ekolojik dengeye dayalı anarşist bir toplum önerisini de inşa eder. Marksizmden koparak eko-anarşizme kayan bu figürler, kapitalizm eleştirisi yaparak çevrecilikten farklı olarak, yeni bir toplum oluşturma iddiasında olmuştur. Bu makalede ekoloji hareketini hazırlayan bilimsel ve felsefi gelişmeler değerlendirilerek eko-anarşizmin toplum projesinin yapısal özellikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bookchin ve Kropotkin gibi sol ekolojistler meseleyi sınıf tartışmasından otorite karşıtlığına kaydırmaları itibarıyla ekolojiyi anarşist mevziden yorumlamışlardır. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümü, insanın insan üzerindeki tahakkümüne yol açtığına göre insan üzerindeki otoritenin kırılması bu ilişkiyi çözmekle gerçekleşir. Dolayısıyla adem-i merkezi, biyo-bölgesel üretim tarzıyla iktidarı yerel cemaatlere devretmeyi öneren bu tavır sistemi yeniden üreten çevrecilikten de ayrışır. Marksizmin toplumsal tahakküm ilişkilerini içselleştiren emeğin sömürsü kavramını terk ederek Marksizmden kopan eko-anarşistler köktenci kapitalizm eleştirisi üzerinden doğayı koruyan sanayi fikrine yaslanan çevreciliğe de uzaktır. Doğada erekselliği reddeden eko-anarşizmin önerdiği yenedünyanın anahtarı kendiliğindenliğe dayalı ekosistem olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Evrim teorisi, Eko-anarşizm, Yeni sol, Ekotopya

A Comparative Analysis for Eco-Anarchism: Kropotkin/Bookchin Example

*

H. Sevgi Zengin
Ömer Halisdemir University

Abstract

Ecological notion is a modern way of thinking arisen by joining to new left movements in the context of reflection of the analyses depending on developments in the field of biology to social sciences. The notion in question both extract the relation between nature and human to human understanding as an equal component of universal integrity and open political subject state of human up for discussion. New left's human centered analyses which dominate the nature build an anarchical society offer of Bookchin and Kropotkin depending on ecological balance by leading up the eco-anarchism. These figures shifting from Marxism to eco-anarchism purport to establish a new society, which is different from environmentalism by criticizing the Capitalism. In this study, structural features of society project of eco-anarchism have been analyzed by evaluating scientific and philosophical developments preparing the ecology movement. Left ecologists such as Bookchin and Kropotkin have interpreted the ecology in terms of anarchist as they direct this matter from class discussion towards becoming anti- authorization. As the human's domination on the nature leads to the human's domination on the human, breaking the authority on the human carries out by means of solving this relationship. Accordingly, this attitude, which suggests transferring the power to local communities through the decentralization and bio-regional mode of production differs from environmentalism reproducing the system. The eco-anarchists leaving from Marxism by means of abandoning the concept of exploitation of labor that internalizes Marxism's social domination relations are also away from environmentalism that relies on industry idea protecting nature through the critique of fundamentalist capitalism. The new world's key that is proposed by the eco-anarchism denying the teleology in the nature will be ecosystem based on spontaneity.

Keywords: Evolution theory, Eco-anarchism, New left, Ecotopia

Giriş

Bu çalışmada ekolojinin felsefi ve bilimsel arka planı ile eko-anarşizm arasındaki geçişler değerlendirilerek, Bookchin ve Kropotkin örneği bağlamında eko-anarşizmin analizi üzerinde durulacaktır. Eko-anarşizmi hazırlayan bilimsel uğraklarından evrim teorisi ile tartışma başlatılacak, kuramın sosyal bilimlere etkisi bağlamında Marx'ın toplumların ve devletin yapısal dönüşümüne yönelik evrimsel bakış açısı üzerinden Frankfurt Okulu'na geçilerek, Marksist dolayısıyla materyalist doğa okumasının ekoloji düşüncesi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Anti-kapitalizme yaslanan yeni solun doğanın yağmalanmasına karşı geliştirdiği teorik çerçevenin anarşizm ile bileşkesi, Bookchin ve Kropotkin'in düşünceleri ile yeni toplum önerisine bağlanarak; yeni solun bir fraksiyonu olarak eko-anarşizm analiz edilecektir.

1. Ekoloji Düşüncesinin Doğuşu: Evrim Teorisi

Evrimsel teori 19.yy'da gelişme gösteren ve her ne kadar biyoloji alanında ortaya çıksa da hakim paradigmayı sarsması noktasında sosyal bilimlere de etkileyen önemli bir kırılma noktasını temsil eder. Teorinin en önemli figürü C. Darwin olmakla birlikte onu etkileyen ve ondan etkilenen farklı evrim teorisyenlerinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda tarihsel olarak Darwin'i etkileyen ilk isimlerden biri olarak Malthus ortaya çıkar. Malthus, 1798'de *Essay on the Population as it Affects the Future Improvement of Society* (Toplumun Gelecekteki Gelişimine Etkileri Açısından Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme) adlı yapıtını yayımlar. Malthus'a göre nüfus ilkesi, insanların büyük çoğunluğunun yetkinleşebileceği düşüncesini kesin bir biçimde çürütmekte olup nüfusun gücü, yeryüzünün insanın geçimini sağlama gücüne kıyasla sınırsız ölçüde büyüktür. Malthus yoksulluk yasalarına karşı çıkararak İngiltere Yoksulluk Yasası'nın insanları besleyecek gıda ürünlerini arttırmaksızın nüfusu arttırmak eğilimi gösterdiğinden yoksulların durumunu daha da kötüleştirdiği tezini öne sürer. Malthus için yoksulların yardım istemeye hiçbir 'doğal hakları' olamaz. Yoksulluk meselesine bakış, Malthus'u ekonomi alanına eklemelerken, Malthus'un nüfusa ilişkin görüşleri Darwinizmin gelişmesinde etkili olmuştur (Marx, Engels, 1976).

Malthus'un kuramına göre nüfus artışının nedeni cinsel eğilimlerdir ve nüfus artışına oranla beslenme olanaklarının sınırlı oluşu önemsenmelidir. Bu kuramda nüfus artış eğilimini sınırlayan açlık, sefalet, hastalık, savaş, aşırı/kötü alışkanlıklar olumlu engeller olarak nitelenirken; ölüm korkusu,

sefalet kaygısı gibi eğilimler 'doğal engeller' olarak değerlendirilmiştir. Malthus ayrıca 'ahlaksal sakinme' yoluyla uygar insanın nefesine egemen olmasıyla nüfus artışının önüne geçmeyi önerir. Bu durumda geçim sıkıntısı çekenler ya geç evlenmeli ya da hiç evlenmemelidir. Besin maddelerinin nüfusa oranla çok düşük ölçekte artmasından dolayı, açlık tehlikesi çok önemlidir (Tolan, 1993, s.214-215). Malthus, canlıların besin kaynaklarından çok daha hızlı çoğaldığını, bu yüzden kıtlık ve hastalıkların nüfus dengesini sağladığını ileri sürerek Darwin'in doğal seçim fikrini geliştirmesinde etkili olmakla birlikte, İngiltere'de çok daha acımasız bir Yoksullar Yasası'nın çıkmasına neden olur. Yasa, yoksul eşlerin birbirinden ayrıldığı, hapishaneyi andıran 'çalışma evlerine' gitmedikçe devletten aldıkları yardımın kesilmesini öngörmektedir. Malthus'a göre, yoksulları doyurmak daha çok çocuk sahibi olmalarına neden olacağı için uzun vadede yoksulluğu arttıracaktır (Gamlin, 2000, s.34).

Malthus'la başlatılabilecek evrim teorisi esasında hayatın tanrısal mimarisi algısından bir kopuş, rastlantı ve doğal seçilimin öne çıkarıldığı bir aşamadır. Darwin Türlerin Kökeni adlı eserinde iki temel tavır alış sergiler: Birincisi evrim olgusuna- yani değişim yoluyla oluşan soy- olgusuna kanıt göstermiştir. Hristiyan Ortodoks inancına ters düşerek mevcut bitki ve organizma türlerini, 'özel yaratıklar' ya da ilahi tasarımın ürünleri gibi görmeyip önceki türlerin torunları olarak nitelemiştir. Darwin'in doğal ayıklanma kuramı evrimi 'gelişim' açısından değil 'ayıklanma' açısından ele alır ve bu bakımdan tarihsel materyalizmden ayrılır. Tarihsel materyalizm gelişimci bir kuramdır ve buna göre toplum antagonizmalarla değişir. Darwin ise evrimin bireyler geliştiği için değil, değiştikleri için gerçekleştiğinden söz eder (Darwin, 1968; Callinicos, 2004, s.161).

Darwin doğa ile bir çok doğal yasanın toplu etkisini ve sonucunu yasalarla bilip anladığımız olguları kastetmiştir. Doğal seçim tamamıyla canlılarla dolu bir sahada yaşama savaşında başka biçimlere karşı üstünlüğü olan seçilmiş biçimler üzerinde zorunlu olan etkisini göstereceğinden, herhangi bir türün gelişmiş biçimlerinde her döl döneminde kendinden önce gelenleri ilk atasının yerini kapmaya ve onları yok etmeye doğru sürekli itecektir. En zorlu yarış ise birbirine en yakın biçimler arasında gerçekleşir. Bu yüzden ilk ata tür kadar daha önce ve sonraki aşamalar arasındaki orta biçimlerin hepsi tükenme eğilimi taşır. Büyük cinslerde türler birbiriyle yakın ama eşit olmayan ölçüde akrabadır ve öbür türlerin çevresinde küçük topluluklar meydana getirirler. Başka türlerle yakın akraba olan türlerin sınırlı yayılma alanları olduğu görülmektedir. Bütün bu bakımlardan büyük

cinslerin türleriyle çeşitler arasında büyük benzerlik vardır (Darwin,1986, s.54-55; Darwin, 1968).

Darwin evrim kuramını kurarken kendini önceleyen Buffon, Erasmus Darwin, Lamarck'tan faydalanmıştır. Darwin'in rastlantı vurgusuna karşın Lamarck'ın teorisi ihtiyaçlar üzerine kuruludur. Rastlantı, aynı zamanda Lamarck ile Darwin'in ayırım noktasıdır. Örneğin Lamarck zürafaların yüksek ağaçlara uzanarak beslenmek zorunda kalmalarının boyunlarının uzamasına neden olduğunu öne sürer. İhtiyaç bir takım vasıfların gelişmesine neden olurken ihtiyaç duyulmayan organların kullanılmaması da tersi duruma neden oluyor olmalıdır (Akbulut, 1984). Darwin'in kuramı Lamarck gibi 'değişme' kavramı esaslıdır ve doğal ayıklanmayı mümkün kılan da bu değişimdir. Değişim gerçekleşmeli ve kalıtım yoluyla ardıllara geçmeli ki doğal ayıklanmadan söz edilebilsin. Doğal ayıklanma, uyum üstünlükleri birbirinden farklı canlıların farklı üreme potansiyeli göstermeleridir. Uyum üstünlüğü, çevreye uyum sağlayan bireylerin yaşam şansı edinmeleri ve yaşama gücü edinemeyenlere göre yüksek üreme gücünü korumaları olabildiği gibi yaşama şansı aynı kalmakla birlikte daha fazla yavru üretme ve yaşatma gücü edinme şeklinde de olabilir. Sonuçta uyum üstünlüğü olanlar gelecek kuşakların gen havuzuna daha fazla dahil olacaktır. Çevreye uyma yeteneği ise her zaman iyi ya da güçlü olmakla örtüşmemektedir. Evrim kuramının toplumsal siyasal alan açısından etkisi ise kurulu düzenin Tanrı istenci doğrultusunda olmadığı, dolayısıyla değişebilirliği olduğu fikri aracılığıyla gerçekleşir. Ne toplumun üstünde bulunma iddiasındaki sınıfların ayrıcalığı doğal bir üstünlüğün sonucu ne de toplumsal düzenin alt sınıflara mensupları için yaşanan durum kaçınılmaz bir yazgıdır. Kurulu düzeni sarsıcı vasfı nedeniyle evrim kuramı egemen çevrelerce ve dinsel otoritelerce sorgulanmıştır (Bulutay, 1986).

Darwin, esas olarak doğal seçilimin işleyişine odaklı kuram oluşturur. Organizmalar hayatta kalabilecek olandan fazla miktarda yavru ürettiğinden bu durumda ortalama olarak çevre koşullarına daha fazla uyum sağlayanlar hayatta kalıp üreyebilir. Böylelikle yararlı değişiklikler doğal seçim yoluyla topluluklarda birikir. Darwin'in kuramı bir açıdan Lamarckçılıktan ayrılmaktadır. Hayvanların gereksinimlerine yaratıcı karşılık verdikleri ve kazandıkları vasıfları yavrularına aktardıkları iddiasında bulunan Lamarckçılık ihtiyacı öne çıkarırken Darwin ise değişikliklerin uygunluğa doğru önceden yönlendirmediğini, evrimin şans ve gerekliliğin bir bileşimi olduğunu öne sürmüştür. Değişiklik düzeyinde şans ya da rastlantı, seçilimin işleyişinde gereklilik ön plandadır. Bu dinlerin ve idealizmin ereklilik anlayışından kopuş olduğundan paradigma değişimini düşündürür. Dünya ahlak ve

düzen sergiliyorsa bu bireylerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin rastlantısal sonucudur. Bu bakış aynı zamanda Adam Smith'in ekonomi görüşünün doğaya uyarlanmasıdır. Ereklili olmayışın referans noktası 'değişim'in 'ilerleme' olarak okunmamasından ileri gelir. Evrim amaçsızdır, ereğe ulaşmak için belli bir yönde ilerlemez ve maddeseldir. 19.yy'ın önde gelen maddecileri Marx ve Engels Darwin'i anlamakta köktenci içeriğinden yararlanmışlardır.

Darwin'in evrim sürecini mükemmelleşme süreci olarak tanımlamaması önemlidir. Darwin, hiçbir zaman üstün ve alçak sözcüklerini kullanmayarak sürece nesnel yaklaşır. Ancak Almanya'da Darwin'in etkisi altındaki Ernst Haeckel ve Wilhelm Bölsche gibi bilim adamları indirgemeci bir bilimsel materyalizmden hareket etmiştir. Bu popüler Darwincilik Batı kültürüne yerleşmiş ırkçı varsayımlara meydan okuyamamıştır. Dağınık saçlı hiçbir ulusun önemli bir tarihi olmamıştır der Haeckel. Böyle olmakla birlikte biyolojiyle toplum kuramının gerçekten kötü karışımına yönelik önemli bir adım 20.yy'da A.Weismann'ın kalıtımın ölümsüz bir "tohum hücresi plazması"nın anne babadan çocuğa aktarılmasına bağlı olduğuna ilişkin kuramının kabul görmesiyle gerçekleşir. Gen kuramı 1900'lü yıllarda öjenist hareketi güçlendirmiştir. Öjeni biyolojik belirlenimciliğin bir biçimidir: "yani 1-Toplumsal yapılara biyolojik yapıların neden olduğu ve bu yüzden bunlarla açıklanması gerektiğini 2-Kalıtım yoluyla aktarılan bir dizi sabit özellik olarak anlaşılan 'ırk'ın toplumsal yapıların dayandığı en önemli biyolojik yapı olduğunu savunur. Bunun anlamı, toplumu iyileştirmenin yolunun ırksal olarak "üstün" olanların birbiriyle çiftleştirilmesinin desteklenmesi ve "aşağı" türlerin de üremekten alıkonulmasıdır" (Callinicos, 2004, s.168).

Evrim kuramının Almanya'da yerleşmesini sağlayan ve bir çok sözcük ortaya atan Ernst Haeckel'in günümüzde yaşayan kavramları 'bireyoluş'(ontogeny), 'soyoluş' (phylogeny) ve 'ekoloji' (ecology)dir. Haeckel evrimsel süreçte dik duruşun önemine vurgu yaparak Pitheconthropus alalus, yani dik duruşlu konuşamayan küçük beyinli maymun adam kavramını ortaya atar. Engels da Haeckel'la aynı temel üzerinden evrime bakar. Buna göre evrimin üç ana özelliği sıvrılır: konuşma, büyük beyin ve dik duruş. Bu görüşte beynin önceliği çokça vurgulanır ancak Engels'in büyük ölçüde Haeckel'dan etkilendiği söylenebilir. Darwin'in tanınmasında çok önemli olan Haeckel evrim kuramına toplumsal bir okuma uyarlamıştır.

Haeckel, evrim teorisyenlerinden olmakla birlikte bir ekolojisttir. Ekolojinin hareket ettiği yeni paradigmanın Capra da da gördüğümüz holizm (bütüncülük) ayağı Haeckel'da belirgindir. Haeckel'in politik alternatif olarak ekolojinin doğuşunda bilim alanındaki etkisi kadar etkisi olmuştur. Söz

konusu etki ekoloji ile sınırlı kalmayıp felsefi antropolojiye de sirayet eder. Haeckel politik alternatif olarak ekolojiyi etkilese de Protestan orijinli bir nasyonalisttir ve dünya algısının belirleyici kavramı 'bütün'dür. Ancak bu 'bütün'ün anlaşılmasına ilişkin paradigmada bir takım değişiklikler önerilmektedir. Her şeyden önce insan algısında toplum ve bunların birbiriyle olan ilişkisinde reform gereklidir. Bu reform bilimsel/teorik alanda gerçekleştirmelidir ve daha sonra açılacak olmak üzere insan merkezli oluştan kopuşa işaret eder: Holistik dünya ve merkezsiz konumlanış. Bu tavır alış ekolojiyi teolojik açıdan Uzak Doğu anlayışına, kozmik din algısına da yakınlaştırmaktadır. Haeckel bir bakıma biyolojik evrimden¹ sosyal Darwinizme geçiş figürüdür. Sosyal Darwinizm kendiliğinden farklılaşmayı olumlama-sından dolayı sınıf çatışmalarını da reddeder ve Haeckel da muhafazakârdır. Dolayısıyla Haeckel devletin organik tasavvurunu öne süren sosyal Darwinist Spencer'a yakındır. Ayrıca Hitler'in ve Nazi ideolojisinin etkilendiği bir şahıstır (Bramwell, 1989). Darwin türler arasında eşitsizlik tasarlamayarak sosyal Darwinizmden farklı da olsa; yani Darwin evrim kuramında 'değişim'de ısrarlı olup 'ilerleme'yi kullanmasa dahi evrimin 'ilerleme' ile ilişkilendirilmesiyle sosyal Darwinizm doğmuştur. Bu kuram insan gruplarını kültürlerini sözde evrimsel gelişmişlik düzeyleri uyarınca sıralamaya girişir. Doğal olarak en üst noktaya beyaz Avrupalılar yerleştirilirken sömürgelerinde yaşayanlar da en alta yerleştirilerek sınıflandırılır.²

¹ Haeckel'in 'gastrula kuramı', bütün organizmaları bir ve aynı ana varlıklar türünden çıktığı görüşüne yani monolifetik evrime dahil edilmez. Haeckel'in kuramında esas olarak her ayrı tür ve aynı cinsin bir 'yaratım merkezi' olduğuna dayanılır ve böylece türlerle ilgili olarak toprağın muhtemelen bir önceki durumda içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak belli bir doğum yeri kabul edildiğinde ve doğum yerinden hareketle bir yer değiştirmenin imkanları tartışıldığında türlerin bazen tuhaf bir şekilde sınırlı olan yayılım alanlarının genelde çok daha iyi açıklanabildiğini işaret edilmek suretiyle bu kuram ampirik olarak savunulmaktadır (Lange, 1998, s.234-235).

² Haeckel "biyogenetik yasa" savı ile de 'bireyoluş soyoluşu yineler' sözünü ortaya atmıştır. Haeckel 'yinelemeli oluş' tezinden hareket eder; yinelemeli oluşçulara göre insan dölütündeki embriyonik solungaç yarıkları kendisinden türediğimiz erişkin balığı temsil eder. İrkçi okumada beyaz çocuklar 'aşağı' ırkların erişkinlerinin sahip olduğu zihinsel aşamalardan geçer ve bunların ötesinde gelişir. Yinelemeli oluş, ırkçılığın önde gelen savlarından birini oluşturmuştur. Haeckel ve arkadaşları da Kuzey Avrupalı beyazların ırksal üstünlüğünü göstermek için yinelemeli oluş kuramını kullanmıştır. İnsan anatomisi ve davranışına ilişkin bulgular taranarak her şey bunu temellendirmek için kullanılmıştır. Spencer da ilkelerin zihinsel özelliklerini, uygarların çocuklarında görülen özellikler olarak değerlendirir (Gould, 2000).

Evrım kuramının sosyal bilimler üzerinden okumasının bir biçimini de Marx'ta görmek mümkündür. Marx'ın kuramı da evrimsel toplum kuramlarının tipik bir örneğidir. Bu kuram:

“1-Toplum türleri arasında (onlarda mevcut olan üretim güçleri ve ilişkilerine dayanarak) ayırım yapan

2-Bir toplum türünün ötekine dönüşmesine neden olan mekanizmaları (bu güçler ve ilişkiler arasındaki ve sınıf mücadelesindeki çelişkileri) belirten

3-Bu değişikliklerin toplu olarak belirli bir mülkiyetin artışını (üretici güçlerin gelişimini) yansıttığını iddia eden bir tarih kuramıdır” (Callinicos, 2004, s.157).

Marx'ın diyalektiğinde evrendeki her olgu ve oluşum, etkilendiği ilişkiler bütünü çerçevesinde ve bu bütünün kendisine yaptığı etkilerle kavranıp çözümlenebilir. Evrenin öğeleri olan doğa ile toplum arasında da diyalektik ilişkiler vardır. Ancak doğaya uygulanan maddeci diyalektik toplumlar için geçerli olamaz. Marx'ın tarihsel maddeciliği doğanın ögesi olan insanın aynı zamanda duyusal bir madde olarak görüldüğü gerçeğini içerir. İnsanların oluşturdukları toplumun evrimi ve bu evrimi belirleyen yasalar, maddenin evrimini belirleyen yasalardan farklılık arz eder. Tarihsel maddecilikte doğadaki çelişmeler bir hareket/değişme yaratıyorsa toplumdaki antagonizmalar ve sınıf çatışmaları o toplumun evrimini oluşturmaktadır. Önce nicel karakter taşıyan değişim aşama aşama nitelleşerek toplumsal senteze ulaşır. Evrim içinde ani nitel değişim (devrim) yaşanması da mümkündür. Sınıf çatışmaları ve antagonizmalar toplumların evrimi için zorunludur (Tolan, 1993, s.18-20).

Darwin'in evrimci materyalizmi, Marx'ın erekbilimsel karşı duruşunda ve insan-merkezçiliğine karşı çıkışında etkilidir. Darwin'in evrim kuramı erekbilimciliğe, özcülüğe dolayısıyla idealist felsefeye darbe vurmuştur. Bu darbe Marksizmin tarihsel materyalist görüşüne “doğal-tarihsel” bir ‘temel’ sağlamıştır. Ayrıca evrimci organik doğada uyum ve çatışmanın birarada oluşu, Marx ve Engels'in diyalektiğine de uyum sağlar. Marx'a göre insan “doğayı üretir” ve doğa insanın inorganik bedenidir. Ekolojik değersizleşme ise “büyük kentlerde görülen evrensel kirlilik”te görünürdür. Marx “evrensel kirliliğin” varolduğu alanın da işçi sınıfının yaşama alanı olduğunu öne sürer. Sınıfsallık ile doğanın kirletilmesi böylelikle kesişir ve Marx'ın katkısı toprağın yoksullaşması üzerinden gerçekleşir.

Marx'ın söz konusu tarihsel materyalist çözümleme tarzı, materyalist doğa kavrayışından da kaynaklanmıştır ve olgun Marx'ın ekolojik bakış açısının doğa ile toplumun metabolik etkileşimi kuramının oluşumunda

etkili olmuştur. Marx metabolizma kavramını doğayla toplum arasındaki insan emeği aracılığıyla kurulan metabolik etkileşim anlamında hem de kapitalizm tarafından üretilen karmaşık, dinamik ve bağımsız ihtiyaçlar kümesine işaret edecek biçimde kullanmıştır. Dolayısıyla metabolizmanın geniş bir toplumsal anlamı vardır (Foster, 2001).

Evrim kuramının ekolojik düşünceye doğrudan bir takım katkıları da söz konusudur. İlk olarak ekoloji düşüncesiyle ilişkili olarak insanın doğa karşısındaki merkezi konumlanışının terki söz konusudur. İnsanın doğa karşısında önemsiz oluşu ile doğa yasalarının bile kesin olabilmesinin olanaksız oluşu farkedilmiştir. Dünya olsun evren olsun insan ya da herhangi bir canlı 'için' yaratılmamıştır. Ayrıca insan, dünya ve özellikle evren koşulları karşısında çok yetersiz ve güçsüz bir yaratıktır. Doğanın insana uyması değil, insanın tüm canlılar gibi doğayla uyumlaşması esas olmalıdır. Paradigma değişimi burada karşımıza çıkar. Newton yasaları gibi doğal olayları iki değişkene indirgeyen yasalar, doğanın niteliğini değil, insan eğiliminin (açıklamalarında en az değişkeni gözönüne alabilme şeklindeki yetersizliklerinin), sonucudur³.

Özetle ekolojinin üzerinde yükseldiği paradigma değişimi şu tür bir süreçte gerçekleşir: İlk olarak Darwin ve diğerlerinin evrim çalışmaları insanı da evrende herhangi bir canlı konumuna çekmiştir. Dolayısıyla Aydınlan-

³ Fizik alanında Newtoncu eski paradigmanın kırılışı ise Einstein ve kuantum fiziği ile gerçekleşir. Klasik mekaniğin teorileri Newton'u baz alırken klasik mekanikten daha üstün kuantum mekaniği Plack, Einstein, Heisenberg, Schrödinger ve diğer fizikçiler tarafından geliştirilmiştir. Kuantum mekaniği evrene ilişkin rastlantıyı/olasılık genliklerini ortaya koyarken klasik mekanikte temel kavramlar konum ve hızlardır (Ruelle, 1999, s.90-91) Yeni paradigmanın önemli etkisi fizik üzerinedir. Bu bağlamda uzay, zaman, madde kavramlarını değiştiren Einstein çalışmaları oldukça önemlidir. Einstein'ın görecelik teorisinde sözü edilebilecek iki öge şöyledir:

1-İçinde evrendeki bütün olayların kendi yerlerini aldığı, her şeyi kucaklayan tek bir zaman yoktur.

2-Fiziksel olguların tarafımızdan gözlenmesi sürecinde geleneksel ya da öznel ögeler, her ne kadar önceden sanıldığından daha fazla da olsa Tensor hesabı denilen matematiksel yöntemle yok edilebilirler.

Teoriye göre belli bir madde parçacığıyla birlikte hareket eden bir gözlemcinin bakış açısından, bu parçacığa etki yapan olayların belirli bir zaman sıralaması olduğu halde farklı yerlerdeki madde parçacıklarına etki yapan olaylar her zaman belirli bir sıraya sahip değildirler. Farklı yerlerde gerçekleşen olaylar için belli sınırlar içinde, belirli bir zaman sınırlaması olmaması söz konusudur. Uzay ve zaman denilen iki ayrı kavram yerine "uzay-zaman" kavramı bu nedenle ortaya atılmıştır. Gerçekte evrensel olarak düşünülen zaman, 'yerel zaman'dır; evrensellik iddiası dünyanın hareketine bağımlı bir zaman için uygunsuzdur. Aynı şey uzaydaki uzaklık kavramı için de geçerlidir (Russell, 1997, s.55-85).

manın insan için doğa mantığında kırılma yaşanmış ve artık evrende tüm canlıların uyumu fikri sivrilmıştır. Kozmik din, parçaların uyumu ve organik bir evren tasavvuru bu mantığı güçlendirir. Evren bir ilişkiler ağıdır ve her parça, parçayı odak alan mekanikten dolayı değil, diğeri ile ilişkisine görece anlamlı ve anlaşılması mümkündür. Dolayısıyla Einstein'ın izafiyet teorisi⁴, bu görüşle de uyum sağlar. Fiziksel hesaplar da konumlanışa bağlı dolayısıyla ilişkiyi yani görecedir. İlişki ağına değer veren ekolojik tavır alış yeni bilimsel paradigma ile uyum halindedir.

2. Ekoloji Hareketini ve Eko-anarşizmi Hazırlayan/Önceleyen Düşünsel Dönüşümler

Ekoloji hareketini hazırlayan/önceleyen düşünsel dönüşümler ile eko-anarşizm üzerindeki Eleştirel Teori'nin doğrudan etkilerini yakalayabilmek için Frankfurt Okulu ile genel olarak Ortodoks sol eğilimde yaşanan kırılmalara/dönüşümlere bakmak aydınlatıcı olabilecektir. W.Reich, Fromm, Marcuse ve Frankfurt Okulu Yeni Sol'un eleştirel düşünce akımını temsil eder. Eleştirel Marksizmin öncelikli konumlanışı Marksizmi "gündelik hayatın eleştirisi olarak" yeniden kurmaktır. Bunun aracı ise psikanalizdir. Marcuse'nin belirttiği gibi kapitalizmin durumu sadece ekonomik veya politik bir kriz sorunu değil, 'insan özünün yıkımı' sorunudur. Dolayısıyla kültür devrimcileri kurtuluşu sadece ekonomik sömürüden kurtuluş olarak tanımlayan anlayışın, insan varoluşunun dolayısıyla insan ihtiyaçlarının çok boyutlu karmaşıklığını ihmal ettiğini farkederler. Gerçek bir devrim ise ancak kitlelerin sömürü ve baskının yanında psikolojik düzeyde de karmaşık baskı biçimlerinden kurtulmasıyla olanaklıdır. Bu yüzden Marksizmin öz-

⁴ Einstein bilim ile farklı bir din kavrayışını uyumlaştırır bir bakıma. Einstein'ın din sınıflaması üç ayaklıdır. İlk sırada ilkel insanda dinsel düşünceleri yaratan korkunun neden olduğu korku dini vardır. İnsanoğlu doğaüstü varlıkların hışmına uğramamak için bir takım şeyler yapmaya kalkmışlardır. Daha sonra yönetilme, sevilme ve korunma özlemi koruyan kollayan karar veren ödül ve ceza veren bir kader tanrı kavramının oluşmasına yol açmıştır. Koruyan dolayısıyla toplumsal/ahlaksal Tanrı kavramı burada devreye girer. Son olarak 'kozmetik din'den bahsetmek mümkündür. İnsanoğlu, doğada ve düşünce dünyasında sivrilen, akli hayran bırakan düzenin yüceliğinin ayırımına varır. Kozmik din Tanrı tanımayan bir dindir ve de Einstein için bilimsel araştırmada en güçlü ve en soylu itici güç olabilir. Bilimsel araştırmayı sayısız başarısızlıklara rağmen sürdürmeyi sağlayan bu güçlü inançtır. Bu inancın kaynağında değinildiği gibi doğa yasalarına düzenine duyulan hayranlık yatar. Bu hayranlık bilimin gelişimini olumlu etkilerken insanın kendine ve doğasına karşı duyduğu güvensizliği de bertaraf eder niteliktedir (Einstein, 1965).

gün tasarımı modern bir devrimci politikanın gerekli koşuludur ancak yeterli değildir. Dikkate alınan gündelik hayatın krizinin taşıdığı devrimci potansiyeldir. Bunu anlamak için uygun araç Freud ile Marx, sosyalizm ile psikanaliz arasındaki sentez görülür. Bu sayede anti-otoriter öğrenci hareketlerinin gençlik kültürünün az gelişmiş ülkelerin sömürgeleştirilmesinden doğan kitlelerin isyanı, kadın ve cinsel kurtuluş hareketi, ekoloji hareketi kapitalist sömürü ve baskının bütünselliğine yönelik tepki olarak okunabilir.

Marcuse'nin ilk basımı 1964'te yapılan Tek Boyutlu İnsan adlı kitabı ABD'de öğrenci hareketinin yükselişiyle çakıştığı gibi Yeni Sol perspektifin ve öğrenci hareketinin de manifestosu haline gelir. Üç ana bölümden oluşan Tek Boyutlu İnsan'da Marcuse, 'tek boyutlu toplumu' yani 'ileri sanayi toplumu'nu betimledikten sonra 'tek boyutlu düşünce'yi irdeler ve son olarak da alternatifleri değerlendirir. Marcuse'nin işçi sınıfını tarihsel dönüşümün aracı olarak görmemesinin nedeni işçi sınıfının ileri sanayi toplumunun 'maddi olumsuzlanması' olmaktan çıkıp bu düzenin ayrılmaz parçası haline gelmiştir (Giddens, 2001, s. 225-241). Marcuse'ye göre sanayi toplumuna hizmet eden bilim doğayı ereklerden kurtarıp maddeyi nicelleştirebilir olanın dışındaki niteliklerinden ayırırken toplum insanları kişisel bağımlılığın 'doğal' hiyerarşisinden kurtarmıştır. Ancak doğa üzerinde her zamankinden daha etkili bir egemenliğe götürmüş olan bilimsel yöntem böylece doğaya egemenlik yoluyla insanın insana her zamankinden daha etkili egemenliğine götüren araçları ve kavramları sağlamaya başlamıştır. Teknik akıl pratik aklın hizmetine girmiştir. Bu sayede egemenlik yalnızca teknoloji yoluyla olmasa da kendisini teknoloji olarak sürdürür ve genişletir; teknoloji tüm kültür alanlarını da soğurup politik erkin meşrulaşmasına yarar hale gelmiştir. Bu yönüyle teknoloji egemenliğin haklılığını ortadan kaldırmayıp korur ve totaliter toplumsal dokuyu sıkılaştırır. Teknolojinin özgürleştirici gücü bir özgürlük propagandasına dönüşür; ancak insanı araçsallaştırır (Marcuse, 1997, s.117, 124, 125). Yine Marcuse'de dile gelen doğayla ilişkinin özgürleşme gibi görünüp aksine doğa üzerindeki egemenliğin insan üzerindeki egemenliği getirmesi Horkheimer için de önemlidir. Her özne sadece dışsal doğanın köleleştirilmesine katılmakla kalmayıp kendi içindeki doğayı da boyunduruk altına almaktadır. İnsanın doğayı boyunduruk altına alma çabalarının tarihi insanın insanı boyunduruk altına almasının da tarihidir. Bugün doğa her zamankinden daha fazla insanın aleti olarak algılanmaktadır. Doğa, akıl tarafından konulmuş bir amaç ve dolayısıyla sınırsız mutlak sömürünün nesnesi haline gelmiştir. İnsanın ölçsüz emperyalizmi sınır tanımamaktadır; insanın kendi doğası ile mücadelesi, bastırılmış

doğal dürtülerle içiçedir ve bu türlü dürtüler Nazi döneminde olduğu gibi totaliter/faşist rasyonalitelerin emrine girebilir (Horkheimer, 1998, s. 55-57,70,120).

Horkheimer ve Marcuse insan/doğa ilişkisinde Frankfurt Okulu'nun çizgisini belirgin olarak yansıtır. Marcuse'de doğanın radikal dönüşümü, toplumun radikal dönüşümünün bütünsel bir parçası olarak yorumlanır. Doğanın ihlali insanın ihlalinin yerleşik olduğu sömürü toplumlarında sivrilirken bu duruma karşı müttefik bir 'doğa' profili yakalanır. Doğanın özgürleştirici güçlerinin ve bunların özgür bir toplumun yapılanmasındaki hayati rolünün farkedilmesi, toplumsal değişimin yeni bir gücü haline gelir. Doğa tarihin hem parçası hem nesnesi olduğundan 'doğanın özgürleşmesi' teknoloji öncesine dönüş anlamına gelmez; insanı ve doğayı, sömürünün hizmetindeki bilim ve teknolojinin yıkıcı kötü kullanımından kurtarmak için teknolojik uygarlığın başarılarının kullanımını geliştirmek anlamına gelir. Doğanın kontrol altında tutuluşu, insanın kontrol edilmesini sağlayan yeni boyuta dönüşmüş, doğa toplumun ve iktidarın silahu haline gelmiş; ticarileşmiş doğa, kirlenmiş doğa, militarize doğa sadece ekolojik anlamda değil varoluşsal anlamda insanın yaşamını daraltmıştır. Yabancılaşmanın ötesine geçen bu durum, insanı kendini doğa içinde bulmaktan alıkoymuş, bu doğa aynı zamanda insanın doğayı kendi gerçekliği olan bir özne olarak algılamasını engellemiştir. Doğanın tahribatına yönelik mücadele siyasi bir mücadeledir; ancak nötralize edilerek 'düzen'in güzelleştirilmesine hizmet etmesi riski de vardır. Marcuse'nin öne sürdüğü doğa aynı zamanda evrim teorisinden kaynaklanan nedenlerle teleolojisiz, 'plansız' ve 'amaçsız' bir doğadır (Marcuse, 1998, s.56-69).

Marcuse ekoloji hareketinin önünü açarken, Marksist kuramın revizyondan değil restorasyondan geçmesini şart görür. Marksizm kendi fetişizminden ve törenselleştirilmesinden diyalektik gelişimini engelleyen taşlaşmış belagatinden kurtarılmalıdır. Yanlış bilinç kavramı eski ve yeni solda yer etmiş görünür. Yeni sol'un farkı ise entelektüel içeriği üzerinden kurulur ve yeni sol bu karakteriyle seçkinci görünüm arzeder; işçilerden çok aydınların dolayısıyla ekoloji hareketinin aktörü orta sınıfın meselesidir. Yeni solun kullandığı karşı-imgeler ve karşı-değerlerden de bu durum okunabilir: Rekabetçi olmayan bir davranış biçiminin ortaya konması, kaba kuvvetin reddi, işteki kapitalist verimliliğin gözden düşürülüşü, ekolojik protesto, sömürgeci savaşlardaki sahte kahramanların aşağılanması, Kadın Kurtuluş Hareketi gibi. Yeni sola göre kapitalist sisteme yönelik tehdit, işçi sınıfından değil üniversite ve gettolardan geliyorken düzen tehdidin ciddiliğini de daha fazla algılamaktadır.

Frankfurt Okulu'nun geç halkası Habermas da Marcuse gibi öğrenci hareketini işçi hareketine göre öne çıkarırken⁵ devrime karşı sivil itaatsizliğe öncelik tanır. Sivil itaatsizliğin karakteristiği şiddet ve kaba güç kullanılmamasıdır ve karşıt dahi olsa diğerlerinin yaşam ve kişiliği karşısında saygıdan ileri gelir. Sivil itaatsizlik için yasal yolların tüketilmesi de önemlidir. Bu tür eylemlerin aktörleri kadın, işçi, genç, yaşlı, kısacası herkes olabilir. 'Greenpeace', 'Yurttaşlar İnisiyatifi', 'Militarizme Karşı Direnme Grubu', gibi farklı eylem toplulukları da sivil itaatsizlik kapsamındadır (Ökçesiz, 1995, s.7-22). Habermas'ın dikkate aldığı sivil itaatsizlik eylemlerinin ortak paydası kendiliğinden, heterojen oluşları; dağınık, yaygın, merkezlessiz çalışan taban inisiyatifini temsil etmeleridir. Bu bağlamda barış, çevre koruma, kadın hareketleri parti gibi yasaklanabilir nitelikte değildir. Söz konusu yeni protesto biçimleri yeni toplumsal hareketlerin çatısındadır. Habermas'a göre sivil itaatsizlik tek bir şeye hayır demiyor; örneğin heterojen grupların atom füzelerine 'hayır'ı bir çok 'hayır'ı içeriyor: Atom silahlarına karşı Ha-

⁵ Politikanın salt bir üstyapı olayı olmayışı ise ekonomik sistemin iktidar sistemi ile olan ilişkisinin değiştiğine işaret etmektedir. İktidarın meşrulaştırılma biçimi de yön değiştirmişti; artık politik olmayan bir düzenden, üretim ilişkilerinden kalkarak meşruluk üretilemez. Devlet etkinliği de yanlış işleyişlerin ortadan kaldırılması ve sistemi tehlikeye sokan rizikoların önlenmesi yani pratik hedeflerin gerçekleştirilmesine değil, teknik sorunların çözümüne yöneliktir. Devlet etkinliğinin teknikleşmesi ve yeni devlet müdahaleciliği politikası halk kitlesinin politikasızlaştırılmasını da doğurur; politik kamuoyu işlevsizleşir. Bu süreçte teknik ve bilimin ideolojinin yerine geçmesi güçlenir. Habermas söz ettiği dönüşümler çerçevesinde artık Marksist teorinin iki anahtar kategorisi olan sınıf mücadelesi ve ideolojinin uygulanamaz olduğunu iddia eder. Geç kapitalist toplumlarda düşkün gruplarla ayrıcalıklılar artık sosyo-ekonomik sınıflar olarak karşı karşıya gelmemektedir. Peki öne çıkan çatışma alanları neler olabilir? Habermas bu soruya Marcuse'ye yakın bir yanıt verir: Protesto potansiyeli üniversite ve öğrenci hareketindedir. Bunu mümkün kılan zeminin üç ayağından söz eder Habermas: Birincisi üniversiteli ve öğrencilerin protesto nedeni toplumsal konumlanışından kaynaklanan ve toplumsal tazminatlarla sisteme uyumlu olacak ilgileri temsil etmez. İkinci olarak iktidar sisteminin meşruluk sunumları bu grupları akla yatkın bir ikna edicilikte görünmemektedir. Son olarak bu gruptaki çatışma istenilen disipline uyma ve yükümlülüklerin ölçüsü yüzünden olmayıp aksine yoksunlukların türünden kaynaklanabilir. Hedef pay almak değil tazmin kategorisinin kendisidir. Dolayısıyla Habermas, geç kapitalizmin kırılğan ancak politikasızlaştırma ile örtülmüş meşruluk temelini yıkıma uğratacak güç olarak öğrenci protestosunu görür. Politikasızlaştırmanın biçimi ise sözü edildiği üzere politikanın 'bilimselleştirilmesi' ile mümkün hale gelir. Aslında gözükten her ne kadar politikanın bilimselleştirilmesiyse de gerçekleşen bilimin politikleşmesidir; büyük bilimsel araştırma merkezleri politik sipariş vericileri dikkate alarak 'araştırma' yapmaktadır (Habermas, 2004) Bilimin konumlanışına ilişkin öne sürdükleri Habermas'ı Horkheimer ile Adorno'ya büyük ölçüde yaklaştırmaktadır.

yır, nükleer enerji santrallerine, büyük teknolojiye, kimyasal çevre kirlenmesine, tıpta aşırı derecede alet kullanımına, şehir düzenlemelerine, orman ölümlerine, kadın eşitsizliğine, haksızlığa maruz kalmalarına, yabancılara karşı duyulan öfke ve kine, sığınmacılar hakkındaki politikalara karşı Hayır'la birlikte bulunmaktadır. Dolayısıyla tek bir politikayı değil kapitalist modernleşmenin değerlerine karşı protest bir tavır alışını temsil etmektedir (Habermas, 1995). Öğrenci hareketini dikkate alırsak öğrenciler kapitalizme karşı Güney Amerika ve Asya'daki gerilla mücadelelerinden Kuzey Amerika kentlerindeki siyah başkaldırıya, Çin Kültür Devriminden "metropoller"deki direnişlere kadar bir direniş birliği tahayyülü içinde olduğunu görürüz. Ancak bununla birlikte öğrenciler bir sınıf oluşturmaz, hatta bir sınıfın öncülleri bile sayılmazlar; tam da bu noktada devrimci nüve olarak okunması pek mümkün değildir (Habermas, 1992, s.37-58).

Frankfurt Okulu Marksizmin ekonomist yorumuna karşı yeni bir paradigma önerirken yeni toplumsal hareketlere de zemin hazırlamıştır. 1970-1980'lerin yeni toplumsal hareketlerinin 'yeni'liği, taleplerin sınıfsal kavramlarla açıklanmayışıyla ilgilidir. Postmarksist ve Frankfurt Okulu yaklaşımında yeni toplumsal hareketler, Batı kapitalizminin ekonomik ve siyasal doğasındaki değişimin analizinden hareketle 'yeni' kolektif eylemlerin yükseliş koşullarını öne çıkarmıştır. Hareketlerin politik arka planından ziyade norm/değerler ve kimlik yapılarına ilişkin talepler çerçevesinde kültürel boyut odak alınmıştır (Önder, 2003, s. 56-58). Frankfurt Okulu, Habermas ve Gramsci'nin etkisinin tespit edilebileceği söz konusu süreç düşünsel açıdan yeni toplumsal hareketleri hazırlaması ölçüsünde ekoloji hareketine de zemin hazırlamıştır. Bu açıdan devrim yerine sivil itaatsizlik ve kamusal alan/sivil toplum paradigması Ortodoks Marksizmden kopuşla Yeni Sol hareketlerine kaynak teşkil ederken kopuşun doğanın konumlanması sorunsalına yaslanması toplumsal ekoloji ve eko-anarşizm açısından ayrıca önemli bir uğrak olmuştur.

2.1. Murray Bookchin ve Ekotopyası

"İmkânsız yapılmazsak düşünülmeyle yüzleşeceğiz."

M.Bookchin

Hiyerarşinin doğuşunu tarih ve antropoloji üzerinden açıklayan Bookchin üzerinde Hegel etkisi olduğu gibi Eleştirel Teorinin etkisini de görmek mümkündür. Bookchin'in ütopyacı karakteri hiyerarşinin olmadığı toplum tasavvuruna yansır ve Bookchin Marksist gelenekten farklı olarak sınıf yerine hiyerarşi, sömürü yerine hükmetme terimlerini kullanır. Devrim para-

digması ise sol ile ortaktır; Bookchin devrimi devleti dağıtmakla sınırlamayıp toplumu yeniden inşa etmeye yönelik okurken diğer anarşistlerden ayrışır. Bookchin bireyci anarşizmi de yaşam tarzı anarşizmi olarak niteler ve eleştirir; bu yaklaşımların menşesinde liberalizmi görür. Ona göre yaşam tarzı anarşizmi postmodern nihilizme ve ben merkezli narsizme yaklaşıp. Bookchin'e göre yaşam tarzı anarşizmi, anarşizmi seçkin tüketici lezzeti haline getirir (Bookchin, 1998).

Bookchin 'biyomerkezciliği', 'hümanizm karşıtlığı', Malthusçuluğu, derin ekolojiyi, insanın üstünlüğüne dayalı paradigmayı reddeder (Bookchin, 1999b, s.29). Bookchin'in felsefesi holistik karakterdedir ve Bookchin diyalektik doğalcılık kavramını kullanır. Bookchin'e göre doğa bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyel 'istenç', 'seçim' gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılır. Potansiyel kavramı Aristo'nun felsefesini yoğun biçimde çağırırken söylemini idealist felsefeye de yaklaştırır. Bunun haricinde benliğe ve insan bilincine verdiği özel önem, 'psişe'/'insan ruhu' kavramlarını kullanışı Bookchin'le modern anarşistler arasında söylemsel ortaklıkları gösterir.

Bookchin'e göre sol kendisini tanımlayan konfederasyon, enternasyonalizm, demokrasi, anti-militarizm, devrim, laiklik ve akılcılık gibi temel ilkeleri yok sayarsa anlamını da yitirecektir (Bookchin, 1998, s.84-111). Ona göre yeni solun post-modernizme, karşı kültürünün de New-age'e kaymasıyla kültürel bir çöküş yaşanmıştır. New age'le gizemsel sığınma gerçek değil düşsel, etken değil edilgen bir toplumsal dingincilik yaratır. Buna karşı Bookchin geleneksel toplumsal anarşizmin şu dört özelliğini över:

- 1- Merkezi olmayan yerel yönetimlerin konfederasyonu
- 2- Devletçiliğe karşı dinmeyen bir muhalefet
- 3- Doğrudan demokrasiye olan inanç
- 4- Özgürlükçü komünist toplum görüşü

Bookchin hiyerarşik ilişki tarzını ve modern toplumu eleştirirken Taş Çağı'na dönmeyi isteyen bir ilkelci olmadığını da vurgular. Günümüzün ekolojik krizinin ardında yatan tek başına teknoloji, nüfus artışı ya da endüstriyel büyüme değil, hiyerarşi ve hükmetme pratiğidir. Hiyerarşik olmayan bir toplumda ise iki ilke sivrilir: Katılım ve farklılaşma. Bookchin katılım kavramını evrim kavramına da nüfuz eder biçimde kullanır: Doğal evrim yerine katılımcı evrim.

Bookchin'in ekotopyası özel mülkiyetin kaldırılmasını, malların ihtiyaca göre dağılımını, meta ilişkilerinin çözülmesini, çalışmaya ayrılan zamanın azaltılmasını öneren bir anarko-komünizm modelidir. Kitlelerin acısına neden olan ihtiyaç yerini arzuya, bireylerin hazzına bırakacaktır. Bookchin'in toplumunda sözleşme olmayacak; çıkar, maliyet, karlılık değil özen,

sorumluluk, yükümlülük yeni parolalar olacaktır (Marshall, 2002, s.823-850). Bu bağlamda Bookchin'in federe komünler toplumunun birimi ekotopluluklardır. Bu birimler otarşik/kendine yeterli olacak; ekotopluluklar 'eko-teknolojiler' geliştirip esnek ve çok amaçlı makineler kullanacak, ayrıca yeni teknoloji özgürleştirici bir teknoloji olacaktır. Bookchin doğal bölgelerin tam gelişimini ve organik toplulukların yaratılmasını sağlamak için yeni tekniklerin doğada dengeyi koruyucu/organik bir tarzda kullanılabileceğini ileri sürer. Teknoloji zorlu çalışmayı, maddi güvensizliği kaldırdığı için özgür bir toplumun önkoşuludur. Teknoloji ile asgari emekle mal fazlası üretmek mümkün olur ve bu nedenle ekoteknoloji ahlaksal bir teknolojidir. Teknoloji karşıtlığı ise toplumsal ve kişisel hastalıkların kaynağını açıklamaktansa büyümenin ekolojik yıkımın altında yatan neden olarak kapitalizmi görmezden gelerek yerine teknolojiyi koyması ile emek sömürsünü mümkün kılar. Böylelikle kapitalist üretim tarzının etkileri örtülür. Ayrıca teknoloji karşıtlığı kaba bir ilkelciliğe de neden olabilir. Bu nedenle Bookchin, cemaatsel bir ilkel komünal dönem tarzının övülerek teknolojinin reddi fikrini eleştirir. Bookchin daha çok ilkel dönemin ilkelerini modern zamana entegre etme çabasını taşır (Bookchin, 1998, s.50-51). Ona göre organik toplumlardan öğrenilebilecek çok şey varken yaşam tarzı anarşistleri ilkelciliği överken insanın yenilik yapma potansiyelini göz ardı ederler. Oysa insan uyum sağlamaktan fazlasını yaparak hayvanlardan ayrılır (Bookchin, 1998, s.66-67).

Bookchin'e göre diyalektik doğal dünyada olduğu gibi toplumsal dünyadaki süreçlerin oluşumunu açıklamaktadır. Ekolojik toplum, birinci ve ikinci doğaların özgür bir doğa alanı içinde aşılmasıyla mümkündür ve söz konusu olan doğaya sınırsız itaat değildir (Bookchin, 1996b). Esasında mesele toplumla doğa arasında değil, toplumsal gelişmenin kendi içinden çıkmıştır. Doğal olan toplumsaldan kopuk bir manzara olamaz. Toplumu doğaya yabancı görmek modern doğa-toplum ikiliğini güçlendirmekten başka bir işe yaramaz (Bookchin, 1999b, s.50). Bookchin'in bu bağlamdaki tespitine göre toplumsallaşma sürecinde tahakküm yönünde ilk evre kadının eve odaklanırken erkeğin 'medeni' işlere kaymasıdır. Başlangıçta ilişkiye tamamlayıcılık hakim görünür. Tahakküm ilk olarak yaşlıların gençlere yön vermesiyle 'gerontokrasi' formunda çıkmış; giderek kadının yaptığı işlerin hor görülmesi küçümsenmesiyle sürmüştür. Dolayısıyla süreç içinde ortaya çıkan tahakküm, toplumsal bir terimdir (Bookchin, 1999b, s.60-65; Bookchin,

1994, s.164-165). Bookchin'e göre eşitlikçi kabul edilen toplumlar⁶, telafi mekanizmaları aracılığıyla eşitsizlerin eşitliğini üretmektedir.

2.2. Kropotkin ve Bookchin'de 'yerel'in ekolojik konumlanması:

Yeni toplumsal hareketlerden ekoloji hareketi, siyasi iktidar ilişkilerine daha yakından dokunması ve 'yerel' üzerinden bir siyasi proje üretmesi bakımından, küreselleşme ve postmodernizm tartışmasına da eklenir. Bu eklenmeyi basit bir şekilde ifade edersek şu noktada buluruz: 'Küçük olan güzeldir', yerel küçük olandır ve dolayısıyla 'yerel' güzel (faydalı, işlevsel, ekolojik)dir. Söz konusu ilişki Bookchin ve Kropotkine gibi sol ekolojistler vasıtasıyla kurulabilir. Anarşist Kropotkine'den etkilenen Bookchin toplumsal ekolojiyi anarşist değerlerle eklemeyerek tahakkümün cinsiyetçi formlarını ve her türlü hiyerarşiyi reddeder (Curan, 2007, s.160-165). Kro-

⁶ Kadın ve erkek arasındaki işbölümü eşitlikçi toplumlarda şöyledir: Kadın çocuklu olması nedeniyle derleyici(toplayıcı) olarak, erkek de avcı olarak iki farklı emek alanında konumlanır. Toplumun kuruluşunda kadının özgül emek sürecini başa koymak mümkündür. Her ne kadar toplayıcılığa endekli bir kadın emek üretim sürecinden söz etsek de başlangıçta büyük hayvan avına kadın ve çocuklar dahil herkesin katıldığı bilinmektedir. Cinsler birbirlerine karşı doğal gereksinimlerinin yanı sıra birbirlerinin emek ürününü de gereksinirler. Toplumsallaşmanın ileriki aşamalarında ise kadın ve erkek emek düzleminde birbirinden köklü biçimde ayrışır, çalışma mekânları da ayrılır. Kız ve erkek çocuklarının eğitimi farklılaşır; kadınlar bitki bilgisi, erkekler hayvan bilgisi üzerine uzmanlaşır. Doğum bilgisi, çocuk bakımı ve bitki alanı kadın açısından geniş bir bilgi birikiminin gerçekleştirilmesini gerektirir. Erkek de el çabukluğu, ava uygun mesafeyi kestirme, farklı hayvan davranışlarını iyi bilme, organlarının ava en iyi uyumu sağlaması için eğitilir. Modern toplumda özellikle kadın/erkek arasında cüsse farkı öne çıkarılır. Asıl önemli fark ise cüsse değil kadının çocuklu insan olmasıdır. Çocuklu oluş derleyicilik için sorun olmazken avcılıkta çocuk ayak bağı olduğu gibi gebelik emzirme gibi dönemler kadının avcılık uğraşında kesintilere neden olur. Dolayısıyla kadın üretkenliği avcılık alanında erkeğe göre düşüktür. Her iki cins de birbirinin işini yapabilir; mesele üretkenlik farkıdır. Derleyicilik basit gibi görünse de emeğin bölünmesinde avcılığın karşısında durabilecek niteliktedir. Nüfus artışı ise göç sıklığını azalttığı için temel toplumsal birimin küçük çekirdek aile olmasına neden olmuştur. Kadın ve erkek emeğinin farklı alanlarda gerçekleşmesi aileyi doğurur ve ilişki tarzında tamamlayıcılık esastır. Avın dağıtılması vermektir, özel mülkiyet ise vermemektir. Tarım ve hayvancılıkla geçinen toplumlar arasında bir farklılaşma gözlenirse de tarım ve hayvancılık arasında bir öncelik sonralık ilişkisinden söz edilemez..(Göçebe çoban toplumlar tarım bilmeden hayvan beslerken Maya halkı hayvan beslemeyip mısır ekip biçerdi.) Devşirici toplumlarda çocuğun eğitim sürecinde dayağa hiç başvurulmazken tarımcı toplumlar baskıcı eğitimi benimser. Devşirici toplumlar gergin/bağımsız davranabilme yeteneğini kazandırırken tarımcı toplumlar daha çok korumacılığı, itaati, disiplini öğretirler(Cemal, 1996). Anarşistler o yüzden de yakın ilkel döneme yönelik ütopyik bir bağlılık taşır.

potkine ve Bookchin'in ilk göze çarpan ortak meselesi 'otorite, hiyerarşi ve tahakküm' ilişkin tespit edilebilir. Söz konusu kişiler anarşist olarak anılan ve ekolojiji de bir bakıma bu çerçeveden anlamlandıran figürlerdir. Anarşist ton, 'otorite'ye bakışta gizlidir. Bookchin'e göre, "doğa üzerinde insanın, kadın üzerinde erkeğin ve toplum üzerinde devletin tahakkümünü, teknolojik, kurumsal, kültürel olarak ve bireyin rasyonelitesi ve duyarlılığı anlamında ortadan kaldıran bütünüyle yeni, hiyerarşik olmayan bir toplumun yaratılması" (Bookchin, 1996a, s.20-21) gereklidir. Ekoloji açısından anlamlı uğrak 'tahakküm' ilişkisidir; ekoloji hareketi insanın doğa üzerindeki tahakkümünün insanın insan üzerinde kurduğu tahakkümden kaynaklandığını öne sürer. Toplumsal tahakküm ilişkisinin çözülüşünü mümkün kılacak olan da cemaat hareketlerinin içinden özgür, kendi kendini yöneten yurttaşın özyönetimidir. Söz konusu birey ve birey cemaatleri, toplumsal olanı doğrudan ellerine alabilecek, etik değerlendirmelerle beslenen gerçek bir 'kamu' geliştirecektir. Bu tasavvur ise binlerce yıl önceden doğadan kopmuş insanlığın parçası olarak doğal tarihin yarattığını koruyarak toplumsallık ve doğallık arasında birlik oluşturulmasıyla gerçekleşir.

Bookchin'in ekolojik toplumu, ekolojik kıyametle başa çıkmak için adem-i merkezi, doğrudan demokrasinin varolduğu, üretimde biyo-bölgesel⁷ tarzların oluştuğu, insani boyutlu teknolojilerin ve özyeterliliğin hakim olduğu bir toplumdur. Adem-i merkezileşme, gücü yerel cemaatlere devrederken küçük olanın ekolojik/insancıl/kurtarıcı olmasına yaslanır. Başat birim olan 'yerel' sadece burjuva hiyerarşisinin değil, her türlü hiyerarşinin de ortadan kalktığı bir birim olmalıdır. Cinsel, ailesel tüm tahakküm tarzları, tüm toplumsal sınıflar ve mülkiyetin ortadan kaldırılışı mutlak gereklidir. Ekoloji hareketi tahakküm ilişkilerini odak aldığı ölçüde ve devrim ile gerçekleştirecek bir toplum tasavvur ettiği sürece 'çevrecilik'ten uzaklaşır (Bookchin, 1999a, s.361-378).

Bookchin'in 'cemaat'i, doğanın ekosistemine özgü, doğanın döngülerine aktif katılım duygusu veren bir ekocemaattir. Bu esasında özgürlükçü toplumsal ilişki ağına sahip, anti-hiyerarşik, cins ayrımı yapmayan aile formunda bir komündür. Bookchin, devrimci bir temel üzerine inşa ettiği toplum tasavvurunu Marksizmden ayırma iddiasındadır. Marksizm, Bookchin tarafından tahakkümü ekonomik sömürü terimleriyle ve hiyerarşiyi eko-

⁷ Biobölge kavramı hem coğrafi olana hem de bilinç alanına işaret eden bir kullanıma sahiptir. Bu çerçevede biobölgesel düşünce "yerel insanlar, yerel bilgi, doğal kaynakları koruma, biyolojik çeşitlilik, yer bilinci, coğrafik yapı, yaşanan yer, global çevre politikaları" ve buna benzer bir çok konu ile ilgilenir (Turan, 2002, s.219).

nomik sınıf terimleriyle tanımlamasından indirgemeci olmakla eleştirilir. Ancak Bookchin'in Marksist terminolojiyi kullandığı ve açılım olarak gördüğü tahakküm ilişkileri eleştirisinin Marksist tavır alışıyla örtüştüğü öne sürülebilir. Marksizmin tahakküm ilişkisi bağlamında vurguladığı emeğin sömürsüdür ve zaten başkasının emeğini kullanma/yönlendirme olmaksızın bir tahakküm ilişkisinden söz etmek ne kadar mümkündür. Emeğin sömürsü (buradaki emek, ücret karşılığı iş için harcanan emek değil, her türlü edimin gerçekleşmesinde ortaya çıkan emeğe işaret eder) tahakküm ilişkisine içseldir. Dolayısıyla emeğin sömürsü söyleminin açılımında toplumsal tahakküm ilişkilerini bulmak doğaldır.

Tahakküm ilişkileri ve otorite söylemi açısından Kropotkin'e ve onun etik anlayışına gelirsek, bu momentte de bir çelişki bulmak mümkündür. Kropotkin, geleneksel iyi/kötü diyalektiğine yeni bir yorum getirir. Bu yorumun özü şudur: Her türlü edimin arkasında yatan haz ilkesidir; bu da yapılan her türlü edimi değer anlamında birbirine eşitler, iyi/kötü ayrımı yapmak anlamlı değildir. Kropotkin buna ilişkin şu örneği verir: Bir çocuğun elindeki son ekmek parçasını çalan bir adam ile elindeki son ekmek parçasını aç biriyle paylaşan adamın eylemi, sonuçları insanlık için farklı da olsa aynı düzleme işaret eder; zevk arayışı (Kropotkin, 1999, s.15). Bu durumda eşitlik ilkesine aykırı olarak diğeri üzerinde tahakküm kuranın bunu yapmasını sağlayan da zevk ilkesidir. Hal böyleyken bu ilişkinin kötü oluşunu temellendirme güclüğü doğar; eşitsizlik dolayımında olan davranışlar hazdan kaynaklanıyorsa neden iyi/kötü üzerinden düşünüp otorite ile mücadeleye gereği doğsun?

Bookchin'i etkileyen ve doğada temellenen bir ahlak ortaya atan Kropotkin anarşizmi bilimselleştirme çabasıdadır ve doğayı gözleyen Kropotkin doğadan kalkarak toplumdaki eğilimleri açıklamaya çalışmıştır. Kropotkin, doğa bilimlerinin yaygınlaşıp halkın bilinçlenmesi ile insanların özgürlükçü komünizmin iyi bir şey olduğuna ikna olacağına inanıp; insan psikolojisi ile bilimsel ilerleme arasında bağlantı kuran bir yaklaşıma sahiptir (Rüdiger, 1999, s.182). Kropotkin sosyal Darwinizme ve Marksizmin ilerlemeci tarih anlayışına protest bir perspektife sahiptir. İşbirliği ve dayanışmayı antropolojik araştırmalarla destekleyerek 'mücadele' fikrinin yerine koyar (Özkaya, 2002, s.102-103). Kropotkin'in doğa gözlemi onu Darwin'in teorisini farklı yorumlamaya götürmüş, doğal ayıklanma yerine işbirliği öne çıkmıştır. Kropotkin, Darwin'in evrim teorisini baz alan sosyal Darwincilere karşı çıkar; bu 'mücadele', 'sürekli savaş', 'aşağı/üstün ırk' paradigmasına düzenli bir karşı çıkıştır. Ona göre karşılıklı mücadele doğa yasası olsa da karşılıklı yardımlaşma da doğa yasasıdır; göz ardı edilemez. Kropotkin mücadelenin

aynı türler arasında değil, ters koşullara karşı bir mücadele olduğunu öne sürer. Klan ve kabilelerde adet ve tabular işbirliğinin yardımlaşmanın araçlarıdır; günümüzün dizginlenmemiş bireycilik görünüşü ise modern bir oluşumdur. Ahlak da yardımlaşmadan türer; insan doğuştan saldırgan olmayıp “barış ve huzuru tercih eden” bir varlıktır (Kropotkin, 2001). Kropotkin tipik bir şiddet karşıtıdır ancak bazı durumlarda şiddetin kaçınılmazlığını da kabul eder. ‘Devrim’ burada devreye girer. Kropotkin evrim gibi devrimi de toplumsal değişimin kaçınılmaz parçası olarak görür. Devrim de evrim kadar doğal olanın parçasıdır. Bu nedenle amaç en az sayıda kurbanla devrimin nasıl gerçekleştirileceğini bulmak olmalıdır. Kropotkin’i sosyalist ideolojiden ayıran vasfı sınıfsız topluma işçi sınıfı diktatöryası aracılığıyla geçilebileceğine inanmayıp devletin yavaş yavaş değil hemen ortadan kaldırılması fikrinde gizlidir (Tüzen, 2002, s.131).

Devrim ile devletin tasfiyesini öneren Kropotkin’e göre köy topluluğu ve loncalardan federatif ilkeler ve tekil yurttaşın özgürlüğü için mücadele eden ortaçağ komünü ya da özgür kent çıkar. 16.yy’dan sonra yaşanan merkezileşmeyle ulus-devlet doğmuştur. Kropotkin için bu baskıcı devlet feshedilmesi gereken bir şeydir; yardımlaşma yeniden kurulmalıdır: Yardımlaşma esaslı özgür toplum tasavvuru. Böyle bir toplum tüketici ve üretici olan eşit bireylerin gönüllü birlikler şebekesinden oluşur. Çeşitli büyüklük ve derecelerde yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası federasyonların sınırsız çeşitliliği esastır. Yerel çıkarlar ve sempati ilişkilerinin öne çıktığı bu ‘komün’ şehir ve kır hayatının temel toplumsal birimidir. Kropotkin’i bu noktada ekolojiye yaklaştıran şu olur. Nasıl ki toplum doğanın parçasıysa birey de toplumun bir parçasıdır. Kropotkin uygun teknoloji kullanımı ve kaynakların dikkatli idaresi ile iktisadi bolluğun sağlanabileceğini kabul eder (Marshall, 2002, s.439-478).

Kropotkin ekolojist eğilimli olmasına rağmen teknolojiye şu nedenlerle olumlu yaklaşır. Öncelikle teknolojik gelişme adem-i merkeziyetçi tekniklerin oluşumuna katkı sağlayabileceği gibi uzmanlaşmayı ve merkezileşmeyi gereksizleştirici yönde işleyebilir. Ayrıca teknolojik olanaklar sayesinde çalışma süresinin düşürülmesi ile arta kalan zaman kişisel yaratıcılığa aktarılabilir; angarya azalacaktır. Bu süreçte büyük sanayi ise tümüyle ortadan kaldırılmayıp en aza indirilecektir. Bu bağlamda teknoloji ondan etkilenenlerin yönetiminde olup merkeziyetçi olmayan bir tarzda uygulandığında artık zaman sayesinde özgürlük üretimine bile yarayacaktır (Cantzen, 1994, s.236). Özetle Kropotkin’in ekoloji tonu taşıyan anarşist projesinin temel kavramları şunlardır: “Ademimerkeziyetçilik, çok çeşitlilik, birbirine

bağımlılık, tamamlayıcılık, ağ örgütlenmesi, esneklik, kendiliğindenlik, denge, karşılıklı ilişki” (Cantzen,1994, s.242).

Çerçevesi büyük ölçüde Kropotkin’ce çizilen sözü edilen toplum ütopyası Landauer ve Robien’in dinsel/anarşist komün ütopyasının izlerini de taşır. Yeni anarşist toplum modelinin ana elementi otonom gruplardır ve sözü edilen gruplar, üstünde otoritenin olmadığı, üyelerini bağlayan kararların alındığı kendi başına örgütlenmiş birimlerdir. Birden fazla grup içeren organizasyonların gruplara göre öncelikli/üstün konumlanması söz konusu değildir. Grup içi ‘yukarısı’/‘aşağısı’ gibi hiyerarşik bir ilişki tarzının olmaması, aşağıdan yukarıya doğru karar alma anlamında da değildir. Anarşist/komüniter bir toplumda kararların ‘birileri’ tarafından alınması kavrayışı reddedilir; bu yolla devletin fonksiyonları geçersiz kılır. Tam da bu noktada yaşanılacak birimlerin büyüklüğü meselesi devreye girer. Tercih edilen büyük şehirlerde yığılmak yerine pratikle belirecek büyüklükte birimlerdir. Yerel ilişki ağının maksimum büyüklüğünün ne olması gerektiği teorik olarak daha baştan formüle edilemez (Seitz, 1999, s.92-94).

Toparlarsak otorite sorgusu anarşizm içinde çelişkili olduğu gibi Kropotkin’den farklı olarak Bookchin’de Marksist düşüncenin uzantısı gibi kurgulanır. Ekolojik sorun da herşeyden önce kapitalist sistemin bunalımı dolayımında oluşur. Toksik maddelerin doğaya dağılışı, doğal ortamın asitlenmesi, ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınmanın kapitalist üretim tarzının sonucu olması meseleyi politik alana çekmektedir. Ekolojik sorun Kuzey/Güney (sanayileşmiş-zengin/azgelişmiş) çelişkisi ile hem yeniden kurulur hem de Güney’in gelişirken ekolojik soruna neden olması bakımından güneyin otoriter, baskıcı uygulamaların hedefi olmasını sağlar. Ekolojik sorun ayrıca politik olarak Güney’in eşitsizliğini perçinlemektedir. Bu durum aynı zamanda Güney’den Kuzey’e ‘ekolojik göç’e neden olması ölçüsünde politik bir boyuta da sahiptir (Bora, 1992, s.94-101).

Ekolojik tahribatın önüne içtenlikle geçilebilmesi için, doğal dengenin bozulmaması adına girişimlerin politik Kuzey/Güney meselesinin dışında inşası da gerekli görünür. İster Kuzey ister Güney tarafından yapılsın sanayi uygarlığının etkilerine karşı derin ekolojinin tavrı burada doğar. Bu anlayışta doğa, bilimin nesnesi olan bir doğa olamaz; “doğa ile uyum ve barış içinde olmak”, “doğayı incitmemek” bir değer olarak önemlidir. Ekolojist hareket tam da bu noktada dinsel tasavvurla ilişki halindedir. Ekolojizm, “doğanın imtiyazsız, ayrımsız bir parçası, bir bileşeni” olan insanı olumlar (Laçiner,1994, s.12-17).

Ekoloji, başat olarak homosantrizme (insan merkezcilik) karşı bir duruştur. Kökleri Rönesans’a uzanan endüstri devriminde şekillenen ‘potansiyel

kaynak' doğa kavrayışını yansıtan homosantrizm insanın doğa ve çevre ile ilişkilerine de sirayet eder. İnsan merkezli bu bakış açısının 'insan'ı da Avrupa kültürünü temsilen 'beyaz insan' haline dönüştürmüştür (Güner, 1994, s.118). Ekoloji tam da bu yüzden radikal bir ekolojik yeniden inşa sürecine girişmelidir. Bookchin bu süreçte olması gereken ilkeleri sıralar: çeşitlilik, tamamlayıcılık, kendiliğindenlik. Bookchin'in üzerinde durduğu yararlanma hakkı ve tamamlayıcılık yerelin kurucu unsurları gibi işler ve de sözü edilen yerel komünü çağırıştır. Bookchin hiyerarşi öncesi organik toplumların aile modelini öne çıkarır. Söz konusu organik toplumların iki özelliği göze çarpar: Tamamlayıcılık, zora dayalı otoriter değerlerin olmadığı ortamda toplumsal eklemleme işlevine sahiptir. Bu eklemleme hiyerarşik olanın reddiyesine yaslanırken farklılıkları ve çeşitlilikleri kültürün demokratik yapısının türevi olarak kurar. Her bir farklılık toplumun birliğini sağlayan eşdeğerli bileşenlerdir. Yararlanma hakkı ise topluluk üyelerinin kullandıkları kaynakları temellük etme özgürlüğüne işaret eder. Ekolojik toplum, tamamlayıcılık ve yararlanma hakkını evrensel insanlık ile uyumlaştıran da bir toplum olmalıdır; dolayısıyla bu durum uygarlığı yadsımamaktır (Fekete, 1995, s.71-78).

Eko-anarşizm bağlamında üretilen toplum projesi, bir anlamda 'proje' olması itibariyle klasik anarşizmin 'kendiliğindenlik' vurgusuyla çelişmekle birlikte hiyerarşi ve tahakküm karşıtlığı noktasında anarşist ve Marksist sol ile aynı paradigmaya yaslanmaktadır. Özellikle Bookchin'in ilkel döneme dönüş mitosunu yadsıyıp, modern dönemin kazanımlarını içeren, ilkesel düzeyde eşitlikçi toplumlardan esinlenen ekolojik toplum tasavvuru bir anlamda belirsiz bir zemine oturmaktadır. Marksist terminolojiyi kullanan Bookchin'de Marksizm eleştirisi başat olmakla birlikte idealist felsefenin kavramlarına yapılan referanslar söz konusu felsefeyi de büyük ölçüde ikircikli kılmaktadır.

Sonuç

Ekolojik düşünce önce biyoloji alanında ortaya çıkarak daha sonra sosyal bilimler alanında kendini gösteren evrim teorisinin etkisi altında doğar. Malthus'la başlatılarak Darwin, Lamarck ile olgunlaşan teori Haeckel üzerinden ekoloji düşüncesine etki etmiştir. Yeni paradigmanın holizm, kozmik bütün vurguları ekolojik düşünceye sirayet ederken meseleyi modernitenin temel tartışma uğraklarından 'bütünlük' temasına da eklemeler. Erekselliği ve özcülüğü dışarıda bırakan rastlantısal evrime dayalı doğa fikri, ekolojik düşüncenin doğaya bakışında temel oluşturmuştur. Evrim kuramının do-

ğanın merkezinde yer alan insan fikrini sarsması, insanın merkezde yer alarak doğaya tahakküm etme zihniyetini eleştiren ekoloji hareketi için dayanak olur. Doğanın merkezinde ve onu yöneten insan yerine doğayla uyumlu yaşayan insan ekolojinin yeni öznesidir.

Bilim ve teknolojiyi kullanarak doğaya hükmeden modern özneyi eleştiren ekolojik tavır doğaya uyumlu özne için daha insani teknoloji kullanımı önerisiyle kapitalizm eleştirisini de içinde barındırır. Hizmet eden ve hükmedilen doğa fikrine karşı duran yeni paradigma Capra'nın çalışmalarıyla da görünürleşen insanın dahil olduğu bütüncül sistem olarak doğa fikrini beslemiştir. Parçadan çok bütüne önem veren bu düşünce tarzı insandan ziyade doğaya ve ekosisteme hassasiyet göstererek evreni ilişkiler ağı olarak tartışır.

Ekolojik düşüncenin bilimsel gelişiminde evrim teorisi dikkat çekiciyken felsefi gelişiminde öncelikle Frankfurt Okulu karşımıza çıkar. Yeni Sol'un eleştirel Marksizmi doğayı nesnesi haline getiren kapitalizmin eleştirisi üzerinden ekolojiyi de işaret edecek şekilde anti-otoriter yeni toplumsal hareketlere zemin oluşturur. Eleştirel Teori'nin ileri sanayi toplumuna ve maki-neleşmeye dayalı teknolojinin rasyonalitesinin insan aklını araçsallaştırmasına yönelik eleştirileri, yeni, iktidar formlarını reddeden ekolojik hareketlere yön vermiştir. Doğa gibi kendi aklı da araçsallaşan modern öznenin krizlerini aşması ancak doğayı yeniden okumakla gerçekleşebilir. Bu eleştiri, kendi doğasını da tahakküm altına alarak iktidarların hizmetine veren modern öznenin politik bir eleştirisidir aynı zamanda. Kirlenmiş ve militarize edilmiş doğa aynı zamanda iktidarın silahı haline geldiğinden insan yaşamını daraltarak sorunu varoluşsal bir meseleye de dönüştürmüştür. Bu nedenle doğanın tahribatına karşı mücadele zorunlu olarak politik bir mücadeledir. Frankfurt Okulu'nun Marksizmin ekonomist yorumuna karşı geliştirdiği söz konusu yeni alanlar ekoloji hareketinin de içinde bulunduğu yeni sol hareketler için çıkış noktası oluşturmuştur.

Solun ekoloji hareketi ile ilişkisi anarşist doğa yorumuna sahip Kropotkine ve Bookchin üzerinden izlenebilir. Marksizmden çok anarşist geleneğe yaklaşan Bookchin devrim paradigmasında Marksizmle uyumlu da olsa sınıf kavramını terk ederek hiyerarşi kavramına odaklanması itibariyle anarşizmin kolektivist damarı ile ilişki kurar. Bookchin doğal evrim yerine katılımcı evrimi önererek federe komünler olarak işleyen eko-toplulukların kurulması taraftarıdır. Söz konusu eko-topluluklar yerel birimler halinde ileri sanayi toplumunun iktidar formları altında ezilen insanlara yaşam alanı açacaktır.

Bookchin ve Kropotkin gibi sol ekolojistler meseleyi sınıf tartışmasından otorite karşıtlığına kaydirmaları itibariyle ekolojiyi anarşist mevziden yorumlamışlardır. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümü, insanın insan üzerindeki tahakkümüne yol açtığına göre insan üzerindeki otoritenin kırılması bu ilişkiyi çözmekle gerçekleşir. Dolayısıyla adem-i merkezi, biyo-bölgesel üretim tarzıyla iktidarı yerel cemaatlara devretmeyi öneren bu tavır sistemi yeniden üreten çevrecilikten de ayrışır. Marksizmin toplumsal tahakküm ilişkilerini içselleştiren emeğin sömürsü kavramını terk ederek Marksizmden kopan eko-anarşistler köktenci kapitalizm eleştirisi üzerinden doğayı koruyan sanayi fikrine yaslanan çevreciliğe de uzaktır. Doğada erekselliği reddeden eko-anarşizmin önerdiği yenedünyanın anahtarı kendiliğindenliğe dayalı ekosistem olacaktır.

Extended Abstract

A Comparative Analysis for Eco-Anarchism: Kropotkin/Bookchin Example

*

H. Sevgi Zengin
Ömer Halisdemir University

Ecological notion is a modern way of thinking arisen by joining to new left movements in the context of reflection of the analyses depending on developments in the field of biology to social sciences. The notion in question both extract the relation between nature and human to human understanding as an equal component of universal integrity and open political subject state of human up for discussion. New left's human centered analyses which dominate the nature build an anarchical society offer of Bookchin and Kropotkin depending on ecological balance by leading up the eco-anarchism. These figures shifting from Marxism to eco-anarchism purport to establish a new society which is different from environmentalism by criticizing the Capitalism. In this study, structural features of society project of eco-anarchism have been analyzed by evaluating scientific and philosophical developments preparing the ecology movement.

The evaluation of the transitions between the philosophical and scientific background of ecology and eco-anarchism can be read through echo-anarchism analysis in the context of Bookchin and Kropotkin sample. From this point of view, the discussion will be started with the theory of evolution from the scientific haunts that prepare eco-anarchism and in the context of the influence of theory on social sciences, Frankfurt School will be passed through Marx's evolutionary viewpoint towards

the structural transformation of societies and the state and the effects of Marxist, in other words, materialistic nature reading on ecologic idea will be evaluated. Coupling the anarchism with theoretical framework developed by new left relied on anti-capitalism against the looting of nature will be associated with new society proposal through the ideas of Bookchin and Kropotkin and then eco-anarchism will be analyzed as a fraction of new left.

Theoretically, the paradigm shift on which the ecology rises takes place in such a process: Darwin and other scientists' evolutionary studies have been positioned the human as any living creature in the universe. Therefore, a breaking point has been experienced in the nature logic for human being of the enlightenment and now the adaptation idea of all living creatures in the universe has come into prominence. Cosmic religion, the harmony of parts and the imagination of an organic universe strengthen this logic. The universe is a network of relationships and each part has a meaning and is understandable relatively according to relation with the other, not because of the mechanics focusing on the part. The ecological attitude that values the relationship network is in harmony with the new scientific paradigm. While Frankfurt School proposes a new paradigm against the Marxism's economist interpretation, it also lays the groundwork for new social movements. 'The newness' of the new social movements of the 1970s and 1980s is concerned with explaining the claims with class concepts. This process, where the influence of the Frankfurt School, Habermas and Gramsci can be determined, forms a basis for the ecological movement to the extent that it prepares the new social movements in terms of intellectual. When viewed from this aspect, while civil disobedience and the public sphere / civil society paradigm instead of revolution constitute a source for new left movement by leaving from Orthodox Marxism, relying of this leaving on the problematic of position of the nature has also become a separate haunt in terms of social ecology and eco-anarchism.

The ecological movement, one of the new social movements, is also articulated on debate of globalization and postmodernism, because it is in touch with political power relations more closely and produces a political project through 'local'. Bookchin's ecological society is a society where decentralization and direct democracy is implemented and bio-regional styles are carried out in the production and human-oriented technologies and self-sufficiency is a domination position. While decentralization transfers the power to local communities, it relies on idea where minor is ecological / humanistic / savior. Becoming a dominant unit, 'local' must be a unit where

not only the bourgeois hierarchy is abolished but also is abolished all kinds of hierarchy. It is absolutely necessary to annihilate all sexual and family domination forms and all social classes and property. The ecological movement moves away from 'environmentalism' to the extent that it focuses on relations of domination and as long as it envisions a society that will take place through revolution.

Bookchin's community is an eco-community that is unique to the ecosystem of nature and gives it a sense of active participation in the cycles of nature. In fact it is a commune that is in the family form and has libertarian social relations network as well as an anti-hierarchical structure and does not sex-discrimination. Bookchin claims to separate his society imagination built on a revolutionary foundation from Marxism. Marxism is criticized by Bookchin as a reductionist because he defines the domination with economic exploitation terms and the hierarchy with economic class terms. However, it can be argued that Bookchin uses the Marxist terminology and his criticisms against domination relations which are seen as an opening process overlaps with the Marxist attitude. The matter emphasized by Marxism is the exploitation of the labor in the context of domination relations and it is already not possible to talk about a relation of domination without using/directing others' labor. The exploitation of labor (the labor mentioned herein is not the labor that is paid for the work, but is the labor that occurs in the fulfillment of all and any acts) is intrinsic to domination relation. Therefore, it is natural to find the relations of social domination in the opening of discourse of the exploitation of the labor.

Kropotkin, who has influenced Bookchin and introduced an ethic concept found on nature, exerts efforts in order to make scientific the anarchism and Kropotkin, who observes nature, try to explain the tendencies in society based on the nature. Kropotkin believes that people will be convinced that libertarian communism is a good thing depending on the spreading of natural sciences and people's awareness and he has an approach that establishes a connection between human psychology and scientific progress. Kropotkin has a protest perspective against the understanding of social Darwinism and Marxism's progressive history. It replaces the cooperation and solidarity with 'struggle' idea by supporting with anthropological researches. Kropotkin's observation related to the nature has led him to make different interpretations about Darwin's theory and cooperation has come to the fore instead of natural selection. Kropotkin opposes social Darwinists based on Darwin's evolution theory and this expresses a regular opposition against 'struggle', 'constant war', sub race / master race' paradigm. According to

him, even mutual struggle is a nature law, mutual assistance is a nature law as well and it cannot be ignored. Kropotkin suggests that the struggle is no among same species, but there is a struggle against adverse conditions. In the clan and tribes, traditions and taboos are the means of cooperation and helping each other; but today's unbridled individualism phenomenon is a modern formation. Ethic is derived from cooperation; Human being is not natural-born aggressive and he/she is a living creature preferring the "peace and rest". Kropotkin is a typical anti-violence, but he also acknowledges the inevitability of violence in some cases. The 'Revolution' comes into play here. Kropotkin also accepts the revolution as an inevitable part of social change like evolution. Revolution is as much a part of nature as evolution. For this reason, the goal should be to find out how to make the revolution with the fewest victims. Kropotkin's feature that distinguishes him from socialist ideology is that: he cannot believe that the classless society can be passed through proletarian dictatorship and according to him state must immediately be abolished, not gradually.

Left ecologists such as Bookchin and Kropotkin have interpreted the ecology in terms of anarchist as they direct this matter from class discussion towards becoming anti- authorization. As the human's domination on the nature leads to the human's domination on the human, breaking the authority on the human carries out by means of solving this relationship. Accordingly, this attitude, which suggests transferring the power to local communities through the decentralization and bio-regional mode of production differs from environmentalism reproducing the system. The eco-anarchists leaving from Marxism by means of abandoning the concept of exploitation of labor that internalizes Marxism's social domination relations are also away from environmentalism that relies on industry idea protecting nature through the critique of fundamentalist capitalism. The new world's key that is proposed by the eco-anarchism denying the teleology in the nature will be ecosystem based on spontaneousness.

Kaynakça/References

- Akbulut, S. (1984). *Darwin ve evrim teorisi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün ekolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Bookchin, M. (1996a). *Ekolojik bir topluma doğru*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Bookchin, M. (1996b). *Toplumsal ekolojinin felsefesi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Bookchin, M. (1998). *Toplumsal anarşizm mi yaşam tarzı anarşizm mi*. İstanbul: Kaos Yayınevi.

- Bookchin, M. (1999a). *Kentsiz kentleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1999b). *Toplumunu yeniden kurmak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, T. (1992). Ekolojik sorun ve 'bunalım idaresi'nin son haddi. *Birikim*, 38-39, 94-101.
- Bramwell, A. (1989). *Ecology in the 20th century a history*. London: Yale University Press.
- Bulutay, T. (1986). *Bilimin niteliği üzerine denemeler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Callinicos, A. (2004). *Toplum kuramı*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Cantzen, R. (1994). *Daha az devlet daha çok toplum, özgürlük ekoloji, Anarşizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cemal, M. (1996). *Eşitlikçi toplumlar*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Curan, G. (2007). *21st century dissent anarchism, anti-globalization and environmentalism*. London: Palgrave Macmillan.
- Darwin, C. (1968). *İnsanın türeyişi*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Darwin, C. (1986). *Darwin kuramı*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Einstein, A. (1965). *Dünyamıza bakış*. İstanbul: Çan Yayınları.
- Fekete, J. (1995). Ontoloji ve değer: Özgürlüğün ekolojisi. *Birikim*, 70, 71-78.
- Foster, J.B. (2001). *Marx'm ekolojisi*. Ankara: Epos Yayınevi.
- Gamlin, L. (2000). *Evrim*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Giddens, A. (2001). *Siyaset, sosyoloji ve toplumsal teori*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gould, S.j. (2000). *Darwin ve sonrası*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 125.
- Güner, K. (1994). Sosyalist biosantirizm. *Birikim*, 57-58, 115-121.
- Habermas, J. (1992). *Rasyonel bir topluma doğru*. Ankara: Vadi.
- Habermas, J. (1995). *Sivil itaatsizlik*. İstanbul: Afa.
- Habermas, J. (2004). *İdeoloji olarak teknik ve bilim*. İstanbul: YKY.
- Horkheimer, M. (1998). *Akil tutulması*. İstanbul: Metis.
- Kropotkin, P. (1999). *Anarşist etik*. Ankara: Doruk Yayınevi.
- Kropotkin, P. (2001). *Karşılıklı yardımlaşma*. İstanbul: Kaos Yayınevi.
- Laçiner, Ö. (1994). Ekoloji, insan, toplum. *Birikim*, 57-58, 12-17.
- Lange, F.A. (1998). *Materyalizmin tarihi*. 2. Cilt, Ankara: Sosyal Yayınları.
- Marcuse, H. (1997). *Tek boyutlu insan*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marcuse, H. (1998). *Karşıdevrim ve isyan*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marshall, P. (2003). *Anarşizmin tarihi*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Marx, K., Engels, F. (1976). *Nüfus sorunu ve malthus*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Ökçesiz, H. (1995). *Sivil itaatsizlik kavramı ve olgusu*. J.Habermas. Sivil İtaatsizlik içinde (7-23). İstanbul: Afa.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Ankara: Odak Yayınevi.
- Özkaya, E. (2002). Klasik anarşizminden modern anarşizme. *Düşünen Siyaset*, 11, 101-104
- Ruelle, D. (1999). *Rastlantı ve kaos*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Russell, B. (1997). *Sorgulayan denemeler*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

- Rüdiger, H. (1999). Bir belge: Proudhon, sendikalizm ve anarşizm üzerine, H.J. Degen (Der.), *Anarşizmin bugünü içinde* (177-198). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seitzs, G. (1999). Anarşi ve komün, anarşizmin bugünü, H.J. Degen (Der.), *Anarşizmin Bugünü içinde* (77-97), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tolan, B. (1993). *Sosyoloji*. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Turan, F. (2002). Eko-anarşizm:Yeşil Alternatif. *Düşünen Siyaset*, 11, 213-225.
- Tüzen, H. (2002). Mahkum edilen bir dünya: Anarşizm. *Düşünen Siyaset*, 11, 105- 138.

Hatice Sevgi Zengin,

2000 yılında Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisansını tamamladıktan sonra, siyaset ve sosyal bilimler alanında Ankara Üniversitesi'nde yüksek lisans, 2010 yılında Gazi Üniversitesi'nden aynı ana bilim dalında doktora derecesi almıştır. 2010 yılında Niğde Üniversitesi bünyesinde akademik kariyere başlayan Dr. H. Sevgi Zengin, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Siyaset felsefesi ve siyasal teori alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

- *She graduated from Gazi University Department of Public Administration in 2000. She got her Master of Science degree in political and social sciences at Ankara University and her PhD degree in Gazi University in 2010. She has been a faculty member of Department of Public Administration, Ömer Halisdemir University since 2010. She continues to work in the field of political philosophy and political theory*
E-mail: h.sevgi.zengin@hotmail.com

Ekolojik Bir Toplum Yaratma: Ekolojiyi Anarşizmle Düşünmek

*

Arzu M. Erol

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Öz

17. yüzyılla birlikte modernitenin getirmiş olduğu bireysellik ve araçsal akıl, hayatın tüm alanına nüfuz ederek, doğadaki düzensizliklerin ve mitsel dogmaların çözümlenmesi noktasında teknoloji ve bilimi merkezine almıştır. Bilimsel bilgi aracılığıyla doğanın gizlerinin araştırılmasının vardığı son nokta ise doğanın fayda temeline indirgenerek onun sömürülmesine zemin hazırlayan Kartezyen düşüncenin bu sömürüye meşruiyet kazandırması olmuştur. Doğanın insanın menfaati için yaratıldığı düşüncesi doğayı çok büyük ölçüde tahrip ederek geri dönülemez bir noktaya getirmiştir. Bu noktada doğa tahribatının farkındalığı, toplumsal hareketlerin ekoloji ekseninde de yol almasını sağlamıştır. Kuşvetli bir Aydınlanma ve kapitalizm eleştirisinden yola çıkan anarşist ekoloji, bu tahribatın sonlandırılması için çeşitli alternatif ve çözümler getirmiştir. Ekolojik krizin doğuşunu otorite ve tahakkümle açıklayan eko-anarşizm; anarşizmin temel felsefesinde olduğu üzere hiyerarşi, tahakküm ve baskı yaratan tüm kurum-sallaşmış oluşumların karşısında durmuş ve ekolojik krize bu doğrultuda yanıtlar aramıştır. Buradan hareketle çalışmada, Aydınlanma temelli olan ekolojik bunalımın anlaşılması için genel hatlarıyla bir Aydınlanma eleştirisine yer verilmiştir. Yanlış anlaşılabilir bir kavram olması nedeniyle genellikle olumsuzlanan anarşizm ve anarşist düşünce, Godwin, Stirner, Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in; anarşizmin öncülerinden olmasa da anarşizme duyduğu sempati ve onu farklı bir şekilde yorumlaması sebebiyle Tolstoy'un fikirlerine de yer verilerek açıklanmıştır. Ekolojik krizin aşılabilmesinde radikal fikirler öne süren, anarşizmden beslenerek krizin çözülmesi noktasında çeşitli alternatifler sunan bir akım olan eko-anarşizm, bu çalışmada ekolojiyi anarşizmle düşünmenin betimsel bir okumasını sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Aydınlanma, Anarşizm, Hiyerarşi, Eko-anarşizm.

Creating an Ecological Society: Thinking of Ecology with Anarchism

*

Arzu M. Erol
Karamanoğlu MehmetbeyUniversity

Abstract

Individualism and instrumental mind that modernity has brought with seventeenth century have taken the technology and science to its center at the point of analyzing irregularity and mythical dogma in the nature by penetrating all aspects of life. The last point of search about secrets of nature through scientific information is that Cartesian thought have legitimated this exploitation which predisposes to exploitation of nature by reducing the nature to the basic benefit. The benefit based thought of individualism about nature to be created for the benefit of human has made a point of irreversibility by destroying nature greatly. At this point, the awareness of nature destruction has ensured that the social movements also take place in ecology axis and anarchist ecology which based on a strong Enlightenment and the critique of capitalism brought various alternatives and solutions to end this destruction. Eco-anarchism, which explains the birth of the ecological crisis with authority and domination, has stood in front of all the institutionalized formations that creates hierarchy, domination and oppression as it is in the basic philosophy of anarchism, and has searched for answers to the ecological crisis in this direction. Hence, in this study, a critique of Enlightenment has been located to a general outline of Enlightenment critique for understanding the ecological crisis. Anarchism and anarchist thought which is usually accepted as negative because of being a misunderstood concept has been explained with ideas of not only anarchist pioneers such as Godwin, Stirner, Proudhon, Bakunin and Kropotkin, but also with Tolstoy because of his sympathies for anarchism and his interpretation of anarchism in a different way. Eco-anarchism which feeds from anarchism and a flow that offers a variety of alternatives at the point of solving the ecological crisis has been evaluated in this context.

Keywords: Ecology, Enlightenment, Anarchism, Hierarchy, Eco-anarchism

Giriş

Modern anlamda anarşizm, sanayileşme ve kapitalizme karşı çıkarak Aydınlanma döneminde gelişen bir düşünce akımıdır. Otoritenin bütün çeşitlerine karşı çıkarak, insanların özgürlüğünü ve kendilerini geliştirme potansiyeli önünde bir engel teşkil ettiği için baskıya, sömürüye, aileye, dine ve kurumsallaşmış bütün yapılara ve bunlara sebep olan devlete şiddetle karşı çıkarak, bunların toptan ortadan kaldırılması gerektiği üzerine düşüncelerini kuran anarşizm, Godwin, Stirner, Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in çalışmaları aracılığıyla sistemli bir düşünce akımı halini almıştır.

1970'li yıllardan itibaren içinde bulunulan dönemin artık ekolojik bir bunalım dönemi olduğu fark edilmeye başlanmış ve dünyada bu anlamda çeşitli akımlar ve düşünceler gelişmeye başlamıştır. Bu akımlar içinde kendine yer bulan eko-anarşizm de ekolojik krize çözüm bulabilmek adına çeşitli alternatifler geliştirmiştir. Klasik anarşizmin temel felsefesi olan özgürlük ve buna bağlı olarak geliştirilmeye çalışılan kendi kendini yönetme arzusundan hareket ederek, hiyerarşik olmayan ve merkezsizleştirilmiş bir ekolojik toplum önerisi sunan eko-anarşizm, karşılıklı yardımlaşma ve işbirliğine dayalı, hiçbir sömürüye yer vermeden oluşturulacak bir toplumla ekolojik krizi aşma çabası taşımaktadır. Bu çalışma eko-anarşizmin ekolojik krizin çözülmesi için geliştirdiği çabaları göstermek adına oluşturulmuştur. Bu doğrultuda üç bölümden oluşan çalışma öncelikle ekolojik krizin fark edilmesini Aydınlanma döneminin önemli iki çıktısı olan bilim ve araçsal aklın eleştirisi ile açıklamış, Aydınlanmacılıktan ekolojik düşünceye geçişin temellerinin nasıl atıldığını ortaya koymuştur. Eko-anarşizme ulaşmak için öncelikle çoğu zaman yanlış anlaşılan anarşizme, düşüncenin teorisyenleri aracılığıyla açıklık getirilmiş ve anarşizmden beslenerek ekolojik krize radikal bir bakış açısı sunan eko-anarşizme ulaşarak sosyal ekoloji, anarko-primitivizm ve bio-bölgecilik ile bu bakış açısını açıklamaya çalışmıştır.

1. Aydınlanmacı Akıl ve Bilimin Egemenliği

Ekolojik sorunlar, tarihsel, bilimsel ve zihinsel dönüşüm sonucunda oluşturulan yeni-dünyadan kaynaklanan sorunlardır (Görmez, 2015, s. 13). Dolayısıyla bu sorunların temeline inmek aynı zamanda insan toplumlarının tarihselliğini ve de toplumsallaşma sürecini süzgeçten geçirmek anlamı taşımaktadır. İnsanlık varoluşundan bu yana doğayla çeşitli biçimlerde etkileşimde bulunmuştur. Bu etkileşim ilk insanlarda daha çok, yaşamını

devam ettirebilme şeklinde olmuş ve doğayı dönüştürme amacı taşımaya-
rak gözlem yapmanın ötesine gitmemiştir.

Üstelik doğa karşısında savunmasız ve doğanın şartlarına uyum sağla-
mak durumunda olan ilk insanlar, bu şartlara boyun eğerek hayatını devam
ettirmiştir. Platon'la başlayan bu organik dünya Bookchin'in (1994a, s. 127)
tanımlamasıyla, "ekonomik sınıfları ve politik devletleri olmayan, doğal
dünyayla kuvvetli bir dayanışmanın varolduğu toplumlardır". Fakat göçe-
be toplumlara geçildiğinde tam anlamıyla ekolojik bir toplum olarak görü-
len organik toplum yapısı kırılmaya başlamış ve insan kısmen de olsa çev-
resini etkilemeye başlamıştır. Ancak yine de asıl kırılma noktası, doğayı
dönüştürme kuvveti bulunmayan göçebe toplumlardan sonra yerleşik tar-
ım toplumuna geçişle birlikte olmuştur. Yerleşik yaşama geçiş, kentlerin
oluşumu, nüfus artışı, beraberinde bilginin ve de teknik ilerlemenin artışı
getirmiş bunun sonucunda ise insanlık doğanın bütün bilinmezliklerini
çözme ve onu ele geçirmeye koyulmuştur. Doğaya bağımlı olan ve doğa ile
karşılıklı etkileşimde olan insanlık zaman içerisinde bilgi ve teknik biriki-
miyle, doğayı kendine bağımlı kılmış ve insan doğa arasındaki ilişki tek
yönlü ve doğanın insana tabi olacağı bir biçime bürünmüştür.

Organik dünya görüşü 17. yüzyıl itibariyle yerini mekanik dünya görü-
şüne bırakarak, Coupe'nin (2000, s. 74) deyimiyle insan doğasının yok olu-
şuna da zemin hazırlamıştır. Yerleşik tarım toplumuna geçişle birlikte doğa
sonsuzmuşçasına kullanıma açılmış ve insanlık ihtiyacından daha fazlasını
elde etme hırsına kapılmıştır. Nihayetinde Zerzan'ın (2013, s. 23-25) da vur-
guladığı üzere üretim arzusunun bir kere tadan insan, daha baskın ve daha
uyarlayıcı olmaya başlamıştır. Tarım, yüksek boyutlara ulaşan işbölümüne
sebepe olmuş ve toplumsal hiyerarşinin maddi temelleri atılarak çevresel
yıkıma yol açmıştır. Dolayısıyla tarım öncesi insanlıkta söz konusu olan
kendiliğindenlik, yerini hazzın ve keşif duygusunun yerini alan uygarlığın
zaferiyle itaat, tekrar ve düzene bırakmıştır. Önceleri organik olarak görü-
nen dünya, 17. yüzyılın Kartezyen evren düşüncesiyle birlikte, bir makine
gibi tahayyül edilmeye başlanmış ve parçalanabilen, tekrar edebilen deney-
lerle yeni keşfedilmiş bilimsel yöntemlerle incelenebilir kılınmıştır
(Heywood, 2013, s. 264). Aydınlanmacı aklın kendi kendini tahrir edişini
konu alan *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde Adorno ve Horkheimer (2010, s. 14)
da "iktisadi üretkenliğin artışının bir yandan adil bir dünya için gereken
koşulları yaratırken öte yandan da teknik aygıt ve onun kontrolünü elinde
tutan sosyal gruplara, nüfusun geri kalanı üzerinde ölçsüz bir üstünlük
sağladığını ve bu güçlerin toplumun doğa üzerindeki egemenliğini akla
hayale gelmez bir düzeye çıkardığını" vurgularken, Bacon'ın "bilgi güçtür"

anlayışını da insanın doğa üzerindeki tahakkümü boyutunda ele almıştır. Esasında Aydınlanma'nın akli ve onun üretmiş olduğu bilgi, insanları kötü ve köleleştirici olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin temsil ettiğine inanılan eski düzenden kurtararak, iyi ve özgürleştirici olduğu kabul edilen "aklın düzenine" sokmak için bir araçtı (Çiğdem, 1993, s. 11). Fakat, Aydınlanma akla böyle bir amaç yüklediği için kendisi bir mite dönüşmüş ve he-saba katlılabirlik ve yararlılık ölçütleri egemen olduğundan, bu niteliklere uymayan her şey yok sayılmıştır. Dolayısıyla Aydınlanma'nın nesnelere karşı tutumu tıpkı bir diktatörün insanlara tutumu gibidir; bu nedenle ay-dınlanma totaliterdir (Adorno ve Horkheimer, 2010, s. 22-26).

Aydınlanma'nın mekanik dünya görüşüyle şekillenen yenedünya, doğa-insan birlikteliğini yadsıyarak, insanı doğaya hükmetmesi gereken bir varlık olarak kabul etmiştir. Bu süreçte "akla biçilen yeni rol, ölüm ya da doğru yaşam sayesinde doğal dünyadan kurtulmak ya da onun üzerinde yüksel-mek yerinde, insanın doğa üzerinde iktidar kullanmasına imkân sağlamış-tır" (Plumwood, 2004, s. 150). Aydınlanma'nın bu akli yeni-dünyanın "in-san-merkezci" bir tavra bürünmesine neden olmuştur. Bacon'dan itibaren oluşan bütün dünya görüşünde temel amaç, insanın merkeze alınması ve doğaya egemen olmaktı. Olabildiğince servet biriktirmek ve ne pahasına olursa olsun büyümek ise temel düstur olmuştur (Görmez, 2015, s. 19).

Buhar makinesinin icadı ve sonraki teknik ve bilimsel gelişmeler sonu-cunda doğaya yapılan tahribat gittikçe hızlanmış ve sanayileşmenin doğa-nın fethi yönünde devrimci adımları olmuştur. Bu devrimin en kilit göster-gesi, "emeğin üretim sürecinden soyutlanarak, insan doğa arasında bir araç konumundaki teknik yapının gittikçe artan bir özerklik kazanmasıdır (Ön-der, 2003, s. 27). Keza Arendt (1994, s. 207) de teknolojinin insan hayatını kolaylaştırıcı niteliğini yitirdiğini çünkü artık makinelerin yararlı olduğu kabul edilen belli nesnelere üretimine göre tasarlanmadığını, nesnelere makine çalışma düzenine göre yaratıldığını vurgulamıştır. Neticede akıllı, araçsal akılla yer değiştirmesi sonucunda ve sadece yaşamını devam ettire-bilmek için -belli ölçüde ve doğayla uyumlu şekilde- doğadan yararlanan insan, edindiği her bilgiyle kibirini artırmış; doğayı kendine tabi kılarak onu ikincilleştirmiştir. Mumford da doğanın nesneleştirilmesi ve ona salt fayda-cılıkla yaklaşılmasını bu aç gözlü ve kibirli insanın tarihinde bulmanın mümkün olduğunun altını çizmiştir:

"15. ve 19. yüzyıllar arasında kara kâşifleri, maceracılar, askerler ve yöneticiler tara-fından fethedilen yenedünya, bilim insanları, mucitler ve mühendislerin keşfedip ge-liştirdikleri bilimsel ve teknik yenedünya ile güçlerini birleştirdi... Keşfin bir türü kozmostan ve güneş sisteminde türeyen güçleri anlamaya, onlardan faydalanmaya

ve onları kontrol etmeye çabaladı. Diğer tür bilinmeyen denizlere açılmak, yeni yerler tanımak, yabancı halklara boyun eğdirmek ve onların üzerine çökmek, yeni yiyecekler ve ilaçlar keşfetmek, belki gençlik iksirini bulmak ya da silahların arsız güçleriyle yerlilerin zenginliğini ele geçirmek. Keşfin her iki türünde de, başından beri küstah bir gururun ve şeytani taşkınlığın dokunuşu vardı”(Mumford, 1996, s. 14).

2. Aydınlanmadan Ekolojik Düşünceye Geçiş

“Hiçbir zaman, başka bir topluluğa egemen olan bir fatih, doğa dışında bulunan bir kişi gibi, doğaya egemen değil; tersine, etimiz, kanımız ve beynimizle ondan bir parçayız, onun tam ortasındayız, onun üzerinde kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onu yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulayabilme üstünlüğüne sahip olmamızdan öte gitmez.” (Engels, 1991, s. 197).

Sanayi Devrimi, ekolojik denge üzerinde büyük tahribatlara yol açmış ve fakat aynı zamanda doğaya ilişkin bir bilinci de ortaya çıkarmıştır. Bu noktada doğanın korunmasına yönelik çabalar 1800’lerin sonuna doğru yeterli olgunluğa ulaşabilmiştir (Önder, 2003, s. 91). Canlılarla çevrelerinin, karşılıklı etkileşim ve ilişkilerini inceleyen bir disiplin olan ekolojinin sistemli bir hale gelebilmesi için ise 19. yüzyılı beklemek gerekmiştir (İmga, 2010, s. 18). Nitekim Bramwell (1989, s. 33) de ekoloji hareketinin köklerini 19. yüzyıla dayandırmaktadır. Yine pek çoklarıncı 1962 yılında yayınlanan RachelCarson’un *Silent Spring* adlı eseri de ekolojik çağın başlangıcı olarak görülmektedir (Bramwell, 1994, s. 39). 19. Yüzyıl itibarıyla ekolojik krizin çözümleri artık teknik ve geleneksel çevre korumacılık bakış açısıyla değil, daha derin ve felsefi temellere dayanan ve ayrıca çözümü krizde değil sorunun kökeninde arayan bir yaklaşım gelişmeye başlamıştır (Maltaş, 2015, s. 1). Nitekim Bramwell’in (1989, s. 3) *Ecology in the 20th Century* adlı eserinde de bu vurgu yapılmakta, kirlilik problemleri ya da onun çözümleri değil, siyasal ekolojinin kökenleri incelenerek ekolün izleri sürülmektedir.

19. yüzyılda ortaya çıkan ekolojizmin kökenleri büyük ölçüde Haeckel’in biyolojiye bütüncül yaklaşımında¹ aranabilir. 1866 yılında *Generelle Morphologie* adlı eserinde ilk kez ekoloji kavramını kullanan Haeckel, bu kelimeyi organizmalar ve onların çevreleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir bilim olarak kullanmıştır (Bramwell, 1989, s. 29-40).

¹Monizm olarak ifadelendirilen bu yaklaşım, düalizmin zıddıdır. Akıl ve maddenin tek olduğunu, çünkü evrenin, sadece tek bir düzeyde varolabildiğini kabul eder (Bramwell, 1989, s. 44).

Ekolojik düşüncenin gelişiminde Malthus'un nüfus teorisinin de alana büyük katkıları olmuştur. Malthus'un düşüncesine göre, nüfusun artışı geometrik bir seyir izlerken, nüfusu doyuracak besin kaynaklarının artışı ise aritmetik bir seyir izlemektedir. Dolayısıyla dünyaya gelen insan beslenememe problemiyle karşılaşabilecektir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015, s. 75). Nüfus artışının çevrenin "taşıma kapasitesi" tarafından denetlendiği görüşüyle uyumlu olmasına karşın (Görmez, 2015, s. 54) Malthus'un bu teorisi iyi belirlenmemiş bir nüfus artışını formüle etmiştir. Teori, tarım sektöründeki teknik gelişmeyi küçümsemiş ve ayrıca nüfus artışının geometrik bir seyir göstermediğini tam aksine asimetrik bir ilerleme taşıdığını göstermemiştir (Keleş, vd., 2015, s. 75-76).

Doğa ve insan ilişkisini ekosistemdeki canlıların birbirine bağımlılığı ile kuramlaştıran Darwin de ekolojik düşünceye büyük katkılar sağlamıştır. Bir doğa bilgini olan Lamarck, konuya ilişkin düşüncelerini ilk kez 1801'de açıklamış (Darwin, 1976, s. 10), Darwin ise bu düşünceleri 1839 yılında "evrim teorisi"ne dönüştürmüştür. "Çevresel değişikliklerin doğrudan biyolojik değişimlerin üretiminden sorumlu olduğu" (Miller, 2007, s. 102) savından hareket eden Darwin, bu savıyla karşılıklı bağımlılığa dikkat çekmek istemiştir. Esasında Darwin'in temel yaklaşımı "var olma mücadelesi" üzerinde kuruludur. Bu mücadele ise, hayvanlar ve bitkiler âleminin tümüne uygulanan Malthus Öğretisi'dir. "Her türün doğmuş bireyleri, sağ kalabileceklerden kat kat çok olduğu için; yaşamak için; yinelenen bir savaş verdiği için; karmaşık ve bazen değişen yaşama koşullarının etkisindeki herhangi bir canlı, kendisine yararlı bir tarzda ne kadar hafif bir değişikliğe uğrarsa uğrarsın daha iyi bir sağ kalma şansı bulacak ve böylece "doğal olarak seçilmiş" olacaktır" (Darwin, 1976, s. 25). Darwin'in bu bulguları ise ilerleyen süreçte Haeckel'in ekolojii kavramsallaştırmasına yardım etmiştir (Bramwell, 1989, s. 9).

Marx, Aydınlanma döneminin düşünürü olmasına karşın kimilerince ekolojinin babası sayılmıştır. Temel kavramları olan "emek" ve "yabancılaşma" kategorileriyle klasik Aydınlanmacılardan ayrılan Marx'ın doğa ile ilgili düşünceleri kendisinden sonra gelen pek çok kişiyi etkilemiştir (Görmez, 2015, s. 53). Marx, emek sürecini "metabolizma" metaforu ile açıklamaktadır. Ona göre emek süreci, "insan ile doğa arasında bir süreç, insanın onunla, kendi eylemleri aracılığıyla kendisi ile doğa arasındaki metabolizmayı kurduğu, denetlediği, düzenlediği bir süreç"tir. Ancak "kapitalist üretim ilişkileri ve kent ile kır arasındaki bölünme sonucunda bu metabolizmada onarılamaz bir yarıma" ortaya çıkmıştır (Foster, 2001, s. 195). Fakat Marx bir Aydınlanma düşünürü olarak akıl, bilim ve teknolojiye de atıfta

bulunarak, bunlar aracılığıyla insanın doğa üzerindeki egemenliğini sürdüreceği ve bu egemenliğin ürünü olarak kültürel ve fiziksel refahını arttıracığını da öne sürmüştür (Berktaş, 2010, s. 206).

Bertalanffy'nin de oluşturduğu "Genel Sistem Teorisi" ile ekoloji düşüncesine önemli katkıları olmuştur. Bu teori dünyaya, "bütün fenomenlerin karşılıklı ilişkisi ve dayanışması ve bu çatı kapsamında sistem adı verilen bölümlerine indirgenemeyen niteliklerin kenetlenmiş bir bütünü olarak" bakmaktadır (Capra, 1992, s. 41). Einstein'ın madde parçalanırken her yerde eşit miktarda enerjinin ortaya çıktığı düşüncesini yıkarak, zaman ve mekân boyutuna bağlı olarak enerjinin değişim gösterdiğini kanıtlanması ise "izafiyet"i ortaya çıkarmıştır. Özetle ve sonuçta Marx, Darwin, Malthus, Bertalanffy'in farklı alanlarda oluşturdukları düşünceler ile Haeckel'in katkıları, Einstein'ın çabalarıyla birleşince Aydınlanmacı düşüncede ekolojik düşünme biçimine geçiş şartları oluşmuştur (Görmez, 2015, s. 55).

3. Yanlış Anlaşılan Kavram: Anarşizm

Günümüzün ekolojik krizlerinin kökenleri sadece tekniğe, demografiye, büyümeye ve sağlıksız refaha bakılarak anlaşılmaz; bunların altında yatan ve insanlığın hiyerarşi ve tahakkümü üretmiş olan kurumsal, ahlaki ve tinsel değişimler incelenmelidir (Bookchin, 1994b). Bu değişimleri inceleyen eko-anarşizmin yeri ekoloji düşüncesi içinde oldukça önemlidir. Fakat anarşizmin çoğunlukla yanlış anlaşılması sebebiyle öncelikle anarşizmin ne olduğuna açıklık getirildikten sonra eko-anarşizmin ekolojik krize getirmiş olduğu alternatifler üzerinde durulacaktır.

Tarihsel olarak anarşizm kavramı, çoğu zaman yanlış anlaşılmış ve bu yanlış anlaşılmalar sonucunda da anarşizme olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Dolayısıyla böylesine yanlış anlaşılmaya müsait olan bir düşünce akımının tam anlamıyla anlaşılması ve olumsuzlanmasını önlemek için öncelikle onun etimolojik kökenini araştırmak ve ortaya çıktığı tarihsel koşulların izlerini sürmek gerekmektedir. Anarşi kelimesi otoriteye karşı ya da kuralların dışında anlamına gelen Yunanca "anarkhia" kelimesinden gelmektedir (Ward, 2004, s. 1). Anarkhia kelimesi "ilke", "yönetici unsur", "yönetim" anlamlarına gelen "arkhe" sözcüğünün önüne olumsuzluk ön eki olan "a/an"nın ve sonuna "cılık" anlamı veren "izm" son ekinin eklenmesiyle oluşan ve Türkçe'ye "yönetimsizlik" olarak çevrilebilecek bir anlama tekabül etmektedir (Şenel, 2001, s. 39). Otoritenin yokluğu anlamında anarşizm, toplumun yönetimsiz olarak tasarlandığı bir yaşam ve davranış teorisi ya da ilkesidir (Kropotkin, 2005, s. 51). İnsanı toplumla ilişkisi içinde ele alan anar-

şizm, var olan toplumu eleştiren bir doktrindir ve nihai amacı her zaman toplumsal değişimdir. Fakat anarşizm daha önce bahsi geçtiği üzere sıklıkla olumsuzlanan bir kavramdır. Keza nihilizm ve terörizm ile de çoğunlukla eş anlamlı olarak kabul edilir. Sözlüklerin çoğunda iki anlama sahip olan anarşizmin bu doğrultuda ilk anlamı, özgürlüğün yaşayabilmesi için hükümetin yok olması gerektiğine inanan düşünce akımı iken diğeri yıktığı düzenin yerine hiçbir şey getirmeyen bir düzensizliği teşvik eden düşünce olarak ele alınır. Nitekim çoğunlukla da bu olumsuzlanan ikinci anlam kullanılarak anarşi “kötücül kaos” olarak tanımlanır (Woodcock, 1996, s. 13-14).

Anarşizmin yanlış anlaşılan noktalarından biri anarşistlerin özgürlük anlayışlarıyla ilgilidir. Anarşizmin özgürlük tasviri sıklıkla liberal geleneğin uzantısı olarak görülmekte ve onun aşırıya kaçmış bir versiyonu olarak değerlendirilmektedir. Fakat bireyci anarşistler dışındaki anarşistler özgürlüğü, bireyin her türden toplumsal kısıtlamalardan bağımsızlığı olarak tanımlamaktadır (Benlisoy, 2007, s. 360-361).

Otoritelerin her türüsüne şiddetle karşı çıkan anarşizm, otoriteleri kişinin önünde bir engel olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla herhangi bir otorite olmadan kişilerin kendi kendilerini yönetmelerini hedefleyen anarşizm, insanların devlet olmadan daha adil ve uyumlu bir düzen içinde yaşabileceklerini varsaymakta; devletlerin insanlara kötülük ettiğini düşündüğünden bütün merkezileşmiş otoritelere karşı tavır sergilemektedir (Love, 1998, s. 97). Sanayileşme ve kapitalizme tepki gösteren anarşizm, devleti, özel mülkiyeti, hükümetleri, dini ve kurumsallaşmış bütün otoriteleri insanların özgürlüğüne darbe indirdiğini düşündüğü için bütün bu kurumsallaşmış yapıların ortadan kaldırılmasıyla özgür bir topluma ulaşılacağını varsaymaktadır. Anarşistlere göre devletlerin ve diğer tüm kurumsallaşmış yapıların kaldırılmasıyla bir düzensizlik yahut kaotik bir ortam söz konusu olmayacaktır; bunların yerine tamamen gönüllülük esasına dayanan komünal örgütlenmeler söz konusu olacak ve sonunda ise özgür bir toplum ortaya çıkacaktır. Kropotkin (2005, s. 51), bu örgütlenmeyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Böyle bir toplumda uyum, itaat ya da yasa yoluyla değil, hem üretim ve tüketim aracılığıyla hem de uygar insanın sonsuz çeşitlilikteki ihtiyaç ve özlemlerini tatmin amacıyla özgürce oluşturulmuş, bir toprak parçasına ya da mesleğe bağlı gruplar arasında akdedilen özgür anlaşmayla sağlanır. Bu özellikler temelinde gelişen bir toplumda insan faaliyetinin tüm alanlarını şimdiden kaplama başlamış olan gönüllü birlikler, devletin tüm işlevlerini üstlenecek şekilde çok büyük bir yaygınlık gösterirler. Bu birlikler, mümkün olan her amaç için- üretim, tüketim, mübadele, iletişim, sağlık düzenlemeleri, eğitim,

karşılıklı destek, toprak savunması vs, diğer yandan da bilimsel, sanatsal, edebi ve toplumsal alanda giderek artan ihtiyaçların tatmini için-yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası-geçici ya da az çok kalıcı-her boyut ve derece sonsuz çeşitlilikte grup ve federasyondan oluşan iç içe geçmiş bir ağı temsil ederler.”

Dolayısıyla burada anarşizmin iki boyutundan söz etmek mümkün görünmektedir. Bunlardan birincisi olan “olumsuz” boyut, anarşizmin devlete ve devlet gibi her türlü baskı ve zor kullanan kurumlara karşı olan *yıkıcı* yönüdür. “Olumlu” boyut ise devlet ve diğer baskıcı örgütler kalkınca bunların yerine gönüllü katılıma dayanan örgütlerin özgür toplumunu kurmayı amaçlayan *yapıcı* yönüdür (Şenel, 2001, s. 40).

Anarşizm pek çok farklı düşünce akımından beslendiğinden karmaşık ve kendi içinde parçalı yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu parçalanmışlık pek çok farklı fikrin de farklı anarşizmler tarafından savunulması anlamına gelmektedir. Fakat bu farklılığa rağmen bütün anarşistlerin uyumlaştığı noktalar, hükümetin ve devletin reddine bağlı olarak siyasi otoriteye ve hiyerarşiye olan karşı duruşlarıdır. Farklı yönelişler ortaya çıkaran bu düşünceye;

- Kural tanımazlık, her türlü kural ve otoriteye karşı olma,
- Toplumların yöneticiler olmadan da varolabileceğini savunan felsefe,
- Birey ve toplumun kurtuluşunun ancak devletin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını savunan görüş,
- Otoriter bir devlet yönetimi ve yasalarını reddederek, bireylerin kendi ihtiyaçlarını istedikleri şekilde karşılayabilmeleri için kendi kendilerini organize etmeleri gerektiğini ileri süren ideoloji gibi farklı anlamlar yüklenmektedir (Demir ve Acar, 1993, s. 27).

Anarşist düşünce her ne kadar 19. yüzyılda ortaya çıksa da, esasında kökenleri çok daha eskiye dayanmaktadır. Anarşizmin temeli kimi zaman Taoist yahut Budist düşüncelere dayandırılırken, kimi zaman da Antik Yunan’ın Siniklerine ya da İngiliz iç savaşındaki Diggers’a dayandırılmaktadır (Heywood, 2013, s. 191). Bu anlamda anarşist düşüncenin tarihsel kaynaklarını tarihsel ve çağdaş anarşizm olarak ayırmak mümkündür. “Antik anarşizm” ve “dinci anarşizm” anarşizmin tarihsel kaynaklarını oluştururken, “bireyci anarşizm” ve “kolektivist anarşizm” çağdaş kaynaklarını oluşturmaktadır. Antik anarşizm, devletsiz toplumdan devletli topluma geçişte tepki olarak antik çağda geliştirilen fikirleri kapsamaktadır. Dinci anarşizm ise dinin devletleşmesine ve onun baskıcı, hiyerarşik bir örgüt haline gelmesine ya da devleti dine rakip görerek reddetmesi üzerine kurulmuştur (Şe-

nel, 2001, s. 40-48). Ancak çağdaş anarşizmin kuralları ilk kez William Godwin'in *Enquiry Concerning Political Justice* adlı eserinde yer almıştır. 19. yüzyıl boyunca yayılan ve büyüyen sosyalist hareketin bir parçasını oluştururken, sendikacılıkla birlikte 20. yüzyılın ilk döneminde gerçek bir kitle hareketine dönüşmüştür (Heywood, 2013, s. 191).

3. 1. Anarşist Düşüncenin Kurucu Teorisyenleri

3. 1. 1. William Godwin (1756-1838)

Godwin, her ne kadar kendisini bir anarşist olarak adlandırmamışsa da (Ward, 2004, s. 3), anarşizmin ilk sistematik savunuculuğunu yaptığı *Enquiry Concerning Political Justice* (1793) adlı eserinde belirttiği fikirlerle anarşizme yakın düşünceler taşıdığını göstermektedir. Örneğin politik kurumların insanların iyiliği için çalıştıkları düşüncesinin yanlış olduğunu belirterek, insanların kendini gerçekleştirme potansiyellerine engel olarak da politik kurumları göstermektedir (Godwin, 1793, s. 11). Godwin, yeryüzündeki hiçbir yönetim kusursuz değildir (1793, s. 62) diyerek, otoritenin hayatı yok edici eğilimler taşıdığına işaret inanmakta ve bu nedenle yönetime dayalı tüm toplumsal sistemleri reddetmektedir (Ward, 2004, s. 3). Dolayısıyla bir toplum herhangi bir yönetim olmadan da eksiksiz bir biçimde varolabilmektedir (Kropotkin, 2005, s. 56-57). Godwin, malların gönüllü paylaşımı temelinde otoritenin minimuma indirildiği merkezsizleştirilmiş bir toplum tahayyülü arzulanmıştır (Woodcock, 1996, s. 66-67). "İnsan rasyonel bir varlıktır" öğretisinin savunucusu olarak, aklın mutlak egemenliği ve sonsuz bilgeliğine inanmış ve hiçbir iç ve dış zorlamanın akli engellemeyeceği bir toplumsal durum aramıştır (Arvon, 2007, s. 34).

3. 1. 2. Max Stirner (1806-1856)

Stirner'in adıyla anılan bireyci anarşizm, sosyalizmin liberal eleştirisini en uç noktaya vardırılmakta ve sosyalistlerin istediği katı toplumsal ve siyasal örgütlenmeyi bireyin özerkliğine yer vermemek ve bireyi ezmele suçlamaktadır (Arvon, 2007, s. 11). Stirner, 1844'de yayınlanan *The Ego and His Own* adlı eserinde temel hareket noktasını oluşturan bireycilik düşüncesini somutlaştırmıştır. Zira eserinin girişinde de insanlığın salt kendi çıkarları için çalıştığını; temel meselesinin egoist bir dava üzerine kurulu olduğunu vurgulamış, "tıpkı Tanrı gibi, kendi davamı da kendim üzerine kuruyorum" diyerek bu düşüncesini desteklemiştir (Stirner, 2013, s. 16-17). Bireycilikten hareket ettiği için, bireysel özgürlüklerin kazanılmadığı sürece özgür olamayacaklarının altını çizen Stirner, (2013, s. 209) bu özgürlüğe kavuşa-

bilmek için, bireyi baskı altına alan tüm unsurlardan kurtulması gerektiğine inanmıştır. Dahası bu baskıcı unsurların olduğu sözümona özgürlüğün bireye hiçbir fayda sağlamayacağını, diğer bir deyişle özgürlüğü kullanmayı bilmeyenler için bu özgürlüğün hiçbir anlam ifade etmeyeceğini de eklemiştir (Stirner, 2013, s. 194). Bireyler kendisini topluma kurban ettiği için kendi benliklerini bulamamıştır. Bu nedenle devlet kötüdür ve devlet baskısı bireyi uysallaştırdığından, birey devlette kendi düşmanını bulmalıdır (Demirci, 2002, s. 156). Ayrıca devletin hangi türde olduğu da mühim değildir Stirner'a göre. Zira monarşi de olsa, cumhuriyet de olsa devletin her biçimi bireyi baskılar; birey üzerinde egemen güç uygular (Stirner, 2013, s. 279). "Devlet ve Ben birbirimize düşmanız. Bu "insan toplumunun refahı ve mutluluğu bir egoist olarak Beni hiç ilgilendirmiyor, Ben ona hiçbir fedakârlıkta bulunmam, sadece onu kullanırım; ama onu tam anlamıyla kullanabilmek için, onu kendi mülküm, kendi yaratığım haline getirmeye çalışırım; yani onu imha edip yerine Egoistler Birliği kuranım" (Stirner, 2013, s. 222) diyerek faydacı bir bakış açısıyla devletten kurtulmanın bireyi özgürleştireceğini ifade etmiştir.

3. 1. 3. Pierre Joseph Proudhon (1809-1865)

Proudhon, 1840'da *Mülkiyet Nedir* adlı eserini yayımladıktan sonra anarşizmin teorisyenleri arasında yer edinmiştir (Curan, 2007, s. 24). Proudhon'un fikirleri adalet, eşitlik ve özgürlük kavramları üzerine şekillenmiştir (Proudhon, 2010, s. 18). Eserinin başlığını da taşıyan "mülkiyet nedir" sorusuna "mülkiyet hırsızlıktır" cevabını vererek özel mülkiyeti reddetmiştir (Proudhon, 2010, s. 15). Zira Proudhon'a (2010, s. 97) göre mülkiyet hakkı yeryüzündeki kötülüğün başlangıcıdır ve varlığından bu yana insanlığa tebelleşmiş bir haktır. Dahası mülkiyet eşitlik, özgürlük ve emniyet gibi bizimle birlikte doğup-ölen mutlak haklardan değil; toplum dışında yasa yoluyla işleyen bir haktır (Proudhon, 2010, s. 55). Mülkiyetin olanaksız olduğuna dair bir önerme sunmuş; mülkiyeti tefecilikle emekçiyi soyan ve onu yavaşça yorgunluktan öldüren bir şey olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla mülkiyet soygun ve cinayetle açıklanan bir kavramdır (Proudhon, 2010, s. 178). İnsanın insan tarafından sömürülmesi ve despotluk mülkiyetin iki temel sonucudur. Zira Proudhon'un anarşizm açıklamaları da bu iki sonuç üzerinden olmuştur. Buna göre insanın lider seçme eğilimi ailede başlamış, bu eğilim doğrultusunda o lideri takip ederek bunu toplumsal yaşam düzeyine yaymıştır. Ancak Proudhon toplumsal bilgiye atıfta bulunarak, insanın insan üzerindeki egemenliğinin, toplumun ulaştığı entelektüel gelişmişliğiyle ters orantılı olduğunu da eklemiştir. Nihayetinde iradenin egemenliği,

akıl egemenliğine boyun eğecek ve bilimsel bir sosyalizm içerisinde tarihe karışacaktır. Mülkiyet ve krallık, dünyanın başından beri çöküş içerisinde; insanın adalet ve eşitlik peşinde koşması gibi toplum da düzeni anarşide arayacaktır. Dolayısıyla anarşi efendilerden, egemenlerden kurtulmaktır (Proudhon, 2010, s. 259-266).

3. 1. 4. Michael Bakunin (1814-1876)

1.Enternasyonal’de Marx ile tartışma içinde olan Rus devrimci Bakunin’e göre “sosyalizm olmadan özgürlük” ayrıcalık ve adaletsizlik, “özgürlük olmadan sosyalizm” ise kölelik ve barbarlık demektir (Ward, 2004, s. 5). Bakunin’in anarşizmi Stirner’inkinden farklı olarak tek başına bireyin özgürlüğünü tam anlamıyla gerçekleştirmesi için yeterli değildir, ancak bütün topluma evrensel bir özgürlük yaşatılırsa özgürlük gerçekleşmiş olur (Arvon, 2007, s. 61). Bakunin’in ile birlikte gelişen kolektivist anarşizmde toplum, devletin ortadan kalktığı ve işçi birlikleri şeklinde örgütlendiği, ortak mülkiyet ilkesine dayanan bir yapıyı temsil etmektedir (Walter, 2002, s. 58). Bakunin’e göre “insan doğal yasalara dışsal bir irade tarafından dayatıldıkları için değil, yalnızca bizzat kendisi bunları olduğu gibi tanıyıp kabul ettiği için itaat ettiği sürece özgürdür” (Bakunin, 1999, s. 33). Yani insanlar kendi haline bırakılırsa –ki o zaman baskı, tahakküm ve sömürü olmayacaktır– insanlar akıl yoluyla bu yasaları keşfedecek ve onlara uygun davranarak özgür olacaktır (Benlisoy, 2007, s. 363). Bakunin, Marx’ın öngördüğü devrimci diktatörlüğün mevcut devletleri reddetme nedeni olarak, Marx’ın öngörüsünün bu devletlerin yerini almak istemesini göstermektedir. Bakunin’e göre ise Marx’ın öngördüğü bu devrimci diktatörlüğün mevcut devletlerden tek farkı görüntüsüdür (Bakunin, 2006, s. 178). Oysa “nerede devlet varsa orda kaçınılmaz olarak tahakküm ve dolayısıyla kölelik vardır. Açık veya kamufle edilmiş köleliğe dayanmayan bir devlet düşünülemez” (Bakunin, 2006, s. 235). Devlet, halkı köleleştirme ilkesine dayanmaktadır (Bakunin, 2006, s. 10) bu nedenle devlet zordadır. Oysa halkın ihtiyacı tabandan tavana doğru ve en önemlisi de devletten bağımsız bir şekilde örgütlenmektir (Bakunin, 2006, s. 29). Zaten toplumsal evrimin seyri anarşizm yönündedir ancak bunun anlaşılması için halkı eğitmek yeterli değildir; bunun yanı sıra anarşizm önünde duran kuramsal engeller kaldırılmalıdır ve bunun için de şiddet kullanılmalıdır (Demirci, 2002, s. 158). Bakunin’in toplum modeli, toplumumdaki tüm bireylerin yeteneklerini geliştirebilecekleri, mümkün olduğunca eşit araçlara ulaşabilmelerinin sağlandığı, kendi emekleri kadar toplumsal zenginliğe katılmalarını sağlayan bir yapı kurgulanır (Tüzen, 2002, s. 127).

3. 1. 5. Lev Tolstoy (1828-1910)

Tolstoy, her ne kadar anarşizm literatüründe yer alan pek çok yazıda anarşizmin kurucuları arasında gösterilmese de, anarşizme yakınlığı ve anarşizme sempati duyan görüşlerini açıklamıştır. Anarşist kuramcılarının temel hareket noktası olan Fransız Devrimi kaynaklı toplum-devlet arasındaki ilişki ve karşıtlık Tolstoy tarafından ele alınmamışsa da O, İncilin gerçek ruhunu yaşatmak istediğini belirtmiştir (Arvon, 2007, s. 63). Rus romançı Tolstoy, bilhassa siyasi yazılarında modern medeniyetin yıkıcı ve yanlış yönlerini belirlemiş ve kurtuluşun ise ancak dini kurallara uyulması ve Rus Köylülerin basit ve mütevazı bir hayat biçimlerine dönmesiyle mümkün olduğunu vurgulamıştır. Tolstoy'un bahsettiği komünlerin en temel özelliği şiddet karşıtlığıdır. Zira ona göre Hristiyanlığın hayat felsefesinde "her ne sebeple olursa olsun hiç kimse bir başkasına şiddet uygulamamalıdır" ilkesi vardır (Heywood, 2013, s. 208-209). Dolayısıyla devlet ve Hristiyan öğretisinin uygulamasının uyuşmazlığı söz konusudur. İsa'nın bahsettiği Tanrı'nın oğulları arasındaki eşitlik siyasal hiyerarşide yoktur. Dahası, Hristiyan aşkı, her devletin "başvurmak zorunda olduğu" şiddet eylemleriyle hiçbir zaman uyuşmaz (Arvon, 2007, s. 67). İşte tam da bu noktadan hareket ederek anarşizme sempati duyan Tolstoy'a göre bütün devletsel örgütlenmelere karşı çıkılmalıdır. Tolstoy'a göre devlet dört temel araç vasıtasıyla varlığını sürdürebilir: birincisi, din ve yurtseverliğin birey üzerinde uygulanması, ikincisi vergilerle devlet temel görevleri halkı köleleştirmek olan memurları besler; diğer bir deyişle suistimal yapar. Üçüncü araç baskıdır. Baskı yoluyla devlet mutlak saygı duyulması gereken ve halkın onu kutsal kabul etmesi beklenen bir olgu olarak gösterilir. Son olarak ise devletin baskısını devam ettirebilmesi için zorunlu askerlik hizmetini araç olarak kullanmasıdır (Arvon, 2007, s. 67-68).

3. 1. 6. Pytor Kropotkin (1842-1921)

Kropotkin, anarşizme bilimsel olarak yaklaşmakla birlikte (Kropotkin, 1999a, s. 69), bilimsel yöntemin zaman zaman yanlış varsayımları olduğunu da kabul etmiştir. Fakat ona göre önemli olan bu yöntemin hataların fark edilerek düzeltilebileceği bir içeriğe sahip olmasıdır (Kropotkin, 2003, s. 43).

Kropotkin, insanların hayatta kalmak için birbirleriyle mücadele etmek zorunda olmadığını, aksine karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan bir dürtüye sahip olduklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla burada, Sosyal Darwincilerin var olmak için mücadele etmek gerekir tezi karşısına, var olmak için yardım etmek gerekir tezini ortaya koymuştur. Bu nedenle insanın özü itibarıyla bencil olmadığını, toplumsal bir varlık olduğunu anlatan Kropotkin,

insanın yardımlaşmacı dürtüyü her zaman içinde taşıdığını ve olumsuzlanan devlet karşısında toplumu bir arada tutucu güç olarak yıkabileceğinin altını çizmiştir (Kropotkin, 1991, s. 72-74). Zira *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı eserinde de “elime bir kova su alıp komşumun alevler içindeki evine koşmamı sağlayan şey, duyduğum sevgi değil; bu, daha belirsiz olsa da çok daha yaygın bir duygudur: Dayanışma ve insan sosyalliği içgüdü” cümleleriyle bu düşüncesini kanıtlamaya çalışmıştır (Kropotkin, 2001, s. 9). Dolayısıyla kitlelerin barış ve karşılıklı dayanışma içinde yaşamasını mümkün kılan, iktidarın baskısı değil, anarşizmin geleneğidir (Kropotkin, 2003, s. 33).

Devletin doğal dengeyi bozduğu için kaldırılmasını öğütleyen Kropotkin (Cantzen, 1994, s. 25), bunun radikal bir halk devrimi ile ortadan kaldırılmasını istemiştir (Tüzen, 2002, s. 130). Ayrıca devletin, özel mülkiyetin ve dinin, işbirliğini ve yardımlaşmayı engelleyen kurumlar olduğunu ve bu nedenle de işbirliği önünde büyük engel oldukları için bunların kaldırılması gerektiğinin üzerinde durmuştur (Burns, 1984, s. 41). Fakat Kropotkin’e göre yıkmak yeterli değildir, inşa etmeyi de bilmek gerekmektedir. “Anarşi, otoriteyi her cephesiyle yok etmeye çalıştığında, yasaların yürürlükten kaldırılmasını ve bu yasaları dayatmaya yarayan mekanizmaların yıkılmasını talep ettiğinde, tüm hiyerarşik örgütlenmeyi reddettiğinde ve özgür anlaşmayı savunduğunda aynı zamanda toplumsal geleneklerin değerli çekirdeğini de korumaya ve genişletmeye çalışır, bu çekirdek yoksa hiçbir insan ya da hayvan topluluğu varlığını bile sürdüremez” (Kropotkin, 2005, s. 38). Zorbalığın olmadığı bir toplumu yeniden yaratmak için ise yeni bir eylem planı, yeni bir örgütlenme ve yürütme birimleri gereklidir. Halk devletle hiçbir ilişkiye girmeden kendi özgür federasyonlarını kendisi yaratacaktır (Kropotkin, 1999b, s. 122-123). Kropotkin’in (2003, s. 12125) tasarısı özgür köy ve kent komünleri ile zanaat birliklerinin sıkı ilişkide olduğu, birbirini bir ağ gibi çevrelemiş birliğin tüm toplumsal ihtiyaçları karşıladığı bir federasyondur. Ancak bu şekilde insanlar mutluluğa kavuşabilir ve hayatları anlamlı bir şekilde dönüşebilir.

3. 2. Ekolojizme Radikal Bir Bakış: Eko-Anarşizm

Anarşizm ile ekolojik hareket birbirinden büyük oranda etkilenmiştir. Çünkü her ikisi de “tüketici kapitalizmin uzun dönemli sürdürülemezliğini, bireysel sorumluluk gereğini ve kolektif hareketin gerçekten de işe yaradığını kabul etmektedir” (Purkis ve Bowen, 1998, s. 13). Daha önce de değinildiği üzere anarşizmin kapitalizm ve aydınlanma eleştirisinden hareket eden eko-anarşizmin anlaşılabilmesi için öncelikle kapitalist üretim sürecine ve onun insan-doğa ilişkisinde yarattığı tahribata değinmekte fayda vardır.

Fakat ekolojik krizlerin kaynağıyla ilgili yapılan temel hata, kapitalizmden ziyade teknolojiye odaklanmaktır. Oysa Çoban'ın (2012, s. 99-100) da belirttiği üzere toplum-doğa ilişkisini belirleyen teknoloji değildir, toplumsal yapılar ve sınıf ilişkileridir. Teknolojinin bu konudaki işlevi, toplum-doğa ilişkisini görünür kılmaktır. Dolayısıyla kapitalizmin kendisini hedef almak yerine teknolojiye odaklanmak bir nevi gölgelerle savaşmak anlamına gelmektedir. Bu durum tam da Bahro'nun altını çizdiği gibi ekolojik sorunların salt doğayla ilgili bir sorun olmayıp, insanlığın doğayla ilişkisindeki sorunlarda aranmasını gerektirmektedir (Bahro, 1997, s. 26). Wallerstein (2003, s. 87-95) de bugün içinde bulunulan durumun tarihsel kapitalizmin yapısal sorunlarından biri olan ekolojik bunalım olduğunu; ekolojik bunalımın da sınırsız sermaye birikimi sağlayabilmek için her şeyin metalaşma sürecine dahil edildiği kapitalist dünya ekonomisinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Fakat, kapitalist sistemin de bir bunalım dönemine girdiğini ve sermaye birikimi sürecinde üç nedenden ötürü engellerin oluşmaya başladığını düşünmektedir: Demokratikleşme, kırsallıktan çıkma ve ekolojik sorunlar. Hepsi birbiriyle ilişkili olan bu üç neden, pastadan giderek daha fazla sayıda insanın pay almak istemesi ve bunun da doğal kaynaklar üzerinde daha fazla baskı kurması sonucunda daha çok üretim yapılmasıyla; kırsallıktan çıkma ise dünyanın hızla kentleşmesinin sonucu olarak işgücü arzının sınırlanması bunun da işçi ücretlerini yükselterek maliyetleri artırması şeklinde açıklanmıştır (Wallerstein, 2003, s. 87-95).

Kapitalizm, "özel mülkiyete, emek sömürüsüne, artık değere, artık nüfusa, sermaye birikiminin sürekli kılınmasına, bunu olanaklı kılmak üzere üretim ve tüketimin sürekli büyümesine, bu büyümeyi olanaklı kılan teknolojik gelişmelerle desteklenmiş doğal kaynak sömürüsünün artmasına ve yaygınlaşmasına dayanan bir üretim tarzıdır". Dolayısıyla kapitalizm tüm bu unsurlarıyla birlikte ekolojik bir sorundur (Çoban, 2012, s. 100). Schumpeter'in yazdığı gibi büyümenin olmadığı kapitalizm oksimorondur (contradictio in adjecto). Bu nedenle yeterli olana odaklanan bir ekonomik yapı ihtiyacı gün geçtikçe daha da belirginleşmektedir (Foster, 2010). Bahro (1996, s. 146-147) da benzer şekilde "taş devri ekonomisi"ne atıfta bulunmaktadır. Kastettiği şey toplayıcı döneme geri dönmek, üretimin yapılması değil fakat, toplumun ona bağımlılığının kırılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, doğayı değiştirmeden gerçekleştirecek bir üretim sürecidir. Buna karşın yapılan temel yanlış, ekolojik açmazın kapitalizm kaynaklı olmasına karşın, çözümün yine kapitalizm içinde sunulmasıdır. Yani, "sermaye çıkarlarıyla uyumlu olan perspektiflerden farklı bir yaklaşıma gereksinim vardır" (Çoban, 2012, s. 93). Görüldüğü üzere, kapitalizm-ekolojizm ilişkisinde, kapita-

list üretim tarzının yarattığı tahribatı çözümlmek için yapılması elzem olan şey radikal-köktenci bir eylemle harekete geçmektir. Bu radikal eylemlilik halini anarşizmde bulmak mümkündür. Nitekim, klasik anarşizmin devlete, otoriteye, özel mülkiyete ve kurumsallaşmış tüm yapılara karşı sergiledikleri tavra paralel olarak, eko-anarşistler ekolojik krizin kaynağını varolan kapitalist sistemde ve hiyerarşide aramaktadır. Fakat hiyerarşi sadece ekonomik ve politik sistemleri değil, kültürel, geleneksel ve psikolojik itaat ve komuta sistemlerini de kapsamaktadır. Yani yaşlıların gençler, erkeklerin kadınlar, bürokratların kitleler, kentlin kır; aklın beden, araçsal akılcılığın ruh, toplum ve teknolojinin doğa üzerindeki otoriter ve tahakkümcü yapılarını da içermektedir (Bookchin, 1994a, s. 81-82). Ekolojik anarşizm, insan ve doğayı bütüncül bir bakış açısıyla ele almakta ve tam da bu nedenle otoritenin varlığı bu bütüncüllüğe engel yarattığı için, otoritenin doğal düzeni değiştirdiği varsayımından hareket etmektedir. Bu bakış açısıyla anarşistlere göre ekoloji alanında alınması gereken önlemler tıpkı ekonomi alanındaki gelişmelerde söz konusu olduğu gibi siyasal ve sosyal özgürleşme hedeflerini göz ardı etmemeli ve devletçi otoriter egemenliği meşrulaştırıcı bir ideolojik gerekçeye dönüştürmemelidir (Cantzen, 1994, s. 269).

Ekolojik krize çözüm yollarının anarşist düşünce içinde yer bulmasını klasik anarşistlerde de bulmak mümkündür. Söz gelimi yeşil hareketin öncüleri Kropotkin'in *Fields, Factories and Workshops* (1899) adlı eserinden ilham almış ve anarşist toplumun el ve zihin emeğinin birlikteliği ile tarım ve endüstrinin merkezleştirilmesi yani küçük ölçekli desantralize sanayinin verimliliği noktasında hemfikir olmuşlardır (Ward, 2004, s. 90). Dolayısıyla eko-anarşistlerin ekolojik krize alternatif olarak sundukları toplum, ekolojik değerlerle birlikte yeniden ele alınan ve bu doğrultuda ekolojik olarak yeniden biçimlendirilen bir toplumdur. Bu nedenle eko-anarşistlerin ekolojik toplumu, hiyerarşinin olmadığı, küçük ölçekli ve buna bağlı olarak bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine olanak tanıyan bir toplumdur (Turan, 2002, s. 214). Esasında bu toplum anarşistlerin benimsedikleri ve karşı çıktıkları temel ilkelerle paralellik göstermektedir. Bireycilik yahut kolektivizm, eşitlik, gönüllülük, federalizm, desantralizm, kırsal yaşam, karşılıklı yardımlaşma anarşistlerin savundukları değerler iken, kapitalizm, büyük ölçekli gelişme ve yapılanma, hiyerarşi, merkezi yönetim, kentsel yaşam, uzmanlaşma ve rekabetçilik şiddetle karşı çıktıkları değerlerdir (Cook, 1990'dan akt, Pepper, 1993, s. 153). Bu ilkelere bağlı olarak mevcut, siyasal, toplumsal ve ekonomik sistemin eleştirisini sunan anarşizme göre insanın kendisine ve doğaya yabancılaşması/yabancılaştırılması ve bunun tahakküm yoluyla

gerçekleştirilmesi insanın insanla olan ilişkisini zedelerken aynı zamanda insanın doğayla olan ilişkisini de koparmıştır (Gorz, 1995).

Eko-anarşizmin ekolojik toplumunu kurma çabaları ilk olarak baskı, otorite ve tahakkümle mevcut sistemde engellenen özgürlük kavramına açıklık getirmek olmuştur. Eko-anarşizme göre “özgürlükle yalnızca eşitsizlerin eşitliği değil, öznellik, teknik, bilim ve etik kavramlarımızın genişlemesi ve aynı zamanda tarihlerinin ve gelişimlerinin farklı aşamaları boyunca sağladıkları anlayışların tanınması kastedilir” (Bookchin, 1994a, s. 495). Baskının ve tahakkümün olmadığı küçük ölçekli ve karşılıklı yardımlaşma ilkesine sadık kalarak oluşturulan ekolojik bir toplumda bireyler özgür olacakları için, “doğa üzerinde insanın, kadın üzerinde erkeğin ve toplum üzerinde devletin tahakkümü” (Bookchin, 1996a, s. 20-21) söz konusu olmayacaktır. Ayrıca bu tür topluluklarda hayat, doğaya yakın olmakta ve her topluluk mümkün merteye kendi kendine yetmeye çalışmaktadır (Heywood, 2013, s. 276).

Tek bir anarşizmden bahsetmek nasıl olanaksızsa, yine tek bir eko-anarşizmden bahsetmek de mümkün değildir. Örneğin Eckersley eko-anarşizmi “sosyal ekoloji” ve “eko-komünalizm” olarak iki biçimde incelemiştir. Ona göre sosyal ekoloji, çevresel bozulmaların sosyal boyutuna odaklanarak, hiyerarşi barındırmayan ilişkileri savunmaktadır. Eko-komünalizm ise insan doğa arasındaki ilişki ve işbirliğini vurgulayarak; kendi kendini yöneten komünleri savunmaktadır. Eko-komünalizm de kendi içinde iki ayrı akıma bölünmektedir: Anarko-primitivizm ve bio-bölgecilik. Anarko-primitivizm, gelişmiş modern toplumla tüm bağlantıların kesilmesini ve modern olmayan eski yaşam tarzına geri dönülmesini salık vermekte; bio-bölgecilik ise küçük ölçekli üretim, desantralizasyon, kültürel/biyolojik farklılık ve uygun teknoloji kullanımından hareket etmektedir (Pepper, 1993, s. 162). Dolayısıyla farklı düşüncelerden beslenen birden çok eko-anarşizm olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Eckersley yapılan ayrıma karşın bu iki eko-anarşist akım arasında birtakım benzerliklerin de olduğuna dikkat çekmektedir. En başta her iki akım da modern devletten kopulması gerektiğini vurgulamakta ve merkezi olmayan yerel topluluklara öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bir başka benzerlik her iki akımın da anarşizmin salt ekoloji ile uyumlu siyasal bir felsefe olmadığı; aynı zamanda ekoloji ile temellendiği düşüncesini savunmasıdır. Her iki akım da belli türde bir egemenlik biçimine değil, doğa üzerinde varolan tüm egemenlik biçimlerine karşı çıkmaktadır. Ayrıca her ikisi de yeşil politikanın uygulanması noktasında araç ve amaçlar arasındaki dengeyi gözetmektedir (Turan, 2002, s. 215).

3. 2. 1. Sosyal Ekoloji

Anarşizm her ne kadar içerik olarak ekolojik unsurları barındırsa da esasında ekolojik düşünce ile anarşizm arasındaki benzerliklerin ortaya çıkarılması ve anarşizme ekolojik unsurların eklenmesi Murray Bookchin aracılığıyla olmuştur. İnsanlığın doğayı sömürmesini insanın insan üzerindeki tahakkümü ve sömürüsüyle açıklayan Bookchin (1994a, s. 79), bu sömürü ve tahakkümü erkeğin ataeril ailede kadını sömürmesi ve hükmü altına almasına dayandırmaktadır. Toplumsal tahakküm sonucu ortaya çıkan hiyerarşiler, sınıflar, mülkiyet biçimleri ve devletçi kurumlar da insanlığın doğayla ilişkisine taşınmış ve bu durum insanın insana ve insanın doğaya yabancılaşmasıyla sonuçlanmıştır (Bookchin, 1996a, s. 45). Bookchin'in sosyal ekolojisi, doğayı merkeze alan "derin ekoloji" ve insanı merkeze alan "insan-merkezci" diğer yaklaşımlardan oldukça farklıdır. Sosyal ekoloji kimi bilim insanlarıncı "radikal ekolojik hümanizm" olarak da adlandırılmakta (Çalgüner, 2003, s. 21) ve insanlığın ve doğanın kurtuluşunun tek şartının ekolojik bir toplumun kurulmasıyla olacağını altını çizmektedir. Dolayısıyla Bookchin'in yazmış olduğu eserlerde "ekolojik krizin toplumsal kaynaklarına ilişkin tutarlı bir görüş getirmek ve toplumu akılcı çizgilerle yeniden yapılandırmak için eko-anarşist bir projenin sunulması" (Bookchin, 1994a, s. 26) gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Bookchin büyük oranda Kropotkin'den etkilendiği için (Curan, 2007, s. 162) sosyal ekolojii oluştururken Kropotkin'in kolektivist anarşizminden esinlenmiştir. Bookchin de Kropotkin gibi insanı salt bir akıl varlığı olarak kavramamış, bir doğa tarihinin ürünü olan doğal bir varlık olarak ele almıştır. Nitekim bu da insan ile doğanın bağımlılığına işaret etmekte (Cantzen, 1994, s. 241) ve yine doğanın sömürülmesinin ve tahakküm altına alınmasının bu bağımlılığın göz ardı edildiğinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Nihayetinde ekoloji de "canlıların birbirine bağımlı olduğu ve doğal düzenin istikrarını sürdürmede tamamlayıcı rol oynadığı ekosistemlerle ilgilenir" (Bookchin, 1994a, s. 83). Ayrıca pek çok anarşistin üzerinde uyumlaştığı nokta ekolojik bir toplumun kapitalizm ve onun istekleri ile sürekli büyüyen pazarlarla uyumsuz olduğudur (Ward, 2004, s. 94). Çünkü kapitalist sistemin dayattığı toplumun aksine ekolojik bir toplum "hiyerarşinin yerini karşılıklı bağımlılığın aldığı ve beraber çalışma, bakım, işbirliği, güvenlik ve sevgi gibi derinden hissedilen biyolojik ihtiyaçların karşılandığı, özgürlüğün doğanın, bireyselliğin toplumun karşısında yer almayacağı bir organik öz" temelinde kurulacak yeni bir toplumsal yapılanma olarak kurgulanmıştır" (Bookchin, 1994a, s. 455-456).

Bookchin'e göre (1996b, s. 106-109) sosyal ekoloji, "toplumun ve insanlığın doğal özünü uyandırmak, genişletmek ve ona etik bir içerik katma sorumluluğunu üstlenir". Dolayısıyla sosyal ekoloji insanı ya da doğayı merkeze almadan bütüncül bir bakış açısı sunarak her birinin bütünselliğini yadsımadan toplumsal olanı ekolojik olanla birleştirerek, her ikisinin de ayırt edici niteliklerini yeniden kazandırmaya çalışır. Esasında sosyal ekolojiyi bu kadar önemli kılan da, doğada ve toplumda hiyerarşi lehine hiçbir şeyi savunmaması (Davidson, 2009, s. 67) ve birini ötekenden yine hiyerarşiye yol açacak bir savunu yapmamasından kaynaklanmaktadır.

Bookchin'in sosyal ekolojisi sadece toplumsal tahakkümü yaratan kurumları ortadan kaldırmakla yetinmemekte, aynı zamanda ruhu ele geçiren hiyerarşik yönelimi de kökten ortadan kaldırmayı salık vermektedir (Bookchin, 1994a, s. 482). Dolayısıyla Bookchin'in ekolojik topluma ulaşmak için önerdiği devrim, sadece politik kurumları ve ekonomik ilişkileri değil, bilinçleri, hayat tarzını, erotik arzuları ve hayatın anlamına dair yaklaşımları kapsamalıdır (1994b).

Marksist ve anarşist bir gelenekten gelen Bookchin, 1970'lerden itibaren her ne kadar sosyal ekoloji kavramıyla özdeşleştirilmiş olsa da, son çalışmalarında bu düşüncesinden uzaklaştığı görülmektedir. Zira son çalışmalarında liberter belediyeçilik olarak adlandırdığı, doğrudan demokrasi uygulamasının hayata geçirileceği halk meclislerinin oluşturulmasına dayanan konfederalizme odaklanmıştır (İmga, 2009, s. 77). Bookchin, ekolojik krizin çözümü için tek yolun ekolojik bir toplum yaratmak olduğunun altını ısrarla çizmekte ve bu toplumun yaratılmasının bir tercih değil artık bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Bookchin'e göre ekolojik toplum (1996a, s. 72), "kapitalist teknoloji ve burjuva toplumunun tarihsel gelişiminin özellikleri olan makineler ve emeğin en ince ayrıntılarına kadar belirlenmesi, kaynakların ve insanların devasa endüstriyel teşebbüsler ve kentsel birimlerde yoğunlaştırılması, yaşamın katmanlara bölünmesi ve bürokratikleştirilmesi, kentin kırdan ayrılması, doğanın ve insanların nesneleştirilmesi şeklindeki tüm eğilimlerin kökten tersine çevrilmesini gerektirir. Bana göre, bu kapsamlı tersine çevirme, kentlerimizi âdemi merkezileştirmeye başlamamız ve içinde yer aldıkları eko-sistemlerin kalıbına tam anlamıyla uyum sağlayan tümüyle yeni eko-cemaatler kurmamız gerektiği anlamına gelir. Burada âdemi merkezileştirmenin insanları kırsal kesimde tecrit edilmiş aile işletmelerine ya da yaşamsal bile olsa karşı kültür komünlerine dağıtmak anlamına gelmediğini, aksine kentsel geleneğin sakinlerinin kavrayabileceği ve idare edebileceği bir kenti ifade ettiğini belirtir."

Bookchin'e göre (1999b, s. 330-332) ekolojik toplumda; yerel ekonomik yapının hakim olduğu bir toplumda, özyönetime uygun olarak ekonomi yurttaşlar tarafından yönetilmelidir. Böylece ekonomi kamusallaşacak ve halkın ihtiyaç duyduğu ürünlere, çalışma kapasitelerinden bağımsız olarak ulaşabileceklerdir. O'na göre; "ekoloji hareketi, kapsamlı bir devrim fikrine olan ihtiyacı radikal bir biçimde göz önüne almaksızın, sadece kirlenme ve koruma ile ilgili reformlarda, yani sadece çevrecilikte takılıp kaldığı takdirde, mevcut doğa ve insan sömürüsüne dayalı sistemin emniyet supabı olmaktan öte gitmeyecektir" (Bookchin, 1996a, s. 48). Bir toplum ne kadar "yeşil" olursa olsun, ekolojik bir bakış açısının gerekliliğine ne kadar kafa yorarsa yorsun, gerçek bir ekolojik topluma ulaşmak, derinlikli bir yapısal dönüşümle mümkün olabilecektir. Bu dönüşüm de rekabet yerine yardımlaşmayı, kar yerine paylaşımcılığı ve karşılıklı mutabakata dayanan ilişkileri geliştirmeyi gerekli kılmaktadır (Bookchin, 1999a, s. 11-12). Dolayısıyla bu yapısal dönüşüm mevzuuna ne geleneksel sosyalist görüş ne de anarşizm yaklaşabilmektedir. İkinin de büyük bir kısmı günümüze uygulanmaktan uzaktır. Zira Marx'ın, Proudhon'un ve Bakunin'in fikirleri 19. yüzyıla ait olduğundan artık liberter ideolojiye ihtiyaç vardır. O dönemi günümüze uyarlamaya çalışmak safdil bir inançtan öteye gidememektedir. Devlet yaratmak, iktidarı halktan uzaklaştırarak farklı bir mekanizmaya oturtmak anlamına gelmektedir. Tarih boyunca da hiçbir devlet kendisini ortadan kaldırmamış ve zamanla bir suç şebekesine dönüşerek asgari sınırlarını aşmıştır. Dahası temel sorun devletin konfederasyona dayalı bir politikayı devre dışı bırakmasından kaynaklanmaktadır (Bookchin, 1999a, s. 15-16; Danek, 2004).

Bookchin, ekolojik toplumunda siyasi, sosyal ve ekonomik yapının adem-i merkeziyetçi bir görünüme sahip olması gerektiğinin altını çizmektedir. Modern anlamda Kropotkin'in formüle ettiği "yüz yüze demokrasi" ve "popüler özyönetim" (Bookchin, 1996a, s. 97), doğrudan eylemin en ileri biçimini oluşturmaktadır (Bookchin, 1994a, s. 481). Burada temel sorun halkın güç kazanacağı bir şekilde toplum yapısını değiştirmektir ki bunun yolu da yüz yüze demokrasi yaratmanın en mümkün olduğu yerler olan belediyelerden geçmektedir. Bu doğrultuda yerel hükümetler, halk meclislerine dönüştürülmelidir. Bu meclis sınıf yönetimi ya da sömürü aracı olan devletle karıştırılmamalıdır zira burada söz konusu olan halkın güç sahibi olduğu yapılarıdır (Danek, 2004). Sonuç itibariyle toplumsal hayatın her alanından hiyerarşi ve tahakkümün silinmesi, doğrudan demokrasi ve seçmen yerine halkın halk olarak görüldüğü bir yapı sayesinde toplumsal meseleler, tıpkı

bireysel meselelerin yönetilmesi gibi doğrudan yönetilecek ve özgürlükçü kurumlar oluşturulabilecektir (Bookchin, 1994a, s. 478-479).

3. 2. 2. Anarko-Primitivizm

John Zerzan ile anılan, anarşizmin ilerlemeciliğine ve teknolojinin akıl almaz gelişimine şiddetle karşı çıkarak bu içinde bulunulan teknoloji çağının terk edilmesi gerekliliğine vurgu yaparak modern öncesi yaşama geri dönme çağrısı yapan “anarko-primitivizm”, bir yandan özgürlükle insanların mükemmelleşmesini ve yeteneklerini sonsuz bir biçimde geliştirilmesini vurgulayarak ilerlemeci bir yaklaşım sergilerken, öte yandan basit, saf, karmaşıklaşmamış kırsal yaşama ilişkin bir nostaljiyi de barındırmaktadır. Bu durumda anarşistlerin bir gözü bilimsel ilerleme ve gelişmede iken, diğer gözleri ise ilkel toplumların devletsiz yaşamında, ortaçağın kır ve kent komünlerindedir (Benlisoy, 2007, s. 396).

Toplumsal ekolojiji kavramsallaştırarak ekolojik krizin çözümü adına yeşil hareketi önemli ölçüde yönlendiren Bookchin, ekolojik krizin kökenini tahakkümde aramış ve ekolojik toplumunu oluştururken ilerlemeci bir bakış açısıyla hareket ederek teknolojiji yadsımadan doğaya zarar vermeyecek eko-teknolojilerin kullanımı önermiştir. Anarko-primitivist düşünce ise ilerlemeciliğe şiddetle karşı çıkarak geçmişe dönmeyi hedeflemiştir. Ekolojik krizi yine tahakkümle açıklayan anarko-primitivizm tahakküm kaynağını ilerlemeci anarşistlerden farklı olarak modern uygarlıkla açıklamıştır.

Anarko-primitivizm, genel hatlarıyla uygarlığa ve ilerlemeye karşı anarşist bir eleştiri sunmakta ve avcı-toplayıcılıktan tarımsal hayata geçiş toplumsal tabakalaşmaya, baskıya, yabancılaşmaya neden olduğunu ileri sürmektedir. Varolan ekolojik krizin çözümünü ise endüstri karşıtı, işbölümünün olmadığı, teknolojik örgütlerin terk edildiği bir toplum tahayyülünde bulmuştur (Moore, Tarihsiz). Modern uygarlığın insan doğa ilişkisini bozması ve yabancılaşmaya sebep olması düşüncesinden hareket eden ve anarşizmin geriye dönük boyutunu yansıtan anarko-primitivizm John Zerzan ve Fredy Perlman’ın düşüncelerinde somutlaşmıştır.

Zerzan’a göre “insanlar doğadan kopmadıkları ve iktidar ilişkilerinin bulunmadığı ilkel avcılık-toplayıcılık döneminde milyonlarca yıl özgür bir biçimde yaşamışken, tarıma geçiş ve uygarlığın doğuşuyla birlikte şiddet ve iktidar ilişkileri toplumsal yaşama hâkim olmuştur. Onun için insanın uygarlaşması iktidarın oluşma süreciyle özdeştir” (Benlisoy, 2007, s. 398-399). Bu tarihselliğin kökenini bizzat uygarlığın kendisine dayandıran Zerzan, doğanın tahakküm altına alınmasını insanlığın işbölümü ve evcilleştirme mantığından kaynaklı saplantısıyla açıklamıştır. Keza işbölümü ve evcilleş-

tirmerin başlangıcını “ilerleme virüsü” olarak değerlendirerek bu durumu kaçınılamayacak bir olgu olarak değerlendirmiştir (Zerzan, 2013, s. 6).

Anarko-primivitisler, baskının kökenini modern uygarlıkta bulmaktadır ve tam da bu nedenle yok edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Onlara göre uygarlık, insanları savaşa sürüklemekte, kadına boyun eğdirmekte, nüfusu artırmakta, özel mülkiyeti kuvvetlendirmekte ve hastalıkların yayılmasını hızlandırmaktadır (Moore, Tarihsiz). Dolayısıyla kötülüklerden başka bir şey getirmeyen uygarlık, yine uygarlığı besleyen çağdaş bilim ve bilimin getirisi olan teknoloji yok edilmediği sürece doğayı kurtarmaya yönelik tüm çabalar gereksiz bir uğraştan başka bir şey olmayacaktır.

Zerzan, insanların tarımdan önce doğa içinde diğer canlılarla dengeli bir biçimde yaşadığını fakat tarımla birlikte yaşam tarzının toptan değiştiğini ve yüksek boyutlara ulaşan işbölümünü getirdiğini, bunun da toplumsal hiyerarşinin maddi temellerini kurduğunu, sonuçta ise çevresel yıkıma yol açtığını ifade etmiştir. Ayrıca Zerzan’a göre tarımın önemli bir sonucu da sayının bulunması olmuştur. Sayının gelişimi doğanın efendisi olma hürsünü daha da körükleyerek evcilleştirmeyi beraberinde getirmiştir (Zerzan, 2013, s. 23-24). Yine Perlman da tahakkümden hareket ederek Zerzan’a benzer bir çizgide geçmişe dönüşü savunmuştur. Fakat Perlman tahakkümün ilk olarak doğa üzerinde gerçekleştiğini ifade etmiş ve ona göre devletin oluşmasıyla birlikte bu tahakkümün gerçekleştiğini ifade etmiştir. Zira “Leviathan’ın hayat çalan, doğayı mahveden pençeleri” vardır ve “uygarlık dışı topluluk, bir özgürlükler topluluğudur”. Devletin topluma pranga vurduğunun altı çizilerek bu sürecin sonunun insanlıktan çıkma ve ekokiyım olduğu belirtilmiştir (Zerzan, 2005, s. 4). Perlman devletin ortaya çıkmadan önceki doğa durumunu özgürlükler topluluğu olarak tanımlamaktadır (Perlman, 2006, s. 16) ve uygarlığa geçiş ve ilerlemeye merdiven metaforu ile açıklık getirmektedir. Ona göre merdiven, yani daha yüksek evreler teorisi insanların doğa durumunu neden terk ettiğini açıklamaktadır. Temel sorun nesnelere; tıpkı merdivende olduğu gibi insanı da ve diğer her şeyi nesne olarak görmeye başlama -varlık olarak görmek yerine- yukarılara çıktıkça -ilerleme ile- doğa durumundan uzaklaşmaktadır. Merdiven metaforunu esasında Morgan’ı eleştirmek için kullanmaktadır. “Morgan, ırkçılığını her basamağı ırkçı bir cılayla parıldayan bir merdivenle ortaya koydu... En alt basamağı, bebeklik safhasını “vahşilik” olarak adlandırdı. Bir sonraki basamağı, çocukluk safhasını “barbarlık” olarak adlandırdı. Ve elbette üst basamaklara “uygarlık” adını verdi” (Perlman, 2006, s. 25). Bu şekilde nesneye indirgenen doğa ve insan nihayetinde bir dışkı olarak görülecekti ve en zirve ise uygarlıkla taçlandırılacaktı.

Bookchin ise ilkelcilerden oldukça kaygı duymaktadır. Onların teknolojiyi temel sorun olarak görmelerini de eleştirerek alaycı bir tavırla “çakmaktaşı araçlara ve arayıcı ekonomilere geri dönmeyi arzulayanlar” olarak nitelendirmektedir. Ayrıca bazı ilkelcilerin topluma karşı olduğunu, kişisel özgürlüğe olan tutkularını ve uygarlığın zehirlediği doğal insana ve bozulmamış egoya olan inançlarını eleştirmektedir. Bookchin bu eleştirileri ise artık el değmemişliğin bir efsane olduğu inancı ile yapmaktadır (Danek, 2004).

3. 2. 3. Bio-bölgecilik

Eko-anarşistlerin oluşturmak istediği ekolojik toplum, doğal ve kendi kendine yeterli özelliktedir. Bu özellik aynı zamanda doğal komünleri çağrıştırmakta ve biotik topluluğun bir parçası halini almaktadır (Çalgüner, 2003, s. 22). Bio-bölgecilik olarak adlandırılan bu ekolojik toplum tahayyülü modern toplumların doğadan yabancılaşmasına odaklanan eko-anarşizmin bir kolunu oluşturmaktadır. Bio-bölgecilere göre bölgesel bir birim olarak ulus devletlerin genellikle büyük ölçekli örgütlenmesine karşı çıkarak, ekosistemin kendine has ihtiyaçlarına kendilerinin yeterli cevaplar vereceklerini varsaymaktadır (Davidson, 2009, s. 50).

Bio-bölgecilik akımı Peter Berg’in ismiyle anılmaktadır. Berg başta olmak üzere, bio-bölgeciler “çevrecilik” akımlarını reddederek “Kendilerini gezenin çeşitli bio-bölgelerindeki ekolojik sorunların çözümüne adanmışlardır”. Buna bağlı olarak ekolojik olarak sürdürülebilir, kendi kendine yeten, yöresel doğal kaynaklarla uyumlu bir yaşam biçiminin yerleştirileceği bio-bölgelerin oluşturulması gerekliliğini vurgulamaktadırlar (<http://www.tmmob.org.tr/>). Bio-bölgecilik hem bir düşünce biçimi, hem de bir sosyal hareket olarak farklı sosyal ve kültürel değerleri ve farklı yaşam pratiklerini yansıtmaktadır. Bu nedenle bu akım oldukça geniş bir yelpaze içinde yerel insanlar, yerel bilgi, doğal kaynakları koruma, biyolojik çeşitlilik, yer bilinci, coğrafik yapı, yaşanan yer, global çevre politikaları vb. pek çok konu ile ilgilenmektedir. Bio-bölgecilerin temel felsefesi modern toplumun insanın ekonomik ve insani tüm yaşam etkinliği geniş bir ekosisteme dayanmaktadır ve insanlık bu gerçeği en genel amacı, ekolojik ilkeler aracılığıyla “bilgece” ve “sürdürülebilir” bir şekilde yaşamların devam ettirilebilmesidir. Bunun için de bio-bölgecilik yaşanan yerin detaylı bir biçimde bilinmesi gerektiğini vurgulamakta ve bu doğrultuda bio-bölgeciliğin de yeni bir yaklaşım sunduğuna işaret etmektedir. Bio-bölgeciliğin mottosu, “bulunduğumuz yerde yeniden yerleş” olarak ifade edilebilir. Yeniden yerleşme/ yaşa-

ma, geçmişte sömürü nedeniyle tahrip edilmiş bir yerde yaşamayı ekolojik duyarlılıkla öğrenme anlamına gelmektedir (Turan, 2002, s. 220).

Sonuç

Anarşizm, 19. yüzyıldan itibaren tarihsel süreç içinde birbirinden farklı birçok harekette kendini göstermiş ve otoriteleri sorgulamakla işe başlayarak nihayetinde bütün otoritelerin yıkılması gerektiği düşüncesi üzerinde fikir birliğine varmıştır. Anarşist hareketten beslenerek ekolojik krize çözüm arayışına girişen eko-anarşizm ise insan doğa arasındaki ilişkiyi anarşizmin temel felsefesi olan tahakküm, baskı ve otorite yaratan tüm kurumsallaşmış yapıların kaldırılmasıyla açıklamıştır.

Anarşizm her ne kadar kuvvetli bir Aydınlanma eleştirisi yapsa da Aydınlanmanın içinden geldiği için kimi zaman kendisiyle çelişerek Aydınlanmanın bir takım özelliklerini benimsemiştir. İlkelci anarşistler dışarıda bırakılacak olursa genel anlamda anarşistler akla ve teknolojiye sahip çıkmıştır. Ancak akli ve teknolojiyi benimsemelerine de meşru bir kılıf giydirecek bunların doğaya ve insana zarar vermediği, onları yıkıma uğratmadığı takdirde özümsemesi gerektiğinin de altını çizmişlerdir. Oysa şiddetle karşı çıktıkları devlet, kurumsallaşmış yapıların gelişimi, aklın ve teknolojinin vurgulanması ile paralel bir seyir izlemiştir.

Anarşizm içindeki farklılıklara bağlı olarak eko-anarşizm de kendi içinde farklılaşmaktadır. Söz gelimi toplumsal ekoloji toplumdan hareket ederek bir ekolojik toplum kurma önerisi sunarken anarko-primitivistler ise bireyci bir bakış açısıyla doğayı kurtarma arayışını geliştirmişlerdir. Aralarında derin farklılıklar olsa da buluştukları nokta her türlü hiyerarşiye karşı olmaları ve küçük ölçekli ekolojik toplumların kurulmasıdır. Anarşizmin kendiliğindenliğe ve çeşitliliğe vurgu yapması, eko-anarşizmin kolaylıkla anarşist düşüncüyü ekolojik bir bakış açısına çevirmesine olanak sağlamıştır.

Anarşistlerin karşı tavır sergiledikleri temel nokta otorite ve tahakkümdür. Zira eko-anarşistler de ekolojik krizin doğuşunu otorite ve tahakkümle açıklamaktadır. Bu nedenle tahakkümün nasıl uygulandığına bakılmaksızın, tahakkümü ortaya çıkaran tüm yapıları ve kurumları reddetmekle işe girişen eko-anarşistlere göre bu yapıların kökü ne zaman kurutulursa işte o zaman insan da doğa da özgürlüğüne kavuşmuş olacaktır. Ancak eko-anarşistler bilhassa toplumsal ekolojinin kurucusu olan Bookchin, her ne kadar toplumu ve doğayı yadsımadan ele aldığını iddia etse de esasında insan-merkezci bir bakış açısına sahiptir. Fakat bu noktada da bir savunma getirerek doğanın sadece *belli ölçülerde* insan faydasına kullanılmasını ve

kapitalist sistemin gerekleri doğrultusunda ihtiyaçtan fazlasına göz dikmesini salık vermiştir. Ancak ölçü kavramı açık olmamakla birlikte bu ölçüyü belirleyecek merciinin yine insan olması dolayısıyla bu dengenin nasıl sağlanacağı ise muğlaktır.

Esasında oldukça tatmin edici bir noktadan; özgürlükten hareket eden eko-anarşizmin ne kadar başarılı olduğu tartışmalı olsa da çok haklı bir noktaya; hiyerarşiden kaynaklı bir ekolojik krize işaret etmiştir. Zira ekolojik krizin kökeni insanlık tarihiyle, insanlık tarihi de hiyerarşiyle paralel bir seyir izlediğinden, ancak hiyerarşi doğuran tüm yapıların ortadan kaldırılmasıyla bu krizin önüne geçilebileceği önermesi yerindedir. Üstelik bu bunalımdan kurtulmak için nelerin değiştirilmesi gerektiği noktasında da oldukça açıktır. Söz gelimi Bookchin'in ekolojik bunalımdan kurtulmak için anarşist bir projeyle merkezsizleştirilmiş, çeşitliliğe ve kendiliğindenliğe vurgu yapan ekolojik komünlerdir. Ya da geçmişe dönme arzusu taşıyan anarko-primitivistlerin temel sorun olarak uygarlığı görerek onu parçalama isteklerinin gerekçeleri oldukça açık bir biçimde neden sonuç ilişkisi bağlamında açıklanmıştır. Üstelik bu arzuların gerçekleştirilmesi için yapılacak şey çok basit: Bütünün parçalanması. Ancak bu durum günümüz egemen sisteminde ütopik bir düşünceden öteye gidememektedir. Zira Lauder'de de ifadesini bulduğu üzere, "Bir masayı devirebilir, bir camı tuzla buz edebilirsiniz, ama devleti böyle tuzla buz edilebilecek bir nesne ya da fetiş gibi görenler, düşünmeden boş konuşmaktadırlar" (Cantzen, 1994, s. 259).

idealkent©

ISSN: 1307-9905

Sayı *Issue*21, Cilt *Volume*8, 2017-1, 259-291

Extended Abstract

Creating an Ecological Society: Thinking the Ecology with Anarchism

*

Arzu Maltaş Erol
Karamanoğlu Mehmetbey University

Until the 1500s, that had been dominated by the organic thinking, people had continued living in a harmonious coexistence with nature and lived dependent to it; accordingly, the human-nature relationship had always been in a state of natural balance, thus in favor of nature. However, a big turning point had experienced towards the end of the Middle Ages and mechanistic understanding of the universe that had rapidly destroyed the organic worldview has declared its dominance. The emergence of the Opinion goes after the Renaissance when the impact of Bacon, Descartes and Newton have been felt. The basic philosophy of the understanding is the expression that the world is composed of all parts of the whole and this fragmentation constitutes the background of the break. Because a fissionable world means, contrary to the organic thinking, to tackle human and nature as separate, and in this case, it means the deterioration of the human-nature relationship in favor of the humanity; driving a wedge between human and nature. "Where Nature had once been seen as an organic whole, a source of mysterious constructive powers, it now became nothing more than a gigantic piece of clockwork with which humankind could tinker at will" (Bowler, 1992: 91) Therefore, the acceptance of the mechanistic view of the universe has led to encode human as machine and then the instrumentalization of nature by secularizing and ultimately to the exploitation of the nature. By the end of the 16th century with 17th century, by penetrating into all areas of life, individualism and instrumental mind that have been brought by modernity took the technology and science into the center about the analysis of

idealkent© Kent Araştırmaları Dergisi (*Journal of Urban Studies*)

<http://idealkentdergisi.com>

Received: August 16, 2016 Accepted: October 1, 2016

the irregularities and mythical dogmas in nature. By reducing the nature to the foundation of benefit, the last point reached in the investigation of secrets of nature through scientific knowledge is to give legitimacy to this exploitation by Cartesian idea provides the basis for this exploitation. The idea that nature created for the benefit of human - which is considered in the benefit axis by individualism-, has brought nature to an irreversible stage by destroying it largely. The imposing mindset of the Enlightenment and its creation of the "single truth" and therefore "single good" have strengthened the desire to dominate nature, that is an ongoing desire since Bacon, by approaching the regularities of nature via totalitarian way (Adorno and Horkheimer, 2010: 23). However, when calendars show the 1970s, it has been realized that the current period is an ecological crisis period and hence, in the world, various movements and thoughts has germinated in this direction. The breakdown experienced in this time has started a process in favor of nature and there has been a shift towards an ecological understanding of the universe. The awareness of the nature destruction has provided the shift of social movements to the ecology axis: the anarchist ecology emerged from a strong critique of Enlightenment and capitalism has presented a number of alternatives and solutions for the purpose of the termination of this destruction.

Anarchism that is contemporary with Enlightenment has based its thoughts upon the criticism of industrialization and capitalism. It aims to realize a society without a government by being opposed to all institutionalized structures and all kinds of authority such as oppression, exploitation, family and religion because these constitute an obstacle to the freedom and self-development potential of people. In the modern sense, it is possible to find the roots of anarchism that makes these objectives a systematic thought in the work of Godwin, Stirner, Proudhon, Bakunin and Kropotkin. However, in anarchism as in many movements of thought, it is impossible to talk about only one kind of anarchism. Nevertheless, anarchists have consensus on some points; the denial of imposed political authority in order to achieve a free society and realize people's own potentials. In this sense, it is one of the closest movements of thought to ecological thinking. By acting from freedom that is the basic philosophy of classical anarchism and desire for self-rule -which is trying to be developed accordingly freedom-, eco-anarchism offering a proposal of non-hierarchical and decentralized ecological community, based on mutual assistance and cooperation, has sought to overcome the ecological crisis with a society created without any kind of

exploitation. This study aims to discuss the efforts developed by eco-anarchism to solve the ecological crisis.

In the first part of the study that consisting three parts, the transition to the thought of a mechanistic universe by abandoning the conception of the organic universe was treated in general terms. In this process, it has been focused on two main outputs of the Enlightenment which are science and instrumental mind, and critical dimensions of these two basic outcomes were examined in terms of the perspective of awareness of the ecological crisis. The second section has focused on how the foundations of the transition from the Enlightenment thought to ecological thinking be laid. Scientists and their works that contribute to the emergence of environmentalism have been discussed in the framework of their criticisms towards the Enlightenment. The third part of the study has addressed the general philosophy of eco-anarchism. Before handling the eco-anarchism, anarchism that a concept is often misunderstood and therefore perceived negatively has tried to be clarified through the ideas of the pioneers of the thought which are Godwin, Stirner, Proudhon, Bakunin and Kropotkin. Although Tolstoy is not one of the pioneers of anarchism, he was not excluded from the subject because of his sympathies for anarchism and his interpretation of anarchism in a different way. Feeding on anarchism, the concept of eco-anarchism that offers a radical perspective on the ecological crisis has been explained along with the concepts of social ecology which is mentioned with Murray Bookchin, anarcho-primitivism which is embodied by the ideas of John Zerzan and Fredy Perlman, and bio-regionalism which is more associated with Peter Berg.

The study has examined the approach of anarchism to the ecology with a descriptive method by acting from the researches carried on the ecology and the findings revealed on the subject. In other words, this work has constituted to show the efforts developed by eco-anarchism to solve the ecological crisis. The applicability of the solution proposals is also discussed comparatively by moving from the thoughts of the theorists of anarchism.

Kaynakça/References

Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği felsefi fragmanlar*, (Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. (Original eser in yayın tarihi 1947).

- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*, (Bahadır Sina Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1958).
- Arvon, H. (2007). *Anarşizm*, (Ahmet Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1998).
- Bahro, R. (1996). *Nasıl sosyalizm? Hangi yeşil? Niçin tinsellik?*, (2. bs.). (Tanıl Bora, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1982).
- Bahro, R. (1997). *Çevreciliğin manevi bir temeli var mı?*, (Tanıl Bora, Çev.). *Birikim*, 97, 21-29.
- Bakunin, M. (1999). *Tanrı ve devlet*, (Sinan Ergün, Çev.). Ankara: Öteki Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1882).
- Bakunin, M. (2006). *Devlet ve anarşi*, (Murat Uyurkulak, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1873).
- Benlisoy, F. (2007). Anarşizm gönüllü düzene övgü. H. Birsen Örs (Der.), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler içinde*, (ss. 351-411). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F. (2010). *Politikanın çağırısı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bookchin, M. (1994a). *Özgürlüğün ekolojisi hiyerarşinin ortaya çıkışı ve çözülüşü*, (Alev Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1982).
- Bookchin, M. (1994b). Yoketme gücü, yaratma gücü, *Birikim*, 57-58. 2 Nisan 2016 tarihinde <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5658/yoketme-gucu-yaratma-gucu#.Vv-NxJyLTMw> adresinden erişildi.
- Bookchin, M. (1996a). *Ekolojik bir topluma doğru*, (Abdullah Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1981).
- Bookchin, M. (1996b). *Toplumsal ekolojinin felsefesi*, (Rahmi G. Öğdül, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1990).
- Bookchin, M. (1999a). *Toplumunu yeniden kurmak*, (Kaya Şahin, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1989).
- Bookchin, M. (1999b). *Kentsiz kentleşme; yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü*, (Burak Özyalçın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1992).
- Bowler, P. J. (1992). *The fontana history of the environmental sciences*, London: Fontana Press Harper Collins Publishers.
- Bramwell, A. (1989). *Ecology in the 20th century: A history*, London: Yale University Press.
- Bramwell, A. (1994). *The fading of the greens: The decline of environmental Politics in the West*, New Haven: Yale University Press.
- Burns, E. M. (1984). *Çağdaş siyasal düşünceler*, (Alaeddin Şenel, Çev.). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Cantzen, R. (1994). *Daha az devlet daha çok toplum, özgürlük, ekoloji*, (Veysel Atayman, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1987).
- Capra, F. (1992). *Batı düşüncesinin dönüm noktası*, (2. bs.). (Mustafa Armağan, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1982).
- Coupe, L. (2000). *Green studies reader: From romanticism to ecocriticism*, Florence: Routledge.

- Curan, G. (2007). *21st century dissent anarchism, anti-globalization and environmentalism*, New York: Palgrave Macmillan.
- Çalgüner, T. (2003). *Çevre mi ekoloji mi? Empatinin uyanışı ya da süreklilik*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çiğdem, A. (1993). *Aydınlanma felsefesi*, İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Çoban, A. (2012). Ekolojik tartışmalar bakımından Marx'ın düşüncesinin değeri, *Kurtuluş*, 2, 93-104.
- Danek, D. (2004). Murray Bookchin ile söyleşi, 7 Nisan 2016 tarihinde <http://www.geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/bookchin-roportaj.html> adresinden erişildi.
- Darwin, R. C. (1976). *Türlerin kökeni*, (2. bs.). (Öner Ünalın, Çev.). Ankara: Onur Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1982).
- Davidson, S. (2009). Ecoanarchism: A critical defence, *Journal of Political Ideologies*, 14(1), 47-67.
- Demir, Ö. & Acar, M. (1993). *Sosyal bilimler sözlüğü*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Demirci, F. (2002). Anarşizm ve demokrasi, *Düşünen Siyaset*, 11, 145-166, Ankara: Lotus Yayınları.
- Engels, F. (1991). *Doğanın diyalektiği*, (5. bs.). (Arif Gelen, Çev.). Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1961).
- Foster, J. B. (2001). *Marx'ın ekolojisi materyalizm ve doğa*, (Ercüment Özkaya, Çev.). Ankara: Epos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2000).
- Foster, J. B. (2010). Ekoloji bu sistemin içinde kurtarılamaz. 7 Eylül 2016 tarihinde <http://bianet.org/biamaq/dunya/125034-ekoloji-bu-sistemin-icinde-kurtarilamaz> adresinden erişildi.
- Godwin, W. (1793). *An enquiry concerning political justice and its influence on general virtue and hapiness Vol. I*. London: G.G.J. and J. Robinson.
- Gorz, A. (1995). Siyasal ekoloji: Uzman erkine karşı özsinirlama, *Birikim*, 68-69. 6 Nisan 2016 tarihinde <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4599/siyasal-ekoloji-uzmanerkine-karsi-ozsinirlama#.VwT-h5yLTMw> adresinden erişildi.
- Görmez, K. (2015). *Çevre sorunları*, (3. bs.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi ideolojiler: Bir giriş*, (5. bs.). Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamet İnanc, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, Çev.). Ankara: Adres Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1992).
- İmga, O. (2009). Çevre sorunlarının çözümüne yönelik alternatif bir politika arayışı: Murray Bookchin ve sosyal ekoloji, *Alternatif Politika*, 1(1),75-90.
- İmga, O. (2010). Paradigmanın dönüşümü: ekolojik felsefeyi etkileyen bilimsel çalışmalar, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2),17-30.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. & Çoban, A. (2015). *Çevre politikası*. (8. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kropotkin, P. (1991). *Etika, ahlakın kaynağı ve açıklaması*, (2. bs.). (Ahmet Ağaoğlu, Çev.). İstanbul: Kavram Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1922).
- Kropotkin, P. (1999a). *Çağdaş bilim ve anarşi*, (Mazlum Beyhan, Çev.). Ankara: Öteki Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1913).

- Kropotkin, P. (1999b). *Ekmeğin fethi*, (Mazlum Beyhan, Çev.). Ankara: Öteki Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1892).
- Kropotkin, P. (2001). *Karşılıklı yardımlaşma*, (Işık Ergüden ve Deniz Güneri, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1902).
- Kropotkin, P. (2003). *Anarşizm: Başlangıcı, ideali ve felsefesi*, (Elif Günçe, Çev.). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Kropotkin, P. (2005). *Anarşi felsefesi ideali*, (2. bs.). (Işık Ergüden, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1896).
- Love, N. S. (1998). *Understanding dogmas and dreams*, New Jersey: Clatham House Publishers.
- Maltaş, A. (2015). Ekoloji ekseninde insan-doğa ilişkisi ve özne sorunu, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 1-8.
- Miller, J. (2007). *Yeni başlayanlar için Darwin*, (Mehmet Ali Çelik, Çev.). İstanbul: Nokta Kitap. (Orijinal eserin yayın tarihi 1982).
- Moore, J. (Tarihsiz). A primitivist primer. 6 Nisan 2016 tarihinde <http://www.primitivism.com/primer.htm> adresinden erişildi.
- Mumford, L. (1996). *Makina efsanesi*, (Fırat Oruç, Çev.). İstanbul: Adam Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1970).
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*, Ankara: Odak Yayınları.
- Pepper, D. (1993). *Eco-Socialism, from deep ecology to social justice*, London and Newyork: Routledge.
- Perlman, F. (2006). *Er-tarihe karşı, leviathana karşı*, (İnan Mayıs Aru, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1983).
- Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve doğaya hükmetmek*, (Başak Ertür, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1993).
- Proudhon, P. J. (2010). *Mülkiyet nedir? veya hukukun ve yönetimin ilkesi üzerine araştırmalar*, (2. bs.). Devrim Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1840).
- Purkis, J. & Bowen, J. (Der.). (1998). *21. yüzyıl anarşizmi yeni binyıl için ortodoks olmayan fikirler*, (Şen Süer Kaya, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1997).
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve mülkiyeti*, (Selma Türkis Noyan, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1844).
- Şenel, A. (2001). *Çağdaş siyasal akımlar*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Turan, F. (2002). Eko-anarşizm: Yeşil seçenek, *Düşünen Siyaset*, 11, 213-224. Ankara: Lotus Yayınları.
- Tüzen, H. (2002). Mahkûm edilen bir dünya: Anarşizm, *Düşünen Siyaset*, 11, Ankara: Lotus Yayınları.
- Wallerstein, I. (2003). *Bildiğimiz dünyanın sonu: Yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim*, (4. bs.). Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).
- Walter, N. (2002). *About anarchism*, London: Freedom Yayınları.

- Ward, C. (2004). *Anarchism a very short introduction*, New York: Oxford University Press.
- Woodcock, G. (1996). *Anarşizm bir düşünce ve hareketin tarihi*, (Alev Türker, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1961).
- Zerzan, J. (2013). *Gelecekteki ilkel*, (5. bs.). (Cemal Atıla, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1994).
- Zerzan, J. (2005). Önsöz, F. Perlman (2006). *Er-tarihe karşı, leviathana karşı* içinde (ss. 4-5), (İnan Mayıs Aru, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1983).
- 26 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-maden-muhendisleri-odasi-tarafindan-madencilik-ve-cevre-sempozyumu-gerceklestirildi>, adresinden erişildi.

Arzu M. Erol,

2012 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden lisans; 2016 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentleşme ve Çevre Sorunları Ana Bilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesi almıştır. Aynı üniversitenin Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda doktora öğrenimini sürdürmektedir. 2012 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kentleşme ve Çevre Sorunları Ana Bilim dalında araştırma görevlisi olarak akademik kariyerine başlayan M. Erol, halen aynı bölümde görevine devam etmektedir. İlgi alanları arasında ütopyalar, yerel demokrasi, siyasal ekoloji, toplumsal cinsiyet ve mekan konuları bulunmaktadır.

- *She graduated from Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration in 2012. She got her Master of Science degree in field of Urbanization and Environmental Problems at Social Sciences Institute of Gazi University in 2016 and she continues to her doctorate studies in Department of Public Administration at the same university. She has been as research assistant at Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Urbanization and Environmental Problems, Karamanoğlu Mehmetbey University since 2012. Her academic interests are utopias, local democracy, political ecology, gender and space.*

E-mail: maltasarzu@gmail.com

Türkiye’de Enerji Potansiyelinin Doğru Kullanımı: Nükleer Enerji Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi

*

Merve Koçak Güngör
Erciyes Üniversitesi

Mesture Aysan Buldurur
İstanbul Teknik Üniversitesi

Öz

Enerji, kalkınma ve refahın en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Bu nedenle dünya ülkeleri, enerji kaynaklarının sürdürülebilirliğini temin edecek politikalar ve önlemler geliştirmektedirler. Bu kapsamda birçok dünya ülkesinde 1970’li yıllardan itibaren yükselen enerji ihtiyacının karşılanmasına yönelik nükleer santral yatırımları gerçekleştirilmiştir. Son dönemde nükleer santraller, 1980’li yıllardan itibaren yaşanan kazalara bağlı olarak, gelişmiş ülkeler nezdindeki önemini yitirmeye başlamıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de mevcut enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimi üzerinden, son dönem ulusal enerji politikasında dışa bağımlılığın alternatifi olarak görülen nükleer enerji kaynaklarının gerekliliği tartışılmaktadır. Çalışmanın temel varsayımı, enerjide verimli kullanımın, tasarrufun ve alternatif enerji kullanımına yönelmenin sağlanması durumunda nükleer enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmayacağıdır. Türkiye’de enerji kaynaklarının verimli kullanımı durumunda sağlanabilecek artı enerji miktarının saptanmasına yönelik araştırmalardan faydalanılarak; gelişmiş dünya ülkelerinde izlenen son dönem enerji politikalarının Türkiye’de de izlenmesi durumunda elde edilebilecek enerji miktarının ulusal enerji ihtiyacını karşılama kapasitesi tartışılmaktadır. Bu kapsamda; nükleer enerji kaynaklarının yararları ve taşıdığı riskler değerlendirilerek, enerji tasarrufu ve enerjinin verimli kullanımı, yenilenebilir kaynaklarla enerji üretimi, kayıp ve kaçak enerji miktarının OECD seviyesine düşürülmesine yönelik politikalar saptanmış ve Türkiye’ye ilişkin enerji verileri incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, Türkiye’nin enerji politikasının nükleer enerji santralleri kuruluşunu yerine, mevcut ve yenilenebilir enerji kaynaklarının taşıdığı potansiyelin verimli kullanımı, alternatif enerji kaynaklarından yararlanma ve enerji tasarrufu sağlanması yönünde olması gerektiği görüşü benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nükleer enerji, Enerji arz güvenliği, Yenilenebilir enerji kaynakları, Enerji tasarrufu, Alternatif enerji politikaları.

Suitable Usage of Energy Potential in Turkey: Evaluation of Nuclear Energy Investment Projects

*

Merve Koçak Güngör
Erciyes University

Mesture Aysan Buldurur
İstanbul Technical University

Abstract

Energy is among the most important resources of development and prosperity. For this reason, the countries of the world are developing policies and measures to ensure the sustainability of energy resources. In this context, investments in nuclear power plants have been realized in many countries of the world to meet the rising energy demand since 1970's. Recently, nuclear power plants have begun to lose importance in developed countries due to the accidents that have occurred since the 1980s.

In this study, emphasizing the existing energy resources production and consumption, the use of nuclear energy resources necessity seen as an alternative to the foreign dependency are discussed. The basic assumption of the study is in case of savings made and tendency to use alternative energies, there will be no need for nuclear energy resources. Taking into consideration the results of the investigations made on the quantity of surplus energy derived upon efficient use of energy resources in Turkey; the capacity of the yield value to compensate the national energy consumption demand is discussed if similar energy politics in Turkey are followed which the developed countries recently pursue. In this context, upon evaluating the benefits of nuclear energy resources and its risks, energy savings and efficient use of energy, energy production by renewable sources, politics are established for loss and leakages in energy to be reduced to OECD level and energy data of Turkey are scrutinized. Evaluations resulted that Turkey's energy politics should be based on efficient use of existing and renewable energy resources, making use of alternative energy resources and monitoring energy savings rather than installing nuclear power plants.

Keywords: Nuclear energy, Energy security, Renewable energy sources, Energy conservation, Alternative energy policies.

Giriş

Dünya ülkeleri 1960’lı yıllardan itibaren elektrik üretiminde nükleer enerjiden yararlanmaya başlamış, 1970’li yıllarda dünya genelinde hızla yayılan nükleer santraller, 1986 yılında yaşanan Çernobil ve 2011 yılında yaşanan Fukushima nükleer santral kazalarının etkilerine bağlı olarak, Japonya ve Almanya başta olmak üzere, çoğunu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu birçok gelişmiş ülke programından çıkarılmıştır. Bu ülkelerin son dönem enerji programlarında, yenilenebilir enerji kaynaklarının özendirilmesi ve enerji tüketimindeki payının arttırılmasına yönelik politikalar ağırlık kazanmıştır.

Türkiye’de, 1956 yılında Atom Enerjisi Komisyonu’nun kurulmasıyla başlatılan nükleer enerji çalışmalarında geline son aşamada durum; 15 yıl boyunca üretici firmalardan enerji satın almayı taahhüt etmesi şeklinde gelişmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı [ETKB], 2014a). Bu yaklaşım, ülkemizin 2023 enerji politikasında yer alan “enerji alanında dışa bağımlılığın azaltılması” hedefiyle uyuşmamaktadır. Çalışmada, ülkemizin sahip olduğu yüksek yenilenebilir enerji potansiyeline karşın; dünya üzerinde sınırlı rezervi bulunan uranyum ve toryum madenine bağımlı olmasının yanı sıra, ciddi olumsuz etkileri olduğu bilinen nükleer santrallerin kurulmasına ilişkin gerekçeleri sorgulanmaktadır. Türkiye’de enerji arzında yüksek kayıp-kaçak oranlarının varlığı dikkate alındığında, enerji tasarruf önlemleri ve yenilenebilir enerji potansiyelinden etkin yararlanılması durumunda nükleer enerji kaynaklarına ihtiyaç kalmayacağı düşünülmektedir. Nükleer Enerji kaynaklarından faydalanılması halinde, ülkemiz, enerji alanında dünya üzerinde sınırlı miktarda bulunan uranyum temininde kendi kaynaklarını tükettikten sonra dışa bağımlı konuma gelecektir. Özellikle ulusal uranyum rezervlerin tükenmesiyle birlikte, gelecekte dünya genelinde Türkiye’nin uranyumdan elde edilen enerji maliyetinin düşürülmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca önemli deprem kuşaklarında yer alan Sinop ve Mersin illerinde kurulması planlanan santrallerde yaşanabilecek olası kazalar da, beklenen yararın çok üzerinde riskler taşımaktadır.

Çalışma kapsamında; dünya ülkelerinde enerji alanında yaşanan gelişmeler çerçevesinde, ülkemizin yenilenebilir enerji potansiyeli ve ulusal nükleer enerji santrali önerileri bağlamında, Türkiye’nin nükleer enerjiye gereksiniminin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada; Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı İstatistik ve Faaliyet Raporları, Enerji Piyasası Denetleme Kurumu Faaliyet Raporları ile birlikte konuya ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

rilmiş, bu yolla ulusal ve uluslararası enerji politikalarına ilişkin güncel eğilimler değerlendirilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde, Dünya’da nükleer enerji politikalarının gelişimi ele alınmakta ve tarihsel süreçte nükleer santrallerin ortaya çıkışı ve nükleer kazalara bağlı etkilerine ilişkin kavramsal açıklama ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Üçüncü bölümde, ele alınan konu bağlamında Türkiye’de nükleer enerji projelerine değinilmekte, alternatif enerji kaynakları ile nükleer enerji kaynaklarının değerlendirmesi yapılmakta ve dördüncü bölümde, konuya ilişkin tartışmalar ve çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar paylaşılmaktadır.

1. Dünya’da Nükleer Enerji Kullanımı

Uranyumun füzyon tepkimesi ile açığa çıkan enerjinin kullanılması prensibiyle çalışan nükleer santraller, 1930’lu yıllarda askeri amaçlarla ABD tarafından geliştirilmiş olan atom bombasının barışçıl amaçlarla kullanımı kapsamında, 1950’li yıllardan itibaren ise fosil enerji kaynaklarına alternatif olarak enerji kaynakları arasındaki yerini almıştır.

1.1. Dünya’da Nükleer Enerji Kullanımının Gelişimi

İlk etapta savaş aracı olarak kullanılan nükleer teknolojisi, 2. Dünya Savaşı sırasında ABD’nin Hiroşima ve Nagasaki’ye attığı atom bombasının sonuçlarına bağlı olarak 1952 yılından itibaren askeri güç ve enerji teminine yönlendirilmiştir. 1970’li yıllarda dünya genelinde yaşanan petrol krizine bağlı olarak dünya gündemi, enerji kaynaklarının çeşitliliği ve güvenliğinin önemine odaklanmıştır. Dünya enerji piyasasının büyük oranda petrol kaynaklarına dayalı olduğu bu dönemden 2010 yılına dek, hızla gelişen nükleer sanayinin dünya enerji piyasasındaki payı da artmıştır (%21) (Anonim, 2010).

2013 yılında nükleer santrallerden enerji elde edilmesinde, ulusal enerji arzı içerisinde nükleer enerji payının en yüksek oranlara ulaştığı ilk on ülke sırasıyla; Fransa, Belçika, Slovakya, Macaristan, Ukrayna, İsveç, İsviçre, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Finlandiya olmuştur. Nükleer enerji santralleri, uranyumun çıkartılması ve zenginleştirilme sürecinde; radyoaktif kirlenme, santraldeki füzyon tepkimeleri, bacalardan çıkan emisyonların atmosferde taşınması ve santralden çıkan atıkların su kaynaklarına ulaşmasıyla, bu ortamda yaşayan canlılar ile yer altı sularının etkilenmesi yoluyla son derece olumsuz etkisini tüm çevreye ve canlılara ulaştırabilmektedir. Nükleer

enerji santrallerinde ihtiyaç duyulan uranyumda, dünya rezervlerinin de en fazla 40-50 yıl yetecek düzeyde olması nedeniyle, önümüzdeki 10 yıl içinde uranyum fiyatlarının aşırı derecede artışı gündeme getirecek *ve nükleer enerjinin maliyetini kat kat artıracaktır* (Anonim, 2013). Son dönemde Çin ve Hindistan dünya enerji piyasasında enerji talebi en hızlı artan ülkeler olarak anılmakta, bununla birlikte ülkeler arası enerji aktarımı da önem kazanan hususlar arasında yer almaktadır (İpek, 2013, s.16).

1.2. Nükleer Kazalar

Dünya’da 1987- 2013 yılları arasında 611 nükleer kazası yaşanmıştır. Bunlardan 6’sı kaza, 41’i ciddi olay olarak değerlendirilmektedir. Başlıca ciddi nükleer kazaları; 1957 yılında İngiltere’de meydana gelen Windscale (yakıt üretim tesisi kazası) ve Rusya’da Kyshtym, 1979 yılında ABD’de Harrisburg Pensilvanya, (Three Mile Island Nükleer Santral Kazası), 1986 yılında Ukrayna’da meydana gelen Çernobil ve 1999 yılında Japonya’da meydana gelen Tokaimura ve 2011 yılında Fukushima kazalarıdır (Türkiye Atom Enerjisi Kurumu [TAEK], 2009).

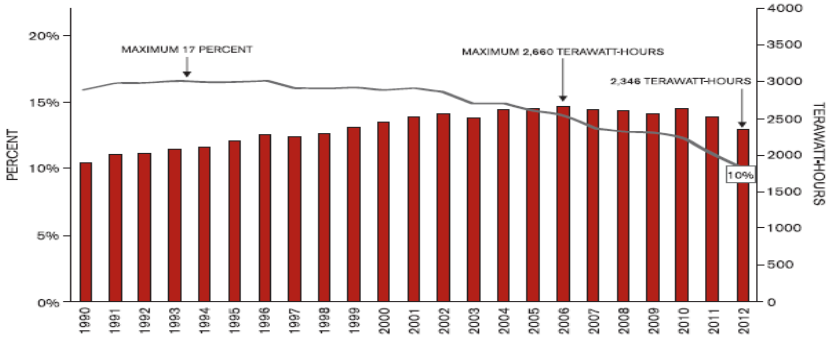
Çernobil’de yaşananlar, eski teknoloji ürünü santrallerin nelere yol açabileceğini acı bir şekilde göstermiştir. Bu kaza sonucunda 38 kişi kaza anında, 6000 kişi kazayı takip eden aylarda, 40.000 kişi ise ilerleyen yıllarda yaşamını yitirmiştir. Binlerce insan sakat kalmış, yüz binlerce insan başta kanser olmak üzere çeşitli hastalıklara yakalanmıştır. Çernobil kazası sebebiyle başta Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya ve Rusya Federasyonu olmak üzere, Türkiye ve Kuzey Avrupa’da milyonlarca insan ve hayvan etkilenmiş, toprak ve sular kirlenmiştir. Felaketin ekonomik maliyeti ise yaklaşık 352 milyar dolar olarak belirtilmiştir (Oğan, 2007).

2011 yılında yaşanan Fukushima kazasının etkileri dikkate alınarak; çeşitli dünya ülkeleri nükleer programlarını yeniden gözden geçirmişlerdir. Bu ülkelerden Almanya’da uranyumun tükenebilir bir kaynak oluşu, yakıt çubuğu imali-uranyum zenginleştirme esnasında enerji harcanması, üretimde kaza riski taşınması, emisyonlar, nakliye ve güvenlik sorunları, nükleer silahlanma riski, yüksek yatırım ve söküm maliyeti ve atık sorunu (16 ton atık bulunuyor) nedenleriyle nükleer santrallerden vazgeçmiştir. Fukushima’da yaşanan depremler ile radyoaktif maddeler tesisten çevreye yayılmış, alan, hükümet tarafından tahliye edilmiş, sağlık taramaları yapılmış ve özel bir tahliye alanı oluşturulmuştur (Akahare vd., 2012, s.136, 137, 143).

Greenberg ve Truelove (2011), fosil yakıtların sakıncalarını küresel ısınma olarak açıklarken, nükleer enerjinin sakıncalarını kaza ve riskler şeklinde sıralamaktadır (Greenberg ve Truelove, 2011, s.819). Dünya’da yaşanan

nükleer santral kazaları, nükleer santrallerin sebep olduğu etkileri açıkça ortaya çıkarması açısından önem taşımaktadır. Bu kazalara ilişkin başlıca sorunlar; kaza ve sızıntı durumuna bağlı olarak ortaya çıkabilecek sağlık sorunları ve ölümler, radyoaktif atıkların depolanmasına ilişkin sorunlar, yetişmiş teknik eleman eksikliği, atıkların bertaraf edilememesi ve enerji üretimi esnasında üretilen plütonyumun nükleer silahlanmaya da açık kapı bırakması olarak sıralanabilir. Nükleer santrallerin ortaya çıkardığı atıklar, insan ömrünün ortalama 50 katı kadar süreyle tehlikeli kalmakta ve bir reaktör ortalama yıllık 30 ton atık üretmekte, kontrol edilemediği durumlarda ise ölümcül boyutlara ulaşmaktadır.

Nükleer santral faaliyetlerinin sona erdiği dönemde de, üretim sürecinde ortaya çıkan radyoaktif atığın saklanması zorunluluğuna bağlı olarak, çevresi açısından tehdit unsuru olmayı sürdürmektedir. Nükleer santrallerin enerji üretimi esnasında ortaya çıkardığı plütonyum maddesinin nükleer silah yapımında kullanılabilmesi sebebiyle nükleer üreticisi ülkelerin aynı zamanda "askeri kullanım" olanaklarını da üretebilecek kapasiteye ulaştırılmakta, bu anlamda stratejik önem taşımaktadır. Bununla birlikte yaşanan kazalar, bazı dünya ülkelerinin nükleer enerji programları üzerinde etkili olmuştur.

Şekil 1: Dünya'da Nükleer Elektrik Üretimi, (Schneider ve Froggatt, 2014, s.72)

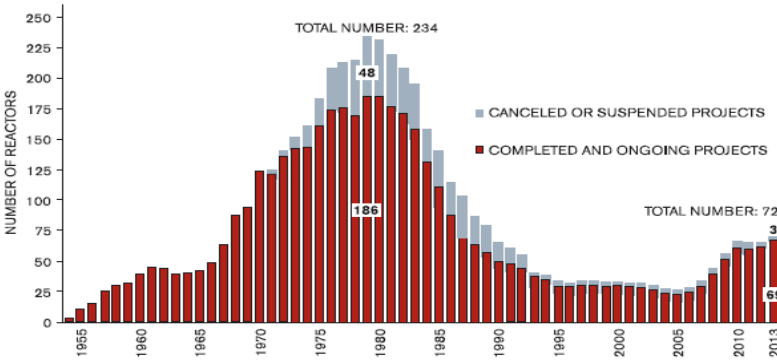
1.3. Dünya Ülkelerinde Nükleer Enerji Politikaları

Enerji, kalkınma ve refahın en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Bu nedenle dünya ülkeleri, kaynaklarının sürdürülebilirliğini temin edecek politikalar ve önlemler geliştirmektedirler. Son yıllarda enerji alanında ihracatçı ekonomi olma hedefi ise, pek çok gelişmiş ülkenin gündeminde yer almaktadır. Enerji alanında dışa bağımlılık, doğrudan ülkelerin enerji politikalarının yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda

birçok dünya ülkesinde 1970’li yıllardan itibaren yükselen enerji ihtiyacının karşılanmasına yönelik yoğun bir şekilde nükleer santral yatırımları gerçekleştirilmiştir.

1980’li yıllardan itibaren yaşanan nükleer kazalar ile birlikte nükleer yatırımlarının karlılığını yitirmesi üzerine, gelişmiş dünya ülkelerinin enerji politikaları da değişime uğramıştır. Azaltılan santral sayısına karşın, gelişen reaktör teknolojisiyle eski üretim değerleri yakalanmış, fakat nükleer santrallerden elektrik üretimi, artan maliyet, riskler ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim ile birlikte gerilemiştir (Schneider ve Froggatt, 2012, s.6; Schneider ve Froggatt,2014, s.72) (Şekil 1).

Fukushima (Japonya) kazasının da etkisiyle Dünya’da nükleer santrallerin geleceği sıklıkla üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir. Kazanın yaşandığı 2011 yılından itibaren dünya genelinde çarpıcı kararlar alınmıştır. Birçok ülkede politika değişiklikleri yaşanmış, bu durum gelecek nükleer programları üzerinde de etkili olmuştur. Dünya Enerji Konseyi’ne (2012) göre, Fukushima, Avrupa dışında nükleer santral programlarında bir vazgeçme eğilimine sebep olmamıştır (Dünya Enerji Konseyi, 2012, s. 1, 251). Ancak, bu dönemde Çin, Rusya ve Hindistan gibi ülkeler yeni santral inşaatlarını sürdürmekte iken, Almanya, İsveç, İtalya, Japonya santrallerini kapatıp güvenlik önlemleri almaktadır.

Şekil 2: Dünya’da İnşa Halindeki Reaktör Sayısı 1954-2013; (Schneider ve Froggatt, 2014, s.74)

Birçok Avrupa ülkesinde halk oylamaları ve toplumsal muhalefet sonucu nükleer santral yapımı durdurulmuştur. Dünya ülkelerine bakıldığında; ABD, 1978 yılından sonra nükleer santral siparişi vermemiştir (116 iptal). Belçika, İngiltere, Finlandiya ve İspanya nükleer programlarını ertelemişlerdir. Almanya ise, nükleer santrallerinden kademeli olarak vazgeçme ka-

rarı almış, bu kapsamda 2011 yılında 7 santralini kapatmıştır (Anonim, 2013). Dünya genelinde halen 434 reaktör işletmede olup, özellikle Fukushima kazasının etkilerine bağlı olarak 2012 yılında dünya nükleer elektrik üretiminde %7'lik bir düşüş kaydedilmiştir (Schneider ve Froggatt, 2014, s.74) (Şekil 2).

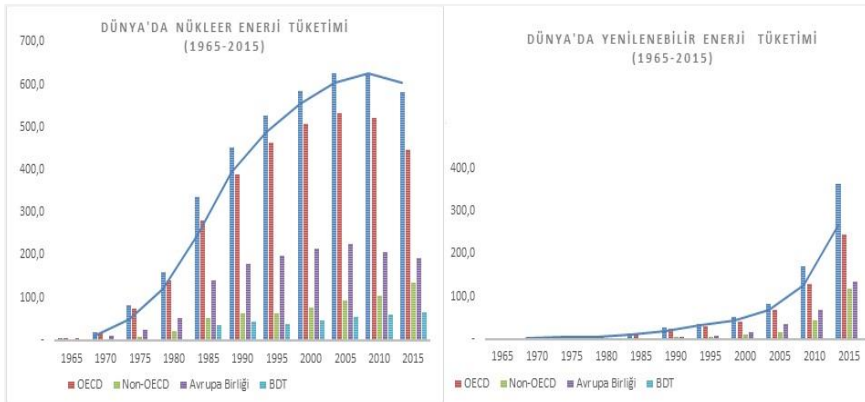
Dünya Nükleer Birliği (2014) verilerine göre, 2014 yılı itibariyle bazı dünya ülkelerinde nükleer santrallerin inşa, planlama ve öneri durumu şöyledir (Tablo 1):

Tablo 1: 1 Haziran 2014 İtibariyle İşletmede, İnşa Halinde ve Planlanan Nükleer Santraller (World Nuclear Association, 2014)

Ülke/ Bölge	İşletmedeki Reaktörler		İnşa Halindeki Reaktörler		Planlanan Reaktörler		Önerilen Reaktörler	
	Adet	MWe	Adet	MWe*	Adet	MWe*	Adet	MWe*
ABD	100	99361	5	6018	5	6063	17	26000
Almanya	9	12003	0	0	0	0	0	0
Arjantin	2	935	2	772	0	0	3	1600
BAE	0	0	2	2800	2	2800	10	14400
Bangladeş	0	0	0	0	2	2000	0	0
Belçika	7	5943	0	0	0	0	0	0
Beyaz Rusya	0	0	1	1200	1	1200	2	2400
Brezilya	2	1901	1	1405	0	0	4	4000
Bulgaristan	2	1906	0	0	1	950	0	0
Çek Cumh.	6	3766	0	0	2	2400	1	1200
Çin	20	17055	29	33035	57	61235	118	122000
Endonezya	0	0	0	0	1	30	4	4000
Ermenistan	1	376	0	0	1	1060	0	0
Finlandiya	4	2741	1	1700	0	0	2	2700
Fransa	58	63130	1	1720	1	1720	1	1100
Güney Afrika	2	1830	0	0	0	0	6	9600
Güney Kore	23	20656	5	6870	6	8730	0	0
Hindistan	21	5302	6	4300	22	21300	35	40000
Hollanda	1	485	0	0	0	0	1	1000
İngiltere	16	10038	0	0	4	6680	7	8920
İran	1	915	0	0	1	1000	1	300
İspanya	7	7002	0	0	0	0	0	0
İsrail	0	0	0	0	0	0	1	1200
İsveç	10	9508	0	0	0	0	0	0
İsviçre	5	3252	0	0	0	0	3	4000
İtalya	0	0	0	0	0	0	10	17000
Japonya	48	42569	3	3036	9	12947	3	4145
Kanada	19	13553	0	0	2	1500	3	3800
Kazakistan	0	0	0	0	2	600	2	600
Kuzey Kore	0	0	0	0	0	0	1	950

Litvanya	0	0	0	0	1	1350	0	0
Macaristan	4	1889	0	0	2	2400	0	0
Malezya	0	0	0	0	0	0	2	2000
Meksika	2	1600	0	0	0	0	2	2000
Mısır	0	0	0	0	1	1000	1	1000
Pakistan	3	725	2	680	0	0	2	2000
Polonya	0	0	0	0	6	6000	0	0
Romanya	2	1310	0	0	2	1310	1	655
Rusya	33	24253	10	9160	31	32780	18	16000
Slovakya	4	1816	2	942	0	0	1	1200
Slovenya	1	696	0	0	0	0	1	1000
S. Arabistan	0	0	0	0	0	0	16	17000
Şili	0	0	0	0	0	0	4	4400
Tayland	0	0	0	0	0	0	5	5000
Türkiye	0	0	0	0	4	4800	4	4500
Ukrayna	15	13168	0	0	2	1900	11	12000
Ürdün	0	0	0	0	1	1000	0	0
Vietnam	0	0	0	0	4	4000	6	6700
DÜNYA**	434	374,611	72	76,338	173	188,755	309	346,37

Fukushima sonrası, British Petroleum (BP) enerji istatistikleri doğrultusunda 1965 ve 2015 yıllarına arasında nükleer ve yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi verileri incelendiğinde, kazanın yaşandığı 2011 yılından itibaren OECD ülkelerinde nükleer santrallerden elde edilen enerji payının gerilediği, bunun yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim olduğu görülmektedir (British Petroleum, 2016) (Şekil 3). Euroactiv’e (2014) göre ise dünyada 2010 yılından itibaren nükleer kapasitesinde azalma izlenirken, yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlarda ve rüzgâr enerjisi ve güneş enerjisi kapasitesinde hızlı artış gözlenmektedir (Euroactiv, 2014).

Şekil 3: Dünyada Yenilenebilir Enerji ve Nükleer Enerji Tüketimi (1965- 2015), (BP, 2016)

Dünya’da yaşanan değişimlere paralel olarak, AB ülkelerinde de özellikle 2020 stratejisi kapsamında yenilenebilir enerji hedefleri konmuş, eş zamanlı olarak dünya genelinde nükleer teknolojinin gelişimi, reaktör ömürlerinin arttırılması, nükleer santrallerin ömürlerinin uzatılmasına olanak tanımış, bu durum yeni santral kurulumunu geriletmiştir. Almanya, Fransa, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Macaristan, İrlanda, Lüksemburg, İspanya, İsveç ve Hollanda’da (AB ülkeleri) yenilenebilir enerji alanında ilerleme kaydedilmiştir (Kaygusuz, 2008, s.349). Bu ülkelerden Almanya’da 2011 yılı itibariyle toplam enerji ihtiyacının yaklaşık %23’ünü karşılamakta olan nükleer santrallerin planlanan işletme süreleri revize edilerek 2022 yılına kadar tamamen kaldırılması, enerji temininde ortaya çıkacak açığın ise, halen %20 oranında enerji elde edilen yenilenebilir enerji yatırım kapasitesinin genişletilmesiyle karşılanması kararı alınmıştır (Patel, 2013).

2. Türkiye’de Alternatif Enerji Politikaları

Türkiye’nin hızla büyüyen ekonomisi ve artan nüfusuyla enerji talebinin de hızla yükselmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, ulusal enerji politikasının temel öncelikleri arasında yer alan enerji arz güvenliği ve enerji alanında dışa bağımlı yapının değiştirilmesi kapsamında büyük enerji yatırımlarına gereksinim duyulmaktadır. Kullanmakta olduğu enerji kaynaklarının önemli bölümünü dış alımla sağlayan ülkemizde, enerji alanında dışa bağımlılığın giderilmesi ve Kyoto Protokolü’nün getirdiği CO2 emisyonlarının azaltılması koşullarının sağlanması amacıyla, Nükleer Enerji Santrali projeleri yürütülmektedir.

Bu bölümde, Türkiye’de enerji alanında mevcut durum ve 2023 hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi planlanan nükleer santral projeleri ve yenilenebilir enerji potansiyeli değerlendirilecektir.

2.1. Nükleer Enerji Santrali Girişimleri

Türkiye’de 1956 yılında Atom Enerjisi Komisyonu’nun kurulmasıyla başlatılan nükleer enerji çalışmalarında gelinen son durum; 1976 yılından günümüze çeşitli politik kararlara ve yaşanan nükleer santral kazalarına bağlı olarak iptal edilen nükleer programı, 2006 yılında düzenlenen Nükleer Zirvesi’nde, bu alanda özel sektörün teşvik edileceğinin ilan edilmesiyle yeniden ülke gündemine alınmıştır. 2010 yılında Rusya Federasyonu ile Mersin Akkuyu’da, 2013 yılında ise Japonya ile Sinop’ta nükleer güç santrali kurulması ve kurucu firmalar tarafından işletilmesine dair antlaşmalar imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında Türkiye, 15 yıl boyunca üretici firma-

lardan enerji satın almayı taahhüt etmiştir. Bununla birlikte ülkemiz 2023 enerji politikasının temel hedefleri arasında “enerji alanında dışa bağımlılığın azaltılması” hedefinin gerekçesi olarak karşılık bulan nükleer santrallerin kurucu firmalar tarafından, ülkeye enerji satması kabulüyle ele alınan “yap- işlet” modeli, “ulusal enerji arz güvenliğinin sağlanması” hedefiyle uyuşmamaktadır (Coşkun ve Pamuk, 2014).

İkinci nükleer santral için, 2013 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Japonya Hükümeti arasında Sinop’ta Nükleer Güç Santrali (NGS) tesisi-ne ve işletimine dair anlaşma imzalanarak, 3 Mayıs 2013 tarihinde Sinop’a 20 km mesafede 60 bin dekarlık arazi, TAEK’ e tahsis edilmiştir (ETKB, 2014a).

Birçok Avrupa ülkesinde (Almanya, İsveç, İtalya) enerji politikası alanında önemli yansımaları bulunan Fukushima kazasının Türk Nükleer Programı üzerinde hiçbir etkisi olmamış, aksine Akkuyu ve Sinop santralleri ile ilgili süreç ilerlemekteyken, İğneada’da üçüncü santral hazırlıkları da sürmektedir. Diğer taraftan henüz işletmeye alınmış santrali bulunmamasına karşın, 1999 yılında İkitelli’de yaşanan nükleer kazası, dünyanın en önemli 20 radyoaktif kazası listesinde yer almaktadır (Dünya Enerji Konseyi, 2012).

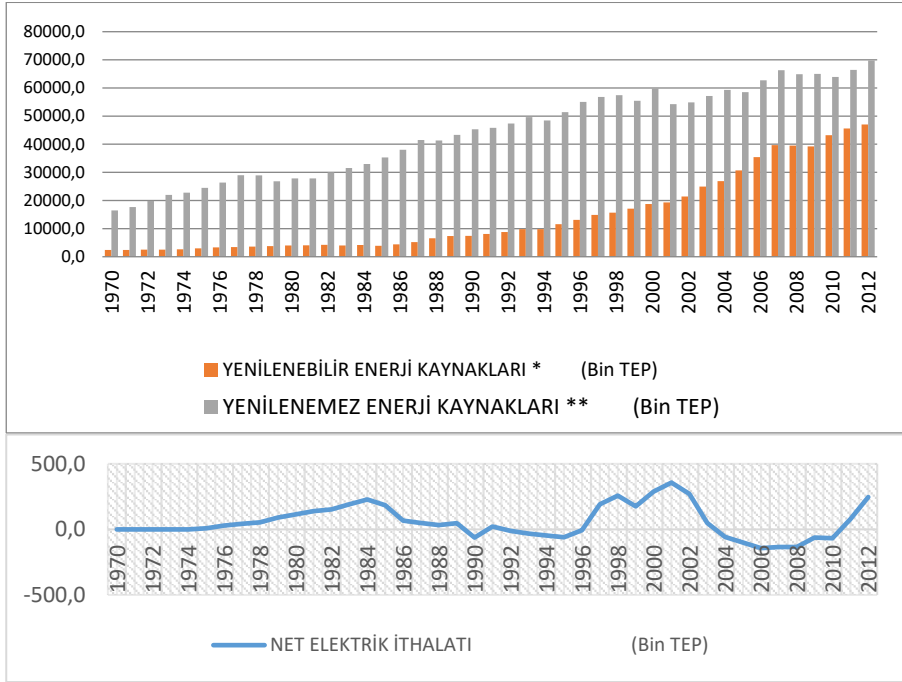
Mersin Akkuyu’da nükleer enerji santrali kurulması amacıyla 2010 yılında Rusya ile imzalanan antlaşma kapsamında inşa edilmesi planlanan Akkuyu santralinde, her güç ünitesinin devreye girdiği tarihten itibaren 15 yıl süresince, KDV hariç 12,35 ABD senti/KWh ağırlıklı ortalama fiyattan elektrik satın alınması taahhüt edilmiştir (Dünya Enerji Konseyi, 2012). 2015 yılında inşa edilmeye başlanan santralin ilk ünitesinin 2019 yılında açılması, diğer ünitelerin birer yıl arayla tamamlanarak 2022 yılında tüm ünitelerinden enerji üretimine başlanması programlanmıştır. Akkuyu Nükleer enerji santralinden 4800 MW enerji üretilmesi planlanmaktadır. Akkuyu nükleer santralinin 10.000 kişilik istihdam yaratması, santral inşasının 8 milyar dolara mal olması beklenmektedir (ETKB, 2014a).

Akkuyu santralinin ilk ünitesinin tamamlanacağı 2019 yılından başlayarak, tüm ünitelerinin tamamlanması beklenen 2022 yılından sonra 15 yıl olmak üzere; toplam 18 yıl boyunca, en az 2038 yılına dek Rusya’dan enerji satın alınması taahhüt edilmiş durumdadır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’na (2013) göre; ülkemizde nükleer güç santrallerinin kurulması enerji arz güvenliği açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmekte, 2023 yılında Akkuyu ve Sinop’ta toplam sekiz reaktörün işletmeye alınmasının ardından, üçüncü nükleer güç santralinin inşaatına başlanarak dört reaktörün daha inşa edilmesi hedeflenmektedir. ETKB’ ye (2014) göre ise, Akkuyu

ve Sinop nükleer güç santrallerinden yılda 80 Milyar kWh elektrik üretimi hedeflenmekte olup, bu durumun yıllık 16 milyar metreküp olarak gerçekleştirilen doğalgaz ithalatını dengelemesi beklenmektedir (ETKB, 2014a).

2.2 Enerji Alanında Mevcut Durum ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Türkiye'nin enerji ihtiyacı önemli oranda tükenebilir ve kirletici kaynaklar olarak nitelendirilen yenilenemez enerji kaynaklarından karşılanmakta, ancak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB, 2014b) verilerine göre 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'de de yenilenebilir enerji kaynaklarının birincil enerji kaynakları arasındaki payı artmaktadır (Şekil 4). Ülkemiz zengin yenilenebilir enerji potansiyeline karşın, halen enerji ithal eden, dışa bağımlı bir ülke olmayı sürdürmektedir. Bununla birlikte Kaygusuz ve Sarı'ya (2003) göre, enerji alanındaki dışa bağımlılık, zaman zaman yaşanan uluslararası siyasi sorunlar nedeniyle enerji ihtiyacının karşılanamaması gibi denetlenemeyen ani gelişmelere sebep olabilmekte, arz güvenliği sorunu, sürdürülebilir gelişimin önünde önemli bir engel oluşturabilmektedir (Kaygusuz ve Sarı, 2003, s. 475).

Şekil 4: Türkiye'de Birincil Enerji Kaynaklarının Tüketimi (ETKB, 2014b)

ETKB’nın (2014b) 2012 yılı ulusal birincil enerji arzı verilerine göre, Türkiye’de birincil enerji arzının %93’ü yenilenebilir enerji kaynaklarıyla, %7’si ise yenilenebilir enerji kaynaklarıyla sağlanmıştır. Toplam enerji arzı açısından, 2012 yılı verileri dikkate alındığında birincil enerji arzının %27’si yerli üretimle sağlanırken, üretimin %6’sı ihraç edilmekte, %82 oranında ise ithalat gerçekleştirilmektedir (Tablo 2). Ülkemizde artan enerji tüketimine bağlı olarak ithalat oranları da artış göstermekte, enerji alanında dışa bağımlılık enerji talebinin yükselmesiyle doğru orantılı olarak artmaktadır.

Dünya’da son dönem enerji politikalarında; enerji **tasarrufu ve verimlilik** konuları, yenilenebilir enerji kaynak kullanımının teknolojik olarak geliştirilmesi ve yaygın kullanımı kadar önemli yer tutmaktadır. ETKB (2014b) verilerine göre; Türkiye’de 2012 yılında en yüksek enerji tüketimi %35 ile konut sektöründe gerçekleşmiştir. Enerji kullanım alanlarında enerji tasarrufu ve verimlilikle sağlanacak enerji tüketimindeki azalma yönelik çok sayıda araştırma yapılmış ve yapılmaktadır. Salt iklimle dengeli tasarım ilkelerine uyumlu konut tasarımı yoluyla (pasif yöntemler), konutlarda ısıtma ve soğutma yükünün %50 ve 70’lere ulaşan bir azalım sağlanması olasıdır (Aysan, 1983, s.3). Bugün İngiltere ve ABD’de uygulanan ve giderek dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlanan Leeds ve Breeam sertifikası ölçütleri ve oluşturulmaya çalışılan benzer ölçütler, elektrik tüketimi ile ek enerji kullanım miktarlarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu bağlamda geliştirilecek politikalar ve uygulama araçları ile sağlanacak enerji tasarrufu, dışalım miktarının ciddi bir bölümünün geri kazanılmasını sağlayabilecektir.

Tablo 2 2012 Yılında Türkiye’de Birincil Enerji Arzının Dağılımı, (ETKB, 2014b)

BİRİNCİL ENERJİ ARZININ DAĞILI- MI (2012)	YENİLENEMEZ ENERJİ		YENİLENEBİLİR ENERJİ	
	Enerji Mik- tarı (TEP)	Enerji Arzı İçindeki Oranı (%)	Enerji Mik- tarı (TEP)	Enerji Arzı İçindeki Oranı (%)
Yerli Üretim	23456	73	8507	27
İthalat	98192	99	501	1
İhracat	6612	96	254	4
İhrakiye	3453	100	0	0
Stok Değişimi	-807	100	0	0
İstatistik Hata	563	100	0	0
Birincil Enerji Arzı	111339	93	8754	7

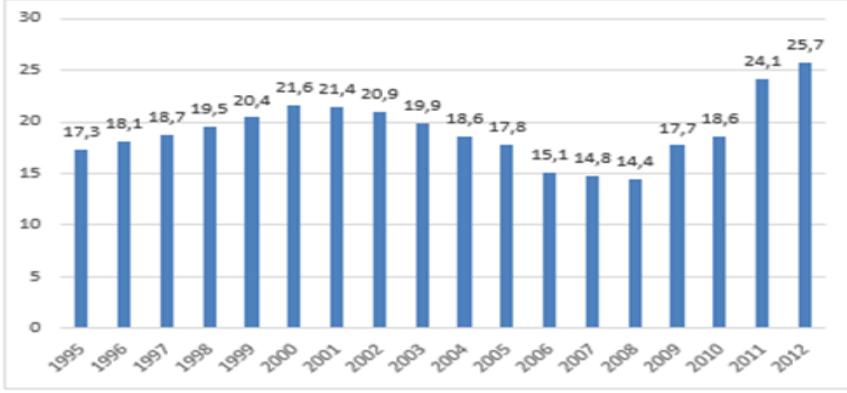
Türkiye ekonomisi enerji yoğun bir ekonomidir. Enerji yoğunluğu (TEP/Bin \$)0.38'le (Japonya 0.09, ABD 0.25, OECD 0.19) 0.29 olan dünya ortalamasının da üzerindedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2004). Bu nedenle küresel ekonomide rekabet gücünü artırma ve enerji harcamalarında azalım sağlamak üzere, verimlilik artışı oldukça önemlidir. 18.04.2007 tarih ve 5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanunu 02.05.2007 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır. Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin (EİE) eğitim, etüt ve bilinçlendirme çalışmaları ile *bina sektöründe %30, sanayi sektöründe %20 ve ulaşım sektöründe %15 olmak üzere*, dört Keban Barajı inşa edebilecek yaklaşık 7,5 milyar TL değerinde enerji tasarruf potansiyelimiz olduğu tespit edilmiştir (TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası [EMO], 2012, s. 28, 29, 55).

Ulaşımında sağlanacak sürdürülebilir ilkelere dayalı planlama politikaları, çevre kirliliğini önlemede ve enerji verimliliğinin artırılmasında önemli katkılar sağlayacaktır. Ülkemizde tüketilen enerjinin yaklaşık %20'si (2005 verilerine göre %19,7) ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. Ulaşımında %15-20 olan tasarruf potansiyeli geri kazanıldığında yılda 1,4 milyar USD değerinde petrol ve doğal gazın ithal edilmesine gerek kalmayacaktır (EMO, 2012, s.69, 70). Ayrıca ulaştırma sektörü, enerji olarak petrol bazlı ürünler kullanılması nedeniyle dışarıya bağımlıdır ve üretilen sera gazının %25'ini oluşturmaktadır (TUİK, 2012). Bu nedenle enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik ulaşım politikaları, bu alanda dışa bağımlılığı azaltacağı gibi, çevre kirliliğini minimize ederek sağlıklı yaşam ortamlarının oluşturulması yönünde katkı sağlayacaktır.

Dünyada enerjinin verimli kullanımına yönelik olarak ilgili tüm alanlarda kapsamlı araştırmalar yapılmakta, enerji verimli teknolojilerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için büyük bütçeli programlar uygulanmaktadır. Bu yönde yapılacak AR-GE çalışmalarını destekleyici politikalar umut vericidir. Bu nedenle, endüstriyel kuruluşlar ve üniversiteler tarafından yürütülen teknoloji geliştirme programları (AR-GE), patent ve standart geliştirme çalışmaları desteklenmeli, ilgili konularda eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri başlatılmalı, teknik yardım, özendirici yasal ve vergi düzenlemeler yapılmalıdır.

Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi (TEDAŞ, 2014), 1995-2012 yılı raporlarından edinilen bilgiler ışığında; ulusal enerji tüketim değerleri arasında önemli bir bileşen olarak yer alan, kayıp- kaçak oranları incelendiğinde; 2000-2008 periyodunda düşme eğilimi gösteren enerji miktarının, 2010 yılından itibaren ciddi artış göstererek 2012 yılında toplam enerji tüketiminin %25,7'si olarak gerçekleştiği görülmektedir (Şekil

5). Söz konusu kayıp-kaçak miktarı 2012 yılında gerçekleştirilmiş olan %82’lik ithalatın oldukça önemli bir bölümünü karşılayabilir durumdadır.

Şekil 5: TEDAŞ Kayıp Kaçak Oranları (TEDAŞ, 2014)

Dünya Enerji Konseyi’ne (2012) göre, ülkemizin birincil enerji arzının 1990- 2011 dönemindeki yıllık ortalama artış oranı belirlenmiştir. Toplam birincil enerji arzının gelecek yıllarda bu oranlarda artacağı kabulü üzerinden, 2011 yılında 115 milyon TEP olan enerji arzının 2020 yılında 157, 2030 yılında 203, 2035 yılında ise 236 milyon TEP olması beklenmektedir (Dünya Enerji Konseyi, 2012, s.4,9). Ülkemizin yenilenebilir enerji potansiyeli, mevcut durum Tablo 3’te özetlenmektedir.

ETKB, Türkiye Güneş Haritasına göre, ülkemizin 56,000 MW termik santral kapasitesine eşdeğer güneş enerji kapasitesi bulunmaktadır. Bu potansiyelden yararlanılması durumunda yıllık ortalama 380 milyar kWh elektrik enerjisi üretim imkânının olduğu belirlenmiştir (ETKB, 2014a). Ancak elektrik santrali kurulu gücünün 5000 katını aşan (Brüt Potansiyel: $977 \times 1012 \text{ kWh} = 80.000 \text{ Mtep/yıl}$ -Net Potansiyel: 500 Mtep/yıl) potansiyelin yaklaşık 1 Mw’ı kullanılmaktadır. Ülkemiz bu potansiyelin yalnız binde 2 sinden faydalanmaktadır (Dinçer, 2011, s.10, 11).

Tablo 3: Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli (TUİK, 2012; Çanka Kılıç, 2011, s.112; Karlı ve Denli, 2010, s.150)

ENERJİ TİPİ	BİRİM	KULLANIM	MEVCUT	POTANSİYEL			2023 HEDEFİ
				Doğal	Teknik	Ekonomik	
SOLAR ENERJİ	(milyar KWh)	Elektrik	-	977.000	6.105	305	3000 MW
	(milyar KWh)	Isı	1 MW	80.000	500	25	
HİDROLİK GÜÇ	(milyar KWh)	Elektrik		430	215	124.5	5000 MW
RÜZGAR DİREKT ENERJİ (KARA)	(milyar KWh)	Elektrik		-	-	-	20000 MW
DİREKT ENERJİ (KIYI)	(milyar KWh)	Elektrik	-	400	110	50	
DALGA ENERJİSİ	(milyar Kwh)	Elektrik	-	-	180	-	-
JEOTERMAL ENERJİ	(10 üzeri 9 kwh)	Elektrik		-	-	1.4	600 MW
	(MTEP)	Isı		31.500	7.500	2.843	
BİYOKÜTLE ENERJİSİ	(MTEP)	Isı - Elektrik	-	120	50	32	-
BİYOGAZ	(MTEP)	Isı- Elektrik- Ulaşım		8,6			-

ETKB'ye (ETKB, 2014a) göre, dünyada 1,2 milyon MW kurulu güce ulaşılacağı, dünya elektriğinin %12'sinin rüzgâr enerjisinden sağlanacağı öngörülmektedir. Türkiye rüzgâr enerji potansiyelinin değerlendirilmesi amacıyla EİE-DMİ işbirliği ile ortak geliştirilen proje kapsamında rüzgâr enerjisi potansiyelinin değerlendirilmesine referans oluşturmak üzere "Türkiye Rüzgâr Atlası" hazırlanmıştır. Ülkemiz rüzgâr enerjisi teknik potansiyeli açısından Avrupa'da birinci sırada yer almaktadır. Ülkemizde yenilenebilir enerji kaynaklarından güneş ve rüzgâr enerjileriyle dahi tek başına nükleer enerji santrallerinden elde edilmesi planlanan 9600 MW'm çok üzerinde enerji üretmek mümkündür (Devlet Su İşleri, 2014).

Kyoto protokolü taraf ülkelere, özellikle fosil yakıt kaynaklı enerji tüketimine bağlı olarak ek mali yük getirmektedir. Bu bağlamda protokole taraf olan ülkemiz, tükenbilir kaynaklara bağlı olan enerji politikasını

değiştirmedeği takdirde, fosil yakıtların çevreye etkilerinin bedelini ödemek zorunda kalacaktır (Yakıcı Ayan ve Pabuccu, 2013, s. 90).

3. Tartışma ve Sonuç

Dünya genelinde önemli riskler barındıran nükleer güç santrallerinin kapatılmasının gündeme geldiği bu dönemde, enerji tasarrufu önlemleri ve ülkemizde mevcut yenilenebilir enerji kaynağı potansiyelinin aktif olarak enerji altyapısına kazandırılmasıyla nükleer santral kullanımına gerek olmaksızın ulusal enerji ihtiyacımızın dışa bağımlılıktan çıkarılması mümkündür.

Resmi rakamlara göre mevcut nükleer santral projeleri bağlamında yaklaşık on yıllık uranyum rezervi bulunan ülkemizde hammadde temini ile birlikte, atık bertarafı, güvenlik önlemleri gibi çok ciddi riskleri de beraberinde getireceği öngörülmektedir. Bu bağlamda üretimden santralin kapatılması sürecine kadar barındırdığı risklerle, nükleer sektörünün yenilenebilir enerji sektörü karşısında yüksek yatırım maliyeti gerektirmesi, tükenbilir enerji kaynaklarına dayanması ve nükleer silahların yaygınlaşmasına yol açabilecek olması nedeniyle, dünya genelinde yatırımlar gerilemektedir.

Ülkemizde yukarıda belirtilen politikaların izlenmesi, alternatif, yenilenebilir temiz, güvenli, öz kaynaklara dayalı enerji kaynaklarının kullanımı, enerji tasarrufu ve enerji verimliliğinin sağlanması durumunda nükleer santrallerin kurulmasına gerek duyulmayacaktır.

Türkiye enerji politikası, öz kaynaklara dayalı, uluslararası anlaşmalarla uyumlu, sürdürülebilir ve çevreye duyarlı olmalı ve dışa bağımlı olmamalıdır. Bu bağlamda Türkiye’nin enerji politikalarını; enerji gerektiren tüm alanlarda enerji tasarrufu, verimli kullanım, kayıp-kaçak oranlarının minimum düzeye indirilmesi ve alternatif enerji potansiyelinin değerlendirilmesi ilkelerine dayandırması gerekmektedir.

Extended Abstract

Suitable Usage of Energy Potential of Turkey: Evaluation of Nuclear Energy Investment Projects

*

Merve Koçak Güngör
Erciyes University

Mesture Aysan Buldurur
İstanbul Technical University

Energy is among the most important resources of development and prosperity. For this reason, the countries of the world are developing policies and measures to ensure the sustainability of energy resources. Since 1970's in many world country, in parallel with the developing economies of cities and the growing population, investments in nuclear power plants have been carried out to meet the rising energy demand. However, with the increasing accompanies of environmentalist discourses around the world and rising of anti-nuclear campaigns due to nuclear power plant accidents, since the 1980's interest in energy has shifted to renewable alternative energy sources.

In this study, it is aimed to evaluate the nuclear power plans proposals in Turkey in the context of national renewable energy potential in the light of the developments in energy field of the developed world countries. In this context, Turkey Statistical Institute, Turkey Ministry of Energy and Natural Resources Statistics and Annual Reports, the Energy Market Regulatory Authority Annual Report, along with issues related literature was performed, and current trends related to this way of national and international energy policy are evaluated.

The study consists of four chapters. In the first chapter, the purpose, scope and method of the study are given. In the second chapter, the development of nuclear energy policies in the world is examined and conceptual explanations and evaluations are made on the emergence of nuclear power plants and their nuclear-related effects in the historical process. In the third

chapter, in the context of the subject discussed, nuclear energy projects are addressed in Turkey and alternative energy sources and nuclear energy sources are evaluated. In the last chapter, the discussions about the topic and the results of the work are shared.

Nuclear power plants operating on the principle of using energies that are activated by the uranium fusion reaction have taken place among energy sources as an alternative to fossil energy sources since 1950 as part of the peaceful use of the atomic bomb developed by the United States for military purposes in the 1930s.

The share of the rapidly developing nuclear industry in the world energy market has also increased since 2010, as the energy crisis and the importance of safety have been emphasized throughout the world in the 1970s due to the global oil crises. Greenberg and Trulove have started to lose importance in developed countries due to the accidents that have occurred since the 1980s (Greenberg and Truelove, 2011). These accidents, along with Fukushima (Japan) and Chernobyl (Russia) accidents, have become frequent issues for the future of nuclear power plants, nuclear waste management, the possibility of military use, and the rising cost of energy due to limited uranium resources.

Parallel to the changes taking place in the world, energy policy has been revised in many developed world countries to set renewable energy targets. In addition, the Leeds and Bream Certification Criteria and the similar criterias that are being applied in the United States nowadays and widely used in the world have significantly reduced electricity consumption and additional energy usage.

With a rapidly growing economy and growing population, Turkey is expected to increase energy demand rapidly. On the other hand, Turkey has been in a position of outsiders dependent on energy for many years. However, in order to ensure national development, it is necessary to solve the energy issue and to secure the national energy resources. In this context, in many developed world country, numerous policy documents were produced on the promotion of the use of much more sustainable alternative energy sources compared to nuclear sources. Despite that, in Turkey nuclear power plant projects are being carried out with discourse of reducing external energy dependency. It's assumed that with nuclear energy plants, Turkey would obey the Kyoto Protocol's provision on reduction of $[[CO]]^2$ emissions.

Nuclear power plant accidents, which have significant repercussions in the field of energy policy in many European countries, have had no effect on the Turkish Nuclear Program, while the construction of the Akkuyu and Sinop plants is underway and the preparation of the third power plant in İğneada is ongoing. Nevertheless, our country is the "build-operate" model (Anonymous, 2014), "provision of national energy supply security", which is considered by the founding firms of nuclear power plants as the reason for the goal of "reducing external dependency in the energy field" Does not match the target.

When the situation of our country's current energy supply is considered, the existence of high loss leakage rates is noteworthy. Given the irreplaceable nature of uranium resources, which have limited reserves around the world, our country will not be able to provide energy supply security by exploiting its nuclear energy sources and increasing its dependency on foreign energy sources and resources. In particular, with the depletion of national uranium reserves, it will not be possible to reduce the energy cost of uranium from Turkey in the future in the future. Besides, possible accidents that may occur in the power plants planned to be built in Sinop and Mersin, which are located in important earthquake zones, bear risks far beyond the expected benefit.

Within the scope of efficiency increase in the energy field, with the studies of education, study and awareness of the Electricity Exploration Authority (EIE), it is estimated that approximately 7,5 billion Turkish Liras will be constructed to construct four Keban Dams, 30% in the building sector, 20% in the industry sector and 15% We have found that our energy saving potential is (Anonymous, 2016). However, according to Aysan, it is possible to achieve a reduction of 50% and 70% in the heating and cooling load of the houses by means of housing design (passive methods) compatible with climate-balanced design principles (Aysan,1983). In our country it is possible to produce much more than 9600 MW of energy from renewable energy sources alone, even with solar and wind power, planned to be obtained from nuclear power plants alone (TETKB, 2014).

As a result, if alternative, renewable, clean, secure, resource-based energy sources are used in our country, energy saving and energy efficiency can be achieved, resulting in no need for the establishment of nuclear power plants.

Kaynakça/ References

- Akahare, K.;Yonai, S.; Shigekezu, F.;Miyahera, N.; Yasuda, H.;Iwaoka, K.; Matsumato, M.; Fukumura, A.; Akashi, M. (2012). The Fukushima Nuclear Power Plant Accident and Exposures in the Environment. *Journal of Environmentalist*, 32(2), 136-143.
- Anonim, (2010). Nükleer enerji santrallerinin dünyaya yayılma süreci. Mayıs 2014 tarihinde <http://enerjisistemleri.blogspot.com.tr> adresinden erişildi.
- Anonim, (2013). Nükleer kazalar ve nükleer santrallerin kapatılması. Mayıs 2014 tarihinde <http://www.cografyaogretmenleri.com> adresinden erişildi.
- Aysan, M., (1983) Kentsel tasarımda güneş enerjisinden optimum yararlanma konusunda bir araştırma ve İstanbul'da çeşitli uygulama örnekleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- British Petroleum (2016, Kasım) Statistical Review of World Energy 2016, 20 Kasım 2016 tarihinde <http://www.bp.com> adresinden erişildi.
- Çanka Kılıç, (2011). Türkiye'deki yenilenebilir enerjilerde mevcut durum ve teşviklerdeki son gelişmeler. *Mühendis ve Makine Dergisi*, (612)52, 103-115.
- Coşkun, O., Pamuk, H., (2014, Şubat). Turkey's first nuclear plant facing further delays- sources. Mayıs 2014 tarihinde <http://uk.reuters.com/> adresinden erişildi.
- Devlet Su İşleri, (2014, Mayıs). İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Türkiye, Mayıs 2014 tarihinde <http://www.dsi.gov.tr> adresinden erişildi.
- Dinçer, F., (2011). Türkiye'de güneş enerjisinden elektrik üretimi potansiyeli- ekonomik analizi ve AB ülkeleri ile karşılaştırmalı değerlendirme. *KSU Mühendislik Dergisi*, 14(1), 8-17.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (2004). Dünyada ve Türkiye'de enerji verimliliği ve Türk sanayiinde enerji verimliliğinin incelenmesi (Yayın No. DPT 2689, ISBN. 975-19- 3782-5). Ankara.
- Dünya Enerji Konseyi, (2012). Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi enerji raporu, Mayıs 2014 tarihinde <http://dektmk.org.tr> adresinden erişildi.
- TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası (EMO), (2012, Ocak) Enerji verimliliği raporu (EMO Yayın No. GY/2012/3, ISBN. 978-605-01-0275-8). Ankara.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2014a, Mayıs). Nükleer enerji ve Türkiye. Mayıs 2014 tarihinde, <http://www.eie.gov.tr> adresinden erişildi.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2014b, Mayıs). 1973-2012 Yılları Faaliyet Raporları. Mayıs 2014 tarihinde <http://www.eie.gov.tr> adresinden erişildi.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), (2013). EPDK 2012 Yılı Faaliyet Raporu. Şubat 2014 tarihinde <http://epdk.gov.tr> adresinden erişildi.
- EuroActiv, (2014). AB Yenilenebilir Enerji Politikası. Şubat 2014 tarihinde <http://www.euroactiv.com.tr> adresinden erişildi.
- Greenberg, M., Truelove, H. B. (2011). Energy choices and risk beliefs: is it just global warming and fear of a nuclear power plant accident?. *Risk Analysis*, 31(5), 819-831.

- İpek, P., (2013). Enerji güvenliğinde Ortadoğu Bölgesi'nin jeopolitiği ve enerji piyasalarında "Muğlak" bir devrimin yansımaları. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 50 (5),10-24.
- Kanlı, A. İ., Denli, A., (2010). Ülkemiz Alternatif Enerji Kaynaklarına Genel Bir Bakış. *Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Türkiye 10. Enerji Kongresi Bildirileri Kitabı* içinde (ss. 145-154). Ankara.
- Kaygusuz, K. (2008). The future of nuclear power and renewable energy sources in the European Union. *Energy Sources, Part B*, 3(4), 348-361.
- Kaygusuz, K., Sarı, A. (2003). Renewable energy potential and utilization in Turkey. *Energy conversion and management*, 44(3), 459-478.
- Oğan,S., (2007, Şubat). Sınırımızdaki Çernobil: Metsamor Nükleer Santrali, Nisan 2016 tarihinde <http://www.turksam.org/tr/> adresinden erişildi.
- Patel, S., (2013, Ocak). Germany's energy transition experiment. *POWER Energy Policy*, Nisan 2014 tarihinde <http://www.powermag.com> adresinden erişildi.
- Schneider, M., Froggatt, A. (2012). 2011–2012 world nuclear industry status report. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 68 (5), 8-22.
- Schneider, M., Froggatt, A. (2014). 2012–2013 world nuclear industry status report. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 70 (1), 70-84.
- Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi (TEDAŞ), (2014, Mayıs). 1995-2012 Yılları Faaliyet Raporları. Mayıs 2014 tarihinde <http://www.tedas.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2012). 2012 yılı Türkiye enerji istatistikleri. Mayıs 2014 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), (2009, Ağustos). Nükleer ve radyolojik kazalar. Şubat 2015 tarihinde <http://www.taek.gov.tr/> adresinden erişildi.
- World Nuclear Association, (2014). Nuclear Statistics. Haziran 2014 tarihinde www.worldnuclear.org, adresinden erişildi.
- Yakıcı Ayan, T., Pabuççu, A. G. H. (2013). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Yatırım Projelerinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 89-110.

Merve Koçak Güngör,

2008 yılında Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden lisans, 2013 yılında aynı üniversitenin Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesini almıştır. Halen İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı'nda doktora eğitimini sürdürmektedir. 2009 yılında Yatırım Gayrimenkul Değerleme Şirketi'nde 'şehir plancısı- gayrimenkul değerlendirme uzmanı' olarak meslek hayatına başlayan Koçak Güngör, 2011 yılında Erciyes Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak akademik kariyerine başlamış ve halen aynı bölümde öğretim elemanı olarak görev almaktadır. İlgi alanları arasında kentsel dönüşüm, kentsel yaşam kalitesi, sürdürülebilir kentsel arazi yönetimi ve kent politikası konuları yer almaktadır.

- She graduated from Erciyes University (ERU) Department of City and Regional Planning in 2008. She got her Master of Science degree in City and Regional Planning at ERU in 2013. She is currently continuing his PhD studies in City and Regional Plan-

ning at Istanbul Technical University (ITU). Koçak Güngör, started her professional carrer as a 'city planner- real estate appraisal expert' in Yatırım Real Estate Appraisal Company in 2009. She has been a faculty member of Department of City and Regional Planning, ERU since 2011. Her academic interests are urban regeneration, urban quality of life, sustainable urban land management and urban policy.

E-mail: mervekocak@erciyes.edu.tr

Mesture Aysan Buldurur,

İTÜ Mimarlık Fakültesinin ardından, Yüksek Lisans eğitimini 1977 yılında İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Şehircilik Anabilim Dalında tamamladı. 1983 Yılında İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünden "Kentsel Uygulama Örnekleri", konulu tez ile 1983 yılında doktor unvanını aldı. 1987 yılında yardımcı doçent, 1990 yılında doçent, 1996 yılında profesör unvanını alan Aysan Buldurur, halen İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümünde görevini sürdürmektedir.

- *Following the graduation from ITU Architectural Faculty, Master Thesis was completed in 1977 at City Planning Department of ITU Social Sciences Institute. Completion of "A research in Optimum Utilization of Solar Energy in Urban Design and Various Application examples in Istanbul" entitled thesis brought her the doctorate degree in 1983. In year of 1987 she became Assistant Prof. and Associate Prof. in 1990, finally Prof. in 1996. Aysan Buldurur is currently engaged at City and Regional Department of ITU Architectural Faculty.*

E-mail: aysan@itu.edu.tr

Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler

*

Şenay Eray
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Öz

Toplumsal hareketler, 20. yüzyılım sonlarında dünya çapındaki dönüşümle beraber hem aktör hem de yöntem olarak değişikliğe uğramıştır. Bu dönüşüm temelde “kamusal alan”daki değişiklik ile beraber gerçekleşmiştir. Çalışmada, kamusal alan ve toplumsal hareketlerdeki mevcut dönüşümlerin karşılıklı ilişkisine Habermascı bir kamusal alan modeli içerisinde bakılmıştır. Habermascı kamusal alan yaklaşımına göre toplum içerisindeki çatışma, dönüşen kamusal alanla beraber “sistem” ve “yaşam dünyası” arasındaki birleşim noktalarında gerçekleşmeye başlamıştır. Yaşam dünyası ve kamusal alandaki bu dönüşüm ise tartışma yöntemini, müzakere biçimini ve muhakeme öbeklerini değiştirerek var olan toplumsal hareket öznelerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Ve bu yeni özne grupları da “yeni toplumsal hareketlerin” kurucu aktörleri rolünü üstlenmiştir. Habermascı bir modelde, kamuoyu, kamusal alan, devlet ve özel alan arasındaki ilişkiler ve aynı zamanda sistem ve yaşam dünyası arasında karşılıklı ilişki ağları dönüşüme uğramıştır; bu ise toplumsal hareketlerin çekirdeklerini yeniden biçimlendirmiştir. Toplumsal hareketlerin hem özneleri hem de konuları değişmiştir. Yeni hareketler artık sadece kamusal alan içerisinde sınırlı kalmayıp; sistem ve yaşam dünyası arasındaki temas bölgesine tekabül eden noktalara yayılmıştır. Toplumsal hareketlerin vücut bulduğu sermaye-işçi sınıfı arasındaki savaşım da ekonomik temelden kültür, kimlik ve yaşam tarzı etrafında oluşan “özgürlükçü” ve “direnc-geri çekilme” gizil güçleri çekirdeğinde oluşan eylemlere ve sözel birlikteliklere dönüşmüştür. Var olan bu gizil güçler temelinde oluşan yeni toplumsal eylemler ise diğer taraftan kamusal alan ve kamuoyunda tekrar bir değişikliğe yol açmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Yeni toplumsal hareketler, Kamusal alan, Kamuoyu, Müzakereci demokrasi

New Social Movements in the Context of the Public Sphere in Habermas

*

Şenay Eray
University of Afyon Kocatepe

Abstract

During the last couple of decades of the 20th century, social movements are under a great transformation in terms of their actors and action patterns in parallel with the globalizing world. This change has reflected the historically corresponding transformation of the public sphere. In this essay, the relation between the recent transformation of public sphere and social movements within the Habermasian public sphere model is investigated. According to Habermasian public sphere approach, the conflicts in society has appeared at the points of the seam between "system" and "life-world" through the transforming public sphere. The transformation of life-world and public sphere caused to re-shaped of social movement agencies as changing the discussion methods, negotiation styles, and reasoning groups. Hence, this new agent groups take role of the founders of "new social movements". In Habermasian approach, the relation between public opinion-public sphere- state- private sphere and the relation networks between system- life world has been transformed. This transformation has re-shaped the nucleus of social movements. Not only agents but also the subjects of social movements has changed. New social movements are no longer restricted within the public sphere, but they overspread to the points of the seam between "system" and "life-world". The conflict between the capital-labor class leading social movements has changed from economic reasons to actions and discursive groups appearing around the identity and life-style within the "emancipatory" or the "resistance- withdrawal" potentials. The new social movements holding these potentials also cause a new transformation in public sphere and public opinion.

Keywords: New social movements, Public sphere, Public opinion, Deliberative democracy

Giriş

1980'ler dünya çapında hızlı bir dönüşüme işaret ediyordu. Toplumsal ve ekonomik parametrelerin pek çoğunun yeni baştan şekillendiği bir dönüşüm aralığıydı bu. Toplumsal dönüşüm esnasında toplumsal eylemlerin de niteliğinin değiştiği gözlemlenmekteydi. Bu ortaya çıkan "yeni toplumsal hareketler"i dönüştüren unsurlar nelerdi acaba? Ve onları "eski"den ayıran ölçütler hangileriydi? Çalışmaya bu sorular sorularak başlandı ve Habermascı bir açıklama ile sorulara cevap verilmeye çalışıldı. Habermascı bir açıdan "yeni toplumsal hareketler" in oluş ve ortaya çıkış nüveleri ise yine Habermascı bir "kamusal alan" içerisinde saklı idi. Bu çalışma içerisinde Habermascı bir "kamusal alan" bağlamında "yeni toplumsal hareketler" anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu nedenle öncelikle, Habermas'ın "kamusal alan"ı belirlenecek ve daha sonra dönüşen kamusal alanın toplumsal hareketleri nasıl değiştirdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Kamusal Alan Tartışması

Avrupa'da 1960'lı yıllarla birlikte kamusal alan kavramı ilk kez Habermas tarafından "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar" kitabı ile üzerinde ciddi akademik tartışmalar yapılan bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır. Fakat terimin ilk kullanımı tarihsel olarak çok daha önceki yıllara dayanmaktadır. "Kamusal Alan" kavramı ilk kez 18.yy.da sosyal bilimciler tarafından literatüre dahil edilmiş bir kavramdır (Habermas, 1995, s.62). Tarih içerisinde farklı toplumsal olaylardan ve değişik doktrinlerden etkilenerek formunu değiştirmiştir.

Kamusal alan tartışması Benhabib'e göre üç ana model üzerinden gitmektedir. İlki, Arendt'in, seçkinliğin ve politik büyüklüğün ortaya çıktığı paylaşıldığı "agnostik-birleşimsel kamu modeli"; ikincisi "liberal kamu alanı modeli", bu model kamu aklının özgürlüğünden hareket ederek, liberal demokratik bir toplumda var olan kurumların kamuya karşı sorumlu olduğu bir modeldir. Üçüncü model ise, Habermas'ın oluşturduğu "iletişimsel kamu modeli"dir. Seyla Benhabib, çalışmanın ana konusunu olan Habermascı modeli, demokratik bir şekilde genel toplumsal normlardan etkilenen bireylere, bu normlar üzerinde söz söyleme hakkı tanıyan ve bu normların oluşturulup değiştirilmesinde söz söyleme hakkı veren prosedürler bütünü ve bu bütünü yaratma süreci

olarak değerlendirmektedir (Benhabib, 1996, s.241-251). Çalışma içinde de bu üç kamusal alan modelinden Habermas'ın "iletişimsel kamu modeli" ele alınarak yeni toplumsal hareketler değerlendirilmektedir.

2. Habermas'ın "İletişimsel Kamusal Alan" Modeli

Habermascı analizde bir "üst-yapı" çalışması içerisinde incelenen kamusal alan, burjuva kamusal alanın doğuşunun kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi bağlamında çözümlenmiştir (Timur; 2008, ss.41-42). Habermas, "kamusal alan" kavramı ile toplumsal yaşamın bir parçasını tanımlamaktadır. Ona göre kamusal alan, "özel şahısların kendilerini ilgilendiren bir konu etrafında ortak akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içerisine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaat ve kamuoyunu oluşturdukları araç süreç ve mekânların tanımlandığı hayat alanıdır" (Habermas, 1997, s.155). Bu alan tüm vatandaşlara açıktır ve geçişe müsaittir. Habermas'a göre kamusal alan özel vatandaşların birbiri ile "iletişim" sayesinde yarattıkları kamu organları tarafından oluşur. Habermas'ın kamusal alanı içerisinde bireyler, ne özel alanın üyeleri gibi ne de devlet bürokrasisinin üyeleri gibi davranabilirler. Bu alan bireylerin ortak mevzularını müzakere ettikleri bir alan olarak tanımlanmaktadır (Fraser; 1990, s.57).

Habermascı kamusal alanın Özbek'e (2004, s.40-41) göre ikili bir anlam boyutu bulunmaktadır. Birinci yönü, kamusal alanın mekânsal bir kavram oluşudur. Öyle ki, fikirleri, düşüncelerin, ifade ve tecrübelerin ortaya çıktığı bunların paylaşılıp müzakere edildiği toplumsal alanları yani kamusal mekânların ortaya çıkardığı anlam muhtevasının kamuoyu, kültür ve tecrübe ile oluşumunu sağlayan ve bunlar vasıtası ile oluşan ulusal, ulus-altı ve ulus-üstü birlikler gibi kolektif gövdeleri tanımlamaktadır. Özbek'e göre kamusal alanın ikinci boyutu ise normatif olup bir ideali belirtiyor olmasıdır. Habermas'ın normatif olan kamusal alanı, etkili iletişim için, demokratik bir sitem için ve siyasal eylemlilik için uygun bir ortam hazırlamaktadır. Bu alan devlet aygıtının meta üretim sürecinin dışında bulunarak yurttaşlara ait bir toplanma yerini oluşturmaktadır. İletişimsel kamusal alan, toplumsal hareketlerin özellikle kendini oluşturmasında önemli bir mekânsallığı ve düşünsel boyutu oluşturmaktadır, çünkü bu alan Habermascı bir düşünüşte eleştirel kamusal tartışma ve anlaşma alanı olarak bir eylem alanıdır (Özbek, 2004, s.24).

2.1. Habermas'ın Kamusal Alan- Devlet- Özel Alan İlişkisi; Kamuoyu ve Kamusal Alan Birlikteliği

Kamusal alan ile kamuoyu ve her ikisi ile de doğrudan bağlantılı kavramlar aşağı yukarı aynı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Varlık gereği birbirine bağlı olan bu kavramların 18. yüzyılda ortaya çıktığını söyleyen Habermas, aynı dönemde çıkmış olmalarını bir rastlantı olarak görmez (Habermas, 1995, s.62-66). Çünkü bu dönemde yani burjuva toplumuna özel olan bu tarihsel dönemde, siyasal erke dair eleştiriler ve kamuda yapılan tartışmalar gelişerek belirli çıkarlar bir araya gelmeye başlamıştır.

Norberto Bobbio, Batı düşüncesinin “en büyük dikotomisi”nin kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerine oturmakta olduğunu söylemektedir (Bobbio, 1997, s.46). Habermasçı bir kamusal alan kavramsallaştırması da bu bağlamda yine aynı dikotominin; kamusal alan ve özel alan arasındaki tarihsel ve toplumsal bir ayrım üzerine oturmaktadır (Özbek, 2004, s.47). Özel alandan ayırık tutulan Habermasçı “kamusal alan” kavramı kendi içerisinde de kendi kamuoyunu oluşturmaktadır. “Kamu” otoritesi olarak kabul edilen ve kamusal alanda bulunmayan devlet otoritesi vatandaşların refahını sağlamakla yükümlüdür, bu da kamusal alanın yüklenmiş olduğu eylemlerden kaynaklanır. Bu noktada Habermas'ın “kamuoyu” devreye girmektedir. Kamusal alan, sahip olduğu yasal organlar ile hükümeti kurumlar aracılığı ile etkileyebilme imkânına sahiptir. İşte kamuoyunun da yer bulduğu alan *kontrol ve eleştiri noktasıdır*. Kamuoyunun hükümete yönelik gerçekleştirdiği kontrol ve eleştiri “devlet biçiminde örgütlenmiş egemen bir yapı” aracılığı ile vatandaşlar tarafından oluşturulmuş kamu organları eli ile resmi veya gayri-resmi yoldan hayata geçirilir. Yani devlet içerisindeki kamu, kamuoyunun bir taşıyıcısı olarak örgütlenerek, kamusal alanın toplum ile devlet arasında aracılık yapmasını sağlar. Kamuoyunun en önemli ölçütlerinden bazıları da, her türlü yapılan uygulamaların ve bilginin kamuya açık olması gerektiği yani “aleniyet ilkesi” ve bunu düzenleyici yasaların varlığı, yani “anayasal devlet”tir. Böylece devletin etkinliklerinin demokratik kontrol ve eleştirisi olası kılınabilmektedir (Habermas, 1995, s.62-66).

Bu normatif ilkeler liberal kamusal alan içerisinde varlık bulabilmektedir. Habermas'a göre aynı model sosyal refah devleti olarak örgütlenmiş kitle demokrasilerine uygulanamaz. Habermas'ın yaptığı analizde ulaşılmış olduğu tezi Fraser (1990, s.57), geç yirminci yüzyılın refah devleti kitle demokrasisinin başkalaşmış koşulları altında kamusal ala-

nın burjuva ya da liberal modelinin artık mümkün olamayacağını söyleyerek özetlemektedir. Çünkü sosyal refah devleti modeli içerisinde, kendi kendini denetleyen serbest pazar düzeni değişerek bireyleri özel alandaki çıkar çatışmaları kamusal alan içerisine taşımıştır, grup gereksinimleri kendi kendini denetleyen pazardan faydalanamadıkları için devlet tarafından denetlenme eğilimine girilmiştir. Grup çıkarları doğrultusunda dile gelen taleplerin bir arabuluculuğunu yapan kamusal alan Habermas'a göre böyle bir ortamda şiddete dayalı çıkar çatışmalarına sahne olmaya başlayıp bu çatışmaların ve rekabetin bir alanı haline gelir. Dönüşen bu kamusal alanın yasal kuralları da "çatışma halinde ki özel çıkarlara tekabül eder". Yani bu dönemde özel alan ile kamusal alan birbirine geçmiş durumdadır, böylece siyasal otoriteler serbest Pazar üzerinde de bir otorite sahibi olurken, toplumsal örgüt ve erkler de siyasal kamusal alana girerek yeni "siyasal" işlevlere sahip olurlar. Habermas, bu durumu kamusal alanın "yeniden feodalleştirilmesi" olarak adlandırır. Bu bağlamda Habermas sosyal refah devletinin önemli işlevlerinin, siyasal kamusal alan nedeniyle zayıflatıldığını belirtir. Örneğin "kamuya açılma" ilkesi doğrultusunda bakılacak olunursa, Habermas (1995, s.62-66) kurumlara ait kayıtların açık hale getirilmesi, liberal model içerisinde kamu aklına sağduyusuna bırakılması, yasal yargı kurumlarınca belirlenirken, sosyal refah modeli içerisinde "kamuya açma süreci çoğu kez özel çıkarlar tarafından belirlenen politikaların etkisi olmuştur" der. Bu dönem içerisinde beliren kamusal alanın zayıflamasını Habermas, sosyal refah devletindeki temel hak ve özgürlüklerle çelişkili bulmaktadır.

Habermas'a göre devletin meşruluk alanını sağlayan aydınlanmış bir kamuoyunun varlığıdır. Devlet ise kamusal alan ve kamuoyu ile halkla arasındaki iletişimini sağlamaktadır. Kamusal alan devlet baskısından uzak ve ona karşıt olarak dururken, aynı zamanda sermaye egemenliğinden de bağımsız ve karşıttır. Sosyal refah modelinde ise kamusal alan yapısal bir dönüşüm geçirmiştir (Habermas, 1995, s.63-64). Bu dönem içerisinde devlet ile toplum arasındaki ayrım gittikçe azalmış, kamusal alan ve kamuoyu, eleştirel ve müzakereci özelliklerini yitirmeye başladıkları için sivil toplum ve devlet arasındaki işlevlerini yerine getiremeye başlamıştır. Bu noktada artık siyasal iktidar ile özel çıkarlar iç içe geçmiş bulunmaktadır. Böyle bir toplumsal yapı içerisinde Habermas'ın normatif özel bireyi, liberal modeldeki burjuva bireyi gibi "özerk" ve "özgür" değildir, böylece eleştirel kamusal alanın giderek yok olması mevzu bahisdir ve yönlendirilmiş bir kamuoyu baskın olmaktadır. Genel an-

lamda Habermas'ın 'birey'i kamusal alanı ve özel alanı şekillendirmektedir.

2.2. Habermas'ın Özel Alan- Kamusal Alan İlişkisi ve "İdeal" Kamusal Alan "Birey"i

Habermas'ın kamusal alan bireyi vatandaş olarak tanımlanır. Kamusal alan bireyleri kendi toplumsal çevrelerinde sınırlandırılmadan, hemen herkesi ilgilendiren mevzular ve problemler hakkında birbirleriyle etkileşime geçerek kamusal alan davranışında bulunabilirler (Habermas, 1995, s.62-63). Tabi bu durum bireylerin düşüncelerini özgürce açıklama, yayınlama ve özerk grup örgütlenme haklarının garantisi altında gerçekleşir. Aslında Habermas'ın kamusal alan bireyi bir burjuva bireyidir ve ona göre burjuva bireyleri "özel birey"dir (private person). Habermasçı kamusal alanın üzerinde vücut bulduğu "özel bireyleri" kamu yararı ve ortak çıkar veya kamusal alanı etkileyen olaylar hakkında tartışma amaçlı bir araya gelmiş bireylerdir (Fraser, 1990, s.58). Bu bireyler, kamusal alan aracılığı ile burjuva toplumunun gereksinimlerini devlete ileten vatandaşlar olarak yer edinirken "politik otoriteyi rasyonel otoriteye" dönüştürürler. Habermas, rasyonalitenin ölçütü olarak kitlesel çıkarları belirtirken bunu garanti altına alan durumun ise "serbest pazar ekonomisi içindeki mal değiş-tokuşu" ilkeleri olduğunu söyler (Habermas, 1995, ss.62-63). Habermas'ın özel bireyleri serbest pazar ilkesi doğrultusunda kendilerini toplumsal ve siyasal baskıdan kurtarabilmişlerdir.

Habermas'ın kamusal alanında bulunan ideal bireyini iyi anlayabilmek için, kamusal alanın konumlandığı alanı daha iyi görmemiz gerekiyor, devlet ve toplum her ne kadar bir biriyle ilişki içerisinde olsa dahi bir birinden net bir biçimde ayrıktır. Fraser'ın belirttiği üzere Habermasçı kamusal alan devletten kavramsal olarak uzak ve ayrıktır. Bu alanı Fraser (1990, s.57), devletin eleştirisini gerçekleştiren söylemlerin üretildiği ve dolaşıma uğradığı bir bölge olarak görmektedir. Bu ayrıklık da sivil toplum ve anayasal devletin gelişimi ile tarih içerisinde şekillenebilmiştir. Burjuva toplumunun belirli bir gelişmişlik döneminde, devlet otoritesi kişisel kanaatler ve iradelerin oluşumu ve bunların uzlaşarak bir direnç haline gelmesi ile kişisel olmaktan çıkmıştır. Aynı zamanda ekonomik ve siyasal olan da birbirinden ayrılmıştır. Çünkü burjuva bireyinin oluşumu ve bir kamusal alan yaratması temel de sahip olduğu ekonomik bireysellik ve özgürlükten kaynaklanmaktadır. Ekonomik alan devlet alanında varlık bulmamasına rağmen, kamusal alan içerisinde de yer almamaktadır (Habermas, 1995, s.62-63). Fraser(1990, s.57)

Habermascı bir modelde devletin olduğu gibi ekonomik alanında (resmi-ekonomi alanı) kamusal alanın dışında olduğunu söylemektedir. Kamusal alan içerisinde ki ilişki düzeyi pazar ilişkisi değil dağınık ve dolayım-lı bir ilişki ağıdır. Öyle ki, Fraser'indeyimi ile Habermascı kamusal alan, alım satımın gerçekleştiği değil, tartışma ve müzakerenin gerçekleştiği bir tiyatro sahnesidir. Kamusal alanın ekonomik alandan ve devletten ayrık olmasını ise Fraser demokrasi için başat görmektedir(Fraser, 1990, s.57). Ekonomik alan Habermas'ın özel bireyinin sahip olduğu özel alan içerisinde yer almaktadır. Bireyin özel alanı da ideal kamusal alan koşulu olarak güvence altına alınmaktadır, çünkü Habermas'ın kamuoyunun önemli özelliklerinden birisi de muhakeme yeteneğine sahip olmasıdır. Muhakeme yeteneğine sahip bir kamuoyu kuşkusuz onu var eden bireylerin özgür bir muhakeme yeteneğine ve eleştireliliğe sahip olması temelinde gerçekleşir (Habermas, 1995, s.62-63). Fraser'in de değindiği gibi ideal ve muhakeme yeteneğine sahip birey bazında kamusal alan, özel alan (ekonomik alan) ve devlet ayrıklığı Habermascı bir demokrasinin varlık koşuludur. Olmazsa olmaz bu koşulun varlığının devamı için Habermas, belirli hakları güvence altına alan "anayasal devlet" ilkesini ortaya koymuştur.

Habermas'ın kamusal alanının özelliklerini bir taraftan devlete karşı konumlandığı nokta belirlerken, bir taraftan da özel alan ve burada yer alan burjuva ailesi ve bu ailenin eleştirel olma niteliğine sahip "birey"i belirlemiştir. Bu birey bir burjuva bireyidir ve Habermas'a kamunun – burjuva toplumu içerisinde- özel bireylerin bir araya gelmesi ile oluşan bir kamusal toplulukla var olduğunu belirtir (Habermas; 1997, s.93). Aile, çalışmasında "bozulmamış bir iletişim"in kaynağı olarak görülmektedir ve idealize edilmektedir. Aile mahremiyetin yaşandığı yer olarak belirlenmiştir ve Habermas yine, kamusal alan ve kamuoyu gibi aileyi de normatif ilkeler doğrultusunda netleştirilmiştir. Burjuva bireyi, aile içerisinde ve bu dolayısıyla özel alanda yer aldığı için siyasi mesuliyetlerden muaf ve özgürdür. Buradaki özel birey özgür bir biçimde karar veren, eğitilmiş, kendini yetiştirmiş bir toplum bireyidir.

2.3. Habermascı Bir Demokrasi Anlayışı: Müzakereci Demokrasi

Habermas, kamuoyunun oluşum sürecini anlatırken Antik Yunan, Aydınlanma ve daha sonraki dönemlerdeki düşünürler ve bu kişilerin düşünceleri üzerinden gitmiştir. Bu düşüncelerdeki "genel irade"ye bakarken kendi müzakereci demokrasinin temelini oluşturacak eleştiride bulunmuştur. Habermas'a göre genel irade kavramları daha önceki dö-

nem düşünürlerinde müzakereci bir tartışma içermemekte idi. Bu bağlamda Habermas, kendi kamusal alanındaki irade oluşumuna “müzakere etme sürecini” dahil etmiş ve var olan bu iradenin meşruluğunu da müzakereci demokrasi anlayışı oluşturmuştur (Habermas; 1995, s.62-63). Habermas, irade ve kanatın oluşma süreci olarak müzakereci bir süreci görmektedir. Aynı biçimde müzakereci bir demokrasi de Habermas’ın siyasal kamu kavramı için temel oluşturmaktadır. Habermas’a göre “siyasal kamu” müzakereye dayalı bir biçimde irade oluşumunu sağlar ve “siyasal kamu” normatif olarak, demokrasi için temel bir unsurdur. Meşruluk kaynağı olan müzakereci bir yapı içinde iletişim koşullarının varlığı önemli bir yer tutar ve kararların rasyonelleşmesini de sağlar. Habermas’a göre:

“Müzakereci kuram¹ bir diğer düşünceye de yer verir: Demokratik kamuoyu ve irade oluşumunun işleyişleri ve iletişim koşulları, hukuk ve yasalara bağlı hükümet ve idari mekanizma kararlarının tartışımsal boyutta rasyonelleşmesine önemli kapılar açar” (Habermas, 2002, s.162).

Müzakereci demokrasi modeline göre “kolektif karar alma” merkezi ve kilit bir noktada yer almaktadır. Benhabib’e göre de (1998, s.104-105) kolektif karar alabilmek için müzakereci bir demokrasi modeli meşruiyete ve rasyoneliteye ulaşmanın gerekli bir koşuludur. Böyle bir yönetim içerisinde herkesin ortak çıkarı gözetilerek, özgür ve eşit bireyler arasında gerçekleşen kolektif müzakere süreçleri sonucunda kurumlar düzenlenmektedir.

Müzakereci demokrasi modeli için bir diğer ayırt edici ölçüt ise “etik” kavramıdır. Benhabib (1998, s.105) “etiğe ilişkin söylem modelinin müzakereci bir demokrasi modelinin gerçeklik iddiaları arasındaki en genel ilkeleri ve ahlaksal sezgileri dile getirdiğini” söylemektedir. Öyle ki, her bir bireyin sonuçlarından etkilenmekte olduğu normların genel davranış kuralları ve kurumsal düzenlemelerin ahlakiliği açısından bağlayıcılığı temeldir. Ve bunlar müzakereci bir süreç sonucunda elde edilmiştir. Habermas’ın müzakereci kuramı da karşılıklı etik anlaşma ile oluşur fakat sadece bundan ibaret değildir. Aynı zamanda çıkarların dengelenmesi, mutabakat, rasyonel araç seçimi, ahlaksal temellendirme ve hukuki araçlar ile ortak irade kurulumu, bu ise farklı iletişim biçimlerini kapsar (Habermas; 2002, s.162). Habermas’ın müzakereci demokrasisinin önem-

¹ Kitap içerisinde “deliberatedemocracy” “tartışmacı demokrasi” ve deliberativetheory” “tartışım kuramı” diye çevrilmiştir. Fakat yazı içerisinde bu terimleri “müzakereci demokrasi” ve “müzakereci kuram” olarak kullanıyorum.

li noktalarını Coşkun ve Hasdemir (2008, s.131) “geniş halk katılımının varlığı, kamusal tartışma ve sorunlardan haberdar olma, bir yargıya ulaşmak için müzakereler yapma, müzakerelerdeki güç ve iktidar ilişkilerinden bağımsız olarak her birey için eşit koşullar oluşturma ve müzakere edilen konuda konsensüse ya da güvenilir bir takım sonuçlara/yargılara ulaşma” olarak saymışlardır. Genel bir ifade ile ise Habermascı müzakereci demokrasi, bireylerin söylemsel irade oluşumuna katılma sürecidir ve bu süreç kendi normatif kamusal alan yapısını da aynı temelde kurgulamaktadır (Habermas, 2002, s.162).

2.4. Sisteme Karşı Yaşam Dünyasının Korunması

Habermas'ta kendi demokrasi anlayışı çerçevesinde “Kamusal Alan” kurgulaması ve araştırması dönem içerisinde bir dönüşüme uğramıştır. Yenilenme döneminde kurucu kavramlar olarak; “yaşam dünyası”, “sistem” ve “iletişimsel eylem” yer almaktadır. Teorisine bu kavramlar eşliğinde devam eden ve yeni toplumsal hareketlerin incelemesini de bunlar aracılığı ile yapan Habermas, sistem ve yaşam dünyası arasındaki birlik-telik ve/veya karşıtlık ilişkisi ile toplumu açıklamaya çalışmıştır.

Habermascı bir yapıda “sistem” alanı bir nevi zorunluluklar alanıdır. Bireyler birer araç olarak belirlenirken bu alan içerisinde, bilinçleri önemsenmeyip, geçersiz sayılır, çünkü asıl bilinci oluşturan para ve iktidar mekanizmalarıdır ve bunlarla sistem alanı yönetilmektedir. “Yaşam dünyası” ise sistem alanının dışında yer almaktadır ve “iletişimsel eylem” bağlamında şekillenmektedir. Habermas'ın yaşam dünyasını anlamak için öncelikli olarak “iletişimsel eylem”in neye tekabül ettiğinin anlaşılması en doğrusudur. Habermas'a göre toplumsal eylem, iletişimsel veya stratejik –amaç yönelimli- olarak gerçekleşir. Habermas bu ayrımı sosyal eylemlerin bir biri ile etkileşime nasıl girdiklerini baz alarak yapmıştır (Coşkun ve Hasdemir, 2008, s.130). Stratejik eylem, bireyin ve/veya birey gruplarının safi kendi kişisel çıkarlarını gözetip, bir uzlaşma ve müzakere aramaksızın, faydacı bir amaç güderken; iletişimsel eylem, birlikte yürütülen bir mütalaa ve müzakere ile bir karara ve algılamaya ulaşmayı amaçlar (Habermas, 2001a, s. 122-124).

Habermas'ın normatif toplumsal eylemi bir iletişimsel eylem halindedir ve bu da Habermas'ın “yaşam dünyası” diye belirttiği toplumsal alanda gerçekleşir. Habermas, özgürleşme ilgisi ve merakı üzerine kurulmuş yaşam dünyasını, bireylerin durumlar ile başa çıkma güdüsü ve uğraşı ile iletişimsel eylem ile faaliyete geçtikleri bir alan olarak belirler (Habermas, 2001b, s.559).İletişimsel eylem, Habermascı bir değerlendirme-

nin en önemli kavramlarından birisi olan “iletişimsel akıl” veya “iletişimsel rasyonalizm”ini doğurur. Habermas’ın kamusal alan normları doğrudan iletişimsel akıl ile ilgilidir, normları oluşturan ise bu akıl birlikteliğidir ve kamusal alan iletişimsel akıl aracılığı ile kendini yeniden üretir. Bu kavramsallaşmada, kamusal alandaki katılımcıların yine önceden normatif olarak muhakeme/tartışma gücüne sahip oldukları varsayılmıştır (Habermas, 1996, s.347). Habermas’ın iletişimsel eylem, yaşam dünyası ve bu bağlamlarda iletişimsel akıl, kapsayıcı bir evrensel ahlaki çerçeve oluştururken, insan özgürleşmesi amaçlarına ilerlerken, daha üstteki toplumsal sistem üzerinde de etkili olmaktadır. Bir diğer ifade ile, yaşam dünyası, “iletişim” aracılığı ile “sistem” üzerinde bir etkiye sahip olabilecektir.

3. Habermascı Kamusal Alan Tezinde Yeni Toplumsal Hareketler

3.1. Yeni Toplumsal Hareketler

Liberal devlet modelinden refah devleti modeline geçişte ve refah devletinden 1970’lerle beraber sosyal devletin azalması ile neo-liberal politikalara geçişte, toplumsal hareketlerde değişiklikler meydana gelmiştir. Ekonomik modelin değişmesine paralel olarak toplumsal hareketlerde de ciddi bir dönüşüm olduğuna dair toplumsal hareket kuramcılarında genel bir uzlaşma bulunmasına rağmen, bu değişikliğin nasıl, hangi yönde ve nerede gerçekleştiğine dair tek seslilik mevcut değildir. Öyle ki, yeni oluşan bu hareketlerin eski hareketlerden tamamen farklı olup yeni çekirdekler üzerine mi oturduğu yahut eski hareketlerin sadece bir dönüşüm mü geçirdiği mevzusunda bir oydaşma bulunmamaktadır. Liberal öncül önerme olan ve daha ziyade bireysel tercihler ve organizasyon incelemeleri üzerine yoğunlaşan *kaynak mobilizasyon* teorisi (Tilly, Kelly, McAdam, Gamson) tartışmanın bir inceleme boyutunu oluştururken, *yeni toplumsal hareketler teorisi* (Touraine, Melucci, vb) de tartışmada diğer araştırma teori grubunu oluşturmaktadır. Rasyonel tercih teorisine oturan Kaynak Mobilizasyon Teorisine (KMT) göre toplumsal bir fenomen, bireysel kararların ve bireysel eylemlerin bir sonucudur ve toplumsal eylemleri de toplumsal koşullar değil bireysel karar belirlemektedir. Liberal öncüllüğe sahip KMT’ne karşın Marksist köklere sahip Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi (YTHT) izole edilmiş birey yerine toplum çatışmasını merkeze alarak başlangıç noktası olarak değerlendirir. Yeni toplumsal hareket teorisyenlerine göre gerçek bir toplumsal hareketin amacı temelde politik süreci etkilemek değil, toplumsal bir dönüşümün

sağlanmasıdır (Nash ve Scott, 2000, s.100-132: Kelly, 2002, s. 135-154: Cohen, 1999, s.110-119,).

Bu farklılık temelde Marksist yaklaşımın yeni toplumsal hareketleri anlamada ne derece yetersiz kalması veya hala geçerli olması ayırımıdan kaynaklanmaktadır. Gelişen “yeni orta sınıf” ile beraber mevcut sınıf teorilerinin yetersiz kalması ve Marksist analizin yeni orta sınıfı ihmal ettiği düşüncesi ile “sınıf temelli” bir siyasal ayırımlaşmadan “değer temelli” siyasal ayırımlaşmaya gidilmeye başlanmıştır. Temelde YTHT iddiaları iki farklı savı merkez alarak ayrıklaşmıştır. İlkini YTH’in post-endüstriyel ekonomi ve gelişiminin bir sonucu olduğu düşüncesi oluştururken, ikinci sav; bu hareketlerin bir önceki endüstriyel ekonomi dönemi toplumsal hareketlerden tamamen farklı ve benzersiz olduğu düşüncesi üzerine oturmaktadır. 1960 dönemi öncesi toplumsal hareketlerin birçoğu işçi hareketleri gibi Marksist paradigmayı izleyerek ekonomik sorun üzerine yoğunlaşırken, TYH ekonomik mevzulara daha az yönelmektedir. Özellikle yeni dönem toplumsal hareketleri daha ziyade kadın hareketleri, ekoloji hareketleri, eşcinsel hakları hareketleri, barış hareketi gibi hareketler oluşturmaktadır. Bu hareketlerin aktörlerini ise “işçi sınıfı” değil farklı kolektif eylem gruplarını oluşturan farklı kimlik, kültür, ideoloji ve politikalar arasındaki ilişkiler belirlemektedir.

YTH üzerinde oluşan bu ikili savlara binaen ve bu tartışma gruplarından beslenerek yapılan bir başka sınıflandırma da Buechler’e aittir. Buechler yeni toplumsal hareketleri “siyasal” (neo-Marksist) ve “kültürel” (post-Marksist) versiyon olarak iki aşamada toplamıştır. Fakat Buechler bu ayrımı yaparken net bir çizgi çizmemiştir öyle ki “toplumsal hareketlerde kültürel ve siyasalın ikililiği”nin de yer aldığını ifade etmektedir (Buechler, 2000, ss.209-213). Farklılığı “kültürel talepler” bağlamında inceleyen Touraine (2007, s.28-29), bir zamanlar toplumsal aktörler ve toplumsal hareketlerden bahsedilirken günümüzde bulunduğumuz dünyada ise “özne”lerin ve “kültürel hareketler”in bu paradigmanın yerine geçtiğini söyler ve mevcut hareketlerin tamamen “yeni” ve geçmişten “ayrık” hareketler olduğunu ifade eder. Castells de yine Meksika’da Zapatista hareketine, Amerikan milislerine, Japon tarikatı Aum Shirinkyö ve El-Kaide hareketlerine bakarken ortak noktanın “kültürel kimlik” olduğunu söyleyerek kültürelciler tarafında yer edinmiştir (Castells, 2008, s.95-217). Hareketlerdeki yenilik bir kısım düşünür için öncelikle organizasyon, eylem planı ve toplumsal değişiklikte kendilerini yansıtmaktadır. Toplumsal işçi, artık oldukça eğitilmiş olması nedeniyle gayri maddidir. İşçi sınıfı temelinde türdeş bir siyasi temsilin yerini alan

yeni toplumsal hareketlerde daha kompleks ve heterojen bir yapılanma, yeni hareketlerin öncelikli özelliğini oluşturmaktadır (Hamel ve Maheu, 2001, s.263-4; Negri, 2004, s.403).

Toplumsal hareketler ileri kapitalist toplumunun ve dolayısı ile sınıf yapılarının değişimi ile bir kısım düşünürlere göre dönüşüme uğramış bir kısım düşünürce göre ise kırılmış ve yeniden yapılanarak “yeni” bir biçim kazanmıştır. İleri kapitalist toplumdaki ilerleme ile YTH arasındaki ilişkiyi sosyo-ekonomik olarak açıklayan Habermas, hareketlerdeki farklılığın incelenmesinde ise bu ilişki düzeyini kamusal alanda gerçekleşen dönüşüm ile kurmaktadır (Nash ve Scott, 2000, s.126). Habermas’ın toplumu kamusal alan kavramı etrafında incelemiştir. Habermas’ın eski ve yeni toplumsal hareket değerlendirmeleri de kamusal alan kavramları üzerinden gitmektedir. Kamusal alan- özel alan ayrımı, özel rasyonel ve eleştirici bireyi, kamusal alanın ve kamuoyunun temel niteliğini oluşturan iletişimi, iletişimsel eylemi ve iletişimsel aklı ve daha sonraki çalışmalarında yapmış olduğu yaşam dünyası-sistem ayrımı, Habermas’ın yeni toplumsal hareketlerini incelerken kullandığı kavramlar olduğunu görmekteyiz. Çünkü bir toplumsal hareketin değişimi, toplumsal bir değişimin sonuçtur. Toplum yapısında ki bazı nüvelerin değişimi ile birlikte toplumun verdiği tepki yöntemleri ve eylemleri de değişime tabi olmuştur. Bu bölüm içerisinde Habermas’ın yeni toplumsal hareketleri nasıl baktığını görmeye çalışacağız.

3.2. Habermasçı Kamusal Alan ve Onun Yeni Toplumsal Hareketleri

Habermas “Kamusal Alan Modeli”ni sistem ve yaşam dünyası arasındaki “güçler ayrımı” temelindeki analizi, toplumsal bütünleşmenin farklı kaynaklar arasında diğer bir deyiş ile sistemsel ve yaşamsal (sosyal) kaynaklar arasında yeni bir dengenin kurulmasının gerekliliğini ortaya koyar (Özbek, 2004, s.77). Habermas’ın kamusal alan kavramı ikili bir özellik taşımaktadır. İlki; siyasal iktidarın bireylerce denetlenmesi ve bu yöntem ile siyasal hakimiyetin akılcılaştırılmasıdır. Böylece siyasal hakimiyetin de bir meşruluğu sağlanmaktadır. İkincisi ise; bir taraftan da denetime katılan bireylerin kendilerine özgü nitelikleri olan etkileşimi yaşamalarıdır. Bu etkileşim için ise özel çıkarlardan bağımsız olan tartışmanın herkese açık olması öncelikli şarttır. Habermas’ın bu ikili normatif kuramı bir biçimde kendisinin toplumsal hareketlere bakarken de değerlendirmesini ve hareketler arasında ayrımı yaptıran kurgusudur.

Habermas’a göre “yeni” toplumsal hareketler neydi ve eskisinden onu ayıran unsurlar nelerdir diye sorduğumuzda, bunun cevabını; Ha-

bermas'ın, yeni toplumsal hareketleri, "eski" toplumsal hareketlerden ayırırken oluşturduğu iki büyük argümanında buluyoruz. Habermas'ın ilk tezi; yeni toplumsal hareketlerde ki çatışma artık sitem ve yaşam dünyası arasındaki birleşim noktalarında gerçekleşmektedir. İkinci tezi ise; bu hareket artık sermaye-işçi sınıfı mücadelesinden ayrılmış ve farklıdır tezidir. Habermas için işçi hareketleri, radikal bir değişiklik kaynağı temelinde son bulmakta idi. Çünkü artık onlar işçi partileri ve sendikalar aracılığı ile politik siteme dahildirler ve bu da işçi mücadelesine ket vurmuştur. Şöyle ki; sendikacılık faaliyetlerin artması ile beraber sermaye ve işçi sınıfı arasındaki uzlaşmazlık gittikçe formüle olmakta, uzlaşmanın garantisi de işçilere verilen yasal haklar ile sağlanmaktadır; ve böylece yasal kanallarla işçi sınıfı hareketinin önü kesilmiş bulunmaktadır (Habermas, 2001b, s.849). Habermas (2001b, s.808) bu durumun bir "hukuksallaştırma eğilimi"nin olduğunu belirtmektedir. Sendikaların ve işçi partisinin kendi organizasyonlarını oluşturup çoğaldıkça, daha da daraltılmış araçsal taleplerle beraber çalıştığını söyler. Maddi bir telafi ile (ücret artımı gibi) kolay bir biçimde hareket yatıştırılabilmiştir. Habermas, politikaları itibarı ile refah devletinin işçi sınıfına maddi karşılıklar vererek radikal bir tehdit olasılığının azalttığını belirtir. Habermas, toplumsal hareketlerdeki ajanların değişme ve yeni bir toplumsal harekete dönüştüğü saptamasını bunun üzerinden gerçekleştirmektedir. Çünkü, artık refah devlet modeli maddi kaynak aktarımı ile işçi sınıfı tarafından gelebilecek radikal tehdit olasılığını yok ettiği için, daha radikal değişikliklerin kaynağını kurumsal çerçevenin dışında aramaktadır. Habermas, halihazırda toplumsal hareketi meydana getirecek öbekleşmelerin çerçevenin dışında, kuruma dahil edilmeyenler arasında gerçekleşeceğini belirtmiştir (Habermas; 2001b, s.849). Artık toplumsal hareketler işçi sınıfı temelli yani politik değil, kültürel esaslı kimlik ve yaşam tarzı üzerinden oluşmaktadır.

Habermas (2001b, s.551), yeni toplumsal hareketlere bakarken, sosyal değişikliğin, yaşam dünyası üzerinde nasıl bir dönüştürücü etkisi olduğunu sorgulayarak yola çıkmıştır. Yaşam dünyasındaki dönüşümü "iletişimsel eylem" kanalı ile takip etmiştir. Habermas için, dönüştürücü güç bir nevi "iletişimsel eylem"dir ve özne merkezlidir. Bu teori içerisinde özne "verili" konumda değildir, aksine iletişimsel ehliyete sahip olması onu öne çıkartmaktadır (Çiğdem, 1997, s.120). İletişimsel eylem, Habermas'ın kendi sözleri ile; "bir ortaklaşa yorumlama sürecine dayanır." Ve burada iletişimsel sözcükler kullanılır. Habermas, toplumsal alanın dönüşümü ile yaşam dünyasının sözcükler aracılığı ile nasıl bir dönüşüme

tabi olduğunun yanıtını vermeye çalışarak bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin de varlık temeline değinmiştir. Sözcükler aracılığı ile birbirini anlama ve bu iletişim kiplerine karşıt düşen gerçekliğin kabulü ile durumlar arasındaki eski çizgiler değişir. Yani güncelleşmiş eylem olanakları açısından bir anlaşma gereksinimi ortaya çıkar ve bu da yaşam dünyasında temel konuda ve onun önem taşıyan bir kesitinin değişikliğine neden olur (Habermas, 2001b, ss. 552-555).

İletişimsel eylemde ve dolayısıyla yaşam dünyasında ki bu dönüşüm kamusal alandaki tartışma, müzakere ve muhakeme öbeklerini de değiştirmiştir. Öbekler daha ziyade; kadın hareketi, barış hareketi, ekolojistler, azınlıklar (yaşlılar, eşcinseller, engelliler), dinsel köktencilik, aile dernekleri, öğrenci protestoları, modernist reformlara karşı direniş ve alternatif hayat tarzı olan kişiler etrafındaki sözel birliktelikler çerçevesinde şekillenmiştir ki bunlar Habermas'ın yeni toplumsal hareketlerinin aktörlerini belirlemiştir. Habermas, öğrenci protestolarının hemen tamamının artık, işçi sınıfını, siyahları veya az gelişmiş ülkeleri temsil etmediğini, fakat onlar adına hareket eden burjuva gençliğinin yani "beyaz orta sınıf çocukların" oluşturduğunu belirtir (Habermas, 1992, s.33). Ayrıca Habermas (2001b, s.850-855), bölgesel, dilsel, kültürel ve mezhepsel bağımsızlık için savaşım veren özerklik yanlısı hareketlerin de uluslararası bir politikada ciddi önem taşıdığını belirtmektedir. Habermas (2001b, s.850) aynı zamanda "protesto ve geri çekilme gizilgüçleri"nin kümelenmesinin; platformların, gruplaşmaların ve konuların çok çabuk bir biçimde kabuk değiştirip dönüşmesinden dolayı oldukça güç olduğunu da belirtir. Parti ve dernek örgütleyicilerinin, üyelerini aynı bulanık stoktan çektiğini söyler.²

Habermas, yeni toplumsal hareketleri "özgürleşim" ve "direniş-geri çekilme" gizilgüçleri çerçevesinde iki grup etrafında incelemiştir. Bu ayrım etrafında feminist hareketleri, siyah alt kültürlerin Amerikancı yurttaş hareketleri ile ortaklıklarını sunarak ataerkilliğe baş kaldırı esasında özgürleşim geleneği içerisinde tutarak "saldırgan" niteliğinde di-

² Bu noktada Habermas'ın iletişimsel eylem kuramını nasıl bir ortaklık kurulduğunu anlatmaya çalıştığı sınıflandırması konuyu daha anlaşılır kılar; söz söyleme edimini üç farklı bileşenden oluşturmaktadır. Habermas, bunları nesnel dünya, toplumsal bir dünya ve öznel dünya olarak belirtir. Habermas için iletişimsel eylem sürecine katılanlar sözcelelerinde üç bileşenden yalnızca birisini vurgulasalar bile, nesnel, toplumsal ve öznel dünyalara aynı anda göndermede bulunurlar. Parti veya dernek düzleminde örgütleyici çekirdeklerin üyelerini aynı bulanık stoktan alabilmelerini, iletişimsel eylemin bu fonksiyonu ile düşünmemizin daha açıklayıcı olduğunu düşünüyorum

ğerlerinden ayırmıştır. Diğer hareketlerin ise daha çok “savunmacı” bir karaktere sahip olduğunu belirtmektedir. Direniş hareketleri arasında da Habermas, eski orta sınıf protesto hareketlerini, okullara karşı yapılan aile dernek protestolarını vergi protestosu, özerklik hareketlerinin bir bölümünü; ortak odak noktaları ekoloji ve barış konularına genişletilmiş bir büyüme eleştirisi olan gençlik hareketleri ve alternatif hareketlerden ayırmıştır. Burada kullandığı kıstas Habermas’ın “yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi” ne karşı bir tepkinin varlığı esasında olmuştur (Habermas, 2001b, ss.850-855).

Yeni toplumsal hareketler; “yaşam dünyası”nın, “sitem”in büyüyen ekonomi ve yönetici çatışması ile yok edilip yutulma gerçekliği ve tehdidine karşı gelişmiş kapitalist toplumların bir reaksiyonudur Habermas için (Habermas, 2001b, ss. 783-788). Bu reaksiyon Habermas’ın “içsel sömürgeleştirme” tezi ile daha iyi anlaşılmaktadır. Devlet kurumları ve ekonomiden oluşan sistem, günlük yaşamı ve özel-kamusal yaşamı oluşturan yaşam dünyasına çarpmaktadır. Bürokratikleşmenin özgün dinamiği, yaşam dünyasına yönetsel ve parasal mekanizmalar kullanarak nüfuz eder ve var olan devlet bürokrasisi gittikçe artar. Habermas bu noktayı, iletişimsel olarak yapılanmış eylem alanının “şeyleştirilmesi” olarak görmektedir. Bu ilişki düzeyi kendi kanun çerçevesini de bir biçimde belirler ve yasal düzenlemeler de gittikçe genişler. Burada da “yasalaştırma/hukuksallaşma” temelinde meşruluk sağlanmış olacaktır. Hareketlerin niteliklerini ve ayrımlarını da bu sistem içerisinde durdukları pozisyon belirlemektedir. Bu sürecin yıkıcı kapasitesi, çeşitli rasyonel formlar içerisinde belirlenir, sistem ve yaşam dünyasını etkisi altına alır. Yani devlet kurumları ve ekonomik güç “araçsal akıl”³ temelinde yol alır (Habermas, 2001b, s.783-826). Politik ve ekonomik kurumlar belirli hedefler koyup onlara ulaşmak amacı için para ve güç kanalları/medyası kullanılır. Sistem alanı içerisinde oluşan bu etkileşim yapısı gereği işlevseldir. Bu da kendi akılsallığını oluşturur. Aynı zamanda yaşam dünyasının da bir iletişimsel rasyonelitesi bulunmaktadır ve bu rasyonellik yani akılsallık da araçsal akıl bağlamında şekillenir. Çünkü Habermas’ın buradaki çıkış noktası “yaşam dünyasının rasyonelleşmesi”ni modernleşme süreçlerinin başlangıç koşullarından birisi olarak görmesidir (Habermas, 2001b, s.839). Yani yaşam dünyası merkezinde oluşan çatışma ile

³Araçsal akılı Habermas bilen ve eylemde bulunan öznelere akılsallığın, daha üst derecede bir amaçsal akılsallığa sistemsel boyutta genişlemesi olarak görür.

kapitalist modernizasyon ihtiyaçları arasında işlevsel bir ilişki bulunmaktadır.

Sistem-yaşam dünyası, kamuoyu-kamusal alan-devlet- özel alan arasındaki ilişki modu iletişimsel eylem birlikteliğinde izah edildiği gibi dönüşüme uğramıştır ve bu bağlamda toplumsal hareketlerin çekirdeklerinde değişim gerçekleşmiştir. Yani Habermascı bir bakış açısı içerisinde toplumsal hareketlerde; sermaye-işçi sınıfı arasındaki savaşımlar, sistem-yaşam dünyası arasındaki bitişme noktasına tekabül eden ve burada gerçekleşen bir savaşıma dönüşmüştür.

3.3. Toplumsal Hareketlerin Kamusal Alan Yaratma ve Dönüştürme Gücü

Toplumsal hareket öznesi olarak “herkes”i alan Habermas, iletişimsel eylem ve dilsel anlaşma ile, her ne kadar yaşam dünyası alanında kültür, dil, din gibi bazı farklılıkların varlığı üzerinden gitmiş olsa da, örgütsel bütünlüklerin karışık bir potadan gelen bireylerle sağlanabildiğini söyler. Direnç-geri çekilme gizil gücüne sahip savunmacı hareketler oluşturdukları iletişimsel rasyonalite/akılsallık ile siyasal sistemi doğrudan etkileyebilecekler, kendi kimlikleri ve eylem kapasitelerini genişletip dönüştürebilecekleri gibi sivil toplumu ve kamusal alanı da genişleten ve dönüştüren bir güce sahip olabileceklerdir. Çünkü direnç-geri çekilme gizil gücüne sahip gruplar kapasitelerini bir şekilde muhafaza edip, tekrar gömülü olan ifade ve iletişimlerini iletişimsel ve rasyonel akıl yolu ile sunacaklardır. Habermas bunu şöyle belirtmektedir;

“Sosyal devletçi kitle demokrasilerinde, kapitalist toplumları açınma evrelerinde belirlenmiş olan sınıfsal çatışmanın kurumsallaştırılmış ve böylelikle dindirilmiş olması gerçeği, genel olarak protesto gizilgüçlerinin dindirildiği anlamına gelmez. Ama protesto gizilgüçleri şimdi başka çatışma doğrultularında, yani yaşama evreninin sömürgeleştirilmesi savı doğruysa, zaten beklendikleri yerde ortaya çıkarlar” (Habermas, 2001b, s.849).

Son dönem çalışmalarından birisi olan Meşruiyet Krizi’nde (LegitimationCrisis) ise Habermas yaşam dünyasını, toplumun kendisini tamamen yeniden üretmesi için daha fazla gerekli ve önemli görmemektedir. Fakat hala yaşam dünyası kendi rasyonalite dinamiği ile ekonomi ve devletin sistemsel mantığının karşısında yer almaktadır. Outhwaite (1994, ss.226-234), son dönem düşüncüsü için Habermas’ta yine toplumsal hareketlerin, topluluk içerisinde iş ve siyaset konularında olduğu gibi, resmi bir biçimde kurumsallaşma girişimlerine karşın savunmada olduğunu söy-

lemektedir. Fakat aynı zamanda toplumsal hareketler potansiyel ilerlemeci bir rol oynayarak kamusal alan içerisinde yer alan rasyonel eleştiri ve demokratik müzakere aracılığı ile resmi politik süreci etkilemeye devam etmektedir.

Politik süreci etkileyen ve bu süreçten etkilenen Habermascı toplumsal hareketler genel anlamda; özgürleşmeci gizilgüçler olarak (kadın hareketi gibi) “saldırgan” anlamda bütün toplumu ilgilendiren, kabul edilen evrensel ahlak ve hukuk ilkeleri bağlamında sorunlara yönelik bir takım yöntem ve çözüm önerirler; böylece kamusal alanda ve kamuoyunda bir bir değişikliğe yol açarak itici bir güç oluşturabilirler. Aynı zamanda direnç ve geri çekilme gizilgüçler ise “savunmacı” anlamda mevcut örgütlenme ve kamuoyu yaratma kanallarının yapısını sürdürmeye yönelik alt kültürel karşı-kamular ve karşı kurumlar oluşturup, genişletilmiş haklar ile yeni alanlar kazanmaya çalışırlar.

Özellikle karşıt-kamular üzerinden toplumsal hareketler kamusal alanı; hem “sistem”e karşı gösterdiği direnç ile hem de diğer kamusal alanlara karşıt duruşu ile yeniden şekillendirmektedir. Fraser’in Habermascı kamusal alanı incelemesi açıklayıcı bir harita sunmaktadır. Tarih içerisinde birçok toplumsal grup bağımlı ve ikincil kılınmıştır. Habermascı analiz içerisindeki özgürleşmeci ve direnç-geri çekilme gizilgüçlere sahip hareketleri oluşturan gruplarda da olduğu gibi bu ikincileştirilen toplumsal gruplar –kadınlar, işçiler, zenciler, eşcinseller gibi- kendilerini avantajlı hale getirebilecek alternatif kamular kurmuşlardır. Fraser’in deyimi ile bastırılmış/ikincil karşı-kamular (subalterncounterpublics) olarak nitelendirilen bu alternatif kamular ikincilleştirilmiş ve bağımlı kılınan toplumsal grupların keşfine ve karşıt söylemlerine neden olmuştur (Fraser, 1990, s.67). Bu süreç ise kendi kimliklerinin, ilgilerinin ve ihtiyaçlarını karşıt bir formülasyon ile kurulması hem “yaşam dünyasının” “sistem” arasında yer alan noktalarda gerçekleşen yeni toplumsal hareketlerin kimlik ve kültür üzerinden kurgulanmasını sağlarken hem de hareketlerin olduğu kamuların karşıt kamusalıklarını yaratarak kamusal alanı dönüştürmektedir.

Sonuç

Habermas için yeni toplumsal hareketler tahakkümden arınmış iletişim ve müzakereci bir demokrasi anlayışı içerisindeki bir kamusal alanda şekillenmekte ve onu tekrar dönüştürmektedir. Habermas gelişmiş Batı toplumlarındaki krizi ekonomi içerisinde görmeyip daha ziyade yaşam

alanında ortaya çıkan toplumsal bütünleşme ve dönüşüm sorunu olarak görmektedir. Ve bu nedenle Habermascı bir kamusal alan bağlamında yeni toplumsal hareketler refah ve ekonomik üretim ve yeniden dağıtım üzerinden kodlanmayıp, kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleşme çerçevesinde yaşam dünyası-sistem arasında bileşim noktasında yer almıştır. Habermas bu hareketlerin öncelikli taleplerini yaşam alanının özgürleşmesi temelinde görüp ekonomik çıkarlara yönelik bir istem olarak adlandırmaz.

Yeni toplumsal hareketlerdeki değişime, kamusal alanın dönüşümüyle bakan Habermas, liberal burjuva devlet yapısı beraberinde ailesi ve onun şekillendirdiği kamusal alan düzenlemesinden, refah devlet modeline geçişi; hareketlerdeki yapıyı değiştiren ana sebep olarak görür. Bu dönüşümün ve yeni devlet modelinin, işçi sınıfının kısmen taleplerini karşılayarak eski toplumsal hareketlere nasıl ket vurduğunu Habermascı bir teori bazında çalışma içerisinde de detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ve sonuçta görmekteyiz ki Habermascı bu modelde, siyasal bazda işçi sınıfı etrafında oluşan toplumsal hareketler, refah devleti modeli ile kültürel bazda kimlik ve yaşam tarzı etrafında; özgürlükçü ve direnç-geri çekilme gizil güçleri çekirdeğinde eyleme geçmektedir.

Extended Abstract

New Social Movements in the Context of the Habermasian Public Sphere

*

Şenay Eray

University of Afyon Kocatepe

During the last couple of decades of the 20th century, social movements are under a great transformation in terms of their actors and action patterns in parallel with the globalizing world. This change has reflected the historically corresponding transformation of the “public sphere”. In this essay, it is intended to analyze the relation between the recent transformation of public sphere and the phenomenon of the emergence of “new social movements”. Among public sphere models, Habermasian public sphere model is used in our analysis. Within this scope of the study, first of all, the Habermasian public sphere concept is evaluated to comprehend how the transformation of public sphere has paved the way of the emergence of the new political actors, literally new social movements.

Habermasian “public sphere” is open and guaranteed to all citizens. State does not take place in this area and is not a part of public sphere. In the public sphere, individuals present individual behaviors and they are also in communication with each other. In Habermasian analysis, the existence of bourgeois individual and their potentiality to create their own public sphere are rooted from their both economic independence and individual freedom. These special features of the bourgeois individual bestow a privilege upon himself. In the bourgeois society, economic sphere does not overlap totally either with state area or with public sphere. Economic sphere exists in the private sphere, in which Habermas’s private individuals act. Namely, Habermas’s “private sphere” is

the basic requirement of the “ideal” public sphere and it is guaranteed through the constitutional state.

The transformation of the public sphere and social movements depends on a shift within the concepts of ‘publicness’ and private area. Since Habermasian liberal model of public sphere depends on the bourgeois individual; it cannot be applied to the social welfare state structures. Because of that reason, a radical social transformation takes place. With the advent of the social welfare state model, there occurs a complete shift in the relations between “private sphere”, “public sphere” and “state”. In this era, state, having a significant authority over the market, allows new types of political authority and social organizations to insert their issues into the political area. Habermas traces this transformation of public sphere through notions of “system”, “life-world” and “communicative-action”. According to Habermas, “system” is the area of obligations and also “life-world” engenders the outside area of the “system” through “communicative action”.

The transformation of the relations between the system and life-world is the main cause of the actor-change. The styles of negotiations and the deliberation methods of the social movements have also changed through this transformation. The social base of “new social movements” is no longer shaped on the bases of the capital-labor class distinctions. Rather, new collectivities are formed on the bases of cultural commonalities and differences. In Habermasian approach, the new social movements are shaped in two broad categories depending upon their “emancipatory” or “resistance- withdrawal” potentials. Moreover, the new social movements formed by these potentials engender a new (re-) change in public sphere and public opinion formation mechanisms.

Briefly, in Habermasian approach, through the transformation of liberal state model into welfare state, the relation between public opinion- public sphere- state- private sphere and the relation between system- life world has been transformed. This transformation has changed the nucleus of social movements. Thus, the struggle between capital and labor class has transformed into diverse cultural struggles formed around issues of identity and life style. New conflicts are not ignited by the distribution problems anymore but around the questions of the forms of life, which eventuates in the points of the seam between “system” and “life-world”.

Kaynakça/References

- Benhabib, S. (1996). Kamu alanı modelleri, *Cogito*,8, 238-258.
- Benhabib, S. (1998). Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru. Demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması. S. Benhabib (Der.). *Demokrasi Kitaplığı* içinde (ss.101-140). İstanbul.
- Bobbio, N. (1997). *Democracy and dictatorship, nature and the limits of the state power polity*. Oxford.
- Buechler, S. (2000). *Social Movements in advanced capitalism*. UK: Oxford University Pres.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*, İkinci Cilt: *Kimliğin Gücü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, J. (1999). Strateji ya da kimlik: Yeni teorik paradigmlar ve sosyal hareketler. K. Çayır (Der.). *Yeni Sosyal Hareketler* içinde. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Coşkun, M.K ve Hasdemir, T.A. (2008). Kamusal alan ve toplumsal hareketler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 121-149.
- Çiğdem, A. (1997). *Akıl ve toplumun özgürleşimi, Jürgen Habermas ve eleştirel epistemoloji üzerine bir çalışma*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25, 56-80.
- Habermas, J. (1992). *Rasyonel bir topluma doğru öğrenci protestosu*. Bilim ve Siyaset. Ankara: Vadi Yayınları.
- Habermas, J. (1995). Kamusal alan; Ansiklopedik bir makale. *Birikim*, 70, 62-66.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributionsto a discourse theory of law and democracy*. Cambridge: MIT Pres.
- Habermas, J. (1997). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınlar 1.
- Habermas, J. (2001a). *İletişimsel eylem kuramı eylem rasyonelliği ve toplumsal rasyonelleşme, 1*. İstanbul: Kabaıçı Yayinevi.
- Habermas, J. (2001b). *İletişimsel eylem kuramı, işlevselci aklın eleştirisi üzerine, 2*. İstanbul: Yayinevi.
- Habermas, J. (2002). Öteki olmak ötekiyle yaşamak siyaset kuramı yazıları. *Cogito* 114. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hamel, P. ve Maheu, L. (2001). *The politics of collective identity and action beyond new social movements: Social conflictsand institutions*. ABD: Blackwell Publishers.
- Özbek, M. (2004). Kamusal alanın sınırları. M. Özbek (Der.). *Kamusal alan* içinde (ss.19-90). İstanbul: Hil Yayın.
- Kelly, J. (2002). Mobilization theory. J. Kelly (Der.). *Critical perspectives on business and management* içinde (135-154). London:, Routledge Taylor & Francis Group.
- Nash, K. ve Scott, A. (2000). *The politicization of the social: Social movements and cultural politics in contemporary political sociology globalization, Politics, and Power*. USA: Blackwell Publishers.
- Negri, T. (2004). Kamusal alanın yeniden ele geçirilmesi. Kamusal alan. M. Özbek (Der.). İstanbul: Hil Yayın.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*. İstanbul: Yordam Kitap.

Touraine, A. (2007). *Bugünün dünyasını anlamak için yeni bir paradigma*. İstanbul: Cogito. YKY.

Şenay Eray,

2002 yılında Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde lisans, 2007 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans, 2015 yılında Gazi Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında doktora derecesi almıştır. 2004 yılında ODTÜ Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak akademik kariyerine başlayan Yrd. Doç. Dr. Şenay Eray, şu an Afyon Kocatepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev almaktadır. İlgi alanları arasında kadın çalışmaları, kamu politikası analizi, toplumsal hareketler, yeni kurumsalcı yaklaşımlar ve göç bulunmaktadır.

- *She graduated from Ankara University Department of Public Administration in 2002. She got her Master of Science degree in Gender and Women Studies at METU in 2007 and her PhD degree in Social and Political Science at Gazi University in 2015. She started her academic career in 2004 at METU Gender and Women Studies as a research assistant, and now she is a faculty member of Department of Public Administration, University of Afyon Kocatepe. Her academic interests are women studies, public policy analysis, social movements, new institutional approaches and migration.*

E-mail: senayeray@gmail.com

Neoliberal Reproduction of Public Space and (“New”) Middle Class Spatiality: The Case of Tepe Prime*

*

Erdem Güven

Public Administration Institute for Turkey and Middle East

Abstract

The neoliberal transformation of the cooperation between the state, market and society in tune with devastating processes of capital accumulation has been drastically transforming the public spaces as well. Now new forms of public spaces, diverging from conventional understandings and practices come along with new relations of power and subordination inherent in new dynamics, dispositions and strategies. What these relations stimulate is the constant process of reproduction of the volatile and uncertain axes of middle class through the symbolic and ideological struggle on the consumption of every instant of everyday life, and needless to say, of space. This article aims at examining the process in effect in terms of the production of both a new spatiality and publicity concerning the interplay between social classes and space. It attempts to conduct it by drawing on the juxtaposition of two examples which are considered to address the new sites of the production and consumption of capitalist urban life: Shopping malls, providing a space of mobilization struggle for the lower segments of middle class; and Tepe Prime, constituting a constructive space for the symbolic legitimacy of ‘new middle class’ subjectivity. The article consequently argues that unlike shopping malls which nowadays seem to be allowing class mobilization as a semi-public space, Tepe Prime not only falls short to offer a genuine public use of the space, but more significantly, it well illustrates the dialectical relation between the social production of space and intra-middle class inequality peculiar to global market society.

Keywords: Neoliberal production of public space, Spatial segregation of social classes, Middle class, Symbolic exclusion, Tepe Prime, Consumerism

* I owe special thanks to Tark Şengül, Esin Kıvrak, Seriy Sezen and Özgür Sarı with whom our discussions have notably contributed to the development of the problematique. The usual disclaimer applies.

Kamusal Mekanın Neoliberal Yeniden Üretimi ve ("Yeni") Orta Sınıf Mekânsallığı: Tepe Prime Örneği

*

Erdem Güven
Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

Öz

Sermaye birikiminin tahripkâr süreçlerine koşut olarak devlet, piyasa ve toplum arasındaki içsel ilişkinin neoliberal dönüşümü kamusal mekânları da dikkate değer biçimde dönüştürmektedir. Geleneksel kamusal-lik anlayış ve pratiklerinden ayrılan yeni kamusal mekân biçimleri, toplumsal sınıflar açısından yeni dinamikler, yatınlıklar ve stratejilere içkin yeni tür iktidar ve tahakküm ilişkilerini beraberinde getirmektedir. Söz konusu ilişkilerin gündelik hayat ve mekânın tüketimi üzerinde gerçekleşen sembolik ve ideolojik mücadele aracılığıyla harekete geçirdiği süreçlerden biri de, orta sınıfın geçirgen ve muğlak eksenlerinin sürgit biçimde yeniden üretimidir. Çalışma, bu türden bir süreci toplumsal sınıflar ve mekân arasındaki etkileşime ilişkin yeni bir kamusal-lik ve mekânsallığın üretimi bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, kapitalist kentsel yaşamın üretim ve tüketim mekânlarını temsil ettiği düşünülen iki örnek olgunun karşıt konumlanışı üzerinden hareket edilmektedir: Bir yanda, orta sınıfın alt katmanları için mobilizasyon çabasına olanak tanıyan bir mekân örneği olarak alışveriş merkezleri; diğer yanda, 'yeni orta sınıf' öznelliğinin sembolik meşruiyeti için yapıcı bir mekân örneği olarak Tepe Prime. Çalışmada, son kertede Tepe Prime örneğinin, sınıf mobilizasyonuna göreli ölçüde olanak tanımaya başlayarak bir yarı-kamusal mekân görünümünü kazanan geleneksel alışveriş merkezlerinden yalnızca mekânın kamusal kullanımına ilişkin sınıflar-arası sınırlılıklar açısından değil, yanı sıra mekânın toplumsal üretimi ile küresel piyasa toplumuna özgü sınıf-içi eşitsizlikler arasındaki diyalektik ilişkiyi sergilemesi açısından da farklılaştığı tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal mekanın neoliberal yeniden üretimi, Toplumsal sınıfların mekan-
sal ayrışması, Orta sınıf, Sembolik dışlama, Tepe Prime, Tüketimcilik

Introduction

One of the chief moments of the strategies of capital accumulation prevailing in Turkey particularly over the last decade is urban rent and mass consumption, the affinity between which has been carefully pioneered on genuine ideological, moral and cultural codes of interpellation. In congruence with this tendency which is apt to revive the retail market as well, the number of shopping malls in the capital city Ankara has drastically increased to outnumber its many counterparts in Europe, and eventually become a central component of urban social life. Undergoing structural changes, the malls have also been the subject of an attempt to incorporate local street culture – as another tendency which is difficult to be considered typical in many leading capitalist societies. What is going on throughout this process thereby does not only indicate the extent of consumption in the form of shopping, but it also addresses the new sites of “distraction industries” (Kracauer, 1930/1998) which come to operate as part of the constant commodification of public space.

This article attempts to sketch out the micro-class implications of such process through the example of one of these hybrid public sites in Ankara, Tepe Prime. The place indeed can be regarded among the principal touchstones of the public sites reflecting the recent urbanization processes imprinted by the articulation of local capitalism to the global consumption culture in Turkey. Another facet that makes it distinctive is on the other hand its contested ‘public’ quality in terms of class accessibility.¹ Bearing extensive trajectories for the production of contradictory class locations (Wright, 1997), it is believed to offer an instructive portrait of the dialectical contours between public spaces and middle class spatiality which have been fluidly transformed in capitalist urbanization. The specificity of the place that breaks away from the conventional conception of shopping mall

¹ The study is based on a research conducted in the year 2013. It could be only normal to admit that the quality of public accessibility of this particular site has changed since then. This would, yet, not contradict with the basic warrants of the rationale behind the study; on the contrary it certifies the ways how the competitive and unstable logic of capital reflects on the temporality and vulnerability of the present-day public spaces. Hence what is problematized herein is not a peculiar public space or site, but instead how capitalist production of space happens to constantly affect and in turn get affected by the enduring symbolic formation of class subjectivity.

is tried to be followed from the illustrative discourses employed by its official presentations, venue managers and the consumers all of which are sampled by the snowball technique.

On a final note, concerning the historical junction between public spaces and the prospects of socio-political struggle there is no doubt that such sort of inquiry does not appear as politically vital as the spatial segregation and exclusion exerted on the lower segments of the working class. The middle class debate, which has gained prominence in Turkey particularly following the exceptional 'class situation' mobilized in the practices of urban popular resistance in 2013, is beyond the scope of this study. But following the fundamental class mapping that integrally overwhelms the capitalist social formation I shall still propose to seize on the middle class(es) as a contradictory position in the working class, the structuration of which however has no a simply direct hierarchy in itself. This aspect of contradiction is of profound importance mostly in relation to political subjectivity: The individuals in question not only tend to identify themselves within a separate social class, but also a separate group in that class largely with reference to socio-cultural commitments, interests and concerns constituted in urban processes of social reproduction. Inasmuch as it seems to gloss over the class positions in relations of production, such contradiction could be considered to be abstracted from subjective constructions. Yet what is no less true is that it happens to correspond neatly to an objective and structural relation in the way it is manifested on the everyday practices and understandings of public space. This relation yields the point that makes the issue worth to care about as a political concern as well.

1. Pertinent Questions on the Conception of Public Space

Public space has always been the subject of a constant tension between abstract theorizations and the material reality of social practice. The tension seems to emanate from, let alone the ambivalent identification of what is/ought to be public, the potential problems in explaining the necessary relation assumed between space and social phenomena. Indeed, there is always a gap, a discrepancy between the ideal/intelligible and real/sensible forms of space, as the social processes pertaining to its codification cannot be fixed historically. Far beyond a simply geographical

place, space permanently requires the process of recodification or reconfiguration for it is shaped, produced and reproduced through the conflicts of social processes, actors and practices which take place within the historical context of political and economic structures (Lefebvre, 1974/1991). Moreover, although the terms public and space may refer, one by one, to analytically distinct subjects, they together reflect a slippery and multifaceted relation of overlapping and intertwining (Weintraub, 1995, p. 281). Given the further questions on the theory and practice of publicity, the issue of public space therefore indicates a varying series of problematics in the face of the social transformation that generates new forms of spatiality.

Notwithstanding the debates on what is really going on in actual public spaces, it is possible to argue that the most prominent emphasis common in different theoretical accounts on the idea of public space is probably on its 'public' quality. It is this unique quality which sheds light on the relation between different forms of spaces and public social life that gives access to, brings together, reproduces and even constitutes different segments of society. In this respect, public space is often described as 'spaces in between' (Atkinson, 2003) and used to refer to streets, city squares, sidewalks, parks, and open spaces giving rise to the flow of human exchange (Carr, Francis, Rivlin, & Stone, 1992; Parkinson, 2012). It is thus necessarily linked to the idea of democracy and equal civic rights, though equal accessibility to all has always been a contested idea. The concept of public has indeed drawn notable inspiration in political philosophy from ancient forms of democracy as the notions of the agora (Greek) and the forum (Roman) were considered ideal models of public arenas where public affairs of the city are discussed among an assembly of equal citizens (Tonnelat, 2010, p. 1-2). It is generally acknowledged that the genuine democratic characteristic of public space is issued from the protection of the rights of user groups. According to Carr et al. (1992), public space should allow for outright freedom of action along with temporary claim and ownership, as it can ultimately be transformed by public action for it is owned by all. A "true" public space is thus democratic in the sense that it enables citizens to act more freely offering a sense of power and control limited only by the rights of others (Carr et al., 1992, p. 19-20).

However, to the extent that one sets forth the depiction of public space in terms such as equal accessibility and whole community ownership, it requires an opposing category of private space/sphere conceptualized on

the basis of private property rights. The opposing and necessary boundaries between the public and the private would in turn render the conception of public space more problematic. First of all, each social formation is a peculiar historical mixture of values expressed by the public and private domains, balance between which is a constantly shifting one. Public space thus, as Carr et al. argue, serves as a mirror of both kinds of values reflected by different degrees of privacy and publicness in a particular spatial order (1992, p. 22). Yet, what is much more to the point is that the substantive distinction of public/private is not precisely an 'innocent' one as it is predicated on fundamentally distinct imageries that essentially contrast between what is hidden and what is revealed, what relates only to the individual and to social whole, to particular interest and to common interest, and so on. As argued by Weintraub, such distinctions might be seen from a republican perspective as an outcome of the analytical separation between the public realm (political community and citizenship) on the one hand, and the market and administrative state on the other (1995, pp. 285-287). However, for the fact that capitalist relations of production are being historically produced and reproduced within the very realm of civil society which cannot be grasped separately from what republicans address as public sphere, historical reformation of the boundaries that demarcate public and private spheres emerge as an outcome of the market economy which has the appearance of a spontaneous and separate field outside the political formation. In this sense, it is not baffling to see that the public/private dichotomy has been employed as a cornerstone of liberal politics and liberal democratic theory (Parkinson, 2012, p. 50). The task of incorporation of this conventional liberal dichotomy into the question of space would imply a plane of split where the private space of activity functions as the "locus of initiative" enabling free individuals who autonomously act, whereas public space connotes the place "where the rules of association are defined and the problems to which it gives rise are resolved" (Baechler, 1980, as cited in Parkinson, 2012, p. 50). The dichotomy is thereby taken to be constitutive in the formulation of liberal democracy since it, in principle, sketches out a normative ground for citizens to enjoy individual autonomy as well as a social realm in which conflicts between the repercussions of those autonomous practices could be publicly discussed.

The problem lies on the fact that the dichotomy implies these forms of spaces as if they are not only *analytically* but also *ontologically* distinct

realms of reality. This sort of claim of authenticity subtly conceals the reproductive functions and conditions that these two spaces bear on each other, particularly the integral structure of social relations that ultimately links and reproduces the domination and exploitation in both forms of space, as well as the political and ideological implications of these relations. The further problem is a methodological one that, as Geuss notes, the dichotomy lacks any foundation outside itself concerning the concrete context of human political action (Geuss, 2001/2007, pp. 104-5). In this sense, it is merely a tautology to argue that we should not interfere with something because that is the kind of thing we think we ought not to interfere with. What is more, even the most 'private-oriented' space, the household usage of domestic space is possibly open to litigious challenge in the sense that there might as well be public extensions of the individuals' ways of behaving, as in the case of the distinction between "front and back regions" conceptualized by Goffman (1959).²

Notwithstanding the problems regarding the substantive dichotomy between what respectively appeals to the public and private, it holds true that public space is distinctively grasped through the components of what is known to be the public life. In effect, it is thought to constitute the site of the social exchange of a widely ranging nature that encompasses both individual and communal issues (Carr et al., 1995, p. 23). However, the emphasis on the 'publicly available' characteristic of public space tends to imply this social exchange as an equal provision of the channels for movement, nodes of communication, and common grounds for social play and relaxation (Carr et al., 1995, p. 1; Sennett, 1992). It is important to underline that many critiques of the newly emerging forms of public space seem to glamorize urban public space by drawing on such ideational assumption of an egalitarian basis. Although assumed to be a collective whole, public space is in fact a highly fragmented domain which renders the use of power far more dispersed (Dijkstra, 2000, p. 1). Use of public space has always been open to social exclusions due to the inequalities of power and

² Goffman simply notes that individuals employ different "fronts" when they act with their social roles such as students, friends, siblings, sons and daughters, or the social faces how they intend to represent themselves to "the others", i.e. the public. Hence, even different rooms of the house can be associated with different states of publicity and/or privacy, such as the kitchen or bedroom being the back stages of the public representation of our subjectivity, and the living room being a front stage that maintains the publicly accepted patterns of act.

differences defined on such as class, gender, ethnicity, etc. That is because, as Lefebvre notes, space is not entirely an intellectual or a physical category, but both a tool of ideas, actions and a means of control, power and domination (Lefebvre, 1974/1991, p. 292). It should thus be regarded an essential field for the exercise of hegemony through the struggles on both knowledge and action:

"Is it conceivable that the exercise of hegemony might leave space untouched? Could space be nothing more than the passive locus of social relations, the milieu in which the combination takes on body, or the aggregate of procedures employed in their removal? The answer must be no." (Lefebvre, 1974/1991, p. 11).

The exercise of hegemonic relations being the case, we shall therefore mention a *politics of public space* concerning the power differentials between and among its contending parties (state and non-state actors) and the participants of public space themselves (Rappa, 2002, p. 7). Since these power differentials and domination tend to be altered over time and space with the changes in economic, social, cultural variables through contradictions and struggles (2002, p. 7), the meaning, form and function of public space are always open to the processes of redefinition and reconfiguration. Both the transformation of political struggle over the space and that of the space itself indeed further signify the impossibility of the precise and permanent enclosure of both the space and publicity. Nevertheless, the conventional idea of public space based on the values of democracy, equality and social plurality is still of core significance for such political characteristic of public space. Although the democratic quality of public space could be considered typically unstable for it is both the object and subject of dispersed power (Dijkstra, 2000), we still need relatively distinctive measures for the historical idea of the term concerning its basic attributes in order to discuss the ways through which the transformation of public spaces has been occurring. Moreover, even if the principle of equality is of a pure abstract category, it can still serve as a point of reference for the prospects of socio-political struggle on public space. From a radical viewpoint, the empirical/practical lack of equality is the very reason that the idea of equality could be the ultimate reference of any political contest (Ranciere, 1995/1999). Such perspective would not testify the democratic quality of public space on empirical basis, as it already departs from the idea of the equality of all. It would rather radically politicize the incurable

void, the inevitable discrepancy between such idea and the factual, empirical reality.

Not excluding the power/hegemony-centred approach, public space could be simply addressed as the *practised place* (de Certeau, 1985, as cited in Dijkstra, 2000, p. 4) where interaction and exchange of goods and ideas, as well as the demand and struggle for individual and socio-economic rights take place. Regardless of how one intends to approach to them, it is a fact that we are bounded with and dependent on public spaces with which we always interact whilst practicing our everyday routine, in order for us to actualize our day-to-day lives as well as to reproduce our social existence. Although public spaces might not always succeed in providing unconditional access in actual terms, Dijkstra sets out the key measure for a “truly public space” as having potential as much as possible for encounters that would not occur in a more controlled environment (Dijkstra, 2000, pp. 6-7). He draws on three criteria suggested by Arendt with respect to the public realm which she teases out in detail in *Human Condition* (1969):

- *Be accessible by all* (lack of social segregation)
- *Be used by all* (level of tolerance to individual freedom in a public space)
- *Outlast one generation* (historical connection with local history and geography)

Although the public realm is not exactly the same as a public space as the former might refer to non-spatial qualities as well, such criteria could be employed to examine the spatial qualities of public spaces that are associated with a public in a more or less democratic sense. In the same vein, one can also derive a comprehensive and common description of a public space from the conception Neal and Orum offer in *Common Ground*, which is defined as “including all areas that are open and accessible to all members of the public in a society in principle, though not necessarily in practice” (Neal & Orum, 2009, p. 1). Here, the authors’ note on “not being so in practice” is also crucial to bear in mind to politically examine the ambiguity of the lines between the public and the private. Such political examination seems to acquire more relevance than ever, as the conventional publicity of public spaces are being drastically dissolved and replaced by new public forms and practices in favour of the neoliberal strategies of accumulation.

2. Neoliberal (Re)production of Public Space

A discussion on the forms of the production of publicity requires at least a brief glance at the production of space within capitalist processes of urbanization. First and foremost, if what is indicated as the production of space refers to the activity of constructing a built environment, then meaning of this reference lies on the settlement of capital upon and within the space at certain levels of concentration (Şengül, 2009, p. 16). Taken on as much more a matter of organization of relations of production, circulation and consumption, urban space is located into the very heart of processes of capital accumulation which leads its ultimate route of commodification (Harvey, 2010). Besides the social expenditures required for the reproduction of labour power, it is also the investments made on the built environment that makes the processes of urbanization and those of capital accumulation come together (Harvey, 1985). As a natural outcome of the commodification of space itself, space tends to occupy also a chief part of the class-based political processes. In this light, social production of urban space is carried out by the constant conflict and struggles applying to the interests of social classes and groups (Castells, 1977). It is thereby apposite to consider the production of urban space a social and dialectical process between spatial affairs and social actors.

Nevertheless, the link between space and class relations does not only involve the relations of production, for the social relations of reproduction, as an interrelated process with the relations of production, are at play as well. Once the formation of social classes entails a process of continuity and constant reformation rather than being a historically stable object or moment, urban space comes into prominence as the site and medium of such relations of reproduction and reformation. As argued by Lefebvre, the reinforcement and reproduction of capitalist social relations depends on the everyday use of space due to the imposition and penetration of commodification and subordination of space by the logic and power of capitalism (cited in Gottdiener, 1994, p. 209). Such account provides an insight to understand class relations beyond the moment of production and grasp the relations of reproduction as a complementary part of class relations (Katznelson, 1981, as cited in Şengül, 2009, p. 17). What is more herein is the direct and indirect role played by the state and state actors within the relations of simultaneous reproduction of the social classes and

urban spatial forms. Thanks to its legitimate power on regulation and distribution of public resources, the capitalist state plays an essential role on this reproduction process.

Given such multi-faceted dynamics observed in the process of reproduction of the urban space, in order to refrain from any functionalism it can be argued that the relation between the dynamics of capitalist urbanization and space is in fact of a continuous interaction of the contexts, activities and agents. From such vantage point, capitalist production and reproduction of urban space is always open to contingencies in spite of the conscious or unconscious activities and inferences of behavioural units and actors (Keskinok, 1998, p. 92). Encompassing a variety of political geography and socio-political relation, capitalist urbanization, hence, cannot be precisely theorized by a macro and general 'narration' of capital accumulation. It rather depends on the regulative mechanisms and forms of socio-political relations differentiating with regard to distinct political, social and cultural contexts (Penpecioglu, 2011, p. 63; Keskinok, 1997, pp. 1-2; Gottdiener, 1994). However it is at least as accurate that the political-economic restructuring that has been conducted following the early 1980s has gradually led capital to achieve its hegemony also on the processes of urbanization. The investments made by the medium and large scale capital groups on urban spaces have been demonstrating particularly throughout the 1990s that it is the capital that happens to occupy the essential locus of the processes of urbanization. The uniqueness of this neoliberal era which can be defined as the "urbanization of capital" (Harvey, 1985) is characterized on the fact that the incoming balances that have been changed in favour of capital has resulted in the fabrication of urban space by the logic of capital as much as never before. In the light of this factual process, it is possible to sketch out a 'relational' approach which tends to contextualize the questions with regards to capital accumulation, class struggle and state in one integral context as the components of the same social processes (Şengül, 2009, pp. 41-56).

If the processes and practices concerning capital accumulation, the state, as well as the social classes and groups are to be considered in a relational and holistic context, then it is by no means analytically possible to exclude the question of transformation of public space from it. The significance of such question in this context stems from the essential role of public spaces in the formation of urban areas, thanks to their social capacity to constitute the sites upon which the structuring of 'the social' come

into being. What makes the transformation of public spaces, on the other hand, an organic problematique of the neoliberal processes of urbanization is the very fundamental discrepancy that whether the space is settled by reference to its 'use value' of its concrete feature of being a site for living, or to the 'exchange value' of its abstract feature of being bought and sold. In this light, particularly from the 1980s onwards, for the urban space has been commodified being located into the very centre of the relations of capital accumulation and begun to be evaluated solely by its 'exchange value', some new forms, conceptions, respective practices and understandings of public space come to be observed.

These new forms are also witnessed as part of the process that unevenly and uncontrollably developing metropolises are increasingly losing their quality of providing ideal environments for living (based on 'use value'). The fundamental change in the organization of urban social space can be epitomized by a process of deconcentration which involves both a socioeconomic movement from the older central cities to outlying areas, or decentralization either indirectly through endogenous sources that responds to a boost in socioeconomic activity, or directly from the exogenous effects of centrifugal relocation outside the central city (Gottdiener, 1994, p. 9). Once used to indicate the most accessible places within whole city by concentrating the mixture of commercial, financial, administrative, social and cultural activities (Pacione, 2003), city centres now tend to be both the subject and structure of a tension that takes place within the seemingly alternative forms of public space and within newly emerging class practices, experiences, tastes, necessities and expectations regarding everyday living on a new spatiality. It is a constant dialectic interaction between the supply and demand immanent to neoliberal urbanization which is represented by this process. While the former tends to carefully ponder and meet the new spatial-class necessities in politic-economical dispositions, realization of the latter in turn helps to lead further sociological shifts in the spatial-class necessities. The process can hence be considered an articulation of the built environment to the competitive logic of capital leading to uneven geographical and social development (Harvey, 1985, pp. 155-162; Harvey, 2010, pp. 140-155). As a striking consequence of this ongoing process, the spatial boundaries between different social classes and groups are increasingly becoming sharp and clear culminating

into the fact that public space itself now appears to acquire a direct or indirect function of reproducing social diversities and inequalities, either in symbolic or material terms.

On an aside note, one might also question the newly emerging understandings and forms of public spaces along with the occurrence of new axes of hegemony and domination in terms of their 'public' quality. If the conception of public is grasped solely with the sense of the 'fluid and polymorphous sociability' in the way it is employed in the works of Aries and Sennett (cited in Dijkstra, 2000, p. 6), then there is always a risk in approaching to the newly emerging forms in a cynical way which tends to oppose these new forms to the conventional forms identified with the so-called democratic urban area. This cynical attitude originally stems from a sort of romantic tendency to understand the new forms of public spaces solely of an illusionary, *pseudo* public form (e.g. see, Sennett, 1996; Saygın, 2006). Nevertheless, even this cynical/romantic perspective is refrained it is a fact that it is the public places by which we are encompassed and dependent on, with which we always interact whilst practicing our everyday routine in order to actualize our day-to-day lives and social existence. This being the case there would be still reasonable concerns on whether the abstract depiction of the term public space (as the *signifier*) itself is also being transformed in tune with the changing public spaces (as *signified*) in objective and material sense. Whether the conception also needs to be reviewed or whether the new forms bring about new understandings of public space that contradict with the conventional ideal of it, in any case, it is a fact that there is a significant rupture regarding the quality of accessibility of the new forms of public space. As could be observed in the salient case of the 'gated communities', there is a certain extent of challenges in the use of even the roads or pavements without a physical and/or symbolical belonging. The owners, designators and managers of cafes, stores or plazas seem to hold the unique authority to impose 'appropriate' rules, norms and 'legitimacy' criteria of accessibility upon the social and cultural dispositions of the people who are to consume the food, drink, music, and most chiefly the sign value (Baudrillard, 1972/1981) of the class experience supplied. What is more, as will be demonstrated later in the Tepe Prime case, even the consumers who seem to meet the legitimacy criteria become consequently subject to the socio-technological control of access. All in all, the transformation of public space generates new social grounds upon

which people are 'hierarchically' located into a symbolic system of differences and superiorities defined through the cultural practices and tastes of consumption that are converted in large from economic capital, and eventually, the social inequalities, the existing forms of domination and class differences get naturalized and reproduced. As far as the main focus of this article is concerned, it is from the social construction of identity within the middle class that the social asymmetry between different socio-spatialities driven by the dynamics of neoliberal urbanization needs to be understood.

3. Shopping Malls: A New Form and Activity of Public Space for Middle Class?

Running the risk of overgeneralization of distinct historical experiences, it can be argued that the emergence of shopping mall as a form of public space alternative to urban public space in Turkey follows a similar tendency to that of Western capitalist societies. The tendency can be explicated on the basis of a process of reorganization of central city and the metropolitan area in line with the new logic of global capitalism and with the abandonment of industrialization in developed economies (Bluestone and Harrison, 1982 as cited in Gottdiener, 1995/2005, p. 121). According to Gottdiener, the hierarchical and fragmented form of social organization of late capitalist society which underpins the metropolitan world as a deep structure of social relations does not now, for each area, require the convergence of functions that affects the societal future in a new way (Gottdiener, 1995/2005, p. 123). Put it another way, the fundamental change observed with the dissolution and restructuring that have been emerging in the current phase of late capitalism refers to the end of the functional unity between the central city and underdeveloped outlying areas. Indeed, what can be called the "multi-centred metropolitan region" (Gottdiener, 1995/2005, p. 124-5) has now been witnessing an increasing shift and reorganization in multi functions towards specialization with respect to its functionality within global capitalist economy. In this light, the dominance of business and commerce, high amounts of land costs and taxes at central places with small number of open spaces, the choice of outside urban as the residential areas, occupation of open spaces by parks or buildings, and invasion of residential use by workplace use (Aksel, 2005, p. 64) can be regarded among the problematic processes that address such shift

on behalf of city centres in Turkey case. All of these processes have adversely affected the liveability of city centres, paving the way for further dissolution and decentralization of retailing, office and leisure activities, along with the problems on security in public spaces. On the other hand, it would not be wrong to claim that the newly emerging public spaces formed within the multi-centred metropolitan region to offer a form of public social life which was once peculiar to city centres or town squares have been compensating the decrease in the facilities for public socialization in city centres.

Among these spaces, located at structurally closed and controlled, fully pedestrian, providing sufficient parking spaces, the covered retail and so-called lifestyle centres labelled as shopping malls seem to fulfil a considerable part of the metropolitan everyday publicity. The outcome of this fulfilment is a way of multiplication of the public space in a mollified form in the city. Shopping malls, in this respect, can be argued to represent the increasing structuring of everyday practices of urban people by the contemporary 'postmodern' society identified as a realm of social action, interaction and experience (Falk and Campbell, 1997, p. 1-2). It goes without saying that such representation cannot be reduced solely to the unique meaning of shopping and consumption as cultural phenomena in capitalist urban life. The significance of the new consumption sites is therefore not only that the social activities and spatial practices they are characterized with are new. It is rather the combination of the practices and dispositions that is kept aside from the classic portraits of consumption in modernity (Shields, 1992, p. 6).

The new (postmodern) consumption sites, in their whole context, can thus be characterized by a peculiar spatial form which highlights "a synthesis of leisure and consumption activities" that were previously held apart being located in different sites and performed at different times or accomplished by different people. They are indeed identified as the social spaces which carry out the illusion or the reality manufactured by the designers that "something else other than mere shopping is going on" (Goss, 1993, p. 19). It is true that the components such as controlled climate, ease of access, reduced price based on a higher market volume are among the functional attractions of the mall. However these can be quickly outstripped as far as the symbolic and social value of the mall environment is concerned (Shields, 1992, p. 5). Therefore, it seems inapt to confine the

spatial functioning of the mall to its physical organization that orients visitors towards more consumption. The public facet of the shopping mall is in part indebted to the social environment it offers so as to encourage the feeling of being connected, the excitement and the exhilaration of being in and around others (White and Sutton, 2001, p. 67). It is subsequently noteworthy that shopping mall constitutes a new spatial, public and cultural form (Shields, 1992, pp. 7-11) which originates from a combination of two sets of spatial practices and understandings: on the one hand there is the practices symbolizing the spatial performance typical of leisure spaces, and the spatial practices, on the other, that symbolize the performance of commercial sites. Yet what makes such combination more meaningful in its functioning as a new spatialization is its capacity to respond to the needs of the consumer based on new modes of identity and subjectivity. Thus it is not possible to contextualize the meaning in this unique set of spatiality brought about by the social and symbolic form of the shopping mall separately from the respective representation of the subject and of the social reality.

The link between such symbolic representation and its material basis, the making of middle class identity and cultural patterns has in fact its roots in the historical convergence of consumption and middle class that has been triggered even by the first stage of the social prominence of consumption. As suggested by Miller et al., it was a whole new landscape of consumption and an implicit opposition to production that was coming into view following the 1960s in Britain (Miller, Jackson, Thrift, Holbrook, & Rowlands, 1998, p. 2). Consumption could therefore represent the sign of a shift in the nature of production towards new times: the rise in consumption-based middle class cultures at the expense of production-based working class cultures. However, what is represented by consumption is not limited to the performance of pre-given genres of identity. Consumption sites, or shopping malls do not only respond to the necessities oriented by the preconditioned sociological and cultural dispositions of the middle class. They rather take part in reshaping and reconfiguring these dispositions in their unique spatial form and practice. The mall thereby becomes itself "a form through which the nature of such identity is discovered and refined" (Miller et al., 1998, p. 187). This can also be approved by the conspicuous words of Donald Dayton, one of two designers of the first shopping mall in the world, Southdale Center. Dayton, in his an-

nouncement in the opening of the mall, had implicitly sketched out an articulation between an ideal space and an ideal community stating that "Southdale is not the usual strip-of-stores plan. We are planning to create a community" (Nelson, 1998, p. 459). It is worth considering that Turkey's social experience of late capitalism in terms of the social meaning occupied by shopping malls in everyday life reflects a similar articulation between space and an ideational envision of free market society after almost half a century from the opening of the first mall in USA. The shopping mall reality in Turkey has indeed succeeded to fit into the changing shopping and consumption needs of Turkish urban citizens. The development of the shopping mall as a postmodern site has turned out "to be timely for the Turkish urban citizen searching for modernity through new identity components in consumption patterns" (Erkip, 2003, p. 1073).

Combining shopping with other leisure and recreational facilities malls are then supposed to offer packaged spaces particularly for the middle class to easily consume the modern city life. This being the case it is apt to elaborate on the total sets of practices and performances conducted within the mall, as a dynamic social process rather than a single, isolated moment of exchange. As Douglas, drawing on Bourdieu, suggests, modern identities are constituted through our interaction with the symbolic world of consumption rather than through a direct relationship with the material world. In this sense, consumption as a choice does not only occur between different kinds of goods but also between different kinds of relationship (Douglas, 1996, as cited in Miller et al., 1998, p. 23). Nevertheless this does not imply that the symbolic world of the mall performance is explicated merely on pure subjective terms. What renders the class dispositions in symbolic and material form of social reality an integral one is the pioneering role (inheritance) of economic class in any form of appearance. For this reason, using the term *habitus* can be conditionally beneficial for its relational context. As Bourdieu notes of the material taxonomies in habitus, there is no one single feature, such as design, rationalism, value, compromise etc. that creates the class disposition, but instead "the structural homology between a whole set of compatible values expressed in the taxonomic orders which together come to be recognised" in particular socio-spatial experiences within the mall (Bourdieu, 1968, as cited in Miller et al., 1998, p. 187). Once one peculiar set of values tends to reinforce the others in this habitus, the habitus can in turn be addressed as the essence

of a particular range of values of what we understand from class. The symbolic environment of the shopping mall therefore functions as a material habitus in which different stores and consumption patterns indicate different dispositions inherited from different economic and cultural capital.

In this way, we can consider the term class –here particularly the middle class– also as a practice which marks a processual relationship between the actors and the space (Miller et al., 1998, p. 187). Yet, if this very relationship constitutes the basis of how we make sense of the production of a new spatiality in shopping malls, then there is one more dimension that would apply to the public quality of it: the terms of the (re)production of the peculiar form and understanding of public activity for the middle class. This would normally require an analytical reference to and comparison with the conventional and prescriptive form of public space that has been discussed at the outset.

As far as the sociability offered by the public form of shopping mall is concerned, it is probably its restrictive character that would take priority for examination. Compared to the conventional public space, the first distinctive feature of the malls is that the sort of quality and form of public usage and access is determined precisely by the decisions of the titleholders due to private ownership. Unlike urban streets or open public spaces, citizens are expected to produce a precisely anti-political subjectivity as they are not allowed to act upon the space by taking collective action such as organizing demonstrations, making propaganda, delivering speeches, unfurling banners etc. Concerning the idea that it is the public civic action and the act of speech which gives human existence its unique characteristics (Arendt, 1969), it becomes more significant to underscore the quality of public action taking place in the malls. Indeed, the social activities organized for general public within the malls are confined only to the ones such as exhibitions, fashion shows, autograph sessions which are programmed by the mall executives and managers. In this light the analytical distinction between public access and public use employed by Dijkstra seems relevant (2000, p. 20). Although public access to the mall is ensured, public use is interrupted due to the highly-controlled environment lacking the diversity, tolerance, and the political rights identified with the conventional conception of city center. Similarly, Lees underscores the *civic* characteristic of urban public spaces. She argues that unlike the public spaces that reflect a civic significance constituted through history, public memory and political legitimation, shopping malls fall short to provide a civic

space for they lack the public memory as well as the political and ceremonial functions of civic spaces, although they are publicly used (Lees, 1994). Nevertheless, it would be wrong to situate Lees's standpoint into the conception of *pseudo* public space. For her, since there is not a fixed meaning and form of public space, shopping mall should be examined within the context of public space insofar as it relates to the shared needs and components of a collective life (1994, pp. 444-450).

Another dimension of the restricted public use is the identification of social interaction with social relations of leisure based on the consumerist economy. The public space of the mall substitutes open streets by passages of stores, parks by entertainment centers, cafes, restaurants etc. publicity of which have transformative impact upon both the content and context of the patterns of spent time (thus, the very form of relationship) with the family, the social circle or the workplace milieu. The only possible social interaction with others substantially seems to be with the shop assistants and salesperson. Following Voyce, it is thus plausible to suggest that the new public space of these consumption sites is coterminous with particular discourses, technologies and activities which are to constitute a *consumerist citizenship*. It assures that any activity detrimental to consumption and disruptive potentiality should be limited or removed (Voyce, 2006, p. 269). The public form of shopping mall in this respect represents a commercial form of governance in which visitors are endowed only with *customer* rights and responsibilities instead of those associated with full *citizenship* (Mc Laughlin & Muncie, 1999, p. 113).

Private ownership also applies to the time spent in the mall. It is a crucial shortcoming to serve only in definite opening and closing times in the face of the public life in city centres. The fact of restricted hours is also what impairs the alternative quality of the mall compared to open urban public spaces in terms of offering a nightlife. Along with restricted range of time, opportunities for public transportations constitute another peculiarity for physical accessibility. Although this does not seem to constitute a problematic issue in the context of Ankara city centre, physical access is in principle always open to restriction for particular groups (e.g. seemingly nonconsumers, homeless, beggars etc.) due to the technology of advanced surveillance by private security guards and security cameras. Moreover, the so-called undesired groups are not only exposed to physically limited accessibility. What is much more remarkable is a sort of sym-

bolic-ideological surveillance on access to the extent that a class based segregation (pertaining to economic and cultural capital) is provoked through the symbolic landscape of the global world of consumption.

Notwithstanding all of these shortcomings that might make one consider that public access to the mall on physical and symbolic terms is a contested idea, at least for the Ankara case, it should be admitted that the visitor profile of many shopping malls is far from being homogenous. The increasing social allure of shopping malls appeal to various segments of population in the capital city, in which there are currently 284 square meters of mall space per a thousand people ("Kişi Başına Düşen AVM Alanı", 2016). Although the middle class publicity is said to be redefined within the semi-public space of shopping mall, more and more people at a wide range of income levels corresponding both to middle and lower classes appear to internalize the mall environment as a routine space for shopping and spending leisure time. It is pertinent here to note as a primary determinant that many malls in Ankara are reachable from wider terrains of the population for being close to the city centre. As Salcedo notes on Chile's experience, "having been located in places with easily connected to malls through major roads" is a primary facility to encourage lower class to use the mall as a public place (2003, p. 1094). Over and above, the malls are also preferred for providing a site of social and cultural mobilization for the lower class people. Whether by window shopping, family rambling, or shopping, eating in some particular sub-places, social and cultural dispositions of lower class have been passing through a positive learning process in terms of their 'respective' use of the mall space. This can be regarded both an outcome of the public access quality of the shopping malls, as well as a reproductive constituent for that quality. Consumption of westernization and modernization in everyday life through the symbolic values that the malls offer as an absent component in conventional bazaar system is a common quest for all social segments in accordance with their specific economic and social capital.

Consequently, public experience of shopping malls in Ankara context seems, in course of time, to have been indicating a site of popular culture through which the social patterns of lower and old middle class are articulated by the capitalist colonization of leisure time. That means, if not the quality of public use, that of public accessibility to the malls does not constitute a challenge compared to urban public spaces, thanks to the current social and physical environment the malls provide. However, the process

of neoliberal reproduction of space still maintains to supply the sign/symbolic values of consumption and leisure time demanded by the new segments of social classes emerging as peculiar to post-industrial society. In this respect, for having been addressing one of the spaces as a consequence of this dialectical interaction between supply and demand, Tepe Prime will be examined in its distinctive characteristics pertaining to not only public use, but also public access.

4. Spatial Segregation within Middle Class: The case in/of Tepe Prime

Tepe Prime is a public site located on one of the main arteries of Ankara. It combines business centers operating in the global service sector, stylish residences, home-offices and shops with food and entertainment venues serving within the outdoor concept. In addition to commercial activities, the site thereby offers an alternative social and cultural function to the city center.

The construction of the site started in 2008, and has been completed and put into service by 2011, with a huge investment of \$200 million on Eskişehir Road, the new business and commercial axis of Ankara (“Ankara Tepe Prime’da”, 2009). It involves two separate high-rise buildings for the compartments of *Business* which have respectively 18 and 19 storeys as well as one 10-storey building for *Residence*, between which there is an open space called *Avenue* consisting of cafes, restaurants, entertainment venues as well as daily shops such as music store, shopping centre, bank, beauty parlour, drugstore, Mercedes showroom, tourism agency, tobacco & wine boutique etc. Besides the 218 offices and 100 business studios (“Tepe Prime Avenue Açıldı”, 2011), it is this space of Avenue in Tepe Prime which is designated to offer an alternative both to the main streets in city centre and shopping malls for the consumption of (post)modern everyday life and leisure time. Identification of consumption with the tempting discourse on the “quality and privilege” of life, or “higher standards” of living could be clearly followed by the announcements of the actors on the side of investment and architecture in the press launch (“Tepe Prime Avenue’nun Tanıtımı Yapıldı”, 2011):

“As we complete each new project it contributes brand new values to our institutional accumulation which does intend nothing but always to bring life to high-quality standards. We have mounted Tepe Prime Ave-

nue in a unique way from the beginning. Denying the concept of the classical shopping mall we wanted to build for Ankara residents a meeting space which would be alive both in the daytime and nighttime. Instead of usual indoor shopping malls, we have designed it as a place in which daily needs are met, the venues for food and entertainment are gathered up in open air" (CEO of the responsible construction company).

"We have moved from the idea of agora dating back from the ancient city to modern city. Tepe Prime is located in one of the most qualified places in Ankara. We have an expectation of great interest in the daytime not only from about 2500 people who are to work in Business and Residence buildings, but particularly from the surrounding universities, as well as from private and public organizations around." (Development Coordinator of Investment Projects of the responsible construction company).

As far as the 'natural' visitor profile and the one intended to appeal by the designators are concerned, there is a need to situate the place on a more concrete class position in order to discuss the particular socio-spatial character of it. First of all, although such particularity and uniqueness manifests itself even at the first glance, and once makes the place itself worth to be critically grasped, the limitations applying to shopping malls in principle (such as regarding the public accessibility and use, lack of civic space, replacement of the virtues of citizenship with those of consumerism, etc.) are mostly viable for the case of Tepe Prime too. This is because of the commonality of two in terms of being merely subjacent to consumerist ideology provoked by the economic motivation of private ownership. However, when it comes to public accessibility, Tepe Prime marks a notable difference from shopping malls. As discussed before, while the social reality of shopping malls was initially to confirm the highly exclusive quality analysed for those in the U.S as well as in Europe, the present situation indicates a relatively different case for Ankara. Today, the point is rather that many shopping malls in Ankara appeal to a substantial portion of population being located close to metropolitan centre with the facilities for public transportation.

As the domination of global capitalism over the reconfiguration and consumption of lifestyle tends to generate social and cultural tastes that are being continuously occluded and reproduced, organisation of the space should always meet these tastes in accordance with the symbolic system of class dispositions. This very interaction between the supply and

demand of tastes is also underlined by Bourdieu who notes that the field of production “enables taste to be realised by offering it, at each moment, the universe of cultural goods as a system of stylistic possibilities from which it can select the system of stylistic features constituting a life-style” (Bourdieu, 1986, p. 230). Tepe Prime with its socio-spatial form and understanding, in this light, represents a further shift in the middle class so as to encompass the practical logic of a ‘higher’ standard of cultural and symbolic tastes along with its *symbolic struggles*, just as what many shopping malls once had done. Here, it would be apposite to identify the currently homogenous subject of this weight of standard through the dominant discourses of the agents from both supply and demand side which are described by the socio-economic categories indicated with such labels as New Middle Class, Upper Middle Class, New Petty Bourgeoisie, White Collar, Yuppie or White Turks, economic depictions of which are highly litigious though.

Among a wide range of debate on the term, transformation of the middle class can be roughly considered the historical outcome of economic polarisation within the middle strata which is originally imprinted by the introduction of advanced technologies into the forces of production: the rapid growth of employment and concentration in economic activities pertaining the service industries in both public and private sectors has resulted in an increase in the number of high paid jobs (e.g. financial and producer services, high-tech manufacturing etc.) as well as a decrease in middle income jobs (skilled blue-collar manufacturing) (Knox, 1993, p. 21). Today although the so-called new middle classes, the growing part of which is constituted in service economy, refer to a highly heterogeneous group in socio-economic terms (Lange & Meier, 1999, p. V) they generally come to be defined on income (above-average), education (advanced degrees) and occupation (mostly of white collar) as the predominant indicators. The tricky aspect of the task of fixing the ‘legitimate’ visitor profile of Tepe Prime by employing, for instance, occupation-based class schemes is that spatial performances and practices are themselves effective in the reproduction of the middle class: They tend to generate a common judgment of ‘distinguished taste’ produced in a more or less uniformed symbolic world of consumption and lifestyle in a way to identify it as a meaningful social class – which is not less significant than the objective positions occupied in the relations of production. Since one side of this production

process is of the supply, it would be helpful to have a glance on through what discourses the subject of Tepe Prime comes to be 'interpellated'.

The motto on which Tepe Prime Avenue promotes itself is "the pulse of life is beating here!". On the other side, the common motto of both Tepe Prime Business and Tepe Prime Residence is "the world is turning around you!" The promotion text of the former uses tag lines such as "the highest expectations in your career" and "it reflects of the prestige you hold in your business life", whereas that of the latter calls attention to "the leading role of life you'd not renounce", or "the herald of the innovations and comfort brought along by modern life".³ It is thus by no surprise that the catchwords employed by the developers illustrate the temptation of consuming the modern urban life in a postmodern site. The wordings are decorated with an overemphasis on 'power' in terms of the capitalist logic of competitiveness, as well as on 'privilege, quality and conform' in terms of the conformist-consumerist ideology. All of them are processed in the grammatical form of the second-person address, daring to narrate one who he or she 'really' is.

However, these might not make too much sense by themselves for they can be easily interpreted as stereotype commercial mottos. What is significant here is that the overall discourse is not simply written down, but rather symbolically and physically engraved and embedded into the architectural motive of the place, serving as an instrumental code between the consumerist fantasies depicted in detail within the place (also within the broader culture) and the presentational allurements in order to ensure the consumption (Gottdiener, 2005, p. 131). Now, to derive the more direct and concrete surface of the implicit functioning of such encoding relation it would be fruitful to appeal to an interview conducted with a franchising manager of one of the entertainment venues in Tepe Prime. The franchise is a well-known venue throughout Turkey and the only one in Ankara. The informant is a 38-year-old man who has been declaredly working in the restaurant and bar sector for 25 years. The interview mainly intends to gather information from the sight of a manager particularly on the issues such as social and spatial specificity of Tepe Prime, visitor profile, symbolic construction and 'legitimate' consumption patterns of his own place:

³ Retrieved from <http://www.tepeprime.com.tr/avenue.php>
<http://www.tepeprime.com.tr/business/business.htm> <http://www.tepeprime.com.tr/residence/residence.htm> (15.10.2016).

“We have preferred here because of its location. It is an advantage to have it on the road to Ümitköy, close to Bilkent and beneath two business centres. So, we are the only [*name of the venue*] in Ankara (...) Tepe Prime has a distinction of reflecting a unique concept. People jump into their cars and come to a place far from the city and not a shopping mall. I guess number of such examples will increase.”

Stating that there are no precise criteria applied, the manager in fact explicates the criteria of cultural legitimacy of his place. He implies the distinctive components of upper middle class with high respect to social and cultural capital besides economic class indicators:

“The visitor [*denying the term consumer*] group we target for our venue is the same as of Tepe Prime, people with A+ elite status. Tepe Prime is currently the most “trendy” place in Ankara. So people think it is an incomparable privilege to come here. In this sense, we have a unique visitor profile in Ankara, which might be comparable only to those in Çukurambar. The social structure of the place is important, I think, and we endeavour to protect it. It is not only about money. It is rather a matter of education and culture, and we have a certain culture in our place so that rather those who know and feel a part of this culture prefer to visit here. Recently, an elderly man came to us saying “let me taste from your delicious coffees”. We kindly refused him telling that here is not a coffee house or a bakery-alike place [*although the place serves a list of coffee beverages*] (...) In order to protect this culture, for example we behave in a selective way in letting people come into the entrance. We cannot precisely apply a pre-given criterion but it is easy to judge from, you know, the general outlook, the dressing... For example, a guy is coming probably from the fitness centre, with a sweaty smell and some loose gestures, we cannot accept those like him to come in. You can’t come here with a tracksuit bottom or something shabby like that. You shall take care of your clothing.”

The manager agrees with what the designators manifest on the distinction of Tepe Prime from shopping malls. It is also worth noting that public transportation facilities, which are thought as a positive motivation for the public accessibility to shopping malls, is evaluated in an opposite way that Tepe Prime’s distance from public transportations is acknowledged by the manager for protecting the class homogeneity. He considers transport facilities in terms of taxicabs:

“People are now tired of the crowds in shopping centers. Only those who want to have a drink and eat come to Tepe Prime. So here is not a

place that brings together those who need to buy socks with those who'd like to eat some quality meal accompanied by some decent, fresh music. Here has nothing to do with shopping malls. There are no such problems like crowd, parking lot here. I remember one visitor of us asking after her meal whether we have a washbasin of our own. The thing she needed to ask surprised us a lot, but she had probably identified the place with the shopping mall environment. (...) Here is a too sterilized place compared to other places. It is way preferable to the places in city centres as well, because you know the profile of people and security issues are likely to create problems there (...) Another thing that makes Tepe Prime special is that transportation to here is chosen only by private cars or taxis. No one comes here by using dolmus or bus. This indicates that those coming here have a certain level of income. In fact, our prices do not differ too much from the venues in city centres or shopping malls, our place is not expensive in that sense. But our visitors are quite different both in cultural and financial terms. (...) Some of the venues in Tepe Prime have branches also in city centre, such as Tunalı, 7. Cadde, but for the reasons behind the priority of here, I think the essential point is both the visitor profile and security issues. Also, sometimes it is a problem to find a taxi in city centre, whereas it is not a mess here, it provides more comfortable transportation in this regard."

As far as the strategic selection of the neighbourhood and people around in terms of their overall capital volume – of their occupational status, income, lifestyles, friendships, and so on– is to be regarded an indicator for new middle classes (Blasius & Friedrichs, 2008, pp. 31-2), the general visitor profile along with which the place is to be consumed could serve as a reason to prefer that place, even if there is no physical public interaction with other visitors. Visitors of Tepe Prime are likely to predicate their class position by reference to other people around, as much as to the space itself. More to the point is that they undertake a part of the social surveillance of the desired visitor profile in a way to support Salcedo's remark that "it is not just the developers want to exclude certain groups to ensure profits but also that middle class consumers wish to separate themselves as well" (2003, p. 1099). This point could be approved by the following observations of the manager of another entertainment venue:

"For example, when a group of young women come here, they can spend a much more comfortable time, as no one intends to disturb them.

As soon as they feel disturbed, we are informed about it with their feedback, usually with complaints. They try to warn us telling that “this place is beginning to change, you are now allowing in everyone, we face strange types of people inside”. For sure, after hearing such things we also effort to take stricter measures beforehand. [*when asked that whether or not such undesired groups of people reveal any potentiality of physical harassment, annoying behaviour like having a glance or something, his answer is very clear*] No, I do not think they would reveal any sign of inconvenient behaviour. They just sit and eat their meal. It is just, they simply do not like them, you know, their appearance, impression, and the like.” (42, M)

The part of the exclusion undertaken by the consumers could be further highlighted for addressing a ‘status panic’ (Mills, 2002, pp. 242-50) which gradually forces the members of the new middle classes to subjugate themselves to the goods they consume for the aim of expressing their claims to social prestige and enforcing the status distinctions levelled by income. It is, on the other hand, argued by Conroy that the shift in the relations of production have replaced the traditional middle class of landowners and entrepreneurs whose position was anchored by private property with new middle classes of corporate managers and employees, whose position derives substantially from income (1998, pp. 74-5). However, this new emphasis on the income criterion leads the new middle classes to a more heterogeneous context and makes the social prestige of them much more volatile and uncertain. Therefore, as in the case of Tepe Prime, in order to maximize the advantage of the social resources inherited from their contradictory class positions and thus strategically deal with the status panic, new middle classes develop a strong care and control about the social semiotics, the codes of social meaning and reasoning of the space where they experience their peculiar publicity. In this respect, the emphasis on the ‘quality of the place’ and narration of such quality chiefly through the class and status indicator of other consumers around could also be fortified through the discourses on the side of demand, the social agents of the consumption. Now the information gathered by the informants interviewed who declaredly visit Tepe Prime not less than once a month, will be appealed selectively with regards to discourse contexts. The informants, on the other hand, are sampled through snowball technique.

Although with different levels and forms of consumerist envisions, all informants tend to consider the socio-economic indicators of the consumer group of Tepe Prime an effective factor for seeing the place unique. While its form varies from the narrations of feeling of control and security to freedom or quietness, the general reasoning on 'highbrow culture' seems to be common:

"The most important reason behind my preference is that Tepe Prime, as a concept, keeps me away from the mass of people that I can't identify. But I can easily identify the audience here. It is both a physical and emotional feeling, the feeling of presence of people whom I can't have a control on, for example, I heard that in the new year's eve there happened some incidents in 7. Cadde, kind of things like some groups stomping on the private cars. So I prefer to keep myself away from the possibility of such things and not to be disturbed, as being in a group of single-women is also important in that sense. We still don't have any interaction with others, but even if we do, I know that the reaction of him or her would be foreseeable, even if I hit his or her car by mistake, he or she will accept my excuse, I know we won't fight. So they are the people I would talk to, if there was some chance. I think this is a quest for a controlled life. Then, the very comfort of the car parking, and moreover, the feeling of sitting outdoor follows it. In fact I observe the same type of social environment in Çukurambar and Park Caddesi. If they had the same physical facilities, I would spend time there too. So the parking is crucial. Suppose you need to change place, you have an obligation to get into car and search for parking space. (...) It's not just that it speaks to my tastes, you can find it elsewhere, however this place offers the feeling of a holiday village, drifted apart from the road, the crowd... I mean you are still in the city but it feels as if you are in a holiday village or a camellia in a seaside site in which you are familiar with everyone. Still it can't be explicated solely on the basis of the outdoor space, but more relevantly, the controllability, as I said. The people are identical, their dressing, appearance, behaviours make me feel comfortable. Also it has the logic of the old arcades, the grand bazaars." (36, F, Single, Architect, Graduate Degree, Income: 3500-6000 TL).

"Visitors' profile is an important factor for my preference, they are well-educated, with a certain level of income, owning private car... And it is an important indicator if they come here getting into their cars, it shows that they come here for a determined purpose, they show an effort for the

sake of coming here, I think this is important, Tepe Prime is not a place that you stop by on your road in a way that "let's take a walk to that place". For example, there are places like Starbucks in Bahçeli or in shopping malls, but here is enticing for not appealing to everyone, it calls for relatively the elite portion of the city, the purlieus of Bilkent, Ümitköy, Konutkent, rather the western side of the city. Visitor profile, location, outdoor, quality of the venues are all interrelated determinants for my choice. Yet I find it very weak in terms of the architecture. However, it is possible here to capture an instance of the square culture which is more common in Europe. Overall, what makes here attractive is I think it is planned as a project that provides a uniform culture of entertainment, food, shopping." (27, F, Married, Urban Planner, PhD Candidate, Income: 3500-6000 TL)

"Its location is vital, it is almost in the middle of Çankaya and Çayyolu districts and provides a comfortable parking space when going by car. In addition, the venues in here offer a qualified food and beverage services as well as they serve as places that you would sit and chat for a long time. [*when asked about the counterparts of the venues in other public spaces*] Yes, there are many similar places providing similar quality of place. But when we are to decide as a family, we feel it more quite and appropriate to stay away from the crowd of urban community. Since the transportation is usually performed by private cars, it's a fact that Tepe Prime is tempted by the higher income groups of the city than other popular sites of it. I think it provides a higher motivation not to find yourself and your family in a group of people that shows potential to disturb you" (32, M, Married, Engineer, Graduate Degree, Income: Over 6000 TL)

"It is certainly a warm, friendly and comfortable environment. The quality of the music bands performing and food service are also very high. It has a modern and young visitor profile, I think this makes here further different from shopping malls. People coming here are young, dynamic, often well-educated, so you feel comfortable and reassured to spend longer times accompanied by high quality music and food together. For this reason, it has become a place I frequently prefer" (34, F, Married, Engineer, PhD Degree, Income: Over 6000 TL).

It can be derived from the discourses above on the legitimate conditions of access that the social reality of Tepe Prime with respect both to the space itself and the customers as social agents, anchors itself with much more barriers on both physical and symbolical accessibility than that of shopping mall. In addition, as was implied by one of the venue managers,

physical and symbolic forms of accessibility are positively linked to each other. Unlike shopping malls that provide both a physical accessibility through public transportations as well as a realm of symbolic struggle for the lower segments of middle class, the case in Tepe Prime makes one take the indicators of physical access as a criterion on those of symbolic access, due to the consideration of income level as a primary indicator for the new middle class. However, this might mislead one to think as if the new middle class has a secure class position ensured by income level, and immune from symbolic struggle. On the contrary, it is the strategic dispositions within the constant symbolic struggle that makes the consumption of Tepe Prime meaningful on behalf of the new middle class:

"In fact, Sincan buses pass by it, but I think they fear from getting in. I guess they fear from both the prices and non-belonging. And also, even if they get in, no bar manager would allow them in. But it's not the fact in Tunalı, if one does not allow, then the other will. So for the moment, there is no physical but a cultural barrier, this is an important difference. But who knows, maybe this is a matter of time? So the managers would better think about a control mechanism in the entrance, but I can't imagine how they would achieve such thing." (27, F, Married, Urban Planner, PhD Candidate, Income: 3500-6000 TL)

"It has definitely a class meaning, economic, educational, cultural...It is a much stronger indicator of status and prestige among friends to tell them "I'm going to Tepe Prime" than "I'm going to Bahçeli". If I go to the shopping mall, I know that I can meet my doorkeeper at any moment. This would create a feeling in myself that "have I fallen in this class?". Let me give an example, you don't give your old clothes to your own doorkeeper, at least I do not, but I give them to someone poor that I don't personally know and won't see again. [*when asked "not to offend her?"*] No, it is because if someone, for example my neighbour, sees it she will think "does this woman dress from the same place with the wife of the doorkeeper?" (36, F, Single, Architect, Graduate Degree, Income: 3500-6000 TL).

"I don't feel disturbed to present in the same environment with the people who hold upper class positions than me, on the contrary it feels like a privilege for those like us to share the same space with them. But if they were able, I think they would get away from the sections such as classical bureaucrats like us. I rather do observe this for the younger, snobby segments of those groups, I think they tend to despise us by reference to

the position of their families" (32, F, Single, Civil Servant, Graduate Degree, Income: 3500-6000 TL).

"Once we went to the place, there was a birthday celebration of a child on the next tables. According to my impressions, the mother, with her stylish fur, was typically representing a model of nouveau riche. That day they spent an incredible amount of money, probably we could barely spend in months. The mother was constantly shouting at her son so loudly to let all the residents hear it, she was telling him that money is not important at all, and to order anything he wants. Actually I fear the fact that such unkind, provincial nouveau riche people might be constituting the main visitor profile in the course of time." (34, F, Married, Engineer, PhD Degree, Income: Over 6000 TL).

In addition to the same context, the symbolic struggle which inhales one at the outset leads consumers to not only have a control on others, but on themselves as well:

"The clothes on people, especially in summer nights, seem incredible for me. The first time I went to the bar at night, I felt myself in a fashion show or the fashionable nightlives of Istanbul which we know only from the magazine scenes. The clothes were those I don't see on anyone in daily life, but barely at the weddings or suchlike. I was, on the other hand, with my casual stuff in daily life. It was the first time I felt myself extrinsic and embarrassed. After that day, I've been taking care of what I wear in such nights." (36, F, Single, Architect, Graduate Degree, Income: 3500-6000 TL).

"I definitely try to keep my formal and reserved attitude when talking to people I meet, and even to the waiters in Tepe Prime. What I've identified on myself that I have somehow developed a strong feel of self-control in the course of time I spend in here, trying to carefully pick and choose the words I say even when I chat with my closest friends, and also to avoid any long glances not to disturb the people around us. The ways I act have showed myself a different kind of me that I've never met before." (44, M, Single, Civil Servant, Graduate Degree, Income: 2500-3500 TL).

"My husband has a close friend (male, single) who dwells in that region, but knows so little about Tepe Prime. As I described and offered him the place, I didn't know how he imagined it but the first thing he said was that "I have to buy some new clothes" (27, F, Married, Urban Planner, PhD Candidate, Income: 3500-6000 TL).

"When we once met in Tepe Prime as old school friends, it was the first time a friend of us (male, single) came to the place. When we asked him

to go in Hayal Kahvesi, he seemed to feel himself bad probably from the outlook of the venue and didn't want to enter in. After our insistence, he unwillingly came into the place and asked the waitresses for a backgammon before we sat down. When they said they had not backgammon, we went out of place. I thought that he should have predicted that it was not a place to play backgammon, but he intentionally asked for it to convince us to go out." (32, M, Married, Engineer, Graduate Degree, Income: Over 6000 TL).

Unlike the 'rationality' of the shopping mall environment preserved by the definite opening and closing times, Tepe Prime Avenue, providing a lively nightlife, offers the new middle class a tempting alternative to the urban experience peculiar to city centres. All of the informants have also declared that they rather prefer to visit Tepe Prime with their social circle from the decline of the evening or beginning of the night, instead of daytime. However, notwithstanding the uncertainty of the opening hours of the venues, the concept of Tepe Prime is also based on a certain 'rationality' – a class rationality identified with order, predictability and security. The only point that such rationality and predictability fall behind the post-modern nature of consumption is the subjective awareness lost for the time and money spent, which is openly declared by two of the informants as their biggest challenge during the course of their visit. On the other hand, for it provides the physical and symbolic ground of the socio-technological surveillance, the rational order symbolized by the site can be seen as the life insurance of the new middle class, without which it cannot subjectify itself. Over and above, the so-called liberal balance between public freedom and security seems to be overcome by a certain consumerist grasp of the latter:

"The environment here gives the feeling of a street, but that of "my street". Everything is safe and secure and in their right place here. Yes the streets were not that homogeneous in the past, our street involved both the very poor and the rich, but the key point is you used to know who was this and that, you used to know and recognize each other. We wouldn't even go to side streets to play, although we were passing through them. I remember we even used to beat the other kids playing in our street. I don't believe that it's a feeling of class-belonging, it's just a feeling of being encircled by some secure hedges, a feeling of "here is my street, you don't belong here". (36, F, Single, Architect, Graduate Degree, Income: 3500-6000 TL)."

"I define a different sense of freedom than public freedom. My individual freedom in that place contradicts with what you defined as public freedom. What I consider freedom is an outcome of the feeling of "my place" which provides a sense of control and predictability." (32, F, Single, Civil Servant, Graduate Degree, Income: 3500-6000 TL).

"I think here the concept of freedom is more severe. But the point is that people, according to their income level, freely prefer to spend money and time in Tepe Prime or any other place inasmuch as they feel themselves safe and secure." (27, F, Married, Urban Planner, PhD Candidate, Income: 3500-6000 TL).

Concluding Remarks

Ascendant discourses both from the supply and demand side of the Tepe Prime case apparently demonstrate the dialectical relation between the socio-spatial changes taking place in the urban space and the reproduction and polarisation of the middle class. It can be derived from the discussion that unlike the shopping malls which nowadays seem to be allowing class mobilization as a semi-public space, Tepe Prime not only falls short to offer a public use of the space, but particularly witnesses the intertwined physical and symbolic barriers of public access as an anchor for the restricted public use. The main context behind the narrations on the place is explicable on the basis of the exclusion of the unwanted. The exclusion in turn addresses a continuous symbolic struggle for the new middle class to maximize and reproduce the advantage of their contradictory class position by converting the economic capital to cultural and social capital through the use of the publicly restricted space. One big ruin within the process of such struggle is the transformation in the ideational representations of freedom, democratic presence, and accessibility, which were once used to be identified with the idea of genuine 'public' spaces as discussed in the beginning, although the idea that urban public spaces have ever been open to all is suspicious. The fact that many consumers do not even question the public quality of the space they adopt as their own public space, and identify freedom with 'consumption by free will' can be argued to be an outcome of "a parody of participation" where "credit card citizenship" allows the consumer to "freely" purchase an identity (Jackson, 1998, p. 178) in the preconditioned environment of "a comfortable, smooth, reasonable, democratic unfreedom" (Marcuse, 1964, p. 3). The

comprehension of the terms associated with 'genuine and true' public spaces, can now only be found, as Shields argues, within the pseudo-democratic twilight zone between reality and a commercially produced fantasy world of commodified goods, images and leisure activities that gratify transformed desire and provide packaged self-images to a distinctive form of subjectivity (Shields, 1992, p. 40).

Overall, both instances of the shopping mall and Tepe Prime can be considered in the framework of social relations illustrated by what the designer of the first shopping mall once manifested: "the creation of a community". The creation of a community through the transforming forms of the capitalist space has now been witnessing a reproduction process of a complex web of social segregations and struggles in itself. The process is also imprinted by the temporality and vulnerability of the present-day spaces. While the circuit point where spatial supply meets social demand marks the true response to symbolic quests, it in turn paradoxically alienates the relation between the real and the symbolic, desire (*désir*) and demand (*demande*) in Lacanian terms. This is not because of a certain possibility to distinguish between the so-called 'true and alien needs' claimed by Marcuse (1964, pp. 7-13). But because even the category of need is subsumed by desire. Thus, the material facet of the everyday class relations in contemporary capitalism is always prone to distort the stillborn fantasies of the consumerist. In effect, although consumerism and the economy of desire are the terms rather belonging to contemporary capitalism, they are organically linked to the archaic principle of capitalism that allows no limit and stability on the driving forces of accumulation. By contemporary capitalism, the impossibility of desire is set in motion adjacent to the 'the constant revolutionizing, everlasting uncertainty and agitation of the whole social relations' (Marx & Engels, 1848/1985, p. 487). Now what we observe is that this organic link has been under way to severely transform the relation between public space and the idea of democracy: As the relations of reproduction ultimately results in the consumerist colonization of everyday life, public space is compelled to be constantly exhausted and reproduced in favour of the *impossibility* of capital accumulation at the expense of democratic presence. Yet, it is still this very exhaustion that renders the urban public space the ineluctable subject of social-political struggle in favour of the use value, which in the last instance requires the ultimate removal of human alienation from the socially produced space, i.e.

removal of the alienation as the 'political void', the parallax gap between the real and the symbolic.

References

- Aksel, B. G. (2005). Alışveriş merkezlerine karşı kent merkezi. *Planlama*, 31(1), 63-74. Retrieved from http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/311359ed4969e84_ek.pdf
- Arendt, H. (1969). *Human condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Atkinson, R. (2003). Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces. *Urban Studies*, 40(9), 1829-1843. doi:10.1080/0042098032000106627
- Baechler, J. (1980). Liberty, property and equality. In J. R. Pennock & J. Chapman (Eds.), *Property: Nomos 22 8* (pp. 269-288). New York: New York University Press.
- Baudrillard, J. (1981). *For a Critique of the Political Economy of the Sign* (C. Levin, Trans.). London: Sage Publications. (Original work published 1972).
- Blasius, J. & Friedrichs, J. (2008). Lifestyles in distressed neighborhoods: A test of Bourdieu's "taste of necessity" hypothesis. *Poetics*, 36, 24-44. <http://dx.doi.org/10.1016/j.poetic.2007.12.001>
- Bluestone, B. & Harrison, B. (1982). *Deindustrialization of America: Plant Closings, Community Abandonment and the Dismantling of Basic Industry*. New York: Basic Books.
- Bourdieu, P. (1968). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1986). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G. & Stone, A. M. (1992). *Public Space*. London: SAGE Publications.
- Castells, M. (1977). *Urban Question: A Marxist Approach*. London: Arnold.
- Conroy, M. (1998). Discount Dreams: Factory Outlet Malls, Consumption, and the Performance of Middle-Class Identity. *Social Text*, 54, 63-83. doi:10.2307/466750
- De Certeau, M. (1985). Practices of Space. In M. Blonsky (Ed.), *On Signs* (pp. 122-145). Maryland: JHU Press.
- Dijkstra, L. W. (2000). Public spaces: A comparative discussion of the criteria for public space. In R. Hutchison (Ed.), *Constructions of Urban Space* (pp. 1-22). Stamford: Jai Press Inc.
- Douglas, M. (1996). *Thought styles: Critical essays on good taste*, London: Sage.
- Erkip, F. (2003). The shopping mall as an emergent public space in Turkey. *Environment and Planning*, 35, 1073-1093. doi:10.1068/a35167
- Falk, P. & Campbell, C. (1997). *The shopping experience*. London: Sage Publications.
- Geuss, R. (2007). *Kamusal şeyler, özel şeyler* (G. Koçak, Trans.). Yapı Kredi. (Original work published 2001).
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Goss, J. (1993). The magic of the mall: An analysis of form, function, and meaning in the contemporary retail built environment. *Annals of Association of American Geographers*, 83(1), 18-47. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2569414>
- Gottdiener, M. (1994). *The Social production of urban space*. Austin: University of Texas Press.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern göstergeler* (E. Cengiz, Trans.). İmge. (Original work published 1995).
- Harvey, D. (1985). *The urbanization of capital*. Baltimore: The John Hopkins Press.

- Harvey, D. (2010). *The enigma of capital: And the crises of capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Jackson, P. (1998). Domesticating the street: the contested spaces of the high street and the mall. In N. Fyfe (Ed.), *Images of the street: Representation, experience and control in public space* (pp. 176-191). London: Routledge.
- Katznelson, I. (1981). *City trenches: Urban politics and the patterning of class in the United States*. New York: Pantheon Books.
- Keskinok, Ç. (1997). *State and the (Re)production of urban space*. Ankara: METU Faculty of Arch. Press.
- Keskinok, Ç. (1998). Kentsel mekanin üretiminde raslantısallık sorunu üzerine. *ODTU MFD*, 18(1-2), 91-102. Retrieved from http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1998/cilt18/sayi_1_2/91-102.pdf
- Knox, P. L. (1993). Capital, material culture and socio-spatial differentiation. In P. L. Knox (Ed.), *The Restless Urban Landscape* (pp. 1-32). New Jersey: Prentice Hall.
- Kracauer, S. (1998). *The salaried masses: Duty and distraction in weimar germany* (Q. Hoare, Trans.). New York: Verso Books. (Original work published 1930).
- Lange, H. & Meier, L. (2009). Preface. In H. Lange & L. Meier (Eds.), *The new middle classes: globalizing lifestyles, consumerism and environmental concern* (p. V). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Lees, L. H. (1994). Urban public space and imagined communities in the 1980s and 1990s. *Journal of Urban History*, 20(4), 443-465. doi:10.1177/009614429402000401
- Lefebvre, H. (1982). *The sociology of Marx* (N. Guterman, Trans.). New York: Columbia University Press. (Original work published 1968).
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Oxford & Cambridge: Blackwell Publishers. (Original work published 1974).
- Marcuse, H. (1964). *One-Dimensional Man*. UK: Routledge & Kegan Paul.
- Marx, K. & Engels, F. (1985). *The communist manifesto* (S. Moore, Trans.). London: Penguin. (Original work published 1848).
- Mc Laughlin, E. & Muncie, J. (1999). Walled cities: Surveillance, regulation and segregation. In S. Pile, C. Brook & G. Mooney (Eds.), *Unruly Cities?* (pp. 103-48). London and New York: Routledge.
- Mills, W. (2002). *White Collar: The American middle classes*. New York: Oxford University Press.
- Miller, D., Jackson, P., Thrift, N., Holbrook, B., & Rowlands, M. (1998). *Shopping, place and identity*. London: Routledge.
- Neal, Z. P. & Orum, A. (2010). *Common ground, readings and reflections on public space*. New York: Routledge.
- Nelson, E. (1998). *The mall of America: Reflections of a virtual community*, Lakeville, Minn.: Galde Press.
- Pacione, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing—a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning*, 65(1-2), 19-30. [http://dx.doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00234-7](http://dx.doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00234-7)
- Parkinson, J. (2012). *Democracy and public space: the physical sites of democratic performance*. Oxford: Oxford University Press.
- Penpecioglu, M. (2011). Kapitalist kentleşme dinamiklerinin Türkiye'deki son 10 yılı: Yapılı çevre üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler. *Birikim*, 270, 62-73.
- Ranciere, J. (1999). *Disagreement: Politics and philosophy* (J. Rose, Trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press. (Original work published 1995).

- Rappa, A. L. (2002). Modernity and the politics of public space: An introduction. *Innovation*, 15 (1), 5-10. <http://dx.doi.org/10.1080/13511610220128278>
- Salcedo, R. (2003). When the global meets the local at the mall. *American Behavioral Scientist*, 46 (8), 1084-1103. doi:10.1177/0002764202250500
- Saygın, N. Y. (2006). Alışveriş merkezleri: Türk kentlerindeki yeni tüketim cennetleri. *Planlama*, 3, 97-103. Retrieved from http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/f4477bad7af3616_ek.pdf
- Sennett, R. (1992). *The Fall of Public Man*. New York: Knopf.
- Shields, R. (1992). *Lifestyle Shopping: the subject of consumption*. London, New York: Routledge.
- Tonnellat, S. (2010). The sociology of urban public spaces. In H. Wang, M. Savy, & G. Zhai (Eds.), *Territorial Evolution and Planning Solution: Experiences from China and France* (pp. 84-92). Paris: Atlantis Press.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*. İmge.
- Voyce, M. (2006). Shopping malls in Australia: The end of public space and the rise of "consumerist citizenship"? *Journal of Sociology*, 42(3), 269-86. doi:10.1177/1440783306066727
- Weintraub, J. (1995). Varieties and vicissitudes of public space. In P. Kasinitz (Ed.), *Metropolis: Center and Symbol of Our Times* (pp. 280-319). New York: New York University Press.
- White, R. & Sutton, A. (2001). Social planning for mall redevelopment: An Australian case-study. *Local Environment*, 6(1), 65-80. <http://dx.doi.org/10.1080/13549830120024251>
- Wright, E. O. (1997). *Classes*. London and New York: Verso.

Online Resources

- Ankara Tepe Prime'da metrekaresi 3 bin 500 TL'ye (2009, November 13), *Emlak Kulisi*. Retrieved from <http://emlakkulisi.com/ankara-tepe-primeda-metrekaresi-3-bin-500-lye/24116>
- Tepe Prime Avenue'nun Tanıtımı Yapıldı (2011, September 14). Retrieved from <http://www.haber32.com.tr/guncel/tepe-prime-avenue-nun-tanitimi-yapildi-tepe-inaat-ceo-su-gungenci-alisilagelen-kapali-alisveris-merkezleri-yerine-gunluk- ihtiyaclarin-karsi-landigi-yemek-ve-egle-h31139.html>
- Tepe Prime Avenue Açıldı (2011, October 3). *Hürriyet*. Retrieved from <http://www.hurriyet.com.tr/tepe-prime-avenue-acildi-18900629>
- Kişi başına düşen AVM alanı açısından Ankara birinci. (2016, February 19). *T24*. Retrieved from <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-kisi-basina-dusen-avm-alani-acisindan-ankara-birinci,328810>
- Tepe Prime Avenue. (n.d.). Retrieved from <http://www.tepeprime.com.tr/avenue.php> (15.10.2016).
- Tepe Prime Business. (n.d.). Retrieved from <http://www.tepeprime.com.tr/business/business.htm> (15.10.2016).
- Tepe Prime Residence. (n.d.). Retrieved from <http://www.tepeprime.com.tr/residence/residence.htm> (15.10.2016).

Erdem Güven,

2009 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden lisans, 2012 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesini almıştır. Aynı anabilim dalında başladığı doktora çalışmalarını halen Brunel Üniversitesi Siyaset ve Tarih Bölümünde Akademik Ziyaretçi olarak sürdürmektedir. 2011 yılından bu yana TODAİE'de Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. İlgi alanları

arasında kapitalist devlet-toplum ilişkileri, Türkiye siyasal iktisadı, neoliberal idare tekniği olarak güvenleştirme, ve radikal toplumsal-siyasal kuram yer almaktadır.

- *He graduated from Middle East Technical University (METU) Department of Political Science and Public Administration in 2009. He received his M.S. degree from the same department in 2012, since when he has been embarking on his doctoral studies. He has been working for TODAIE as a research assistant of Public Administration since 2011, and has currently been studying on his project as Academic Visitor at Brunel University Department of Politics and Law. His academic interests include capitalist state-society relations, political economy of Turkey, securitization as a neoliberal government technique, and radical social-political thought.*

E-mail: eguven@todaie.edu.tr

KENT VE GÜVENLİK

Dosyası YAZI ÇAĞRISI

Son Yazı Gönderme Tarihi: 31 Ağustos 2017

Güvenlik taleplerinin karşılanması noktasında atılan ve atılacak olan politik adımların, bireyin ve toplumsal aktörlerin içinde yaşadıkları sosyo-mekânsal birimlerden bağımsız ele alınabilmesi neredeyse imkânsızdır. Nitekim suçla mücadele çerçevesinde, günümüzde, mekânlara, önleyici politikalar, suçu azaltıcı unsurlar noktasında ayrı bir önem verilmektedir. Üstelik sadece suç önleme politikaları değil, aynı zamanda, asayiş sağlama ve toplumsal düzeni kurmada da mekânsal tedbirler ve tasarımlar önem arz etmektedir.

Yaşadığımız dönem, artan kentleşme ve kentlerde nüfusun yoğunlaşması gerçeği ile kırsal alanlardaki toplumsal bağların çözülmesi, modernleşmeye koşut olarak yeni güvenlik önlemlerinin alınması ve bu doğrultuda yeni stratejilerin belirlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Günümüz kentleri hem siyasal olarak hem de toplumsal açıdan incelendiğinde bireylerin yaşadıkları kentlerde kendilerini güvende hissetmeleri en önde gelen talepleri arasında yer almaktadır. Güvenlik; insanın temel, fizyolojik ihtiyaçlarının peşi sıra gelen bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Kentleri kırsaldan farklı bir yaşam alanı olarak ele aldığımızda güvenlik ihtiyacının geçmişten günümüze kadar hissedildiğini görmekteyiz. Eski çağlardaki kent merkezlerinde karşımıza çıkan ve bir güvenlik unsuru olarak oluşturulan surlar, kaleler bunun en temel örnekleri arasındadır.

Sanayi ve teknolojinin gelişmeye başlamasıyla birlikte kırdan kentlere göç edenler yeni bir hayat tarzının içine girerek kendilerini bu yaşam tarzının içine entegre etmeye çalışmışlardır. Göç ve buna bağlı olarak yaşanan hızlı ve düzensiz kentleşme 'sosyal düzensizlik' olarak adlandırılan bir karmaşayı da beraberinde getirmiştir. Göç edenlerin kente adaptasyon süreçleri, işsizlik, aile içi ilişkilerin bozulması, çözülen geleneksel toplumsal bağlar, kentin hızlı değişen ve belirsizlikler barındıran ekonomik süreçleri, kent yaşamında suç oranlarının artmasını da beraberinde getirmiştir. Bununla beraber, yaşanan bu belirsizlikler, suç korkusunu da kentsel mekânlarda arttırmaya başlamıştır.

Küresel dönemde, kentleşmenin yoğunlaşması, siyasal ve ekonomik yapının köklü şekilde değişimi, uluslararası sistemde ortaya çıkan yeni dengeler ve bunun mekânlara yansımaları, terör gruplarının kentsel stratejiler üretmeye başlaması, kentlerde güvenliği tehdit eden yeni ve aslında geçmişle bağlantılı tehdit unsurlarının yeni versiyonlarını doğurduğu için kentsel mekânlarda güvenlik felsefesinin de bu doğrultuda yeniden tartışılması, çok boyutlu olarak ele alınması önemli ve aciliyet gerektiren bir alandır. Üstelik Türkiye’de 6306 sayılı kanunla birlikte kent kır nüfus oranları değişmiş ve TÜİK verilerine göre şu an Türkiye nüfusunun %92’si kentsel alanda yaşamaya başlamıştır. Bundan dolayı, söz konusu sorun alanı, Türkiye gerçeğinde daha da önemli hale gelmektedir.

Kentsel güvenlik, sadece kolluk kuvvetlerini ilgilendiren bir süreç olmamakta; toplumsal ve siyasal aktörlerin, kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının birarada hareket etmesiyle sağlanabilecek; bu anlamda kentte farklı çıkarları sahip aktörler ve çoğu zaman çelişkiler barındıran süreçler dahilinde birarada düşünülmesi gereken bir toplumsal olgudur. Aksi takdirde, çelişkilerin yaşandığı ve biraradallığın bu denli önemli olduğu kentlerimiz, güvenli mekânlar olmaktan çıkıp suç ve terör gerçeğinin mekânları haline dönüşme riski ile karşı karşıya kalacaktır. Unutulmamalıdır ki kentleri kent yapan ve yaşanılmasını sağlayan etmenlerin başında, birarada yaşanan bu sosyo-mekânsal birimlerin güvenli olduğu düşüncesi gelmektedir.

Bu amaçla İdeal Kent (Kent Araştırmaları Dergisi)nin 2017 de çıkacak son sayısını “Kent ve Güvenlik” temasına ayırmaya karar verdik. Kentsel güvenlik ile ilişkili olarak çalışan akademisyenlerin ortaya koyacağı teorik tartışmaların hem ülke güvenliğine hem de kentlerin güvenliğine yönelik önemli katkılar sunacağına inanıyoruz. Elbette kent ve güvenlik ana teması etrafında gelecek makaleleri değerlendireceğiz ancak ilham vermesi açısından aşağıda bazı konu başlıkları şu şekildedir;

- Geçmişten Günümüze Kent Güvenliği
- Kent ve Güvenlik Politikaları
- Risk Toplumu ve Güvenlik
- Sürdürülebilir Kent Güvenliği
- Suç Korkusu ve Kent
- Kentsel Yoksulluk ve Güvenlik
- Mekân ve Suçla Mücadele
- Mahalle, Güvenlikli Siteler ve Kentsel Güvenlik

- Mülteciler ve Kentsel Suç
- Güvenliğin Yerelleşmesi
- Güvenlik Tasarımı (Security Design)
- Sosyo-kültürel Mekânların Güvenlik Sorunu
- Kent İçi Çöküntü Alanlarının Güvenliği
- Kent Denetimi
- Kent ve Suç İlişkisi
- Kentsel Planlama ve Suçla Mücadele
- Altyapı Planlaması ve Güvenlik
- Kent Güvenliğinde Yerel Yönetimlerin Rolü
- Kent Güvenliğini Tehdit Eden Unsurlar
- Toplum Destekli Güvenlik Politikaları
- Kent ve Güvenlik/Suç Hukuku
- Kent Güvenliği ve Cinsiyet
- Göç ve Aşırı Kentleşme
- Kaçak İşçilik ve Kentsel Güvenlik
- Kent ve Terör
- Kentsel Dönüşüm ve Suç

Bu çerçevede, araştırmacıların hazırlayacakları çalışmalarını, en geç **31 Ağustos 2017** tarihine kadar **idealkent@gmail.com** adresine göndermelerini bekliyoruz. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyoruz.

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

İdealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İdealkent'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **İdealkent**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İdealkent**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İdealkent'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **İdealkent**'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **İdealkent**'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, “kör hakem” yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

İdealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların en az **5000** en fazla **9000** arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda **200-250** kelime aralığında Türkçe ve yabancı dilde özetle, **5-10 kelime arası** Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

İdealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle İdealkent'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, ayrıca içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı, sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır. Atıf kuralları ve kaynakça yazım biçimleri ile ilgili ayrıntılı yönergeye **idealkentdergisi.com** adresinden Yazarlara Notlar menüsünden bakmanız önerilmektedir.

İdealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

İdealkent'e yazı göndermek için, **idealkent@gmail.com** e-posta adreslerini veya Nasuh Akar Mahallesi 1403. Cad. 10/5 Balgat-Çankaya / ANKARA adresini kullanabilirsiniz. idealkent'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir.

www.idealkentdergisi.com

Şehirciliğin Kuramsal Temelleri
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Şu da bir gerçek ki, şehircilik disiplinini, kuramsal temellerden tamamen yoksun, yalnız uygulamaya dönük birtakım bilgilerin bir yığından ibaret saymak yanlıtıdır. Belki, bir yandan başka bilim dallarındaki kuramsal gelişmelerin, bir yandan da şehirciliğin kendi öz gelişmesinin etkisiyle, şehirciliği kuramsal bir temele oturtmak amacıyla önemli çabalar harcandığı görölüyor.

Bu çabalar sonucunda, hem şehir, hem de plânlama kavramları, yavaş yavaş kuramsal bir içeriğe sahip bulunan konular durumuna gelmektedirler. Bu gelişmenin dikkati çeken yönü, kuram

geliştirme çabalarında, sosyal bilimlere özgü yöntem yaklaşım ve kuramlardan geniş ölçüde yararlanılmakta olmasındır. Bu nedenledir ki, bu kitapta, şehirciliğin kuramsal temellerine sosyal bilimler açısından yaklaşıyor.

Bütün kitapçılarda...

Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları
Prof. Dr. İlhan TEKELİ

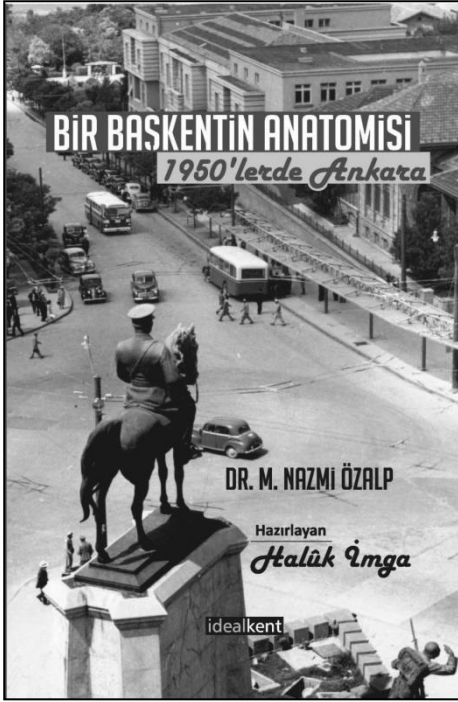
Bu kitap, Dünya'da sanayileşmiş ulus devletler toplumundan, küreselleşmiş bir bilgi toplumuna geçişi yaşayan günümüz dünyasında ortaya çıkan yeni yerleşme yapısını temsilde, geçmişteki kent ve kırsal karşıtlığına dayandırılan yerleşme terminolojisinin yetersiz kalması karşısında, dünyanın yeni bir kavramsallaştırma arayışına girdiği ve geçmişteki kuramlarını sorguladığı ve Türkiye'de ise siyasal iktidarın abarttığı, emrivaki içeriği yüksek bir kentsel dönüşüm faaliyetinin, toplumda yarattığı tepkilerin yükseldiği bir dönemde yazılan yazıları bir araya getiriyor.

İlhan Tekeli'nin son beş yıl içinde yazdığı bu yazılar üç grup içinde toplanmıştır. Bunlar;

- Değişen yerleşme yapısı karşısında, kuram ve kavram arayışları ve eleştirel söylemler üzerinde duruyor,
- Dünya'da gelişen çevrecilik hareketinin değerlendirilmesini yapıyor ve olanaklı yerleşme merkezli çevre stratejilerini ele alıyor,
- Türkiye'nin uyguladığı kentsel dönüşüm yaklaşımı ve uygulamaları üzerine değerlendirmeler, diye sıralanabilir.

Bütün kitapçılarda...

Bir Başkent'in Anatomisi, 1950'lerde Ankara
Dr. M. Nazmi ÖZALP

Son senelerinde yakınında bulunduğum kıymetli hekim, bestekâr ve kemençe sanatkârı Dr. M. Nazmi Özalp tarafından yazılan Ankara kitabının basılması bu zamana kadar, çeşitli sebepler yüzünden gecikmişti. Ancak Doç. Dr. Orçun İmga'nın gayretleriyle basımı gerçekleşti. Bu gecikmenin bir kitap için çok büyük talih olacağı hiç hatıra gelmemişken, gerçekten de kitap büyük bir olgunluk ve güzellik ile intişar sahasına doğmuş bulunmaktadır.

Ankara'nın biri şarkında ve diğeri de garbında ve uzaklarında doğan ama yüksek tahsillerini bu şehirde yapan ve bu şehir ile kalbî bağlarını her geçen zaman esnasında biraz daha pekiştiren iki sevdalısının, Dr.

M. Nazmi Özalp ve Haluk İmga'nın emeği ile ortaya konulan bu kitabın Ankara için baha biçilmez ve vazgeçilmez bir kaynak olduğu her türlü izahtan varestedir.

Ali Birinci

Bütün kitapçılarda...

İdeal Kent Yayınları

www.idealkent.com.tr

E-posta: idealkent@gmail.com

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Sok. 10/5 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

Kentteki yolculuğumuz devam ediyor.

İdeal Kent (Kent Araştırmaları Dergisi) her sayısında bir dosya konusunu kapsayıcı bir şekilde ele alarak; şehrin dñnñnñ, bugñnñnñ ve geleceğini insan için daha anlamlı kılma çabasıyla hareket ediyor. **Sekizinci yılında yine ve daima şehir diyoruz...**

Sayı 21: Ekoloji ve Kent

Sayı 20: Bellek ve Kentsel Koruma-II

Sayı 19: Bellek ve Kentsel Koruma-I

Sayı 18: Kñltür ve Kentsel Tipoloji

Sayı 17: Çocuk ve Kent

Sayı 16: Kent ve Yoksulluk

Sayı 15: Gñç-II

Sayı 14: Gñç-I

Sayı 13: Kent Fragmanları

Sayı 12: Kent ve Politika

Sayı 11: "Buralar Eskiden Bağ idi" Ankara'nın Semtleri

Sayı 10: Kentin Sanatı, Sanatın Kenti

Sayı 9: Kentin Bedeni: Mardin

Sayı 8: Kñreselleřme ve Anadolu Kentleri

Sayı 7: Neoliberalizm ve Kentsel Eşsizlikler

Sayı 6: Güvenlikli Siteler

Sayı 5: Kent Ütopyaları

Sayı 4: Ankara

Sayı 3: Mekân ve Kimlik

Sayı 2: Mahalle

Sayı 1: Prolog: Kente Teorik Bakışlar